

ZABRANA MUČENJA I NEČOVJEČNOG ILI PONIŽAVAJUĆEG POSTUPANJA ILI KAŽNJAVANJA

**IZABRANE PRESUDE EVROPSKOG
SUDA ZA LJUDSKA PRAVA**

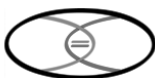

Projekat finansira Evropska unija
posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori

Knjiga je objavljena u okviru projekta „Monitoring poštovanja ljudskih prava u ustanovama zatvorenog tipa u Crnoj Gori” koji je Akcija za ljudska prava, kao nosilac projekta, sprovela u saradnji sa Centrom za građansko obrazovanje, Centrom za antidiskriminaciju „Ekvista”, Sigurnom ženskom kućom, Beogradskim centrom za ljudska prava i Letonskim centrom za ljudska prava.

SIGURNA ŽENSKA KUĆA

AD CENTAR „EKVISTA”

Centar za građansko obrazovanje

Beogradski centar
za ljudska prava

Ova publikacija nastala je uz finansijsku pomoć Evropske unije i Ambasade Savezne Republike Njemačke u Podgorici. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Akcije za ljudska prava i ni u kom slučaju ne odražava stavove donatora.

Ambasada
Savezne Republike Njemačke
Podgorica

Zabrana mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

IZABRANE PRESUDE EVROPSKOG
SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Žarko Marković (ur.)

ZABRANA MUČENJA I NEČOVJEČNOG ILI PONIŽAVAJUĆEG
POSTUPANJA ILI KAŽNJAVANJA
IZABRANE PRESUDE EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Izdavač

Akcija za ljudska prava

Moskovska bb, 81 000 Podgorica, Crna Gora

Tel: +382 20 510 040, Fax: +382 20 510 041, Mob: +382 67 65 90 67

e-mail: hra@t-com.me

www.hraction.org

Za izdavača

Tea Gorjanc-Prelević

Urednik

Žarko Marković

Prevod

Dina Dobrković i Žarko Marković

Korektor

Anđelija Lučić

Tehnički urednik

Mirko Milićević

Fotografija na koricama

Tormented – Steve Taylor

ISBN 978-9940-9072-9-7

Tiraž

500

Priprema i štampa

Dosije studio, Beograd

© 2013. Akcija za ljudska prava

Sadržaj

7		Predgovor
9		Uvod
15		Teme kojima se Evropski sud za ljudska prava bavio u presudama koje se nalaze u ovoj zbirci
17		1. Obaveza države da se uzdrži od bilo kakvog oblika zlostavljanja
19		1.1. Zlostavljanje prilikom upotrebe sredstava prinude
19		- <i>Berliński protiv Poljske</i> (2002)
34		1.2. Uslovi zatvaranja i postupanje prema licima lišenim slobode
34		a) Obaveza države da obezbijedi da lica lišena slobode borave u uslovima dostojnim čovjeka
34		- <i>Ostrovar protiv Moldavije</i> (2005)
58		b) Obaveza države da zatvorenike zaštiti od nasilja koje mogu trpjeti od strane drugih zatvorenika
58		- <i>Rodić i drugi protiv Bosne i Hercegovine</i> (2008)
83		c) Postupanje prema osobi sa invaliditetom tokom lišenja slobode i kategorizacija osuđenika
83		- <i>Engel protiv Mađarske</i> (2010)
93		d) Zdravstvena njega u periodu u kojem je osoba lišena slobode
93		- <i>Slimani protiv Francuske</i> (2004)
113		- <i>Khudobin protiv Rusije</i> (2006)
145		- <i>McGlinchey protiv Ujedinjenog Kraljevstva</i> (2003)
169		- <i>Mechenkov protiv Rusije</i> (2008)
191		2. Obaveza sprovođenja djelotvorne istrage i odgovarajućeg kažnjavanja izvršilaca u slučaju pritužbi na navodno zlostavljanje od strane službenih lica
193		2.1. Izostanak istrage uprkos dokazivim tvrdnjama navodne žrtve
193		- <i>Sevtap Veznedaroğlu protiv Turske</i> (2000)

- 204 | 2.2. Nedjelotvorna istraga
- 204 | – *Poltoratskiy protiv Ukrajine* (2003)
- 242 | – *Kmetty protiv Mađarske* (2003)
- 252 | – *Maslova i Nalbandov protiv Rusije* (2008)
- 273 | – *Zeynep Özcan protiv Turske* (2007)
- 285 | – *Yeşil i Sevim protiv Turske* (2007)
- 295 | **3. Obaveza države da građane zaštiti od nasilja koje čine
privatna lica, da izvršioce otkrije i na odgovarajući
način kazni**
- 297 | 3.1. Zaštita od nasilja u porodici
- 297 | – *Opuz protiv Turske* (2009)
- 347 | 3.2. Zaštita pripadnika manjinskih grupa
- 347 | – *Milanović protiv Srbije* (2010)

Predgovor

Ova zbirka prevevoda presuda Evropskog suda za ljudska prava o primjeni zabrane mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, objavljena je u okviru projekta „Monitoring poštovanja ljudskih prava u ustanovama zatvorenog tipa u Crnoj Gori”. Ovaj projekat su od marta 2011. do aprila 2013. godine sprovele nevladine organizacije iz Crne Gore – Akcija za ljudska prava, kao nosilac projekta, Centar za antidiskriminaciju „EKVI-STA”, Centar za građansko obrazovanje i Sigurna ženska kuća, uz pomoć Beogradskog centra za ljudska prava i Letonskog centra za ljudska prava.

Žarko Marković je odabrao presude i napisao uvod koji sadrži kratak pregled međunarodnih standarda u vezi sa zabranom mučenja i drugih oblika zlostavljanja, a zajedno sa Dinom Dobrković i preveo presude objavljene u ovoj zbirci, izuzev presude u predmetu *Milanović protiv Srbije*, čiji je prevod objavio Zastupnik Republike Srbije pred Evropskim sudom za ljudska prava.

Nadamo se da će ova knjiga koristiti prvenstveno onima koji su odgovorni za primjenu zabrane mučenja i drugih oblika zlostavljanja u Crnoj Gori u okviru pravosuđa, policije i državnih ustanova zatvorenog tipa, u kojima borave ljudi za čiju su zaštitu neposredno nadležni državni službenici.

Zahvaljujemo na povjerenju donatorima koji su finansijski podržali projekat i ovo izdanje: Evropskoj uniji, posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori, i ambasadi Savezne Republike Njemačke u Podgorici.

Tea Gorjanc-Prelević,
izvršna direktorica Akcije za ljudska prava,
koordinatorka projekta „Monitoring poštovanja ljudskih prava u
ustanovama zatvorenog tipa u Crnoj Gori”

Uvod

Zabrana mučenja (torture) i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, ili, skraćeno, zabrana zlostavljanja, smatra se jednom od najznačajnijih i, bar načelno, najmanje spornih normi međunarodnog prava. Uz još svega nekoliko normi međunarodnog prava, kao što su zabrana genocida i zabrana ropstva, ubraja se u imperativne opšte norme međunarodnog prava – *ius cogens*, što znači da obavezuje čak i države koje nijesu potpisale i ratifikovale nijedan od međunarodnih ugovora kojim se zabranjuju mučenje i drugi oblici zlostavljanja. Zabrana zlostavljanja je apsolutna i ne može se derogirati, što znači da ne postoje izuzeci od ove zabrane, čak ni u vanrednim okolnostima, kao što su ratovi ili situacije u kojim izvanredna javna opasnost prijeti opstanku nacije. Ovakav položaj ove norme proističe iz same prirode mučenja – ono se smatra naročito teškim, direktnim napadom na fizički integritet i dostojanstvo čovjeka, te je, kao takvo, nespojivo sa vrijednostima na kojim se zasniva današnji međunarodno-pravni poredak. Zbog toga se čak i države u kojima se sistematski pribjegava mučenju, uglavnom trude da poreknu informacije koje ukazuju na to da primjenjuju mučenje, a ne da ospore činjenicu da im pravo zabranjuje da bilo koga muče.

Koje konkretne obaveze država ima u vezi sa zabranom zlostavljanja?

Prije svega, ona je dužna da se uzdrži od zlostavljanja. Drugim riječima, vlasti jedne države dužne su da preduzmu odgovarajuće mjere kako bi se spriječilo da državni organi pribjegavaju mučenju ili drugim oblicima zlostavljanja. U okvir ove obaveze spada usvajanje odgovarajuće zakonske regulative kojom se obezbjeđuje zabrana i kažnjavanje zlostavljanja, obuka službenih lica, prije svega policije i zatvorskih službenika, uspostavljanje efikasnog pravosudnog sistema i tome slično. Takođe, državne vlasti imaju obavezu da spriječe izručenje ili deportaciju neke osobe u državu u kojoj postoji ozbiljna mogućnost da ta osoba bude zlostavljana.

S druge strane, ako do mučenja ili nekog drugog oblika zlostavljanja ipak dođe, odnosno, ako postoje informacije koje ukazuju na to da je došlo do nekog oblika zlostavljanja, država je dužna da sprovede odgovarajuću istragu, da preduzme sve potrebne mjere da otkrije i na odgovarajući način kazni počinioce. Kad su u pitanju žrtve zlostavljanja, država je dužna da im učini dostupnim pravne lijekove i omogući reparaciju (tj. rehabilitaciju, naknadu štete i druge mjere zadovoljenja, koje uključuju i zvanično izvinjenje). Vrlo je važna i obaveza države da ne koristi podatke do kojih je došla putem mučenja. Drugim riječima, dokaz iznuden mučenjem, a najčešće će to biti priznanje krivice, ne može se koristiti pred sudom. Uz ove obaveze, od države se u nekim situacijama može tražiti i da pruži garancije da se mučenje neće ponoviti.

Ove obaveze država definisane su međunarodnim ugovorima kojima je zlostavljanje zabranjeno, od kojih su najznačajniji Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (poznatija kao Evropska konvencija o ljudskim pravima), usvojena pod okriljem Savjeta Evrope 1950. godine, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. i Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nečovjećnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni iz 1984, usvojeni pod okriljem Ujedinjenih nacija. Tačnije, obaveze država koje proističu iz zabrane zlostavljanja preciznije su definisane kroz praksu tijela koja vrše nadzor nad sprovođenjem ovih međunarodnih ugovora, tj. Evropskog suda za ljudska prava, Komiteta za ljudska prava Ujedinjenih nacija i Komiteta protiv mučenja Ujedinjenih nacija.

Kako je najnapredniji međunarodni sistem za zaštitu ljudskih prava, uključujući i zaštitu od zlostavljanja, onaj ustanovljen na osnovu Evropske konvencije o ljudskim pravima, u ovoj zbirci se nalaze presude koje je, primjenjujući ovu konvenciju, donio Evropski sud za ljudska prava. Da bi se ove presude bolje razumjele i lakše koristile, na ovom mjestu ćemo ukratko podsjetiti na osnovne principe koje je Evropski sud ustanovio primjenjujući član 3 Evropske konvencije, kojim je zabranjeno mučenje i nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje.

Kao što je već rečeno, prva obaveza svake države je da se uzdrži od mučenja i drugih oblika zlostavljanja. Međutim, od čega konkretno ona treba da se uzdrži, tj. šta je to mučenje, a šta nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje? Ni Evropska konvencija o ljudskim pravima, ni Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, ne sadrže definiciju mučenja, a ni drugih oblika zlostavljanja. Ipak, definiciju mučenja, kao najtežeg oblika zlostavljanja, u članu 1 sadrži Konvencija protiv mučenja iz 1984. i ona glasi:

Po ovoj Konvenciji, izraz „mučenje” označava svaki čin kojim se nekom licu namjerno nanose velike patnje, fizičke ili duševne, sa ciljem da se od njega ili od nekog trećeg lica dobiju obavještenja ili priznanja, da se kazni za neko djelo koje je ono ili neko treće lice počinilo, ili se sumnja da ga je počinilo, da se uplaši ili da se na njega izvrši pritisak, ili da se neko treće lice uplaši i na njega izvrši pritisak, ili iz bilo koje druge pobude zasnovane na bilo kakvom obliku diskriminacije, kad takav bol ili takve patnje nanosi službeno lice ili neko drugo lice koje djeluje po službenoj dužnosti ili na osnovu izričitog naloga ili pristanka službenog lica. Taj izraz ne odnosi se na bol i na patnje koje proizilaze isključivo iz zakonitih kazni, neodvojivi su od njih ili njima izazvani.

Ovom definicijom se prilikom primjene člana 3 Evropske konvencije u načelu rukovodi i Evropski sud za ljudska prava. Ona ima četiri osnovna elementa: 1) da bi neka radnja bila okarakterisana kao mučenje, u njoj mora učestvovati, makar prećutnim davanjem saglasnosti, službeno lice; 2) tom radnjom kod žrtve moraju biti izazvane velike patnje, fizičke ili duševne; 3) izvršilac mora djelovati s namjerom (mučenje iz nehata nije moguće) i mora imati određeni cilj – da od žrtve ili nekog trećeg lica dobije obavještenje ili priznanje, da žrtvu kazni, uplaši ili na nju izvrši pritisak, ili da je diskrimi-

niše; 4) žrtva mora biti bespomoćna (engl. *powerless*), odnosno pod punom kontrolom izvršioca; po pravilu, to će značiti da je žrtva lišena slobode.

Karakteristični vidovi mučenja su prebijanje, elektroškovi, spaljivanje kose ili kože, dugotrajno vješanje u bolnom položaju („palestinsko vješanje”), davljenje potapanjem u vodi, prijetnje smrću, simulacije strijeljanja. Silovanje se po pravilu smatra diskriminatornim i izaziva velike patnje, tako da i ono predstavlja mučenje (u vezi s ovim, skrećemo pažnju na presudu u predmetu *Maslova i Nalbandov protiv Rusije*, koja se nalazi u ovoj zbirci).

Nijedan od pomenutih međunarodnih ugovora ne sadrži definiciju drugih oblika zlostavljanja. Konvencija protiv mučenja u članu 16 propisuje sljedeće:

Sve države potpisnice obavezuju se da će na čitavoj teritoriji koja potpada pod njihovu nadležnost zabraniti sva djela koja predstavljaju svirepe, nehumane ili ponižavajuće kazne i postupke koji nijesu činovi mučenja u onom smislu u kom je to definisano u prvom članu, u slučaju kad ta djela čini neki zvanični službenik ili neko drugo lice koje deluje po službenoj dužnosti, ili se ta djela čine uz izričiti ili prećutni nagovor ili pristanak tih lica.

Kao i mučenje, i drugi oblici zlostavljanja postoje samo u situacijama u kojim određenu ulogu ima službeno lice, odnosno država. Pored toga, neophodno je da je žrtvi nanijet određen stepen patnje. Član 3 Evropske konvencije će biti povrijeđen samo kada je zlostavljanje dovoljno ozbiljno, odnosno kada je dostiglo, kako to Evropski sud zahtijeva, „minimalni stepen ozbiljnosti”. Ono što mučenje razlikuje od drugih, manje teških oblika zlostavljanja je to što kod ovih oblika zlostavljanja nedostaje neki od gore navedenih elemenata mučenja (izuzetak je, kao što smo pomenuli, prvi element, koji mora postojati i kod drugih oblika zlostavljanja – službeno lice mora imati određenu ulogu, tj. mora postojati veza između zlostavljanja i državnih organa¹). Na primjer, neće se raditi o mučenju ako zlostavljanjem nijesu nanijete naročito velike patnje, čak i ako su ostali elementi ispunjeni. Isto tako, neće se raditi o mučenju čak i ako je žrtva pretrpjela veliki bol, ali izvršilac nije postupao sa posebnim ciljem. Pošto je jedan od zahtjeva i taj da žrtva mora biti bespomoćna, tj. pod kontrolom izvršioca, neće predstavljati mučenje ni upotreba prekomjerne sile primjenjene da bi se osoba savladala i uhapsila. Međutim, jednom kada se otpor savlada, svaka prinuda, fizička ili psihička, apsolutno je zabranjena.

1 Kao i kod mučenja, i kod drugih oblika zlostavljanja uloga državnih organa ne mora biti aktivna. Pored Evropskog suda za ljudska prava, ovaj princip potvrdio je i Komitet protiv mučenja UN, i to u predmetu koji se ticao Crne Gore. Naime, u predmetu *Hajrizi Džemajl i drugi protiv Jugoslavije*, Komitet je utvrdio da je došlo do zlostavljanja iako su žrtve bile napadnute od strane privatnih lica, a osnov za ovakvu odluku bila je činjenica da je policija znala da će žrtve biti napadnute i čak prisustvovala napadu, ali nije ništa uradila da ga spriječi. Kako počinioци zlostavljanja, među koje je Komitet ubrojao i policajce koji nijesu spriječili nasilje, nijesu kažnjeni, država je smatrana odgovornom za povredu Konvencije protiv mučenja. Prevod ove odluke Komiteta protiv mučenja UN dostupan je na internet stranici Fonda za humanitarno pravo: <http://www.hlc-rdc.org/?p=13449#more-13449>.

Međutim, važno je napomenuti da, za razliku od mučenja, zlostavljanje može postojati čak i kada izvršilac postupka iz nehata, pa čak i kada izvršilac u krivično-pravnom smislu ni ne postoji. Naime, jedna od obaveza koje država ima u cilju spriječavanja zlostavljanja jeste ta da prema licima lišenim slobode postupi čovječno i „s poštovanjem urođenog dostojanstva ljudske ličnosti” (ovu obavezu u članu 10 izričito propisuje Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima). Ovo znači ne samo to da se službena lica odgovorna za lica lišena slobode moraju uzdržavati od bilo kakvog oblika zlostavljanja, već i to da se ovim licima mora obezbijediti da borave u humanim uslovima, što podrazumijeva i pružanje odgovarajuće zdravstvene njege. Evropski sud za ljudska prava je u brojnim presudama ustanovio kakvi uslovi u zatvorima kod lica lišenih slobode mogu izazvati stepen patnje potreban da bi se postupanje prema njima moglo smatrati zlostavljanjem, tačnije nečovječnim ili ponižavajućim postupanjem (u ovoj zbirci kao primjeri presuda koje su se, između ostalog, ticale materijalnih uslova u zatvorima i režima kojem su zatvorenici u njima bili podvrgnuti, date su presude u predmetima *Poltoratskiy protiv Ukrajine*, *Ostrovar protiv Moldavije* i *Engel protiv Mađarske*). Brojne su i presude Evropskog suda kojim se potvrđuje da uskraćivanje medicinske njege ili pružanje njege koja nije odgovarajuća predstavlja zlostavljanje lica lišenih slobode (u ovoj zbirci date su presude u predmetima *McGlinchey protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, *Khudobin protiv Rusije*, *Slimani protiv Francuske*, *Mechenkov protiv Rusije*, *Ostrovar protiv Moldavije* i *Engel protiv Mađarske*). Dakle, u jednom broju slučajeva zlostavljanja, do kojeg je došlo usljed neodgovarajućih uslova ili neodgovarajuće zdravstvene njege u zatvorima ili drugim mjestima na kojim se nalaze lica lišena slobode biće očigledno da je do zlostavljanja došlo uprkos tome što ni službena lica, ni državne, vlasti nijesu imale namjeru da nekog zlostavljaju. Tada, po pravilu, nema krivične odgovornosti pojedinca, ali je za zlostavljanje odgovorna država, koja je onda dužna da obešteti žrtvu. Izuzetno korisne smjernice, o tome kako prema licima lišenim slobode treba postupati da bi se izbjegle povrede njihovih prava, zemljama članicama Savjeta Evrope daje Evropski komitet za spriječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), koji je kroz svoju praksu formulisao standarde postupanja prema licima lišenim slobode. Ove standarde prilikom odlučivanja koristi i Evropski sud za ljudska prava.

Važno je istaći da Evropski sud za ljudska prava, u postupcima u kojim navodna žrtva tvrdi da je bila zlostavljana dok je bila lišena slobode i za to prilaže dokaze koji potvrđuju da je u tom periodu pretrpjela neke povrede, prebacuje teret dokazivanja na državu. Drugim riječima, u takvim situacijama će postojati snažna pretpostavka u korist tvrdnje da je za povrede odgovorna država, a na njoj je da onda pruži uvjerljivo objašnjenje o tome kako su povrede nastale. Ukoliko ne bi bilo tako, za najveći broj lica lišenih slobode bi bilo nemoguće da u postupku protiv neuporedivo moćnije države dokažu da su bila zlostavljana. Ovaj princip Evropski sud za ljudska prava utvrdio je prvi

put u presudi u predmetu *Tomasi protiv Francuske*, čiji je prevod dostupan na internet stranici Evropskog suda za ljudska prava.

Kada odlučuje o tome da li je došlo do zlostavljanja, odnosno kada utvrđuje da li je neko službeno lice mučilo ili na drugi način zlostavljalo neku osobu, kao i kada razmatra da li su lica lišena slobode, za koja je odgovorna država, zlostavljana tako što su boravila u nečovječnim ili ponižavajućim uslovima ili tako što im nije pružena odgovarajuća zdravstvena njega, Evropski sud za ljudska prava kaže da razmatra materijalni aspekt člana 3 Evropske konvencije, što znači da odlučuje o tome da li je država ispunila svoju obavezu da se uzdrži od svakog oblika zlostavljanja. Pored ovog aspekta, postoji i takozvani proceduralni aspekt člana 3, koji obuhvata obaveze države koje se javljaju onda kada je do zlostavljanja već došlo, odnosno kada postoje informacije koje ozbiljno ukazuju na to. Ovaj proceduralni aspekt obuhvata obavezu države da odgovarajuće istraži i kazni zlostavljanje.

Svaki put kada neka osoba iznese „dokazivu tvrdnju” (engl. *arguable claim*) o tome da je ona ili neka druga osoba bila zlostavljana, ili kada državni organi na drugi način dođu do informacija koje ukazuju na to da je neko zlostavljan, država ima obavezu da sprovede istragu i utvrdi da li je do zlostavljanja zaista došlo. Dokaziva je ona tvrdnja koja je potkrijepljena bar nekim dokazima, npr. ljekarskim nalazom koji potvrđuje da je osoba doživjela povredu u periodu u kom je bila lišena slobode (o tome kakve indicije po pravilu predstavljaju dovoljan osnov za pokretanje istrage vidjeti presudu u predmetu *Sevtap Veznedaroğlu protiv Turske* u ovoj zbirci).

Obaveza sprovođenja djelotvorne istrage ne odnosi se samo na situacije u kojim postoji sumnja da je neku osobu zlostavljalo službeno lice, već i na situacije u kojim se neko obraća državnim organima tvrdeći da je žrtva nasilja koje su učinila privatna lica, koja nemaju nikakve veze sa državnim organima. Ukoliko država na ovakve tvrdnje ne reaguje na odgovarajući način, tj. ne sprovede djelotvornu istragu ili ne kazni počinioca, biće odgovorna za povredu Evropske konvencije (u ovoj zbirci nalaze se tri presude u kojim je Evropski sud utvrdio povredu člana 3 zbog toga što država nije zaštitila žrtve nasilja koje su vršila privatna lica; u predmetu *Rodić i drugi protiv Bosne i Hercegovine* žrtve su bili osuđenici koji nijesu na odgovarajući način zaštićeni od drugih osuđenika, u predmetu *Opuz protiv Turske* radilo se o žrtvama nasilja u porodici, dok je u predmetu *Milanović protiv Srbije* žrtva bio pripadnik jedne male vjerske zajednice).

Istraga navoda o zlostavljanju mora biti hitna, temeljna i djelotvorna. Ona mora biti blagovremena kako bi se omogućilo da budu pronađeni i sačuvani neophodni dokazi, i kako bi se smanjila mogućnost da počinioci ostanu neidentifikovani. Kad se kaže da mora biti temeljna, to znači da moraju biti preduzete sve neophodne istražne radnje, kao što su prikupljanje svih materijalnih dokaza, saslušavanje svih relevantnih svjedoka, forenzička ispitivanja, medicinska vještačenja, autopsija itd. Da bi se ocijenilo koje su istražne

radnje bile neophodne moraju se uzeti u obzir sve okolnosti slučaja (kako to procijenjuje Evropski sud može se vidjeti u presudama u predmetima *Kmetty protiv Mađarske* i *Poltoratskiy protiv Ukrajine*, koje se nalaze u ovoj zbirci). Djelotvorna je istraga koja je podobna da otkrije počinioc, tj. koja je vođena na način koji u načelu omogućava da oni budu identifikovani. Naravno, ne može se isključiti mogućnost da istraga bude djelotvorna, sprovedena sasvim savjesno, ali ipak ne dovede do identifikacije počinitelja. Istraga mora biti okončana u razumnom roku. Ako to nije slučaj, postojaće povreda člana 3 Evropske konvencije (kao ilustraciju ovoga vidi pomenutu presudu u predmetu *Maslova i Nalbandov protiv Rusije*). Uz sve ovo, navodnoj žrtvi ili njoj bliskim licima mora se omogućiti da u razumnoj mjeri budu obavješteni o načinu na koji se istraga vodi i njenim rezultatima.

Kad istragom bude utvrđen identitet navodnih počinitelja, oni se moraju bez odlaganja izvesti pred sud, da bi se blagovremeno utvrdila njihova krivica. Ako u postupku dođe do odugovlačenja za koje se ne može ponuditi razumno objašnjenje, pa nastupi zastarjelost krivičnog gonjenja ili zastarjelost izvršenja kazne, biće povrijeđen član 3 Evropske konvencije (u vezi s ovim vidjeti presudu u predmetu *Yeşil i Sevim protiv Turske*, u ovoj zbirci). Dakle, nije dovoljno da počinioci zlostavljanja budu osuđeni. Potrebno je da kazna bude primjerena težini izvršenog djela, i da zaista i bude izvršena (vidi presudu u predmetu *Zeynep Özcan protiv Turske*, u ovoj zbirci). U načelu, nije dozvoljeno da vanredne mjere, poput amnestije ili pomilovanja, ili pak odlaganja izvršenja kazne, bez obzira na to što su prema nacionalnom pravu zakonite, dovedu do toga da počinioci ostanu nekažnjeni ili ne budu kažnjeni na odgovarajući način. Uz to, neprimjereno je da službena lica protiv kojih postoje optužbe za zlostavljanje koje su dovoljno ozbiljne da bi im se sudilo za vrijeme postupka ne budu udaljena iz službe (vidi gore pomenuti predmet *Zeynep Özcan protiv Turske*).

Ovo su, ukratko, osnovni principi kojim se Evropski sud za ljudska prava rukovodi prilikom primjene člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Mnogo detaljnije informacije o tome kako se ovi principi primjenjuju u konkretnim slučajevima i kako se u vezi s različitim konkretnim pitanjima tumači zabrana mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja mogu se pronaći u presudama koje se nalaze u ovoj zbirci. U nastavku predstavljamo i kratki pregled presuda i tema koje su u njima razmatrane.

Žarko Marković

Teme kojima se Evropski sud za ljudska prava bavio u presudama koje se nalaze u ovoj zbirci

- *Berliński protiv Poljske*: upotreba sredstava prinude, djelotvornost istrage o tvrdnjama o zlostavljanju, pravo na branioca;
- *Ostrovar protiv Moldavije*: materijalni uslovi u pritvoru, zdravstvena njega u pritvoru, pravo pritvorenika na dopisivanje, pravo pritvorenika da prima posjete članova svoje porodice, pravo na djelotvoran pravni lijek u slučaju zlostavljanja ili povrede prava na privatni i porodični život;
- *Rodić i drugi protiv Bosne i Hercegovine*: odgovornost države za nasilje među osuđenima, djelotvornost domaćih pravnih lijekova u vezi sa prituzbama zbog zlostavljanja, uslovi u zatvoru;
- *Engel protiv Mađarske*: postupanje prema osobi sa invaliditetom u zatvoru; uslovi u zatvoru, kategorizacija zatvorenika, obaveza države da sprovede djelotvornu istragu kada postoje informacije koje ukazuju na mogućnost da je došlo do zlostavljanja;
- *Slimani protiv Francuske*: postupanje prema mentalno oboljeloj osobi tokom lišenja slobode, zdravstvena njega u pritvoru, uslovi u pritvoru, obaveza države da pruži uvjerljivo objašnjenje o uzroku smrti lica lišenog slobode, djelotvornost istrage koja se vodi radi utvrđivanja uzroka smrti lica lišenog slobode, djelotvornost domaćih pravnih lijekova u vezi s članovima 2 i 3 Konvencije;
- *Khudobin protiv Rusije*: zdravstvena njega u pritvoru, nespojivost zdravstvenog stanja zatvorenika sa lišenjem slobode, opravdanost odluka o određivanju i produžavanju pritvora, obaveza države da hitno razmotri zahtjev za puštanje na slobodu, upotreba prikrivenog islednika i pravo na pravično suđenje;
- *McGlinchey protiv Ujedinjenog Kraljevstva*: zdravstvena njega u pritvoru, djelotvornost domaćih pravnih lijekova;
- *Mechenkov protiv Rusije*: zdravstvena njega u zatvoru, ometanje prava na podnošenje predstavke Sudu, povjerljivost prepiske sa Sudom;
- *Sevtaş Veznedaroğlu protiv Turske*: zlostavljanje od strane policije, obaveza države da sprovede djelotvornu istragu kada postoje informacije koje ukazuju na mogućnost da je došlo do zlostavljanja, teret dokazivanja u

vezi s tvrdnjama o zlostavljanju; standard dokazivanja u postupcima pred Sudom;

- *Poltoratskiy protiv Ukrajine*: djelotvornost istrage sprovedene povodom pritužbi o zlostavljanju, uslovi u zatvoru, pravo zatvorenika na dopisivanje, pravo zatvorenika da prima posjete članova svoje porodice, pravo zatvorenika da ispovjeda vjeru ili ubjeđenja;
- *Kmetty protiv Mađarske*: zlostavljanje od strane policije, djelotvornost istrage sprovedene povodom pritužbi o zlostavljanju;
- *Maslova i Nalbandov protiv Rusije*: silovanje kao oblik mučenja, zlostavljanje od strane policije, djelotvornost istrage sprovedene povodom pritužbi o zlostavljanju;
- *Zeynep Özcan protiv Turske*: zlostavljanje od strane policije, djelotvornost istrage sprovedene povodom pritužbi o zlostavljanju, primjerenost kazni izrečenih zbog zlostavljanja;
- *Yeşil i Sevim protiv Turske*: mučenje od strane policije, djelotvornost istrage sprovedene povodom pritužbi o zlostavljanju, nedjelotvornost pravnog lijeka usljed zastarjelosti krivičnog gonjenja okrivljenih za zlostavljanje;
- *Opuz protiv Turske*: nasilje u porodici kao oblik zlostavljanja i diskriminacije, obaveza države da pruži zaštitu od nasilja koje vrše privatna lica, obaveza države da zaštiti pravo na život, djelotvornost istrage o ubistvu, diskriminacija žena;
- *Milanović protiv Srbije*: obaveza države da pruži zaštitu od nasilja koje vrše privatna lica, obaveza države da sprovede djelotvornu istragu povodom tvrdnji o nasilju koje vrše privatna lica, obaveza države da istraži da li je nasilje vjerski motivisano, diskriminacija na osnovu vjeroispovijesti.

1. Obaveza države da se uzdrži od bilo
kakvog oblika zlostavljanja

1.1. ZLOSTAVLJANJE PRILIKOM UPOTREBE SREDSTAVA PRINUDE

PREDMET BERLIŃSKI PROTIV POLJSKE
(predstavke br. 27715/95 i 30209/96)

PRESUDA
Strazbur, 20. jun 2002.

U predmetu *Berliński protiv Poljske*,

Evropski sud za ljudska prava (Četvrto odjeljenje), koji je zasijedao u vi-
jeću u sljedećem sastavu:

G. RESS, *predsjednik*,
L. CAFLISCH,
J. MAKARCZYK,
I. CABRAL BARRETO,
V. BUTKEVYCH,
J. HEDIGAN,
S. BOTOCHAROVA, *sudije*,
i V. BERGER, *sekretar Odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenim sjednicama 18. januara 2001.
i 30. maja 2002,

donosi sljedeću presudu, usvojenu drugog navedenog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu dvije predstavke (br. 27715/95 i 30209/96) koje su Evropskoj komisiji za ljudska prava u skladu sa nekadašnjim članom 25 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) podnijela dvojica državljana Poljske, Roman i Slavomir Berliński (u daljem tekstu „podnosioci predstavke“), 10. aprila 1995. i 22. februara 1994.

2. Vladu Poljske (u daljem tekstu „Država“) je zastupao njen zastupnik, K. Drzewicki, iz Ministarstva spoljnih poslova. Podnosiocima predstavke, kojima je bila dodijeljena pravna pomoć, zastupao je B. Narain, advokat iz Londona.

3. Podnosioci predstavke su, konkretno, tvrdili da ih je 4. oktobra 1993. zlostavljala policija i da im je povrijeđeno pravo na odbranu zbog toga što za

vrijeme istrage koja se vodila u krivičnom postupku protiv njih više od godina dana nijesu imali branioca.

4. Predstavka je prosljeđena Sudu 1. novembra 1998, kada je Protokol br. 11 uz Konvenciju stupio na snagu (čl. 5, st. 2 Protokola br. 11).

5. Predstavka je dodijeljena Četvrtom odjeljenju Suda (pravilo 52, st. 1 Poslovnika Suda). U okviru tog odjeljenja, Vijeće koje je razmatralo predmet (čl. 27, st. 1 Konvencije) formirano je u skladu sa pravilom 26, stav 1.

6. Odlukom od 18. januara 2001. Sud je predstavku proglasio prihvatljivom u jednom dijelu.

7. Vijeće je, nakon konsultacija sa stranama u postupku, odlučilo da nije potrebna usmena rasprava o meritumu (pravilo 59, st. 2 *in fine*), a svaka od strana je pismeno odgovorila na napomene druge strane.

8. Prvog novembra 2001. Sud je promijenio sastav svojih odjeljenja (pravilo 25, st. 1), ali je ovaj predmet ostao u nadležnosti Vijeća formiranog u okviru nekadašnjeg Četvrtog odjeljenja.

ČINJENICE

9. Prvi podnosilac predstavke, Roman Berliński, državljaniin je Poljske rođen 1971. Drugi podnosilac predstavke, Sławomir Berliński, državljaniin je Poljske rođen 1974. Podnosioci predstavke su braća. Trenutno žive u Poljskoj.

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

A. Događaji od 4. oktobra 1993.

10. Podnosioci predstavke, koji se bave bodi-bildingom, bili su 4. oktobra 1993. u sportskom klubu na Univerzitetu u Lublinu (*Lublin*). Pošto su u klubu bili bez neophodne dozvole, menadžer kluba je od njih tražio da izađu. Upozorio ih je da će pozvati policiju ukoliko ne odu. Podnosioci predstavke nijesu htjeli da izađu. Menadžer je pozvao policiju i šestorica uniformisanih policajaca su ubrzo stigli.

11. Prema tvrdnjama podnosilaca predstavke, policajci su navodno „pokazali neprijateljsko raspoloženje“ prema njima i „nije ih interesovala provjera [ličnih dokumenata], već su jednostavno željeli da ih istjeraju“ iz sportskog kluba. Policajci su „odmah htjeli da ih vežu lisicama i povukli su im ruke ka leđima“. Podnosioci predstavke kažu da su se „opirali ovakvom postupanju“. Prvi podnosilac predstavke je „uspio da se oslobodi za trenutak“, dok su drugog podnosioca predstavke dvojica policajaca „gurnula i povukla“. Njega su poprskali suzavcem i udarili palicom.

12. Prema navodima Države, podnosioci predstavke su pružali otpor i napali su policajce koji su pokušavali da ih uhapsu. Jednog policajca su šutnuli u lice, a drugog u međunožje.

13. Strane u postupku navode da su podnosioci predstavke popustili tek kad je jedan od policajaca izvadio pištolj iz futrole. Onda su ih policajci vezali lisicama.

14. Podnosioci predstavke su smjesta stavljeni u policijsko vozilo.

15. Država navodi da su se podnosioci predstavke i dalje opirali dok su ih odvodili u vozilo, pa je ponovo morala biti upotrijebljena sila.

16. Podnosioci predstavke su bili odvedeni u policijsku stanicu udaljenu četiri kilometra od sportskog kluba.

17. Prema tvrdnjama podnosilaca predstavke, stavljeni su na pod policijskog vozila, a ruke su im ostale vezane lisicama. Vozilo nije imalo odvojen prostor za uhapšene. Policajci i podnosioci predstavke bili su zajedno zatvoreni u zadnjem dijelu vozila. Podnosioci predstavke „nису imali izbora nego da izlože svoja tijela na domet policajcima“. Oni su „primili teške udarce po glavi, bubrežima, leđima i kičmi“. Policajci su ih tukli palicama. Prvi podnosilac predstavke je izgubio svijest.

18. Država je negirala da je unutar policijskog vozila došlo do bilo kakvog zlostavljanja.

19. U policijskoj stanici podnosioci predstavke su ukratko ispitani. U dijelu zapisnika sa tog saslušanja prvog podnosioca predstavke, koji se ticao njegovog fizičkog stanja, stoji sljedeće: „prije [hapšenja osjećao se] dobro, trenutno [se žali na] bol u predjelu lijevog oka, vrata, lijevog bubrega, vilice i glave“. U odgovarajućem dijelu zapisnika sa istovremenog saslušanja drugog podnosioca predstavke stoji: „bol u predjelu sljepoočnica, ruku, nosa, zuba i desnog palca“. Kasno uveče, istog dana, podnosiocima predstavke je pregledao ljekar. Rendgenski snimak lobanje prvog podnosioca predstavke nije pokazao bilo kakve uočljive povrede glave. Na osnovu fizičkih pregleda podnosilaca predstavke, koji nijesu pokazali probleme u njihovim krvnim i disajnim sistemima, ljekar je zaključio da su oni u stanju koje dozvoljava da budu pritvoreni.

20. Podnosioci predstavke su ostali u pritvoru do popodneva sljedećeg dana, 5. oktobra 1993, kada su izvedeni pred okružnog tužioca. Pošto ih je tužilac saslušao, pušteni su na slobodu.

21. Prvi podnosilac predstavke je odveden u bolnicu, gde je ostao 11 dana. Drugi podnosilac predstavke je odveden u istu bolnicu, ali je odmah pušten, a kasnije je podvrgnut vanbolničkom liječenju.

B. Postupak protiv policajaca

22. Petog oktobra 1993, kada su ih saslušavali tužioci, podnosioci predstavke su se žalili da su ih policajci pretukli u sportskom klubu i u policijskom vozilu. Podnosioci predstavke su rekli da su sumnjali u identitet policajaca i da su tražili od njih da pokažu svoje službene legitimacije. Oni su tvrdili da su policajci to odbili da urade i da su umjesto toga pokušali da ih

uhapse. Podnosioci predstavke su još tvrdili da su ih u policijskom vozilu, u kome nije bilo posebnog prostora za uhapšene, policajci počeli snažno da ih udaraju po cijelom tijelu. Pošto su im ruke na leđima bile vezane liscama, i pošto su bili gurnuti na pod vozila, oni nijesu mogli da se brane i tako umanjene snagu udaraca. Oni su tvrdili da su ih policajci tukli cijelim putem do policijske stanice.

23. U vezi sa pritužbama podnosilaca predstavke protiv policajaca, Okružni tužilac je 15. marta 1994. pokrenuo istragu zbog sumnje da su izvršena krivična djela zabranjena poljskim Krivičnim zakonikom i Zakonom o policiji. Policajci koji su navodno zlostavljali podnosioc predstavke su u postupku imali status svjedoka, a ne okrivljenih.

24. Podnosioci predstavke su bili pozvani da se 25. marta 1994. pojave pred Okružnim tužiocem, ali tog dana to nijesu učinili.

25. Tužilac je 28. marta 1994. ispitao svjedoka D. K. (policajca). Tridesetog marta su saslušani svjedoci M. K. i M. S. (policajci). Šestog aprila su saslušani svjedoci M. W. (poznani podnosilaca predstavke) i E. P. (menadžer sportskog kluba). Tužilac je 13. aprila pozvao svjedoke J. S. i M. B, a 20. aprila on je pozvao svjedoka P. W. (svi policajci).

26. Podnosioci predstavke su saslušani 5. i 9. maja 1994. Tokom istrage podnosioci predstavke su tvrdili da su policajci od samog početka bili veoma neprijateljski raspoloženi prema njima, da od njih nijesu tražili da napuste sportski klub i da su ih istukli bez ikakvog razloga. Policajci su tvrdili da su podnosioci predstavke njih napali i da je tek prijetnja vatrenim oružjem omogućila da oni budu uhapšeni.

27. Dvadeset trećeg maja 1994. tužilac je saslušao svjedoke M. W, J. R. i J. N. (policajce). On je 24. maja 1994. pozvao svjedoke A. G. i J. P. Dvadeset šestog maja tužilac je saslušao svjedoka D. J., a 27. maja svjedoka M. H. (obojica ljekari).

28. Istraga u vezi sa postupanjem policajaca je nastavljena odlukom Oblasnog tužioca od 10. juna 1994, kako bi se saslušali još neki svjedoci.

29. Okružni tužilac je 14. juna 1994. saslušao svjedoke A. W. i R. M. (ljekari).

30. Šesnaestog juna 1994, Odjeljenje za sudsku medicinu Medicinske akademije u Bjalistoku (*Bialystok*) dalo je mišljenje o fizičkom stanju podnosilaca predstavke nakon incidenta. Mišljenje je dato na zahtjev Okružnog suda u Lublinu, u vezi s postupkom koji se vodio protiv podnosilaca predstavke (vidi takođe stav 44 u nastavku).

31. Specijalisti sudske medicine su, na osnovu medicinske dokumentacije sakupljene tokom liječenja podnosilaca predstavke od 5. oktobra 1993. pa nadalje, utvrdili da je prvi podnosilac predstavke imao hematom oko lijevog oka, podliv veličine 2 x 2 cm na potiljku, modricu sa oguljenom kožom veličine 7 x 7 cm na lijevoj strani vilice, četiri modrice oblika trake na velikom

dijelu grudi, i da su mu trbuh i kičma bili osjetljivi. Drugi podnosilac predstavke je imao male izolovane modrice na bradi i vratu, modricu na oguljenoj gornjoj usni, unutrašnju ranu na sluzokoži gornje usne, lezije/povrede prednjih zuba i povrede desnog koljena i zgloba šake.

32. Specijalisti sudske medicine su takođe naveli da se, nekoliko dana poslije incidenta, prvi podnosilac predstavke sve više žalio na bol u glavi, vrtoglavicu, pogoršanje vida i sluha, a da se drugi podnosilac predstavke žalio na slabost desne ruke, pogoršanu osjetljivost prstiju, jake glavobolje, vrtoglavicu, mučninu, bol u kičmi i smanjenu pokretljivost. Specijalisti su naveli da naknadni pregledi podnosilaca predstavke nijesu potvrdili bilo kakva odstupanja od normalnog zdravstvenog stanja. Specijalisti su naveli da je prvi podnosilac predstavke trebalo da izađe iz bolnice 8. oktobra 1993, ali je tamo ostao na intervenciju svog oca. Oni su takođe naglasili da je otac podnosioca predstavke, koji je ljekar, tokom svojih dolazaka u bolnicu sinu davao uputstva o tome na šta i kako da se žali. Prvi podnosilac predstavke je 15. oktobra 1993. pušten iz bolnice, iako je i poslije tog dana bio podvrgnut vanbolničkom liječenju vilice, grudi i kičme.

33. Specijalisti sudske medicine su zaključili da su povrede koje su podnosioci predstavke zadobili mogle biti nanijete tvrdim, tupim predmetom, na primjer palicom, i da su povrede mogle nastati onako kako podnosioci predstavke tvrde da su nastale, na primjer usljed udaraca palicom ili pesnicama. Specijalisti su smatrali da oštećenja mekog tkiva do kojih je došlo prilikom ovih povreda nijesu trajala više od sedam dana, ali da su povrede bile dovoljno ozbiljne da bi član 156, stav 2 poljskog Krivičnog zakonika [nanošenje lakih tjelesnih povreda] mogao biti primijenjen protiv policajaca. Specijalisti su takođe naglasili da su tegobe podnosilaca predstavke u određenoj mjeri bile simulirane i prenaplašene.

34. Okružni tužilac je 29. juna 1994. od specijalista sa Medicinske akademije u Vroclavu (*Wroclaw*) zatražio da daju posebno mišljenje za potrebe postupka koji se vodio povodom optužbi podnosilaca predstavke protiv policajaca.

35. Odlukama od 9. septembra i 15. novembra 1994. Oblasni tužilac je ponovo riješio da nastavi istragu.

36. Specijalisti sa Medicinske akademije u Vroclavu su dali mišljenje 6. decembra 1994. Oni su utvrdili da je poslije hapšenja prvi podnosilac predstavke imao natečeno lijevo oko, a da je drugi podnosilac predstavke imao pojedinačne modrice na licu, oguljenu usnu i povrede tri zuba. Specijalisti su takođe naveli da prvi podnosilac predstavke nije imao potres mozga. Oni su naveli da su povrede podnosilaca predstavke mogle nastati onako kako policajci tvrde da su nastale, onako kako podnosioci predstavke tvrde da su nastale ili na neki treći način.

37. Podnosioci predstavke su od okružnog tužioca zahtijevali da sasluša dodatne svjedoke, tačnije njihove roditelje, dvojicu okružnih tužilaca i ame-

ričkog košarkaša koji je prisustvovao događajima 4. oktobra 1993. Tužilac je 9. septembra 1994. odbio ovaj zahtjev zbog toga što roditelji podnosilaca predstavke nijesu prisustvovali incidentu, zbog toga što svjedočenja tužilaca ne bi bila relevantna za utvrđivanje činjenica, i zbog toga što su izjave američkog košarkaša bile zabilježene u postupku protiv podnosilaca predstavke. Tužilac je iz ovih razloga smatrao da nije potrebno dalje saslušavanje svjedoka.

38. Tužilac je 12. decembra 1994. odlučio da obustavi istragu protiv policajaca. On je smatrao da nema dovoljno dokaza u korist tvrdnje podnosilaca predstavke da su policajci izvršili krivično djelo. Na osnovu izjava svjedoka, on je smatrao da su policajci bili primorani da primijene silu pošto su podnosioci predstavke odbili da napuste sportski klub. Tužilac nije utvrdio da je protiv podnosilaca predstavke bilo kakva sila bila upotrijebljena dok su bili u policijskoj marici. Na osnovu mišljenja Medicinske akademije u Vroclavu, tužilac je zaključio da činjenica da su podnosioci predstavke bili zadržani u bolnici sedam dana ne mora nužno da znači da je bilo potrebno punih sedam dana kako bi se dovršilo liječenje povreda koje su zadobili. Tužilac je zaključio da su „povrede [koje su pretrpjeli podnosioci predstavke] mogle nastati onako kako oni tvrde da su nastale, ali i onako kako tvrde policajci“. Imajući u vidu načelo da se u slučaju sumnje mora odlučiti u korist okrivljenog, tužilac je odlučio da obustavi istragu protiv policajaca.

39. Podnosioci predstavke su se žalili na ovu odluku. Oblasni tužilac je 16. januara 1995. odbio ovu žalbu i konačno obustavio istragu. Oblasni tužilac nije našao „nedvosmislene dokaze“ o krivici policajaca. On je zaključio da je okružni tužilac pravilno ocjenio prikupljene dokaze i donio dobro obrazloženu odluku.

C. Postupak protiv podnosilaca predstavke

40. Poslije saslušanja podnosilaca predstavke 5. oktobra 1993, okružni tužilac je pokrenuo istragu protiv njih zbog sumnje da su napali policajce, ometajući ih tako u vršenju dužnosti. Istog dana tužilac je odredio jemstvo za podnosiocima predstavke, u vezi s događajima 4. oktobra 1993, zbog sumnje da su izvršili krivično djelo određeno članom 234 Krivičnog zakonika.

41. Podnosioci predstavke su 6. oktobra 1993. uložili žalbu na odluku o određivanju jemstva i zahtijevali od organa gonjenja da im imenuju branioca po službenoj dužnosti, pozivajući se, između ostalog, na član 6, stav 3 Konvencije. Oni nijesu dobili odgovor na ovaj zahtjev.

42. Tokom istrage su policajci, podnosioci predstavke i svjedoci događaja od 4. oktobra 1993, uključujući i svjedoke na strani podnosilaca predstavke, bili pozvani da daju iskaze. Podnosioci predstavke su podnijeli mnoštvo zahtjeva u kojima su tvrdili da bi optužbe protiv njih trebalo da budu ispitane iz ugla njihovih pritužbi o tome da su ih policajci pretukli. Međutim, na osnovu odgovarajućih odredaba krivičnog postupka, tužilaštvo je odlučilo da ma-

terijal u vezi s optužbama podnosilaca predstavke na račun policajaca zbog zlostavljanja oстане odvojen i da se u vezi sa incidentom od 4. oktobra 1993. vode dvije paralelne istrage.

43. Sedamnaestog februara 1994. podnosioci predstavke su okrivljeni zbog tuče, napada i zlostavljanja policajaca tokom njihovog obavljanja dužnosti.

44. Okružni sud u Lubljini je 7. aprila 1994. odlučio da od Odjeljenja za sudsku medicinu Medicinske akademije u Bjalistoku zatraži mišljenje o povredama koje su podnosioci predstavke imali poslije incidenta. Mišljenje je sačinjeno 16. juna 1994. godine (vidi takođe gore stavove 30–33).

45. Okružni sud u Lubljini je 17. oktobra 1994. odlučio da pribavi mišljenje psihijatrijskog vještaka o tome da li su podnosioci predstavke „bili svjesni značaja svojih postupaka i sposobni da ih odmjere“, kako bi utvrdio njihovu krivičnu odgovornost. Sud je takođe, uzimajući u obzir da je uračunljivost podnosilaca predstavke bila sporna, odlučio da im imenuje advokata po službenoj dužnosti, u skladu sa članom 70, stav 1 Zakonika o krivičnom postupku.

46. Dopisom od 18. oktobra 1994. podnosioci predstavke obavijestili su sud da su odbili da se podvrgnu psihijatrijskom vještačenju. Oni se nijesu pojavili na psihijatrijskom ispitivanju u Centru za mentalno zdravlje u Lubljini koje je sud zakazao za 10. januar 1995. Sud je odredio da budu prinudno odvedeni na psihijatrijsko ispitivanje koje je bilo zakazano za 2. februar 1995. Ovog dana su podnosioci predstavke bili odvedeni vještacima, ali su odbili da budu podvrgnuti ispitivanju. Ovakva situacija se ponovila 8. marta 1995. Imajući u vidu da su podnosioci predstavke tri puta odbili psihijatrijski pregled, vještaci psihijatri su od suda zahtijevali da odredi smještanje podnosilaca predstavke u psihijatrijsku bolnicu, kako bi uspjeli da sprovedu vještačenje i daju mišljenje koje je sud od njih tražio.

47. Okružni sud u Lubljini je 23. marta 1995. naredio da podnosioci predstavke budu prinudno smješteni u Centar za mentalno zdravlje u Lubljini na najviše šest nedjelja. Podnosioci predstavke i njihov zastupnik su se žalili na ovu odluku. Zastupnik podnosilaca predstavke je u žalbi izjavio da on na sebe preuzima obavezu da osigura da se podnosioci predstavke dobrovoljno pojave na psihijatrijskom vještačenju. Oblasni sud u Lubljini je 3. aprila 1995, imajući u vidu ovo obećanje branioca podnosilaca predstavke, ukinuo odluku od 23. aprila 1995.

48. Sljedećeg dana određenog za psihijatrijsko vještačenje podnosilaca predstavke, 30. maja 1995, oni ponovo nijesu došli na pregled. Vještaci su 21. juna 1995. od suda ponovo zahtijevali da odredi prinudne mjere protiv podnosilaca predstavke, kako bi se vještačenje izvršilo.

49. Okružni sud u Lubljini je 11. jula ponovo naredio prinudno smještanje podnosilaca predstavke u psihijatrijsku bolnicu na najviše šest nedjelja. U postupku po žalbi podnosilaca predstavke, Oblasni sud u Lubljini je 24. jula 1995. potvrdio odluku Okružnog suda.

50. Prvi podnosilac predstavke je 1. decembra 1995. smješten u Centar za mentalno zdravlje u Lubljini. Na zahtjev vještaka da se boravak prvog podnosioca predstavke u bolnici produži zbog njegovog lošeg ponašanja, kojim je ometao utvrđivanje valjane dijagnoze, Okružni sud u Lubljini je 11. januara 1996. produžio rok za vještačenje mentalnog zdravlja prvog podnosioca predstavke do 23. februara 1996. U postupku po žalbi koju je na ovu odluku uložio prvi podnosilac predstavke, Oblasni sud u Lubljini je 22. januara 1996. potvrdio odluku Okružnog suda. Prvi podnosilac predstavke je iz psihijatrijske bolnice pušten 15. februara 1996.

51. Konačno mišljenje o psihičkom stanju prvog podnosioca predstavke dato je 22. februara 1996. Sudski vještaci, psihijatri, zaključili su da je u trenutku incidenta sa policijom 4. oktobra 1993. on bio sposoban da shvati značenje svojih postupaka i da kontroliše svoje ponašanje. Zaključeno je da prvi podnosilac predstavke nije bio neuračunljiv. Vještaci su takođe zabilježili da je on bio veoma sumnjičav i nepovjerljiv tokom pregleda.

52. Pošto je drugi podnosilac predstavke izrazio spremnost da se podvrgne vanbolničkom psihijatrijskom posmatranju, on nije bio smješten u psihijatrijsku bolnicu. Vještaci psihijatri su svoje mišljenje u vezi s drugim podnosiocem predstavke dali 27. februara 1996. Prema zaključcima vještaka, drugi podnosilac predstavke je bio mentalno zdrav. Vještaci su takođe zabilježili da je on bio veoma napet tokom pregleda, da je često govorio povišenim glasom i da nije reagovao na zahtjeve da se smiri.

53. Okružni sud u Lubljini je 7. avgusta 1996. proglasio podnosiocem predstavke krivim za krivično djelo predviđeno članom 234 Krivičnog zakona zbog toga što su 4. oktobra 1993. pružali otpor policajcima i napali ih. On je smatrao da je menadžer sportskog kluba imao pravo da od podnosioca predstavke zahtijeva da napuste klub, iz bilo kog razloga, i da je policija stoga zakonito izvršila njegov zahtjev. Podnosioci predstavke su bili osuđeni: prvi podnosilac predstavke na godinu i šest mjeseci zatvora, a drugi podnosilac predstavke na godinu dana zatvora. Sud je obojici podnosilaca predstavke ove kazne izrekao uslovno, na tri godine.

54. Odlučujući o žalbi podnosilaca predstavke, Oblasni sud u Lubljini je 17. decembra 1996. potvrdio prvostepenu presudu. Oblasni sud je zaključio da „činjenica da okrivljeni nijesu postupili u skladu sa zahtjevom petorice policajaca da napuste sportski klub pokazuje da se oni nijesu odgovorno ponašali, što su potvrdili i sudski vještaci, psihijatri“. Ova odluka je bila konačna. Podnosioci predstavke nijesu bili poslani u zatvor zbog ove osude.

II. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO I PRAKSA

55. Članovi 15 i 16 Zakona o policiji ovlašćuju policiju da uhapsi osobu koja remeti javni red i da upotrijebi direktnu prinudu „da bi osigurala postupanje u skladu s datim naredenjima“. Posebna uredba Vlade od 17. septembra

1990. (DZ.U.90.70.410) predviđa da bi sredstva prinude trebalo da izazovu bol u najmanjoj mogućoj mjeri, i da treba prestati s njihovom primjenom ako se osoba ponaša u skladu s naređenjima.

Prema članu 69 Zakonika o krivičnom postupku, ukoliko nema sredstava da sam angažuje branioca, okrivljeni tužiocu može uputiti zahtjev za imenovanje branioca po službenoj dužnosti. Tužilac takav zahtjev mora uputiti sudu kako bi advokat bio imenovan.

Prema članu 70, stav 1, sud tokom suđenja može na sopstvenu inicijativu okrivljenom imenovati advokata, ukoliko ima opravdane razloge da bude zabrinut u vezi sa njegovom uračunljivošću.

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

56. Podnosioci predstavke su tvrdili da je došlo do povrede člana 3 Konvencije, koji glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

A. Navodno zlostavljanje koje je izvršila policija 4. oktobra 1993.

57. Država je negirala bilo kakvo zlostavljanje podnosilaca predstavke 4. oktobra 1993. Ona je navela da je upotreba sile bila neophodna kako bi se podnosioci predstavke potčinili zakonitim zahtjevima policajaca. Prema njima nije bila upotrijebljena prekomjerna sila, niti su ih u policijskoj marici tukli.

58. Podnosioci predstavke su osporili zaključke Države. Oni su naveli da su ih policajci tukli dok su pokušavali da ih uhapse i dok su ih vozili u policijskoj marici u kojoj nije bilo odvojenog prostora za uhapšene. Podnosioci predstavke su tvrdili da su policajci upotrijebili prekomjernu i nepotrebnu fizičku silu protiv njih, što je u suprotnosti sa gore pomenutom odredbom Konvencije.

59. Sud podsjeća da član 3 Konvencije apsolutno zabranjuje mučenje i nečovječno ili ponižavajuće postupanje. Da bi spadalo u opseg člana 3, zlostavljanje mora dostići minimalni stepen ozbiljnosti. Procjena ovog minimuma je relativna: zavisi od svih okolnosti slučaja, kao što su trajanje postupanja, njegove fizičke i psihičke posljedice i, u nekim slučajevima, pol, starost i zdravstveno stanje žrtve. U pogledu osobe lišene slobode, primjena sile koja nije bila zaista neophodna usljed ponašanja te osobe narušava ljudsko dostojanstvo i, u načelu, predstavlja povredu prava garantovanog članom 3. Sud postupanje smatra „nečovječnim“ ako je, između ostalog, bilo unaprijed smišljeno, trajalo satima bez prekida i izazvalo ili stvarnu tjelesnu povredu ili

jake fizičke ili psihičke patnje, a takođe „ponižavajućim“ ako je bilo takvo da je kod svoje žrtve pobudilo osjećanja straha, rastrojstva i inferiornosti koja mogu da je ponize i omalovaže. Da bi se postupanje koje ih je izazvalo smatralo „nečovječnim“ ili „ponižavajućim“, patnje ili poniženje do kojih je došlo moraju u svakom slučaju biti veći od onih patnji ili poniženja do kojih dolazi prilikom zakonitog postupanja ili kažnjavanja. Pitanje da li je svrha postupanja bila da se žrtva ponizi ili omalovaži je još jedan faktor koji treba uzeti u obzir, ali odsustvo takve svrhe ne isključuje mogućnost da je došlo do povrede člana 3 (vidi *Labita protiv Italije* [GC], br. 26772/95, 6.4.2000, st. 119–120, ECHR 2000-IV). Tvrdnje o zlostavljanju moraju biti potkrijepljene odgovarajućim dokazima. Kada ocjenjuje ove dokaze, Sud zahtijeva da zlostavljanje bude dokazano „van razumne sumnje“, ali dodaje da se ono tako može dokazati na osnovu postojanja dovoljno snažnih, jasnih i dosljednih zaključaka ili sličnih neoborivih činjeničnih pretpostavki (*loc. cit.*, st. 121).

60. U ovom predmetu, zlostavljanje na koje su se podnosioci predstavke žalili sastojalo se od prebijanja koje su izvršili policajci 4. oktobra 1993, koje je za posljedicu imalo brojne povrede (vidi gore stavove 19, 30–33, 36). Sud smatra da količina podliva koje su utvrdili različiti stručnjaci koji su pregledali podnosiocima predstavke ukazuje na to da su povrede bile dovoljno ozbiljne da bi mogle predstavljati zlostavljanje koje spada u opseg člana 3 (vidi, *mutatis mutandis*, *Assenov i drugi protiv Bugarske*, br. 24760/94, 28.10.1998, st. 95, ECHR 1998-VIII). Ostaje da se utvrdi da li se u vezi sa ovim povredama Država može smatrati odgovornom za povredu člana 3.

61. Sud zapaža da među stranama u postupku ne postoji spor u pogledu činjenice da su povrede o kojima je riječ izazvali policajci, koristeći protiv podnosioca predstavke pesnice i palice i upotrijebljavajući suzavac protiv drugog podnosioca predstavke (vidi gore stavove 11–15). Nije osporeno ni to da su policajci upotrijebili silu 4. oktobra 1993. u sportskom klubu i dok su odvodili podnosiocima predstavke u policijsku maricu kako bi izvršili hapšenje kojem su se podnosioci predstavke opirali. Međutim, strane u postupku se ne slažu u vezi s pitanjem da li su podnosioci predstavke bili pretučeni u policijskoj marici dok su bili prevoženi u policijsku stanicu (vidi gore stavove 16–18). Mora se primjetiti da tvrdnja podnosioca predstavke da su bili pretučeni dok su u marici ležali vezani liscama nije bila potvrđena u okviru istrage koja se povodom njihovih pritužbi vodila na nacionalnom nivou, pred dvije instance (vidi gore stavove 38–39; vidi takođe stavove 66–71 u nastavku). Iako u pogledu činjenica vezanih za navodnu povredu Konvencije Sud nije vezan zaključcima nacionalnih organa, on smatra da na osnovu napomena strana u postupku i materijala koji su mu dostupni ne može utvrditi da li je u policijskoj marici došlo do nekog zlostavljanja, kao što tvrde podnosioci predstavke.

62. Sud napominje da su podnosioci predstavke 4. oktobra 1993. bili uhapšeni prilikom operacije koja je dovela do neočekivanog razvoja događaja, zbog čega je policija morala da reaguje. Drugo, iako je policajaca bilo

šest, u odnosu na dvojicu podnosilaca predstavke, mora se uzeti u obzir da su se podnosioci predstavke bavili bodi-bildingom i da su se aktivno opirali zakonitim radnjama policije – odbijajući usmeni zahtjev da napuste sportski klub, pružajući otpor policiji koja je pokušavala da ih uhapsi i šutirajući dvojicu policajaca (vidi, poređenja radi, *Rehbock protiv Slovenije*, br. 29462/95, 28.11.2000, ECHR 200-XII, gdje je trinaest policajaca imalo dovoljno vremena da procijeni moguće rizike povezane sa hapšenjem trojice osumnjičenih, i gdje podnosilac predstavke nije ničim pokazivao da bi se opirao hapšenju). Da stvar bude gora, podnosioci predstavke su bili uhapšeni tek kada im je zapriječeno pištoljem, i bili su naknadno osuđeni zbog napada na policajce. Sud se slaže sa zaključkom domaćih sudova da podnosioci predstavke nijesu odgovorno ponašali u trenutku kada su bili suočeni sa jednostavnom obavezom da postupe u skladu sa zakonitim zahtjevom policajaca – obavezom koja je dio opštih građanskih dužnosti u demokratskom društvu. Ove činjenice idu značajno na štetu podnosilaca predstavke, što za posljedicu ima to da je obaveza Države da dokaže da upotrijebljena sila nije bila prekomjerna manje stroga (vidi, *mutatis mutandis*, *loc. cit.*, st. 65–78).

63. Sud uz to zapaža da, iako je prvi podnosilac predstavke ostao u bolnici jedanaest dana, nije utvrđeno da je bilo potrebno toliko vremena da bi se oporavio od povreda koje je zadobio 4. oktobra 1993, već je mogao biti otpušten iz bolnice četiri dana nakon incidenta (vidi gore stav 32). Još je zabilježeno da je drugi podnosilac predstavke pretrpio manje ozbiljne povrede i da je dobio vanbolničko liječenje.

64. Ozbiljnost povreda o kojima je riječ, kao takva, ne može zasjeniti činjenicu da je upotreba fizičke sile u ovom slučaju bila neophodna zbog ponašanja podnosilaca predstavke. Stoga, iako su podnosioci predstavke sigurno doživjeli patnje koje su bile posljedica incidenta od 4. oktobra 1993, ne može se smatrati da je upotreba sile protiv njih bila prekomjerna.

65. U skladu s tim, kad je u pitanju navodno zlostavljanje koje je izvršila policija 4. oktobra 1993, nije došlo do povrede člana 3 Konvencije.

B. Priroda sprovedene istrage

66. Država je tvrdila da su tužioci sproveli detaljnu i djelotvornu istragu navoda podnosilaca predstavke o zlostavljanju. Saslušano je petnaest svjedoka događaja od 4. oktobra 1993. i uzeta su mišljenja vještaka kako bi se utvrdila vjerodostojnost pritužbi podnosilaca predstavke. Tužilaštvo je odlučilo da obustavi istragu pošto je većina svjedočenja potvrdila verziju događaja koju je dala policija; takođe, odluka je donijeta vodeći računa o tome da je u odnosu na policajce važno načelo pretpostavke nevinosti.

67. Podnosioci predstavke su tvrdili da nije omogućena odgovarajuća istraga njihovih pritužbi. Konkretno, oni su osporavali tumačenje određenih dokaza od strane tužilaštva. Podnosioci predstavke su takođe naveli da nijesu

saslušani svi svjedoci događaja od 4. oktobra 1993. i da je tužilaštvo, kada je odlučilo da obustavi postupak, uzelo u obzir samo dio medicinskih izvještaja.

68. Sud podsjeća da član 3 garantuje pravo na detaljnu i djelotvornu istragu vjerovatnih tvrdnji o zlostavljanju, podobnu da dovede do identifikacije i kažnjavanja odgovornih za takvo postupanje. U gore citiranom predmetu *Labita*, Sud je utvrdio povredu člana 3 pošto vlasti nijesu istražile brojne navodne akte nasilja, ponižavanja i drugih oblika mučenja podnosioca predstavke. Ipak, treba primijetiti da je u tom slučaju Sud došao do svog zaključka na osnovu očigledne neaktivnosti državnih organa u pogledu pritužbi podnosioca predstavke (*loc. cit.*, st. 117–136).

69. Nasuprot tome, u ovom predmetu su, u kontekstu istrage tvrdnji podnosioca predstavke o zlostavljanju od 4. oktobra 1993, saslušane brojne osobe, uključujući nezavisne svjedoke, i pribavljena dva odvojena mišljenja vještaka (vidi gore stavove 22–39). Sud zapaža da je zahtjev podnosioca predstavke da se saslušaju dodatni svjedoci bio odbijen obrazloženom odlukom (vidi gore stav 37). Kasnije je tužilaštvo odlučilo da ne optuži policajce i da obustavi istragu zbog nedostatka nedvosmislenih dokaza o njihovoj krivici. Istraga okružnog tužilaštva je okončana 4. decembra 1994. – tj. četrnaest mjeseci nakon spornih događaja – ali se to vrijeme može smatrati prihvatljivim, imajući u vidu broj procesnih radnji koje su nadležni organi preduzeli (vidi gore stavove 22–39; vidi takođe, pooređenja radi, gore pomenuti predmet *Labita*, *loc. cit.*, st. 133, gdje su tokom identičnog perioda bile prikupljene samo fotografije navodnih počinilaca).

70. Osim toga, podnosioci predstavke su zatim imali priliku da pred višim tužiocem ospore odluku okružnog tužioca. Međutim, ne može se smatrati bitnom činjenica da su oni u svakoj fazi bili neuspješni. Nema dokaza da je tužilaštvo trebalo da preduzme bilo kakve druge korake kako bi utvrdilo činjenice u vezi s tvrdnjama podnosioca predstavke. Niti ima indicija da su tužioci na arbitraran način koristili diskreciono pravo koje im zakon daje, dozvoljavajući im da ocjenjuju dokaze koje imaju pred sobom kako bi donijeli odluku o tome da li će optužiti navodne počinioce za neko krivično djelo.

71. Uzimajući ovo u obzir, Sud zaključuje da je istraga navoda podnosioca predstavke o zlostavljanju bila detaljna i djelotvorna. Stoga po ovom pitanju nije došlo do povrede člana 3 Konvencije.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 6, STAVOVI 1 i 3 (c) KONVENCIJE

72. Podnosioci predstavke su takođe tvrdili da je došlo do povrede člana 6 Konvencije, koji u relevantnim djelovima glasi:

„Svako, tokom odlučivanja o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu ... raspravu ... pred sudom... .

3. Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća minimalna prava:

...

(c) da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere ili, ako nema dovoljno sredstava da plati pravnu pomoć, da ovu pomoć dobije besplatno kada interesi pravde to zahtijevaju;“

73. U ovom pogledu, podnosioci predstavke su naveli da su, kada su se žalili na odluku o određivanju jemstva od 5. oktobra 1993, obojica zahtijevali da im se dodijeli branilac po službenoj dužnosti. Međutim, tužilac nije odgovorio na njihov zahtjev, niti ga je proslijedio sudu, postupajući tako u suprotnosti sa zahtjevima iz člana 69 Zakonika o krivičnom postupku. Podnosioci predstavke su naveli da nijesu imali advokata do 17. oktobra 1994, kada im je Okružni sud u Lubljini imenovao branioca u skladu sa članom 70, stav 1 Zakonika o krivičnom postupku, zbog zabrinutosti u pogledu njihove uračunljivosti. Posljedica toga je bilo to što nijesu mogli valjano da se brane, što predstavlja povredu člana 6, stavova 1 i 3 (c) Konvencije.

74. Država je priznala da na zahtjev od 6. oktobra 1993. nije odgovoreno, te da u ovom slučaju „pretpostavke iz člana 6, stav 3 (c) Konvencije nijesu bile ispunjene“.

75. Sud podsjeća da, iako je primarna svrha člana 6, kad su krivične stvari u pitanju, da obezbjedi pravično suđenje pred „sudom“ nadležnim da razmatra „svaku krivičnu optužbu“, to ne znači da se ova odredba Konvencije ne primjenjuje na postupak koji prethodi suđenju. Stoga, član 6 – a naročito stav 3 – može biti relevantan prije nego što je predmet upućen na suđenje, ako i dok postoji mogućnost da pravičnost suđenja bude ozbiljno ugrožena zbog toga što prije njegovog početka nijesu poštovane odredbe ovog člana. Način na koji član 6, stavovi 1 i 3 (c) treba da bude primijenjen tokom prekrivičnog postupka zavisi od posebnih karakteristika postupka i okolnosti konkretnog slučaja (vidi *Brennan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 39846/98, 16.10.2001, st. 45, ECHR 2001-X).

76. U svojoj presudi u predmetu *John Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 18731/91, 8.2.1996, st. 63, ECHR 1996-I), Sud je takođe napomenuo da, iako član 6 obično zahtijeva da okrivljeni ima pomoć advokata od početka ispitivanja u policiji, ovo pravo, koje nije izričito propisano Konvencijom, može biti ograničeno ako za to postoje dobri razlozi. Pitanje je, u svakom slučaju, da li je takvo ograničenje, uzimajući u obzir postupak u cjelini, lišilo okrivljenog prava na pravično saslušanje (vidi takođe gore citiranu presudu u predmetu *Brennan*, *ibid*).

77. Sud primjećuje da nije osporeno da podnosioci predstavke nijesu imali sredstava da angažuju branioca po svom izboru u vezi s krivičnim postupkom koji se vodio protiv njih. Takođe, nije osporeno da su nadležni organi ignorisali zahtjev podnosioca predstavke za imenovanje branioca po službenoj dužnosti, što je za posljedicu imalo to da preko godinu dana nijesu imali branioca. Imajući u vidu da je veliki broj procesnih radnji, uključujući saslušanje podnosioca predstavke i njihovo medicinsko vještačenje, sprove-

den u tom periodu (vidi gore stavove 40–45), Sud ne vidi opravdanje za ovo ograničenje, koje je lišilo podnosioc predstavlke prava da se tokom istrage i suđenja brane na odgovarajući način.

78. Shodno tome, došlo je do povrede člana 6, stavova 1 i 3 (c) Konvencije.

III. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

79. Član 41 Konvencije predviđa:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.“

A. Materijalna šteta

80. Podnosioci predstavlke su tražili 202.000 poljskih zlota (PLN) zbog gubitka zarada i prilike da ostvare prihode koji je izazvala povreda Konvencije.

81. Država je ovaj zahtjev smatrala neosnovanim.

82. Sud smatra da ne postoji uzročna veza između utvrđene povrede i navodne materijalne štete (vidi, *između ostalog, R. D. protiv Poljske*, br. 29692/96 i 34612/97, 18. januar 2001, st. 66). Shodno tome, on ne vidi razlog da po ovom pitanju podnosiocima predstavlke dodijeli bilo kakav iznos.

B. Nematerijalna šteta

83. Podnosioci predstavlke su tražili i 300.000 PLN na ime nematerijalne štete.

84. Država je smatrala da je zahtjev podnosilaca predstavlke pretjeran.

85. Sud prihvata da su podnosioci predstavlke pretrpjeli nematerijalnu štetu, kao što je uznemirenost i frustracija uzrokovana nemogućnošću da se brane na odgovarajući način (vidi, *mutatis mutandis*, gore citiranu presudu u predmetu *R. D. protiv Poljske, loc. cit.*, st. 57). Vršeci procjenu na osnovu pravičnosti, Sud u vezi s ovim dodeljuje svakom podnosiocu predstavlke po 2.000 EUR (dve hiljade eura).

C. Sudski troškovi

86. Podnosioci predstavlke su zahtijevali i 3.000 PLN za troškove u vezi s postupkom.

87. Država nije komentarisala ovaj zahtjev.

88. Sud napominje da je podnosiocima predstavlke dodijeljena pravna pomoć kako bi pred njega iznijeli svoj slučaj (vidi gore stav 2). Nema dokaza da su, pored troškova koji su im isplaćeni u skladu sa programom Suda za

pružanje pravne pomoći, imali bilo kakve dodatne troškove u vezi s pritužbama zbog povrede prava koju je Sud utvrdio. U takvim okolnostima, Sud im po ovom osnovu ne dodjeljuje bilo kakvu nadoknadu.

D. Kamata

89. Sud određuje da će na dodijeljeni iznos naknade štete biti zaračunata kamata od 7,25% godišnje.

IZ NAVEDENIH RAZLOGA, SUD JEDNOGLASNO

1. *Zaključuje* da nije došlo do povrede člana 3 Konvencije;
2. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 6, stavova 1 i 3 (c) Konvencije;
3. *Zaključuje*
 - (a) da tužena Država treba da plati, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu sa članom 44, stav 2 Konvencije, po 2.000 EUR (dvije hiljade eura) svakom od podnosilaca predstavke na ime nematerijalne štete, izraženo u nacionalnoj valuti tužene Države po kursu važećem na dan izvršenja;
 - (b) da će na ovaj iznos od dana isteka gore pomenutog roka od tri mjeseca do izvršenja biti računata kamata od 7,25% godišnje;
4. *Odbija* ostatak zahtjeva podnosilaca predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i dostavljena stranama u postupku 20. juna 2002, u skladu sa pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

V. Berger
sekretar

G. Ress
predsjednik

1.2. USLOVI ZATVARANJA I POSTUPANJE PREMA LICIMA LIŠENIM SLOBODE

a) Obaveza države da obezbijedi da lica lišena slobode borave u uslovima dostojnim čovjeka

PREDMET *OSTROVAR PROTIV MOLDAVIJE*
(predstavka br. 35207/03)

PRESUDA
Strazbur, 13. septembar 2005.

U predmetu *Ostrovar protiv Moldavije*,

Evropski sud za ljudska prava (Četvrto odjeljenje), zasijedajući u vijeću u sljedećem sastavu:

N. BRATZA, *predsjednik*,

J. CASADEVALL,

G. BONELLO,

R. MARUSTE,

S. PAVLOVSKI,

L. GARLICKI,

J. BORREGO BORREGO, *sudije*,

i M. O'BOYLE, *sekretar Odjeljenja*,

pošto je razmatrao slučaj na zatvorenoj sjednici 25. avgusta 2005,
donosi sljedeću presudu, usvojenu istog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 35207/03) protiv Republike Moldavije koju je na osnovu člana 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) Sudu podnio državljaniin Moldavije, Vitalie Ostrovar (u daljem tekstu „podnosilac predstavke“), 28. oktobra 2003.

2. Podnosioca predstavke je zastupao Vitalie Nagacevski, advokat iz Kišinjeva. Vladu Moldavije (u daljem tekstu „Država“) zastupao je njen zastupnik, Vitalie Pârlog.

3. Podnosilac predstavke žalio se, konkretno, na uslove boravka u pritvoru, na povredu prava da se dopisuje s majkom i da ima kontakte sa svojom suprugom i ćerkom, i na to što na raspolaganju nije imao djelotvoran pravni lijek za povredu prava garantovanih članom 3 i članom 8 Konvencije.

4. Predstavka je dodijeljena Četvrtom odjeljenju (pravilo 52, st. 1 Poslovnika Suda).

5. Sud je 1. novembra 2004. promijenio sastav svojih odjeljenja (pravilo 25, st. 1). Ovaj predmet je dodijeljen novoformiranom Četvrtom odjeljenju (pravilo 2, st. 1).

6. Odlukom od 22. marta 2005. Sud je proglasio predstavku prihvatljivom u jednom dijelu.

7. I podnosilac predstavke i Država podnijeli su svoje napomene o meritumu (pravilo 59, st. 1), a Vijeće je, poslije konsultacija sa stranama u sporu, odlučilo da nije neophodna usmena rasprava o meritumu (pravilo 59, st. 3 *in fine*).

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

8. Podnosilac predstavke je rođen 1974. i živi u Kišinjevu. On je bivši viši stručni saradnik tužioca u Centralnom okrugu Kišinjeva.

1. Osnovni podaci

9. Podnosioca predstavke uhapsila je 24. jula 2002. Služba državne bezbjednosti Moldavije, pod optužbom da je primao mito. Kasnije je optužba izmijenjena i okrivljen je za korupciju (*trafic de influență*).

10. Oblasni sud u Kišinjevu je 15. avgusta 2002. odredio pritvor za podnosioca predstavke u trajanju od trideset dana. Pritvor je kasnije produžavan odlukama Okružnog suda u Bujukaniju (*Buiucani*) od 2. septembra 2002. i 10. oktobra 2002.

11. Apelacioni sud je 15. novembra 2002. naredio da podnosilac predstavke bude pušten iz pritvora.

12. Apelacioni sud je 4. aprila 2003. osudio podnosioca predstavke na deset godina zatvora. Odmah je lišen slobode. Podnosilac predstavke se žalio na ovu odluku. Ishod postupka nije poznat Sudu.

2. Uslovi pod kojima je podnosilac predstavke bio zatvoren u Pritvorskom centru br. 3 Ministarstva pravde

13. Pritužbe podnosioca predstavke na uslove pod kojima je bio zatvoren odnose se na dva perioda tokom kojih je bio u Pritvorskom centru br. 3

Ministarstva pravde (*Izolatorul Anchetei Preliminare* Nr. 3), naime na period između 18. oktobra 2002. i 15. novembra 2002, i na period između 4. aprila 2003. i 13. decembra 2003. godine.

(a) Navodi podnosioca predstavke

14. Podnosilac predstavke tvrdi da je bio zatvoren u ćeliji površine 25 kvadratnih metara, povremeno sa više od dvadeset ljudi. Tu je bilo deset metalnih kreveta na sprat (10x2 ležaja), bez dušeka ili pokrivača, i zbog prenaseljenosti nije bilo uvijek moguće da se priđe krevetu. Nakon što je podnio predstavku Sudu, prebačen je u manju ćeliju površine 15 kvadratnih metara, gdje je, kako tvrdi, spavao na smjenu zbog prenaseljenosti, i gdje su uslovi navodno bili značajno gori nego u prvoj ćeliji.

15. Internim zatvorskim pravilima nije bilo zabranjeno pušenje u ćelijama, a pošto nije bilo posebnih prostorija za pušenje zatvorenici su mogli da puše samo u ćelijama. Podnosilac predstavke je obolio od astme i uprava zatvora je bila svjesna toga jer je uhapšen i doveden u zatvor neposredno poslije liječenja od astme u bolnici, gdje je i uhapšen. Zbog izloženosti duvanskom dimu podnosilac predstavke je imao nekoliko napada astme, do kojih je obično dolazilo dva ili tri puta dnevno.

16. Nije bilo odgovarajuće medicinske njege. Iako je u zatvorskoj ustanovi postojalo medicinsko osoblje, njegova mogućnost da pomogne je bila ograničena zbog nedostatka lijekova. Podnosilac predstavke je u više navrata od zatvorskog ljekara tražio da mu pruži medicinsku pomoć, ali njegovim zahtjevima nije udovoljeno. Rečeno mu je da zatvor nema neophodne lijekove. Zbog nedostatka lijekova morao je da izdrži napade i sačeka da prođu, pri čemu je morao da sjedi u vertikalnom položaju. Njegovi napadi su postajali sve češći i trajali su sve duže. Iako je zatvorski ljekar znao da podnosilac predstavke boluje od astme, dao je dozvolu da on bude smješten u ćeliju s pušačima. Podnosilac predstavke je u potpunosti morao da se osloni na lijekove kojima ga je snabdijevala njegova porodica.

17. Njegovu situaciju pogoršavala je činjenica da je prozor ćelije bio zatvoren roletnama i da kroz njih nije ulazio svjež vazduh. Štaviše, ćelija nije imala sistem ventilacije i zato je u njoj bila velika vlaga.

18. Zbog nedostatka grijanja i izolacije ćelija je zimi bila veoma hladna, a ljeti veoma topla.

19. Roletne na prozorima su spriječavale da dnevno svjetlo prodiere u ćeliju. Ipak, uprava zatvora je ograničila snabdijevanje električnom energijom na samo šest sati dnevno; zato su zatvorenici morali da žive u mraku i imali su velike teškoće u pripremanju hrane.

20. Ćelija je snabdijevana vodom samo deset sati dnevno, ponekad i manje. Pristup toploj vodi je bio ograničen i bio je moguć samo jednom u petnaest dana. Nije bilo opreme za pranje i sušenje odjeće. Zatvorenici su svoju odjeću morali da suše u ćeliji.

21. Zbog loše zdravstvene njege i loših higijenskih uslova, u ćelijama su se nalazili buve, vaške i mravi. Zatvorenici su bili izloženi zaraznim bolestima kao što su tuberkuloza, kožne i respiratorne infekcije.

22. Toalet se nalazio jedan i po metar od stola za kojim se jelo i bio je stalno otvoren. Zbog nedovoljnog snabdijevanja vodom i nedostatka sredstava za čišćenje bilo je nemoguće spriječiti smrad.

23. U zatvoru nije bilo biblioteke i zatvorenici nijesu imali pristup novinama ili drugim publikacijama. Nije bilo odgovarajućih mogućnosti za rekreaciju i vežbanje.

24. Hrana koje je služena zatvorenicima bila je veoma lošeg kvaliteta. U pitanju je bila kuvana voda neprijatnog mirisa i skoro da se nije mogla jesti. Podnosilac predstavke je izneo da je Država dnevno trošila 2,16 moldavskih leja (MDL) (što je u to vrijeme odgovoralo iznosu od 0,14 evra (EUR)) po zatvoreniku, dok je cijena vekne hljeba bila više od 3 MDL.

(b) Navodi Države

25. Podnosilac predstavke je bio zatvoren u ćeliji br. 16, površine 28,4 kvadratnih metara, predviđenoj za smještaj četrnaest zatvorenika, i u ćeliji br. 138 od 19,3 kvadratnih metara, predviđenoj za deset zatvorenika.

26. U skladu s članom 17 Zakona o pritvoru, podnosilac predstavke mogao je da traži od zatvorskih vlasti da ga prebace u drugu ćeliju, gdje bi boravio sa nepušačima.

27. Zatvorenicima je pružana medicinska pomoć u skladu sa zakonom. Kada je zatvoreniku bila potrebna medicinska pomoć koju nijesu mogli da mu pruže zatvorski ljekari, mogao je biti odveden u civilnu bolnicu. Država je snabdijevala zatvor lijekovima; međutim, kada određenog lijeka nije bilo u zatvoru, zatvorenici su imali pravo da ga dobiju od svojih rođaka. S obzirom na to da je podnosilac predstavke bio snabdijeven svim neophodnim lijekovima, nije sačinjen nikakav medicinski izvještaj kojim bi bio propisan neki drugi lijek.

28. Zatvorske vlasti su bile svjesne da podnosilac predstavke ima astmu. Prema navodima Države, u zatvorskoj evidenciji se navodi da je podnosilac predstavke samo dva puta tražio medicinsku pomoć, 2. septembra i 5. novembra 2003. U svojim napomenama od 31. maja 2004. Država iznosi da ga je 5. novembra pregledao lekar i da mu je propisao lijekove. Država nije podnijela Sudu kopiju zatvorske evidencije.

U dodatnim napomenama o meritumu od 10. maja 2005. Država je iznijela da je podnosilac predstavke dobio i medicinsku pomoć i lijekove oba puta kada ih je tražio. Država je podnijela kopiju rukom pisanog izvještaja od 13. maja 2004, u kom zatvorski lekar obavještava glavnog zatvorskog lekara da je pregledao podnosioca predstavke navedenih datuma i da su mu dati lijekovi.

29. Provjetravanje ćelija je vršeno otvaranjem prozora i prozorčića iznad vrata, tokom perioda kada su zatvorenici u šetnji, i preko centralnog ventilacionog sistema.

30. Zatvor je imao sopstveni sistem za grijanje, koji je koristio gas i ugallj.

31. Ćelije su imale pristup dnevnom svijetlu i bile su stalno snabdjevene električnom energijom.

32. Ćelije su stalno imale tekuću vodu, i sledstveno tome zatvorenici su imali odgovarajući nivo higijene. Država je takođe navela da su zatvorenici imali pristup toploj vodi.

33. Toaleti su bili odvojeni od ostalog dijela ćelije zidom kako bi se obezbijedila privatnost zatvorenika.

34. Ćelije su bile snabdjevene radio aparatima, ponekad i televizorima.

35. Podnosilac predstavke je imao pravo na dnevnu šetnju na svježem vazduhu u trajanju od sat vremena, uz mogućnost vježbanja.

36. Zatvorenici su dobijali besplatnu hranu u skladu s normama koje definiše Država i kvalitet hrane bio je zadovoljavajući. Zatvor se svakodnevno snabdijsvao hljbom, biljnim uljem, povrćem, čajem i šećerom. Zbog nedovoljnog finansiranja nije uvijek bilo moguće obezbijediti meso, ribu i mliječne proizvode. Međutim, zatvorenicima je dozvoljeno da jednom mjesečno dobiju paket s hranom od svojih porodica. Štaviše, zatvorenici su imali pravo da kupe hranu u zatvorskoj prodavnici najmanje jednom mjesečno i da potroše do 18 MDL (što je u to vrijeme bilo jednako iznosu od 1,2 EUR).

37. Nije bilo nikakve namjere da se podnosilac predstavke ponižava ili da mu se umanjuje dostojanstvo i zatvorske vlasti nijesu preduzimale nikakve radnje s ciljem da ga ponize.

3. *Navodno ometanje prepiske podnosioca predstavke*

(a) **Navodi podnosioca predstavke**

38. Pisma koja mu je slala majka nije uvijek dobijao. U prilog ovoj tvrdnji podnosilac predstavke je Sudu dostavio potvrdu o predaji preporučenog pisma s povratnicom koje mu je majka poslala 1. oktobra 2003, a koje on nikad nije primio.

(b) **Navodi Države**

39. Prema članu 18 Zakona o pritvoru, pritvorenim licima je potrebna pismena dozvola organa koji je nadležan za njihov predmet kako bi mogli da se dopisuju sa svojim porodicama. Podnosilac predstavke nije imao dozvolu da se dopisuje ili razgovara telefonom sa svojim srodnicima zbog ozbiljnosti krivičnog djela za koje je bio okrivljen, i u interesu pravde.

4. *Navodno uskraćivanje podnosiocu predstavke prava na kontakte sa suprugom i ćerkom*

(a) **Navodi podnosioca predstavke**

40. Podnosilac predstavke je isto tako naveo da je bio spriječen da viđa svoju ženu i ćerku i da nije mogao da ima telefonski kontakt s njima.

41. Podnosilac predstavke je 30. juna 2003. zajedno s drugim zatvorenicima iz svoje ćelije uložio pritužbu glavnom državnom tužiocu, u kojoj se podnosilac predstavke žalio, između ostalog, na zabranu da prima posjete, uključujući produžene posjete porodice i drugih lica. Zatvorenici su tražili od glavnog državnog tužioca da naredi zatvorskim vlastima da im dozvoli produžene posjete, telefonske razgovore i druge vrste kontakata sa srodnicima.

42. Glavno državno tužilaštvo je 7. jula 2003. obavijestilo podnosioca predstavke da je njegova pritužba prosljeđena Tužilaštvu u Kišinjevu.

43. Podnosilac predstavke i zatvorenici iz njegove ćelije su 25. avgusta 2003. uputili novo pismo Glavnom državnom tužilaštvu u kome su se žalili što Tužilaštvo iz Kišinjeva nije odgovorilo na njihovo pismo. Zatvorenici su ponovili svoje pritužbe na zabranu da primaju posjete rođaka i da s njima razgovaraju telefonom, i žalili su se zbog navodnog kršenja člana 3 Konvencije.

44. Podnosilac predstavke je 28. avgusta 2003. primio dopis od Tužilaštva iz Kišinjeva poslat 9. avgusta 2003. kojim su odbijene njegove pritužbe na zabranu prijema posjeta. U pismu se konkretno kaže: „...sva prava pritvore-nih osoba predviđena su članom 16 Zakona o pritvoru. Taj zakon ne predviđa takva prava kao što su pravo na telefonske razgovore i kratke ili produžene posjete rođaka ili drugih osoba. Činjenica da ova prava nijesu izričito zabranjena ne znači da su ona garantovana“.

45. Podnosilac predstavke i zatvorenici iz njegove ćelije su 1. septembra 2003. pred Okružnim sudom u Riškaniju (*Râșcani*) osporili odluku tužioca od 9. avgusta 2003. kojom je njihova pritužba odbijena. Oslanjajući se na član 8 Konvencije i na domaće zakonodavstvo, oni su se žalili na to što su im zatvorske vlasti i tužilac uskratili pravo da primaju posjete rođaka, uključujući produžene posjete, telefonske razgovore i druge vrste kontakata s srodnicima i drugim osobama. Tražili su od suda da obaveže tužioca da riješi njihov problem. Isto tako, tražili su da se predmet razmatra u njihovom prisustvu.

46. Glavnog državno tužilaštvo je 11. septembra 2003. uputilo podnosiocu predstavke pismo kojim odbija njegove pritužbe.

47. Podnosilac predstavke i zatvorenici koji su s njim bili u pritvoru su 3. novembra 2003. podnijeli dodatnu pritužbu Okružnom sudu u Riškaniju sa zahtjevom da ispita njihovu pritužbu od 1. septembra 2003. godine. Tvrdili su da je prema Zakoniku o krivičnom postupku Sud dužan da njihovu pritužbu ispita u roku od deset dana od prijema. Propust suda da poštuje ovaj rok predstavlja povredu njihovog prava na djelotvoran pravni lijek garantovanog u članu 13 Konvencije.

48. U međuvremenu, 23. oktobra 2003, sudija M. iz Okružnog suda u Riškaniju ispitao je, bez njihovog prisustva, pritužbu koju su podnosilac predstavke i zatvorenici iz njegove ćelije podnijeli 1. septembra 2003. i odbio je. Sud je smatrao da je pritužba bila opšteg karaktera i da se nije odnosila ni na kakve konkretne događaje. Sud je objavio odluku s brojem pritužbe 13–69/03 23. oktobra 2003.

49. Istog datuma, isti sudija iz Okružnog suda u Riškaniju ispitao je pritužbu drugih zatvorenika iz zatvora u Krikovi (*Cricova*) zbog navodnog zlostavljanja koje je izvršila policija tokom zatvorske pobune i odbio je. Odluka suda imala je potpuno isti broj i isti datum kao odluka koja se tiče podnosioca predstavke i zatvorenika iz njegove ćelije.

50. Okružni sud u Riškaniju je 29. januara 2004. obavijestio podnosioca predstavke i zatvorenike koji su s njim bili u pritvoru da je njihova pritužba odbijena 23. oktobra 2003.

51. Podnosilac predstavke i zatvorenici koji su s njim bili u pritvoru su 4. marta 2004. uputili pismo Okružnom sudu u Riškaniju i tražili da dobiju kopiju odluke suda od 23. oktobra 2003.

52. Podnosilac predstavke i zatvorenici koji su s njim bili u pritvoru su 10. marta 2004. podnijeli žalbu protiv odluke od 23. oktobra 2003. godine Apelacionom sudu u Kišinjevu. U svojoj žalbi oni su, između ostalog, izjavili da je Okružni sud u Riškaniju ispitao predmet u njihovom odsustvu i da im čak nije ni dostavio primjerak svoje odluke.

53. Okružni sud u Riškaniju je 26. marta 2004. uputio podnosiocu predstavke i zatvorenicima iz njegove ćelije svoju odluku od 23. oktobra 2003. koja se odnosila na pobunu u zatvoru u Krikovi.

54. Podnosilac predstavke i zatvorenici iz njegove ćelije su 14. aprila 2004. ponovo pisali Okružnom sudu u Riškaniju i obavijestili ga da se odluka koja im je upućena 26. marta 2004. nije odnosila na njihov predmet i zatražili su primjerak njihove odluke. Sud nema informacije o tome da li su podnosilac predstavke i zatvorenici iz njegove ćelije dobili odgovor na svoje pismo.

55. Apelacioni sud u Kišinjevu je 28. juna 2004. ispitao žalbu podnosioca predstavke na odluku Okružnog suda u Riškaniju i odbio je odlukom na koju više nije bilo prava žalbe. U svojoj presudi Apelacioni sud je ukazao da su podnosilac predstavke i njegov advokat bili prisutni na ročištu. Međutim, činjenični i pravni dio presude odnosili su se na pobunu u zatvoru u Krikovi i nijesu ni na koji način bili povezani s predmetom podnosioca predstavke.

(b) Navodi Države o činjenicama

56. Država navodi da prema članu 19 Zakona o pritvoru, pritvorenik treba da dobije pisano odobrenje od istražnog organa nadležnog za njegov predmet da bi mogao da prima posjete porodice ili drugih osoba.

57. Država tvrdi, i podnosilac predstavke ne poriče, da ga je majka posjetila 30. maja 2003, 12. novembra 2003. i 12. decembra 2003.

II. RELEVANTNA DOKUMENTA

1. *Dokumenti Evropskog komiteta za spriječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT)*

58. Relevantni djelovi izvještaja CPT koji se tiču posjete Moldaviji između 11. i 21. oktobra 1998. glase:

„77. Zatvorenici su bili smješteni prvenstveno u pet zgrada. U zgradama I, II i VII su najvećim dijelom bili smješteni pritvorenici. Maloljetni muškarci su držani u dijelu zgrade III, čije prizemlje je bilo rezervisano za zatvorenike koji čekaju prebacivanje u drugi zatvor. Žene su bile zatvorene u odvojenom dijelu zatvora, u zgradi V. Osuđenici su bili raspoređeni u različite zgrade, pri čemu se u zgradi VIII nalazilo odjeljenje za osuđenike koji su bili radno angažovani. Treba takođe napomenuti da su svi osuđenici na doživotni zatvor bili smješteni u suterenu zgrade II.

...

80. Za razliku od toga, u svim drugim djelovima zatvora životni uslovi u kojima je boravio najveći dio zatvoreničke populacije bili su takvi da je mnogo toga bilo ispod željenog nivoa. U većini ćelija životni prostor po zatvoreniku je bio značajno manji od minimalnih standarda i naguravanje lica dostiglo je neprihvatljiv nivo. Na primjer, u zgradama I i II u ćelijama površine 24 kvadratna metra bilo je smješteno do 16 ljudi, 24 ljudi je moralo da dijeli ćeliju od 32 kvadratna metra, a 29 ljudi je bilo natrpano u ćeliju od 52 kvadratna metra. U odjeljenju za maloljetnike u zgradi III, 12 mladih ljudi je bilo smješteno u ćeliju površine od 21 kvadratnog metra, a 16 u ćeliju površine 23 kvadratna metra. Sem toga, delegacija je uočila da je u ćelijama površine 8 do 9 kvadratnih metara bilo smješteno do četvoro ljudi.

Štaviše, ove ćelije su imale ograničenu količinu prirodnog svijetla, vještačko osvetljenje je bilo osrednje, a vazduh zagađen i težak. Za zatvorenike koji su još uvijek bili pod istragom (tj. preko 700 zatvorenika) situacija je bila još gora, njihove ćelije su bile zaista sasvim bez pristupa prirodnom svijetlu zbog debelih spoljnih metalnih zastora koji su pokrivali prozore. Zbog samih okolnosti, oprema je bila svedena na goli minimum, i obuhvatala je metalne krevete ili krevete na sprat koji su bili krajnje rudimentarni i u jadnom stanju, i sto i jednu ili dvije klupe. Dalje, u mnogim ćelijama nije bilo dovoljno kreveta i zatvorenici su morali da ih dijele ili da spavaju na smjenu. Sem toga, krevetnina je bila u lošem stanju; veoma male zalihe dušeka, čebadi i čaršava nijesu bile dovoljne i mnogi zatvorenici bez porodice ili sredstava morali su da spavaju na golom ramu kreveta.

Ćelije su imale sanitarni aneks, pravi izvor infekcije. Iznad čučavca nalazila se slavina koja je služila i za ispiranje toaleta i kao izvor vode koji su zatvorenici mogli da koriste da se osvježe ili operu. Štaviše, ovaj dio je bio samo djelimično odijeljen malim niskim zidom čija visina je bila ispod jednog metra, što je značilo da nije bilo moguće očuvati privatnost.

Stanje inventara i čistoća u ćelijskim blokovima su, ukupno uzev, takođe izazivali ozbiljnu zabrinutost. Sem toga, u mnogim ćelijama vrvjelo je od bubašvaba i drugih štetočina, a neki zatvorenici su se žalili i na prisustvo glodara.

Ukupno uzev, uslovi života i higijenski uslovi za ogromnu većinu zatvorske populacije bili su odvrtni i, posebno, predstavljali su ozbiljan rizik po zdravlje.

81. Tri ćelije u kojim su bili osuđenici koji su čekali prebacivanje u drugu ustanovu, a koje su korišćene u vrijeme posjete u zgradi III zaslužuju da budu posebno pomenute. Situacija u pogledu životnih uslova u ovim ćelijama je bez ikakve sumnje bila najgora od viđenih. Do 18 zatvorenika je bilo sabijeno u ćelije od 18 m². Polovinu površine zauzimala je drvena platforma na dva nivoa (bez dušeka i ćebadi) koja je u potpunosti blokirala prozor. Sem toga, vještačko osvetljenje je bilo osrednje i vazduh je bio zagušljiv. Pošto je preostala površina ćelije bila ispunjena stvarima koje su pripadale zatvorenicima i čuvcem, zatvorenici nijesu imali nikakvu drugu mogućnost nego da se nagomilaju na dva nivoa platforme. Jedan broj zatvorenika je bio smješten u ovim neprihvatljivim uslovima tokom tri do četiri mjeseca.

82. Što se tiče mogućnosti zatvorenika da se operu, imali su pristup tuševima jednom nedeljno. Međutim, bilo je poznato da je broj tuševa bio neadekvatan za mušku populaciju (23 tuša za otprilike 1400 zatvorenika i, pritom, njihovo funkcionisanje nije bilo pouzdano). Sem toga, zatvorenici koji nijesu bili u situaciji da najosnovnije potrepštine za pranje dobiju od svojih porodica bili su potpuno bez njih, usljed nedostatka sapuna i peškira u zatvoru.

83. Materijalni uslovi koji su gore opisani dodatno su pogoršani drugom velikom nepogodnošću. Zatvorenici su od 6 časova ujutro do 22 časa uveče morali da trpe vrlo glasnu muziku koja se ponavljala tokom čitavog dana i bila emitovana preko glasnih zvučnika. Ova mjera je pravdana potrebom da se spriječi da različite kategorije zatvorenika imaju međusobne kontakte. Mnogi zatvorenici su se žalili zbog ove situacije i delegacija je mogla sama da se uvjeri koliko je to bilo neugodno. Na primjer, u mnogim ćelijama bilo je potpuno nemoguće razgovarati.

...

98. Zdravstveno osoblje u zatvoru br. 3 je činilo devet ljekara s punim radnim vremenom, kojima je pomagalo sedam asistenata, 11 medicinskih sestara i psiholog. Devet ljekara su činili: jedan ljekar nadležan za zatvorsku ambulantu, dva ljekara opšte prakse, dva pulmologa, psihijatar, dermatolog, radiolog i zubar. Sem što je obavljalo preglede, medicinsko osoblje je bilo odgovorno za bolnicu kapaciteta 70 kreveta, mada je zapravo ovaj dio zbrinjavao 200 pacijenata, prvenstveno onih oboljelih od tuberkuloze.

Medicinski tim bi se veoma teško mogao smatrati dovoljnim. Međutim, to nije slučaj kada je riječ o timu asistenata i medicinskih sestara.“

59. Relevantni djelovi izvještaja CPT koji se tiču posjete Moldaviji između 10. i 22. juna 2001. glase:

„69. Posjećene zatvorske ustanove su ozbiljno pogođene ekonomskom situacijom u zemlji. Budžetsko ograničenje za troškove zatvorskih službi prema Zakonu o budžetu iz 2001. je postavljeno na 48,7 miliona leja (približno 4,2 miliona evra) ili na 38,9% sredstava potrebnih za godinu dana. Rezultat toga je da se zatvori suočavaju s ozbiljnom nemaštinom u svakom pogledu. Na primjer, dnevni budžet za ishranu jednog zatvorenika je 2,16 leja, tek 38,8% važeće

zakonske norme. Zatvori su isto tako izloženi prekidima u isporuci električne energije, vode i grijanja, da se ne pominje to što nema neophodnih lijekova za liječenje zatvorenika.

U svom dopisu od 5. novembra 2001. moldavske vlasti ukazuju na napore koje je početkom 2001. uložila Uprava za zatvore da bi dobila humanitarnu pomoć od međunarodnih organizacija i pojedinaca i time riješila najhitnije probleme u zatvorskom sistemu (na taj način ja prikupljeno 2,3 miliona leja).

CPT priznaje hvale vredne napore Uprave za zatvore Moldavije i njih treba podržati. Ipak, Komitet je već u nekoliko navrata podsjetio da postoje neke najosnovnije životne potrebe koje država mora da obezbijedi za osobe za koje je odgovorna u svakom slučaju, čak i u ozbiljnoj ekonomskoj situaciji. Nikada ništa ne može državu osloboditi ove odgovornosti.

Zato CPT poziva vlasti Moldavije, na najvišem političkom nivou, da bez odlaganja preduzmu mjere kako bi svi zatvori u Moldaviji mogli na odgovarajući način da obezbijede osnovne životne potrebe za sve zatvorenike.

...

78. Opis zatvora br. 3 u Kišinjevu u stavu 77 izvještaja o posjeti tokom 1998. i dalje važi. Kao što je prethodno rečeno, problem ove ustanove je ozbiljna prenaseljenost: 1.892 zatvorenika (uglavnom pritvorenika), uključujući 127 žena i 122 maloljetnika, na 1.480 mesta.

82. Na primjer, ponovna posjeta zatvoru br. 3 u Kišinjevu je ukazala na pozitivne promjene koje CPT pozdravlja. On naročito podržava uklanjanje teških zastora koji su pokrivali prozore na ćelijama koje gledaju u unutrašnjost ustanove. Takođe je planirano da se zastori na prozorima koji gledaju na ulicu zamijene alternativnim rješenjem koje će propuštati dovoljno prirodnog svijetla.

...

...Isto tako, izvršene su velike popravke na sistemu grijanja, posebno ugradnja novog kotla, a centralni tuševi u zatvoru su kompletno renovirani (tri prostorije za tuširanje su u funkciji, a četvrta je u fazi opravke) uz pomoć bivših zatvorenika i porodica zatvorenika. To je omogućilo muškim zatvorenicima da se tuširaju, toplom vodom, svakih deset dana. U određenim zgradama, štaviše, radovi na popravci električnog sistema i krećenje hodnika su završeni. Nekoliko ćelija je u fazi obnavljanja.

I pored svega toga, užasni životni uslovi i stanje higijene u zgradama I, II i III, uključujući ćelije u kojim su zatvorenici koji čekaju prebacivanje u drugu ustanovu, opisani u stavovima 80 i 81 prethodnog izvještaja, nijesu se izmijenili (sem kad je riječ o pristupu prirodnom svijetlu). U stvari, akutna prenaseljenost u ovim zgradama je dalje pogoršavala stvari. U malom broju ćelija koje su posjećene, a koje su bile opremljene i srede na odgovarajući način, za to su bili zaslužni sami zatvorenici, koji su bili u mogućnosti da dobiju potrebne stvari od svojih porodica.

...

87. Odsustvo organizovanih programa aktivnosti je zajednička osobina institucija koje su posjećene. To je nesumnjivo posljedica ekonomske situacije i prenaseljenosti, ali i restriktivnog zakonodavstva koje reguliše postupanje prema kategorijama zatvorenika koji su tamo smješteni. Samo minimalni dio zatvorske

populacije je bio uposlen: šezdesetak u Benderu i Kišinjevu i dvadeset sedam u Kahulu (*Cahul*). Većina ovih zatvorenika je bila dio radne snage koja je bilo raspoređena na različite zatvorske dužnosti. Drugi oblici aktivnosti skoro da nijesu postojali. Međutim, treba konstatovati da su u zatvoru br. 3 bili uloženi određeni naporu poslije preporuka CPT. Na primjer, prostor za vježbanje na svježem vazduhu bio je snabdjeven skromnom sportskom opremom. U tom kontekstu planovi uprave da što prije opremi dvije sportske hale zaslužuju posebnu podršku. Poboljšanja su uvedena i u režimu maloljetničkog zatvora: obezbijedena je televizijska soba i organizovano nekoliko aktivnosti kao što su muzika, pjevanje i grupne diskusije/debate. Međutim, ovi prvi pokušaji da se zadovolje potrebe mladih osoba ostaju izolovani primjer. U drugim ustanovama oni su u potpunosti prepušteni sopstvenim sredstvima.

...

92. Ponovna posjeta zatvoru br. 3 je pokazala da se u odnosu na 1998. godinu (vidi stav 98 izvještaja) pogoršala situacija u pogledu broja zaposlenih koji se brinu o zdravlju. Naročito je opao broj medicinskih sestara (s jedanaest na osam), pri čemu su dva ovakva radna mjesta bila upražnjena. Broj ljekara i medicinskih pomoćnika ostao je isti, 9,5 odnosno 7, ali je mjesto glavnog ljekara bilo upražnjeno. Takav tim nije dovoljan da zadovolji potrebe skoro 2.000 zatvorenika, od kojih je značajan broj bio u zatvorskoj bolnici (149), naročito kad je riječ o osoblju koje brine o pružanju njege (medicinskim pomoćnicima i medicinskim sestrama). Broj pritužbi koje se tiču pristupa medicinskom osoblju i medicinskoj njezi stoga teško da iznenađuje.

...

95. Kao što je ukazano u preliminarnim zapažanjima, snabdijevanje neophodnim lijekovima u posjećenim ustanovama je bilo problematično. Zatvorenici su, kad je pitanju snabdijevanje neophodnim lijekovima, uglavnom zavisili od svojih porodica ili nevladinih organizacija (na primjer, od „Farmaceuta bez granica“ u zatvoru br. 3)...

98. Sa stanovišta povjerljivosti odnosa između ljekara i pacijenata, pregledi i konsultacije se nijesu odvijali u odgovarajućim uslovima ni u jednoj od ovih ustanova. Po pravilu, sve se dešavalo kod vrata ćelije (kroz otvor), u prisustvu stražara. Ako je bilo potrebno da zatvorenici budu liječeni u ambulantu, stražari su takođe bili prisutni. Situacija u zatvoru br. 3, u takozvanoj „proceduralnoj“ sobi u bolnici, bila je posebno nedostojanstvena. Liječenje je obavljano kroz zatvorena vrata s rešetkama, s otvorom od 37 kvadratnih centimetara. Pacijenti koji su pregledani morali su stoga da izlože deo tela o kom se radi, bilo da je riječ o podlaktici ili debelom mesu, u potpunosti pred drugim zatvorenicima i osobljem.

99. Isto tako, trebalo bi preispitati način na koji se dolazi do ljekara ili medicinskog pomoćnika. Delegacija je primjetila da su medicinski pomoćnici, kada su obavljali dnevne posjete, imali samo minimalan kontakt sa zatvorenicima, i to uvek u prisustvu stražara. Rezultat je taj da se pokazalo da je veoma teško zahtijevati pregled, jer to treba učiniti preko stražara. Mnoge primljene pritužbe odnose se na značajna odlaganja u pristupu medicinskom osoblju, zbog prepreka koje su stvorili stražari. CPT je preporučio da se ova situacija ispravi.

100. Postoji nekoliko indikatora koji sugerišu da se pogoršava situacija u pogledu tuberkuloze, koja je izazvala zabrinutost još 1998. Na primjer, u zatvoru br. 3 stalno raste broj zabilježenih aktivnih slučajeva, od 54 u januaru 2000. do 121 u junu 2001. godine. Štaviše, prema predloženim statistikama, tuberkuloza je uzrok 42% smrtnih slučajeva u zatvoru.

121. CPT konstatuje poboljšanja ostvarena u zatvoru br. 3 u pogledu uslova u kojima se odvijaju posjete, jer su kabine koje se koriste za kratke posjete obnovljene i opremljene su sobe za produžene posjete osuđenima. Ipak, prostor za posjete i dalje je nedovoljan, s obzirom na kapacitet ustanove. ... CPT poziva vlasti Moldavije da čim to bude moguće uspostave mogućnosti za posjete u ustanovama u kojima je obavljena posjeta.“

60. U stavu 87 svog izvještaja o posjeti Azerbejdžanu u periodu od 24. novembra do 4. decembra 2002. godine CPT je preporučio da zatvorske vlasti ponude minimum od 4 kvadratna metra po zatvoreniku.

2. *Relevantno domaće pravo*

61. Relevantna odredba Ustava Republike Moldavije glasi:

Član 30

(1) Država će obezbijediti privatnost pisama, telegrama i drugih poštanskih pošiljaka, telefonskih razgovora i drugih zakonitih načina komunikacije.“

62. Ovo načelo je ograničeno kad je riječ o zatvorenicima. Konkretno odredbe koje se tiču privatnosti pisama zatvorenika nalaze se u Zakoniku o izvršenju krivičnih sankcija.

63. Relevantne odredbe Zakonika o izvršenju krivičnih sankcija glase:

Član 14

„(1) Osuđenik će uživati prava utvrđena zakonodavstvom o izvršenju krivičnih sankcija u skladu s prirodom sankcije i ograničenjima bilo kog od njegovih prava koja mu je izrekao sud.

(2) Osuđenik ima pravo:

(c) da prima i šalje poštu, da podnosi objašnjenja, predloge i pritužbe na svom jeziku i, ako je to potrebno, da koristi usluge prevodioca.“

Član 73

„(1) Osuđenik ima pravo da prima i šalje neograničeni broj pisama i telegrama.

(2) Dolazeća i odlazeća prepiska osuđenika ... biće podložna cenzuri. Zatvorska uprava neće provjeravati pritužbu koju zatvorenik uputi ombudsmanu i ona će biti dostavljena adresatu u roku od dvadeset i četiri sata (u skladu s izmjenama i dopunama unijetim Zakonom br. 18-XIV od 14. maja 1998).

(4) Predlozi, zahtjevi i pritužbe osuđenika upućeni hijerarhijski višoj pravnoj instanci biće poslani takvoj instanci u roku od tri dana.“

64. Relevantne odredbe Zakona o pritvoru br. 1226-XIII glase:

Član 16 (Prava pritvorenika)

„1. Pritvorenici imaju pravo:

d) da ih posjete njihov advokat, srodnici i druge osobe;

f) da se dopisuju sa svojim srodnicima i drugim osobama, da šalju pritužbe, zahtjeve i pisma organima javne vlasti i službenicima u skladu s odredbama člana 18;“

Član 18 (Prepiska, pritužbe i zahtevi)

„(1) Pritvorenici mogu da se dopisuju sa svojim srodnicima i drugim osobama na osnovu pisane dozvole koju izdaju lice ili organ zaduženi za njihov predmet. Pisma koja pišu ili primaju pritvorenici šalju se na adrese ili ih zatvorska uprava uručuje pritvorenicima u roku od tri dana.“

65. Na osnovu Zakona br. 206-XV od 29.05.2003. koji je stupio na snagu 18. jula 2003. unijet je sljedeći tekst, na kraju prve rečenice:

„koji mogu da ograniče prepisku u interesu krivične istrage ili u interesu pravde, kao i u interesu bezbjednosti i reda u zatvorskoj ustanovi.“

66. Na osnovu istog zakona, riječi „u roku od tri dana“ zamjenjuju se riječima „u roku od dvadeset i četiri sata“.

Član 19

„(1) Uprava pritvorskog centra dozvoljava pritvoreniku da ima kontakt sa svojim srodnicima ili drugim osobama ako je taj kontakt odobrilo istražno tijelo zaduženo za predmet pritvorenika. Po pravilu, pritvorenik može koristiti ovo pravo jednom mjesečno. Susret traje od jednog do dva sata.“

PRAVO**I. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE**

67. Podnosilac predstavke se u vezi s članom 3 Konvencije žalio na uslove lišenja slobode u Pritvorskom centru br. 3 Ministarstva pravde (*Izolatorul Anchetei Preliminare Nr. 3*). Član 3 glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

A. Navodi strana u postupku

68. Podnosilac predstavke tvrdi da su s obzirom na prenaseljenost i neodgovarajuće sanitarne uslove, ventilaciju, grijanje, prilike za rekreaciju, medicinsku njegu i ishranu, uslovi lišenja slobode u pritvorskom centru dostigli

nivo nečovječnog i ponižavajućeg postupanja kako u prvom, tako i u drugom periodu njegovog boravka u zatvoru.

69. Kao potvrdu svojih iskaza podnosilac predstavke je Sudu poslao fotografije koje su navodno snimljene u ćeliji broj 16, u kojoj je bio zatvoren između aprila i novembra 2003. Fotografije pokazuju veoma prenaseljenu ćeliju u kojoj zatvorenici leže na podu i pod krevetima na sprat. Cijela površina poda pokrivena je dušecima različitih boja, a ljudi spavaju na njima. Može se vidjeti troje do četvoro ljudi koji dijele jedan krevet na sprat. U ćeliji je približno 18 do 20 ljudi. Zidovi su prljavi i djeluju vlažno. Zbog manjka prostora za odlaganje stvari ćelija je puna konopaca na kojima vise odjeća i peškiri. Izgleda da je u ćeliji vruće jer su svi zatvorenici do pola goli. Postoji mali prozor koji je zatvoren debelim rešetkama i zastorima. Leđa jednog zatvorenika prekrivena su osipom.

70. Država je tvrdila da podnosilac predstavke nije mogao imati fotoaparat u zatvoru jer je zabranjeno da zatvorenici imaju fotoaparate. Štaviše, Država je tvrdila da Sud ne može fotografije smatrati dokazom jer u Pritvorskom centru br. 3 nema prizora kao što je ovaj koji je na njima prikazan.

71. Pozivajući se na svoje tvrdnje o činjenicama, Država smatra da uslovi ni tokom prvog ni tokom drugog perioda boravka u zatvoru, nijesu dostigli takav nivo da se mogu smatrati nečovječnim i ponižavajućim postupanjem. Ona je napomenula da nalazi CPT u izvještajima za 1998. i 2001. godinu (vidi stavove 58 i 59 gore) nijesu relevantni jer se situacija od tada popravila.

72. Da bi potkrjepila svoju tvrdnju Država je prosljedila Sudu video snimak u trajanju od dvanaest minuta, snimljen nepoznatog datuma. Video počinje slikama gomile uglja i drva. Zatim se vidi kotlarnica s kotlom koji radi. Potom prikazuje ćeliju broj 138 u kojoj je navodno podnosilac predstavke bio zatvoren. U ćeliji nema zatvorenika i ćelija djeluje čisto. Kreveti imaju dušeke i nema konopaca na kojim bi visio veš. Postoji lavabo i toalet, koji je odvojen od ostatka ćelije zidom od cigala koji izgleda kao nov i razlikuje se od ostalih zidova jer nije malterisan. U ćeliji postoji televizor. Na video snimku se vide slike ventilacionih cijevi u hodniku. Video se nastavlja prikazivanjem sobe za rekreaciju. Polovina sobe ima metalne šipke i žičane mreže umjesto plafona, i kroz njih se može vidjeti nebo. Izgleda da kroz otvoreni dio plafona ulaze svjež vazduh i kiša. U dijelu prostorije koji ima čvrst plafon su trenažni bicikl i tegovi. Video takođe pokazuje dnevni boravak s televizorom i nekoliko knjiga. Zatim se prikaz nastavlja slikama iz ćelije br. 16, u kojoj je podnosilac predstavke navodno bio zatvoren. Mogu se vidjeti lavabo s tekućom vodom i neki kreveti na sprat. Video se završava slikom vrata ljekarske sobe.

73. U svojim komentarima podnosilac predstavke je prigovorio na to što nije bilo datuma na video snimku Države. On je zatim tvrdio da gomile uglja i drva ne dokazuju da je bilo grijanja u zatvoru, jer video snimak nije prikazao nikakve radijatore u ćelijama. Da su u ćelijama postojali bilo kakvi radijatori, bili bi prikazani na filmu. Ventilacione cijevi iz hodnika ne dokazuju

da postoji bilo kakva ventilacija u ćeliji u kojoj je podnosilac predstavke bio zatvoren. Da je u tim ćelijama postojala bilo kakva ventilacija, video bi je prikazao. Slike su prikazale posteljinu različitih boja, što ukazuje na činjenicu da je zatvorenici nisu obezbijedile zatvorske vlasti, već da su ih zatvorenici sami donijeli od kuće. Televizor u ćeliji je takođe vlasništvo nekog zatvorenika, a ne zatvora. Broj kreveta na sprat potvrđuje navode o prenaseljenosti. Očigledno je da su ćelije prije snimanja „pripremljene“. To se vidi po savršenom redu u ćelijama i po tome što nije bilo nikakvih predmeta ni hrane na stolu. Kreveti su bili upravo namješteni i nedirnuti, što ne djeluje realno s obzirom na to da su zatvorenici uvijek bili u ćelijama i da su uvijek sjedjeli na svojim krevetima. Podnosilac predstavke je izjavio da je ćelija broj 16 snimljena na takav način da se spriječi da gledalac zapazi sličnosti sa slikama koje je on poslao. Snimak toaleta napravljen je tako da se ne vide zidovi, pa se ne može vidjeti bud. Prostorija za rekreaciju nije bila upotrebljiva zimi jer se nalazi na otvorenom. Gledalac je mogao da vidi da u biblioteci ima veoma malo knjiga. Što se tiče zastora na prozorima, podnosilac predstavke je izjavio da su vjerovatno skinute za potrebe snimanja video filma.

74. Što se tiče medicinske pomoći koja je pružena podnosiocu predstavke, Država je navela da podnosilac predstavke ne može tvrditi da je žrtva neadekvatnog medicinskog liječenja, jer u avgustu 2002. nije slijedio savjet ljekara i napustio je bolnicu prije nego što je liječenje završeno. Pozivajući se na izvještaj od 13. maja 2004. godine (vidi gore stav 28) Država je tvrdila da mu je medicinska pomoć pružena u dva jedina slučaja kad je on tu pomoć tražio, i da nije dobio nikakvu infektivnu bolest dok je bio zatvoren. Država je isto tako tvrdila da je bio smješten u ćeliju s pušačima jer nije zahtijevao da bude premješten u drugu ćeliju.

75. Prema podnosiocu predstavke, on je napustio bolnicu avgusta 2002. jer je tamo bio uhapšen i odveden pravo u zatvor. On je isto tako tvrdio da je tokom boravka u zatvoru devet puta tražio medicinsku pomoć pisanim putem, a da mu je pružena samo jednom, u hodniku zatvora, ispred vrata njegove ćelije. Ljekar mu je samo propisao neke lijekove ali mu ih nije i dao. Država je namjerno propustila da uz svoje napomene priloži kopije njegovih pisanih zahtjeva za pružanje medicinske pomoći. Što se tiče izvještaja od 13. maja 2004. godine (vidi gore stav 28), podnosilac predstavke je tvrdio da je napisan mnogo vremena poslije navodnih događaja. On je takođe izjavio da je usmeno zahtijevao da bude prebačen u ćeliju s nepušačima, ali da u zatvoru nije bilo ćelija za nepušače.

B. Ocjena Suda

76. Član 3 Konvencije odražava jednu od najbitnijih vrijednosti demokratskog društva. On apsolutno zabranjuje mučenje i nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, bez obzira na okolnosti i ponašanje žrtve (vidi, na primjer, *Labita protiv Italije* [GC], br. 26772/95, st. 119, ECHR 2000-IV).

77. Da bi spadalo u opseg člana 3, zlostavljanje mora dostići određeni minimalni stepen ozbiljnosti. Određivanje ovog minimuma je relativno: zavisí od svih okolnosti slučaja, kao što su trajanje takvog postupanja, fizičko i/ili mentalno dejstvo postupanja i, u nekim slučajevima, pol, starost i zdravstveno stanje žrtve (vidi, pored drugih izvora, *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 18. januara 1978, Series A br. 25, str. 65, st. 162).

78. Sud je smatrao da je tretman „nečovječan“ kada je, između ostalog, unaprijed planiran, kada je bio primjenjivan satima bez prestanka i kada je uzrokovao stvarnu tjelesnu povredu ili intenzivnu fizičku i duševnu patnju. Smatrao je da je postupanje „ponižavajuće“ kada je bilo takvo da je kod žrtve pobudilo osjećanja straha, rastrojstva i inferiornosti koja mogu da je ponize i omalovaže (vidi, na primjer, *Kudla protiv Poljske* [GC], br. 30210/96, st. 92, ECHR 2000-XI). Kada razmatra da li je konkretno postupanje „ponižavajuće“ u smislu člana 3, Sud ima u vidu da li je njegov cilj bio da ponizi ili omalovaži lice o kome je riječ i da li, kad se radi o posljedicama, negativno utiče na ličnost tog lica na način nespojiv s članom 3. Međutim, ne treba shvatiti da odsustvo takvog cilja isključuje mogućnost da je došlo do povrede ovog člana (vidi, na primjer, *Raninen protiv Finske*, presuda od 16. decembra 1997, *Reports of Judgments and Decisions*, 1997-VIII, str. 2821–22, st. 55, i *Peers protiv Grčke*, br. 28524/95, st. 74, ECHR 2001-III).

79. Država mora osigurati da je osoba zatvorena u uslovima odgovarajućim ljudskom dostojanstvu, da način i metod izvršenja mjere tu osobu ne izlažu neprijatnostima i mukama koje prevazilaze nivo patnje koji neizbježno ide uz zatvaranje i da, sa obzirom na praktične zahtjeve koje boravak u zatvoru nosi sa sobom, zdravlje i dobrobit te osobe budu odgovarajuće osigurani time što joj se, između ostalog, pruža neophodna medicinska pomoć (vidi *Kudla protiv Poljske*, citirano gore, st. 94). Kada se ocjenjuju uslovi boravka u zatvoru, mora se imati u vidu kumulativni efekat ovih uslova i trajanje lišenja slobode (vidi *Dougoz protiv Grčke*, br. 40907/98, st. 46, ECHR 2001-II i *Kalashnikov protiv Rusije*, br. 47095/99, st. 102, ECHR 2002-VI).

80. Podnosilac predstavke se žali na uslove u kojima je bio zatvoren u Pritvorskom centru br. 3 Ministarstva pravde u periodu između 18. oktobra 2002. i 15. novembra 2002, i između 4. aprila 2003. i 13. decembra 2003. godine. Nalazi CPT, naročito u izvještajima za 1998. i 2001. godinu (vidi gore stavove 58 i 59), pružaju bar u određenoj mjeri pouzdanu osnovu za ocjenu uslova u kojima je bio zatvoren (vidi, kao drugi primjer za to kako Sud uzima u obzir izvještaje CPT, *Kehayov protiv Bugarske*, br. 41035/98, st. 66, 18. januar 2005). Mada Sud ne odbacuje mogućnost da su nedavno uvedena određena poboljšanja, nije vjerovatno da se situacija mnogo izmijenila u periodu od juna 2001. do oktobra 2002, s obzirom na to da Država nije pokazala da je na bilo koji način povećano javno finansiranje zatvorskog sistema ili da je došlo do bilo kakve značajne promjene u politici Države na ovom polju. Da je bilo značajnih poboljšanja, Država je mogla da ukaže na njih, pogotovo što se podnosilac predstavke izričito pozivao na izvještaje CPT u svojoj predstavi.

81. Sud konstatuje da su radi potvrde svojih navoda strane u sporu poslale neke fotografije i video snimak koji navodno pokazuju uslove u zatvoru u ćelijama u kojima je podnosilac predstavke bio zatvoren. S obzirom na to da je nemoguće utvrditi kada i u kojim okolnostima su ove fotografije napravljene, Sud smatra da nije moguće da ih prilikom odlučivanja uzme u obzir.

82. Konstatuje se da su dvije ćelije u kojima je podnosilac predstavke bio zatvoren imale površinu od 25 i 15 kvadratnih metara (prema navodima podnosioca predstavke) odnosno 28,4 i 19,3 kvadratnih metara (prema navodima Države). Prema informacijama koje je dala Država, koje podnosilac predstavke nije osporio, ćelije su bile predviđene za 14, odnosno 10 zatvorenika. Prema tome, ćelije su trebale da svakom zatvoreniku obezbijede između 1,78 i 2,02, odnosno između 1,5 i 1,93 kvadratnih metara. Sud cijeni da se ne može smatrati da je takav smještaj u skladu s prihvatljivim standardima. S tim u vezi on podsjeća da je CPT naveo u svojim izvještajima, sačinjenim nakon posjete Azerbejdžanu u periodu između 24. novembra i 4. decembra 2002, da je 4 kvadratna metra po zatvoreniku odgovarajuća i poželjna površina za zatvorsku ćeliju (vidi gore stav 60).

83. Uprkos činjenici da su ćelije u kojima je podnosilac predstavke bio zatvoren bile projektovane za određeni broj zatvorenika, kao što je ukazala Država, podnosilac predstavke je naveo da je stvarni broj zatvorenika u prvoj ćeliji povremeno bio veći od dvadeset i da je poslije prebacivanja u drugu ćeliju morao da spava na smjenu. Država nije osporavala ovaj navod, niti je podnijela dokaze koji bi to pobili.

84. U takvim okolnostima Sud ne smatra da je od suštinskog značaja određivanje tačnog broja zatvorenika u ćelijama tokom perioda o kojima je riječ. Sud je ipak uvjeren da su ćelije bile prenaseljene, što samo po sebi pokreće pitanje da li je povrijeđen član 3 Konvencije (vidi *Kalashnikov protiv Rusije*, citirano gore, st. 97).

85. Sud dalje konstatuje da Država ne poriče da je podnosilac predstavke držan u ćeliji sa zatvorenicima kojima je bilo dozvoljeno da puše u ćeliji. Istovremeno, nesporna je činjenica da je podnosilac predstavke bolovao od astme i da su zatvorske vlasti bile svjesne njegovog stanja, ali da nijesu preduzele mjere da ga odvoje od pušača. U svojoj odluci o prihvatljivosti od 22. marta 2005. Sud je smatrao, u vezi sa tvrdnjom Države da je podnosilac predstavke trebalo da zahtijeva da bude prebačen u ćeliju za nepušače, da ovo nije predstavljalo djelotvoran pravni lijek. Shodno tome, Sud smatra da Država nije ispunila svoju obavezu da čuva zdravlje podnosioca predstavke, već je dozvolila da bude izložen duvanskom dimu koji je opasan s obzirom na njegovo zdravstveno stanje, posebno zato što je podnosilac predstavke bio zatvoren u ćeliji dvadeset i tri sata dnevno.

86. Kvalitet medicinske pomoći koja je pružena u zatvoru, broj zahtijeva za pružanje medicinske pomoći koje je podnio podnosilac predstavke, i broj ljekarskih pregleda koje je dobio su predmet spora između strana (vidi gore stavove 16, 27 i 28). Međutim, Sud konstatuje da su tvrdnje podnosioca predstavke u saglasnosti s nalazima CPT (vidi gore stavove 58 i 59). U svojim napomenama o prihvatljivosti Država je tvrdila da u zatvorskoj evidenciji postoje bilješke o redovnim medicinskim posjetama. Međutim, nije podnijela kopiju ovog dokumenta Sudu. U odsustvu takve evidencije iz datog perioda, Sud nije uvjeren da je dokazano da je podnosilac predstavke dobio redovnu medicinsku pažnju koju je zahtijevao. Ovaj zaključak potvrđuje činjenica da je Država podnijela protivrečne izjave u pogledu toga koliko je puta podnosilac predstavke dobio medicinsku pomoć (vidi gore stav 28).

87. Država nije osporila da se toalet nalazi na jedan i po metar od stola za kojim se jede i da je smrdio zbog toga što nije bilo sredstava za čišćenje. Država nije osporila navode da su zatvorenici imali mogućnost da se tuširaju samo jednom u petnaest dana, da je u ćelijama vrvjelo od štetočina, i da su zatvorenici bili izloženi zaraznim bolestima kao što su tuberkuloza, kožne i respiratorne infekcije.

88. Što se tiče hrane, i iz navoda podnosioca predstavke i iz navoda Države proističe da zatvorenici ne dobijaju dovoljno bjelanjčevina s obzirom na to da meso, riba i mliječni proizvodi nijesu uvek dostupni.

89. Imajući u vidu kumulativne efekte ovih uslova u ćeliji, nedostatak pune medicinske pomoći, izloženost duvanskom dimu, neadekvatnu ishranu, vrijeme provedeno u zatvoru i imajući u vidu uticaj koji su ovi uslovi mogli da imaju na zdravlje podnosioca predstavke, Sud smatra da su teškoće koje je podnosilac predstavke pretrpio po svoj prilici premašile nivo koji je neizbježan pri lišavanju slobode i nalazi da je patnja koja je bila rezultat toga prelazila prag ozbiljnosti koji se zahtijeva prema članu 3 Konvencije.

90. Stoga Sud smatra da su uslovi pod kojima je podnosilac predstavke bio lišen slobode bili suprotni članu 3 Konvencije.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 8 KONVENCIJE

91. Podnosilac predstavke se žalio da su zatvorske vlasti presretale njegovu prepisku s majkom i da nije mogao da prima posjete svoje supruge i djeteta. Član 8 Konvencije glasi:

„1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javne vlasti neće se miješati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbjednosti, javne bezbjednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi spriječavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.“

A. Prepiska s majkom

1. Navodi strana u postupku

92. Država je izjavila da u skladu s članom 18 Zakona o pritvoru (vidi gore stav 64), pritvorenik može da se dopisuje sa svojim srodnicima ili drugim osobama samo na osnovu pisane dozvole osobe ili organa koji su zaduženi za njegov/njen slučaj. Ta osoba ili organ može da nametne opravdano ograničenje u pogledu prepiske pritvorenika, u interesu pravde ili u interesu bezbjednosti i reda u okviru zatvora. Pisma pritvorenika provjeravale su zatvorske vlasti.

93. Država smatra da su odredbe člana 18 Zakona o pritvoru bile dostupne i formulisane dovoljno precizno da omoguće licu da se ponaša na odgovarajući način. Država je podsjetila da je podnosilac predstavke radio kao tužilac, i da je stoga trebalo da bude svjestan odredbi člana 18, i da je u svakom slučaju bio informisan o svim svojim pravima i obavezama koje predviđa Zakonik o krivičnom postupku.

94. Podnosilac predstavke nije imao dozvolu da se dopisuje sa svojim srodnicima ili drugim licima zbog društveno opasnog karaktera njegovih djela i u interesu pravde.

95. Država je isto tako izjavila da dopisivanje s majkom za njega nije bio jedini način da održi veze sa spoljnim svijetom pošto je primao posjete svoje porodice (vidi gore stav 57).

96. Podnosilac predstavke je izjavio da zatvorske vlasti nijesu informisale ni njega, ni njegovu majku, o tome da treba da se podnese zahtjev da bi se dobila dozvola za dopisivanje. One nijesu dale ni obrazloženu odluku kojom se ograničava pravo podnosioca predstavke na dopisivanje. Štaviše, u ovom konkretnom slučaju, zabrana dopisivanja s majkom nije bila neophodna u demokratskom društvu.

2. Ocjena Suda

97. Ometanje je u suprotnosti s članom 8, osim ukoliko je „u skladu sa zakonom“, ako se njime ostvaruje jedan ili više legitimnih ciljeva iz stava 2 ovog člana i, štaviše, „neophodno je u demokratskom društvu“ kako bi se ostvario takav cilj (vidi sljedeće presude: *Silver i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 25. mart 1983, Series A br. 61, str. 32, st. 84; *Campbell protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 25. mart 1992, Series A br. 233, str. 16, st. 34; *Calogero Diana protiv Italije*, 15. novembar 1996, *Reports* 1996-V, str. 1775, st. 28; *Petra protiv Rumunije*, 23. septembar 1998, *Reports* 1998-VII, str. 2853, st. 36).

98. Izraz „u skladu sa zakonom“ ne samo da zahtijeva poštovanje domaćeg zakonodavstva, već se takođe odnosi i na kvalitet zakona (*Halford protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 25. juna 1997, *Reports* 1997-III, str. 1017, st. 49). Sud podsjeća da domaće pravo mora razumno i jasno da ukaže na

opseg i način vršenja datog ovlašćenja koje je prenijeto na javne vlasti kako bi se pojedincu obezbijedio minimalni stepen zaštite na koju građani imaju pravo u skladu s vladavinom prava u demokratskom društvu (*Domenichini protiv Italije*, presuda od 15. novembra 1996, *Reports* 1996-V, str. 1800, st. 33).

99. Jasno je da je bilo „ometanja od strane javne vlasti“ prava podnosioca predstavke da njegovo pravo na prepisku bude poštovano. U svojim navodima Država se pozvala na član 18 Zakona o pritvoru (vidi gore stav 64) kao pravni osnov za ometanje prepiske podnosioca predstavke s njegovom majkom.

100. Sud se slaže da ova odredba zadovoljava zahtjev da bude dostupna. Međutim, to nije slučaj i sa zahtjevom da ograničenje mora biti predvidivo. Odredba ne pravi nikakvu razliku između različitih kategorija lica s kojima zatvorenici mogu da se dopisuju. Ona takođe nije postavila nikakva načela na osnovu kojih se daje ili odbija dozvola, bar do 18. jula 2003, kada je odredba izmijenjena i dopunjena (vidi gore stav 65). Treba isto tako primjetiti da odredba nije definisala vremenski okvir u kome bi se ograničenje prepiske moglo primjenjivati. Nije pomenuta mogućnost osporavanja odluke kojom se odbija izdavanje odobrenja, kao ni organ nadležan da odluči o tome (uporedi sa *Calogero Diana protiv Italije*, citirano gore, st. 32–33).

101. Iz navedenih razloga Sud zaključuje da član 18 Zakona o pritvoru nije razumno i jasno ukazao na opseg i način vršenja ovlašćenja prenijetog na javne vlasti u pogledu ograničavanja prepiske podnosioca predstavke. Iz toga slijedi da ometanje na koje se žali podnosilac predstavke nije bilo „u skladu sa zakonom“ u smislu člana 8.

102. Iz tog razloga Sud smatra da je došlo do povrede člana 8 Konvencije u pogledu prava podnosioca predstavke na dopisivanje s majkom.

B. Kontakti sa suprugom i ćerkom

1. Navodi strana u postupku

103. U svojim napomenama o prihvatljivosti i meritumu od 31. maja 2004. Država nije poricala navode podnosioca predstavke da nije mogao da prima posjete svoje supruge i ćerke. Država je samo naglasila da je u skladu s članom 19 Zakona o pritvoru (vidi gore stav 66) potrebno odobrenje za primanje posjeta. U svojim dodatnim napomenama o meritumu od 10. maja 2005. godine Država je izjavila da takve posjete nijesu bile odobrene jer ih supruga podnosioca predstavke nije formalno tražila. U svakom slučaju, Država je tvrdila da je podnosilac predstavke, s obzirom na to da je imao prava da prima posjete majke, imao kontakta sa spoljnim svetom. Kada je u pitanju ometanje prema članu 19 Zakona o pritvoru, Država je iznijela da je ono u skladu sa zakonom, da je u skladu s legitimnim ciljem da se očuva javni red i spriječavaju krivična djela, i da je neophodno u demokratskom društvu.

104. Podnosilac predstavke je tvrdio da je njegova supruga usmeno tražila od prvostepenog suda da joj dozvoli da viđa supruga, ali je sud to odbio. Činjenica da je podnosilac predstavke podnio pritužbu tužiocu i da je kasnije pokrenuo postupak u kome se žalio na zabranu posjeta to dokazuje. U svakom slučaju ometanje nije imalo legitiman cilj i nije bilo neophodno u demokratskom društvu.

2. Ocjena Suda

105. Svako lišenje slobode koje je zakonito prema članu 5 Konvencije sadrži po samoj svojoj prirodi ograničenja u pogledu privatnog i porodičnog života. Međutim, bitan dio prava zatvorenika na poštovanje porodičnog života je to da mu zatvorske vlasti pomognu u održavanju kontakata s najužom porodicom (vidi, na primer, *Messina protiv Italije* (br. 2), br. 25498/94, st. 61, ECHR 2000-X). Istovremeno, Sud priznaje da je potrebna određena mjera kontrole nad kontaktima zatvorenika sa spoljnim svetom i da ona nije sama po sebi nespojiva s Konvencijom (vidi, na primjer, *mutatis mutandis*, *Silver i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, citirano gore, st. 98).

106. S obzirom na to da je odbijena pritužba koju je podnosilac predstavke podnio Tužilaštvu i domaćim sudovima u kojoj je tražio da prima posjete svoje porodice (vidi gore stavove 41–55), Sud smatra da je bilo ometanja prava podnosioca predstavke da ima kontakte sa svojom suprugom i ćerkom. Sud je spreman da prihvati da je ometanje bilo zasnovano na članu 19 Zakona o pritvoru.

107. Iz razloga sličnih onim u vezi sa članom 18 (vidi gore stavove 100–101), Sud nije uvjeren da je ova odredba saglasna sa zahtjevom da rezultat primjene zakona mora biti predvidiv. Sledstveno tome, smatra da član 19 Zakona o pritvoru ne ukazuje razumno i jasno na opseg i način vršenja ovlašćenja prenijetog na javne vlasti u pogledu ograničavanja kontakata zatvorenika s porodicom i drugim osobama i da iz tog razloga ometanje na koje se žali podnosilac predstavke nije bilo „u skladu sa zakonom“.

108. Iz tog razloga Sud smatra da je povrijeđen član 8 Konvencije zbog odbijanja da se podnosiocu predstavke omogući da ima kontakte sa suprugom i ćerkom.

III. NAVODNA POVREDA ČLANA 13 KONVENCIJE

109. Podnosilac predstavke tvrdi da nije imao na raspolaganju djelotvoran pravni lijek pred nacionalnim vlastima u pogledu kršenja članova 3 i 8 Konvencije i tvrdi da je povrijeđen član 13, koji predviđa:

„Svako kome su povrijeđena prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji ima pravo na djelotvoran pravni lijek pred nacionalnim vlastima ...“

A. Navodi strana u sporu

110. Država je osporila da podnosilac predstavke nije imao djelotvoran pravni lijek na raspolaganju i ponovo se pozvala na pravne lijekove koje je Sud već proglasio nedjelotvornim u svojoj odluci od 22. marta 2005.

111. Podnosilac predstavke je potvrdio stav iznijet u napomenama o prihvatljivosti od 10. septembra 2004, da nije bilo djelotvornih pravnih lijekova protiv nečovječnih i ponižavajućih uslova u zatvoru u Moldaviji.

B. Ocjena Suda

112. Što se tiče člana 13 tumačenog zajedno s članom 3, Sud konstatuje da je Država propustila da podnese dokaze o postojanju bilo kakvih djelotvornih pravnih lijekova (vidi odluku o prihvatljivosti od 22. marta 2005). Shodno tome Sud smatra da nije pokazano da su postojali delotvorni pravni lijekovi u pogledu pritužbi podnosioca predstavke i da je povrijeđen član 13 Konvencije u pogledu uslova pod kojima je podnosilac predstavke boravio u zatvoru.

113. Što se tiče člana 13 tumačenog zajedno s članom 8, Sud podsjeća da član 13 ne može biti interpretiran tako da zahtijeva pravni lijek protiv stanja u kom se nalazi domaće zakonodavstvo, jer bi u suprotnom Sud nametao Državama ugovornicama zahtjev da inkorporiraju Konvenciju (vidi *Appleby i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 44306/98, st. 56, ECHR 2003-VI). Zato, u mjeri u kojoj u domaćem zakonodavstvu nema pravnog lijeka u pogledu kvaliteta članova 18 i 19 Zakona o pritvoru, pritužba podnosioca predstavke je nespojiva s ovim načelom. U tim okolnostima Sud zaključuje da nije bilo kršenja člana 13 Konvencije tumačenog zajedno s članom 8.

IV. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

114. Član 41 Konvencije predviđa:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenj strani.“

A. Šteta

115. Podnosilac predstavke je tražio 9.000 EUR na ime nematerijalne štete, od kojih 5.000 EUR na ime povrede njegovog prava da ne bude zatvoren u nečovječnim i ponižavajućim uslovima, 2.000 EUR na ime povrede njegovog prava da se dopisuje sa svojom majkom i 2.000 EUR na ime povrede njegovog prava da ima kontakte sa svojom suprugom i ćerkom. Što se tiče člana

13 Konvencije, podnosilac predstavke je iznio da bi konstatacija o tome da je bilo povrede za njega predstavljala dovoljno pravično zadovoljenje.

116. Podnosilac predstavke je tvrdio da su uslovi u kojima je bio zatvoren kod njega izazvali osjećanja frustracije, nesigurnosti i straha, što ne može biti nadoknađeno samo konstatacijom da je došlo do povrede njegovog prava. Pozivajući se na povredu svog prava da se dopisuje sa svojom majkom, podnosilac predstavke je tvrdio da je nesumnjivo pretrpio štetu usljed činjenice da nije mogao da komunicira s njom povodom potrebe za lijekovima i da je stalno bio uznemiren zato što nije znao koliko će mu trajati zalihe lijekova. Što se tiče kontakata sa suprugom i ćerkom, postojao je rizik da izgubi svoju porodicu i bilo mu je teško da svoje jedino dijete ne vidi u tako dugom vremenskom periodu.

117. Država se nije složila s iznosima koje je tražio podnosilac predstavke. Tvrdila je da je iznos tražen zbog povrede člana 3 Konvencije pretjeran. Što se tiče iznosa koji je tražen na ime povrede člana 8, iznijela je da bi konstatacija o povredi predstavljala dovoljno pravično zadovoljenje.

118. Sud konstatuje da je podnosilac predstavke, koji je bolovao od astme, bio zatvoren više od devet mjeseci u prenaseljenim ćelijama zajedno s pušačima u toku dvadeset i tri sata dnevno, bez odgovarajuće medicinske njege, bez odgovarajuće ishrane i u neodgovarajućim higijenskim uslovima. Štaviše, Sud konstatuje da je podnosilac predstavke, koji je u pogledu snabdijevanja lijekovima zavisio od svoje porodice, bio takođe lišen prava da se dopisuje s majkom i da viđa svoju suprugu i ćerku. U takvim okolnostima, Sud smatra da je podnosilac predstavke neizbježno patio od frustracija, nesigurnosti i zastrašenosti koji ne mogu biti nadoknađeni samo konstatacijom da je došlo do povrede njegovih prava. Donoseći svoju ocjenu na pravičnoj osnovi, kao što zahtijeva član 41 Konvencije, Sud dodeljuje podnosiocu predstavke iznos od 3.000 EUR na ime nematerijalne štete.

B. Sudski troškovi

119. Podnosilac predstavke je takođe tražio 2.940 EUR za troškove postupka pred Sudom.

120. Država se nije složila s traženim iznosom, tvrdeći da je pretjeran. Prema tvrdnjama Države, iznos koji podnosilac predstavke traži je previsok u odnosu na prosječnu mjesečnu platu u Moldaviji i zvanične takse koje Država plaća advokatima po službenoj dužnosti. Država je takođe osporila broj sati koje su zastupnici podnosioca predstavke potrošili za rad na slučaju.

121. Sud podsjeća da je, da bi sudski troškovi bili uključeni u dodjeljeni iznos prema članu 41, neophodno ustanoviti da su oni bili stvarni i neophodni i da su razumni u odnosu na obim posla (vidi, na primer, *Amihalachioaie protiv Moldavije*, br. 60115/00, st. 47, ECHR 2004-...).

122. U ovom predmetu, uzimajući u obzir spisak po stavkama koji je podnio podnosilac predstavke, gore pomenute kriterijume i posao koji je obavio advokat podnosioca predstavke, Sud dodeljuje podnosiocu predstavke iznos od 1.500 EUR.

C. Kamata

123. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na povećanoj kreditnoj stopi Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ NAVEDENIH RAZLOGA, SUD JEDNOGLASNO

1. *Zaključuje* jednoglasno da je došlo do povrede člana 3 Konvencije;
2. *Zaključuje* jednoglasno da je došlo do povrede člana 8 Konvencije u pogledu prava podnosioca predstavke da se dopisuje sa svojom majkom;
3. *Zaključuje* jednoglasno da je došlo do povrede člana 8 Konvencije s obzirom na to da je podnosiocu predstavke zabranjen kontakt sa suprugom i ćerkom;
4. *Zaključuje* jednoglasno da je došlo do povrede člana 13 Konvencije, tumačenog zajedno s članom 3 Konvencije;
5. *Zaključuje* jednoglasno da nije povrijeđen član 13 Konvencije, tumačen zajedno s članom 8 Konvencije;
6. *Zaključuje* jednoglasno
 - (a) da tužena Država treba da plati podnosiocu predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu s članom 44, stav 2 Konvencije, 3.000 EUR (tri hiljade evra) na ime nematerijalne štete i 1.500 EUR (hiljadu pet stotina evra) na ime sudskih troškova, izraženo u nacionalnoj valuti tužene Države po kursu važećem na dan izvršenja, uvećano za iznos poreza naplativih na taj iznos;
 - (b) da će od dana isteka pomenuta tri mjeseca do isplate na navedenu svotu biti zaračunavana kamata koja se plaća samo na glavnicu po stopi koja odgovara povećanoj kreditnoj i kamatnoj stopi Evropske centralne banke, dodatno uvećanoj za tri procentna poena;
7. *Odbija* jednoglasno ostatak zahtjeva podnosioca predstavke za pravičnu naknadu.

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i poslata stranama u postupku 13. septembra 2005, u skladu s pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika suda.

M. O'Boyle
sekretar

N. Bratza
predsjednik

b) Obaveza države da zatvorenike zaštiti od nasilja
koje mogu trpjeti od strane drugih zatvorenika

PREDMET *RODIĆ I DRUGI PROTIV*
BOSNE I HERCEGOVINE
(predstavka br. 22893/05)

PRESUDA
Strazbur, 27. maj 2008. godine

U predmetu *Rodić i drugi protiv Bosne i Hercegovine*,

Evropski sud za ljudska prava (Četvrto odjeljenje), koji je zasijedao u vijeću u sljedećem sastavu:

N. BRATZA, *predsjednik*
L. GARLICKI,
L. MIJOVIĆ,
D.T. BJÖRGVINSSON,
J. ŠIKUTA,
P. HIRVELÄ,
M. POALELUNGI, *sudije*,
i F. ARACI, *zamjenik sekretara Odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenoj sjednici 6. maja 2008, donosi sljedeću presudu, usvojenu istog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 22893/05) protiv Bosne i Hercegovine, koju su u skladu sa članom 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) Sudu podnijela trojica državljana Bosne i Hercegovine, Milorad Rodić, Vlastimir Pušara i Zoran Knežević, i jedan državljanin Bosne i Hercegovine i Hrvatske, Ivan Baković (u daljem tekstu „podnosioci predstavke“), 22. juna 2005.

2. Podnosiocima predstavke, kojima je dodijeljena pravna pomoć, zastupao je Z. Malešević, advokat iz Banja Luke. Vladu Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu „Država“) zastupala je Z. Ibrahimović, zamjenica zastupnika Bosne i Hercegovine pred Sudom.

3. Podnosioci predstavke su tvrdili, oslanjajući se na članove 2 i 3 Konvencije, da su ih zlostavljali zatvorenici s kojima su boravili u zatvoru u Ze-

nici, od dana dolaska u taj zatvor pa sve dok nijesu dobili poseban smještaj u bolničkoj jedinici zatvora u Zenici. Oni još tvrde da uslovi u kojim su bili zatvoreni u bolničkoj jedinici predstavljaju povredu člana 3 Konvencije. Na kraju, oni tvrde da im u pogledu pritužbi koje imaju u vezi sa članovima 2 i 3 Konvencije na raspolaganju nije bio „djelotvoran pravni lijek pred nacionalnim organima“, kao što nalaže član 13 Konvencije.

4. Dana 24. juna 2005. (u odnosu na M. Rodića) i dana 29. juna 2005. (u odnosu na ostalu trojicu podnosilaca predstavke), predsjednik Četvrtog odjeljenja Suda donio je, u skladu sa pravilom 39 Poslovnika Suda, odluku da ih pozove da prekinu štrajk glađu. Podnosioci predstavke su 1. jula 2005. postupili u skladu s privremenim mjerama izrečenim u skladu s pravilom 39. Predsjednik Suda je 13. septembra 2005. odlučio da predstavnici da prioritet u razmatranju u skladu s pravilom 41 Poslovnika Suda.

5. Sedamnaestog januara 2006. Sud je riješio da o predstavnici obavijesti tuženu Državu. U skladu s odredbama člana 29, stav 3 Konvencije, on je odlučio da istovremeno raspravlja o meritumu i prihvatljivosti predstavke.

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

6. Podnosioci predstavke su rođeni 1946, 1953, 1966, odnosno 1972. godine. Trenutno se nalaze u zatvoru u Mostaru, u Bosni i Hercegovini.

7. Podnosioci predstavke su u različitim vremenskim periodima bili osuđeni za ratne zločine protiv bošnjačkih civila (u to vrijeme bosanskih muslimana) tokom rata u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine. U zatvor u Zenici su primljeni 16. augusta 2004. (M. Rodić), 4. februara 2005. (V. Pušara), 10. maja 2005. (Z. Knežević) i 12. oktobra 2004. godine (I. Baković). Zatvor u Zenici je jedini zatvor u Federaciji Bosne i Hercegovine (konstitutivni entitet u BiH) u kojem postoji najviši stepen obezbjeđenja. Većinu zatvorenika u njemu čine Bošnjaci (otprilike 90%).

8. Sedmog marta 2005. V. Pušara je zatražio da bude premješten u zatvor u Foči, u Republici Srpskoj (drugi konstitutivni entitet u Bosni i Hercegovini), kako bi bio bliže svojoj porodici. Ministarstvo pravde Federacije BiH (u daljem tekstu „Federalno ministarstvo“) ga je 28. marta 2005. obavijestilo da nije moguće premještanje iz zatvora u jednom u zatvor u drugom entitetu.

9. Drugog maja 2005. u 18 časova u zatvorskoj kantini su otkriveni uvredljivi grafiti koji su se odnosili na M. Rodića i I. Bakovića. Odgovorni za ispisivanje ovih grafita nijesu nikada otkriveni.

10. Federalno ministarstvo je 19. maja 2005. i Z. Kneževića obavijestilo da nije dozvoljen premještaj iz zatvora u jednom u zatvor u drugom entitetu.

11. Četvrtog juna 2005. u 21 čas, poslije emitovanja snimka na kojim je prikazano ubijanje Bošnjaka iz Srebrenice koje se desilo 1995. godine, jedan

zatvorenik, N.F, namamio je V. Pušaru u svoju ćeliju i pesnicom ga udario u oko. V. Pušara je 7. juna 2005. liječen je u civilnoj bolnici u Zenici. Prema zvaničnom izvještaju, napad je bio etnički motivisan, a napadač je imao komad stakla u ruci i posljedice su mogle biti daleko ozbiljnije da nije bilo intervencije drugog zatvorenika.

12. Petog juna 2005. u 16 časova, jedan drugi zatvorenik, J.H, napao je I. Bakovića u zatvorskoj kantini. Zatvorski čuvari su intervenisali nakon što je I. Baković primio nekoliko udaraca u glavu. Istog dana pružena mu je pomoć u civilnoj bolnici u Zenici.

13. Podnosioci predstavke su 8. juna 2005. stupili u štrajk glađu kako bi privukli pažnju javnosti na svoju situaciju. Odmah su smješteni u bolničku jedinicu zatvora u Zenici.

14. Istog dana, disciplinska komisija zatvora u Zenici je zbog incidenata koji su se desili 4. i 5. juna 2005. kaznila N.F. i J.H. upućivanjem u samicu na po 20 dana.

15. Federalno ministarstvo je 10. juna 2005. osnovalo je *ad hoc* komisiju nezavisnih stručnjaka (u daljem tekstu „*ad hoc* komisija“) koja je trebalo da ispita događaje od 4. i 5. juna 2005.

16. Ministarstvo pravde BiH (u daljem tekstu „Državno ministarstvo“) je 15. juna 2005. naložilo da se podnosioci predstavke prebace u zatvor u Istočnom Sarajevu, u Republici Srpskoj, iz bezbjednosnih razloga.

17. Devetnaestog juna 2005. *ad hoc* komisija je sačinila svoj konačni izvještaj. Ona je navela da se iz zatvorske dokumentacije vidi da je rukovodstvo zatvora bilo svjesno da postoji potreba da se podnosioci predstavke zaštite od trenutka njihovog dolaska u zatvor u Zenici. Rukovodstvo zatvora potvrdilo je *ad hoc* komisiji da su zaista razmatrane specijalne mjere, ali da nijesu mogle biti preduzete zbog nedostatka zatvorskog osoblja, nedostatka prostora (u zatvoru je u tom trenutku bilo 80 zatvorenika više od zvaničnog zatvorskog kapaciteta), nepostojanja još jednog zatvora s najvišim stepenom obezbjeđenja na teritoriji Federacije BiH, kao i zbog toga što nije bilo predviđeno premještanje zatvorenika iz jednog entiteta u drugi. Sedam zatvorenika iz zatvora u Zenici (šest Bošnjaka i jedan Srbin), koji su takođe bili osuđeni za ratne zločine, svjedočili su pred *ad hoc* komisijom, navodeći da su podnosioci predstavke imali ozbiljne razloge da strahuju za svoje živote. Svjedok, Srbin, D.S, tvrdio je da su i njega zlostavljali i još uvijek ga zlostavljaju ostali zatvorenici zbog prirode krivičnog djela koje je počinio. U izvještaju *ad hoc* komisije su kritikovane zatvorske vlasti zbog toga što podnosiocima predstavke nijesu pružile potrebnu zaštitu.

18. Federalno ministarstvo je 21. juna 2005. naredilo da podnosioci predstavke do daljnjeg ostanu u u bolničkoj jedinici zatvora u Zenici.

19. Zatvor u Zenici je 23. juna 2005. povjerio jednom četvoročlanom timu (koji je uključivao tri ljekara) da nadgleda zdravstveno stanje podnosioca predstavke (zbog njihovog štrajka glađu).

20. Prvog jula 2005. podnosioci predstavke su prekinuli štrajk glađu u skladu s privremenim mjerama koje je donio Sud (vidjeti gore stav 4).

21. Osamnaestog jula 2005. delegacija Parlamentarne skupštine BiH posjetila je zatvor u Zenici i razgovarala s upravom zatvora i podnosiocima predstavke. Zatvorska uprava tvrdila je da razdvajanje zatvorenika prema prirodi počinjenih krivičnih djela nije izvodljivo. Podnosioci predstavke su, sa svoje strane, optuživali zatvorsko osoblje tvrdeći da je nezainteresovano. Na osnovu pomenutih razgovora, dva izvještaja su dostavljena Parlamentarnoj skupštini BiH – 27. jula 2005. i 16. septembra 2005. U prvom izvještaju se, bez navođenja detalja, traži zaštita ljudskih prava podnosilaca predstavke. U drugom izvještaju se, između ostalog, traži da se osiguraju isti uslovi za podnosiocima predstavke kao i za druge zatvorenike, ili, ako to nije moguće, da se podnosioci predstavke premjeste u drugi zatvor.

22. Disciplinska komisija zatvora u Zenici je 18. jula 2005. utvrdila da je M.H. odgovoran zbog povrede zatvorske discipline (zbog podsticanja napada na podnosiocima predstavke 4. i 5. juna 2005) i kaznila ga je sa 15 dana samice. Uz to, rukovodstvo zatvora podnijelo je krivičnu prijavu protiv M.H.

23. Podnosioci predstavke su se 12. augusta 2005. žalili Ustavnom sudu BiH (u daljem tekstu „Ustavni sud“) zbog nesprovođenja odluke od 15. juna 2005, kojom je naloženo premještanje podnosilaca predstavke u drugi zatvor (u vezi s članom 6 Konvencije) i zbog uslova u zatvoru u Zenici (u vezi s članom 3 Konvencije). Takođe su zatražili donošenje privremenih mjera (u skladu s pravilom 77 Poslovnika Ustavnog suda).

24. I. Baković je 24. novembra 2005. premješten je u drugi zatvor u Federaciji BiH, u Mostaru.

25. Trojica podnosilaca predstavke koji su ostali u zeničkom zatvoru su 28. novembra 2005. najavili novi štrajk glađu, protestujući na taj način zbog uslova u bolničkoj jedinici zatvora. Dana 30. novembra 2005. grupa koju je imenovalo rukovodstvo zatvora sastala se s njima. Izgledalo je da su podnosioci predstavke saglasni da su neki od glavnih problema u međuvremeni riješeni. Međutim, oni nijesu prekinuli štrajk sve do 9. decembra 2005.

26. M. Rodić je 14. decembra 2005. premješten u zatvor u Mostaru.

27. Dvadesetog decembra 2005. Ustavni sud je donio odluku kojom je odbio zahtjev za donošenje privremenih mjera u predmetnom slučaju.

28. Ustavni sud je 20. septembra 2006. odlučio da nema stvarnu nadležnost da ispituje žalbu zbog neizvršenja odluke Državnog ministarstva od 15. juna 2005, pošto se sporna odluka ne odnosi na „građanska prava“ ili „krivične optužbe“ protiv podnosilaca predstavke. Što se tiče pritužbe koja se odnosi na uslove u kojim su podnosioci predstavke boravili u zatvoru, Ustavni sud je smatrao da su podnosioci predstavke trebali da se žale zatvorskim inspektorima prije obraćanja Ustavnom sudu i odbacio je pritužbu zbog neiscrpljivanja dostupnih pravnih lijekova.

29. Preostala dvojica podnosilaca predstavke su 19. oktobra 2006. takođe premještena u zatvor u Mostaru.

II. RELEVANTNO PRAVO I PRAKSA

A. Evropska konvencija o spriječavanju mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

30. Evropska konvencija o spriječavanju mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja je vansudski mehanizam za zaštitu lica lišenih slobode. Zasniva se na sistemu posjeta od strane Evropskog komiteta za spriječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (u daljem tekstu „CPT“).

31. Tokom svojih dugogodišnjih aktivnosti na ovom polju, CPT je razvio standarde u pogledu postupanja prema licima koja su lišena slobode. U nastavku se navode njegovi standardi koji se odnose na nasilje među zatvorenicima (vidi standarde CPT, dokument br. CPT/inf/E (2002) 1 – Rev. 2006, str. 23):

„Briga koju je osoblje dužno da pruža zatvorenicima za koje je odgovorno uključuje i dužnost da ih zaštititi od drugih zatvorenika koji žele da im naude. Ustvari, nasilni incidenti između zatvorenika su uobičajena pojava u svim zatvorskim sistemima; oni obuhvataju raznovrsne pojave, od suptilnih oblika maltretiranja do otvorenih prijetnji i ozbiljnih fizičkih napada.

Rješavanje problema nasilja između zatvorenika zahtijeva da zatvorsko osoblje bude u poziciji, uključujući i njegovu dovoljnu brojnost, da na odgovarajući način izvršava svoja ovlašćenja i vrši nadzor. Osoblje mora reagovati na naznake problema i biti odlučno i dobro obučeno da interveniše kada je neophodno. Postojanje pozitivnih odnosa između osoblja i zatvorenika, koje se zasniva na idejama sigurnog zatvora i brige, predstavlja presudan faktor u ovom kontekstu. Ovo u velikoj mjeri zavisi od toga da li osoblje ima odgovarajuće komunikativne sposobnosti. Osim toga, rukovodstvo mora biti potpuno spremno da podrži osoblje u izvršavanju svojih ovlašćenja. Mogu biti neophodne i posebne mjere bezbjednosti prilagođene specifičnostima nastale situacije (uključujući efikasne postupke pretresa); takve mjere, međutim, uvijek su samo dodatak navedenim osnovnim zahtjevima. Osim toga, zatvorski sistem mora riješiti pitanje odgovarajuće kategorizacije i razvrstavanja zatvorenika.

Zatvorenici koji su osumnjičeni ili osuđeni za seksualna krivična djela izloženi su naročito visokom riziku da ih napadnu drugi zatvorenici. Spriječavanje takvih pojava uvijek je težak zadatak. Rješenje koje se često primjenjuje jeste da se takvi zatvorenici odvoje od ostalih. Ovi zatvorenici, međutim, mogu plaćati visoku cijenu za svoju relativnu bezbjednost, u smislu mnogo ograničenijih aktivnosti nego što je to slučaj sa zatvorenicima za koje važi uobičajeni zatvorski režim. Drugi pristup bio bi da se zatvorenici, osumnjičeni ili osuđeni za seksualna krivična djela, razmjesti po cijelom zatvoru. Da bi ovakvo rješenje zaista bilo uspješno, mora se osigurati neophodno okruženje za odgovarajuću integra-

ciju takvih zatvorenika u odjeljenja s običnim ćelijama. Konkretno, osoblje mora odlučno reagovati na bilo kakve znakove neprijateljstva ili proganjanja. Treći pristup podrazumijevao bi premještanje ovakvih zatvorenika u drugu ustanovu, pri čemu ne bi bila otkrivana priroda počinjenih krivičnih djela. Svaki od ovih pristupa ima svoje prednosti i nedostatke, a CPT ne pokušava da da prednost nekom od njih. Izbor pristupa, ustvari, uglavnom zavisi od okolnosti konkretnog slučaja.“

32. Pored opštih godišnjih izvještaja koji su dostupni javnosti, CPT periodično pravi izvještaje o stanju u pojedinim državama, koji su potpuno povjerljive prirode. Međutim, u slučaju da neka država ne sarađuje ili odbija da poboljša situaciju u skladu s preporukama CPT, on može odlučiti da da javnu izjavu. Država, svakako, može u svako doba tražiti objavljivanje izvještaja CPT, zajedno s svojim komentarima.

33. Dvadeset i prvog decembra 2004. objavljen je *Izvještaj o posjeti CPT Bosni i Hercegovini u periodu od 27. aprila do 9. maja 2003*, na zahtjev Bosne i Hercegovine. Navodimo njegove relevantne djelove:

„....

57. Neodgovarajući broj osoblja predstavlja glavni problem u cijelom zatvorskom sistemu BiH... Nedostaci su, takođe, uočeni i u zatvoru u Zenici, gdje su, u periodu od 15 časova popodne do 7 časova ujutru prisutna samo 24 zatvorska službenika, a u zatvoru se nalazi 613 zatvorenika. Zato jedan broj zatvorskih službenika u različitim ustanovama ukazuje na to da često osjećaju da im je ugrožena bezbjednost.

58. CPT preporučuje da relevantni organi pregledaju, bez odgađanja, sadašnja kadrovska rješenja u svim zatvorskim ustanovama u cijeloj BiH. Cilj je da se osigura da broj zaposlenih zatvorskih službenika bude dovoljan da garantuje i sigurnost osoblja i fizički i mentalni integritet zatvorenika.

....

63. Materijalni uslovi različiti su u različitim djelovima zatvora u Zenici.

Novopristigli muški punoljetni zatvorenici provode početni period (od četiri dana do mjesec dana) u zasebnom prijemnom odjeljenju, sa spavaonicama opremljenim samo uskim krevetima, što im daje prilično surov izgled. Iako je broj zatvorenika bio prihvatljiv u vrijeme posjete, spavaonice bi bile prepune da su svi kreveti u njima bili zauzeti.

Nakon perioda prijema, zatvorenici se premještaju u paviljon I ili III.

64. Paviljon I bio je najveći u cijelom zatvorskom kompleksu (zvanični kapacitet: 320; 312 zatvorenika u vrijeme posjete). Bio je podijeljen u sedam velikih višekrevetnih jedinica (kolektiva), a svaka od njih na tri do pet spavaonica, u koje bi se moglo smjestiti od tri do 20 zatvorenika; za razliku od njih, spavaonice u renoviranoj jedinici (I-7) bile su opremljene za dva do četiri zatvorenika, što je mnogo bolje rješenje. Osim spavaonica, jedinice imaju dnevni boravak i sanitarne prostorije. Namještaj je u potpunosti bio prihvatljivog kvaliteta i uključivao je ormare, uske krevete, stolove i stolice. Ipak, nerenovirani djelovi prilično su zaprljani, a šteta od nereda od februara 2003. godine bila je vidljiva

na krovovima i razbijenim prozorskim oknima. Dalje, jedinica I-1, u koju se smještaju stariji zatvorenici (preko 45 godina starosti), bila je pretrpana, a 58 zatvorenika (njima su dodijeljene tri spavaonice) smješteno je u prostorije kapaciteta za 46 zatvorenika. Dnevna soba/TV soba, opremljena samo s nekoliko redova izlizanih klupa, izgleda dotrajalo.

65. Paviljon III (zvanični kapacitet: 63 zatvorenika; 42 zatvorenika u vrijeme posjete) imao je 13 spavaonica. Njegovo ponovno opremanje upravo je bilo počelo, a materijalni uslovi bili su slični onima u nerenoviranim dijelovima paviljona I.

66. Nedavno renovirani paviljon V (zvanični kapacitet: 118; 94 zatvorenika u vrijeme posjete) bio je odvojen od ostalih djelova zatvora kapijom; sastojao se od tri jedinice i održavan je u dobrom stanju. U paviljon se smještaju zatvorenici koji su pokazali dobro ponašanje, a jedna od njegovih jedinica (kapacitet: 35) korišćena je za smještaj maloljetnika i mladih punoljetnika, kao i starijih zatvorenika. Iako su spavali u zasebnim spavaonicama, ove kategorije zatvorenika uglavnom se međusobno druže (vidi stavove 53, 55 i 105).

67. Dvospratni paviljon II imao je ćelije sa zajedničkim sanitarnim čvorom; zvanično kapaciteta za 88 zatvorenika, a u vrijeme posjete tamo su bila smještena 72 zatvorenika. Prizemlje je korišćeno za smještaj pritvorenika u istražnom postupku i administrativnih pritvorenika; prvi sprat korišćen je za zatvorenike kojima su izrečene mjere usamljenja, pojačanog nadzora ili upućivanja u samicu, kao disciplinska mjera. Većina ćelija na svakom spratu veličine je 10 kvadratnih metara i korišćene su za smještaj jednog ili dva zatvorenika (čak i ako su zatvorenici formalno pod režimom koji važi u samici). Izuzetak je višekrevetna ćelija locirana na prvom spratu, korišćena za pojačan tretman. Veličina ove ćelije je 21 kvadratni metar i u nju su smještana do četiri zatvorenika u vrijeme posjete, što je prihvatljiv broj. Ipak, ćelija je bila opremljena sa osam kreveta; to je nedovoljno velika ćelija za toliki broj zatvorenika.

Delegacija je primijetila dva ozbiljna nedostatka u ćelijama za usamljenje i izvršenje disciplinskih mjera: neke od njih imale su po jedan krevet za dva zatvorenika, a toaleti nijesu bili odvojeni (za razliku od ćelija u prizemlju). Ovo je praktično značilo da zatvorenici spavaju na madracima na podu i da su bili prinuđeni da vrše fiziološke potrebe pred ostalim zatvorenicima. Takva situacija potpuno je neprihvatljiva.

68. Paviljon II se, takođe, sastojao od pet ćelija (tri u prizemlju i dvije na prvom spratu), koje se koriste za smještaj zatvorenika u stanju uznemirenosti; jedna od njih je tapacirana ćelija (br. 10 na prvom spratu). Natpisi na listu papira „ćelija pod videonadzorom“ trakama su prikazani na vrata tri ćelije (br. 10 u prizemlju, br. 31 i 32 na prvom spratu); ipak, s obzirom na to da nema monitora, nema funkcionalnog sistema videonadzora. Osim što toaleti nijesu odijeljeni, u ćelijama nije bilo namještaja ili postavljenih predmeta; osoblje je naglasilo da se madraci obezbjeđuju kada zatvorenici stignu. Kako je već rečeno, metalne ploče na prozorima u četiri ćelije navodno su uklonjene nekoliko dana prije posjete, a jedna od ćelija (br. 29) još uvijek je imala takvu ploču, koja je onemogućavala prodor prirodnog svijetla. S obzirom na ostale podatke prikupljene tokom posjete u vezi s ovim ćelijama (vidi stav 46), CPT preporučuje da se preduzmu hitni koraci da se osigura da zatvorenici nikada ne budu smješteni u tamnim

ćelijama, bez obzira na vremenski rok (vidi pravilo 37 Evropskih zatvorskih pravila); dalje, metalna ploča s prozora ćelije br. 29 treba odmah da bude uklonjena.

69. U toku kratkog obilaska poluotvorenih odjeljenja (paviljoni VI i VII) delegacija je primijetila da materijalni uslovi u kojima zatvorenici borave zadovoljavaju standarde.

70. Da sumiramo, značajni nedostaci, u smislu materijalnih uslova u zatvoru, zbog neadekvatne infrastrukture ili dotrajalosti prostorija (često zbog prenatrpanosti), uočeni su u različitoj mjeri u posjećenim objektima.

Kao prioritet, CPT preporučuje da se preduzmu ozbiljni naponi da se smanji broj zatvorenika u zatvorima; cilj je da se osigura minimalno 4 kvadratna metra prostora po jednom licu. Dalje, sve ćelije površine manje od 6 šest kvadratnih metara treba izbaciti iz upotrebe. Gdje je potrebno, preporučuje se pregrađivanje toaleta u višekrevetnim ćelijama.

....

73. U vrijeme posjete, oko 60% osuđenika (370 od 586) u zatvoru u Zenici radilo je u industriji (različite vrste metalne stolarije na čijoj proizvodnji je bilo zaposleno do 200 zatvorenika), poljoprivredi ili na opštim poslovima (u kuhinji, pekari, praonici veša, kantini, zatvorskom radiju, na održavanju vrta, popravci automobila). Industrijske radionice u ustanovama su prašnjavi ostaci prošlog doba, opremljene raspadnutom, zastarjelom mehanizacijom, što predstavlja rizično radno okruženje. Za razliku od toga, radni uslovi u drugim objektima bili su zadovoljavajući.

Velika površina sa čvrstom podlogom namijenjena je za sport, kao što su fudbal ili košarka; međutim, barem u vrijeme posjete, nikakve sportske aktivnosti nijesu bile organizovane. Umjesto toga, zatvorenici su stajali ili šetali oko prostora za sport u velikim grupama. Uprava zatvora navela je da su druge sportske i rekreativne aktivnosti ponuđene osuđenima (uključujući kuglanje, boks, stoni tenis, karate, šah, slikanje, drvorezbarenje i ostali zanati), a da se po-vremeno organizuju filmske projekcije i muzičke/varijete predstave (koje izvede zatvorenici) u pozorištu lociranom u paviljonu I.

Ograničen broj zatvorenika učestvuje u obrazovnim aktivnostima.

74. Činjenica da je zatvor u Zenici jedini zatvor zatvorenog tipa u Federaciji BiH nesumnjivo stvara prepreke za sprovođenje različitih režima i programa za pojedinačni tretman koji bi odgovarali specifičnostima osuđenika, kao što su vrsta krivičnog djela, dužina kazne itd. U tom kontekstu, delegacija je ustanovila da nijesu izdiferencirani režimi/programi za tretman različitih kategorija osuđenika u ustanovama, a pogotovo odgovarajući sistemi klasifikacije/raspoređivanja. Koliko se delegacija mogla uvjeriti, nedostaje koherentna politika izvršenja kazni – uključujući politiku ranijeg otpuštanja i osiguravanja socijalne pomoći zatvorenicima. Dalje, obrazovno osoblje nema aktivnu ulogu.

CPT poziva sve relevantne organe da, u svjetlu iznesenih primjedbi, razviju programe osmišljene za različite tipove zatvorenika.

75. Da sumiramo, iako su osuđenici u zatvoru u Zenici provodili dovoljno vremena izvan svojih ćelija, postoji nesklad između težnji koje izražavaju uprava i osoblje i programa aktivnosti koji je stvarno sproveden za mnoge zatvorenike; približno jednoj trećini njih nije bio na raspolaganju ustanovljen režim koji bi ih

mogao podstaći da rade na svom prestupničkom ponašanju. CPT preporučuje da nadležne vlasti preduzmu neophodne korake da osiguraju da svi zatvoreni- ci u zatvoru u Zenici imaju pristup odgovarajućem obimu radnih, obrazovnih, sportskih i rekreativnih aktivnosti.

....

78. Kvalitet zdravstvenih odjeljenja široko varira; uslovi su bili odlični u zatvoru u Mostaru i generalno vrlo dobri u zatvoru u Banjoj Luci, dok su bili loši u zatvorima u Zenici i Istočnom Sarajevu.

CPT preporučuje da se odjeljenja za zdravstvenu zaštitu u zatvorima u Ze- nici i Istočnom Sarajevu poboljšaju.“

34. CPT je 16. jula 2007, na zahtjev Bosne i Hercegovine, objavio *Pre- liminarna zapažanja koja je sačinila delegacija CPT koja je posjetila Bosnu i Hercegovinu u vremenu od 19. do 30. marta 2007*. Relevantni djelovi glase:

„... Dozvolite mi da naglasim da saradnja takođe znači i udružene napore da se postupa u skladu s preporukama CPT koje su date nakon njegovih pret- hodnih posjeta. U tom smislu, delegacija je sa zabrinutošću ustanovila da nijesu preduzete nikakve bitnije mjere da se poboljša situacija u posjećenim zatvorima ili u oblasti forenzičke psihijatrijske njege. Ovaj očigledan nedostatak saradnje znači da, ako izostane brza reakcija vlasti, Komitet neće imati drugog izbora nego da razmotri započinjanje postupka za usvajanje izjave za javnost, u skladu s članom 10, stav 2 Evropske konvencije o spriječavanju mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja....

Delegacija je, takođe, ozbiljno zabrinuta zbog nasilja među zatvorenicima koje je izuzetno izraženo u posjećenim zatvorima. Delegacija je saznala za zna- čajan broj incidenata u kojim je u zatvoru u Zenici došlo do nasilja među zatvo- renicima, pri čemu je u najmanje jednom slučaju jednom zatvoreniku naređeno da ubije drugog zatvorenika. Zato ne iznenađuje da izvjestan broj zatvorenika strahuje za vlastitu bezbjednost....

U svim zatvorima koje je delegacija posjetila zapažen je nedostatak odgo- varajućeg smještaja za ranjive i one zatvorenike kojima je potreban pojačan nivo obezbjeđenja. U zatvoru u Zenici gradi se odjeljenje za odvojen smještaj ranjivih zatvorenika, a planovi da se aneks za forenzičku psihijatriju pretvori u odjeljenje visoke bezbjednosti trenutno su sporni. U zatvoru u Foči već su u toku rado- vi na izgradnji odjeljenja visoke bezbjednosti. Takva odjeljenja su neophodna; trenutno ne postoje ni na državnom kao ni na entitetskom nivou odjeljenja za smještaj opasnih zatvorenika, kako je jasno utvrđeno u nalazima iz ove posjete...

Ostala pitanja, kao što su aktivnosti zatvorenika, zdravstvene usluge, oso- blje, pritužbe i inspekcije, biće obrađene u izvještaju o posjeti...”

B. Ustav Bosne i Hercegovine

35. Ustav BiH stupio je na snagu 14. decembra 1995. kao dio Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. On omogućava direktnu primjenu Evropske konvencije o ljudskim pravima u Bosni i Hercegovini, te daje prioritet Konvenciji nad svim ostalim zakonima (član II, stav 2 Ustava). Nadalje, cjelokupan državni aparat („Bosna i Hercegovina, i svi sudovi, usta-

nove, organi vlasti te organi kojima posredno rukovode entiteti ili koji djeluju unutar entiteta“) obavezan je da „primjenjuje i postupa u skladu“ s tom Konvencijom (član II, stav 6 Ustava).

36. Ustavni sud uspostavljen je u skladu sa Ustavom BiH. On ima nadležnost da postupa praktično po svakoj optužbi za kršenje Evropske konvencije o ljudskim pravima. Ustavni sud može dosuditi naknadu za nematerijalnu štetu i donijeti svaku privremenu mjeru koju smatra neophodnom (član 76, stav 2 i član 77 Pravila Ustavnog suda BiH; objavljenih u Službenom glasniku BiH (SGBiH), br. 60/05, od 30. augusta 2005; izmjene objavljene u SGBiH, br. 76/05, od 31. oktobra 2005).

C. Relevantno domaće pravo i praksa

1. *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine iz 1998. godine (objavljen u Službenim novinama Federacije Bosne i Hercegovine (SNFBiH) br. 44/98, od 23. novembra 1998; izmjene objavljene u SNFBiH br. 42/99, od 19. oktobra 1999)*

37. Ovaj zakon je na snazi od 1. decembra 1998. godine. Relevantni djelovi glase:

Član 92

„Svako osuđeno lice ima pravo pritužbi Federalnom ministarstvu, odnosno odgovarajućem organu uprave kantona, na rad službenih lica ustanove zbog povrede njegovih prava.“

Član 152

„S ciljem osiguranja jedinstvenog sistema izvršenja kazne zatvora ... Federalno ministarstvo obavlja nadzor nad radom ustanova.

Nadzor nad izvršenjem kazne zatvora obuhvata naročito: zakonito i pravilno postupanje sa osuđenim licima, nadzor nad organiziranjem i radom ustanova, način odgoja osuđenih lica, stanje sigurnosti i samozaštite, funkcioniranje službe osiguranja, privredno poslovanje, način provođenja zdravstveno-higijenskih mjera, ishranu i odijevanje osuđenih lica, kao i uslove iz čl. 38. do 41. ovog zakona.

Nadzor iz stava 2. ovog člana vrši Federalno ministarstvo preko ovlaštenih službenika (inspektora).

U vršenju inspeksijskog nadzora, inspektori iz stava 3. ovog člana imaju prava, dužnosti i odgovornosti koje po zakonu imaju inspektori federalnih organa uprave, ako ovim zakonom nije drugačije određeno.“

Član 153

„O izvršenom inspeksijskom pregledu sastavlja se pismeni izvještaj. U izvještaju se navode rokovi određeni za otklanjanje utvrđenih nepravilnosti kao

i mjere za unaprijedenje rada ustanove. Izvještaj se dostavlja rukovodiocu ustanove.

Ustanova je dužna postupiti po naloženim mjerama.

Na naložene mjere ustanova ima pravo prigovora Federalnom ministarstvu u roku od osam dana od dana prijema izvještaja.“

38. Izgleda da postoje dva mjesta za zatvorskog inspektora u Federaciji BiH i četiri u Republici Srpskoj (vidi: Funkcionalna revizija pravosudnog sektora u Bosni i Hercegovini sprovedena pod pokroviteljstvom i uz učešće Evropske komisije u martu 2005, strane 122–23).

2. *Zakon o organizaciji organa uprave u Federaciji Bosne i Hercegovine iz 2005. (objavljen u SNFBiH br. 35/05, od 20. juna 2005)*

39. Ovaj zakon je na snazi od 28. juna 2005. On detaljnije propisuje prava, dužnosti i odgovornosti inspektora. U skladu s članom 121 ovog zakona, svako lice (fizičko ili pravno) ima pravo da se žali inspektorima, koji mora postupiti po žalbi u roku od 15 dana. Organi vlasti (uključujući i policiju), kao i svaka ustanova u kojoj se vrši inspekcija, moraju u potpunosti sarađivati sa inspektorima (član 122 ovog Zakona). Kada se ustanovi nepravilnost, inspektori će naložiti da se ona otkloni i postaviti rok za otklanjanje; oni mogu, takođe, izreći novčanu kaznu i/ili pokrenuti upravni ili krivični postupak gdje bude potrebno (član 125 Zakona). Mogu, takođe, odrediti i privremene mjere (član 130 Zakona).

3. *Zakon o obligacionim odnosima iz 1978. godine (objavljen u Službenom listu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SL SFRJ), br. 29/78; izmjene objavljene u SL SFRJ, br: 39/85, 45/89, i 57/89, Službenom listu Republike Bosne i Hercegovine, br: 2/92, od 11. aprila 1992, 13/93 od 7. juna 1993. i 13/94, od 9. juna 1994, i SN FBiH, br. 29/03, od 30. juna 2003).*

40. Ovim zakonom određena su, između ostalog, pravila o naknadi štete. Osnovni pravni lijek za naknadu štete je tužba za naknadu štete, ali se u nekim slučajevima može odrediti trajna mjera kako bi se spriječilo ponavljanje povrede nekog prava. Dalje u tekstu su navedene relevantne odredbe ovog zakona:

Član 157

„1. Svako ima pravo da zahtijeva od suda ili drugog nadležnog organa da naredi prestanak radnje kojom se povređuje pravo njegove ličnosti, privatni i porodični život ili ostala lična prava.“

2. U slučaju kršenja naredbe za prestanak radnje, sud ili drugi nadležni organ može narediti plaćanje izvjesnog novčanog iznosa (bilo paušalnog iznosa ili iznosa po jedinici vremena) u korist povrijeđenog.“

Član 172, stav 1

„Pravno lice odgovara za štetu koju njegov organ uzrokuje trećem licu u obavljanju ili u vezi s obavljanjem svojih funkcija.“

Član 199

„U slučaju povrede prava ličnosti sud može narediti ili nešto drugo čime se može ostvariti svrha koja se postiže naknadom.“

Član 200, stav 1

„Za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljenu duševnu bol zbog smanjene životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica te za strah, sud će, ako nađe da okolnosti slučaja a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdavaju, dosuditi pravičnu novčanu naknadu za nematerijalnu štetu, nezavisno od naknade za materijalnu štetu.“

4. *Zakon o parničnom postupku iz 2003. godine (objavljen u SN FBiH br. 53/03, od 28. oktobra 2003; izmjene objavljene u SN FBiH br. 73/05, od 28. decembra 2005, i 19/06, od 19. aprila 2006)*

41. Ovaj zakon je na snazi od 5. novembra 2003. On predviđa mogućnost podnošenja zahtjeva za određivanje privremenih mjera dok traje postupak pred sudom, ili čak bez obzira na to da li se vodi sudski postupak, pod određenim uslovima (čl. 268–290 ovog zakona). Član 273, stav 1 u relevantnom dijelu glasi:

„Radi osiguranja drugih prava ili održavanja postojećeg stanja, mogu se izreći sljedeće mjere osiguranja:

1) zabrana protivniku osiguranja da preduzima određene aktivnosti ili nalog da preduzme određene aktivnosti s ciljem održavanja postojećeg stanja ili spriječavanja nastanka štete suprotnoj strani;

...5) druge mjere koje sud odredi kao neophodne.“

D. Relevantni izvještaji nevladinih organizacija

1. Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini

42. Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini je član Međunarodne helsinške federacije (međunarodna nevladina organizacija koja ima status učesnice u Savjetu Evrope).

43. U nastavku je naveden relevantni dio izvještaja Helsinškog komiteta o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini u 2002. godini:

„Nakon monitoringa Helsinškog komiteta za ljudska prava u BiH o stanju u BH zatvorima, porastao je interes medija i javnih institucija za ovu tematiku.

Nakon kontradiktornih informacija u štampi, Vijeće ministara BiH zaključilo je na osnovu nalaza radne grupe da zatvorenici Bošnjaci svakodnevno psihički i fizički maltretiraju zatvorenike hrvatske i srpske nacionalnosti u Kaznenopopravnom zavodu u Zenici. Radna grupa je, između ostalog, ustanovila da je Darko Radinović nakon sistematskog maltretiranja pokušao samoubistvo i na kraju psihički obolio. Misija UN tako je potvrdila da je zatvorenik Milomir Tepić na spavanju pretučen lancima i katancem. Povodom torture u zeničkom zatvoru Vijeće ministara BiH iniciralo je sporazum između entiteta o mogućem premještanju zatvorenika u drugu kaznenopopravnu ustanovu. Tako smo na putu da imamo i etnički čiste zatvore.

Komisija Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH zatražila je od Federalnog ministarstva da utvrdi okolnosti pod kojima su zatvorenici Hrvati katolici prešli na islam u KPZ Zenica nakon tvrdnji da se to radi pod prisilom. Međutim, u Upravi zatvora tvrde da se radi samo o jednom dobrovoljnom prelasku na islam.“

44. Relevantni djelovi izvještaja Helsinškog komiteta iz 2005. godine o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini glase kako slijedi:

„Međuetnički odnosi i dalje su opterećeni nastojanjima vladajućih nacionalističkih stranaka, prije svega SDA, HDZ i SDS, da održe etničku homogenost. Pothranjivanjem straha od drugih, insistirajući na tezi da druge dvije etničke grupe ugrožavaju njihovu vlastitu naciju, ove strane uspijevaju se održati na vlasti.

Iako je Ustavni sud donio odluku o ravnopravnosti Srba, Hrvata i Bošnjaka kao konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini, još uvijek postoji jako izražena želja za uspostavljanjem dominacije jedne etničke grupe nad drugima u dijelovima gdje takva etnička grupa ima demografsku i političku nadmoćnost. Očuvanje agresivnog nacionalizma potpomognuta je činjenicom da krivični zakoni ne predviđaju nikakve sankcije za takva djela. Tužioci ne reaguju na ovakve pojave, kao ni na pojave antisemitizma, rasizma i ksenofobije, što ohrabruje ekstremni nacionalizam.

Krhke međuetničke odnose dodatno opterećuju pojave etnički motiviranog nasilja, pa čak i terorizma.

...

Ovi kao i drugi slični događaji doprinose održavanju međunacionalnih tenzija i straha i sprečavaju normalizaciju situacije u zemlji. Zabrinjavajuće je da policija vrlo rijetko otkriva počiniocima ovih krivičnih djela. Čak i kada se počinioci otkriju, sudovi ih ili oslobađaju ili kazne simbolično, što ohrabruje počiniocima.“

2. *Amnesty International*

45. Amnesty international je međunarodna nevladina organizacija koja ima status učesnice u Vijeću Evrope. Dana 6. februara 2008. ova nevladina organizacija objavila je izvještaj o Bosni i Hercegovini („Bolje šutjeti: zlostav-

ljanje u policiji i u zatvorima“ – dokument br. EUR/63/001/2008). Relevantni dio glasi (strana 43):

„Pored nezavisne institucije za ljudska prava, funkcionalan sistem zatvorskih inspekcija može osigurati još jedan nivo odgovornosti za zatvorsko osoblje i način na koji će ovlašteni organi nadzirati situaciju u zatvorima. Zato je veoma zabrinjavajuće da takav sistem ne funkcioniše u Federaciji BiH. Zatvorsko rukovodstvo u svim ustanovama u Federaciji BiH koje je posjetio Amnesty International obavijestilo je ovu organizaciju da u njihove zatvore godinama nije dolazila inspekcija zato što su dva mjesta za zatvorske inspektore pri Federalnom ministarstvu upražnjena. Državno ministarstvo u ovim zatvorima vrši inspekcije samo u vezi s malim brojem zatvorenika koje je osudio državni sud i koji služe zatvorsku kaznu u zatvorima smještenim na području Federacije BiH. Federalno ministarstvo potvrdilo je da od sredine 2004. godine nije zaposlen nijedan zatvorski inspektor u tom ministarstvu. Amnesty International je, također, obaviješten da je u Federalnom ministarstvu trenutno zaposleno jedno lice na poziciji pomoćnika ministra, u odjelu za izvršenje krivičnih sankcija, koje je odgovorno za nadgledanje osam zatvora. Nasuprot tome, izgleda da sistem zatvorskih inspekcija u Republici Srpskoj postoji i funkcioniše.“

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 2 KONVENCIJE

46. Podnosioci predstavke su se žalili da ih vlasti nijesu zaštitile od zlostavljanja drugih zatvorenika (uključujući napade od 4. i 5. juna 2005). Oni su se pozvali na član 2, čiji prvi stav glasi:

„Pravo na život svakog lica zaštićeno je zakonom. Niko ne može biti namjerno lišen života, osim prilikom izvršenja presude suda kojom je osuđen za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom“.

47. Država je predložila Sudu da ovu pritužbu odbije kao očigledno neosnovanu.

48. Sud je već u ranijim predmetima naglašavao da su lica u zatvoru u ranjivoj poziciji i da je dužnost vlasti da ih zaštiti (vidi *Keenan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 27229/95, st. 91, ECHR 2001-III). Međutim, samo u izuzetnim situacijama fizički napadi od strane državnih službenika ili trećih lica koji nijesu završili smrću mogu predstavljati povredu člana 2 (vidi, *mutatis mutandis*, *Makaratzis protiv Grčke*, br. 50385/99, st. 51, ECGR 2004-XI).

49. Čak i pod pretpostavkom da se član 2 u ovom predmetu može primijeniti zbog prirode i stepena sile koja je korištena protiv podnosilaca predstavke, činjenično stanje ne ukazuje na propust vlasti da zaštite pravo podnosilaca predstavke na život. Zato je pritužba očigledno neosnovana u smislu člana 35, stav 3 Konvencije i mora se odbiti u skladu s članom 35, stav 4.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

50. Podnosioci predstavke su istakli dvije pritužbe u vezi s članom 3. U prvoj se žale da ih vlasti nijesu zaštitile od zlostavljanja drugih zatvorenika od njihovog dolaska u zatvor u Zenici pa sve dok nijesu smješteni odvojeno u bolničku jedinicu zatvora u Zenici. Druga pritužba se odnosi na uslove pritvora u bolničkoj jedinici. Član 3 glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

A. Prihvatljivost

51. Država je u svojim pisanim napomenama od 31. marta 2006. tvrdila da Sud ne treba da ispituje meritum pritužbi podnosilaca predstavke u vezi s članom 3, zato što oni nijesu iskoristili sve raspoložive domaće pravne lijekove, kao što zahtijeva član 35, stav 1 Konvencije. Država je navela da je postupak pred Ustavnim sudom (koji je u to vrijeme još uvijek bio u toku) bio dovoljan da pruži pravnu zaštitu za navodne povrede prava podnosilaca predstavke. Pored toga, podnosioci predstavke su mogli zatražiti mjere zaštite (privremene ili trajne) i odštetu pred građanskim sudovima. U vezi s tim, Država je ukazala na jedan broj slučajeva u kojim su javne vlasti bile odgovorne prema Zakonu o obligacionim odnosima iz 1978. godine za štetu koju su njihovi organi nanijeli trećim stranama. Među njima je bila i pravosnažna presuda Apelacionog suda Distrikta Brčko u BiH, od 17. februara 2004. (predmet br. GŽ. 43/04), koji je utvrdio da je Federacija BiH bila, u građansko-pravnom smislu, odgovorna za smrt koju je uzrokovao pripadnik njenih oružanih snaga obavljajući svoju dužnost. U drugom pravosnažno okončanom predmetu, državna bolnica je bila odgovorna za nemar zbog kojeg je došlo do smrti pacijenta koji je pao s kreveta (presuda br. Gž. 213/03 koju je donio Kantonalni sud u Bihaću 4. maja 2005). U svojim dodatnim podnescima, Vlada je priložila kopiju odluke Ustavnog suda, od 20. septembra 2006, koji je odbio da razmatra slučaj podnosilaca predstavke zbog proceduralnih razloga (vidi gore stav 28).

52. Podnosioci predstavke su izrazili sumnju u pogledu djelotvornosti domaćeg pravnog sistema u vezi s njihovim pritužbama. Posebno su tvrdili da parnični postupak ne pruža razumne izgleda za uspjeh, imajući u vidu domaću sudsku praksu u ovoj oblasti, koja je tek u začetku.

53. Sud naglašava da pravilo prema kom se moraju iscrpjeti domaći pravni lijekovi, propisano u članu 35, stav 1 Konvencije, zahtijeva od podnosilaca predstavke da prvo iskoriste pravne lijekove koje im pruža domaći pravni sistem i tako poštede državu pojavljivanja pred Evropskim sudom ako joj nije data mogućnost da ispravi sporne stvari u okviru vlastitog pravnog sistema. Ovo pravilo zasniva se na pretpostavci da domaći sistem ima delo-

tvoran pravni lijek za navedenu povredu prava. Teret dokazivanja je na državi koja tvrdi da svi pravni lijekovi nijesu iscrpljeni, da ubijedi Sud da je djelotvorno pravno sredstvo u relevantno vrijeme bilo na raspolaganju u teoriji i u praksi; tj. da je pravni lijek bio dostupan, da je mogao pružiti pravnu zaštitu u vezi sa pritužbama podnosioca predstavke i da je imao razumne izgleda za uspjeh. Kada je ovaj teret dokazivanja zadovoljen, na podnosiocu predstavke je da dokaže da je pravni lijek na koji je ukazala država zapravo već iscrpljen, ili, iz nekog razloga, nije adekvatan ili djelotvoran u konkretnim okolnostima slučaja, ili da su postojale posebne okolnosti koje podnosioca predstavke oslobađaju od obaveze da iscrpi sve domaće pravne lijekove (vidi *Mirazović protiv Bosne i Hercegovine* (odluka), br. 13628/03, 6. maj 2006).

54. Sud uvijek naglašava da sama sumnja u pogledu izgleda za uspjeh nije dovoljna da oslobodi podnosioca predstavke obaveze podnošenja pritužbe nadležnom organu (vidi *Elsanova protiv Rusije* (odl.), br. 57952/00, od 15. novembra 2005). Nadalje, djelotvornost pravnog lijeka ne zavisi od izvjesnosti povoljnog ishoda za onog ko ga koristi. Niti organ pred kojim se traži pravni lijek mora obavezno biti sudski organ; i ako on to nije, njegova ovlašćenja i garancije koje pruža dovoljni su da se odredi da li je pravni lijek djelotvoran (vidi *Ramirez Sanchez protiv Francuske*, br. 59450/00, st. 159, ECHR 2006...).

55. U ovom predmetu, Sud mora da utvrdi da li se pritužba zatvorskim inspektorima, zahtjev za naknadu štete ili mjera koja se određuje u parničnom postupku i žalba Ustavnom sudu, posmatrano odvojeno ili zajedno, mogu smatrati djelotvornim pravnim lijekom u smislu člana 35, stav 1 Konvencije.

1. *Pritužba zatvorskim inspektorima*

56. Zatvorski inspektori pri Federalnom ministarstvu imaju mandat da nadgledaju postupanje prema zatvorenicima i materijalne uslove u zatvoru u Zenici. Kada prime pritužbu, inspektori su obavezni da izvrše inspekciju, da preduzmu odgovarajuće korake i obavijeste podnosioca pritužbe o preduzetim radnjama u roku od 15 dana od dana prijema pritužbe. Zatvorskim inspektorima je garantovan pristup zatvorskim prostorijama i cjelokupnoj dokumentaciji, zatvorskom osoblju i zatvorenicima. Oni mogu preduzeti svaku radnju kako bi otklonili nepravilnost. Njihove naredbe, uključujući i naredbe za donošenje privremenih mjera, moraju se sprovesti u okviru postavljenog roka. Dalje, zatvorski inspektori mogu izreći novčanu kaznu i/ili pokrenuti upravni ili krivični postupak ako je to potrebno. Prilikom obavljanja svojih dužnosti, zatvorski inspektori moraju poštovati Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, čak i ako domaće zakonodavstvo nije u potpunosti usklađeno s tom konvencijom (vidi gore stav 35).

57. Istina je da zatvorski inspektor nije sudski organ, ali to samo po sebi ne znači da je pritužba takvom inspektoru nedjelotvoran pravni lek (vidi

Boyle i Rice protiv Ujedinjenog Kraljevstva, presuda od 27. aprila 1988, Series A no. 131, st. 65, i *Cenbauer protiv Hrvatske* (odluka), br. 73786/01 od 5. februara 2004). Sud smatra da je od ključnog značaja da inspektori postupe po svakoj pritužbi i da su njihove naredbe pravno obavezujuće. Pored toga, postupci zatvorskih inspektora podliježu preispitivanju pred Ustavnim sudom, koji pravi sopstvenu procjenu situacije na koju se pritužba odnosi, na osnovu ukupnog materijala koji ima na raspolaganju (pravilo 15 Pravila Ustavnog suda). Ustavni sud takođe može zatražiti i mišljenje vještaka (*ibid*).

58. Iako pritužba zatvorskim inspektorima, u kombinaciji s žalbom Ustavnom sudu, može pružiti pravno zadovoljenje za navodne povrede prava, Država nije uspjela da pokaže da ovaj pravni lijek nudi izgleda za uspjeh: Država nije uspjela da priloži nijedan izvještaj koji je sačinio zatvorski inspektor pri Federalnom ministarstvu nakon primljene pritužbe. Zaista, izgleda da sistem zatvorskih inspekcija ne funkcioniše u Federaciji BiH od 2004. godine (vidi gore stav 45).

Sud stoga zaključuje da, kako stvari stoje, pritužba upućena zatvorskom inspektoru pri Federalnom ministarstvu ne predstavlja djelotvoran pravni lijek za navodne povrede.

2. Tužba za naknadu štete i zaštitne mjere u parničnom postupku

59. Prema domaćem pravu, lice koje tvrdi da su državni organi ili fizička lica povrijedila njegov lični integritet, privatnost ili druga lična prava, može tražiti odštetu i/ili određivanje zaštitne mjere (i privremene i trajne) u parničnom postupku u skladu s opštim propisima o naknadi štete (vidi gore stavove 40–41).

60. U pogledu djelotvornosti tog pravnog lijeka u slučaju zatvorenika, Država nije uspjela da priloži nijedan primjer predmeta u kojem je zahtjev za donošenje zaštitne mjere (privremene ili trajne) odobren. Čak i uz pretpostavku da je zahtjev za naknadu štete imao realne izgleda za uspjeh u ovom kontekstu (iako se domaće presude na koje se vlada poziva ne odnose direktno na zatvorenike), Sud smatra da se samo dosuđivanje odštete, u odsustvu drugih mjera, ne može smatrati odgovarajućim i dovoljnim pravnim zadovoljenjem za navodne povrede prava (vidi odluku o prihvatljivosti u slučaju *Cenbauer*, citiranoj gore).

Prema tome, podnosioci predstavke nijesu bili dužni iskoristiti taj pravni lijek.

3. Žalba Ustavnom sudu

61. Sud je, kako je navedeno, utvrdio da pritužba zatvorskim inspektorima pri Federalnom ministarstvu ne predstavlja djelotvoran pravni lijek (vidi gore stavove 56–58). Kako nije sporno da Ustavni sud postupa po žalbama koje se odnose na zatvorske uslove samo u slučajevima kada su prethodno

izjavljene pritužbe zatvorskim inspektorima (Ustavni sud je zaista koristio isti kriterijum u ovom slučaju), Sud smatra da se, u vezi s navodnim povredama člana 3 u ovom slučaju žalba Ustavnom sudu ne može smatrati djelotvornim pravnim lijekom u smislu člana 35, stav 1 Konvencije.

Shodno tome, Sud neće odbaciti ovu predstavku zbog toga što podnosioci predstavke nijesu podnijeli žalbu Ustavnom sudu na propisan način.

4. *Zaključak*

62. Iz gore navedenih razloga, prigovor Vlade se odbacuje.

63. Sud napominje da pritužbe podnosilaca predstavke u vezi s članom 3 nijesu očigledno neosnovane u smislu člana 35, stav 3 Konvencije. Sud dalje napominje da one nijesu neprihvatljive ni po bilo kojem drugom osnovu. Zato se moraju proglasiti prihvatljivim. U skladu s odlukom da primijeni član 29, stav 3 Konvencije (vidi gore stav 5), Sud će odmah razmotriti i meritum pritužbi.

B. *Meritum*

1. *Period od dolaska podnosilaca predstavke u zatvor u Zenici do trenutka kada su dobili odvojen smještaj u bolničkoj jedinici zatvora u Zenici*

64. Podnosioci predstavke tvrde da su ih ostali zatvorenici zlostavljali tokom cijelog perioda o kojem je ovdje riječ, zbog toga što su Srbi ili Hrvati i zbog prirode krivičnog djela koje su počinili (ratni zločin protiv Bošnjaka). Incidenti su se kretali od pljuvanja u njihovu hranu i prosipanja vode po njihovim krevetima do prijetnji smrću i premlaćivanja. Vlasti navodno nijesu učinile ništa da im olakšaju takvu situaciju. Prema mišljenju podnosilaca predstavke, njihov boravak u zatvoru u takvim uslovima predstavljao je nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje u smislu člana 3.

65. Država je iznosila tvrdnje u korist zvanične politike da se osuđeni za ratne zločine integriraju u opšti zatvorski sistem. Država je priložila novinske članke u kojima se citiraju političari i stručnjaci koji su se snažno protivili uspostavljanju etnički čistih zatvora. Iako je saglasna da su se incidenti, kao oni od 4. i 5. juna 2005, možda povremeno dešavali usljed posleratne situacije, ona je poricala postojanje određenog obrasca po kojem su podnosioci predstavke ili bilo koji drugi zatvorenici srpskog ili hrvatskog porijekla zlostavljani u zatvoru u Zenici ili bilo kojem drugom zatvoru. Što se konkretno tiče napada od 4. i 5. juna 2005, Vlada je tvrdila da se napadi nijesu mogli predvidjeti, a pogotovo ne spriječiti.

66. Kao što je Sud istakao u mnogim prilikama, član 3 Konvencije izražava jednu od najosnovnijih vrijednosti demokratskog društva. On apsolutno zabranjuje mučenje ili nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjava-

nje, nezavisno od okolnosti i ponašanja žrtve (vidi *Labita protiv Italije*, br. 26772/95, st. 119, ECHR 2000-IV i *Pantea protiv Rumunije*, br. 33343/96, st. 189, ECHR 2003-VI).

67. Da bi zlostavljanje spadalo u opseg člana 3 Konvencije, ono mora dostići minimalni stepen ozbiljnosti. Ocjena ovog minimalnog stepena ozbiljnosti je relativna; ona zavisi od svih okolnosti slučaja, kao što su trajanje postupanja, njegove fizičke i psihičke posljedice i, u nekim slučajevima, pol, starost i zdravstveno stanje žrtve (vidi *A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 23. septembra 1998, *Izveštaji* 1998VI, str. 2699, st. 20). Kad su u pitanju zatvorenici, Sud stalno naglašava da svaka država potpisnica Konvencije mora da obezbijedi da osoba bude zatvorena u uslovima koji odgovaraju njenom ljudskom dostojanstvu, da način i metod izvršenja te mjere tu osobu ne izlažu neprijatnostima ili teškoćama koje imaju intenzitet koji prevazilazi stepen patnje koji neizbježno ide uz zatvaranje i da, s obzirom na praktične zahtjeve koje nosi sa sobom boravak u zatvoru, zdravlje i dobrobit takve osobe budu adekvatno obezbijedeni (vidi *Kudla protiv Poljske*, br. 30210/96, st. 93–94, ECHR 2000-XI, i *Cenbauer protiv Hrvatske*, br. 73786/01, st. 43–44, ECHR 2006-...).

68. Vraćajući se na ovaj predmet, Sud ne može smatrati da je politika integrisanja osuđenih za ratne zločine u centralni zatvorski sistem sama po sebi nečovječna ili ponižavajuća (vidi, *mutatis mutandis*, *McQuiston i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 11208/84, odluka Komisije od 4. maja 1986, Odluke i Izveštaji 46, str. 182). Međutim, ne može se isključiti mogućnost da u sprovođenju takve politike mogu nastupiti događaji u kojim postoji povreda člana 3.

69. Dobro je poznato da su tri glavne etničke zajednice u Bosni i Hercegovini (Bošnjaci, Hrvati i Srbi) ratovale jedna protiv druge od 1992. do 1995. godine. Zbog svih strahota koje su počinjene tokom ovog rata, međuetnički odnosi su još uvijek zategnuti i etnički motivisano nasilje bilo je još relativno često tokom perioda na koji se odnosi ovaj predmet (vidi gore stav 44).

70. Relevantno je za ovaj predmet da ni međuetnički odnosi u zatvoru u Zenici nijesu mogli ostati nepromjenjeni. Zaista, tamo su zabilježeni ozbiljni incidenti etnički motivisanog nasilja protiv zatvorenika Srba i Hrvata (vidi gore stav 43). Uzimajući, takođe, u obzir etničku strukturu zatvorenika u zatvoru u Zenici (približno 90% zatvorenika su Bošnjaci) i prirodu krivičnih djela koja su podnosioci predstavke počinili (ratni zločini protiv Bošnjaka), jasno je da njihov boravak u zatvoru u Zenici povlači za sobom ozbiljan rizik za njihov fizički integritet.

71. Uprkos tome, podnosioci predstavke su bili smješteni u blokove s običnim ćelijama u paviljonu I (nakon što su kratko vreme proveli u prijemnom odjeljenju), u kojima je nekada bilo i do 20 drugih zatvorenika, dok je u zajedničkim prostorijama boravio čak i veći broj ljudi (vidi gore stav 33). Uz to, rad zatvora u Zenici dodatno je bio otežan zbog ozbiljnog nedostatka

osoblja tokom perioda na koji se ovaj predmet odnosi (vidi gore stavove 33 i 34). Sud je primio na znanje tvrdnju Države da relevantni organi nijesu imali drugi izbor nego da podnosiocima predstavke smjeste u blokove sa običnim ćelijama zatvora u Zenici, imajući u vidu da je to jedini zatvor s najvišim stepenom obezbjeđenja u tom dijelu države i da nema prostorije za odvojen smještaj osjetljivih zatvorenika. Međutim, ti strukturalni nedostaci nemaju uticaja na obavezu tužene države da adekvatno osigura dobrobit zatvorenika.

72. Sud daje poseban značaj činjenici da, i pored postojanja ozbiljnog rizika za fizički integritet podnosilaca predstavke, u zatvoru u Zenici za nekoliko mjeseci nijesu uvedene posebne bezbednosne mjere. Podnosioci predstavke su dobili odvojen smještaj tek nakon napada 4. i 5. juna 2005, njihove objave štrajka glađu i medijske pažnje koja je uslijedila, što se desilo gotovo deset mjeseci nakon što je prvi podnosilac predstavke stigao u zatvor u Zenici. Sud je uvjeren da je rukovodstvo zatvora tokom cijelog tog perioda bilo svjesno ozbiljnosti situacije, kao što se pokazalo tokom istrage koju su sprovedli domaći organi (vidi gore stav 17). Suprotne tvrdnje Države se ovim odbacuju.

73. Sud zaključuje da fizički integritet podnosilaca predstavke nije bio adekvatno zaštićen od dana kada su stigli u zatvor u Zenici do trenutka kada su smješteni odvojeno od drugih zatvorenika, u bolničku jedinicu zatvora (što je trajalo od mjesec dana do 10 mjeseci, kako za kog podnosioca predstavke). Nadalje, Sud smatra da su patnje koje su podnosioci predstavke trpjeli, a posebno stalna psihička uznemirenost izazvana prijetnjama fizičkim nasiljem i njegovim očekivanjem (vidi *mutatis mutandis*, *Tyrer protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 25. aprila 1978, Series A no. 26, str. 16–17, st. 33), morale preći neizbježan stepen patnje koji boravak u zatvoru nosi sam po sebi i smatra da nastale patnje prelaze stepen ozbiljnosti koji mora postojati da bi se smatralo da je povrijeđen član 3 Konvencije.

Prema tome, u ovom pogledu je došlo do povrede člana 3 Konvencije.

2. *Uslovi u kojim su podnosioci predstavke boravili u bolničkoj jedinici zatvora u Zenici*

74. Podnosioci predstavke su se još žalili na opšte uslove u zatvorskoj bolničkoj jedinici.

75. Država je u vezi s ovim priložila detaljne napomene: bolnička jedinica je podijeljena na šest prostorija, od kojih svaka može primiti najviše tri osobe; svaki od podnosilaca predstavke je imao približno 5,7 kvadratnih metara za sebe; sobe su imale prozore, veličine približno 3,4 kvadratna metra, koji su se mogli otvoriti i tako omogućiti provjetravanje; vještačko osvetljenje i grijanje su bili obezbijeđeni; podnosioci predstavke su imali neograničen pristup sanitarnim prostorijama (tuševima i toaletima) i vodi za piće; u svojim sobama su mogli da gledaju televiziju i dobiju novine; sobe su redovno

čišćene; hrana se služila u bolničkoj kantini tri puta dnevno i uvijek je bila svježe pripremljena; podnosiocima predstavke je bilo omogućeno da šetaju na svježem vazduhu svakog dana između 8 i 10 časova ujutru i između 14 i 16 časova popodne; podnosioci predstavke mogli su da se bave radnim aktivnostima. Država je od Suda zatražila da napravi razliku između zatvorske bolničke jedinice i aneksa forenzičke psihijatrije u zatvoru u Zenici, kojim se bavio u predmetu Hadžić protiv Bosne i Hercegovine ((odluka), br. 11123/04, 11. oktobar 2005).

76. Opšti principi koji se odnose na uslove zatvaranja opisani su gore u stavu 67.

77. Sud zapaža da su podnosioci predstavke za sebe imali više od 4 kvadratna metra prostora (što, prema standardima CPT, predstavlja minimum po zatvoreniku u višekrevetnim ćelijama). Iako njihove sobe nijesu imale ni toalet ni tekuću vodu, Država je tvrdila da su podnosioci predstavke imali neograničen pristup zajedničkim sanitarnim prostorijama (i u toku noći). Podnosioci predstavke ovo nijesu poricali. Podnosioci predstavke nijesu, takođe, poricali da su imali odgovarajući pristup prirodnom svjetlu, ventilaciji, grijanju i vještačkoj rasvjeti. Istina je da je CPT dao preporuke da se bolnička jedinica zeničkog zatvora „unaprijedi“ (vidi gore stav 33), ali nema nikakve naznake da su dotične prostorije u takvom stanju da bi se njihova upotreba mogla smatrati nečovječnim ili ponižavajućim postupanjem u smislu člana 3 Konvencije.

78. Dalje, Sud zapaža da, pošto su bili pod posebnom zaštitom, podnosioci predstavke nijesu mogli da obavljaju niz dostupnih poslova, niti da učestvuju u obrazovnim i rekreativnim aktivnostima. Ipak, mora se napomenuti da su oni bili u mogućnosti da gledaju televiziju i dobijaju štampu i knjige bez ograničenja. Uz to, Sud smatra da su odgovarajući dio vremena mogli da provode van bolničkog odjeljenja. Sagledavši sve navedeno, Sud nije ustanovio da su uslovi u kojim su podnosioci predstavke boravili u bolničkom odjeljenju zatvora u Zenici bili dovoljno surovi da bi spadali u opseg člana 3 Konvencije.

Prema tome, u tom smislu nije postojala povreda ovog člana.

III. NAVODNA POVREDA ČLANA 13 KONVENCIJE

79. Na kraju, podnosioci predstavke su se žalili u vezi s članom 13 Konvencije, tvrdeći da na raspolaganju nijesu imali „djelotvoran pravni lijek pred nacionalnim vlastima“ za svoje pritužbe na osnovu Konvencije. Članom 13 predviđeno je:

„Svako kome su povrijeđena prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji ima pravo na djelotvoran pravni lijek pred nacionalnim vlastima, bez obzira jesu li povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu.“

A. Prihvatljivost

80. Država je pozvala Sud da ovu pritužbu proglasi neprihvatljivom zbog toga što je očigledno neosnovana.

81. Sud uvijek tumači član 13 tako da zahtijeva postojanje domaćeg pravnog lijeka u vezi s pritužbama koje se mogu smatrati „dokazivim“ u smislu Konvencije (vidi, na primjer, *Powell i Rayner protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 21. februara 1990, Series A no. 172, str. 14, st. 31). Kriterijumi po kojim se neka pritužba smatra „dokazivom“ ne mogu se tumačiti drugačije nego kao kriterijumi koji se primjenjuju kod proglašavanja pritužbe „očigledno neosnovanom“ (vidi *Powell i Rayner*, gore citirano, st. 33, i *Kienast protiv Austrije*, br. 23379/94, st. 54, od 23. januara 2003). Istovremeno, bez obzira na doslovno tumačenje člana 13, postojanje stvarne povrede druge odredbe Konvencije (materijalne odredbe) ne predstavlja preduslov za primjenu člana 13 (vidi *Klass i drugi protiv Nemačke*, presuda od 6. septembra 1978, Series A, br. 28, str. 29, st. 64, i *Boyle i Rice*, gore citirano, str. 23, st. 52).

82. U ovom slučaju Sud smatra da se, pošto je pritužba podnosilaca predstavke u vezi s članom 2 Konvencije proglašena „očigledno neosnovanom“ (vidi gore stav 49), ona ne može smatrati „dokazivom“ u smislu člana 13. Pritužba podnosilaca predstavke po članu 13 u vezi sa članom 2 je stoga na isti način očigledno neosnovana u smislu člana 35, stav 3 Konvencije i mora se odbaciti u skladu s članom 35, stav 4.

83. S druge strane, Sud smatra da se pritužbe podnosilaca predstavke po članu 3 Konvencije mogu smatrati „dokazivim“ u smislu člana 13, bez obzira na činjenicu da Sud nije zaključio da je dokazano da je došlo do povrede člana 3 u pogledu jedne od ovih pritužbi (one koja se odnosi na uslove u kojim su podnosioci predstavke bili zatvoreni u bolničkoj jedinici zatvora u Zenici). Značajno je da pritužba o kojoj je riječ nije proglašena očigledno neosnovanom i da je stoga potrebno razmatranje merituma (vidi *Čelik i Imret protiv Turske*, br. 44093/98, st. 57, od 26. oktobra 2004). Pritužba podnosilaca predstavke po članu 13 u vezi s članom 3 mora se, prema tome, proglasiti prihvatljivom. U skladu sa svojom odlukom da primijeni član 29, stav 3 Konvencije (vidi gore stav 5), Sud će odmah razmatrati meritum ove pritužbe.

B. Meritum

84. Strane u postupku se ne slažu u pogledu djelotvornosti domaćeg pravnog sistema u vezi sa pritužbama podnosilaca predstavke koje se odnose na član 3 Konvencije (vidi gore stavove 51–52).

85. Na osnovu dokaza predloženih u ovom predmetu, Sud je zaključio da podnosioci predstavke nijesu na raspolaganju imali delotvoran pravni lijek njihove pritužbe u vezi s članom 3 (vidi gore stavove 56–61). Sud zaključuje da je, iz istih razloga, došlo do povrede člana 13 Konvencije.

IV. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

86. Član 41 Konvencije glasi:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj strani.“

A. Šteta

87. Podnosioci predstavke su tražili po 5.000 eura na ime materijalne štete (navodni troškovi koje su članovi njihovih porodica imali prilikom dolazaka u posjete u zatvoru u Zenici) i iznos od po 20.000 eura na ime nematerijalne štete. Država je smatrala da su traženi iznosi previsoki.

88. Sud ne vidi nikakvu uzročnu vezu između utvrđenih povreda i navodne materijalne štete; stoga, Sud odbija ovaj zahtjev. S druge strane, Sud prihvata da su podnosioci predstavke pretrpjeli znatnu patnju u vezi s utvrđenim povredama. Imajući u vidu iznose koji su dosuđeni u sličnim slučajevima (vidi *Mayzit protiv Rusije*, br. 63378/00, st. 42 i 88, od 20. januara 2005; *Labzov protiv Rusije*, br. 62208/00, st. 59, od 16. juna 2005; presuda u slučaju *Cenbauer*, citirano gore, st. 52 i 57; i *Benediktov protiv Rusije*, br. 106/02, st. 50, od 10. marta 2007) i vremenski period između dolaska u zatvor u Zenici svakog od podnosilaca predstavke i njihovog smještanja u bolničko odjeljenje, Sud dosuđuje M. Rodiću 4.000 eura, V. Pušari 2.000 eura, Z. Kneževiću 2.000 eura i I. Bakoviću 4.000 eura na ime nematerijalne štete, plus iznos bilo kog poreza naplativog na ovaj iznos.

B. Sudski troškovi

89. Podnosioci predstavke su, takođe, tražili 17.170EUR na ime troškova i izdataka nastalih u postupku pred Sudom. Dostavili su relativno detaljan spisak troškova. Država je smatrala da je traženi iznos pretjerano visok.

90. U skladu s praksom Suda, podnosilac predstavke ima pravo na naknadu troškova i izdataka samo ukoliko je dokazano da su stvarno nastali, bili neophodni i opravdane su visine (vidi, na primjer, *Iatridis protiv Grčke* (pravična naknada) [Veliko vijeće], br. 31107/96, st. 54, ECHR 2000-XI).

91. Bez obzira na broj podnosilaca predstavke i kompleksnost pitanja koje je trebalo ispitati (Sud je, između ostalog, morao da ispita djelotvornost domaćeg pravnog sistema u vezi s pritužbama na uslove u zatvoru, što je za posljedicu imalo višestruko prilaganje napomena), Sud se slaže s Državom da je iznos koji su podnosioci predstavke tražili pretjerano visok. Imajući u vidu tarife domaće advokatske komore, koje Sud smatra prihvatljivim u okolnostima ovog slučaja, pravni zastupnik podnosilaca predstavke ima pravo na

ukupan iznos od približno 8.000 eura, imajući u vidu da je prvu predstavku dostavio na jednom od službenih jezika Bosne i Hercegovine, i pet pisanih izjašnjenja na engleskom jeziku, na zahtjev Suda (vidi, *mutatis mutandis*, Šobota-Gajić protiv Bosne i Hercegovine, br. 27966/06, st. 70, od 6. novembra 2007). Pored toga, Sud dosuđuje iznos od 200EUR na ime troškova sekretarice i ostalih troškova. Iznos koji je dodijeljen prema pravilima Savjeta Evrope o pravnoj pomoći (1.700 eura) treba odbiti od ukupnog iznosa.

92. Prema tome, po ovoj tački, podnosioci predstavke će primiti iznos od 6.500EUR, uz iznos svih poreza naplativih na ovaj iznos.

C. Kamata

92. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na prosječnoj kamatnoj stopi na kredite Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ NAVEDENIH RAZLOGA, SUD JEDNOGLASNO:

1. *Proglašava* pritužbe po članu 3 i članu 13 u vezi s članom 3 prihvatljivim, a preostali dio predstavke neprihvatljivim,
2. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 3 Konvencije u periodu od dolaska podnosioca predstavke u zatvor u Zenici do momenta kada su smješteni u odvojeno zatvorsko bolničko odjeljenje u zatvoru u Zenici,
3. *Zaključuje* da nije došlo do povrede člana 3 Konvencije u odnosu na uslove u bolničkom odjeljenju zatvora u Zenici,
4. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 13 Konvencije u vezi s članom 3,
5. *Zaključuje*
 - (a) da tužena država treba da isplati, u roku od tri mjeseca od datuma kada ova presuda postane pravosnažna u skladu s članom 44, stav 2 Konvencije, 4.000 EUR (četiri hiljade eura) M. Rodiću, 2.000 EUR (dvije hiljade eura) V. Pušari, 2.000 EUR (dvije hiljade eura) Z. Kneževiću i 4.000 EUR (četiri hiljade eura) I. Bakoviću na ime nematerijalne štete, izraženo u konvertibilnim markama po kursu važećem na dan isplate, plus iznos svakog poreza naplativog na ove iznose.
 - (b) da tužena država treba da isplati podnosiocima predstavke, u roku od tri mjeseca od datuma kada ova presuda postane pravosnažna u skladu s članom 44, stav 2 Konvencije, 6.500EUR (šest hiljada pet stotina eura), na ime sudskih troškova, plus iznos svakog poreza koji se može platiti na ovaj iznos, izraženo u konvertibilnim markama po kursu važećem na dan isplate,

- (c) da će od dana isteka pomenuta tri mjeseca do isplate na navedenu svotu biti zaračunavana kamata koja se plaća samo na glavnici po stopi koja odgovara povećanoj kreditnoj i kamatnoj stopi Evropske centralne banke, dodatno uvećanoj za tri procentna poena;

6. *Odbija* preostali dio zahtjeva podnosilaca predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i dostavljena stranama u postupku 27. maja 2008. godine u skladu s pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

F. Araci
zamenik sekretara

N. Bratza
predsjednik

c) Postupanje prema osobi sa invaliditetom tokom
lišenja slobode i kategorizacija osuđenika

PREDMET *ENGEL PROTIV MAĐARSKE*
(predstavka br. 46857/06)

PRESUDA
Strazbur, 20. maj 2010.

U predmetu *Engel protiv Mađarske*,

Evropski sud za ljudska prava (Drugo odjeljenje), koji je zasjedao u vijeću u sljedećem sastavu:

F. TULKENS, predsjednica,

I. CABRAL BARRETO,

D. JOČIENĚ,

D. POPOVIĆ,

A. SAJÓ,

N. TSOTSORIA,

I. KARAKAŞ, *sudije*,

i S. DOLLÉ, *sekretar Odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenoj sjednici 29. aprila 2010,
donosi sljedeću presudu, usvojenu istog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 46857/06) protiv Republike Mađarske koju je na osnovu člana 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) Sudu podnio državljanin Mađarske, Zoltán Péter Engel (u daljem tekstu „podnosilac predstavke“), 21. septembra 2006. godine.

2. Podnosioca predstavke je zastupao A. Kádár, advokat iz Budimpešte. Vladu Mađarske (u daljem tekstu „Država“) zastupao je njen zastupnik, L. Hóltzl, iz Ministarstva pravde i unutrašnjih poslova.

3. Podnosilac predstavke je tvrdio da su uslovi u kojima boravi u zatvoru, koji su bili dodatno otežani time što je bio neopravdano svrstan među zatvorenike koji sa stanovišta bezbjednosti pripadaju „kategoriji 4“, takvi da

predstavljaju ponižavajuće postupanje ili povredu njegovog prava na poštovanje privatnog života. Pozvao se na članove 3 i 8, uzete pojedinačno ili u vezi s članovima 13 i 14 Konvencije.

4. Devetog januara 2008. godine predsjednik Drugog odjeljenja odlučio je da obavijesti Državu o predstavci. Sud je odlučio da istovremeno razmatra prihvatljivost i meritum predstavke (čl. 29, st. 3).

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

5. Podnosilac predstavke je rođen 1962. i živio je u Segedinu.

6. Trinaestog maja 2003. podnosilac predstavke je uhvaćen u vršenju razbojničke krađe. U razmjeni vatre koja je uslijedila, on je ubio jednog policajca i ranio drugog. On je, takođe, ranjen u kičmu, usled čega su mu obje noge paralizovane od struka nadolje. Od tada boluje i od inkontinencije. Sada je 100% invalid i može se kretati samo u invalidskim kolicima; uz to, mora da koristi pelene.

7. Podnosilac predstavke je osuđen na doživotni zatvor. U periodu od 25. februara 2005. do 15. decembra 2006. bio je zatvoren u zatvoru u Segedinu.

8. Podnosilac predstavke je na sljedeći način opisao uslove u zatvoru u Segedinu: s obzirom na to da nije bio u stanju da ispunjava obaveze koje moraju da izvršavaju zdravi zatvorenici, morao je da spava u svojoj odjeći u nerazmještenom krevetu i da koristi svoju jaknu kao ćebe, kako bi izbjegao da bude kažnjen zbog nepoštovanja svakodnevne prakse namještanja kreveta na vrijeme. Bez pomoći od strane osoblja, mogao je da se opere ili obavlja fiziološke potrebe samo ukoliko bi mu zatvorenici iz njegove ćelije pomogli da to učini. Nije mu data odgovarajuća stolica za kupanje; umjesto toga, dobio je drvenu klozetsku dasku koja je – zato što nije bila namijenjena za kupanje – brzo trulila i jednom prilikom se pod njim slomila. Pošto su ga drugi zatvorenici maltretirali zbog njegovog invaliditeta i inkontinencije, on nije učestvovao u dnevnim izlascima na svjež vazduh. Pošto je bio svrstan među zatvorenike koji pripadaju bezbjednosnoj „kategoriji 4“, uvijek je prevožen tako da su mu ruke bile lisicama vezane za pojas. Kad je bio prevožen u tom položaju, u kombiju bez sigurnosnog pojasa, mogao je da se održi u invalidskim kolicima samo tako što bi podupirao svoje tijelo oslanjajući se glavom o vrata putničke kabine. Posljedica toga je bila da je stalno imao otkoče na glavi. Kada bi ulazio u kombi ili izlazio iz njega, osoblje ga je vuklo za pojas, ponekad po podu, zbog čega je imao modrice; jedan takav incident dogodio se 12. juna 2006. godine. U drugim prilikama njegova invalidska kolica – dok je podnosilac predstavke, težak 110 kg, u njima sjedio – gurana su niz stepenice kombija.

9. Podnosilac predstavke je podnio krivičnu prijavu Glavnom okružnom tužilaštvu u Čongradu (*Csongrád*), žaleći se na pomenute uslove, ali bez rezultata.

10. Prema nalazima zdravstvene službe u zatvoru, podnosilac predstavke patio je, između ostalog, od visokog krvnog pritiska, pretjerane tjelesne težine, paraplegije i neurogene bešike. Preporučeno je da bude prebačen u specijalizovanu zatvorsku ustanovu, ali uprava zatvora to nije prihvatila. Pošto je podnosilac predstavke podnio pritužbu, Državna uprava za zatvore je istražila situaciju u kojoj se on nalazio. Uprava je, između ostalog, zaključila sljedeće:

„Ćelija podnosioca predstavke nalazi se u prizemlju ..., pored ljekarske ordinacije. Pogodna je za smještaj četiri zatvorenika, ali su u njoj smještene samo dva ili tri zatvorenika, uključujući i podnosioca predstavke. Namještaj je obnovljen i prilagođen zdravstvenim potrebama podnosioca predstavke: sto je izdignut, kreveti su odvojeni, a ne kreveti na sprat, ormar i ogledalo su postavljeni na visini koja je dostupna podnosiocu predstavke, uklonjene su prepreke na ulazu i odmah do toaleta je postavljen rukohvat. Jedan od zatvorenika iz te ćelije je dobrovoljno preuzeo zadatak da održava ćeliju čistom i pomaže podnosiocu predstavke da obavlja svoje svakodnevne obaveze. Podnosiocu predstavke nije nikad zamjerano da narušava red u zatvorskoj ćeliji.

Podnosiocu predstavke je omogućeno svakodnevno tuširanje (kupanje) toplom vodom.

Na raspolaganju su mu ručni tuš i stolica za kupanje... Jedan zatvorenik iz ćelije je dobrovoljno prihvatio da pomaže podnosiocu predstavke da se pere...

Da bi se spriječilo da ga drugi zatvorenici maltretiraju, podnosiocu predstavke je data mogućnost svakodnevnog boravka na vazduhu u [zaštićenom] dvorištu ... Međutim, podnosilac predstavke ne želi da koristi ovu mogućnost.

Na osnovu pritužbi podnosioca predstavke... upravnik je 30. maja 2006. naredio da kombi za prevoz [o kome je riječ] bude opremljen sigurnosnim pojasom i o tome je obavijestio podnosioca predstavke ... kao i o tome da, s obzirom na mišljenje ljekara, njegov prevoz u ambulantnim kolima ... ne bi bio opravdan. Prema rezultatima istrage, podnosilac predstavke je zadobio lake ogrebotine i modrice [tokom prevoza] decembra 2004. i juna 2006. godine. Iz tog razloga, uprava zatvora je osoblju dala uputstvo da prema podnosiocu predstavke postupi s posebnom pažnjom. Prema mišljenju nadležne zdravstvene ustanove, nije bilo neophodno da u transportu podnosioca predstavke učestvuje medicinsko osoblje.

Dvadeset prvog aprila 2006. podnosilac predstavke je tražio da bude premješten u zatvor u Nađfi (*Nagyfa*). Njegov zahtjev je 9. juna 2006. odbila... Državna uprava za zatvore, s obrazloženjem da on svoju kaznu izdržava u zatvorskoj ustanovi čija strogost odgovara krivičnom djelu koje je izvršio i režimu koji mu je određen; gdje su riješeni njegova njega i medicinski nadzor i gdje su uklonjene fizičke prepreke kako bi mu se obezbijedilo slobodno kretanje u invalidskim kolicima. Podnosilac predstavke je uložio žalbu na tu odluku.

Žalbu je 26. jula 2006. odbio direktor Državne uprave za zatvore, te njegov premještaj nije odobren. Prema obrazloženju ove odluke, [podnosiocu predstav-

ke] nijesu bili neophodni trajna njega ili medicinski nadzor. U zatvoru u kome je sada smješten izvršene su prepravke na zgradi u skladu s njegovim invaliditetom. Medicinski tretman, primjeren njegovom sadašnjem stanju, može se obezbijediti tamo gdje je zatvoren, gdje su okolnosti prilagođene njegovim potrebama ...“

11. Podnosilac predstavke naveo je da kombi za prevoz nije bio opremljen sigurnosnim pojasom do kraja avgusta 2006. Što se tiče boravka na svježem vazduhu, objasnio je da je površina u dvorištu o kome je riječ neravna i stoga neprikladna za invalidska kolica.

12. S obzirom na to da su protiv njega bili u toku drugi krivični postupci, podnosilac predstavke je često morao biti prevožen do Budimpešte na suđenja. U pritužbi od 5. septembra 2006. koju je uputio šefu Odjeljenja za transport u zatvoru u Budimpešti, podnosilac predstavke je naveo da je u ponedjeljak, 4. septembra 2006, smješten u prijemnu ćeliju u kojoj je morao da provede pet sati bez pristupa vodi i bez bilo kakve mogućnosti da promjeni svoje pelene. On je isto tako naveo da je tokom prevoza bio smješten u ograđeni prostor za jedno lice u kombiju, gde je zadobio modrice: na jednoj krivini ispao je iz invalidskih kolica i putovao je na podu kombija, s rukama privezanim liscama za pojas, s rukama ispod tijela. On je, štaviše, naveo da ga je narednog dana, kada je tražio medicinski pregled, medicinska sestra obavijestila da nema ljekarskog pregleda do sljedećih nedeljnih konsultacija, narednog ponedjeljka.

13. Tokom istrage koja je uslijedila, 18. septembra 2006. godine je sačinjen medicinski izvještaj, ali nije otkriven nikakav spoljašnji trag povrede. Zbog nedostatka dokaza, upravnik zatvora u Budimpešti je 3. oktobra 2006. odbio pritužbu podnosioca predstavke.

14. Na osnovu krivične prijave podnosioca predstavke, Vojno javno tužilaštvo u Segedinu je pokrenulo istragu protiv nepoznatih lica zbog zloupotrebe službenih ovlašćenja, ali je to tužilaštvo istragu obustavilo 12. decembra 2006, zbog nedostatka dokaza.

15. U dopisu od 27. oktobra 2006. upućenom direktoru Državne uprave za zatvore, podnosilac predstavke se žalio na povrede koje je navodno zadobio tokom prevoza, kao i zbog kvara na njegovim invalidskim kolicima. Istraga koja je uslijedila nije potvrdila navode podnosioca predstavke u pogledu povreda, ali su njegova invalidska kolica potom popravljena.

16. Podnosilac predstavke je 15. decembra 2006. prebačen u zatvor u Šopronkohidi (*Sopronkőhida*), gdje je smješten u pojedinačnu ćeliju koja je posebno prilagođena zatvorenicima s invaliditetom. Osamnaestog decembra 2006. pregledao ga je sudsko-medicinski vještak, koji je u svom izvještaju naveo:

„... [Kad je riječ o ustajanju] zatvorenika ... djelimično ili u potpunosti, to pojačava njegove bolove... [On je] 100% invalid ... [ali nije] ipak potpuno nespo-

soban da vodi računa o sebi. Njegovo kompulsivno uzimanje hrane, uz ustezanje da uzima analgetike ..., predstavlja ozbiljan psihološki problem za poboljšanje njegove pokretljivosti. Istovremeno ... samo postojanje bola ne može biti dokazano van svake sumnje. Sa stanovišta sudske medicine, može se reći da je ... zatvorenik dobio svu potrebnu medicinsku pomoć i njegu.“

II. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO

17. Uredba br. 6/1996 (VII.12.) ministra pravde o Pravilima izvršenja kazne zatvora i mjere pritvora predviđa sljedeće:

Član 42(3)d

„Takvi zatvorenici se razvrstavaju u „bezbjednosnu kategoriju 4“ jer se osnovano očekuje da izvrše radnju koja ozbiljno narušava red u zatvoru, da pobjegnu, ugroze svoj život ili se osakate, ili ugroze živote drugih ili ih osakate, ili jer su već izvršili takve radnje, i koji mogu biti bezbjedno zatvoreni samo ako se drže pod stražom ili – izuzetno – pod nadzorom.“

III. IZVJEŠTAJI EVROPSKOG KOMITETA ZA SPRIJEČAVANJE MUČENJA I NEČOVJEČNOG ILI PONIŽAVAJUĆEG POSTUPANJA ILI KAZNJAVANJA (u daljem tekstu „CPT“)

18. Izvještaj CPT upućen Vladi Mađarske poslije posjete Mađarskoj od 5. do 16. decembra 1999. kaže, u relevantnim djelovima, sljedeće:

„96. Sistem za kategorizaciju zatvorenika koji se primjenjuje u Mađarskoj predviđa da pritvoreni ili osuđenici koji se smatraju opasnim budu svrstani u „kategoriju 4“ (Uredba br. 6/1996 (VII.12.) ministra pravde). Kategorizaciju vrši tužilac, sud ili prijemna komisija ustanove. CPT je obaviješten da sudovi i tužioci pokazuju tendenciju dodjeljivanja ove kategorije zatvorenima koji su okrivljeni ili osuđeni za teška krivična djela (naročito licima koja se bave organizovanim kriminalom), a zatvorske prijemne komisije licima koja su se ranije ponašala nedisciplinovano (uključujući lica sklona bjekstvu ili lica koja su pokušala da izvrše samoubistvo) ili licima koja imaju iskustva u vojsci.

Status zatvorenika „kategorije 4“ se preispituje svakih šest mjeseci. Međutim, izgleda da zatvorenik o kome je riječ ne dobija obavještenje o razlozima za dodjelu/zadržavanje statusa.

97. Opšte je prihvaćeno da zatvorenik ne treba da bude zadržavan u posebnom bezbjednosnom režimu duže nego što je to neophodno zbog rizika koji on predstavlja. Zato treba redovno preispitivati odluku o kategorizaciji. Isto tako, zatvorenici bi u najvećoj mogućoj mjeri trebalo da budu detaljno obaviješteni o razlozima zbog kojih su stavljeni pod takav režim, i kada je to potrebno, o razlozima zbog kojih je on produžen; između ostalog, tako imaju priliku da djelotvorno koriste mogućnosti za osporavanje takve mjere.“

19. Izvještaj koji je CPT uputio Vladi Mađarske poslije posjete koju je obavio u periodu od 30. marta do 8. aprila 2005. navodi, u relevantnim djelovima, sljedeće:

„64. Što se tiče pravne zaštite koju uživaju zatvorenici „kategorije 4“, njihov status se sada preispituje svaka tri mjeseca (u vrijeme posjete 1999. godine, preispitivao se svakih šest mjeseci); CPT pozdravlja ovu promjenu. Međutim, druge preporuke koje je CPT odavno dao – koje se tiču pružanja informacija u pisanoj formi o razlozima za određivanje ove mjere zatvorenicima o kojima je riječ i davanja mogućnosti da se izjasne o tom pitanju – nijesu sprovedene.

Mnogi zatvorenici iz „kategorije 4“ s kojima je delegacija razgovarala žalili su se da nijesu dobili informacije o razlozima za određivanje mjere, da nijesu bili uključeni u postupak preispitivanja i da nijesu dobili informacije o mogućnostima da ovu mjeru ospore. Štaviše, bilo je opšte uvjerenje da periodično razmatranje statusa zatvorenika iz „kategorije 4“ predstavlja čistu formalnost. Na osnovu istraživanja relevantne dokumentacije i razgovora sa zatvorenicima, delegacija je došla do zaključka da su odlučujući razlozi za zadržavanje statusa zatvorenika u „kategoriji 4“ bili oni vezani za prošlost zatvorenika, kao što je nasilna priroda izvršenog krivičnog djela (često mnogo godina ranije), a ne procjena o tome da li je trenutno opasan ili sklon da se ponovo ponaša na neprihvatljiv način. ...“

„184. Tokom posjete 2005. godine posebna pažnja je poklonjena položaju zatvorenika koji su pod posebnim bezbjednosnim režimom. CPT je pozdravio činjenicu da se status zatvorenika razvrstanih u „kategoriju 4“ sada preispituje svaka tri mjeseca; istovremeno, pozvao je mađarske vlasti da sprovedu ranije preporuke CPT koje se odnose na obavještanje takvih zatvorenika o razlozima za određivanje mjere pisanim putem, kao i na to da im se omogući da se izjasne o tom pitanju. Opšte uzev, Komitet je preporučio da sistem razvrstavanja zatvorenika u „kategoriju 4“ bude preispitan i usavršen, s ciljem da se ova kategorija određuje – i zadržava – samo u pogledu zatvorenika za koje je to zaista neophodno.

Politika postupanje prema zatvorenicima iz „kategorije 4“ u pogledu upotrebe sredstava za vezivanje – koju je CPT u prošlosti već oštro kritikovao – i dalje je nezadovoljavajuća; Komitet je pozvao mađarske vlasti da bez daljeg odlaganja preispitaju ovu politiku. ...“

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

20. Podnosilac predstavke se žalio da su uslovi u kojima se nalazi u zatvoru i pod kojima je prevožen takvi da predstavljaju nečovječno i ponižavajuće postupanje, ili da predstavljaju povredu njegovog prava na poštovanje privatnog života. Tvrdio je da njegovo svrstavanje među zatvorenike koji pripadaju bezbjednosnoj „kategoriji 4“, koje ne može da ospori pred domaćim organima, predstavlja apsurd s obzirom na njegovo zdravstveno stanje i predstavlja jedan od razloga zbog kojih su uslovi njegovog boravka u zatvoru ne-

čovječni. Pozivao se na članove 3 i 8 uzete pojedinačno ili u vezi s članovima 13 i 14 Konvencije.

21. Sud smatra da pritužbe podnosioca predstavke treba da budu razmatrane isključivo u vezi sa članom 3 Konvencije, koji predviđa:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

22. Država je osporila ovaj argument.

A. Prihvatljivost

23. Sud konstatuje da predstavka nije očigledno neosnovana u smislu člana 35, stav 3 Konvencije. On dalje konstatuje da nije neprihvatljiva ni po bilo kom drugom osnovu. Stoga mora biti proglašena prihvatljivom.

B. Meritum

24. Država je na početku iznijela da bi, s obzirom na pravilo o roku od šest mjeseci sadržano u članu 35, stav 1 Konvencije, period u odnosu na koji bi uslovi pod kojima je podnosilac predstavke zatvoren trebalo da budu ispitani, trebalo je da teče tek od 21. marta 2006. godine (odnosno, šest mjeseci prije datuma podnošenja predstavke) i da se završi 15. decembra 2006. godine, kada je on prebačen u namjenski izgrađenu jedinicu u zatvoru u Šopronkohidi. U pogledu ove poslednje mjere, ona je naglasila da je ova ustanova opremljena za smještaj zatvorenika s invaliditetom. Što se tiče perioda provedenog u zatvoru u Segedinu, Država smatra da uslovi i incidenti na koje se pritužba odnosi nijesu dostigli minimalni nivo ozbiljnosti koji je potreban da bi član 3 bio primjenjiv, naročito s obzirom na brze mjere koje su vlasti preduzele da bi ih popravile. Oni isto tako nijesu predstavljali povredu prava podnosioca predstavke sadržanih u članu 8 Konvencije, jer je ograničenje njegove privatnosti neizbježna posljedica izrečene kazne strogog zatvora.

25. Podnosilac predstavke je tvrdio da mjere, propusti ili incidenti na koje se žalio predstavljaju nečovječno i ponižavajuće postupanje zabranjeno članom 3 Konvencije, i to u odnosu na cio period koji je proveo u zatvoru u Segedinu. Okolnosti na koje se žali predstavljale su kontinuirano kršenje njegovih prava prema Konvenciji; to je razlog što je pozivanje Države na pravilo o roku od šest mjeseci bilo pogrešno. Naročito neprihvatljiva bila je činjenica da je u dugom vremenskom periodu bio prepušten milosti zatvorenika u ćeliji u pogledu zadovoljavanja svojih osnovnih potreba, kao što su fiziološke potrebe, kupanje ili oblačenje/svlačenje. Isto tako, praksa prevoza u kombiju koji nije imao sigurnosne pojaseve kojima bi se njegova invalidska kolica fiksirala, uz grube metode kojima je stavljan u vozilo i iz njega vađen, bila je nečovječna. Ovu situaciju pogoršavalo je to što je svrstan među zatvorenike koji pripadaju bezbjednosnoj „kategoriji 4“ – što je nemoguće osporiti pred

zatvorskim vlastima i što je potpuno neopravdano s obzirom na njegovu paraplegiju – a zbog čega je bio vezivan liscama tokom prevoza i tako spriječavan da se održava u bezbjednom položaju dok se vozilo kretalo.

26. Sud ponovo ističe da zlostavljanje mora dostići minimalni nivo ozbiljnosti da bi spadalo u opseg člana 3. Ocjena ovog minimalnog nivoa ozbiljnosti je relativna; zavisi od svih okolnosti slučaja, kao što su trajanje takvog postupanja, fizičke i mentalne posljedice koje takvo postupanje proizvodi i, u nekim slučajevima, pol, starost i zdravstveno stanje žrtve. Prilikom ustanovljavanja da li je postupanje „ponižavajuće“ u smislu člana 3, jedan od faktora koje će Sud imati u vidu je pitanje da li je njegov cilj da ponizi ili omalovaži lice u pitanju, mada se u slučaju da nema takvog cilja ne može sa sigurnošću isključiti mogućnost da je prekršen član 3 (vidi *Price protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 33394/96, st. 24, ECHR 2001 VII; *Peers protiv Grčke*, br. 28524/95, st. 67–68 i 74, ECHR 2001-III).

27. U ovom slučaju podnosilac predstavke, paraplegičar, prepusten je milosti zatvorenika u svojoj ćeliji za dobijanje pomoći pri obavljanju fizioloških potreba, kupanju, oblačenju i svlačenju (uporedi *Vincent protiv Francuske*, br. 6253/03, st. 94–103, 24. oktobar 2006). To je uglavnom bio slučaj tokom cijelog perioda koji je proveo u zatvoru u Segedinu, između 25. februara 2005. i 15. decembra 2006. Za Sud je, u vezi s tim, nevažno da li su zatvorenici u ćeliji njemu dobrovoljno pomagali (uporedi *Farbtuhs protiv Letonije*, br. 4672/02, st. 60, 2. decembar 2004). Sud takođe prihvata stav podnosioca predstavke da su okolnosti na koje se žalio predstavljale trajno stanje (uporedi *P. M. protiv Mađarske*, br. 23636/94, Izvještaj Komisije od 9. septembra 1998. godine, neobjavljen), koje mora biti ispitano u cjelosti.

28. Štaviše, Sud konstatuje da Država nije osporavala ono što je podnosilac predstavke naveo o nedopustivim uslovima u kojima je prevožen u periodu koji je prethodio opremanju kombija sigurnosnim pojasom, što se očigledno dogodilo tek krajem avgusta 2006. godine. Sud smatra da je posebno za žaljenje praksa da podnosilac predstavke bude vučen po podu u kombi i iz njega i da njegova invalidska kolica budu neobezbijedena u vozilu koje je u pokretu, kao što je bio slučaj 12. juna 2006. U vezi s tim, primećuje da su svrstavanje podnosioca predstavke u zatvorenike koji pripadaju bezbjednosnoj „kategoriji 4“ i posljedično vezivanje liscama dodatno povećavali patnje koje je trpio zbog takvog načina prevoza. Sud konstatuje s tim u vezi zapažanja CPT o situaciji u kojoj se u Mađarskoj nalaze zatvorenici koji su svrstani u bezbjednosnu „kategoriju 4“ (vidi gore st. 17 i 18).

29. Najzad, Sud primjećuje da zbog nedostatka dokaza nije razmatrana pritužba podnosioca predstavke povodom incidenta od 4. septembra 2006. godine (vidi st. 12 i 13). Sud smatra da to što podnosiocu predstavke, zatvoreniku koji je paraplegičar, nije omogućen medicinski pregled odmah nakon incidenta ovakve prirode, predstavlja povredu obaveze državnih organa iz

člana 3 da sprovedu odgovarajuću istragu o optužbama o zlostavljanju (vidi *Kmetty protiv Mađarske*, br. 57967/00, st. 38, 16. decembar 2003.).

30. Prethodni razlozi su dovoljni da omoguće Sudu da zaključi da je podnosilac predstavke, dok je bio zatvoren u zatvoru u Segedinu, bio izložen ponižavajućem postupanju. Bez obzira na hvale vrijedne napore države da popravi njegovu situaciju tako što ga je premjestila, 15. decembra 2006. godine, u namjenski izgrađenu ustanovu, to je bilo prekasno da ublaži povredu člana 3 Konvencije.

II. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

31. Član 41 Konvencije predviđa

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.“

A. Šteta

32. Podnosilac predstavke tražio je 12.000 eura (EUR) na ime nematerijalne štete.

33. Država je osporila ovaj zahtjev.

34. Sud odobrava cjelokupan traženi iznos.

B. Sudski troškovi

35. Podnosilac predstavke je takođe tražio 3.800 EUR na ime troškova postupka pred Sudom. Ovaj iznos odgovara 31 satu advokatskog rada, koji naplaćuje njegov advokat na osnovu priložene satnice rada, obračunato po cijeni od 120 EUR po satu, plus 80 EUR na ime troškova za rad pomoćnog osoblja u advokatskoj kancelariji.

36. Država je osporila ovaj zahtjev.

37. Prema praksi Suda, podnosilac predstavke ima pravo na naknadu sudskih troškova samo u mjeri u kojoj je dokazano da su oni bili zaista i neophodni i da su razumni u odnosu na obim posla. U ovom predmetu, imajući u vidu dokumenta kojima je raspolagao i gore navedene kriterijume, Sud smatra da je razumno da dodijeli cio traženi iznos.

C. Kamata

38. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na prosečnoj kamatnoj stopi na kredite Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ TIH RAZLOGA, SUD

1. *Proglašava* predstavku prihvatljivom;
2. *Zaključuje* da je prekršen član 3 Konvencije;
3. *Zaključuje*
 - (a) da tužena država treba da plati podnosiocu predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu s članom 44, st. 2 Konvencije, sljedeće iznose koji će biti preračunati u mađarske forinte po kursu koji važi na dan isplate:
 - (i) 12.000 EUR (dvanaest hiljada eura), plus bilo koji porezi koji će možda biti primjenljivi, na ime nematerijalne štete;
 - (ii) 3.800 EUR (tri hiljade osam stotina eura), plus bilo koji porezi koji će možda biti primjenljivi na podnosioca predstavke, na ime sudskih troškova;
 - (b) da će od trenutka isteka gore navedenog roka od tri mjeseca do trenutka isplate na navedenu svotu biti zaračunavana prosta kamatna stopa koja će po vrijednosti odgovarati prosječnoj kamatnoj kreditnoj stopi Evropske centralne banke u periodu o kome je riječ, uvećanoj za tri procentna poena;
4. *Odbija* ostatak zahtjeva podnosioca predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i poslata stranama u postupku 20. maja 2010. godine, u skladu s pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

S. Dollé
sekretar

Françoise Tulkens
predsjednica

d) Zdravstvena njega u periodu
u kojem je osoba lišena slobode

PREDMET *SLIMANI PROTIV FRANCUSKE*
(predstavka br. 57671/00)

PRESUDA
Strazbur, 27. jul 2004.

U predmetu *Slimani protiv Francuske*,

Evropski sud za ljudska prava (Drugo odjeljenje), zasijedajući u vijeću
sastavljenom od:

A. B. BAKA, *predsjednik*,
J.-P. Costa,
L. Loucaides,
C. Bîrsan,
K. Jungwiert,
M. Ugrekhelidze,
A. MULARONI, *sudije*,
i S. DOLLÉ, *sekretar Odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenim sjednicama održanim 8. aprila 2003. i 6. jula 2004,

donosi sljedeću presudu, usvojenu gore pomenutog datuma:

...

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

6. Podnositeljka predstavke rođena je 1969. i živi u Marseju. Njen pokojni partner, g. Sliti, rođen 1958, bio je državljanin Tunisa.

A. Krivični i medicinski dosije g. Slitija

7. G. Sliti je primljen nekoliko puta na psihijatrijsku kliniku, kako u Tunisu, tako i u Francuskoj.

8. G. Sliti je bio osuđen na četiri godine zatvora i presudom krivičnog suda u Marseju od 2. oktobra 1990. trajno mu je zabranjen boravak na fran-

cuskoj teritoriji. Rješenje kojim mu je trajno zabranjeno da uđe na teritoriju Francuske nije bilo izvršeno odmah pošto je izdržao zatvorsku kaznu.

9. G. Sliti je 1998. podmetnuo požar u kući podnositeljke predstavke i prijetio da će skočiti kroz prozor s njihovim osamnaestomjesečnim sinom. Zbog ovoga mu je krivični sud u Marseju 21. septembra 1998. izrekao kaznu zatvora od godinu dana.

Nakon što je bio prinudno hospitalizovan u bolnici Edouard Toulouse u Marseju (*Centre Hospitalier Edouard Toulouse* – u daljem tekstu „CHET“) u periodu od 29. jula do 25. avgusta 1998. godine (na psihijatrijskom odjeljenju), g. Sliti je bio prebačen u zatvor Bomet (*Beaumettes*) radi izdržavanja gore pomenute kazne.

10. Psihijatrijski izvještaj koji je zatražio predsjednik marsejskog višeg suda (*tribunal de grande instance*), datiran je 1. septembra 1998. i pripremio ga je dr Goujon iz CHET; između ostalog, u njemu se kaže da bi g. Sliti trebalo da bude podvrgnut „dugotrajnom psihijatrijskom liječenju, ili čak hospitalizaciji na psihijatrijskom odjeljenju“.

Postojalo je i pismo (datirano 4. maja 1999.) dr Chabannes, psihijatra u CHET, u kome se kaže da je septembra 1998. zbog „depresivnog i anksioznog“ stanja g. Slitija bilo neophodno da on bude zadržan u bolnici dvadesetak dana, jer njegove „prijetnje da će se ubiti sugerišu da bi mogao sebi nanijeti zlo“.

Ljekarski izvještaj od 9. februara 1999, koji je izdao isti ljekar, sadrži sljedeće napomene:

„...[g. Sliti], čije stanje je trenutno stabilno... liječi se kombinacijom antidepresiva, lijekova za umirenje i neuroleptika. U [njegovom] najboljem interesu je da se nastavi s psihijatrijskom njegom kad bude pušten na slobodu, naročito pošto je on sam tražio psihijatrijsku podršku. Jedan od ljekara u bolnici Edouard Toulouse biće i dalje ljekar odgovoran za njega“.

Medicinski tretman propisan g. Slitiju prije nego što je smješten u pritvor sastojao se od sljedećih antidepresiva, neuroleptika i lijekova za umirenje: Ly-sanxia – 40 mg (dvije tablete svaka 24 sata), Deroxat – 20 mg (jedna tableta svaka 24 sata), Phenergan (četiri tablete svaka 24 sata) i Risperdal – 2 mg (dvije tablete svaka 24 sata).

B. Smještanje g. Slitija u pritvorski centar Marsej-Aran

11. Prefekt oblasti Buš-di-Ron (*Bouches-du-Rhône*) je 22. maja 1999. odlučio da izvrši rješenje donijeto 2. oktobra 1990. kojim je g. Slitiju trajno zabranjeno da boravi u Francuskoj i kojim je naređeno da bude deportovan u Tunis. U tom cilju, naređeno je da g. Sliti bude zadržan u pritvorskom centru Marsej-Aran do 24. maja 1999.

G. Sliti je i dalje bio pod medicinskim tretmanom, što se vidi iz recepta koji je izdao dr Chabannes 21. maja 1999.

U pritvorskom centru Marsej-Aran policija je preuzela odgovornost za podizanje lijeka koji je prepisan g. Slitiju i za to da mu lijek bude dat.

12. Rješenjem od 24. maja 1999. predsjednik marsejskog višeg suda (*tribunal de grande instance*) produžio je pritvor u Aranu do 22 časa 26. maja 1999, dok se čekalo na izdavanje dokumenta potrebnog za prelaz granice. Žalba koja je podnijeta 25. maja 1999. je odbijena 26. maja 1999. rješenjem predsjednika Apelacionog suda, s obrazloženjem da je „postupak bio zakonit i da [je] g. Sliti premješten tog dana tako da je mjera pritvora ukinuta, te da je iz tog razloga [nužno] zaključeno da je žalba izgubila svrhu“.

C. Smrt g. Slitija

13. Ujutro 26. maja 1999. g. Sliti je dva puta odbio da uzme svoj lijek. Nije ga pregledao ljekar iako je, prema podnesku Države, bio u stanju krajnje uznemirenosti. Oko 10.30 časova mu je pozlilo i kolabirao je. Nakon što su ih pozvali drugi zatvorenici, policajci koji su bili na dužnosti u Aranu su brzo stigli u prostoriju i postavili ga tako da leži na boku, u položaju za oporavak, prije nego što su pozvali mornaričke vatrogasce (*marins-pompiers*). Oko 10.45 časova ljekar mornaričkih vatrogasaca pružio mu je prvu pomoć. Ustanovio je da je on pao u komu i pružio mu je medicinsku pomoć na licu mjesta. U 12.15 časova g. Sliti je prenijet u bolnicu *Conception* u Marseju, gdje je oko 12.50 časova primljen na odjeljenje intenzivne njege. Tu je preminuo u 14.50 časova.

D. Istraga radi „utvrđivanja uzroka smrti“

14. Dvadeset i šestog maja 1999. počela je istraga u skladu s članom 74 Zakonika o krivičnom postupku (u daljem tekstu „ZKP“) „radi utvrđivanja uzroka smrti“ g. Slitija.

Istražni sudija je 27. maja 1999. Centralnoj policijskoj stanici u Marseju poslao nalog da sprovede istragu i da, u tom cilju, „uzme iskaze od svih relevantnih svjedoka koji mogu da pruže informacije, ustanovi neophodne činjenice, obavi ispitivanja i zakonite pretrage gdje god je to neophodno, i da uzme sve predmete neophodne za utvrđivanje istine“ i „pošalje ... sve neophodne zahtjeve svim javnim vlastima ili privatnim tijelima, svim službenicima i zaposlenima u javnoj upravi ili ministarstvima, i uopšte svima koji mogu da pruže informacije ili dokumenta koji će pomoći da se ustanovi istina“.

Obdukcija je izvršena 27. maja 1999. godine. Obdukcioni nalaz s tim datumom sadrži sljedeće zaključke:

- „Ispitivanje i obdukcija tijela Moshena Slitija pokazuju:
- tragove reanimacije;

Moguće je da je trag primjećen u levom abdominalnom predjelu posljedica punkcije srca. To treba da bude potvrđeno putem patoanatomskog ispitivanja srca i ispitivanjem medicinskog dosijea;

- nema sumnjivih znakova koji bi ukazivali na nasilje;
- difuznu hiperemiju prisutnu na više organa;
- prisustvo veoma mnogo pjene u dušniku i bronhijama, kao i makroskopskih promjena na srcu koje mogu ukazivati na kardio-respiratornu insuficijenciju, što treba da potvrdi stručnjak za patoanatomiju i toksikologiju.“

Na osnovu gore pomenutih uputstava starješina policije je 27. maja 1999. saslušao dva policajca koji su bili na dužnosti u Aranu tokom prijedodnevna 26. maja 1999. Dvadeset osmog maja 1999. saslušao je strica preminulog i 3. juna 1999. ljekara mornaričkih vatrogasaca koji je ukazao pomoć g. Slitiju pošto mu je pozlilo.

Jedan drugi policajac je 31. maja 1999. saslušao dvije osobe koje su bile zatvorene u Aranu u to vrijeme (T. S. Smain i E. Louis) i prisustvovala događaju. Zapisnici s ovih saslušanja pokazuju da je oko deset ljudi bilo u blizini mjesta gde je g. Slitiju pozlilo i prisustvovalo događaju. Iz njih se takođe vidi da je g. Sliti bio u stanju uznemirenosti i tokom dana koji je prethodio događajima o kojima je ovdje riječ.

Dodatni medicinski uzorci su uzeti s tijela žrtve 15. juna 1999.

15. Patoanatomsko ispitivanje briseva uzetih sa tijela g. Slitija obavio je 15. oktobra 1999. dr H. P. Bonneau, koga je u tu svrhu angažovao istražni sudija. On je u svom izvještaju iznio sljedeće zaključke:

„Patoanatomsko ispitivanje briseva (tretiranih formalinom) pokazuje akutni edem pluća, uzrok smrti g. Slitija.

Etiologija ovog akutnog plućnog edema mora se uporediti s činjenicama u stručnom toksikološkom izvještaju.

Ostali organi su histološki normalni..“

Istražni sudija je tražio izvještaj toksikologa (rješenjima od 31. maja i 15. maja 1999) i odredio da će ga pripremiti dr M. Fornaris. Ona je izvršila ispitivanje 20. juna 2000. i u svom izvještaju od 19. jula 2000. navela sljedeće:

„... svi pronađeni toksini potiču od lijekova; prisutni su u različitim patologijama (anksioznost, bol, konvulzije...).

Ne izgleda vjerovatno da su oni, bilo samostalno ili svojim spajanjem ili nivoom u krvi (u vrijeme smrti, ili čak kada su se osjetili prvi poremećaji) bili neposredan uzrok smrti, ili da su doprinijeli njenom nastupanju.“

16. Podnositeljka predstave je bezuspješno zahtijevala pristup obdukcijom i toksikološkom izvještaju. Istražni sudija je nikad nije saslušao i isključena je iz istrage.

Ona je 22. aprila 2000. tražila od istražnog sudije da pošalje spise iz istrage javnom tužiocu da bi se sačinio zahtjev za proširenje istrage, kako bi u nju bila uključena i optužba za ubistvo. Pošto joj sudija nije odgovorio u roku od mjesec dana, ona je svoj zahtjev 24. maja 2000. uputila predsjedniku Odjeljenja za optužnice Apelacionog suda u Eks-an-Provansu (*Aix-en-Provence*), u skladu s članom 81 ZKP. Njen zahtjev je proglašen neprihvatljivim, rješenjem od 29. maja 2000, s obrazloženjem, između ostalog, da „u postupku za utvrđivanje uzroka smrti, gđa Slimani nema pravo da bude strana u postupku i da zahtjeva sprovođenje istražnih radnji“.

17. Svojim rješenjima od 6. i 20. novembra 2000. istražni sudija je kao vještake imenovao ljekare Boudouresquesa i Romana i naložio im sljedeće:

„Konsultujte medicinski dosije g. Slitija u bolnici *Conception* i priložene kopije dokumenata u vezi s postupkom.

- (i) Odredite uzrok smrti Sliti Moshena i ustanovite, između ostalog, da li je sprovedeno liječenje bilo u skladu sa savremenim medicinskim standardima.
- (ii) Opišite medicinsku infrastrukturu u centru Marsej-Aran i navedite da li je u skladu sa važećim zakonima i podzakonskim propisima.

U slučaju da ustanovite nedostatke ili nepravilnosti, navedite detalje o njima u svom izvještaju i navedite osobu ili osobe koje bi se mogle smatrati odgovornim sa medicinskog stanovišta.

Možete ispitati svakog za koga mislite da će njegovo svjedočenje biti od pomoći i možete od svake javne ili privatne ustanove tražiti sva dokumenta za koja smatrate da ih morate konsultovati.

Od vas se traži da iznesete sva zapažanja koja mogu biti od pomoći kako bi se ustanovila istina.“

Izvještaj je datiran 2. maja 2001. i opisuje medicinsku infrastrukturu u centru Aran kakva je bila 17. marta 2001. U njemu se kaže da „prije septembra 2000. nije bilo zdravstvene službe[;] ljekove su zatvorenicima davali policajci“. Što se tiče uzroka smrti, izvještaj sadrži, između ostalog, sljedeće napomene:

» ...

Različiti dokazi sugerišu da je liječenje određeno g. Slitiju sprovedeno između 15 i 20 minuta nakon što mu je pozlilo.

Opis kliničkih poremećaja koje je imao g. Sliti odgovora generalizovanim i rekurentnim epileptičkim napadima, pa time stanju epilepsije.

Ovo stanje epilepsije se može smatrati početnim utoliko što g. Sliti nema istoriju epilepsije.

Moguće je da je to što je odbio da uzme lijek (mislimo posebno na benzo-dijazepine: 80 mg *Lysanxia*) doprinijelo da dođe do epileptičkog napada.

Što se tiče rezultata toksikološke analize, nijesu nađene nikakve toksične supstance, osim medicinskih. Štaviše, prema toksikološkom izvještaju ne djeluje

da su ove medicinske supstance, same po sebi, svojim spajanjem ili nivoima u krvi uzrokovale smrt ili doprinijele tome da ona nastupi.

Liječenje koje je pružio ljekar mornaričkih vatrogasaca u centru Aran je onakvo kakvo se uobičajeno daje u slučajevima epilepsije.

Liječenje je obuhvatilo davanje antikonvulzivnih lijekova i zatim, pošto nijesu imali efekta, barbiturata.

U dušnik je uveden tubus.

Pacijentu je pruženo liječenje u centru Aran tokom jednog i po sata, prije nego što je prebačen u bolnicu *Conception* u Marseju oko 12.15 časova.

Pošto je dobio barbiturate, nije više imao konvulzije, poslije čega je bilo moguće transportovati ga.

Prema dr F. Topinu nije bilo znakova srčane insuficijencije. Liječenje koje je primijenio prvo ljekar mornaričkih vatrogasaca i koje je potom primijenjeno u višenamjenskoj jedinici za intenzivnu njegu u bolnici *Conception* je liječenje koje se uobičajeno predlaže u ovakvoj vrsti hitnih medicinskih situacija.

Iako je vrlo brzo i efikasno izvršena reanimacija putem intubiranja, davanja vještačkog disanja, infuzije, spoljne masaže srca, s alkalizacijom, g. Slitiju je srce prestalo da radi, usljed čega je umro oko 14.50 časova.

Liječenje sprovedeno u pritvorskom centru Aran 26. maja 1999. i neposredna intervencija policajaca oko 10.30 časova, brza intervencija SAMU [mobilne hitne medicinske pomoći] zahvaljujući efikasnosti policajaca prisutnih u prostorijama [,] pružanje hitne medicinske pomoći oko 10.45 časova (kompletno kliničko ispitivanje, elektrokardiogram, plasiranje katetera, uz korišćenje lijekova primjerenih epileptičnom stanju, uvođenje tubusa u dušnik), uslovi transfera u bolnicu *Conception* u Marseju i liječenje propisano u jedinici intenzivne njege u bolnici *Conception* bili su u skladu sa savremenim medicinskim znanjima.

Analiza toksikološkog izvještaja koji je sačinila gđa Fomarais 20. jula 2000. ne ostavlja prostor za identifikovanje bilo koje toksične supstance koja je mogla uzrokovati smrt.

Obdukcija tijela Mohsen (sic) Slitija ukazala je na znake reanimacije, i naročito punkcije srca, i prisustvo velikih količina pjene u dušniku i bronhijama i makroskopske promene na srcu koje sugerišu akutnu kardiorespiratornu bolest.

Najzad, patoanatomsko ispitivanje koje je obavio dr H. P. Bonneau 15. oktobra 1999. pokazalo je da je akutni plućni edem uzrok smrti g. Slitija.

Zaključak:

Uzrok smrti Slitija Mohsena (sic) bio je prestanak rada srca poslije akutnog plućnog edema (akutna insuficijencija lijeve aurikule) poslije početnog epileptičnog stanja (moguće uzrokovanog odbijanjem g. Slitija da uzme uobičajenu terapiju).

Propisano liječenje je obavljeno u skladu sa savremenim medicinskim znanjima (u pritvorskom centru Aran od strane SAMU i zatim u bolnici *Conception*)“.

18. Javni tužilac je 26. juna 2001. obustavio postupak „u svijetlu zaključaka medicinskih vještaka“ i „nedostatka bilo kakvih dokaza o krivičnom djelu ili ozbiljnom prekršaju kao uzrocima smrti“.

19. Podnositeljka predstavke se 21. februara 2003, postupajući u svoje ime i u ime svoje djece, obratila ministru unutrašnjih poslova, tražeći naknadu štete. Svoj zahtjev je temeljila na dokumentima koje je Država iznijela tokom postupka pred Sudom, tvrdeći da prije toga nije imala pristup tim dokumentima. Prema njenim navodima, dokumenta pokazuju da je „smrt g. Slitija [bila] posljedica ozbiljnog poremećaja u funkcionisanju službe u pritvorskom centru Aran“. Njena pritužba se posebno odnosila na to što u dato vrijeme nije bilo dovoljno medicinske opreme i osoblja.

II. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO

20. Član 74 ZKP predviđa:

„Po otkrivanju mrtvog tijela, nezavisno od toga da li je preminuli umro od nasilne smrti, već uvijek kada je uzrok smrti nepoznat ili sumnjiv, starješina policije, koji o tome dobije obavještenje, odmah će obavijestiti javnog tužioca, odmah će posjetiti mjesto na kome je tijelo otkriveno i sačiniti inicijalna zapažanja.

Javni tužilac običi će mjesto smrti ukoliko to smatra neophodnim i pozvaće osobe kvalifikovane da ocijene okolnosti u kojima je smrt nastupila da mu pomognu. Međutim, on može te zadatke povjeriti starješini policije po svom izboru.

Sem u slučaju da se njihova imena nalaze na jednom od spiskova predviđenih članom 157, osobe imenovane na ovaj način daće pisanu zakletvu da će sudovima pomagati časno i po savjesti.

Javni tužilac može takođe naložiti istragu s ciljem da se utvrde uzroci smrti.“

Član 80–4 ZKP, koji je dodat Zakoniku o krivičnom postupku Zakonom br. 2002–1138 od 9. septembra 2002. godine (Službeni list od 10. septembra 2002), glasi:

»....

Članovi porodice ili bliski rođaci preminule ili nestale osobe mogu se prijaviti da učestvuju u krivičnom postupku kao oštećeni. Međutim, ako nestala osoba bude pronađena, njena adresa i druge stvari koje bi vodile direktnom ili indirektnom otkrivanju njene adrese neće biti otkriveni oštećenima bez saglasnosti osobe u pitanju, ako je riječ o punoljetnoj osobi, ili bez saglasnosti istražnog sudije kada je riječ o maloljetnim licima ili o punoljetnim licima pod starateljstvom.“

21. Član 85 ZKP predviđa:

„Svako ko tvrdi da je pretrpio štetu usljed krivičnog djela ili ozbiljnog prekršaja može, podnošenjem krivične prijave, da se pridruži krivičnom postupku kao oštećeni na osnovu prijave podnijete nadležnom istražnom sudiji.“

III. IZVJEŠTAJI EVROPSKOG KOMITETA ZA SPRIJEČAVANJE MUČENJA I NEČOVJEČNOG ILI PONIŽAVAJUĆEG POSTUPANJA ILI KAŽNJAVANJA („CPT“)

A. Izvještaj upućen Vladi Francuske o posjeti Francuskoj od 6. do 18. oktobra 1996. godine (usvojen 14. maja 1998)

22. Dio izvještaja posvećen je „prитvorskim centrima za strance“. Stav 202 glasi:

(nezvanični prevod)

„... uslovi pritvora u kojima su držane osobe lišene slobode u pritvorskom centru Marsej-Aran su takvi da je mnogo toga ispod željenog nivoa. Materijalni uslovi su bili osrednji, a stranim državljanima tokom cjelokupnog boravka u toj ustanovi nije data nikakva mogućnost za šetnju na otvorenom. Uz to, nije obezbijeđen nikakav konkretan medicinski nadzor ili njega. Pored toga što je bilo teško vidjeti ljekara, situacija je sa medicinsko-etičkog stanovišta neizbjegljivo vodila nastajanju neprihvatljivih posljedica. Najzad, delegacija je ustanovila da zatvorenici nijesu bili dovoljno informisani o svojim pravima i obavezama i da postupak za stavljanje zatvorenika u izolaciju treba da bude razjašnjen.

Delegacija je prilikom završnog razgovora izrazila ozbiljnu zabrinutost povodom pritvorskog centra Marsej-Aran. Poslije toga su francuske vlasti obavijestile CPT o nizu mjera usmjerenih na poboljšanje zdravlja i bezbjednosti u pritvorskom centru Marsej-Aran i poboljšanje medicinske njege bolesnika; preduzete su i mjere u vezi s njihovim pravima i postupkom koji se primjenjuje u slučaju kada se zatvorenik smješta u izolaciju. Imajući to u vidu, francuske vlasti su ukazale da je nemoguće poreći da je zgrada loše prilagođena potrebama centra.

CPT je izrazio zadovoljstvo brzinom kojom su vlasti reagovalе na zapažanja delegacije. Međutim, Komitet je istakao da je neprihvatljivo da zatvorenici nemaju mogućnosti da vježbaju na otvorenom u dužim vremenskim periodima i da danju unutar centra nije prisutna medicinska sestra. U skladu s tim, preporučio je da francuske vlasti odmah preduzmu odgovarajuće mjere u pogledu ove dvije stvari. Opšte uzev, CPT je tražio od francuskih vlasti da ponovo razmotre otvaranje novog pritvorskog centra u Marseju.“

B. Izvještaj upućen Vladi Francuske o posjeti Francuskoj od 14. do 26. maja 2000. godine (usvojen 9. jula 2001.)

23. Relevantni stavovi ovog Izvještaja su:

(nezvanični prevod)

„59. S izuzetkom pritvorskog centra Marsej-Aran, može se smatrati da su pristup ljekaru i medicinska njega na lokacijama koje su posjećene maja 2000. na zadovoljavajućem nivou. Posebno zato što je u svim ovim ustanovama pristup ljekarima i lijekovima bio besplatan za strane državljane o kojima je riječ.

...

60. Međutim, kao i 1996, situacija u Marsej-Aranu i dalje je neprihvatljiva sa stanovišta medicinske etike i – treba dodati – sa stanovišta čovječnosti. Jula 1998. organizacija Ljekari svijeta (*Médecins du Monde*) raskinula je ugovor o međusobnoj pomoći u pružanju medicinske njege zatvorenicima. Organizacija SOS ljekari (*SOS Médecins*), sa svoje strane, pristala je da posjećuje centar samo u izuzetnim okolnostima. Delegacija je čula brojne pritužbe zatvorenika prema kojima su njima, kada su tražili da vide ljekara, policajci rekli da moraju biti u stanju da to plate. Neki su se isto tako žalili da su im zalihe lijekova na izmaku (na primjer, terapija održavanja i lijekovi za akutna stanja za osobe koje imaju astmu).

Sem toga, s obzirom na to da još uvijek nije potpisan poseban ugovor, nijedna medicinska sestra nije bila prisutna, niti je centar imao makar jedan komplet za pružanje prve pomoći (čak ni zavoje), a lijekove, koji su čuvani u kartonskoj kutiji, davali su stražari u skladu sa potrebama koje su prijavljivali zatvorenici.

Kao odgovor na neposredna zapažanja, francuske vlasti su obavijestile CPT da su 14. juna 2000. prefekt oblasti Buš-di-Ron i uprava marsejskih javnih bolnica potpisali ugovor o pružanju zdravstvenih usluga. Od 1. septembra 2000. u centru će sedam dana nedjeljno postojati medicinska služba, a ljekar će biti prisutan polovinu radnog vremena. CPT želi da izrazi zadovoljstvo preduzetim merama.“

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANOVA 2 I 3 KONVENCIJE, I ČLANA 13 TUMAČENOG ZAJEDNO S ČLANOM 2 ILI ČLANOM 3

...

B. Ocjena Suda

1. Opšta načela

27. Sud naglašava da prva rečenica člana 2 nalaže državama ugovornicama ne samo da se uzdržavaju od oduzimanja života „s namjerom“ ili „upotrebom sile“ koja nije srazmjerna legitimnim ciljevima navedenim u tačkama (a) do (c) drugog stava ove odredbe, već isto tako da preduzmu odgovarajuće mjere za zaštitu života onih koji su u njihovoj nadležnosti (vidi, među ostalim izvorima, *L. C. B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 9. juna 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-III, st. 36, i *Keenan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 27229/95, st. 89, ECHR 2001-III).

Obaveze država ugovornica dobijaju posebnu dimenziju kada je riječ o zatvorenicima, jer su zatvorenici potpuno pod kontrolom vlasti. Imajući u vidu njihovu ranjivost, vlasti imaju dužnost da ih štite. Sud je u skladu s tim

zaključio da, kada je to primjenjivo, Država prema članu 3 Konvencije ima obavezu da pruži uvjerljivo objašnjenje za sve povrede do kojih je došlo u pritvoru (vidi, na primjer, *Ribitch protiv Austrije*, 4. decembar 1995, Series A br. 336, st. 34, i *Salman protiv Turske* [GC], br. 21986/93, st. 99, ECHR 2000-VII) ili tokom drugih vidova lišavanja slobode (vidi, na primjer, *Keenan*, citirano gore, st. 91, i *Paul i Audrey Edwards protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 14. mart 2002, br. 46477/99, st. 56), a ta obaveza je naročito stroga kada osoba umre (*ibid.*).

Smatrajući isto tako da član 3 Konvencije zahtijeva od Države da štiti zdravlje i fizičku dobrobit lica lišenih slobode, na primjer tako što će im obezbijediti potrebnu medicinsku pomoć (vidi, *inter alia*, *Keenan*, citirano gore, st. 111; *Mouisel protiv Francuske* br. 67263/01, br. 40; ECHR 2002-IX; i *McGlinchey i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 50390/99, st. 46, ECHR 2003-...), Sud smatra da, kada zatvorenik umre usljed zdravstvenog problema, Država mora pružiti objašnjenje o uzroku smrti i liječenju koje je osobi o kojoj je riječ pruženo prije nego što je preminula.

Opšte uzev, sama činjenica da je osoba preminula pod sumnjivim okolnostima dok je bila u pritvoru treba da pokrene pitanje da li je Država ispunjavala svoju obavezu da štiti pravo pojedinca na život.

28. Treba isto tako dodati da član 3 Konvencije uključuje pravo svih zatvorenika na takve uslove pritvora koji su u skladu s ljudskim dostojanstvom, kako bi se obezbijedilo da ih način i metod izvršenja mjera koje su im određene ne podvrgavaju patnji i teškoćama takvog intenziteta koji prevazilazi neizbježni stepen patnje koji pritvor nosi sam po sebi; uz to, pored zdravlja zatvorenika, na odgovarajući način treba obezbijediti i njihovu dobrobit, imajući u vidu praktične zahtjeve koje lišenje slobode nameće (vidi, na primjer, *Mouisel*, i *McGlinchey i drugi*, citirano gore). U ovom kontekstu mora se imati u vidu posebna ranjivost mentalno oboljelih osoba (vidi, na primjer, *Keenan*, citirano gore).

Od ovih garancija, po analogiji, korist moraju imati i druge osobe lišene slobode, kao što su lica koja su u administrativnom pritvoru.

29. Sud je isto tako smatrao da obaveza da se štiti pravo na život prema članu 2 Konvencije, tumačena u vezi s opštom obavezom država prema članu 1 Konvencije da „svakome u [svojoj] nadležnosti jemče prava i slobode određene [u Konvenciji]“, takođe upućuje na to da mora postojati neki oblik djelotvorne zvanične istrage kada je pojedinac ubijen usljed primjene sile. Osnovni cilj takve istrage je da se obezbijedi djelotvorna primjena domaćih zakona koji štite pravo na život i, u slučajevima koji uključuju organe Države, da omogući da oni odgovaraju za smrtno slučajeve do kojih je došlo u okviru njihove odgovornosti. Vrsta istrage koja će ostvariti ovaj cilj može da se razlikuje zavisno od okolnosti. Međutim, koja god vrsta da se primijeni, jednom kada vlasti saznaju za takav slučaj, one moraju djelovati po sopstvenoj inicijativi. Ne mogu prepustiti inicijativi najbližih srodnika da oni podnesu

formalnu prijavu, niti da preuzmu odgovornost za sprovođenje bilo kakvih istražnih postupaka (vidi, na primjer, *McKerr protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 28883/95, st. 111, ECHR 2001-III).

30. Po mišljenju Suda, isto važi u svakom slučaju u kom zatvorenik umre pod sumnjivim okolnostima: „zvanična i djelotvorna istraga“ podobna da ustanovi uzroke smrti, pomoću koje će odgovorni biti identifikovani i kažnjeni, mora biti sprovedena na inicijativu vlasti (vidi, u tom smislu, *Paul i Audrey Edwards*, citirano gore, st. 74).

31. Istraga ove vrste mora biti sprovedena i kada osoba iznese uvjerljivu tvrdnju da su je policija ili slične vlasti podvrgle postupanju kojim se krši član 3 Konvencije (vidi, na primjer, *Assenov i drugi protiv Bugarske*, presuda od 28. oktobra 1998, *Reports*, 1998-VIII, st. 102).

32. Da bi istraga bila djelotvorna, neophodno je da oni koji su odgovorni za njeno sprovođenje budu nezavisni od onih koji su pod sumnjom da su imali veze sa smrtnim ishodom. Oni ne treba da im budu podređeni u hijerarhijskom ili institucionalnom smislu, već da u praksi budu nezavisni (vidi, na primjer, *McKerr*, st. 112, i *Paul i Audrey Edwards*, st. 70, citirano gore).

Vlasti moraju preduzeti sve razumne korake koje mogu da preduzmu kako bi obezbijedile dokaze o događaju, uključujući, između ostalog, iskaze svjedoka, forenzičke dokaze i, kada je to primjereno, obdukciju koja će dati potpuni i precizni uvid u povrede i objektivnu analizu kliničkih nalaza, uključujući i uzrok smrti. Svaki nedostatak u istrazi koji podriva mogućnost da se istragom ustanovi uzrok smrti ili odgovorno lice predstavlja rizik da ovaj standard neće biti ispunjen (vidi, među ostalim izvorima, *McKerr*, citirano gore, st. 113, i *Paul i Audrey Edwards*, st. 71, citirano gore).

Štaviše, u slučajevima kada je upotreba sile od strane vlasti dovela do smrti pojedinca, Sud je smatrao da je „zahtjev za hitnošću i razumnom brzinom implicitno sadržan u ovom kontekstu“, naglašavajući s tim u vezi da se može smatrati kako je hitan odgovor vlasti generalno od suštinske važnosti kako bi javnost zadržala povjerenje u to da vlasti poštuju zakon i spriječavaju svako učešće svojih organa u nezakonitom djelovanju ili njihovo tolerisanje takvog djelovanja (vidi, na primjer, *McKerr*, st. 114, i *Paul i Audrey Edwards*, citirano gore, st. 72). Sud smatra da se to odnosi na sve slučajeve u kojima je lice preminulo dok je bilo lišeno slobode, jer je, kako vrijeme odmiče, sve teže sakupiti dokaze iz kojih se može odrediti uzrok smrti.

U istoj vrsti predmeta Sud je naglasio da mora postojati dovoljan element kontrole javnosti nad istragom ili njenim rezultatima kako bi se obezbijedila odgovornost u praksi, kao i u teoriji. Sud je naveo da, iako se neophodni stepen kontrole javnosti može razlikovati od slučaja do slučaja, najbliži rođaci žrtve moraju u svakom slučaju biti uključeni u postupak u mjeri koja je potrebna da se zaštite njihovi legitimni interesi (vidi, među ostalim izvorima, *Hugh Jordan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 24746/94, st. 109, 4. maja

2001; McKerr, st. 115; i Paul i Audrey Edwards, st. 73). Sud smatra da je to neophodno kada lice umre dok je lišeno slobode.

2. *Primjena ovih načela u ovom predmetu*

33. U ovom predmetu ne tvrdi se da su vlasti „namjerno“ ubile g. Slitija, ili da je njegova smrt nastupila usljed nesrazmjerne upotrebe sile. Glavna pritužba koju je u vezi s članovima 2 i 3 Konvencije u odnosu na vlasti iznijela podnositeljka predstavke jeste da su one držale g. Slitija u ustanovi koja nema medicinsku opremu ili negu koja je bila neophodna s obzirom na njegovo zdravstveno stanje, te da su propustile da pruže odgovarajuće liječenje kada se smrtno razbolio.

34. Spisi predmeta pokazuju da je g. Sliti bio hospitalizovan u nizu psihijatrijskih ustanova, da je imao medicinsku negu prije nego što je smješten u pritvorski centar Marsej-Aran, da je bio pod velikim uticajem lijekova kada je preduzeta ova mjera i da su vlasti o tome bile obaviještene. Štaviše, izvještaji CPT od 14. maja 1998. i 9. jula 2001. godine (vidi gore stavove 22–23) pokazuju da u vrijeme kada je g. Sliti bio držan u pritvorskom centru Marsej-Aran taj centar nije imao medicinsku opremu ni medicinsko osoblje i da su materijalni uslovi u kojima je on boravio u pritvoru bili loši.

To je Sudu dovoljno da zauzme stav da načela iznijeta gore, u stavovima 27–32, važe u ovom slučaju.

(a) **Navodna odgovornost vlasti za smrt g. Slitija, uslovi pod kojima je bio pritvoren i pritužba zasnovana na članu 13 Konvencije tumačenom u vezi s članom 2 ili članom 3 Konvencije**

35. Država je kritikovala podnositeljku predstavke zato što nije podnijela krivičnu prijavu za ubistvo zajedno sa zahtjevom da se uključi u postupak kao oštećena ili što nije pred upravnim sudovima pokrenula postupak za utvrđivanje odgovornosti Države prije nego što je svoju predstavku podnijela Sudu. Država je istakla prethodni prigovor zbog propusta podnositeljke predstavke da iscrpi domaće pravne lijekove u pogledu svoje pritužbe na osnovu člana 2, koja se tiče navodne odgovornosti vlasti za smrt g. Slitija, i pritužbe zasnovane na članu 3, koja se tiče uslova pod kojima je g. Sliti bio zatvoren u centru Marsej-Aran.

36. U svojoj odluci o prihvatljivosti od 8. aprila 2003, Sud je priključio ovaj prigovor meritumu zbog toga što je podnesak Države koji se odnosi na propust da se iskoriste domaći pravni lijekovi usko povezan s drugim pritužbama podnositeljke predstavke na osnovu članova 2 i 3 Konvencije i pritužbom na osnovu člana 13 Konvencije.

37. Međutim, Sud smatra da ovaj prigovor treba da bude odvojen od merituma i da sada treba da bude razmotren.

38. Polazeći od toga, Sud ističe da, prema članu 35, stav 1 Konvencije, on može da se bavi nekom predstavkom tek nakon što budu iscrpljeni svi domaći pravni lijekovi. Svrha člana 35 je da državama ugovornicama otvori mogućnost da spriječe ili isprave povrede za koje su odgovorne prije nego što te navodne povrede budu iznijete pred Sud. Pravilo definisano u članu 35, stav 1, utemeljeno je na ovoj pretpostavci, koja se oslikava u članu 13 Konvencije – s kojim je veoma povezana – da postoji djelotvoran lijek dostupan u odnosu na navodno kršenje u domaćem sistemu; taj lijek mora takođe „da se odnosi na navodne povrede i mora biti dostupan i dovoljan“ (vidi, na primjer *Mifsud protiv Francuske* (odluka) [GC], br. 57220/00, st. 15, ECHR 2002-VIII).

39. U ovom predmetu, kao „svako ko tvrdi da je pretrpio štetu usljed krivičnog djela ili ozbiljnog prekršaja“, podnositeljka predstavke mogla je nadležnom istražnom sudiji da podnese krivičnu prijavu za ubistvo i da zahtijeva da se pridruži postupku kao oštećena (čl. 85 Zakonika o krivičnom postupku).

Takvom prijavom – koja se može podnijeti protiv nepoznatih lica – pokreće se krivični postupak. Istražni sudija ima dužnost da istražuje na isti način kao da je zahtjev za sprovođenje istrage podnio javni tužilac (u ovom pogledu već dugo postoji dosledna sudska praksa; za nedavni primjer, vidi Cass. Crim, 21. septembar 1999, Bull. br. 188). Kada istraga pokaže da činjenice zbog kojih je podnijeta prijava mogu da se smatraju relevantnim iz ugla krivičnog prava, to može dovesti do toga da predmet bude izniet pred krivične sudove, koji su onda ovlašćeni, ne samo da odluče o pravnom pitanju koje je izniet pred njih, već i da odluče o građanskoj tužbi i, kada je to primjenljivo, nadoknade gubitak koji je pretrpio oštećeni usljed krivičnog djela.

Ako istražni sudija, koji postupava po prijavi koju je podnio bliski srodnik osobe koja je umrla pod sumnjivim okolnostima, na kraju istrage smatra da smrt nije nastupila usljed djelovanja ili propusta koji se mogu smatrati krivičnim djelom, on/ona donosi rješenje o obustavljanju postupka, čime se okončava krivično gonjenje. Ukoliko se najbližim srodnici – u svijetlu rezultata istrage – čini da je smrt vjerovatno nastupila usljed nepravilnosti u radu državnih organa odgovornih za preminulog, ili zbog propusta zaposlenih u tim organima, oni i dalje mogu da tuže Državu za naknadu štete pred upravnim sudovima.

40. Ove napomene važe i u odnosu na činjenice koje mogu biti predmet razmatranja prema članu 3 Konvencije.

41. Sud iz ovoga zaključuje da je podnositeljka predstavke imala pravni lijek na osnovu domaćeg prava, koji je ispunjavao gore pomenute uslove, odnosno, bio je dostupan, mogao je da pruži zadovoljenje za njene pritužbe i nudio je razumne izgleda za uspjeh (vidi, na primjer, *Selmouni protiv Francuske* [GC], br. 25803/94, st. 76, ECHR 1999-V). Ona je zato imala obavezu da ga koristi prije nego što se obrati Sudu. Pošto to nije učinila, Sud ne može da ispita suštinu pritužbi.

Zato Sud prihvata prigovor Države u pogledu neprihvatljivosti predstavke u ovom njenom dijelu. Prema tome, ne može da razmatra ni suštinu pritužbe zasnovane na materijalnoj povredi člana 2 Konvencije, koja se tiče navodne odgovornosti vlasti za smrt g. Slitija, ni suštinu pritužbe zasnovane na članu 3 Konvencije koja se odnosi na uslove pod kojima je g. Sliti bio lišen slobode u centru Marsej-Aran.

42. S obzirom na tijesnu povezanost člana 13 i člana 35, stav 1 Konvencije, Sud isto tako zaključuje da nije bilo kršenja člana 13 tumačenog u vezi sa članom 2 ili članom 3 Konvencije.

(b) Sprovođenje „zvanične i djelotvorne istrage“ koja se zahtijeva na osnovu članova 2 i 3

43. Sud konstatuje da je istraga za „utvrđivanje uzroka smrti“ (čl. 74 ZKP) otvorena automatski, na sam dan kada je g. Sliti preminuo. U skladu s propisima, jedan istražni sudija je bio zadužen da vodi istragu.

Svrha takve istrage je da odredi da li je osoba umrla usljed krivičnog djela ili ozbiljnog prekršaja. Ukoliko je to slučaj, istražni sudija ne može preći na podizanje optužnice, ali sudska istraga može biti otvorena na osnovu zahtjeva javnog tužioca podnijetog na osnovu člana 80 ZKP. Ako za to postoji osnov, osobama za koje se sumnja da su odgovorne za smrt može se suditi pred krivičnim sudovima.

Zato nema sumnje da istraga za „utvrđivanje uzroka smrti“ predstavlja, u teoriji, „zvaničnu istragu“ koja može dovesti do identifikacije i kažnjavanja odgovornih lica. Treba još utvrditi da li je u ovom slučaju bila i „djelotvorna“.

44. S tim u vezi, Sud konstatuje da je podnositeljka predstavke bila isključena iz istrage. Ona nije mogla dobiti pristup dokumentima ili učestvovati u istrazi, niti je istražni sudija mogao da je sasluša. Nijesu joj date nikakve informacije o napredovanju istrage. Nije čak bila obaviještena ni o odluci od 26. juna 2001. da postupak bude obustavljen. U dato vrijeme vladao je stav da, kada je u toku istraga za „utvrđivanje uzroka smrti“, najbliži rođaci preminulog nijesu mogli ni da dobiju pristup spisima predmeta niti da na bilo koji način učestvuju u postupku.

45. Država je odgovorila da je podnositeljka predstavke ipak mogla da preduzme korake potrebne da se uključi u postupak tako što je nadležnom istražnom sudiji mogla podnijeti krivičnu prijavu protiv nepoznatog lica za ubistvo i da zahtijeva odobrenje da se uključi u postupak kao oštećena. Istraga za utvrđivanje uzroka smrti bi na taj način bila zaključena i pridružena novom postupku.

46. Sud je već primjetio da je podnositeljka predstavke mogla da podnese krivičnu prijavu i da traži da bude uključena u postupak kao oštećena (vidi gore stav 39). Istina je da, kao stranka u istrazi, oštećena ima niz načina da pristupi „istrazi“: može joj pomagati advokat, koji može dobiti kopije doku-

menata vezanih za postupak (čl. 114 ZKP); može tražiti od istražnog sudije da naredi sve neophodne mjere (čl. 81 ZKP), da uzme iskaz od nje ili svedoka, da organizuje suočavanje ili obilazak mjesta događanja; ili da naredi da neka druga stranka dostavi dokument koji je relevantan za istragu (čl. 82–1 ZKP) ili izvještaj vještaka ili dopunsko ili mišljenje drugog vještaka (čl. 156 i 167 ZKP). Ako istražni sudija odbije zahtjev ili propusti da odgovori u roku od jednog mjeseca, postoji pravni lijek koji se podnosi predsjedniku Istražnog odjeljenja (u vrijeme događaja vezanih za ovaj predmet to je bio predsjednik Odjeljenja za optužnice); njima se dostavljaju (čl. 181 ZKP) pozivi za ročište i, između ostalog, odluke da se ne sprovodi istraga, rješenja o obustavljanju postupka ili rješenja koja nijesu u skladu s njihovim građanskopravnim interesima (protiv kojih, štaviše, mogu uložiti žalbu – čl. 186 ZKP); najzad, pod određenim okolnostima, oštećeni mogu tražiti od istražnog sudije da predmet proslijedi na suđenje ili proglasi da nema potrebe da se sprovodi istraga; ako se odgovor ne pošalje u roku od mjesec dana, oni svoj zahtjev mogu podnijeti neposredno Istražnom odjeljenju (čl. 175–1 ZKP).

47. Ipak, kao što je Sud već naglasio, uvijek kada lice lišeno slobode umre pod sumnjivim okolnostima, član 2 zahtijeva od vlasti da sprovedu „djelotvornu i zvaničnu istragu“ na sopstvenu inicijativu čim saznaju za slučaj, kako bi omogućile da se sazna uzrok smrti i da svako ko je odgovoran bude identifikovan i kažnjen. Vlasti ne mogu da prepuste inicijativi najbližih srodnika preminulog bilo podnošenje formalne prijave ili preuzimanje odgovornosti za istražni postupak. Ovome treba dodati da se takva istraga ne može smatrati „djelotvornom“ sem ukoliko su, između ostalog, najbliži srodnici preminule osobe uključeni u postupak u mjeri koja je neophodna za zaštitu njihovih legitimnih interesa (vidi gore stavove 29–32).

Prema mišljenju Suda, nije u skladu s ovim načelima da se od najbližih srodnika preminulog traži da podnesu krivičnu prijavu i zahtjev da se pridruže postupku kao oštećeni ukoliko žele da budu uključeni u istragu. On smatra da čim vlasti postanu svjesne smrti pod sumnjivim okolnostima, one moraju da sprovedu istragu na sopstvenu inicijativu, u koju bi najbliži srodnici preminulog trebalo da budu automatski uključeni.

48. Sud iz gore iznijetog zaključuje da je podnositeljki predstavke, da bi se postupalo u skladu s članom 2 Konvencije, trebalo dozvoliti da učestvuje u istrazi za utvrđivanje uzroka smrti g. Slitija bez obaveze da prethodno podnese krivičnu prijavu, što ovdje nije bio slučaj. Sud dalje konstatuje da je francusko pravo nedavno na odgovarajući način izmijenjeno: najbliži srodnici preminulog sada mogu da zahtijevaju da budu priključeni postupku kao oštećeni u kontekstu ovakve istrage (vidi gore stav 20), što im daje djelotvoran pristup „istrazi“, ali ih istovremeno ne obavezuje da sami podnesu krivičnu prijavu zajedno sa zahtijevom da se pridruže postupku kao oštećeni.

49. Prema tome, to što podnositeljka predstavke nije bila u mogućnosti da dobije pristup istrazi koja se vodila radi utvrđivanja uzroka smrti g. Slitija

je Sudu dovoljno da zaključi da istraga nije bila „djelotvorna“. Stoga je došlo do povrede proceduralnog aspekta člana 2 Konvencije u tom smislu.

50. Zbog ovog zaključka nije neophodno da Sud odlučuje o tome da li je istraga bila u skladu sa zahtjevima člana 3 Konvencije.

...

IZ TIH RAZLOGA, SUD

1. *Prihvata*, s pet glasova prema dva, prethodni prigovor Države;
2. *Zaključuje*, s pet glasova prema dva, da iz tog razloga ne može da razmatra ni suštinu pritužbe da postoji materijalna povreda člana 2 Konvencije, a koja se odnosi na navodnu odgovornost vlasti za smrt g. Slitija, ni suštinu pritužbe da postoji materijalna povreda člana 3 Konvencije u pogledu uslova pod kojima je g. Sliti bio pritvoren u centru Marsej-Aran;
3. *Zaključuje*, jednoglasno, da je došlo do povrede člana 13 Konvencije tumačenog zajedno s članom 2 ili članom 3 Konvencije;
4. *Zaključuje*, jednoglasno, da je došlo do povrede člana 2 Konvencije usljed nemogućnosti podnositeljke predstavke da učestvuje u istrazi radi utvrđivanja uzroka smrti g. Slitija i da dobije pristup istrazi;
5. *Zaključuje*, jednoglasno, da nije neophodno da odlučuje o tome da li je istraga sprovedena u skladu s proceduralnim zahtjevima člana 3 Konvencije;

...

Presuda je izrađena na francuskom jeziku i dostavljena stranama u postupku 27. jula 2004, u skladu sa pravilom 77, stavovi 2 i 3, Poslovnika suda.

S. Dollé
Sekretar

A. B. Baka
Predsjednik

U skladu s članom 45, stav 2, Konvencije i pravilom 74, stav 2, Poslovnika Suda, djelimično nesaglasno mišljenje sudije Loucaidesa, kome se pridružio sudija Mularoni, priloženo je ovoj presudi.

A. B. B.
S. D.

DJELIMIČNO NESAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJE LOUCAIDESA, KOME SE PRIDRUŽIO SUDIJA MULARONI

1. Ja se u potpunosti slažem s opštim načelima iznijetim u stavovima 27–32 presude, i u potpunosti prihvatom zaključak Suda da je u ovom predmetu

došlo do povrede člana 2 Konvencije, jer podnositeljka predstavke nije bila u mogućnosti da učestvuje u istrazi za utvrđivanje uzroka smrti njenog partnera. Ipak, smatram da je u istrazi koja je vođena u ovom predmetu bilo drugih nedostataka koje je, po mom mišljenju, trebalo naglasiti u presudi. Štaviše, nije me ubijedilo obrazloženje koje je navelo većinu da prihvati prigovor Države zbog toga što nijesu iscrpljeni domaći pravni lijekovi u pogledu pritužbe o povredi člana 2 Konvencije i o navodnoj odgovornosti vlasti za smrt g. Sliti-ja, i ja smatram da je ta odredba povrijeđena i u vezi s ovim pitanjem.

A. Što se tiče sprovođenja „zvanične i djelotvorne istrage“ u ovom predmetu

2. U potpunosti se slažem sa većinom da je „istraga za utvrđivanje uzroka smrti“ propisana u članu 74 Zakonika o krivičnom postupku u teoriji „zvanična istraga“ koja može dovesti do identifikacije i kažnjavanja odgovornih lica (vidi stav 43 presude) i da je, u ovom predmetu, bilo dovoljno konstatovati da podnositeljka predstavke nije imala pristup istrazi da bi se zaključilo da ona nije bila „djelotvorna“ (vidi stav 44–49).

Međutim, želim da naglasim da prema mom mišljenju ni drugi kriterijumi, koji su na ovom polju ustanovljeni kroz praksu Suda i koji su ponovljeni u stavu 32 presude, takođe izgleda da nijesu ispunjeni.

3. Istakao bih, prije svega, da istražni sudija nije sam pokrenuo nikakvu istragu: istraga je bila u potpunosti povjerena starješinama policije u skladu s opštim uputstvima izdatim 27. maja 1999. godine. Istražni sudija, i medicinski vještaci koje je on imenovao, oslanjali su se u potpunosti na činjenice koje je utvrdila policija. Nije mogla biti isključena mogućnost da je g. Sliti umro usljed nemara policije: policija je odgovorna za upravljanje i nadzor nad centrom Aran, i u tom pogledu potčinjena javnom tužiocu; u odsustvu medicinskog osoblja, lijekove su zatvorenicima davali policajci; u ovom predmetu, prvu pomoć su pružili policajci.

Štaviše, u mjeri u kojoj se to može rekonstruisati iz dokumenata koje su dale stranke, postojao je niz nedostataka u istrazi: (1) iznenađen sam, prije svega, da je trajala više od dvije godine i naročito da su patoanatomske izvještaje (od 15. oktobra 1999) i toksikološki izvještaj (od 19. jula 2000) bili sačinjeni toliko kasno poslije smrti, i da stručno medicinsko mišljenje koje bi uporedilo zaključke ova dva izvještaja vještaka sa medicinskim dosijeom preminulog nije traženo do 6. novembra 2000. godine (i istraga zatvorena 2. maja 2001, odnosno, skoro dvije godine poslije smrti); (2) saslušana su samo dvojica zatvorenika koji su boravili u pritvoru zajedno sa preminulim, dok dokumentacija pokazuje da je desetak ljudi prisustvovalo događajima; (3) iako su dvojica zatvorenika koji su saslušani izjavili da je preminuli bio uznemiren dan prije nego što mu je pozlilo, a njegova zdravstvena istorija je bila poznata, vlasti nijesu pokušale da ustanove da li postoji veza između smrti, stanja preminulog prije nego što se razbolio i toga što nije prethodno bio lije-

čen; (4) nijesu saslušani ni mornarički vatrogasci koji su intervenisali na licu mjesta (sem ljekara), ni medicinsko osoblje koje je poslije toga preuzelo brigu nad preminulim do trenutka njegove smrti; (5) nije uzet iskaz podnositeljke predstavke, koja je bila osoba najbliža preminulom; (6) kao što je prethodno naglašeno, istražni sudija nije sprovodio nikakvu istragu – reklo bi se da čak nije otišao ni na mjesto događanja.

B. Što se tiče odgovornosti vlasti za smrt g. Slitija

1. *Iscrpljenost domaćih pravnih lijekova*

4. Ne dijelim stav većine da podnositeljka predstavke, pošto nije podnijela krivičnu prijavu zajedno sa zahtjevom da se pridruži postupku kao oštećena, nije iscrpila domaće pravne lijekove. Sumnjam da bi takav pravni lijek (koji predstavlja pravni lijek u krivičnom pravu) bio djelotvoran ili da bi odgovarao u slučaju kada, kao što bi ovde mogao biti slučaj, smrt zbog koje se podnosi pritužba ne može da se pripíše jednom ili većem broju lica konkretno, već je vjerovatno uzrokovana „institucionalnim“ nemarom. Štaviše, tvrdnja podnositeljke predstavke da je takvu prijavu teško utemeljiti bez prethodnog pristupa makar i najmanjoj količini informacija o okolnostima smrti nije bez osnova; mislim da je ovaj argument još uvjerljiviji jer bi prijava u tom slučaju bila podnijeta od strane „indirektne žrtve“ koja nije bila svjedok činjenica. Štaviše, s obzirom na to da je Sud u ovom slučaju smatrao da je, što se tiče „proceduralnih obaveza“ prema članu 2 Konvencije, podnositeljki predstavke trebalo da bude automatski odobren pristup istrazi za utvrđivanje uzroka smrti, nalazim da je protivrječno smatrati da ona nije iscrpila domaće pravne lijekove zato što nije podnijela krivičnu prijavu zajedno sa zahtjevom da se pridruži postupku kao oštećeni.

5. Što se tiče mogućnosti da se njena pritužba podnese upravnim sudovima, u kontekstu zahtjeva za naknadu štete, primjećujem da je na osnovu dokumenata koje je dala Država u postupku pred Sudom, podnositeljka predstavke (21. februara 2003) podnijela zahtjev ministru unutrašnjih poslova (vidi stav 19 presude); ako je to primjenljivo, trebalo bi da bude u mogućnosti da ospori odbijanje takvog zahtjeva pred upravnim sudovima. Izgleda da sudska praksa, međutim, ukazuje da, kada se ne sprovede djelotvorna istraga, zahtjev za naknadu štete ne može biti smatran „djelotvornim“ u smislu člana 13 tumačenog zajedno s članom 2 i u smislu člana 35, st. 1¹ (vidi gore citirano *Hugh Jordan* st. 111 *et seq.* i 159 *et seq.*, i *McKerr*, st. 117 *et seq.* i 170 *et seq.*).

6. Pošto sam to naglasio, konstatujem da je podnositeljka predstavke bila u potpunosti isključena iz istrage (čak nije imala pristupa obdukcijom nalazu) – pa se čini da istraga nije bila „djelotvorna“ ni u drugim aspektima;

1 S obzirom na tijesnu povezanost članova 13 i 35, stav 1, u pogledu koncepta djelotvornog lijeka (vidi, među ostalim izvorima, *Kudla protiv Poljske* [GC], br. 30210/96, st. 152, ECHR 2000-XI), ova dva pitanja se spajaju u ovom predmetu.

podnositeljka predstavke nije imala nikakve konkretne dokaze iz kojih bi mogla da procijeni da li je smrt njenog partnera mogla biti rezultat nemara. Na kraju, jedini način na koji je mogla da pristupi dokumentima u domaćim postupcima bilo je preko postupka pred Sudom. Teoretski gledano, pitanje da li su domaća sredstva bila iscrpljena ocjenjuje se na osnovu datuma podnošenja predstavke (vidi, na primjer, *Zutter protiv Francuske*, br. 30197/96, odluka od 27. juna 2000; *Van der Kar i Lissaur van West protiv Francuske*, br. 44952/98 i 44953/98, 7. novembra 2000; i *Malve protiv Francuske*, br. 46051/99, odluka od 20. marta 2001). Sem toga, mogu postojati posebne okolnosti koje oslobađaju podnosioc predstave obaveze da iskoriste domaće pravne lijekove koji im stoje na raspolaganju: Sud mora realistično da uzme u obzir ne samo da li postoje formalni lijekovi u pravnom sistemu države ugovornice o kojoj je riječ, već i opšti kontekst u kom oni funkcionišu, kao i lične okolnosti podnosioca predstavke (vidi, na primjer, *Van Oosterwijck protiv Belgije*, presuda od 6. novembra 1980, Series A br. 40, st. 36–40, i *Selmouni protiv Francuske* [GC], br. 25803/94, st. 75 *et seq.*, ECHR 1999-V). Dakle, u svakom slučaju, na dan podnošenja predstavke Sudu, podnositeljka predstavke nije bila u situaciji da koristi lijekove koji su joj teoretski stajali na raspolaganju. Iz toga izvlačim zaključak da u ovom predmetu nije postojao problem iscrpljivanja, i da je Sud imao obavezu da ispita suštinu pritužbe podnijete na osnovu člana 2 koja se ticala odgovornosti vlasti za smrt. g. Slitija.

2. Meritum

7. Kada osoba umre dok je lišena slobode, obaveza je države da objasni okolnosti koje su uzrokovale smrt, i ako to propusti da učini vlasti će biti smatrane odgovornim u smislu člana 2 Konvencije: postojaće snažne pretpostavke o činjenicama u odnosu na smrt koja je nastupila tokom tog lišenja slobode. Može se smatrati da teret dokazivanja leži na vlastima koje treba da pruže zadovoljavajuće i ubjedljivo objašnjenje (vidi, na primjer, *mutatis mutandis*, *Velikova protiv Bugarske*, br. 41488/98, st. 70, ECHR 2000-VI).

8. U ovom predmetu izgleda da nije sporno liječenje koje je pruženo partneru podnositeljke predstavke nakon što mu je pozlilo; u svakom slučaju, to je zaključak vještaka koje je imenovao istražni sudija, koji su zaključili da je liječenje bilo „u skladu sa savremenim medicinskim standardima“ (izvještaj od 2. maja 2001). Isto tako, teško je ustanoviti koliko su događaji bili predvidljivi.

9. Ipak, smatram da to što je g. Sliti pritvoren u ustanovi koja nije imala nikakvu medicinsku opremu i nikakvu organizovanu medicinsku kontrolu samo po sebi ugrožava zdravlje i život onih koji se tamo nalaze² i, kao takvo, ukazuje na nemar vlasti: i odgovornost Države se javlja na osnovu člana 2 povodom same smrti osobe koja je lišena slobode na takvom mjestu, sem

2 Kao što je naglašeno u stavu 28 presude, Sud je smatrao, u kontekstu člana 3, da vlasti imaju obavezu da štite zdravlje osoba lišenih slobode.

ukoliko se pokaže da nema veze između smrti i nepostojanja odgovarajuće medicinske njege. Drugim riječima, mora se primijeniti gore pomenuto načelo o pretpostavci da je Država odgovorna.

Dva izvještaja Evropskog komiteta za spriječavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja („CPT“ – vidi stavove 22–23 presude) pokazuju da su u vrijeme činjenica ovog slučaja „uslovi pritvora u pritvorskom centru Marsej-Aran bili su takvi da je mnogo toga ispod željenog nivoa: nije bilo medicinske pomoći ili bolničke njege; lijekove je davala straža „prema potrebama koje su prijavljivali zatvorenici“. Prema CPT, „pored toga što je bilo teško vidjeti ljekara, situacija je sa medicinsko-etičkog stanovišta neizbježno vodila nastajanju neprihvatljivih posljedica“.

Jasno je, dakle, da u datom vremenu nije bilo nikakve medicinske infrastrukture ili medicinskog osoblja u Aranu i da su lijekove zatvorenicima davali policajci. Štaviše, u ovom slučaju, bez obzira na ozbiljnu medicinsku anamnezu g. Slitija i na ozbiljne lijekove koje mu je trebalo davati, vlasti nijesu bile zabrinute što je on odbio da uzme svoj lijek ili što je uznemiren, i propustile su da odmah zatraže medicinsku pomoć. Po mom mišljenju, to predstavlja oblik nemara koji se može pripisati tuženoj Državi. Pošto Država nije pružila nikakve dokaze da bi pokazala da nema veze između tog nemara i smrti g. Slitija, smatram da je povrijeđen član 2.

10. Smatram da, u svijetlu mojih zaključaka prema članu 2, nije neophodno ispitati pritužbu prema članu 13 Konvencije.

PREDMET *KHUDOBIN PROTIV RUSIJE*
(predstavka br. 59696/00)

PRESUDA
Strazbur, 26. oktobar 2006.

U predmetu *Khudobin protiv Rusije*,

Evropski sud za ljudska prava (Treće odjeljenje), koji je zasijedao u vijeću u sljedećem sastavu:

M. ZUPANČIČ, *predsjednik*,
J. HEDIGAN,
C. BÎRSAN,
A. KOVLER,
V. ZAGREBELSKY,
A. GYULUMYAN,
DAVID THÓR BJÖRGVINSSON, *sudije*,
i V. BERGER, *sekretar Odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenim sjednicama održanim 6. jula i 5. oktobra 2006,

donosi sljedeću presudu, usvojenu posljednjeg od navedenih datuma:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 59696/00) protiv Ruske Federacije koju je na osnovu člana 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) Sudu podnio državljani Rusije, Viktor Vasilyevich Khudobin (u daljem tekstu „podnosilac predstavke“), 29. oktobra 1999.

2. Podnosioca predstavke zastupala je K. Kostromina, advokat iz Moskve. Vladu Rusije (u daljem tekstu „Država“) zastupao je. P. Laptev, zastupnik Ruske Federacije pred Evropskim sudom za ljudska prava.

3. Podnosilac predstavke je, konkretno, istakao da nije dobio odgovarajuću medicinsku njegu dok je bio u pritvoru, da su uslovi pod kojima je bio zatvoren bili nečovječni i ponižavajući, da je njegov pritvor u istrazi trajao duže nego što je to razumno, da su njegovi zahtjevi za puštanje iz pritvora bili razmatrani sa značajnim odlaganjem ili nijesu uopšte razmatrani, i najzad, da

je osuđen isključivo zbog toga što ga je policija podstakla da izvrši krivično djelo.

4. Predstavka je dodijeljena Trećem odjeljenju Suda (pravilo 52, st. 1 Poslovnika Suda). U okviru tog odjeljenja vijeće koje će razmatrati ovaj predmet (čl. 27, st. 1 Konvencije) sastavljeno je u skladu sa pravilom 26, stav 1.

5. Sud je 3. marta 2005. odlučio da je predstavka prihvatljiva u jednom dijelu.

6. I podnosilac predstavke i Država su podnijeli dodatne pisane napomene (pravilo 59, st. 1).

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

7. Podnosilac predstavke je rođen 1979. i živi u Moskvi.

A. Okolnosti koje su dovele do hapšenja podnosioca predstavke

8. Gospođa T, tajni policijski agent, pozvala je 29. oktobra 1998. podnosioca predstavke i rekla mu da bi željela da kupi dozu heroína. Podnosilac predstavke je pristao da joj je nabavi i u pratnji M. se sastao s gospođom T. na ulici. T. je dala podnosiocu predstavke novčanice koje su joj dali policajci S. i R, a koje su bile označene posebnom supstancom (vidljivom samo pod ultralubičastim svjetlom). Podnosilac predstavke je uzeo novac i otišao u zgradu jedne druge osobe, G. On je dao podnosiocu predstavke kesicu sa 0,05 grama heroína. Po povratku na mjesto sastanka s navodnim kupcem, podnosioca predstavke uhapsio je policajac koji ga je čekao na ulici.

9. Podnosilac predstavke je odveden u policijsku stanicu, gdje su mu prsti pregledani pod ultralubičastim svjetlom: na njima su bili tragovi supstance koju je policija koristila da obilježi novčanice. T. je, u prisustvu dva svjedoka, predala policiji kesicu i objasnila da ju je dobila od podnosioca predstavke. Kesica je smještena u zapečaćenu kutiju uz potpis svjedoka i poslata na forenzičku analizu. Podnosilac predstavke smješten je tokom noći u pritvorsku jedinicu policijske stanice.

B. Pritvor podnosioca predstavke tokom istrage i suđenja

10. Krivični postupak je pokrenut 30. oktobra 1998. i podnosilac predstavke je okrivljen za trgovinu drogom. Istog dana, tužilac Sjeveroistočnog moskovskog okruga, pozivajući se na okolnosti hapšenja podnosioca predstavke, ozbiljnost optužbi protiv njega i rizik od bjekstva, odredio mu je pritvor. Podnosilac predstavke je prebačen u pritvorsku jedinicu br. 48/1, u Moskvi.

11. Istražni postupak je završen i 24. decembra 1998. spisi predmeta s optužnicom upućeni su moskovskom Okružnom sudu u Butirskom (*Butirskiy*) radi suđenja. Zahtjev za puštanje iz pritvora, koji je bio podniet Okružnom sudu u Preobraženskom (*Preobrazhenskiy*), proslijeđen je 29. decembra Okružnom sudu u Butirskom zbog toga što je i optužnica bila proslijeđena tom sudu, te je on trebalo da se bavi svim aspektima predmeta podnosioca predstavke. Advokat podnosioca predstavke se žalio na tu odluku, ali je 3. februara 1999. Moskovski gradski sud odbio njegovu žalbu.

12. Na pripremnom ročištu 13. januara 1999. sud je odlučio da podnosilac predstavke treba da ostane u pritvoru tokom suđenja, ne navodeći nikakve razloge za takvu odluku.

13. Osamnaestog februara 1999. otac podnosioca predstavke podnio je sudu novi zahtjev za puštanje iz pritvora, tvrdeći da je veoma loše zdravstveno stanje podnosioca predstavke nespojivo sa uslovima u pritvoru, a naročito sa nivoom medicinske njege koja je dostupna u pritvorskoj jedinici.

14. Sedamnaestog marta 1999. sud je produžio pritvor podnosioca predstavke, u očekivanju suđenja. Ova odluka nije bila obrazložena.

15. Dvadeset i prvog aprila 1999. otac podnosioca predstavke je podnio Okružnom sudu novi zahtjev za puštanje iz pritvora, pozivajući se ponovo na zdravstvene probleme svog sina. Prema navodima podnosioca predstavke, odbrana je ponovila ovaj zahtjev 26. i 27. jula 1999. Država je tvrdila da je zahtjev datiran 27. jula 1999. sud primio tek 2. avgusta 1999.

16. Dvadeset i sedmog jula 1999. sud je odlučio da je potrebno novo ispitivanje mentalnog zdravlja podnosioca predstavke. Odložio je pretres i odlučio da podnosilac predstavke u međuvremenu ostane u pritvoru. Ova odluka nije obrazložena.

17. Tridesetog jula 1999. advokat podnosioca predstavke se žalio na odluku prvostepenog suda od 27. jula 1999. Osporio je odluke prvostepenog suda o odlaganju pretresa i novom ispitivanju mentalnog zdravlja podnosioca predstavke, što je za posljedicu imalo to da je podnosiocu predstavke produžen pritvor, i to u teškim uslovima kakvi su vladali u pritvorskoj jedinici. Zatražio je sljedeće:

„U skladu sa članom 331 Zakonika o krivičnom postupku ja [ovim] zahtijevam da [Moskovski gradski] Sud poništi odluku Okružnog suda u Butirskom kojom se odlaže pretres u postupku protiv V. Khudobina, određuje dodatno psihijatrijsko vještačenje [podnosioca predstavke] i odbija njegov zahtjev da bude pušten iz pritvora.“

Žalba je upućena Moskovskom gradskom sudu i, kao što zahtijeva domaće pravo, poslata je preko pisarnice prvostepenog suda. Pisarnica je primila žalbu 4. avgusta 1999. Međutim, izgleda da nikad nije proslijeđena drugostepenom sudu na razmatranje.

18. Sedamnaestog avgusta 1999. pravni zastupnici podnosioca predstavke podnijeli su sličnu žalbu, koja je primljena u pisarnici narednog dana. Advokat podnosioca predstavke poslao je 1. septembra 1999. dopis prvostepenom sudu u kome je tražio objašnjenje o tome šta se dogodilo s njegovom žalbom od 30. jula 1999. Na ovaj dopis nije dobio odgovor.

19. Petnaestog septembra 1999. roditelji podnosioca predstavke žalili su se zamjeniku predsjednika Moskovskog gradskog suda i Vrhovnom sudu Ruske Federacije zbog toga što je podnosilac predstavke i dalje u pritvoru. Spisi predmeta ne sadrže nikakav odgovor na ove žalbe.

20. Sedamnaestog septembra 1999. zastupnici podnosioca predstavke zahtijevali su od prvostepenog suda da ga pusti iz pritvora. Odbrana se ponovo pozvala na pogoršanje zdravstvenog stanja podnosioca predstavke i naročito na ponovljene upale pluća koje je podnosilac predstavke imao tokom prethodna tri mjeseca.

21. Podnosilac predstavke je ostao u pritvoru do 11. novembra 1999, kada je sud obustavio krivični postupak (vidi nastavak) i oslobodio ga.

C. Zdravstveni problemi podnosioca predstavke tokom pritvora

22. Podnosilac predstavke je od 1995. do 1997. godine patio od mnogih hroničnih bolesti, kao što su epilepsija, pankreatitis, hronični virusni hepatitis B i C i različite psihičke smetnje. Ljekari koji su 1995. pregledali podnosioca predstavke preporučili su psihijatrijski nadzor bez zadržavanja u bolnici i liječenje antiepilepticima. Čini se da je do vremena kada je uhapšen, u oktobru 1998, podnosilac predstavke već u nekoj mjeri koristio drogu, uključujući intravensko uzimanje heroína.

23. Odmah nakon što je prebačen u pritvorsku jedinicu 30. oktobra 1998, podnosilac predstavke je bio podvrgnut detaljnom medicinskom pregledu, uključujući i testiranje na HIV, psihoaktivne supstance i psihijatrijsko ispitivanje. Test na psihoaktivne supstance je otkrio da je podnosilac predstavke bio pod dejstvom morfijuma. Panel psihijatara potvrdio je prethodne dijagnoze, ali je ustanovio da je pravno sposoban da odgovara za krivična djela koja mu se stavljaju na teret. Prvi rezultati analize krvi podnosioca predstavke dobijeni su 10. novembra 1998. Prema izvještaju laboratorije za sudsku medicinu, podnosilac predstavke bio je HIV pozitivan.

24. Tridesetog novembra 1998. psihijatar je ponovo pregledao podnosioca predstavke i ustanovio da je u stanju da odgovara pred zakonom. Neodređenog datuma u decembru 1998. uprava ustanove primila je zdravstveni karton podnosioca predstavke za period prije hapšenja, u kome su bili podaci o tome koje mu je liječenje neophodno. Podnosiocu predstavke su konkretno bili propisani antiepileptici (*финлейсин, конвулекс*) i terapija protiv hepatitisa (*рибоксин, йарсил*).

25. Dvadeset trećeg decembra 1998. podnosioca predstavke je ponovo pregledao lekar, koji je potvrdio prethodne dijagnoze i konstatovao da je

podnosilac predstavke „sposoban da učestvuje u suđenju i istražnim radnjama“.

26. Za vrijeme pritvora podnosilac predstavke je patio od akutne upale pluća, epileptičnih napada, bronhitisa, hepatitisa, pankreatitisa, i drugih ozbiljnih oboljenja. Zbog svojih oboljenja, podnosilac predstavke je više puta bio smješten u jedinicu za zarazne pacijente u bolnici pritvorske jedinice. Kako je uprava pritvorske jedinice izvijestila, podnosilac predstavke je bio u bolnici pritvorske jedinice od 24. decembra 1998. do 22. marta 1999, od 20. aprila do 18. maja 1999, od 19. jula do 12. avgusta 1999. i od 17. do 28. septembra 1999.

27. Odbrana je mnogo puta obavještavala sud, upravu pritvorske jedinice i druge državne organe o ozbiljnim zdravstvenim problemima podnosioca predstavke. Tako je 18. januara 1999. odbrana zahtijevala detaljan ljekarski pregled podnosioca predstavke. Otac podnosioca predstavke je 22. januara 1999. tražio od uprave pritvorske jedinice da odredi da podnosioca predstavke ponovo pregleda nezavisni ljekar koga će angažovati odbrana. Međutim, uprava pritvorske jedinice je odbila ovaj zahtjev.

28. Tokom suđenja podnosilac predstavke je tri puta bio podvrgnut psihijatrijskim ispitivanjima. Ljekari su 15. juna 1999. zaključili da podnosilac predstavke nije bio uračunljiv kada je vršio inkriminisana djela. U izvještaju se, konkretno, navodi da je podnosilac predstavke „patio od hroničnog mentalnog oboljenja u formi epilepsije s polimorfnim napadima i od sličnih psihičkih problema i očiglednih psihičkih promjena, s tendencijom korišćenja droga“. Izvještaj ljekara od 19. oktobra 1999. potvrdio je da podnosilac predstavke nije uračunljiv i da mora biti podvrgnut obaveznom liječenju.

1. Navodi podnosioca predstavke

29. Oko 22.40 časova 26. aprila 1999. podnosilac predstavke je imao epileptični napad. Kao što se vidi iz pisane izjave koju su potpisali zatvorenici iz njegove ćelije, oni su morali da mu u usta stave drvenu kašiku kako bi spriječili da se uguši. Bolničar koji je bio na dužnosti tada je došao i dao zatvorenicima u ćeliji špric s nepoznatom supstancom, koju su oni ubrizgali u debelo meso podnosioca predstavke. Otac podnosioca predstavke sa žalio zbog ovoga upravi pritvorske jedinice, koja je odgovorila da je podnosilac predstavke dobio medicinsku pomoć „u sobi za medicinske postupke“.

30. U maju 1999. podnosilac predstavke je dobio male boginje i upalu pluća. Dvadeset šestog juna 1999. imao je još jedan epileptični napad. Premješten je na psihijatrijsko odjeljenje pritvorske jedinice, gdje su ga neko vrijeme obilazili ljekari koji su ga liječili od boginja i upale pluća, i primao je antiepileptike. U svom pismu Ombudsmanu od 2. avgusta 1999, otac podnosioca predstavke ukazao je da je 6. jula 1999. podnosilac predstavke imao još jedan epileptični napad, ali da mu nije ukazana nikakva medicinska pomoć.

31. Podnosilac predstavke se 15. jula 1999. razbolio od bronhopneumonije. Prema navodima oca podnosioca predstavke, ljekari u pritvorskoj jedinici počeli su s liječenjem tek deset dana nakon što su se pojavili simptomi bolesti.

32. Podnosiocu predstavke je 17. jula 1999. izvršena analiza krvi u bolnici pritvorske jedinice, protiv njegove volje. Njegov otac se žalio upravi pritvorske jedinice. Uprava je odgovorila, pismom od 16. avgusta 1999, da je uzorak krvi uzet iglom za jednokratnu upotrebu.

33. Otac podnosioca predstavke se 21. jula 1999. žalio Ministarstvu pravde zbog uslova pod kojima njegov sin boravi u pritvoru i zbog toga što nema odgovarajući medicinski tretman. On je 27. jula 1999. podnio sličnu pritužbu Okružnom sudu u Butirskom, tražeći takođe da podnosilac predstavke bude pušten iz pritvora. Prema navodima oca podnosioca predstavke, podnosilac predstavke je više puta premještan iz jedne ćelije u drugu uprkos visokoj temperaturi (40°C) i groznici, a njegova upala pluća nije liječena na odgovarajući način. Proveo je tri dana u ćeliji sa pacijentima sa gnojnim oboljenjima i spavao na podu, jer nije bilo dovoljno ležajeva. Ljekari u pritvorskoj jedinici nijesu ustanovili imunološki i biohemijski status podnosioca predstavke ili moguće uzroke njegove stalne groznice. Otac podnosioca predstavke htio je da mu dostavi multivitaminski lijek, ali je uprava pritvorske jedinice odbila da ga primi.

34. Sud je odbio zahtjev za puštanje iz pritvora. Istog dana, na zahtjev tužioca, sud je odredio novo specijalističko vještačenje mentalnog zdravlja podnosioca predstavke zato što je tokom prethodnog pregleda konstatovano da nije uračunljiv, ali nije konkretno navedeno da li njegovo mentalno stanje zahtijeva obavezno liječenje.

35. Avgusta 1999. majka podnosioca predstavke žalila se Ministarstvu pravde na uslove pod kojima je on zatvoren i, konkretno, na to što nema odgovarajuću medicinsku njegu.

2. *Navodi Države*

36. Država navodi da je podnosilac predstavke od 20. aprila do 18. maja 1999. bio podvrgnut stacionarnom medicinskom liječenju u bolnici pritvorske jedinice. Nadgledao ga je „nadležni lekar“ i dobio je „potpuni restorativni tretman i vitaminsku terapiju“. Ćelija br. 735, u kojoj je podnosilac predstavke bio zatvoren, ima šest ležaja, toalet, slavine s hladnom i toplom vodom i ventilaciju. Podnosilac predstavke imao je ležaj, metalno posuđe, tri obroka dnevno i sredstva za ličnu higijenu. Broj zatvorenika nikad nije bio veći od broja ležajeva.

37. Država je potvrdila da je 26. aprila 1999, oko 22.40 časova, podnosilac predstavke imao napad. Odmah poslije toga pregledao ga je lekar, koji je izmjerio puls podnosioca predstavke, poslušao njegovo srce, izmjerio krv-

ni pritisak, opipao abdomen i dao mu intramuskularno injekciju aminazina. Narednog dana podnosilac predstavke podvrgnut je daljim medicinskim pregledima.

38. Zdravstveno stanje podnosioca predstavke pri otpuštanju iz bolnice bilo je zadovoljavajuće. On je 26. juna 1999. smješten u ćeliju br. 353, na psihijatrijskom odjeljenju zatvorske bolnice. Nadgledao ga je ljekar i dobio je „preventivnu medicinsku pomoć“. I ova ćelija je bila opremljena na odgovarajući način i nije bila pretrpana.

39. Prema izvještaju zamjenika šefa medicinske službe od 23. aprila 2004, podnosilac predstavke nije imao epileptične napade tokom boravka na psihijatrijskom odjeljenju zatvorske bolnice. U psihijatrijskoj bolnici sprovedena je terapija antiepileptikom.

40. Država je dala kopije tri ljekarska izvještaja, datirana 29. januara, 25. februara i 27. aprila 1999. Ti izvještaji sadrže sljedeće relevantne podatke.

41. U prvom izvještaju se navodi da je podnosilac predstavke HIV pozitivan, da boluje od epilepsije i da je tokom boravka u bolnici pritvorske jedinice imao jedan epileptični napad. Njegovo zdravstveno stanje je ocijenjeno kao „zadovoljavajuće“. Svako dodatno medicinsko ispitivanje morao je da odredi istražni organ.

42. U drugom izvještaju, od 25. februara 1999, stoji da je podnosilac predstavke HIV pozitivan i da boluje od hroničnog hepatitisa B i C i od epilepsije. Dalje, nema podataka o bilo kakvom epileptičnom napadu od 30. do 31. oktobra 1998. godine. Podnosioca predstavke su 18. februara 1999. pregledali psihijatar i neurolog. Otpušten je iz bolnice na zahtjev tužilaštva u „zadovoljavajućem“ stanju, koje ga ne spriječava da učestvuje u postupku.

43. Treći izvještaj, od 27. aprila 1999, ukazivao je na to da je podnosilac predstavke HIV pozitivan i da boluje od malih boginja i epilepsije. Dalje se navodi da je „trenutno zdravstveno stanje [podnosioca predstavke] relativno zadovoljavajuće“ i da će podnosilac predstavke biti u stanju da učestvuje u postupku u maju 1999.

44. Država je takođe priložila jedan broj dokumenata za koje se činilo da predstavljaju izvode iz zdravstvenog kartona podnosioca predstavke. Najveći broj strana nije bio čitljiv. Na čitljivim stranama navedene su dijagnoze podnosioca predstavke, ali one nijesu sadržale nikakve informacije o prirodni liječenja koje je bilo pruženo podnosiocu predstavke u bolnici pritvorske jedinice.

D. Razmatranje predmeta podnosioca predstavke u meritumu

45. Okružni sud u Butirskom je 30. decembra 1998. primio spise predmeta od tužioca. Prvo pripremno ročište održano je 13. januara 1999. U narednim mjesecima sud je održao nekoliko ročišta tokom kojih su donijete odluke o različitim procesnim pitanjima. Tako je 17. marta 1999. sud odredio

novo vještačenje mentalnog zdravlja podnosioca predstavke i odložio pretres. Izvještaj vještaka bio je pripremljen do 15. juna 1999; u izvještaju je zaključeno da podnosilac predstavke nije uračunljiv, ali nijesu date preporuke za obavezno liječenje. Sud je 27. jula 1999. odredio novo psihijatrijsko vještačenje mentalnog zdravlja podnosioca predstavke i odložio razmatranje predmeta.

46. Prvo ročište o meritumu održano je 11. novembra 1999. u prisustvu advokata podnosioca predstavke. Podnosilac predstavke nije bio prisutan. Na zahtjev advokata sud je dozvolio da nekoliko osoba, uključujući gospođu Kostrominu, prisustvuje pretresu u svojstvu predstavnika podnosioca predstavke. Dato im je 30 minuta da se upoznaju sa spisima predmeta. Advokat podnosioca predstavke tražio je odlaganje zato što jedan broj svjedoka, uključujući G, koji je prodao heroin podnosiocu predstavke, i S. i R, policajci koji su bili uključeni u operaciju, nije došao. Međutim, sud je odlučio da nastavi s radom.

47. Argumenti koje je tim odbrane iznio prvostepenom sudu mogu biti rezimirani na sljedeći način. Odbrana je tvrdila da je T, djelujući u ime policije, podsticala podnosioca predstavke da izvrši krivično djelo. Prema odbrani, rusko pravo zabranjuje svaki oblik podsticanja ili provokacije; samo ako se priprema određena vrsta krivičnog djela može se sprovoditi tajna operacija. U ovom slučaju, međutim, kada je planirala „probnu kupovinu“, policija nije imala nikakav dokaz da je podnosilac predstavke uključen u trgovinu drogom.

48. Oni su dalje naglasili da je podnosilac predstavke priznao djelo dok je bio pod uticajem droge i bez pravne pomoći. Najzad, odbrana je osporila vjerodostojnost izvještaja sa forenzičkog vještačenja u kom se supstanca koja je zaplijenjena i koju je podnosilac predstavke navodno prodao T. identifikuje kao heroin. Pozvali su se i na izjavu koju je podnosilac predstavke potpisao 15. oktobra 1999, kada je rekao da mu je priznanje silom iznuđeno.

49. Tokom ročišta 11. novembra 1999, T. je svjedočila protiv podnosioca predstavke. Svjedočila je da je dobrovoljno pomogla policiji. Objasnila je da je predala podnosioca predstavke policiji „iz dobrote, da tako kažemo“ (*и́так сказа́ть, и́о добро́те ду́шевной*) [sic]. Isto tako, izjavila je sljedeće: „U to vrijeme nijesam znala gdje da nabavim heroin, pa sam ga pozvala [podnosioca predstavke] jer mi ga je u prošlosti već nabavljao.“

50. Sud je takođe saslušao M, koji je bio s podnosiocem predstavke u trenutku hapšenja i koji je, u načelu, potvrdio činjenice koje je navela T. Međutim, rekao je da je prije događaja o kojima je riječ on za sebe nabavio drogu iz drugog izvora. Najzad, sud je saslušao majku podnosioca predstavke, koja je opisala karakter svog sina. Svjedočila je da ne zna kada je njen sin počeo da uzima drogu.

51. Okružni sud je ispitao dokumenta, dokaze i nalaze vještaka koji se nalaze u spisima predmeta. Sud je naročito ispitao policijski izvještaj koji sadrži opis „probne kupovine“ i nalaze psihijatrijskog pregleda.

52. Istog dana, Okružni sud u Butirskom je donio odluku da je podnosilac predstavke kriv što je prodao heroin T. 28. oktobra 1998. godine. Pozivajući se na psihijatrijski izvještaj od 19. oktobra 1999. sud je takođe utvrdio da je podnosilac predstavke izvršio krivično djelo u stanju neuračunljivosti i da zato ne može biti krivično odgovoran. Sud je obustavio krivični postupak i odredio obavezno kućno liječenje podnosioca predstavke. Podnosilac predstavke je pušten iz pritvora.

53. Zastupnik podnosioca predstavke je podnio žalbu, tvrdeći da on nije kriv i insistirajući, između ostalog, na tome da je policija proizvela krivično djelo. Naročito nije bilo pouzdanog dokaza da je policija već u trenutku hapšenja podnosioca predstavke sumnjala da je on diler droge. Štaviše, podnosilac predstavke nije imao nikakvu finansijsku korist od transakcije pošto je G. dao sav novac koji je za kesicu dobio od T. Dalje, sud nije saslušao nekoliko ključnih svjedoka, uključujući dvojicu policajaca koji su uhapsili podnosioca predstavke, dva svjedoka prisutna prilikom hapšenja i G, koji je prodao supstancu podnosiocu predstavke. Najzad, zastupnici podnosioca predstavke tvrdili su da je priznanje podnosioca predstavke iznuđeno silom.

54. Moskovski gradski sud je 11. januara 2000. odbio žalbu. Podnosilac predstavke nije bio prisutan, ali su njegov advokat i zastupnici učestvovali u postupku po žalbi.

55. Okružni sud u Butirskom je 12. aprila 2004, na inicijativu neuropsihijatrijske bolnice br. 19 iz Moskve, odredio da se obustavi obavezno liječenje podnosioca predstavke.

II. RELEVANTNA DOKUMENTA SAVJETA EVROPE

56. Relevantni izvodi iz trećeg Generalnog izvještaja [CPT/Inf (93) 12] Evropskog komiteta za spriječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (u daljem tekstu „CPT“) glase:

„a. Pristup ljekaru

... 35. Zdravstvene usluge u zatvoru treba da obuhvataju barem ljekarske preglede i hitno liječenje (naravno, uz to često može da postoji odjeljenje bolničkog tipa s krevetima). ... Štaviše, zatvorski ljekari trebalo bi da budu u mogućnosti da zatraže usluge specijalista. ...

Vanbolničko liječenje treba da nadgleda, prema potrebi, medicinsko osoblje; u mnogim slučajevima za dalje pružanje njege nije dovoljno da ona bude prepuštena inicijativi zatvorenika.

36. Treba da bude dostupna direktna usluga potpuno opremljene bolnice, bilo civilne ili zatvorske. ...

37. Kad god zatvorenici treba da budu hospitalizovani ili kad treba da ih pregleda specijalista u bolnici, treba ih prevoziti hitno i na način koji njihovo zdravstveno stanje zahtijeva.“

b. Jednakost njege

38. Zdravstvena služba u zatvoru treba da obezbijedi medicinsko liječenje i njegu, kao i odgovarajući režim ishrane, fizioterapiju, rehabilitaciju ili bilo koju drugu neophodnu posebnu uslugu, u uslovima koji su uporedivi s onima koje imaju pacijenti van zatvora. Treba na odgovarajući način obezbijediti medicinsko, bolničko i tehničko osoblje, kao i prostorije, instalacije i opremu.

Treba da postoji odgovarajući nadzor nad apotekom i distribucijom lijekova. Dalje, priprema lijekova treba uvijek da bude povjerena stručnom osoblju (farmaceut/medicinska sestra, itd.).

39. Za svakog pacijenta treba otvoriti zdravstveni karton koji sadrži dijagnostičke informacije, kao i zapise o promjenama zdravstvenog stanja pacijenta i o svim posebnim ispitivanjima kojima je bio podvrgnut. U slučaju premještanja, dosije treba da bude proslijeđen ljekarima u ustanovi u koju se pacijent prima.

Dalje, dnevne bilješke treba da vode timovi za zdravstvenu njegu, i u njima treba bilježiti konkretne događaje koji se tiču pacijenta. Takve bilješke su korisne jer daju opštu sliku o zdravstvenoj njezi u zatvoru, i istovremeno naglašavaju konkretne probleme koji mogu da se pojave.

40. Da bi zdravstvena služba dobro funkcionisala, ljekari i medicinsko osoblje moraju imati mogućnost da se redovno sastaju i formiraju radni tim pod vođstvom ljekara nadležnog za tu službu.“

III. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO

A. Krivična odgovornost za trgovinu drogom

57. Član 228, stav 1 Krivičnog zakonika kažnjava nezakonito nabavljanje droga bez namjere da se stavljaju u promet. Član 228, stav 4 kažnjava nezakonitu nabavku velike količine droga.

58. U skladu s članom 21 („neuračunljivost“) Krivičnog zakonika, lice koje je u vrijeme vršenja društveno opasne radnje neuračunljivo usljed hronične ili privremene mentalne poremećenosti, mentalne retardacije ili bilo kog drugog psihičkog stanja neće biti krivično odgovorno. U takvim slučajevima sud privremenom odlukom (*оўпегеленне*) obustavlja postupak i oslobađa okrivljenog od krivične odgovornosti ili kazne, i može odrediti da okrivljeni bude podvrgnut obaveznom medicinskom liječenju (čl. 410 Zakonika o krivičnom postupku). Međutim, ukoliko sud ustanovi da nema dovoljno dokaza o krivici okrivljenog, postupak treba da bude obustavljen po tom osnovu. I u tom slučaju sud ipak može odrediti obavezno liječenje.

B. Istražne tehnike

59. Član 6 Zakona o operativnim istražnim radnjama od 5. jula 1995, sa kasnijim amandmanima, navodi niz intruzivnih mjera koje mogu primjenjivati policajci ili bezbjednosne službe za potrebe istraživanja zločina. Pre-

ma članu 6, stav 1 (4) Zakona, policija može da sprovede „probnu kupovinu“ (*йроверочная закупка*) zabranjene robe (kao što su droge).

60. Prema članu 7, stav 2–1, Zakona, da bi pokrenula „probnu kupovinu“ policija treba da ima određene prethodne informacije o tome da se planira krivično djelo ili da je ono već izvršeno. Probna kupovina se pokreće pisanim rješenjem šefa odgovarajuće jedinice policije. Sudska kontrola se obezbjeđuje kada „probna kupovina“ uključuje ometanje stana, prepiske i drugih ustavom garantovanih prava. Formalni zahtjev je sastavljanje „protokola“, u kome se utvrđuju rezultati probne kupovine. Ovaj „protokol“ može biti korišćen kao dokaz u krivičnom postupku. Zakon predviđa druge situacije u kojima se može vršiti „probna kupovina“ (na primjer, kada se otpočinje krivična istraga, kada zahtjev za „probnu kupovinu“ postavljaju sudovi ili tužilaštva, itd.); međutim, to nije relevantno za ovaj slučaj.

C. Pritvor

1. Osnovi za pritvor

61. „Stari“ Zakonik o krivičnom postupku (ZKrP, na snazi do 2002), predviđao je niz privremenih mjera koje garantuju da će se okrivljeni pojaviti na suđenju i da će se postupak sprovoditi na najbolji način. Ove „preventivne mjere“ ili „mjere ograničenja“ (*меры йресеечения*) uključuju obavezu da se ne napušta grad ili region, mjere koje se odnose na zaštitu lica, puštanje na slobodu uz jemstvo ili pritvor (čl. 89 starog ZKrP).

62. Prema starom ZKrP, odluku o određivanju pritvora može donijeti tužilac ili sud (čl. 11, 89 i 96). Od nadležnog organa se tražilo da, kad odlučuje da li da se odredi pritvor okrivljenom licu, razmotri da li ima „dovoljno osnova da se vjeruje“ da će se on/ona tokom istrage ili suđenja skrivati ili ometati utvrđivanje istine ili ponovo izvršiti krivično djelo (čl. 89 starog ZKrP).

63. Prije 14. marta 2001, pritvor je odobran ako je okrivljeni bio okrivljen za krivično djelo za koje se izriče kazna od najmanje jedne godine zatvora ili ako su u predmetu postojale „izuzetne okolnosti“ (čl. 96). Prema starom Zakoniku, nadležni organ takođe je morao uzeti u obzir težinu optužbe, informacije o karakteru okrivljenog, njegovom/njenom zanimanju, starosti, zdravstvenom stanju, porodičnom stanju i drugim okolnostima (čl. 91 starog ZKrP).

2. Vremensko ograničenje pritvora

64. Zakonik razlikuje dvije vrste pritvora: prvi je „tokom istrage“, što znači za vrijeme dok nadležni organ – policija ili tužilaštvo – istražuje slučaj, a drugi „pred sudom“ (ili „tokom sudske istrage“), odnosno, dok se predmet nalazi pred sudom. Iako u praksi među njima nije bilo razlike (prityvorenik je

držan u istoj pritvorskoj jedinici), razlikovalo se računanje vremena provedenog u pritvoru.

(a) Vremensko ograničenje pritvora „tokom istrage“

65. Poslije hapšenja osumnjičeni se stavlja u pritvor „tokom istrage“. Maksimalan dozvoljeni period pritvora „tokom istrage“ je dva mjeseca, ali može biti produžen do osamnaest mjeseci u „izuzetnim okolnostima“. Produžavanje odobravaju nadležni tužioci, a ono se može osporavati pred sudom. Nikako nije moguće produžiti „istražni“ pritvor na više od osamnaest mjeseci (čl. 97 starog ZKrP). Period „istražnog“ pritvora računat je do dana kada tužilac prosljedi predmet prvostepenom sudu (čl. 97 starog ZKrP).

(b) Vremensko ograničenje pritvora „pred sudom“/“tokom sudskog postupka“

66. Od dana kada tužilac prosljedi predmet prvostepenom sudu, pritvor okrivljenog je „pred sudom“ (ili je pritvor „tokom sudskog postupka“). Prije 14. marta 2001. stari ZKrP nije postavljao vremensko ograničenje za pritvor „tokom sudskog postupka“. Trajanje suđenja nije bilo vremenski ograničeno (mada je sudija morao da počne suđenje u određenom roku poslije prijema spisa predmeta od tužioca).

3. Postupak za ispitivanje zakonitosti pritvora

(a) Za vrijeme trajanja pritvora „tokom istrage“

67. Pritvorenik ili njegov advokat ili zastupnik mogu pred sudom osporiti rješenje o određivanju pritvora koje je donio tužilac, i svako naredno rješenje o produžavanju pritvora. Sudija mora da razmotri zakonitost i opravdanost rješenja o određivanju ili produžavanju pritvora najkasnije tri dana po prijemu relevantnih dokumenata. Sudija može ili da odbije zahtjev ili ukine pritvor u istrazi i odredi puštanje pritvorenika na slobodu (čl. 220–1 i 220–2).

68. Na odluku sudije mogla se podnijeti žalba Višem sudu. Za takvu žalbu je važno isto vremensko ograničenje kao i za žalbe protiv presude o meritu (čl. 331 *in fine*).

(b) Tokom sudskog postupka

69. Po prijemu spisa predmeta sudija je trebalo da odredi, konkretno, da li okrivljeni treba da ostane u pritvoru ili da se brani sa slobode (čl. 222, st. 5 i čl. 230 starog ZKrP) i da odluči o svakom zahtjevu okrivljenog za puštanje na slobodu (čl. 223 starog ZKrP). Ako je zahtjev odbijen, može se podnijeti novi kada suđenje počne (čl. 223 starog ZKrP). U svakom trenutku tokom suđenja sud može donijeti, izmijeniti ili ukinuti bilo koju preventivnu mjeru, uključujući pritvor (čl. 260 starog ZKrP).

70. Žalba na takvu odluku podnosila se Višem sudu. Rok za njeno podnošenje bio je deset dana, a žalba je razmatrana u istom vremenskom roku kao žalba na presudu o suštini spora (čl. 331 starog ZKrP).

D. Odnos klijenta i advokata; Posloводство bez naloga

71. Pravno zastupanje klijenta u sudskom postupku obično se vrši prema pravilima o komisijonu ili ugovoru o zastupanju (poglavlja 49 i 52 Građanskog zakonika Ruske Federacije). Uz to, poglavlje 50 Zakonika predviđa posloводство bez naloga: osoba može djelovati u interesu druge osobe kako bi spriječila štetu po imovinu te osobe, zaštitila ili unaprijedila njene zakonite interese itd. Ako radnje osobe koja postupuje u interesu druge osobe bez odgovarajućeg ovlaštenja naknadno odobri korisnik tih radnji, smatraće se da je među njima bio sklopljen sporazum o zastupanju (čl. 982 Građanskog zakonika). Shodno tome, korisnik treba da pokrije razumne troškove zastupnika (čl. 984 Građanskog zakonika).

PRAVO

I. PRETHODNI PRIGOVOR DRŽAVE

72. U vezi s pitanjem pružanja pravne pomoći podnosiocu predstavke, Država se 2006. protivila učešću gospođe Kostromine u postupku pred Sudom. Država je konkretno ukazala da je ovlaštenje od 22. marta 2000. potpisala majka podnosioca predstavke, a ne on lično. Pošto je podnosilac predstavke u tom trenutku već bio punoljetan, trebalo je da on lično potpiše ovlaštenje. Štaviše, formular ovlaštenja nije sadržao potpis gospođe Kostromine, što je, po mišljenju Države, propust koji ovaj dokument čini ništavim. Država je tražila od Suda da ili pribavi od podnosioca predstavke pismeno odobrenje svakog dokumenta koji je gospođa Kostromina podnijela u njegovo ime, ili skine predmet sa spiska predmeta koji se vode pred Sudom.

73. Sud na početku podsjeća da je, u skladu s pravilom 45 Poslovnika Suda, pismeno ovlaštenje važeće za potrebe postupka pred Sudom. U praksi koja se razvila u primjeni Konvencije nijesu utvrđeni posebni formalni zahtjevi za takva dokumenta, iako ih domaće pravo predviđa (vidi, među najskorijim presudama, *Nosov protiv Rusije* (odluka), br. 30877/02, 20. oktobar 2005; vidi takođe *Moiseyev protiv Rusije* (odluka), br. 62936/00, 9. decembar 2004. i *Isajeva i drugi protiv Rusije* (odluka), br. 57947/00, 57948/00 i 57949/00, 19. decembar 2002.).

74. Što se tiče sumnji Države da podnosilac predstavke nije ovlastio gospođu Kostrominu da ga zastupa u postupku u Strazburu, Sud pretpostavlja da obje strane u postupku, podnosilac predstavke i Država, postupaju u dobroj vjeri; tvrdnja kojom se ova pretpostavka pokušava oboriti treba da bude dobro potkrijepljena. Kako se vidi iz spisa predmeta, gospođa Kostromina

je zastupala podnosioca predstavke u postupcima pred domaćim organima (vidi gore stav 46). Majka podnosioca predstavke, koja je potpisala formular koji sadrži ovlaštenje koje se gospođi Kostrominoj daje za zastupanje pred Sudom, bila je takođe jedan od zastupnika podnosioca predstavke pred prvostepenim sudom. Sam podnosilac predstavke je, kao što se vidi iz odluke Okružnog suda od 11. novembra 1998, bio mentalno obolio, što je zahtijevalo obavezno liječenje. Prirodno je da u takvim okolnostima majka, postupajući u njegovo ime, odredi gospođu Kostrominu kao njegovog zastupnika. Najzad, Država je ovaj argument iznijela tek u veoma poodmakloj fazi postupka.

75. U ovom kontekstu, Sud je uvjeren da je predstavka podnijeta na valjan način i da je gospođa Kostromina bila na odgovarajući način ovlaštena da zastupa podnosioca predstavke. Prigovor Države u pogledu ovog pitanja mora biti odbijen.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

76. Podnosilac predstavke se žalio na osnovu člana 3 Konvencije zbog toga što nije imao medicinsku negu u pritvoru tokom istrage i zbog nečovječnih uslova pod kojima je bio zatvoren. Član 3 glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju“.

A. Navodi strana u postupku

77. Država je insistirala na tome da je podnosiocu predstavke tokom pritvora u istrazi pruženo liječenje koje mu je bilo neophodno, da ćelije u bolnici pritvorske jedinice nijesu bile pretrpane i da su bile opremljene na odgovarajući način (vidi gore stav 36 *et seq.*). Svaka pritužba koju su podnijeli zastupnici podnosioca predstavke temeljno je ispitana i obrazloženi odgovori su dati blagovremeno. Podnosilac predstavke je 26. aprila 1999. godine zaista imao napad. Međutim, odmah ga je pregledao nadležni ljekar i dobio je stručnu medicinsku pomoć. Pisana izjava koju su potpisali zatvorenici koji su dijelili ćeliju s podnosiocem predstavke, koji nijesu imali nikakvo posebno medicinsko znanje, ne treba da bude prihvaćena kao dokaz. Država je zaključila da su pritužbe podnosioca predstavke u vezi s članom 3 neosnovane.

78. Podnosilac predstavke je ostao pri svojim navodima. Tvrdio je da je njegov opis uslova u pritvoru i medicinske pomoći koju je dobio u bolnici pritvorske jedinice tačan (vidi gore stav 29 *et seq.*). Vlasti su bile u potpunosti svjesne njegove bolesti. Otac podnosioca predstavke se mnogo puta raspitivao za zdravstveno stanje svog sina. Međutim, svi odgovori koje je dobio od uprave ustanove bili su opšteg karaktera i nijesu sadržali detaljne informacije o liječenju koje je podnosiocu predstavke pruženo zbog njegovih oboljenja. Podnosilac predstavke je konkretno ukazao na događaj od 26. aprila 1999.

kada je imao epileptični napad, a nije mu pružena nikakva stručna medicinska pomoć.

B. Ocjena suda

1. Medicinska pomoć

79. Sud konstatuje da su stranke iznijele različite tvrdnje u pogledu medicinske njege koju je podnosilac predstavke dobio u pritvorskoj jedinici. Shodno tome, Sud će početi da ispituje pritužbe podnosioca predstavke u vezi s članom 3 tako što će utvrditi činjenice koje se tiču tog dijela njegovih pritužbi.

(a) Utvrđivanje činjenica

80. Sud podsjeća na svoju praksu koja potvrđuje da se u svojim ocjenama dokaza Sud pridržavao standarda dokazivanja „van razumne sumnje“ (vidi *Avsar protiv Turske*, br. 25657/94, st. 282, ECHR 2001). Tako se zlostavljanje može dokazati na osnovu postojanja dovoljno snažnih, jasnih i dosljednih zaključaka ili sličnih neoborivih pretpostavki. Kada jedino državni organi, u potpunosti ili u velikom dijelu, raspolazu informacijama o događajima koji su predmet postupka, kao što je to slučaj kada se radi o događajima u vezi sa osobama lišenim slobode koje su pod njihovom vlašću, postojaće snažna pretpostavka u korist tvrdnje da su za povrede nastale tokom zatvaranja odgovorni državni organi. U takvim slučajevima na vlastima je da pruže zadovoljavajuće i uvjerljivo objašnjenje (vidi *Salman protiv Turske* [GC], br. 21986/93, st. 100, ECHR 2000-VII). U odsustvu takvog objašnjenja Sud može izvući zaključke koji mogu biti nepovoljni za tuženu Državu (vidi *Orhan protiv Turske*, br. 25656/94, st. 274, 18. jun 2002.).

81. U ovom predmetu podnosilac predstavke je tvrdio da mu nije pruženo odgovarajuće liječenje dok je bio u pritvoru. Međutim, nije podnio nikakvu medicinsku dokumentaciju koja bi konkretno ukazala na prirodu liječenja kome je bio podvrgnut dok je bio u pritvoru u istrazi, ako je liječenja bilo.

82. Ipak, Sud naglašava da u određenim okolnostima teret dokazivanja može biti prenijet sa podnosioca predstavke na tuženu Državu (vidi gore stav 80). Pitanje koje se postavlja je da li ovaj pristup može biti primijenjen u ovom slučaju. Da bi odgovorio na to pitanje Sud će ispitati postojeće dokaze i činjenice koje prihvataju obje strane.

83. Prvo, nije sporno da je u trenutku hapšenja podnosilac predstavke bolovao od nekoliko hroničnih bolesti, kao što su epilepsija, pankreatitis, virusni hepatitis B i C, kao i razni psihijatrijski poremećaji. On je takođe bio HIV pozitivan. Država nije poricala da su ova oboljenja, od kojih su neka bila opasna po život, bila poznata vlastima i da su zahtijevala stalni medicinski nadzor i ljekarsku njegu. Trebalo je da vlasti vode evidenciju o zdravstvenom

stanju podnosioca predstavke i o liječenju kome je bio podvrgnut tokom boravka u pritvoru (vidi Opšti izvještaj CPT o standardima zdravstvene zaštite u zatvorima, naveden gore u stavu 56).

84. Sud sa zabrinutošću konstatuje da je tokom pritvora podnosilac predstavke dobio nekoliko ozbiljnih bolesti, kao što su male boginje, bronhitis i akutna upala pluća. Imao je i nekoliko epileptičnih napada. Iako to što se često razbolijevao može biti djelimično objašnjeno prethodnom istorijom bolesti, tačnije činjenicom da je bio HIV pozitivan, ozbiljno pogoršanje njegovog zdravstvenog stanja u pritvorskoj jedinici izaziva određene sumnje u pogledu toga da li je tamo bila dostupna odgovarajuća medicinska njega (vidi *Farbtuhs protiv Letonije*, br. 4672/02, st. 57, 2. decembar 2004).

85. Sud takođe primjećuje da je podnosilac predstavke obavijestio vlasti o svojim problemima u vrijeme kada se razumno moglo očekivati da one preduzmu odgovarajuće mjere. U svojim zahtjevima podnosilac predstavke dao je detaljan i koherentan opis svog zdravstvenog stanja. Vlasti su imale dokumentaciju o njegovoj istoriji bolesti i bile su svjesne preporuka koje su u pogledu neophodnog medicinskog liječenja dali civilni ljekari.

86. Pored toga, u bar dva navrata otac podnosioca predstavke tražio je od uprave pritvorske jedinice nezavisno medicinsko ispitivanje zdravstvenog stanja podnosioca predstavke. Međutim, ovi zahtjevi su odbijeni: kao što se vidi iz medicinskog izvještaja koji je priložila Država, svako kasnije medicinsko ispitivanje podnosioca predstavke bilo je moguće samo na inicijativu istražnih organa. Veoma je uznemirujuće to da je pitanje ljekarskih pregleda podnosioca predstavke prepušteno diskrecionoj odluci istražnih organa: zavisilo je od istražnog organa, ne od ljekara, da li će se podnosiocu predstavke odrediti bilo koji dodatni ljekarski pregled. U takvim okolnostima teško je prihvatiti tvrdnju Države da podnosiocu predstavke nijesu bili potrebni dodatni ljekarski pregledi ili liječenje.

87. Najzad, jedan događaj od 26. aprila 1999. izaziva posebnu zabrinutost. Podnosilac predstavke je tvrdio da su tog dana zatvorenici koji su dijelili ćeliju s njim morali da mu daju lijek putem injekcije kako bi zaustavili napad epilepsije. Da bi potvrdio ovo, podnosilac predstavke je priložio pisanu izjavu koju su potpisali zatvorenici iz njegove ćelije. Sud konstatuje tvrdnju Države da ova izjava ne može biti prihvaćena kao dokaz jer zatvorenici koji su dijelili ćeliju s podnosiocem predstavke nijesu medicinski stručnjaci. Međutim, ne treba imati profesionalno znanje da bi se reklo da injekciju nije dao neko od osoblja zatvorske bolnice. Nema razloga da se veruje da su zatvorenici iz ćelije podnosioca predstavke koji su potpisali izjavu lagali. S druge strane, Država nije priložila nikakav dokument o ovom incidentu. Iz tog razloga Sud prihvata opis podnosioca predstavke o okolnostima koje se odnose na događaj od 26. aprila 1999. U tom pogledu Sud podsjeća da medicinska pomoć koju su pružila nekvalifikovana lica ne može biti smatrana odgovarajućom (vidi *Farbtuhs*, gore citirano, st. 60).

88. Ukupno uzev, kombinacija gore navedenih faktora govori u prilog navoda podnosioca predstavke da medicinska njega u pritvorskoj jedinici nije bila odgovarajuća. U takvim okolnostima, bilo je na Državi da ih pobija. Međutim, Država nije priložila nijedan dokument koji bi objasnio koja vrsta medicinske njege je određena za podnosioca predstavke, kada je ona pružena i ko ju je pružio (vidi, *mutatis mutandis*, *Ostrovar protiv Moldavije*, br. 35207/03, st. 86, 13. septembar 2005.). Navodi Države po ovom pitanju bili su nejasni i slabo potkrijepljeni. Tako je Država tvrdila da je podnosilac predstavke bio podvrgnut „totalnom restorativnom liječenju i vitaminskoj terapiji“, što je izraz s vrlo širokim značenjem, koji zahtijeva dalje razjašnjenje. Dalje, Država nije razjasnila da li je podnosilac predstavke primio lijek koji su mu propisali civilni ljekari (vidi gore stav 24). Što se tiče ljekarskih izvještaja i izvoda iz zdravstvenog kartona podnosioca predstavke koje je Država priložila (u mjeri u kojoj su bili čitljivi), oni su samo potvrdili dijagnoze, ali nijesu sadržali informacije o prirodi liječenja koje je podnosilac predstavke dobio ili o bilo kom konkretnom pregledu kome je bio podvrgnut. Shodno tome, Sud smatra da Država nije pružila uvjerljivo objašnjenje za pogoršanje zdravstvenog stanja podnosioca predstavke u pritvorskoj jedinici.

89. Sud, stoga, prihvata opis koji je o svom zdravstvenom stanju i medicinskoj pomoći koju je primio tokom pritvora dao podnosilac predstavke. Sud, konkretno, prihvata da je aprila i jula 1999. podnosilac predstavke imao epileptične napade, ali da nije dobio, ili nije dobio blagovremeno, stručnu medicinsku pomoć. Tokom pritvora vlasti su propustile da prate njegove hronične bolesti i da mu pruže odgovarajuće medicinsko liječenje, što je pogoršalo njegovo zdravstveno stanje i povećalo njegovu podložnost drugim bolestima, tačnije ponovljenim upalama pluća. Jednom prilikom, podnosilac predstavke, koji je imao visoku temperaturu, smješten je u bolničku ćeliju s bolesnicima koji imaju gnojna oboljenja. Jula 1999. razbolio se od bronhopneumonije, ali mu je tek poslije deset dana pruženo liječenje. Sud će sada ispitati da li ove činjenice, uzete zajedno s ostalim relevantnim okolnostima slučaja, predstavljaju „nečovječno ili ponižavajuće postupanje“, kao što je podnosilac predstavke sugerisao.

(b) Ispitivanje pritužbe

90. Sud podsjeća da član 3 Konvencije sadrži jednu od osnovnih vrijednosti demokratskog društva. On apsolutno zabranjuje mučenje ili nečovječno postupanje ili kažnjavanje, nezavisno od okolnosti i ponašanja žrtve (vidi *Labita protiv Italije*, presuda od 6. aprila 2000, *Reports of Judgments and Decisions* 2000-IV, st. 119).

91. Sud dalje podsjeća da, prema njegovoj praksi, zlostavljanje mora dostići minimalni stepen ozbiljnosti da bi spadalo u opseg člana 3. Procjena ovog minimuma je relativna: zavisi od svih okolnosti slučaja, kao što su trajanje postupanja, njegove fizičke i psihičke posljedice i, u nekim slučajevi-

ma, pol, starost i zdravstveno stanje žrtve (vidi, među drugim izvorima, *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 18. januara 1978, Series A br. 25, s. 65, st. 162). Iako je svrha takvog postupanja faktor koji treba uzeti u obzir, a naročito pitanje da li je postojala namjera da se žrtva ponizi ili omalovaži, odsustvo takve svrhe ne isključuje mogućnost da je došlo do povrede ovog člana (*Peers protiv Grčke*, br. 28524/95, st. 74, ECHR 2001-III).

92. U izuzetnim slučajevima, kada je zdravstveno stanje zatvorenika apsolutno nespojivo sa lišenjem slobode, član 3 može zahtijevati da on, pod određenim uslovima, bude pušten na slobodu (vidi *Papon protiv Francuske* (br. 1) (odluka), br. 64666/01, CEDH 2001-VI; *Priebke protiv Italije* (odluka), br. 48799/99, 5. april 2001). Postoje tri važne stvari koje treba razmotriti kad se ocjenjuje kompatibilnost zdravstvenog stanja podnosioca predstavke sa njegovim lišenjem slobode: (a) zdravstveno stanje zatvorenika, (b) adekvatnost medicinske pomoći i njege pružene u zatvoru; i (c) to koliko je preporučljivo da se ostane pri mjeri lišenja slobode, s obzirom na zdravstveno stanje podnosioca predstavke (vidi *Mouisel protiv Francuske*, br. 67263/01, st. 40–42, ECHR 2002-IX).

93. Međutim, član 3 ne može biti tumačen tako da predviđa opštu obavezu oslobađanja zatvorenika iz zdravstvenih razloga. On umjesto toga nameće Državi obavezu da štiti fizičku dobrobit osoba koje su lišene slobode. Sud prihvata da medicinska njega dostupna u zatvoru možda nije uvijek na istom nivou kao u najboljim medicinskim ustanovama za opštu populaciju. Ipak, Država mora obezbijediti da zdravlje i dobrobit zatvorenika budu osigurani na odgovarajući način, između ostalog, tako što će im se dati neophodna medicinska pomoć (vidi *Kudła protiv Poljske* [GC], br. 30210/96, st. 94, ECHR 2000-XI; vidi takođe *Hurtado protiv Švajcarske*, presuda od 28. januara 1994, Series A br. 280-A, mišljenje Komisije, str. 15–16, st. 79; i *Kalashnikov protiv Rusije*, br. 47095/99, st. 95 i 100, ECHR 2002-VI). U gore citiranom predmetu *Farbtuhs* Sud je konstatovao da, ukoliko vlasti odluče da [ozbiljno bolesnu] osobu liše slobode i da je zadrže u zatvoru, one treba da pokažu posebnu pažnju u obezbjeđivanju takvih uslova kakvi odgovaraju posebnim potrebama zatvorene osobe, a koje su posljedica njene bolesti (st. 56).

94. Vraćajući se na ovaj predmet, Sud podsjeća da dokazi iz različitih medicinskih izvora potvrđuju da je podnosilac predstavke imao nekoliko ozbiljnih medicinskih problema koji su zahtijevali redovnu medicinsku njegu. Međutim, ništa ne sugerise da su njegove bolesti načelno nespojive sa lišenjem slobode. Pritvorska jedinica je imala ambulantu, u koju je podnosilac predstavke smještan u nekoliko navrata, i može se pretpostaviti da su njegove bolesti mogle biti liječene u toj ambulanti.

95. Sud se istovremeno poziva na svoje zaključke o tome da podnosilac predstavke nije dobio neophodnu medicinsku njegu. Čak i dok je bio u zatvorskoj bolnici, on je očigledno patio od fizičkih posljedica svog zdravstvenog stanja. Što se tiče psihičkih posljedica, on je sigurno znao da u svakom

trenutku postoji opasnost da dođe do situacije koja može izazvati veoma ozbiljne posljedice i u kojoj je potrebna hitna, kvalifikovana medicinska pomoć, a znao je i da ovakva pomoć nije dostupna (vidi gore stav 29 *et seq.*). Ne samo da su vlasti pritvorske jedinice podnosiocu predstavke uskratile odgovarajuću medicinsku pomoć, nego mu je uskraćena i mogućnost da je dobije iz drugih izvora (vidi gore stav 27). To je kod njega moralo izazvati značajan strah.

96. Štaviše, podnosilac predstavke bio je HIV pozitivan i imao je ozbiljan mentalni poremećaj. To je povećavalo rizike u vezi sa bilo kojom od bolesti od kojih je bolovao tokom pritvora i intenziviralo njegove strahove u vezi s tim. U takvim okolnostima, odsustvo kvalifikovane i pravovremene medicinske pomoći, zajedno s odbijanjem vlasti da dozvole nezavisno medicinsko ispitivanje njegovog zdravstvenog stanja, stvorilo je tako snažan osjećaj nesigurnosti da je, u kombinaciji sa njegovim fizičkim patnjama, to preraslo u ponižavajuće postupanje u smislu člana 3.

97. Shodno tome, u ovom smislu je došlo do povrede člana 3 Konvencije.

2. Opšti uslovi pritvora

98. Što se tiče pritužbe podnosioca predstavke o opštim uslovima lišenja slobode u pritvorskoj jedinici br. 48/1 u Moskvi i bolničkoj jedinici u toj ustanovi, Sud smatra da, s obzirom na svoje nalaze na osnovu člana 3 o nedostatku medicinske pomoći na tom mjestu, nije neophodno odvojeno razmatrati pritužbu o opštim uslovima pritvora.

III. NAVODNA POVREDA ČLANA 5, STAV 3 KONVENCIJE

99. Podnosilac predstavke se žalio da je njegovo dugotrajno zadržavanje u pritvoru prevazilazilo razumne vremenske okvire i da nije bilo opravdano. U tom pogledu, on se pozvao na član 5, stav 3 Konvencije, koji glasi:

„Svako ko je uhapšen ili lišen slobode shodno odredbama iz stava 1(c) ovog člana ... imaće pravo da mu se sudi u razumnom roku ili da bude pušten na slobodu do suđenja. Puštanje na slobodu može se usloviti jemstvima da će se lice pojaviti na suđenju.“

A. Navodi strana u postupku

100. Država je tvrdila da je dalje zadržavanje podnosioca predstavke u pritvoru bilo neophodno zbog ozbiljnosti optužbi protiv njega, njegovog karaktera i rizika od skrivanja. Podnosilac predstavke je bio okrivljen za ozbiljna krivična djela za koja je moguće izreći kaznu od više od trinaest godina zatvora. Osnov za prvo rješenje o pritvoru, koji je podnosiocu predstavke odredilo tužilaštvo 20. oktobra 1998, bila je bojazan da bi se podnosilac predstavke mogao skrivati, i sva naredna rješenja o pritvoru su se takođe impli-

citno zasnivala na tome. Zdravstveno stanje podnosioca predstavke nije bilo toliko ozbiljno da bi prevagnulo nad javnim interesom koji je zahtijevao da mu pritvor bude produžen. Bilo je potrebno produžavati pritvor podnosioca predstavke naročito da bi se sprovedo stručno ispitivanje njegovog psihičkog stanja. Na taj način, pritvor podnosioca predstavke nije izašao van razumnog vremenskog okvira.

101. Podnosilac predstavke je ostao pri svojim argumentima. On je odgovorio da njegov produženi pritvor nije bio neophodan. Nije bilo opasnosti od skrivanja, ponovnog vršenja krivičnog djela ili ometanja postupka, a sama težina optužbi nije mogla da opravda njegovo pritvaranje. On je bolovao od mnogo bolesti i imao je stalno mjesto boravka i zanimanje (bio je student). Štaviše, sudovi nijesu ponudili nikakve razloge zbog kojih smatraju da takva opasnost postoji. Nije bilo ozbiljnog dokaza o krivici jer su optužbe bile zasnovane na provokaciji policije; nije bilo rizika od ponovnog vršenja krivičnog djela; a osjetljivo zdravstveno stanje podnosioca predstavke je upućivalo na to da on treba odmah da bude pušten iz zatvora. Produženja njegovog pritvora bila su u vezi s ponovljenim psihijatrijskim ispitivanjima njegovog mentalnog zdravlja.

B. Ocjena Suda

102. Sud je na početku konstatovao da je pritvor podnosioca predstavke trajao od 29. oktobra 1998, datuma kad je uhapšen, do 11. novembra 1999, dana kada je sud izrekao svoju presudu u njegovom predmetu, kada je i pušten na slobodu. Ukupno trajanje pritvora je tako dostiglo jednu godinu i 23 dana.

1. Opšta načela

103. Lice okrivljeno za krivično djelo mora uvijek biti na slobodi tokom suđenja, osim ukoliko Država može da pokaže da postoje „relevantni i dovoljni“ razlozi kojima se pravda to što se zadržava u pritvoru (vidi *Wemhoff protiv Njemačke*, presuda od 27. juna 1968, Series A br. 7, st. 12; *Yagci i Sargin protiv Turske*, presuda od 8. juna 1995, Series A br. 319-A, st. 52).

104. Kroz praksu Suda ustanovljena su četiri osnovna razloga koja se smatraju prihvatljivim za odbijanje zahtjeva za puštanje na slobodu uz jamstvo: rizik da se okrivljeni ne pojavi na suđenju (vidi *Stögmüller protiv Austrije*, presuda od 10. novembra 1969, Series A br. 9, st. 15); i rizik da će okrivljeni, ako bude pušten na slobodu, preduzeti neke radnje s ciljem da utiče na postupak (vidi *Wemhoff*, citirano gore, st. 14), izvršiti nova krivična djela (vidi *Matznetter protiv Austrije*, presuda od 10. novembra 1969, Series A br. 10, st. 9) ili remetiti javni mir (vidi *Letellier protiv Francuske*, presuda od 26. juna 1991, Series A br. 207, st. 51).

105. Prije svega je na nacionalnim sudskim vlastima da odrede da li je, u datom slučaju, neophodno odrediti pritvor (vidi *Nikolov protiv Bugarske*, br. 38884/97, st. 74, 30. januar 2003.). Ovlašćenje Suda da preispituje odluke domaćih sudova u ovom kontekstu veoma je ograničeno: samo u slučaju da je obrazloženje domaćih vlasti arbitrarno ili da nije zasnovano na činjenicama, Sud može da interveniše i da zaključi da je lišavanje slobode bilo neopravdano.

2. *Primjena navedenih načela u ovom slučaju*

106. Sud konstatuje da se prvobitno rješenje o pritvoru od 30. oktobra 1998. godine, koje je donijelo tužilaštvo, zasniva na ozbiljnosti optužbi protiv podnosioca predstavke i navodnom riziku od skrivanja. Međutim, sudovi nijesu dali nikakvo obrazloženje kada su produžavali pritvor podnosioca predstavke ili odbijali nekoliko zahtjeva za puštanje na slobodu koje je podnosila odbrana.

107. Stoga, Sud naglašava da, iako je postojanje razumne sumnje uslov *sine qua non* za inicijalno određivanje pritvora, nakon određenog proteka vremena to više nije dovoljno (vidi, kao uobičajeni izvor, *Labita protiv Italije* [GC], br. 26772/95, st. 153, ECHR 2000-IV). Sud prihvata da je razumna sumnja mogla opravdati inicijalno određivanje pritvora podnosiocu predstavke. On, međutim, podsjeća da ozbiljnost optužbi sama po sebi ne može opravdati dugotrajan pritvor. Pritvor ne može da se koristi računajući na to da će biti izrečena zatvorska kazna (vidi *Rokhlina protiv Rusije*, br. 54071/00, st. 66, 7. april 2005; *Panchenko protiv Rusije*, br. 45100/98, st. 102, 8. februar 2005; i *Letellier*, citiran gore). Sud u tom pogledu konstatuje da je poslije 30. oktobra 1998. pritvor podnosioca predstavke bio nekoliko puta produžavan i da je trajao preko godinu dana. Štaviše, decembra 1998. je završena istraga i predmet je proslijeđen prvostepenom sudu. Po mišljenju Suda, domaće vlasti su u takvim okolnostima trebale da predoče nove razloge da bi opravdale produžavanje pritvora podnosiocu predstavke.

108. Što se tiče razloga koje je Država navela u svojim napomenama, naim opasnosti od skrivanja i „karaktera“ podnosioca predstavke, Sud podsjeća da je on, u suštini, pozvan da odluči da li je prekršen član 5, stav 3 na osnovu razloga koje su naveli domaći sudovi u svojim odlukama i na osnovu činjenica koje je naveo podnosilac predstavke u svojim žalbama (vidi *Jablonski protiv Poljske*, br. 33492/96, st. 79, 21. decembar 2000). U predmetu *Ilijkov protiv Bugarske* (br. 33977/96, st. 86, 26. juli 2001) Sud je ustanovio:

„Iako su možda postojale činjenice koje su mogle da opravdaju lišenje slobode [podnosioca predstavke], one nijesu pomenute u odlukama sudova... i nije zadatak Suda da ustanovi takve činjenice i da preuzme ulogu nacionalnih vlasti koje su odlučile o pritvaranju podnosioca predstavke.“

Razlozi koje je Država iznijela za to što je podnosilac predstavke lišen slobode nijesu pomenuti u odlukama domaćih sudova i Sud ne može da pri-

hvati da ti razlozi proizilaze iz okolnosti u ovom predmetu. S druge strane, takvi faktori kao što su mladost podnosioca predstavke, njegovi zdravstveni problemi, nepostojanje krivične evidencije, činjenica da je imao stalno mjesto boravka i stabilne porodične odnose ukazivali su na to da je potrebno pažljivo razmotriti njegove zahtjeve za puštanje na slobodu i analizirati ih u sudskim odlukama. Čini se da izostanak obrazloženja nije bio slučajni ili kratkoročni propust, već prije uobičajeni način na koji se postupalo sa zahtjevima za puštanje na slobodu. Imajući sve ovo u vidu, Sud je zaključio da pritvor podnosioca predstavke tokom istrage i suđenja nije bio opravdan „relevantnim i dovoljnim“ razlozima.

109. Iz tog razloga došlo je do povrede člana 5, stav 3 Konvencije.

IV. NAVODNA POVREDA ČLANA 5, STAV 4 KONVENCIJE

110. Podnosilac predstavke se žalio na to što domaći sudovi nijesu „hitno“ razmatrali njegove zahtjeve za puštanje na slobodu od 21. aprila 1999. i 17. septembra 1999. On se takođe žalio na to što njegove žalbe pred Moskovskim gradskim sudom, koje su podnijete 4. i 17. avgusta 1999, nijesu bile razmotrene. On se u tom pogledu pozvao na član 5, stav 4 Konvencije, koji glasi:

„Svako ko je lišen slobode ima pravo da pokrene postupak u kome će sud hitno ispitati zakonitost lišenja slobode i naložiti puštanje na slobodu ako je lišenje slobode nezakonito. ...“

A. Navodi strana u postupku

111. Što se tiče zakašnjelog razmatranja zahtjeva za oslobađanje iz pritvora koje je podnio podnosilac predstavke, Država je konstatovala da je nadležni sud 17. marta 1999. odredio dodatno ispitivanje mentalnog zdravlja podnosioca predstavke. Usljed toga suđenje je odloženo. Zahtjev za puštanje na slobodu od 21. aprila 1999. je tako podniet u periodu kad nijesu održavana ročišta. Čim je dobio rezultate stručnog pregleda, sud je odredio datum za ročište i tokom tog ročišta razmotrio zahtjev. Isto se odnosi na zahtjev za puštanje na slobodu koji je podniet 17. septembra 1999: to je bilo tokom perioda kada je sud čekao rezultate četvrtog stručnog ispitivanja mentalnog zdravlja podnosioca predstavke. Zahtjev od 17. septembra 1999. razmotren je na narednom ročištu o meritumu, 11. novembra 1999.

112. Država je dalje tvrdila da tokom ročišta održanog 27. jula 1999. odbrana nije podnijela nikakav zahtjev za puštanje na slobodu. Zahtjev od 27. jula 1999. u stvari je primljen u sudu 2. avgusta 1999. Što se tiče zahtjeva od 15. i 17. septembra 1999, podnijetih zamjeniku predsjednika Moskovskog gradskog suda i predsjedniku Vrhovnog suda, oni su proslijeđeni moskovskom Okružnom sudu u Butirskom „po ustanovljenom redosledu i uvršteni u spise predmeta“.

113. Što se tiče navodnog propusta Moskovskog gradskog suda da razmotri žalbu od 30. jula 1999, Država je ostala pri tome da se ona odnosila samo na potrebu za još jednim vještačenjem mentalnog zdravlja podnosioca predstavke, a ne na pitanje pritvora.

114. Podnosilac predstavke je ostao pri svojoj pritužbi, međutim, bez iznošenja bilo kakvih relevantnih argumenata. On je insistirao na tome da su se njegov advokat i zastupnici žalili na odluku od 27. jula 1999. kojom mu je produžen pritvor, ali da ta žalba nikad nije razmatrana.

B. Ocjena Suda

1. Opšta načela

115. Sud podsjeća da član 5, stav 4 predviđa da će se „*hitno* ispitati zakonitost lišenja slobode“ (kurziv dodat). Postoje dva aspekta ovog zahtjeva: prvo, mogućnost da se ispita zakonitost mora postojati ubrzo pošto je lice lišeno slobode i, ukoliko je neophodno, u razumnim intervalima poslije toga. Drugo, postupak ispitivanja zakonitosti mora biti vođen s dužnom pažnjom. Sud dalje podsjeća da, kada domaće pravo predviđa mehanizam za žalbe, žalbeno tijelo mora takođe da postupa u skladu s članom 5, stav 4 (vidi presudu *Grauzinis protiv Litvanije*, br. 37975/97, 10. oktobar 2000, st. 30–32). To se odnosi naročito na brzinu kojom žalbeno tijelo razmatra odluku nižeg suda kojom je određeno lišavanje slobode.

116. Pitanje da li je bilo poštovano pravo lica na „*hitno* razmatranje“ njegovih zahtjeva za puštanje na slobodu biće razmatrano u svijetlu okolnosti svakog slučaja; u složenim predmetima razmatranje zahtjeva za puštanje na slobodu može trajati duže nego u jednostavnim. U predmetu *Baranowski protiv Poljske* (br. 28358/95, ECHR 2000-III) domaćim sudovima trebalo je pet mjeseci da razmotre zahtjev za puštanje na slobodu. Država je pokazala da je domaći sud počeo razmatranje prvog zahtjeva za puštanje na slobodu već narednog dana pošto je podniet i da je poslije toga u pet navrata odložio razmatranje zahtjeva zbog toga što je trebalo prikupiti dokaze od tri vještaka. Međutim, i pored ovih argumenata, Sud je ustanovio povredu člana 5, stav 4. U predmetu *Samy protiv Holandije* (br. 36499/97, odluka od 4. decembra 2001.) koji se odnosi na lišavanje slobode stranaca radi protjerivanja, Sud je ustanovio da je period od 25 dana u skladu s članom 5, stav 4. Istovremeno, u predmetu *Rehbock protiv Slovenije* (br. 29462/95, st. 85, ECHR 2000-XII), Sud je ustanovio da je zahtjev za puštanje na slobodu razmatran 23 dana pošto je podniet prvostepenom sudu, i da to nije „*hitno*“ ispitivanje koje se zahtijeva na osnovu člana 5, stav 4. Sud je u jednom predmetu zaključio da je odlaganje od sedamnaest dana u suprotnosti s ovom odredbom (vidi *Kadem protiv Malte*, br. 55263/00, st. 43, 9. januar 2003.).

2. *Primjena navedenih načela u ovom predmetu*

(a) **Odlaganje razmatranja zahtjeva za puštanje na slobodu od 21. aprila 1999.**

117. Sud primjećuje da je 17. marta 1999. Okružni sud odlučio da podnosilac predstavke treba da ostane u pritvoru tokom suđenja. Međutim, nije naveo razloge za dalji pritvor podnosioca predstavke; takođe nije odredio nikakvo vremensko ograničenje pritvora. Sud dalje zapaža da se iz primjenljivog prava ne mogu izvesti bilo kakva ograničenja u pogledu prava na preispitivanje odluka o produženju pritvora (vidi gore stav 61 *et seq.*): primjenljivo pravo ne određuje koliko često prvostepeni sud treba da se vraća na pitanje pritvora okrivljenog. U načelu, odbrana može da podnese koliko god želi zahtjeva za puštanje na slobodu, a ako želi može to da čini svakog dana. Stoga, podnosiocu predstavke ništa nije ukazivalo na to kada bi trebalo da podnese novi zahtjev za puštanje na slobodu.

118. Novi zahtjev podniet je, u stvari, 21. aprila 1999, tačnije mjesec dana pošto se Okružni sud izjasnio o tom pitanju. U tom zahtjevu podnosilac predstavke pozvao se na svoje loše zdravlje. Po mišljenju Suda, taj argument bi mogao biti shvaćen kao nova okolnost, koja zahtijeva ponovno razmatranje pritvora (naročito imajući u vidu da u prethodnim sudskim odlukama o pritvoru nije bilo obrazloženja i s obzirom na to da je podnosilac predstavke u tom pogledu iznio dokazivu tvrdnju – vidi gore stavove 83 i 84). U ovakvim okolnostima, Sud zaključuje da podnosilac predstavke nije zlorabio pravo da se njegov pritvor preispita i bilo je razumno da očekuje odgovor na svoj zahtjev za puštanje na slobodu u kratkom roku.

119. Međutim, Okružni sud je razmatrao zahtjev za puštanje na slobodu tek na narednom ročištu o meritumu, čiji datum je određen u skladu s potrebama suđenja. Prošlo je više od tri mjeseca između datuma kada je zahtjev podniet i datuma kada ga je sud razmatrao. Sud ne smatra da je ubjedljiva tvrdnja Države da nije bilo potrebe da se održi ročište prije nego što stignu nalazi vještačenja. To možda jeste bilo relevantno za određivanje narednog ročišta o meritumu, ali ne za razmatranje zahtjeva podnosioca predstavke za puštanje na slobodu. Država nije iznijela nikakvo drugo prihvatljivo opravdanje za odugovlačenje i nema dokaza da je za njega na bilo koji način odgovoran podnosilac predstavke.

120. Sud zaključuje da je razmatranje zahtjeva za puštanje na slobodu koji je podniet 21. aprila 1999. bilo neopravdano odloženo i da je, shodno tome, u tom pogledu došlo do povrede člana 5, stav 4.

(b) **Odlaganje razmatranja zahtjeva za puštanje na slobodu od 17. septembra 1999.**

121. Kad je u pitanju drugi zahtjev za puštanje na slobodu, Sud konstatuje da je 27. jula 1999. Okružni sud u Butirskom odlučio da podnosilac

predstavke treba da ostane u pritvoru. Ni ova odluka nije obrazložena, niti je njom određeno trajanje pritvora. Sedamnaestog septembra 1999, jedan mjesec i 21 dan poslije donošenja odluke, zastupnik podnosioca predstavke podnio je Okružnom sudu zahtjev za puštanje podnosioca predstavke na slobodu. Zahtjev je razmatran poslije jednog mjeseca i 24 dana. Imajući u vidu obzire koji su izloženi gore u stavovima 117 *et seq*, Sud zaključuje da je razmatranje drugog zahtjeva za puštanje na slobodu takođe trajalo neopravdano dugo. Prema tome, u tom pogledu je došlo do povrede člana 5, stav 4.

(c) Pristup drugostepenom sudu

122. Najzad, podnosilac predstavke je tvrdio da drugostepeni sud nikad nije razmatrao žalbu na odluku suda od 27. jula 1999. kojom se odobrava dalje zadržavanje u pritvoru.

123. Sud prima k znanju tvrdnju Države da žalba koju je advokat podnosioca predstavke podnio 30. jula 1999. nije sadržala zahtjev za preispitivanje odluke prvostepenog suda o određivanju pritvora. Međutim, dokumenti kojima Sud raspolaže svjedoče suprotno. Tačno je da se žalba (*частинная жалоба*) od 30. jula 1999. bavila uglavnom pitanjima mentalnog zdravlja podnosioca predstavke. Međutim, ona se odnosila i na pritvor podnosioca predstavke: žalbom se izričito zahtijevalo preispitivanje odluke prvostepenog suda da se podnosilac predstavke zadrži u pritvoru (vidi gore stav 17).

124. Sud podsjeća da kada domaće pravo predviđa mehanizam za žalbe, i žalbeno tijelo takođe mora da postupa u skladu sa članom 5, stav 4 (vidi *Toth protiv Austrije*, presuda od 12. decembra 1991, Series A br. 224, st. 84). Iz tog razloga, to što je propušteno da se razmotri žalba na odluku od 27. jula 1999. predstavlja povredu prava podnosioca predstavke na razmatranje zakonitosti njegovog pritvora, garantovanog članom 5, stav 4.

V. NAVODNA POVREDA ČLANA 6 KONVENCIJE

125. Podnosilac predstavke se žalio da je krivični postupak protiv njega bio nepravičan. On je naročito naveo da su ga policajci, koristeći T. kao svog agenta, podstakli da izvrši krivična djela nabavke i snabdijevanja drogom. U tom pogledu pozvao se na član 6 Konvencije koji, u svojim relevantnim djelovima, predviđa:

„1. Svako, tokom odlučivanja o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu ... raspravu u razumnom roku.

...

3. Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća minimalna prava:

...

(b) da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane ...“

A. Navodi strana u postupku

126. Država je tvrdila da nijesu povrijeđena prava podnosioca predstavke. Ukazala je da „probna kupovina“, ili, u domaćem žargonu „operativni eksperiment“ (*оперативный эксперимент*), predstavlja prikladan metod za borbu protiv kriminala; dokazi koji se pribave u takvim „eksperimentima“ prihvatljivi su prema ruskom pravu i mogu da vode osudi počinioca. Država je takođe istakla da „pitanje koja je konkretna informacija koje se tiče ilegalnih aktivnosti [podnosioca predstavke] s narkoticima bila na raspolaganju [policiji prije sprovođenja probne kupovine] nije bilo dio dokaza u ovom krivičnom predmetu“. Probna kupovina je izvršena zakonito i dokazi koji su tom prilikom sakupljeni bili su propisno uključeni u spise predmeta. Svjedok T. je znala da je podnosilac predstavke uključen u trgovinu drogom. Pristala je da učestvuje u probnoj kupovini i nije vršila pritisak na podnosioca predstavke da od njega nabavi drogu.

127. Podnosilac predstavke ostao je pri svojim pritužbama. Pozivajući se na odluku suda od 11. novembra 1999, tvrdio je da je njegova osuda zasnovana isključivo na dokazima koji su prikupljeni putem probne kupovine. Ukazao je da domaće pravo [policiji] dozvoljava vršenje „eksperimentata“ samo s ciljem da se potvrde već postojeće sumnje da je neko lice uključeno u krivične aktivnosti. Međutim, policijska operacija o kojoj je riječ je planirana i sprovedena, a da policija nije imala inkriminišuće informacije o podnosiocu predstavke; štaviše, on nije imao krivični dosije i nikakva prethodna istraza nije bila otvorena. Podnosilac predstavke je tvrdio da je ovaj predmet u pogledu činjeničnog stanja sličan predmetu *Teixeira de Castro* (presuda od 9. juna 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-IV), u kojem je Sud ustanovio povredu člana 6, stav 1 Konvencije.

B. Ocjena Suda

1. Opšta načela

128. Na početku, Sud bi želio da naglasi da nije slijep za teškoće s kojima se vlasti suočavaju u borbi protiv ozbiljnih krivičnih djela i potrebu za sofisticiranim istražnim metodama koje su ponekad neophodne u tom kontekstu. U načelu, praksa Suda ne isključuje, u istražnoj fazi krivičnog postupka i kada je to potrebno zbog prirode krivičnog djela, mogućnost oslanjanja na dokaze prikupljene tajnom policijskom operacijom (vidi, na primjer, *Lüdi protiv Switzerland*, presuda od 15. juna 1992, Series A br. 238). Međutim, korišćenje tajnih agenata mora biti ograničeno; policija smije da djeluje tajno, ali ne smije da podstiče na izvršenje krivičnog djela (vidi *Teixeira de Castro*, citirano gore, st. 36).

129. Sud konstatuje da su hapšenje i osuda podnosioca predstavke bili rezultat policijske operacije. Sud je ranije razmatrao korišćenje dokaza pri-

bavljenih putem navođenja na izvršenje krivičnog djela (engl. *entrapment*; prim. prev.) od strane državnih organa u krivičnim postupcima. Tako je u predmetu *Teixeira de Castro*, citiranom gore, podnosiocu predstavke tajni policijski agent ponudio novac da bi od njega dobio heroin. Iako on nije imao prethodni krivični dosije, imao je kontakte s ljudima od kojih je mogao nabaviti drogu. Privučen novcem, podnosilac predstavke je prihvatio zahtjev policajaca. Poslije toga je okrivljen i osuđen za krivično djelo u vezi sa drogom. Pri ustanovljavanju povrede člana 6, stav 1, Sud je napravio razliku između akcija policajaca u ovom slučaju i običnih tajnih agenata koji mogu da sakriju svoj identitet kako bi dobili informacije i dokaze o krivičnom djelu bez aktivnog podsticanja na činjenje takvog djela. Sud je konstatovao da „iako porast organizovanog kriminala nesumnjivo zahtijeva preduzimanje odgovorajućih mjera, pravo na pravično sprovođenje postupka ipak zauzima tako istaknuto mjesto [...] da ne može biti žrtvovano u ime probitačnosti“ (st. 36). Sud je naglasio nekoliko elemenata u tom predmetu, naročito činjenicu da akcija dvojice policajaca nije bila dio sudski nadgledane operacije i da nacionalne vlasti nijesu imale bilo kakav dobar razlog da posumnjaju da je podnosilac predstavke i prethodno bio uključen u trgovinu drogom: nije imao krivični dosije i nije bilo ničeg što bi sugerisalo da je imao sklonost ka dilovanju drogom prije nego što mu se policajac obratio (*ibid.*, st. 37–38).

130. Slično tome, u nedavnom slučaju *Vanyan protiv Rusije* (br. 53203/99, 15. decembar 2005, st. 45–50), Sud je ustanovio povredu člana 6, stav 1, koja potiče od simulirane kupovine droge koja je bila takva da se može smatrati podsticanjem i, mada je kupovinu obavilo privatno lice koje je djelovalo kao tajni agent, nju je, u suštini, ipak organizovala i nadzirala policija.

131. Dalje, prilikom utvrđivanja da li je poštovana garancija o „pravičnom suđenju“ u slučajevima kada dokaze prikupljene na ovaj način nije iznijelo tužilaštvo, Sud se usredsrijedio na pitanje da li je optuženi imao odgovarajuću procesnu zaštitu (vidi *Edwards i Lewis protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], br. 39647/98 i 40461/98, 27. oktobar 2004, st. 46–48).

2. Primjena navedenih načela u ovom predmetu

132. Država je u svojim napomenama iznijela stav da je pitanje prethodnog učestvovanja podnosioca predstavke u trgovini drogom irelevantno za potrebe krivičnog postupka koji vodi njegovoj osudi. Činjenica da je policijska operacija dokumentovana na propisani način učinila ju je zakonitom i shodno tome, postupak koji je uslijedio bio je pravičan.

133. Međutim, Sud ne može da prihvati ovaj argument. Domaće pravo ne treba da toleriše korišćenje dokaza prikupljenih putem podsticanja koje vrše državni organi. Ukoliko to čini, domaće pravo se u tom pogledu ne pridržava načela o „pravičnom suđenju“, na način na koji je ono tumačeno u predmetu *Teixeira* i kasnijim predmetima. Tokom suđenja, odbrana je tvrdila

da krivično djelo ne bi bilo počinjeno da nije bilo „provokacije“ policije. Drugim riječima, podnosilac predstavke je iznio odbranu tvrdeći da je naveden da izvrši krivično djelo, što je prvostepeni sud morao na odgovarajući način uzeti u obzir, naročito imajući u vidu to da je predmet sadržao određene *prima facie* dokaze o tome da je podnosilac predstavke bio naveden da izvrši krivično djelo.

134. Drugo, Sud konstatuje da podnosilac predstavke nije imao krivični dosije prije nego što je uhapšen 1998. Informacije da je podnosilac predstavke prethodno bio uključen u trgovinu drogom poticale su iz jednog izvora, naime od T, policijskog doušnika. Međutim, nije jasno zašto je T. odlučila da sarađuje s policijom. Dalje, ona je na suđenju izjavila da je kontaktirala podnosioca predstavke jer u to vrijeme nije znala gdje još može da nabavi heroin. Podnosilac predstavke nije imao nikakvu finansijsku korist od toga što je kupio heroin od G. i dao ga T. Svjedok M. je izjavio da nikad ranije nije kupio heroin od podnosioca predstavke. Ove stvari mogle su razumno biti tumačene tako da sugerišu da podnosilac predstavke nije bio diler droge poznat policiji. Naprotiv, čini se da policijska operacija nije ciljala podnosioca predstavke lično, već bilo koju osobu koja bi pristala da nabavi heroin za T.

135. Treće, Sud podsjeća da treba da bude utvrđen jasan i predvidiv postupak za odobravanje istražnih radnji, kao i za njihovo odgovarajuće nadgledanje, kako bi se obezbijedilo da vlasti postupaju u dobroj vjeri i da se pridržavaju primjerenih policijskih ciljeva (vidi *Lüdi protiv Švajcarske*, presuda od 15. juna 1992, Series A br. 238; vidi isto, *mutatis mutandis*, *Klass i drugi protiv Njemačke*, presuda od 6. septembra 1978, st. 52–56, Series A br. 28). U ovom predmetu, policijska operacija je odobrena prostom upravnom odlukom tijela koje je kasnije sprovelo operaciju. Iz materijala proističe da je tekst odluke sadržao veoma malo informacija u pogledu razloga za „probnu kupovinu“ i njenih ciljeva. Štaviše, operacija nije bila podvrgnuta sudskoj kontroli niti bilo kakvom drugom nezavisnom nadzoru. U odsustvu sveobuhvatnog sistema kontrole koji prati operaciju (vidi gore stav 60), uloga naknadne kontrole koju vrši prvostepeni sud je od suštinskog značaja.

136. Sud konstatuje da su jedina tri svjedoka koje je sud saslušao bili T, M. (prijatelj podnosioca predstavke koji je bio prisutan u trenutku hapšenja) i majka podnosioca predstavke. Sud nikad nije saslušao policajce koji su bili uključeni u „probnu kupovinu“, iako je odbrana tražila da budu saslušani. U ovom postupku nije saslušan ni G, koji je prodao heroin podnosiocu predstavke i koji je bio osuđen zbog tog djela. Najzad, Sudu posebno upada u oči činjenica da o pitanju podsticanja na izvršenje djela sud nije saslušao samog podnosioca predstavke: podnosilac predstavke je bio odsutan sa ročišta održanog 11. novembra 1999. tokom kog je sud razmatrao događaje od 29. oktobra 1998.

137. Ukupno uzev, iako je u ovom predmetu domaći sud imao razloga da posumnja da je podnosilac predstavke naveden da izvrši krivično djelo,

on nije analizirao relevantne činjenične i pravne elemente koji bi mu pomogli da razlikuje navođenje na izvršenje krivičnog djela od legitimne istražne radnje. Iz toga slijedi da postupak koji je za rezultat imao osudu podnosioca predstavke nije bio „pravičan“. Prema tome, povrijeđen je član 6, stav 1 Konvencije.

VI. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

138. Član 41 Konvencije predviđa:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.“

A. Šteta

139. Podnosilac predstavke je tražio 1.300 eura (EUR) za naknadu troškova liječenja i 15.000 EUR za naknadu nematerijalne štete. On je svoj zahtjev za naknadu materijalne štete potkrijepio obračunom svojih godišnjih troškova za lijekove.

140. Država je tvrdila da podnosilac predstavke ne treba da dobije nikakav iznos na osnovu člana 41, jer su njegove tvrdnje o zlostavljanju neosnovane. U svakom slučaju, zahtjev je preteran i nije obrazložen. Insistirala je, alternativno, na tome da je konstatacija o povredi dovoljno zadovoljenje. Što se tiče materijalne štete koju traži podnosilac predstavke, Država smatra da podnosilac predstavke nije dokazao da se vlastima može pripisati pogoršanje njegovog zdravstvenog stanja.

141. Što se tiče materijalne štete koja je navodno prouzrokovana, Sud naglašava da mora postojati jasna uzročna veza između štete o kojoj govori podnosilac predstavke i povrede Konvencije (vidi *Barberà, Messegué i Jabardo protiv Španije*, presuda od 13. juna 1994. (*bivši član 50*), Series A br. 285-C, st. 16–20; vidi i *Berktaş protiv Turske*, br. 22493/93, st. 215, 1. mart 2001.).

142. Sud je ustanovio da je podnosilac predstavke bio podvrgnut nečovječnom postupanju jer nije imao odgovarajuću medicinsku pomoć u privorskoj jedinici. Njegovo zdravstveno stanje se pogoršalo, što je izazvalo fizičke i mentalne patnje (vidi gore stav 83). Međutim, ova konstatacija se odnosi samo na period u kome je bio lišen slobode, a ne na moguće posljedice koje su nastale zato što njegove bolesti nijesu liječene na odgovarajući način. Podnosilac predstavke je tvrdio da mu je po puštanju na slobodu bilo neophodno stalno liječenje, ali nije jasno u kojoj mjeri su troškovi za koje je tražio naknadu bili povezani s tim što nije imao medicinsku pomoć u privorskoj jedinici, a u kojoj je boravio s hroničnim bolestima, za koje vlasti ne mogu biti odgovorne. U takvim okolnostima Sud prihvata argument Države

da zahtjevi podnosioca predstavke u ovom pogledu nijesu dovoljno osnovani i odbija ih.

143. Što se tiče nematerijalne štete, Sud podsjeća da je ustanovio da su povređena prava podnosioca predstavke koja garantuju članovi 3, 5 i 6 Konvencije. Sud je, konkretno, konstatovao da podnosilac predstavke nije dobio odgovarajuću medicinsku pomoć dok je bio u pritvoru. Ova činjenica je nesporno izazvala određene fizičke i mentalne patnje u dužem vremenskom periodu (preko godinu dana). Podnosilac predstavke je potom zadržan u pritvoru bez ikakvog odgovarajućeg opravdanja, a razmatranje njegovih zahtijeva za puštanje na slobodu trajalo je predugo. Ovi faktori su mu takođe prouzrokovali bol i osjećanje nesigurnosti. Najzad, podnosilac predstavke je krivično gonjen, lišen je slobode i potom osuđen na osnovu dokaza koji su dobijeni navođenjem na izvršenje krivičnog djela. Morao je da prekine svoje studije i da pretrpi druge negativne posljedice krivičnog gonjenja, kako fizičke tako i psihološke. To je bilo pogoršano usljed ozbiljnih zdravstvenih problema podnosioca predstavke, naročito njegovih mentalnih oboljenja, i njegove relativne nezrelosti u vrijeme ovih događanja. Istovremeno, Sud primjećuje da ga je domaći sud, iako je zaključio da je kriv, oslobodio krivične odgovornosti i da mu je odredio veoma umjerenu mjeru (obavezno liječenje).

144. Shodno tome, odlučujući na osnovu pravičnosti, kao što propisuje član 41 Konvencije, Sud podnosiocu predstavke po ovom osnovu dodjeljuje 12.000 EUR (dvanaest hiljada eura), plus iznos svih poreza naplativih na ovaj iznos.

B. Sudski troškovi

145. Podnosilac predstavke je tražio 3.000 EUR na ime sudskih troškova. Kako bi to obrazložio podnio je ugovor o zastupanju njegovih interesa pred Evropskim sudom za ljudska prava, zaključen s gospođom Kostrominom.

146. Država je tvrdila da je ugovor s gospođom Kostrominom potpisao otac podnosioca predstavke, a ne lično podnosilac predstavke. Štaviše, tvrdila je da je gospođa Kostromina zastupala interese „V.V. Khudobina“, što su takođe inicijali oca podnosioca predstavke. Nije sadržao nikakve reference u pogledu broja predmeta, tako da Država pretpostavlja da ugovor nije povezan s ovim predmetom.

147. Sud podsjeća da se samo sudski troškovi za koje se ustanovi da su bili stvarno potrebni i koji su razumni s obzirom na obim posla mogu nadoknaditi prema članu 41 Konvencije (vidi, na primjer, *Stašaitis protiv Litvanije*, br. 47679/99, st. 102–103, 21. mart 2002.).

148. Sud prima k znanju argument Države da se ugovor između oca podnosioca predstavke i gospođe Kostromine ne odnosi na ovaj predmet. Međutim, kako slijedi iz teksta ugovora, on se odnosi na postupak pred Evropskim

sudom za ljudska prava. Na spisku predmeta koji se nalaze pred Sudom nema predmeta u kom se otac podnosioca predstavke pojavljuje kao podnosilac predstavke. Štaviše, kako je gore konstatovano, gospođa Kostromina je bila zastupnik podnosioca predstavke pred domaćim sudovima i u postupku u Strazburu (vidi gore stav 72 *et seq.*). Iz tog razloga Sud zaključuje da se ugovor zaključen s gospođom Kostrominom odnosi na ovaj predmet.

149. Štaviše, sve ukazuje na to da je otac podnosioca predstavke postupao u najboljem interesu podnosioca predstavke i uz njegovu prećutnu saglasnost. U ruskom pravu u takvoj situaciji smatra se da je napravljen ugovor o zastupanju (vidi gore stav 71) i, prema članu 984 Građanskog zakonika, može nastati pravna obaveza podnosioca predstavke da nadoknadi iznos koji je njegov otac isplatio gospođi Kostrominoj. Sud zaključuje da se iznos koji prema ugovoru treba isplatiti gospođi Kostrominoj može smatrati sudskim troškom podnosioca predstavke.

150. Sud konstatuje da prema ugovoru gospođi Kostrominoj treba platiti iznos od 105.000 ruskih rubalja (oko 3.050 EUR). S obzirom na složenost predmeta, ovaj iznos Sud ne smatra pretjeranim. Iz tog razloga Sud dodjeljuje podnosiocu predstavke 105.000 ruskih rubalja (RUR), plus iznos svih poreza naplativih na ovaj iznos.

C. Kamata

151. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na prosječnoj kamatnoj stopi na kredite Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ TIH RAZLOGA, SUD JEDNOGLASNO

1. *Odbija* prethodni prigovor Države;
2. *Zaključuje* da je povrijeđen član 3 Konvencije usljed neodgovarajuće medicinske njege podnosioca predstavke u pritvorskoj jedinici;
3. *Zaključuje* da nije neophodno ispitati odvojeno druge pritužbe koje je iznio podnosilac predstavke prema članu 3 Konvencije;
4. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 5, stav 3 Konvencije;
5. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 5, stav 4 Konvencije;
6. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 6, stav 1 Konvencije;
7. *Zaključuje*
 - (a) da tužena Država treba da plati podnosiocu predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu s članom 44, stav 2 Konvencije, sljedeće iznose:
 - (i) 12.000 EUR (dvanaest hiljada eura) na ime nematerijalne štete, izraženo u ruskim rubljama prema kursu koji važi na dan isplate;

- (ii) 105.000 RUR (sto pet hiljada ruskih rubalja) na ime sudskih troškova;
 - (iii) iznos svih poreza naplativih na gore navedene iznose;
 - (b) da će od dana isteka pomenuta tri mjeseca do isplate na navedenu svotu biti zaračunavana kamata koja se plaća samo na glavnici po stopi koja odgovara povećanoj kreditnoj i kamatnoj stopi Evropske centralne banke, dodatno uvećanoj za tri procentna poena;
8. *Odbija* ostatak zahtjeva podnosioca predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i dostavljena stranama u postupku 26. oktobra 2006, u skladu s pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika suda.

V. Berger
sekretar

B. Zupančič
predsjednik

PREDMET *McGLINCHEY I DRUGI PROTIV*
UJEDINJENOG KRALJEVSTVA
(predstavka br. 50390/99)

PRESUDA
Strazbur, 29. april 2003.

U predmetu *McGlinchey i ostali protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,

Evropski sud za ljudska prava (Drugo odjeljenje), koji je zasijedao u vijeću u sljedećem sastavu:

J.-P. COSTA, *predsjednik*,

A. B. BAKA,

NICOLAS BRATZA,

L. LOUCAIDES,

C. BIRSAN

M. UGREKHELIDZE,

A. MULARONI, *sudije*,

i T. L. EARLY, *zamjenik sekretara Odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenim sjednicama održanim 28. maja 2002. i 1. aprila 2003. godine,

donosi sljedeću presudu, usvojenu posljednjeg od navedenih datuma:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 50390/99) protiv Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Severne Irske, koju je, na osnovu člana 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“), Sudu podnijelo troje državljana Ujedinjenog Kraljevstva, Andrew George McGlinchey, Natalie Jane Best i Hilary Davenport (u daljem tekstu „podnosioci predstavke“), 17. juna 1999. godine.

2. Podnosiocima predstavke, kojima je dodijeljena pravna pomoć, zastupao je K. Lomax, advokat iz Lidsa (*Leeds*). Vladu Ujedinjenog Kraljevstva (u daljem tekstu „Država“) zastupao je njen zastupnik, D. Walton, iz Ministarstva za spoljne poslove i Komonvelt iz Londona.

3. Podnosioci predstavke su konkretno istakli da je Judith McGlinchey, majka prva dva podnosioca predstavke i ćerka trećeg podnosioca, bila izlo-

žena nečovječnom i ponižavajućem postupanju u zatvoru prije nego što je umrla, a da oni za takvu pritužbu nijesu imali na raspolaganju nikakav djelotvoran pravni lijek.

4. Predstavka je dodijeljena Trećem odjeljenju Suda (pravilo 52, st. 1 Poslovnika Suda).

5. Sud je 1. novembra 2001. promijenio sastav svojih odjeljenja (pravilo 25, st. 1). Ovaj predmet dodijeljen je novoformiranom Drugom odjeljenju (pravilo 52, st. 1). U okviru ovog Odjeljenja vijeće koje će razmatrati predmet (čl. 27, st. 1 Konvencije) formirano je u skladu s pravilom 26, stav 1.

6. Vijeće je 28. maja 2002. donijelo odluku da je predstavka prihvatljiva.

7. Država je podnijela svoje napomene o meritumu (pravilo 59, st. 1), a podnosioci predstavke nijesu. Poslije konsultacija sa stranama u postupku, Vijeće je zaključilo da nije neophodna rasprava o meritumu (pravilo 59, st. 3 *in fine*).

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

8. Podnosioci predstavke Andrew George McGlinchey i Natalie Jane Best, rođeni 1985, odnosno 1990. godine, djeca su Judith McGlinchey (rođene 1968. godine). Podnositeljka predstavke, Hilary Davenport, rođena 1945, majka je Judith McGlinchey.

9. Judith McGlinchey je umrla 3. januara 1999. godine u bolnici Pinderfields (*Pinderfields*), u Vejkfildu (*Wakefield*), u Zapadnom Jorkširu (*West Yorkshire*), dok je kao osuđenica bila u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova Vlade Ujedinjenog Kraljevstva.

10. Judith McGlinchey je dugo bila intravenska zavisnica od heroina i imala je astmu, zbog čega je tokom prethodne godine šest puta primljena u bolnicu.

Navodno je Judith McGlinchey, prije nego što je otišla u zatvor, rekla svojoj majci, koja sada vodi računa o njenoj djeci Andrewu i Natalie, da želi pomoć u rehabilitaciji da bi se oslobodila heroinske zavisnosti. Rekla je svom advokatu da je pokušala da se prijavi za dobijanje pomoći, ali da je bilo nemoguće zakazati termin bez pretjeranog odlaganja.

11. Nakon što je osuđena zbog krađe, Judith McGlinchey je 7. decembra 1998. Prekršajni sud u Lidsu izrekao kaznu od četiri mjeseca zatvora, iako je postojao alternativni predlog da joj se odredi uslovna kazna pod uslovom da se liječi od zavisnosti. Potom je smještena u zatvor Nju Hol (*New Hall*) u Vejkfildu. Svom advokatu je rekla da namjerava da iskoristi period u zatvoru kao priliku da se oslobodi svoje heroinske zavisnosti.

12. Na zdravstvenom pregledu koji je obavljen pošto je stigla u zatvor 7. decembra 1998. godine, zabilježeno je da Judith McGlinchey nije djelovala

pretjerano povučeno, depresivno ili anksiozno. Imala je 50 kg. Žalila se na oticanje lijeve ruke, simptome odvikavanja od zavisnosti i na to da pati od teškog oblika astme, naročito prilikom odvikavanja, i zadržana je u zatvorskoj ambulanti da bi je pregledao ljekar. Isto veče Judith McGlinchey je telefonirala svojoj majci i žalila se na inficiranu ruku i astmu. Tokom noći, kada je primijećeno zviždanje („vizing“), dobila je inhalator. Dobila je i paracetamol.

13. Zatvorska medicinska dokumentacija pokazala je kasnije da se žalila na simptome odvikavanja i da je često povraćala. Dokumentacija se sastojala od kartona s redovnim nalazima o zdravstvenom stanju, tabele recepata i davanja lijekova i bilježaka sa procjenama medicinskog osoblja. Njen krvni pritisak, temperatura i puls provjeravani su svakodnevno.

14. Judith McGlinchey je 8. decembra pregledao dr K, zatvorski ljekar, koji je propisao antibiotike za njenu ruku, inhalatore za astmu i lijek, *Lofexidine*, za ublažavanje simptoma odvikavanja od heroína. U bilješkama medicinskog osoblja stoji da je bacila šolju čaja na drugi kraj ćelije, da je bila „zaključana tokom obuke“¹ i da je tokom noći bila veoma bučna i zahtjevna. *Lofexidine* u podne nije dat. Podnosioci predstavke smatraju da je to bila kazna, dok Država tvrdi da je to urađeno na preporuku ljekara, zbog pada krvnog pritiska Judith McGlinchey. U bilješkama o lečenju se vidi da je tog jutra zdravstveni radnik pregledao Judith McGlinchey, a dokumentacija o davanju lekova, koju je potpisao dr K, pokazuje da je poslije izmjereneog krvnog pritiska od 80/60 naredna doza lijeka *Lofexidine*, u podne, bila izostavljena.

15. Dokumentacija pokazuje da je 9. decembra 1998. ona i dalje zahtjevala negu. Rečeno joj je da očisti svoju ćeliju prije obuke, što se odnosilo na redovno spremanje ćelije i u skladu je s uobičajenom praksom. Zabilježeno je da je odbila da to učini. Bila je zaključana dok je trajala obuka i odbila je svaki obrok. Uveče je zabilježeno da je imala 43 kg. Zabilježeno je da je povraćala tokom večeri i da se žalila na povraćanje tokom noći. Podsticana je da uzima tečnost i medicinsko osoblje joj je dalo dvije doze blagog lijeka protiv mučnine (magnezijum trisilikat).

16. Dr K. je kontrolisao njeno stanje 10. decembra 1998. Kako je kasnije rečeno u izjavi mrtvozorniku² 4. januara 1999, njeni medicinski nalazi (temperatura, puls i krvni pritisak) ostali su zadovoljavajući. Nije izgledala dehidrirano – zabilježeno je da je njen jezik vlažan i čist – ali pošto se i dalje žalila na povraćanje dobila je injekciju s lijekom protiv povraćanja. Tokom noći se žalila dežurnoj sestri na proliv i grčeve u stomaku. Dobila je dozu magnezijum trisilikata zbog mučnine, ali je zabilježeno da to nije djelovalo u većoj mjeri.

1 U vezi sa ovim vidi st. 33 u nastavku presude.

2 Na engleskom „coroner“. U pitanju je organ čija je uloga da utvrdi uzrok smrti u slučajevima kad je smrt bila iznenadna, neočekivana, kad je do nje došlo u inostranstvu, kad je prate bilo kakve sumnjive okolnosti, ili kad je do smrti došlo dok je lice bilo u vlasti države (npr. u zatvoru). U Engleskoj, osoba koja vrši ovu funkciju mora imati obrazovanje i radno iskustvo iz oblasti prava ili medicine.

17. Judith McGlinchey je 10. decembra 1998. plaćući pozvala svoju majku, žaleći se da uprkos tome što je dobila injekciju i dalje neprestano povraća i da ne dobija nikakvu drugu medicinsku pomoć kako bi se skinula s droge. Rekla je da mora da čisti ono što je povratila i mislila je da će umrijeti. Država je izjavila da je u njenoj ćeliji postojao toalet do kog je mogla da dođe i da je praksa da medicinsko osoblje počisti ako povraćeni sadržaj bude na podu ili nekoj drugoj površini. Jedina osoba koja je bila među osobljem koje se brinulo o Judith McGlinchey, a koja je ostala u zatvorskoj službi i tamo je glavna medicinska sestra, koja je obavijestila Državu da se od zatvorenika ne bi tražilo da očiste ono što su sami povratili i da se ne sjeća da je od Judith McGlinchey traženo da to učini.

18. Zabilježeno je da 11. decembra 1998. nije povratila šolju čaja i čašu soka, ali da je povraćala tokom poslijepodneva i večeri. U 18.10 časova pro-nađena je kako puši u krevetu i kada su je pitali šta se dešava, odgovorila je: „ništa“. Idućeg dana je zabilježeno da je bila „pozitivna na opijate“.

19. Ljekar ju je pregledao 11. decembra 1998. Data joj je još jedna injekcija s lijekovima kako bi joj bili olakšani simptomi koje je imala. Ljekar je ustanovio da je njeno opšte stanje stabilno. U svojoj izjavi od 4. januara 1999. ljekar je naveo da je, poslije injekcije, ona bila u stanju da zadrži tečnost koju je tokom dana oralno uzimala, mada je uveče opet povraćala. Država je izjavila da je doktor provjeravao da li pokazuje znake dehidriranosti, ali da ih nije našao. To je potvrđeno i u dokazima koje je dr K. dostavio mrtvozorniku. U bilješkama stoji da je njen jezik bio vlažan i čist. U slučaju kada je osoba ozbiljno dehidrirana, on bi očekivao da ta osoba bude fizički veoma slaba i moguće je da ne bi mogla da ustane iz kreveta, da ima visok puls i nizak krvni pritisak i da se prilikom pregleda konstatuje da su oči upale, jezik suv i ispucao, usne usahle i koža usahla i tanka.

20. Dvanaestog decembra 1998. nastavila je da povraća i imala je proliv i abdominalne tegobe. Zabilježeno je da je imala 40 kg. Ništa nije jela. U bilješkama medicinskog osoblja navodi se da je provela bolju noć. Zapisano je: „Nastavlja da povremeno povraća? Ruka u grlu.“ U medicinskoj dokumentaciji navodi se da je primjećeno kako drži prste u grlu i povraća po svojoj ruci.

21. Prema onome što je upisano u bolnički dnevnik, 13. decembra 1998. nije se žalila na povraćanje niti je ono uočeno, osim dva puta početkom noći. Isto tako, navedeno je da je pojela malo hrane za večeru i da je u toku te noći imala duge periode spavanja. Tog dana nije ništa upisano u medicinsku dokumentaciju. Ljekar je u svojoj izjavi od 4. januara 1999. naveo da su 12. i 13. decembra njena temperatura, puls i krvni pritisak bili u okviru normalnih vrijednosti. Propisano je da se poslije injekcija oralno daju lijekovi protiv povraćanja (metoklopromid), i ti lijekovi su joj dati u četiri navrata između 10. i 12. decembra 1998. U svojoj izjavi mrtvozorniku, glavna medicinska sestra je izjavila da lijekovi nijesu dati 13. decembra jer je Judith McGlinchey prestala da povraća.

22. Međutim, u 8.30 časova 14. decembra 1998, u karton s redovnim nalazima o zdravstvenom stanju upisano je sljedeće:

„... išla da vidim zatvorenicu u ćeliji, kad je ustala iz kreveta srušila se na mene povraćajući sadržaj izgleda kao talog kafe. Postavila je na pod u položaj za oporavak i pozvala pomoć. Pacijentkinja nije odgovarala i djelovalo je da ima napad. Pozvana hitna pomoć (999). Povratila svijest, i dalje povraćala, dvije medicinske sestre su joj pomogle da se popne na krevet. Kiseonik dat na licu mjesta. Uzet EKG. Nije mogao biti izmjeren puls ni krvni pritisak. Nije bio moguć intravenski pristup zbog apscesa na rukama i prethodnog korišćenja droge. Najbliži rođaci pozvani telefonom u 9.15 na zahtjev Judith, nedostupni, sin treba da prenese poruku u roku od pola sata. Hitna pomoć je odvela u bolnicu. Hitna pomoć stigla u 8.45 i otišla u 8.53 u Opštu bolnicu u Pinderfildsu, u Vejfkildu.“

23. Zabilježeno je da je na njenom krevetu nađeno mnogo povraćanog sadržaja izgleda kao talog kafe (izmenjena krv u stomaku). Medicinska dokumentacija bolnice u Pinderfildsu pokazuje da je primljena u 9.18. Njena majka je otprilike u to vrijeme obavještena da je ona u bolnici i da je loše, ali da se stabilizovala. Zapisano je da je:

„... omamljena, ali pokretna i reaguje. Medicinska sestra me je obavijestila da je povećan broj bijelih krvnih zrnaca, uz abnormalnu funkciju bubrega i jetre ... moguća dijagnoza ... zloupotreba droge.“

24. Njena majka je kasnije saznala od medicinskog osoblja da je kosa Judith McGlinchey prilikom prijema bila ulijepljena sadržajem povraćanja.

25. Petnaestog decembra u 8.00 časova unijeta je sljedeća bilješka:

„.... Prebačena na Odjeljenje 7; Odjeljenje 7 kontaktirano u sred hitne situacije s njom, imala zastoj u radu srca, ali je reanimirana (*sic*) i sada dobija transfuziju krvi i [pravi se] prolaz za vazduh“

U 10.30 časova:

„... Odjeljenje 7 zvalo da pita da li je rodbina obavještena o pogoršanju, oni su sada s njom, za pola sata će izvršiti novu procjenu i ukoliko nema poboljšanja isključiće vještačko disanje“.

26. Bolnica je obavjestila porodicu da je Judith McGlinchey u kritičnom stanju i da je možda pretrpjela moždano oštećenje zbog prestanka rada srca. Njena jetra i bubrezi su otkazivali i nijesu mogli da je stabilizuju. Ventilirana je ručno, jer na Odjeljenju intenzivne njege nije bilo kreveta. Ljekari su rekli da će obustaviti lijekove kako bi vidjeli da li dolazi k sebi i sama diše i, ukoliko to nije slučaj, ostaviti je. Pozvan je rimokatolički sveštenik. Porodici je savjetovano da se oprostí od Judith McGlinchey, što je i učinila. Ona se potom malo oporavila i u 19.15h je premještena u Kraljevsku ambulantu u Bredfordu (*Bradford*), gdje je bio na raspolaganju krevet na Odjeljenju intenzivne njege. Na tom odjeljenju je bila stabilna, mada je bila priključena na aparate za održavanje života i bila pod jakim sedativima.

27. Šesnaestog decembra 1998. u 6.45 časova stanje Judith McGlinchey zabilježeno je kao stabilno, ali kritično. U 13.00 časova ocjenjeno je da su njeni izgledi veoma slabi. Do 14.00 časova 18. decembra 1998. njeno stanje se malo popravilo. Ostala je priključena na aparat za vještačko disanje, iako je tada obustavljena sedacija. Povremeno se trzala i izgledalo je da se lagano budi. U toku noći 23. decembra 1998. otvorila je oči i reagovala na svijetlo, iako skeniranje mozga nije pokazalo nikakvu aktivnost.

28. Dvadeset sedmog decembra 1998. Judith McGlinchey premještena je u Opštu bolnicu u Pinderfildsu na odjeljenje poluintenzivne njege i odatle na Odjeljenje 7. Trideset prvog decembra zabilježeno je da ona, iako su joj oči otvorene, i dalje ne reaguje i da je u kritičnom stanju. Drugog januara 1999. njena majka je došla u posjetu s decom. Njene oči bile su otvorene, ali je imala tamno žutu boju i trzala se na način koji se povezuje s oštećenjem mozga.

29. Trećeg januara 1999. bolnica je savetovala porodici da odmah dođe u bolnicu. U zatvorskoj medicinskoj dokumentaciji navodi se da je Judith McGlinchey umrla u 13.30 časova.

30. U izvještaju s autopsije obavljene 4. januara 1999, bilježi se da je Judith McGlinchey imala 41 kg. U izvještaju se navodi da, iako povraćanje može biti jedan od simptoma odvikavanja od heroína, uzrok povraćanja podnosioca nije nikad u potpunosti ustanovljen. Epizode teškog povraćanja mogle su da izazovu rascjep u gornjem gastro-intestinalnom traktu („Mallory-Weisssov rascjep“), mada bi to najvjerojatnije zaraslo do vremena kad je umrla. To je bio najvjerojatniji uzrok krvarenja u želucu koje je za rezultat moglo imati povraćeni sadržaj izgleda kao talog kafe. Ako je izgubila značajne količine krvi, usljed čega bi bila anemična, to je moglo da izazove srčani napad. Srčani napad je izazvao hipoksično oštećenje mozga i otkazivanje većeg broja organa s neizbježnim fatalnim ishodom.

31. U pismu od 18. januara 1999, mrtvozornik je obavijestio porodicu da će se održati saslušanje pred porotom.³ Tokom saslušanja, koje je održano 6. decembra, iskaze su dali dr K, zatvorski ljekar, sestra N, glavna medicinska sestra u zatvoru, sudskomedicinski vještak koji je izvršio obdukciju, tri konsultanta iz bolnica u Pinderfildsu i Bredfordu koji su bili uključeni u liječenje Judith McGlinchey i treći podnosilac predstavke, majka Judith McGlinchey. Nju je tokom postupka zastupao advokat koji je u njeno ime postavljao pitanja svjedocima.

32. Tokom davanja iskaza ispostavilo se da su vage koje su korišćene da bi se obavilo mjerenje Judith McGlinchey u zatvoru bile neprecizne i neusaglašene, pri čemu su one koje su korišćene prilikom prijema pokazivale dvije ili tri funte razlike u odnosu na one koje su potom korišćene u zatvorskoj am-

3 Saslušanje pred porotom (engl. „inquest“) određuje mrtvozornik kada patolog poslije autopsije ne može da da konačan odgovor o uzroku smrti, a postoji sumnja da smrt nije posljedica prirodnih uzroka. U pitanju je kvazi-sudski postupak, koji vodi mrtvozornik, i tokom koga se ispituju sve okolnosti koje su dovele do smrti.

bulanti. Dr K. je objasnio da zbog te razlike pridaje veći značaj svojim kliničkim zapažanjima o posljedicama mogućeg gubitka težine Judith McGlinchey, ali da je bio svjestan mogućeg problema i da je dao uputstva da se njena težina prati. Bez obzira na antibiotike koji su propisani za njenu septičnu ruku, takođe je ukazano da joj oni danima nijesu davani – od dvadeset doza koje je trebalo da primi tokom pet dana, primila je šesnaest. Glavna medicinska sestra, sestra N, nije mogla da objasni zašto je došlo do tih propusta, ali je sugerisala da je medicinska sestra mogla zaboraviti da u medicinski karton upiše da su doze date.

33. I sestra N. i dr K. su u iskazima izjavili da Judith McGlinchey nije pokazivala kliničku sliku teškog bolesnika tokom ovog perioda, navodeći da je ona ustajala i kretala se, i da se družila s ostalima. Dr K. je rekao da su njeni simptomi postajali slabiji i da s obzirom na njen krvni pritisak, temperaturu, puls i opšte stanje on nije bio zabrinut da je ona ozbiljno bolesna ili da postoji bilo kakva potreba da bude primljena u neku bolnicu van zatvora. Ispostavilo se da dr K. nije radio u zatvoru vikendom, pa 12. i 13. decembra 1998. nije bio prisutan prije nego što je Judith McGlinchey kolabirala. Ljekar koji ne radi puno radno vrijeme dolazio je subotom ujutro, pa je zatvor, u slučaju potrebe za ljekarom, zavisio od dolaska ljekara po pozivu. To je objašnjenje zašto nije bilo nikakve bilješke u dokumentaciji za 13. decembar 1998. Sestra N. je objasnila da se bolnički zapis od 8. decembra u kome se kaže da je Judith McGlinchey „zaključana tokom obuke“ odnosi na rutinski postupak, koji podrazumijeva da zatvorenici koji ne pohađaju časove obuke za to vrijeme budu zatvoreni u svojim ćelijama.

34. Troje konsultanata koji su liječili Judith McGlinchey u bolnici takođe su dali iskaze o njenom stanju po prijemu i o kasnijem pogoršanju. Oni nijesu mogli sa sigurnošću da kažu šta je uzrokovalo njeno kolabiranje ili krvarenje u želucu. Dr Tobin je smatrao da je bila dehidrirana prilikom dolaska u bolnicu, ali da zbog njenog poremećenog stanja nije mogao da plasira centralni venski kateter koji bi omogućio da se izvrši precizna analiza. Tokom ispitivanja on je izjavio da su znaci koji su upućivali na dehidraciju mogli takođe biti uzrokovani svježim krvarenjem, ali ne jednom epizodom povraćanja sadržaja koji izgleda kao talog kafe.

35. U završnoj riječi pred porotom mrtvozornik je dokaze sumirao na sljedeći način:

„... prvog dana Judith je primljena u zatvorsku ambulantu ... pregledao ju je ljekar, [dr K.], drugog dana, 8. decembra. O pregledu je sačinio bilješku. I dalje je zadržana u zatvorskoj ambulanti, ali joj je tokom nedjelje postalo lošije. Čuli ste dokaze o činjenici da je koristila heroin i bilo je poznato da u slučaju da se odvikava od heroina može doći do pojave nekih neprijatnih simptoma ... ti simptomi mogu biti, na primjer, proliv i povraćanje, mogući grčevi u želucu, poremećaj spavanja i tome slično, i zapravo su informacije koje je Judith davala svojoj majci kada je prvi put pozvala stvorile kod vas sliku da je znala da je pred njom vjerovatno težak put, ali da je spremna da to podnese.

Svakako je tokom cijele nedjelje detaljno dokumentovano da je Judith intenzivno povraćala. Iako je zbog toga povremeno dobijala lijekove, oni su djelovali samo veoma kratko vrijeme i pošteno je reći da je od sredine nedjelje pa nadalje ona povraćala u nekom trenutku svakog dana. Pomenuta je i činjenica da je imala proliv i da, opšte uzev, nije bila dobro.

Njena uhranjenost nije bila na odgovarajućem nivou, i mada je imala tečnosti za piće na raspolaganju, nije bilo načina da se prati koliko je tečnosti unosila. Nije bilo moguće pratiti da li je stvarno pila pa povraćala, ili uopšte nije pila. Nije bilo pokušaja da se mjeri tečnost tokom te nedjelje i njeno povraćanje se zapravo pojačavalo i u određenim situacijama je opisano kao obilno povraćanje. U bilješkama piše „povraćanje +++“, što znači prilično mnogo, i mada ju je svaki dan obilazilo medicinsko osoblje, kao i ljekar u nekoliko navrata, medicinsko osoblje u zatvoru Nju Hol je sve vrijeme imalo utisak da Judith ne pokazuje znake dehidriranosti. Drugim riječima, nije bilo gubitka tečnosti i [dr K.] je u svom iskazu objasnio svoje nalaze i činjenicu da nije mogao vidjeti nikakav pravi dokaz da je dehidrirala u to vrijeme i smatrao je čak i poslije svega da nije bilo potrebe da ona bude primljena u bolnicu.

Skoro nedjelju dana po prijemu [u zatvor], određenog jutra, kad se probudila... ona je bukvalno izgubila svijest u prisustvu bolničkog osoblja i povraćala je veliku količinu sadržaja izgleda kao talog kafe...

Tokom davanja iskaza bilo je riječi o tome ... da li je kod Judith u to vrijeme došlo do prestanka rada srca. U stvari, svi doktori koji su je potom pregledali ... smatrali su da to vjerovatno nije bio slučaj, iako je svakako kolabirala i mada je moguće da je usljed toga izgubila značajnu količinu krvi. U to konkretno vrijeme nije bilo dokaza da je srce prestalo da radi.

Hitna pomoć ju je prevezla u bolnicu u Pinderfildsu ... gdje je odmah stavljena pod nadzor dr Tobina... Njegova radna dijagnoza u to vrijeme bila je da je Judith mogla imati određeni stepen otkazivanja jetre i da je takođe moglo biti određenog... krvarenja iz gornjeg gastro-intestinalnog trakta, jednaka ... s obzirom na činjenicu da je povraćala sadržaj izgleda kao talog kafe.

Dr Naomi Carter, patolog... svjedočila je da je našla neke ostatke u Judithinom želucu koji su zaista mogli da liče na krv ili izmjenjenu krv ... veoma se trudila da objasni da nije mogla da nađe nikakav izvor krvarenja u Judithinim unutrašnjim organima ... jedan mogući vjerovatni uzrok krvarenja koji se pokazao u povraćanom sadržaju koji je izgledao kao talog kafe bio je da je nagon za povraćanjem koji je postojao... mogao uzrokovati mali rascjep na njenom jednjaku na mjestu gdje se spaja sa želucem ili alternativno na sluzokoži samog želuca ... to je medicinsko stanje poznato kao Mallory-Weissov rascjep, ali ona nije mogla da nađe dokaz da je to bio slučaj. Prema njenom mišljenju, moguće je da je ovaj mali rascjep zarastao do trenutka kad je ona vidjela Judithino tijelo, što se očigledno desilo nekoliko dana kasnije. To je jedino objašnjenje zašto je došlo do bilo kakvog krvarenja... Opravdano je pridavati značaj tom krvarenju jer je ono vrlo vjerovatno dovelo do toga ... da je Judith izgubila određenu količinu krvi, što bi značilo da je njeno srce moralo snažni-

je da radi kako bi to prevazišlo i kada je bila u bolnici u Pinderfieldsu svakako je bila izuzetno loše.

Dr Tobin je smatrao da je imao osjećaj da je Judith zapravo dehidrirala, ali to nije mogao konkretno dokazati jer, sjetite se, prema iskazu dr Tobina, on nije imao mogućnosti da uvede centralni venski kateter. Da je to mogao da uradi, bilo bi moguće i da ga koristi kao dijagnostičko sredstvo ... svakako je dr Tobin smatrao da je bilo indicija da je Judith dehidrirala, bez obzira na to što medicinsko osoblje u Nju Holu, kako je nedjelja odmicala, nije smatralo da je to bilo u pitanju.

Ujutru, 15. decembra, ... Judith je nažalost doživjela prestanak rada srca i smatralo se da je zbog toga ostala bez kiseonika i ... da je došlo do nedostatka kiseonika u njenom mozgu, što je uzrokovalo ono što se zove hipoksično oštećenje mozga.

... Obdukcioni nalaz ... je objasnio uzrok smrti i dr Carter je mogla da potvrdi da je uzrok smrti hipoksično oštećenje mozga, nedostatak kiseonika u mozgu uzrokovan prestankom rada srca, za koji je dr Carter smatrala da je uzrokovan krvarenjem u gornjem gastro-intestinalnom traktu do kog je došlo iz neutvrđenih razloga ...“

36. Mrtvozornik je pozvao porotu da donese odluku da je smrt nastupila usljed prirodnih uzroka ili da konstatuje smrt bez navođenja uzroka. Porota je jednoglasno odlučila da konstatuje smrt bez navođenja uzroka.

37. Trima podnosiocima predstavljen je pravna pomoć kako bi iskoristili domaće pravne lijekove za naknadu štete. Njihovi advokati su 12. februara 1999. javnom pravobranioncu (*Treasury Solicitor*) poslali dopis kojim su zahtjevali uvid u medicinsku i zatvorsku dokumentaciju, imajući u vidu zahtjev za naknadu štete zbog smrti Judith McGlinchey.

38. U izvještaju od 13. septembra 2000, ljekar koga su podnosioci predstavke konsultovali izjavio je, između ostalog, i sljedeće:

„Smatram da ponovljeno povraćanje može biti simptom odvikavanja od heroína i mada nemam nikakvo lično iskustvo u radu s ljudima koji su podvrgnuti programu detoksikacije, svakako ne bih bio zadovoljan da tretiram nekoga ko povraća u više navrata, a da ne koristim intravenske tečnosti, intravensko davanje lijekova protiv povraćanja i mogućnost da često pratim biohemijske nalaze.

... Judith je bila ozbiljno pothranjena.

Njena opšta loša uhranjenost skoro sigurno je bila dugotrajna, i vjerovatno je bila povezana s heroinskom zavisnošću, i svaki produženi period povraćanja, bez obzira na uzrok, vjerovatno bi vrlo brzo izazvao težak poremećaj biohemijskih nalaza. Sem poremećaja elektrolita i dehidracije, ona je vrlo vjerovatno imala teškoća da održi odgovarajući nivo šećera u krvi, pošto nije imala nikakve rezerve u obliku pohranjenih ugljeno-hidratnih supstanci u tijelu koje bi mogle biti iskorišćene kada nije bila u mogućnosti da apsorbira odgovarajuće hranljive materije iz svog gastro-intestinalnog sistema s obzirom na njeno stalno povraćanje.

U takvim okolnostima može doći do začaranog kruga. Nizak nivo šećera u krvi sam po sebi može izazvati dodatne mučnine i povraćanje. Veći broj me-

taboličkih procesa može biti poremećen. Osoba može postati razdražljiva. Nivo svijesti može biti ozbiljno smanjen i čak može nastupiti koma.

Intravenski pristup često je veoma otežan kada je riječ o intravenskim uživaocima droge, čak i za kliničare kao što su anesteziolozi koji rutinski plasiraju igle. Vjerovatno bi bili potrebni centralni venski kateteri. To su posebni dugi kateteri, često s više od jednog lumena, koji se uvlače u velike krvne sudove koji su blizu srca. Ne bih očekivao da prosječni medicinski radnik u zatvoru bude izvježban da plasira takav kateter.

Poželjno je da ti kateteri budu plasirani u bolnici, od strane osoblja koje posjeduje neophodne vještine. Nakon plasiranja, da li su ispravno postavljeni ... treba da bude provjereno rentgenskim snimkom prije nego što se koriste za davanje lijekova i tečnosti. Kada su plasirani, njihovo održavanje zahtjeva profesionalno bolničko osoblje koje održava aseptične uslove.

Sklon sam da uznemirenost i očigledan nedostatak saradnje koje je ispoljavala Judith nakon prijema ... i prije nego što je drugi put kolabirala, pripišem cerebralnoj iritaciji. Cerebralna iritacija često se uočava nakon perioda cerebralne hipoksije. Naravno, određena cerebralna hipoksija vjerovatno je nastupila u vrijeme kad je kolabirala [u zatvoru] i nastavljena je do vremena kada je bila u toku reanimacija u Pinderfildsu ...

Krvarenje koje je nastupilo nakon perioda upornog i snažnog povraćanja svakako je moglo biti uzrokovano Mallory-Weissovим rascjepom kako se sugeriše ... u izveštaju o autopsiji.

I da je Judith ranije primljena u bolnicu, moglo je ipak biti teško da se kontroliše povraćanje i, s obzirom na njeno loše opšte stanje i lošu uhranjenost, ukoliko je uzrok krvarenja bio Mallory-Weissov rascjep, do toga je ipak moglo doći, ali ne bi bila u toj meri dehidrirana i/ili biohemijski poremećena, i posljedice takvog događaja bi vjerovatno bile manje ozbiljne.

Alternativno, da je njeno povraćanje bilo stavljeno pod kontrolu u nekoj ranijoj fazi, kasniji žalosni slijed događaja mogao je možda biti spriječen.“

39. U mišljenju koje je dao 30. oktobra 2000, zastupnik je podnosio predstavljanje u svijetlu ovog medicinskog izvještaja rekao da nije bilo dovoljno dokaza da se uspostavi neophodna uzročna veza između smrti Judith McGlinchey i navodnog nemarnog postupanja prema njoj u zatvoru. Oni nijesu pokušali da ostvare svoje zahtjeve koji proističu iz nemarnog postupanja.

II. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO

40. Osoba koja pretrpi povredu, fizičku ili psihijatrijsku, usljed nemara druge osobe, može podnijeti tužbu za naknadu štete za tu povredu. Pogoršanje postojećeg stanja predstavlja takvu povredu. Uzrujanost i duševna bol koji su posljedica nemara, u slučaju kada nema fizičke ili psihijatrijske štete ili pogoršanja ne daju tužiocu pravo na naknadu štete. Svaka tužba zbog povre-

de lica koju može podnijeti živa osoba može se podnijeti i poslije njene smrti u korist njene imovine.

41. Zahtjevi koji proističu iz činjenice da je smrt nastupila usljed nemara podnose se u skladu sa Zakonom o fatalnim nesrećama iz 1976. ili Zakonom o pravnoj reformi (Razne odredbe) iz 1934. Prvi omogućuje onima koji su bili finansijski zavisni od preminulog da dobiju naknadu štete zbog gubitka izdržavanja. Šema prema Zakonu iz 1976. je kompenzatorna i sem iznosa od 7.500 funti sterlinga koji se daje kao naknada za gubitak bliske osobe supružniku preminulog ili roditelju preminulog djeteta koje je u vrijeme smrti bilo mlađe od 18 godina, naknada štete se dodjeljuje tako da odražava gubitak finansijske podrške. Drugi zakon omogućuje dobijanje naknade štete u ime imovine preminulog, i može obuhvatiti bilo koje pravo na tužbu koje je preminulo lice imalo u vrijeme smrti, kao i troškove sahrane.

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

42. Član 3 Konvencije glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

A. Podnesci strana u postupku

43. Podnosioci predstavke žalili su se da su zatvorske vlasti postupale prema Judith McGlinchey nečovječno i ponižavajuće tokom vremena koje je ona provela u zatvoru. Oni su tvrdili da su zatvorske vlasti propustile da joj daju lijekove za astmu i da joj nijesu dali lekovi za njeno odvikavanje od heroína. Jednom prilikom zatvorske vlasti su namjerno propustile da joj daju injekciju, što je bila kazna za njeno loše ponašanje. Zatvorske vlasti su takođe dozvolile da dehidrira i nepotrebno povraća i neopravdano su odložile njeno prebacivanje u civilnu bolnicu, gdje je mogla da dobije stručni tretman. Bila je prinuđena da čisti povraćeni sadržaj u svojoj ćeliji i ostavljena je da leži u onome što je povratila. Skrenuli su pažnju na ranjivost Judith McGlinchey, na period u kome je patila od ozbiljnih simptoma i na činjenicu da nije bila zatvorenik kod koga je postojao veliki bezbjednosni rizik.

44. Država je tvrdila da je Judith McGlinchey dobila odgovarajuće liječenje za simptome odvikavanja i da je prebačena u bolnicu čim je postalo jasno da njeno stanje zahtjeva intenzivniji medicinski tretman od onog koji je u zatvoru mogao da bude obezbjeđen. Naročito je istaknuto da je dobila lijek protiv povraćanja koji joj je, u skladu s uputstvima zatvorskog ljekara, davan putem injekcija u više navrata. Kada ga nije dobila 8. decembra 1998. to je bilo na osnovu uputstva ljekara, zbog pada krvnog pritiska Judith McGlinchey.

Nema dokaza da je ostavljena da sama očisti ono što je povratila, a praksa je da medicinsko osoblje reguliše sve takve situacije. Mada je zapaženo da je bila ulijepljena povraćenim sadržajem kada je stigla u bolnicu, to je objašnjeno brzinom koja je bila neophodna da bi bila hitno dopremljena u bolnicu kada je kolabirala, a ne namjernim odbijanjem osoblja da je očisti.

B. Ocjena Suda

1. Opšta načela

45. Sud ponovo ističe da zlostavljanje mora dostići minimalni nivo ozbiljnosti da bi bilo obuhvaćeno članom 3. Određivanje minimuma je relativno: zavisi od svih okolnosti slučaja, kao što su trajanje takvog postupanja, fizičko i/ili mentalno dejstvo postupanja i, u nekim slučajevima, pol, starost i zdravstveno stanje žrtve (vidi, uz ostale izvore, *Tekin protiv Turske*, presuda od 9. juna 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-IV, str. 1517, st. 52).

46. Prema ovoj odredbi, država mora da obezbjedi da osoba bude zatvorena u uslovima koji odgovaraju njenom ljudskom dostojanstvu, da način i metod izvršenja mjere tu osobu ne izlažu neprijatnostima ili teškoćama onog intenziteta koji prevazilazi nivo patnje koji neizbježno ide uz zatvaranje i da, s obzirom na praktične zahtjeve koje nosi sa sobom boravak u zatvoru, zdravlje i dobrobit takve osobe budu adekvatno obezbjeđeni time što joj se, između ostalog, pruža neophodna medicinska pomoć (vidi, *mutatis mutandis*, *Aerts protiv Belgije*, presuda od 30. jula 1998, *Reports* 1998-V, str. 1966, st. 64 i dalje, i *Kudła protiv Poljske* [GC], br. 30210/96, st. 94, ECHR 2000-XI).

2. Primjena u ovom predmetu

47. Sud primjećuje da su podnosioci predstavke iznijeli niz pritužbi zbog toga što su zatvorske vlasti prema Judith McGlinchey postupale nečovječno i ponižavajuće, dok je Država tvrdila da je ona primila odgovarajuće lijekove za simptome odvikavanja i da je premještena u bolnicu čim je postalo jasno da njeno stanje zahtjeva intenzivniji medicinski postupak od onoga koji zatvor može da obezbjedi.

48. U pogledu tvrdnji da zatvorske vlasti nijesu Judith McGlinchey dale lijekove za njeno odvikavanje od heroina kažnjavajući je na taj način, Sud konstatuje da medicinska dokumentacija pokazuje da propisani lijek *Lofexidine* nije dat u podne 8. decembra 1998. Iako su se podnosioci predstavki žalili da je lijek uskraćen zbog lošeg ponašanja, Država je tvrdila da je u stvari izostavljen u skladu s uputstvima koje je ljekar dao zbog pada krvnog pritiska Judith McGlinchey. To potvrđuju bilješke o liječenju koje su ukazivale da u slučaju ovog lijeka treba pratiti krvni pritisak i da je u to vrijeme kod Judith McGlinchey zabilježen pad krvnog pritiska. Bilješke isto tako pokazuju da je nju tog jutra pregledao medicinski tehničar i da je ljekar potpisao dokumentaciju o lijekovima.

49. Dok u bilješkama medicinskog osoblja poslije podatka o izostavljanju doze lijeka postoji bilješka o tome da je Judith McGlinchey bacila šolju čaja na drugi kraj prostorije i potom bila „zaključana za vrijeme obuke“, na saslušanju pred porotom je objašnjeno da je uobičajeni postupak za zatvorenike koji ne idu na časove da budu zatvoreni u svojim sobama za to vrijeme. Stoga Sud smatra da nije dokazano da je to što Judith McGlinchey nije dobila olakšanje za svoje simptome odvikavanja predstavljalo kaznenu mjeru.

50. U pogledu tvrdnji da je Judith McGlinchey ostavljena da leži u onome što je povraćala, Država je istakla da se čini da to proističe iz komentara bolničkog osoblja da su kosa i odjeća Judith McGlinchey kada je stigla u bolnicu bili ulijepljeni povraćenim sadržajem. Medicinski i bolnički zapisi ukazuju da tokom noći nije uočeno da je Judith McGlinchey povraćala i da je ujutro kolabirala, povraćajući. Sud ne smatra da to što Judith McGlinchey nije na odgovarajući način očišćena, u situaciji kada je bilo potrebno da hitno bude prebačena u bolnicu, ukazuje na postupanje koji bi moglo biti okarakterisano kao ponižavajuće. Što se tiče pritužbi koje je iznijela majci da mora da čisti ono što je povratila, u bolničkoj ili zatvorskoj dokumentaciji nema dokaza za ovu tvrdnju, mada jedan zapis govori o tome da je Judith McGlinchey odbila da čisti svoju ćeliju. Država je, oslanjajući se na izjavu glavne medicinske sestre, tvrdila da je riječ o opštem zahtjevu za održavanjem urednosti, a ne o reagovanju na incident s povraćanjem. Država je iznijela da jeste praksa da medicinske sestre očiste svaki povraćeni sadržaj koji je stigao na pod ili na druga mjesta u ćeliji. Sud smatra da nema dovoljno materijala da donese zaključak po ovom pitanju.

51. U pogledu tvrdnje da nije dat lijek protiv astme, Sud primjećuje da bilješke medicinskog osoblja ukazuju da su inhalatori dati 7. decembra 1998. tokom noći kada je primjećeno da Judith McGlinchey pišti („vizing“). Kada se radi o nepravilnosti u davanju antibiotika za liječenje ruke Judith McGlinchey koju pominju podnosioci predstavke, izgleda da je od dvadeset doza za petodnevni period propušteno oko četiri. Sestra N. tokom saslušanja pred porotom nije to mogla da objasni, ali je sugerisala mogućnost da je medicinska sestra o kojoj je riječ zaboravila da popuni dokumentaciju o lijekovima. U svakom slučaju, to ukazuje na propust u postupku, koji je za žaljenje. U materijalu koji je dobio, međutim, Sud nije našao nikakve dokaze koji bi pokazali da je ovaj propust imao negativno dejstvo na stanje Judith McGlinchey ili da je uzrokovao bilo kakvu smetnju.

52. Najzad, Sud je razmatrao pritužbe da pri tretiranju simptoma Judith McGlinchey u pogledu odvikavanja od heroina, sprječavanju njenih patnji ili sprječavanju da se pogorša njeno stanje nije učinjeno dovoljno, ili nije učinjeno dovoljno brzo.

53. Sud primjećuje da je medicinska sestra pregledala Judith McGlinchey prilikom prijema u zatvor 7. decembra 1998. Dr K, zatvorski ljekar, pregledao ju je 8. decembra 1998. i odredio tok liječenja za niz problema koje je

imala. Za simptome odvikavanja od heroina on je prvobitno propisao lijek za odvikavanje, *Lofexidine*. Jedna doza ovog lijeka je izostavljena u podne zbog njenog niskog krvnog pritiska. Desetog decembra 1998. opet ju je pregledao dr K, koji je propisao intra-muskularnu injekciju za simptome odvikavanja koje je i dalje imala. Nije ustanovio znake dehidriranosti i veći značaj je pridao svom kliničkom utisku nego očiglednom padu njene težine s 50 kg na 43 kg, pošto je bilo poznato da postoji nesaglasnost između vaga koje se koriste na prijemu i onih u zdravstvenom centru. Međutim, bio je svjestan da postoji mogući problem i dao je uputstva da se prati njena težina. Jedanaestog decembra 1998. dr K. ju je ponovo pregledao i nije našao znake dehidracije i smatrao je da je njeno stanje generalno stabilno. Odredio je da se da još jedna injekcija, za koju je primjećeno da ima određeno dejstvo pošto je bila u stanju da zadrži tečnosti tokom ostatka tog dana. Određeno je da se tokom vikenda nastavi s oralnim dozama lijeka protiv povraćanja. Bilješke medicinskog osoblja ukazuju da su tokom tog perioda medicinske sestre dale lijek protiv mučnine da bi pomogle Judith McGlinchey s njenim simptomima i da su je podsticale da uzima tečnost.

54. Mada zbog toga izgleda kao da je stanje Judith McGlinchey od 7. do 12. decembra 1998. bilo stalno praćeno i da su ljekari i medicinsko osoblje preduzimali korake kojima su reagovali na simptome odvikavanja Judith McGlinchey, Sud konstatuje da je ona tokom tog perioda često povraćala, da je uzimala veoma malo hrane i značajno gubila na težini u neutvrđenoj mjeri. Iako su injekcije davane dva puta, to je imalo, u najboljem slučaju, kratkoročni efekat i do večeri 11. decembra 1998. ona je opet povraćala. Prema mišljenju Suda, dokazi o bilo kakvom poboljšanju njenog stanja u tom trenutku su slabi.

55. Naredna dva dana, tokom vikenda, u skladu s načinom regulisanja radnog vremena zaposlenih u zatvoru, dr K. nije bio prisutan. Ljekar na zamjeni posjetio je zatvor u subotu ujutro, 12. decembra, ali dokumentacija ne ukazuje na to da je on vidio Judith McGlinchey. Ako bi bio potreban ljekar u bilo koje drugo vrijeme tokom vikenda, od medicinskog osoblja se očekuje da pozove ljekara ili organizuje premještaj u bolnicu. Stoga izgleda da tokom dva dana ljekar nije pregledao Judith McGlinchey. Dvanaestog decembra 1998. konstatovano je da su joj temperatura, krvni pritisak i puls normalni. Međutim, ona je nastavila da povraća i zabilježeno je da je njena težina pala na 40 kg, što je dalji pad od 3 kg od 9. decembra i mogući pad od 10 kg od vremena kada je primljena, pet dana prije toga. Bez obzira na ovo dalje pogoršanje, medicinsko osoblje nije vidjelo nikakav razlog za uzbunu ili potrebu da se dobije ljekarsko mišljenje o njenom stanju.

56. Država je ukazala na pozitivne znake tokom tog perioda – da je bolje spavala tokom noći i da je 13. decembra uzela mali obrok. Međutim, ona je povraćala oba ta dana i poslije pomenutog obroka. Dr K. je naglasio da su sve vrijeme njeni vitalni pokazatelji bili unutar normalnih vrijednosti, a da bi se očekivalo da osoba koja je ozbiljno dehidrirala pokaže iscrpljenost i fizičke

simptome koji se mogu identifikovati, što nije bio slučaj sa Judith McGlinchey. Međutim, tokom saslušanja pred porotom, dr Tobin je izneo stav da su, iako nije bilo konkretne analize koja bi ustanovila da je Judith McGlinchey dehidrirala prilikom prijema u bolnicu usljed toga što nije bilo moguće uvesti centralni venski kateter, postojale snažne indikacije u prilog tome. Mada bi se nalazi mogli pripisati značajnom gubitku krvi, jedna epizoda povraćanja sadržaja koji izgleda kao talog kafe ne bi pružala zadovoljavajuće objašnjenje.

57. Dokazi ukazuju Sudu da je do jutra 14. decembra 1988. Judith McGlinchey, heroinski zavisnik čija uhranjenost i opšte zdravstveno stanje nijesu bili dobri prilikom prijema u zatvor, pretrpjela značajan gubitak težine i da je dehidrirala. To je bilo posledica činjenice da je tokom cijele nedjelje imala simptome uglavnom nekontrolisanog povraćanja i toga što nije bila u mogućnosti da jede i zadrži tečnost. Ova situacija, sem što je uzrokovala neprijatnosti i patnju za Judith McGlinchey, predstavljala je vrlo ozbiljan rizik po njeno zdravlje, što se vidjelo i po tome što je kolabirala. Imajući u vidu odgovornost zatvorskih vlasti da obezbjede neophodnu medicinsku zaštitu za zatvorena lica, Sud smatra da je u ovom slučaju bilo propusta u poštovanju standarda koje predviđa član 3 Konvencije. On konstatuje u tom kontekstu propust zatvorskih vlasti da obezbjede precizna sredstva za konstatovanje gubitka težine Judith McGlinchey, što je bio faktor koji bi upozorio zatvor na ozbiljnost njenog stanja, a zbog neusaglašenosti vaga gubitak težine je bio uglavnom zanemarivan. Postoji praznina u nadgledanju njenog stanja od strane ljekara tokom vikenda, kada je došlo do daljeg značajnog gubitka težine i kada su zatvorske vlasti propustile da preduzmu djelotvornije korake u liječenju Judith McGlinchey, kao što je prijem u bolnicu kako bi se obezbjedilo intravensko davanje lijekova i tečnosti, ili da bi se dobila stručnija pomoć za kontrolisanje njenog povraćanja.

58. Sud zaključuje da je način na koji su zatvorske vlasti postupale s Judith McGlinchey u suprotnosti sa zabranom nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja sadržanom u članu 3 Konvencije.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 13 KONVENCIJE

59. Član 13 Konvencije predviđa:

„Svako kome su povrijeđena prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji ima pravo na djelotvoran pravni lijek pred nacionalnim vlastima, bez obzira na to da li su povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu.“

A. Podnesci strana u postupku

60. Podnosioci predstave tvrdili su da ne postoji odgovarajući pravni lijek za njihove pritužbe na postupanje prema Judith McGlinchey u zatvoru, ili lijek koji bi se odnosio na nedostatke u upravljanju i politici koji su dozvolili

da dođe do zanemarivanja i zlostavljanja. Svaki osnov za podnošenje tužbe zbog nemara zavisio je od uspostavljanja neophodne uzročne veze između radnji zanemarivanja i smrti i/ili lične povrede, čega nije bilo u ovom slučaju. Postupanje o kome je riječ ipak je bilo nečovječno i ponižavajuće postupanje u suprotnosti s članom 3 Konvencije. Nijesu postojali nikakvi drugi lijekovi koji bi omogućili da se dobije naknada i na osnovu kojih bi se dobilo priznanje da je bilo povrede prava.

61. Država je izjavila da su bili dostupni lijekovi u skladu sa zahtjevima člana 13 Konvencije. Judith McGlinchey mogla je da koristi interni zatvorski sistem za žalbe kako bi se požalila na postupanje. Nepodnošljivi uslovi u zatvoru takođe su predstavljali odgovarajući osnov za pokretanje postupka pred sudom. Podnosioci predstavke su imali na raspolaganju niz osnova za pokretanje postupaka, uključujući nemar i nesavjesno vršenje javne službe. Ovdje se ne radi o slučaju kada domaće zakonodavstvo uopšte ne daje osnov za pokretanje postupka koji se može iskoristiti. Okolnost da podnosioci predstavke nijesu mogli činjenično da dokažu zanemarivanje ne znači da nije bilo lijekova na raspolaganju.

B. Ocjena Suda

62. Sud ponovo ističe da član 13 Konvencije garantuje da će na nacionalnom nivou postojati raspoloživ pravni lijek za sprovođenje suštine prava i sloboda iz Konvencije bez obzira na to na koji način su obezbjeđeni u domaćem pravnom poretku. Dejstvo člana 13 na taj način jeste da zahtjeva da se obezbjedi domaći pravni lijek koji će se odnositi na suštinu „dokazive“ pritužbe na osnovu Konvencije i da se dodijeli odgovarajuće zadovoljenje, iako je državama ugovornicama data određena sloboda u pogledu načina na koji će se pridržavati svojih obaveza iz Konvencije predviđenih u ovom članu. Opseg obaveza prema članu 13 je različit zavisno od toga kakva je prema Konvenciji priroda žalbe podnosioca. Ipak, pravni lijek koji zahtjeva član 13 mora biti „djelotvoran“ u praksi, i, kao takav, predviđen zakonom (vidi *Aksoy protiv Turske*, presuda od 18. decembra 1996, *Reports* 1996-VI, str. 2286, st. 95; *Aydın protiv Turske*, presuda od 25. septembra 1997, *Reports* 1997-VI, str. 1895–96, st. 103; i *Kaya protiv Turske*, presuda od 19. februara 1998, *Reports* 1998-I, str. 329–30, st. 106).

63. U slučaju kršenja članova 2 i 3 Konvencije, koji se smatraju suštinskim odredbama Konvencije, naknada nematerijalne štete prouzrokovane kršenjem bi u načelu trebalo da spada u raspoložive pravne lijekove (vidi *Z i ostali protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], br. 29392/95, st. 109, ECHR 2001-V).

64. Na osnovu dokaza predloženih u ovom predmetu Sud je ustanovio da je tužena država odgovorna na osnovu člana 3 Konvencije za nečovječno i ponižavajuće postupanje kome je bila izložena Judith McGlinchey prije nego što je kolabirala u zatvoru. Žalbe podnosilaca predstavke u tom pogledu su stoga „dokazive“ u smislu člana 13 u vezi s članom 3 Konvencije (vidi *Boyle i Rice protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 27. aprila 1988, Series A no.

131, str. 23, st. 52; *Kaya*, citirano gore, str. 330–31, st. 107; i *Yaşa protiv Turske*, presuda od 2. septembra 1998, *Reports* 1998-VI, str. 2442, st. 113).

65. Mada je Država ukazala na interne pravne lijekove u zatvoru koje je Judith McGlinchey imala na raspolaganju da bi se žalila na bilo kakvo zlostavljanje prije nego što je umrla, Sud primjećuje da oni ne obezbjeđuju nikakvo pravo na naknadu za već doživljenu patnju. Sud je već ustanovio, u svojoj odluci o prihvatljivosti, da se ne može pokrenuti postupak zbog zanemariivanja pred građanskim sudovima kada sporno ponašanje nije bilo dovoljno da izazove fizičku ili psihološku povredu. Nije očigledno da bi naknada štete mogla biti određena po drugom osnovu pokretanjem sudskog postupka, koji je Judith McGlinchey mogla da pokrene tvrdeći da je zatvor propustio da izvrši svoju obavezu da o njoj dok je u zatvoru vodi brigu u razumnoj mjeri, i koji je mogao da posluži kao sredstvo da se ispita način na koji su zatvorske vlasti obavljale svoje dužnosti. Iako je Država tvrdila da nemogućnost da se zahtjeva naknada štete proističe iz činjenica vezanih za ovu situaciju, a ne iz propusta u zakonu, ostaje činjenica da prema engleskom pravu ne postoji mogućnost naknade štete za patnje i neprijatnosti za koje je gore konstatovano da predstavljaju kršenje člana 3 Konvencije.

66. Postavlja se pitanje da li član 13 u ovom kontekstu zahtjeva da naknada bude na raspolaganju. Sam Sud će često odobriti pravično zadovoljenje, prihvatajući da patnja, stres, strah i frustracija čine naknadu nematerijalne štete prikladnom. U slučaju kršenja članova 2 i 3 Konvencije, koji se smatraju suštinskim odredbama Konvencije, naknada za nematerijalnu štetu nastalu zbog kršenja bi u načelu trebalo da bude dostupna kao jedan od mogućih pravnih lijekova.

67. Zato u ovom slučaju Sud zaključuje da je trebalo da postoji mogućnost da Judith McGlinchey, ili podnosioci predstavke koji djeluju u njeno ime poslije njene smrti, traže naknadu za nematerijalnu štetu koju je ona pretrpjela. Pošto nije bilo lijeka koji obezbjeđuje mehanizam za ispitivanje standarda njege koja je pružena Judith McGlinchey u zatvoru i mogućnosti za dobijanje naknade, došlo je do povrede člana 13 Konvencije.

III. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

68. Član 41 Konvencije predviđa:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci“.

A. Šteta

69. Podnosioci predstavke su tražili naknadu štete zbog postupanja prema Judith McGlinchey u ime njene imovine i zbog njihovog sopstvenog šoka i uznemirenosti zbog patnji koje je Judith McGlinchey doživjela. Oni su tvrdili

da joj je pružena nedovoljna i neodgovarajuća medicinska njega i da je time izložena nepotrebnoj patnji, uključujući sedam dana neprestanog povraćanja, nesposobnost da jede ili pije i akutni strah i mentalnu uznemirenost, uključujući uvjerenje da će umrijeti. Oni su također ukazali na svoje uvjerenje da je bila primorana da čisti sama ono što je povratila i da je kažnjena tako što su joj ukinuti lijekovi. Oni su isto tako ukazali na uznemirenost i bol koji su oni pretrpjeli kada su shvatili okolnosti u kojima je njihova kći/majka provela posljednje svjesne dane i sate. Tražili su iznos od 20.000 funti sterlinga (GBP).

70. Država se nije izjasnila povodom ovog zahtjeva.

71. Sud konstatuje da je zaključio da postoji povreda člana 3 kad je riječ o nedostacima u tretmanu koji je Judith McGlinchey imala dok je bila u zatvoru. Međutim, nije ustanovio da je Judith McGlinchey bila prisiljavana da čisti ono što je povratila ili da su joj bili uskraćeni lijekovi kao kaznena mjera. Konstatujući da je veliki deo patnji Judith McGlinchey poticao od samog odvikavanja od heroína, ali i da je propust zatvorskih vlasti da se preduzmu djelotvornije mjere za liječenje simptoma odvikavanja i pogoršano stanje sigurno doprinio njenim bolovima i patnji, Sud je odlučio, procjenjujući okolnosti na pravičnoj osnovi, da odobri iznos od 11500 evra (EUR) na ime imovine Judith McGlinchey i 3800 EUR svakom od podnosilaca predstavke, što čini iznos od ukupno 22900 EUR.

B. Sudski troškovi

72. Podnosioci predstavke su tražili 5480,54 funti na ime pravnih troškova koje su imali u domaćim postupcima. To obuhvata troškove zastupanja tokom saslušanja pred porotom i traženja savjeta o uzrocima smrti Judith McGlinchey i o postojanju domaćih pravnih lijekova. Tražili su 844,43 funti, uključujući porez na dodatu vrijednost, na ime troškova i izdataka koje su imali da bi iznijeli predmet pred Sud u Strazburu. Ukupni traženi iznos je 6324,97 funti.

73. Država nije komentarisala ove zahtjeve.

74. Sud primjećuje da su troškovi koji su nastali zbog dobijanja pravnih savjeta i prisustvovanja saslušanju pred porotom bili povezani barem delimično s pitanjima koja se tiču uzroka smrti Judith McGlinchey i bilo kakve moguće odgovornosti vlasti. Pritužba na osnovu člana 2 Konvencije, međutim, nije bila podnijeta Sudu. Za ove troškove, procenjujući okolnosti na pravičnoj osnovi, Sud odobrava 7500 EUR.

C. Kamata

75. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na prosječnoj kamatnoj stopi na kredite Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ TIH RAZLOGA, SUD

1. *Zaključuje*, sa šest glasova naspram jednog, da je prekršen član 3 Konvencije;
2. *Zaključuje* jednoglasno da je prekršen član 13 Konvencije;
3. *Zaključuje* jednoglasno
 - (a) da tužena država treba da plati podnosiocima predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu sa članom 44, st. 2 Konvencije, uz bilo koje poreze koji će možda biti primjenjivi, sljedeće iznose koji će biti preračunati u funte sterlinga po kursu koji važi na dan isplate:
 - (i) 22900 EUR (dvadeset dvije hiljade devet stotina evra) na ime nematerijalne štete;
 - (ii) 7500 EUR (sedam hiljada pet stotina evra) na ime sudskih troškova;
 - (b) da će od dana isteka pomenuta tri mjeseca do isplate na navedenu svotu biti zaračunavana kamata koja se plaća samo na glavnici po stopi koja odgovara povećanoj kreditnoj i kamatnoj stopi Evropske centralne banke, dodatno uvećanoj za tri procentna pona;
4. *Odbija* jednoglasno ostale zahtjeve podnosilaca predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i dostavljena stranama u postupku 29. aprila 2003. godine, u skladu s pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda

Lawrence Early
zamjenik sekretara

Jean-Paul Costa
Predsjednik

U skladu sa članom 45, st. 2 Konvencije i pravilom 74, st. 2 Poslovnika Suda, ovoj presudi priložena su sljedeća izdvojena mišljenja:

- (a) saglasno mišljenje g. Coste;
- (b) djelimično nesaglasno mišljenje ser Nicolasa Bratze.

SAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJE COSTE

Na kraju, pošto sam odmjerio razloge za i protiv u ovom teškom slučaju, ustanovio sam kršenje člana 3 Konvencije. Međutim, želio bih da objasnim svoje stavove s obzirom na to da ih presuda, s kojom se u najvećem dijelu slažem, ne odražava u potpunosti.

1. Konstatovao bih, prije svega, jer mislim da treba to da kažem, da u ovom predmetu nijesam uočio nikakvu namjeru britanskih pravosudnih, za-

tvorskih ili medicinskih vlasti da ponize ili maltretiraju Judith McGlinchey, koja je osuđena na četiri mjeseca zatvora i u skladu s tim smještena u zatvor Nju Hol u Vejkfildu 7. decembra 1998. Ali želeo bih odmah da dodam da po mišljenju Suda „odsustvo takve svrhe ne može sa sigurnošću isključiti zaključak da je bilo kršenja člana 3“ (vidi *V. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 24888/94, st. 71, ECHR 1999-IX, i *Peers protiv Grčke*, br. 28524/95, st. 74, ECHR 2001-III). Ova sudska praksa se mora uzeti u obzir.

2. Isto tako ne mislim da je poželjno smanjivati prag ozbiljnosti ispod koga Sud neće smatrati da je postupanje nečovječno ili ponižavajuće. Ne treba degradirati član 3 i trivijalizovati ga pretjeranim korišćenjem. Međutim, smatram da sadašnja presuda ne snižava taj prag. Štaviše, čvrsto vjerujem da činjenice u ovom predmetu ne treba da budu ocejnjene na osnovu „naknadne pameti“, niti bi trebalo da budemo pod uticajem činjenice da je Judith McGlinchey nažalost umrla, 3. januara 1999, usljed posljedica prestanka rada srca do koga je došlo 14. decembra 1998. Ali, iz razloga koje ću navesti, čak i ako ograničim svoju pažnju na stanje u vrijeme njenog smještanja u zatvor, nezavisno od tragičnog ishoda, mogu zaključiti da je postupanje kom je bila izložena Judith McGlinchey *objektivno* bilo nečovječno i/ili ponižavajuće.

3. Po mom mišljenju, ono što je važno je veza između činjenica. Žrtva je bila heroinski zavisnik i patila je od astme – zbog toga je tokom prethodne godine šest puta primljena u bolnicu. Uprkos njenom veoma lošem zdravstvenom stanju, žrtva je osuđena na zatvorsku kaznu, iako je postojao alternativni predlog za uslovnu kaznu. Čim je primljena u zatvor Nju Hol počela je da pati od čestih napada povraćanja. Iako je tvrdila da je željela da se odvikne od heroina i zatvorski ljekar joj je odmah propisao lijek za olakšavanje simptoma odvikavanja, ovaj lijek joj nije dat njenog drugog dana u zatvoru (možda opravdano, ali ta činjenica stoji). Isto tako, dva puta je zaključana u ćeliji jer je bila kažnjena zbog lošeg ponašanja. Ali prije svega, povraćanje nije prestajalo, danju i noću, i bilo je praćeno strmoglavim i ozbiljnim gubitkom težine – 7 kg za četrdeset osam sati i 10 kg između ponedjeljka, kada je stigla, i naredne subote. Mogu da prihvatim da odsustvo zatvorskog ljekara tokom vikenda nije bilo odlučujući faktor, pošto je bio prisutan ljekar koji radi kao zamjena, i mogla je tražiti da je on pregleda. Ali ne mogu da razumijem zašto zatvorenica nije odvedena u bolnicu tokom prvih nekoliko dana izdržavanja kazne, kada je stalno povraćala, izgubila 20% svoje telesne težine u roku od pet dana, a znalo se da istovremeno pokušava da se odvikne od droge. Tek u ponedjeljak ujutro, što je nedjelju dana nakon što je počela izdržavanje kazne, hitna pomoć prevezla ju je u bolnicu, jer je kolabirala i izgled onoga što je povratila je otkrio prisustvo krvi u njenom želucu. Ta veza među činjenicama je razlog što smo ja i većina mojih kolega zaključili da je riječ o povredi člana 3.

4. Štaviše, ovaj zaključak mora biti smješten u širi kontekst, koji se tiče specijalnog tretmana koji treba dati zatvorenicima čije zdravstveno stanje daje razloga za zabrinutost. U slučajevima kao što je slučaj ove žrtve, ta zabri-

nutost bi čak mogla da uključi i odluku da je takvo zdravstveno stanje nepojivo sa određivanjem kazne zatvora, ili u svakom slučaju sa daljim lišenjem slobode.

5. Da postoji sve veća svijest o tome da je to neophodno, što je samo po sebi posebno pitanje u odnosu na gore pomenuto pitanje praga patnje koji treba da bude uzet u obzir, vidi se u brojnim instrumentima Savjeta Evrope. Mogao bih da citiram tri preporuke Komiteta ministara upućene državama članicama: Preporuka od 12. februara 1987. o Evropskim zatvorskim pravilima (br. R (87) 3), Preporuka od 8. aprila 1998. koja se tiče etičkih i organizacionih aspekata zdravstvene zaštite u zatvoru (br. R (98) 7) i Preporuka od 29. septembra 2000. o boljem sprovođenju evropskih pravila o sankcijama i mjerama u zajednici (Rec(2000)22). Mogao bih da citiram i treći opšti izvještaj o aktivnostima Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja koji pokriva period od 1. januara do 31. decembra 1992. godine, koji uključuje poglavlje (br. 3) o zdravstvenoj zaštiti u zatvorima.

6. Sam naš Sud postaje sve osjetljiviji na ovaj problem. Često je u svojim presudama navodio da ocjena o tome da li postupanje doseže minimalni nivo ozbiljnosti za potrebe primjene člana 3 može zavisiti od pola, godina života i *zdravstvenog stanja* žrtve (vidi, na primjer, *Raninen protiv Finske*, presuda od 16. decembra 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VIII, str. 2821–22, st. 55). Mogao bih isto tako da pomenem, iako su se činjenice razlikovale (zatvorenik je imao ozbiljan invaliditet), *Price protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 33394/96, ECHR 2001-VII), sa izdvojenim mišljenjem ser Nicolasa Bratze, kome sam se pridružio, i izdvojenim mišljenjem sudije Greve; autori ovih mišljenja smatrali su da sam princip da se podnosilac osuđuje na kaznu zatvora nije bio saglasan sa članom 3, obzirom na njeno stanje. Vidi takođe skorašnji predmet *Mouisel protiv Francuske* (br. 67263/01, ECHR 2002-IX) u kome je Sud jednoglasno zaključio da je došlo do povrede člana 3 s obzirom na uslove tretmana i dalji boravak u zatvoru osobe koja pati od neizlječive bolesti.

7. Ja naravno ne potcjenjujem teškoće s kojima se suočavaju pravosudni organi kada se od njih traži da odrede vrstu kazne za osuđenika u lošem zdravstvenom stanju ili one s kojima se suočavaju zatvorske vlasti i zdravstvene službe kada treba da biraju između tretmana na licu mjesta i prijema u bolnicu van zatvora, naročito s obzirom na to da loše zdravlje nažalost nije rijetkost među zatvorenicima, naročito s obzirom na količinu droge koja kruži među osuđenima. Ali ako se vratim na ovaj predmet, mislim da su svi ovi organi, sa svoje strane, potcijenili ozbiljnost stanja u kome se nalazila Judith McGlinchey. Prema mom mišljenju, riječ je o takvom nagomilavanju grešaka da je to na kraju predstavljalo kršenje člana 3 Konvencije. Ja bih došao do istog zaključka i da je žrtva preživjela; emocije koje je izazvala njena smrt ne smiju uticati na ocjenu njenog boravka u zatvoru i uslove tretmana kao takvog.

DJELIMIČNO NESAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJE SER NICOLASA BRATZE

Ja, nažalost, ne mogu da se složim s većinom članova Vijeća da je došlo do povrede člana 3 Konvencije u ovom predmetu.

Opšta načela po kojima se primjenjuje član 3 dobro su sažeta u presudi koju je donijelo Vijeće. Praksa Suda postavlja visok prag, zahtjevajući da zlostavljanje mora dostići minimalni nivo ozbiljnosti da bi spadalo u opseg ovog člana. U konkretnom kontekstu uslova u zatvoru Sud je zaključio, između ostalog, da iako se ne može tumačiti da član 3 postavlja opštu obavezu da se zatvorenik oslobodi iz zdravstvenih razloga, član obavezuje države da obezbjede da zatvorenik boravi u uslovima koji su saglasni s poštovanjem ljudskog dostojanstva i da su, s obzirom na praktične zahtjeve koje proističu iz boravka u zatvoru, zdravlje i dobrobit zatvorenika adekvatno obezbjeđeni time što se, između ostalog, njemu ili njoj obezbjeđuje potrebna medicinska njega (vidi, na primjer, *Kudła protiv Poljske* [GC], br. 30210/96, st. 93–94, ECHR 2000-XI).

Osnovno pitanje koje se postavlja u ovom slučaju je da li materijal koji je pred Sudom dokazuje u dovoljnoj mjeri da je postupanje zatvorskih vlasti prema Judith McGlinchey, uključujući medicinski tretman, u svim okolnostima u toj mjeri manjkavo da ukazuje na povredu člana 3.

Prilikom odlučivanja o ovom pitanju, ukazujem na početku na dvije stvari koje mi se čine donekle važnim.

Prije svega, nije rečeno, i većina članova Vijeća nije došla do tog zaključka, da je zdravstveno stanje Judith McGlinchey u vrijeme kada je osuđena bilo takvo da uopšte nije trebalo da bude osuđena na zatvor, ili zadržana u zatvoru. U tom pogledu situacija se suštinski razlikuje od one koju je Sud razmatrao u svojoj presudi u predmetu *Price protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (br. 33394/96, ECHR 2001-VII), gdje je povreda člana 3 ustanovljena u predmetu koji se odnosio na podnosioca predstave čija su sva četiri uda bila nefunkcionalna jer je bila žrtva talomida i imala je brojne zdravstvene probleme, i kojoj je određena kazna zatvora, a da ništa nije učinjeno da se utvrdi da li tamo postoje adekvatna sredstva za postupanje s njom s obzirom na težak stepen invaliditeta. Za razliku od toga, u ovom slučaju nije rečeno ili ustanovljeno da se u postojećim uslovima u zatvoru ne može tretirati zatvorenik koji se odvikava od heroinske zavisnosti, uz dodatnu komplikaciju koju je predstavljalo bolovanje od astme.

Drugo, primjećujem da je Vijeće odbilo nekoliko konkretnih pritužbi o nečovječnom i ponižavajućem postupanju koje su iznijeli podnosioci predstave, ili ih je smatrao neosnovanim. Vijeće je naročito ustanovilo da je nepotkrijepljena pritužba da je to što McGlinchey nije dobila lijek koji olakšava odvikavanje od heroina predstavljalo kaznenu mjeru, jer medicinske bilješke potvrđuju da propisani lijek nije dat samo jednom prilikom 8. decembra 1998. godine, i to prema uputstvima ljekara zbog pada njenog krvnog priti-

ska. Vijeće je na sličan način smatralo nepotkrijepljenom tvrdnju da lijek za astmu nije dat, jer bilješke medicinskog osoblja ukazuju da su inhalatori dati kad je kod Judith McGlinchey uočeno zviždanje („vizing“). Što se tiče činjenice da u toku pet dana od ukupno dvadeset doza antibiotika za liječenje ruke Judith McGlinchey četiri ili nijesu date ili nijesu ubilježene u dokumentaciju o ljekovima, iako je konstatovalo da je u svakom slučaju postojao nedostatak u proceduri koji je za žaljenje, Vijeće je ustanovilo da nema ničega što bi pokazalo da je ovaj propust imao bilo kakav negativan efekat na stanje Judith McGlinchey ili da je uzrokovao kod nje bilo kakve smetnje.

Iznijeta je pritužba da nije dovoljno učinjeno, ili da nije učinjeno dovoljno brzo, da bi se Judith McGlinchey tretirala zbog simptoma odvikavanja od heroina koje je ispoljavala, ili da bi se reagovalo na ozbiljno pogoršanje njenog opšteg stanja tokom perioda dok je boravila u zatvoru, i većina je ustanovila da to predstavlja povredu člana 3 Konvencije.

Nije sporno da je prilikom ulaska u zatvor 7. decembra 1998. medicinska sestra pregledala Judith McGlinchey i da je narednog dana pregled obavio zatvorski ljekar, dr K, koji je odredio tok liječenja za njene razne zdravstvene probleme. Kako se vidi iz stavova 53 i 54 presude, stanje Judith McGlinchey je od 7. do 12. decembra bilo predmet redovnog posmatranja od strane medicinskog i bolničkog osoblja u zatvoru, koje je preduzimalo korake da reaguje na njene simptome odvikavanja. Po mom mišljenju, nema indikacija u materijalu koji je pred Sudom da je bila zanemarena ili napuštena da se bori bez pomoći.

Iako je tačno, kako je naglasila većina članova Vijeća, da je tokom tog perioda Judith McGlinchey nastavila da povraća, da jedva da je uzimala hranu i da je gubila na težini, medicinsko i bolničko osoblje je tokom saslušanja pred porotom izjavilo da je njeno stanje ostalo stabilno i da je, i pored toga što je opet povraćala uveče 11. decembra, bilo znakova da se njeno stanje poboljšava. I sestra N. i dr K. izjavili su da Judith McGlinchey nije odavala klinički utisak da je ozbiljno bolesna tokom tog perioda i oboje su konstatovali da je bila aktivna i da se družila s ostalima. Posebno je dr K. izjavio da on, s obzirom na njen krvni pritisak, temperaturu i puls i njen opšti izgled, nije smatrao da ima bilo kakve potrebe da bude primljena u bolnicu van zatvora.

Veću zabrinutost izaziva činjenica da u naredna dva dana – vikend 12. i 13. decembra – dr K. nije bio prisutan u zatvoru i da očigledno nijedan ljekar nije pregledao Judith McGlinchey, mada je ljekar na zamenu došao u zatvor u subotu ujutro. Iako je zatvorsko medicinsko osoblje konstatovalo da su temperatura, krvni pritisak i puls Judith McGlinchey bili normalni 12. decembra, kako je izjavljeno tokom saslušanja, isto tako je zabilježeno da je nastavila da povraća i da je njena težina drastično opala na 40 kg – što je smanjenje za 3 kg od 9. decembra i, po svoj prilici, još značajniji gubitak težine od vremena kada je primljena u zatvor.

Međutim, konstatujem da medicinsko osoblje, uprkos gubitku težine, nije smatralo da ima razloga za uzbunu i da nema ničega zbog čega bi zvali lekara

ili organizovali njeno prebacivanje u bolnicu u skladu s postojećom praksom u zatvoru. Zabilježeno je da je Judith McGlinchey 12. decembra provela bolju noć. Tokom 13. decembra, kada je uzela mali obrok i nije povraćala tokom dana, medicinsko osoblje je smatralo da se njeno stanje poboljšava u toj mjeri da je izgledalo da nije potrebno da joj se da propisani lijek protiv povraćanja. Iako je te večeri dva puta povraćala, tokom noći nijesu zapaženi nikakvi problemi. Zatim, mada za mene predstavlja razlog za izvjesnu zabrinutost to što tokom dva dana ljekar kvalifikovan, na primjer, da ustanovi probleme s dehidratacijom nije pregledao Judith McGlinchey, konstatujem da na osnovu dokaza iznijetih tokom saslušanja nije bilo utvrđeno da je Judith McGlinchey bila, u stvari, dehidrirana kada je stigla u bolnicu, nakon što je kolabirala ujutro 14. decembra. Dr Tobin nije bio u stanju da ugradi centralni venski kateter zbog njenog stanja i, mada su po njegovom mišljenju postojali znaci koji ukazuju na dehidriranost, on nije isključio da su oni mogli biti i rezultat značajnog gubitka krvi. Što je još važnije, po mom mišljenju, je činjenica da nijedan od ljekara koji su davali izjave tokom saslušanja nije kritikovao dr K. što je propustio da ranije uputi Judith McGlinchey u bolnicu.

U tim uslovima ja ne mogu da kažem da je na osnovu dokaza pred Sudom ustanovljeno da je način na koji su zatvorske vlasti liječile Judith McGlinchey bio u toj mjeri manjkav da kod nje izazove neprijatnosti u pitanju ili da je bio takav da predstavlja povredu njenih prava prema članu 3.

Kao što je rečeno u presudi, postojali su aspekti organizacije boravka u zatvoru ili njege koji su mogli biti kritikovani, kao na primer nepreciznost vaga za mjerenje, propust da se obezbijede ili ubileže svi propisani lijekovi, i nedostatak ljekarskog prisustva u zatvoru tokom najvećeg dijela vikenda. Štaviše, da je Judith McGlinchey bila ranije prenijeta u bolnicu, moglo joj je biti pruženo više stručne i možda više palijativne njege. Međutim, čak i uz procjenu napravljenu na osnovu naknadne pameti, nijesam u mogućnosti da zaključim da je pokazano da su zatvorske vlasti podvrgle Judith McGlinchey nečovječnom ili ponižavajućem postupanju.

U skladu s tim, i ne bez određenog ustezanja, glasao sam protiv konstatacije da je došlo do povrede člana 3 Konvencije u ovom slučaju.

Međutim, ovakav zaključak ne znači da predstavka podnosilaca ne spada u domen zaštite predviđene članom 13. Pritužbe nijesu proglašene neprihvatljivim kao očigledno neosnovane i bilo je neophodno razmatranje merituma. Ja sam uvjeren da su različite pritužbe podnosilaca predstavke predstavljale osnov za tvrdnju, koja se može braniti, o tome da je došlo do povrede Konvencije u smislu člana 13 i, iz razloga navedenih u stavovima 71 do 74 presude Vijeća, smatram da su prava podnosilaca predstavke iz ovog člana povrijeđena.

U znak poštovanja prema stavu većine članova Vijeća da su prava Judith McGlinchey iz člana 3 takođe prekršena, glasao sam za puni iznos naknade za nematerijalnu štetu i naknade sudskih troškova navedene u presudi.

PREDMET *MECHENKOV PROTIV RUSIJE*
(predstavka br. 35421/05)

PRESUDA
Strazbur, 7. februar 2008.

U predmetu *Mechenkov protiv Rusije*,

Evropski sud za ljudska prava (Prvo odjeljenje), koji je zasijedao u vijeću u sljedećem sastavu:

C. ROZAKIS, *predsjednik*,
L. LOUCAIDES,
N. VAJIĆ,
A. KOVLER,
E. STEINER,
K. HAJIYEV,
D. SPIELMANN, *sudije*,
i S. NIELSEN, *sekretar Odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenoj sjednici 17. januara 2008, donosi sljedeću presudu, usvojenu pomenutog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 35421/05) protiv Ruske Federacije koju je u skladu sa članom 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) Sudu podnio državljani Rusije, Aleksandr Stepanovich Mechenkov (u daljem tekstu „podnosilac predstavke“), 18. avgusta 2005. godine.

2. Vladu Rusije (u daljem tekstu „Država“) u početku je zastupao P. Laptev, bivši zastupnik Vlade Ruske Federacije pred Evropskim sudom za ljudska prava, a kasnije njena nova zastupnica, V. Milinchuk.

3. Predsjednik Vijeća je 27. juna 2006. odlučio da primijeni pravilo 41 Poslovnika Suda i predstavnici da prioritet u rješavanju.

4. Sud je 1. septembra 2006. odlučio da Državu obavijesti o predstavnici. U skladu sa odredbama člana 29, stav 3 Konvencije, on je odlučio da istovremeno razmatra prihvatljivost i meritum predstavke.

5. Država se protivila istovremenom razmatranju prihvatljivosti i merituma predstavke. Pošto je razmotrio prigovor države, Sud ga je odbacio.

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

6. Podnosilac predstavke je rođen 1957. i živi u Novosibirsku. On trenutno izdržava kaznu zatvora u kazneno-popravnoj ustanovi IK-18 Novosibirske oblasti.

A. Zdravstveno stanje podnosioca predstavke i njemu dostupna zdravstvena njega

1. *Događaji prije 28. oktobra 2001.*

7. Podnosilac predstavke je 6. aprila 1993. osuđen na devet godina zatvora.

8. Podnosilac predstavke je 10. juna 1996. progutao komad elektrode i primljen je na hirurško odjeljenje zdravstvene kaznene ustanove LIU-10 u Novosibirsku (*лечебно-исправительное учреждение № 10*, u daljem tekstu „LIU-10“). Uzet mu je rendgenski snimak grudnog koša i dijagnostikovana infiltrativna tuberkuloza gornjih plućnih režnjeva u aktivnoj fazi. Podnosilac predstavke je liječen etambutolom¹ i izonijazidom.²

9. Podnosilac predstavke je 28. maja 1998. prebačen iz LIU-10 u zatvor UF-91/21 u Novosibirsku (*УФ-91/21*, u daljem tekstu „UF-91/21“), sa dijagnozom infiltrativne tuberkuloze koja je uzrokovala fibrozu i tkivnu konsolidaciju u gornjim režnjevima plućnih krila.

10. Podnosilac predstavke je 12. aprila 2000. ponovo smješten u LIU-10 zbog sumnje da ponovo boluje od tuberkuloze. Nakon medicinskih ispitivanja, dijagnostikovana mu je infiltrativna tuberkuloza gornjih režnjeva plućnih krila i propisani streptomycin, izonijazid, rifampicin,³ etambutol, pirazinamid, metionin, diazolin, vitamin B6 i natrijum tiosulfat. On je 3. maja 2000. pismeno izjavio da je odbio propisano liječenje. Prema navodima Države, liječenje se nastavilo.

11. Nakon što je dobio amnestiju, podnosilac predstavke je pušten iz LIU-10, 16. avgusta 2000.

12. Prema navodima Države, po puštanju iz zatvora, podnosilac predstavke je propustio da se registruje u centru za prevenciju tuberkuloze (u daljem tekstu „profilaktički centar“). Podnosilac predstavke je izjavio da je njegov pokušaj registracije bio uzaludan jer nije imao ispravnu prijavu prebivališta.

1 Nazivi lijekova ovdje su dati u skladu sa klasifikacijom lijekova usvojenom u Ruskoj Federaciji.

2 Hepatotoksični lijek koji može izazvati oštećenje jetre.

3 Idem.

13. Podnosilac predstavke je 4. juna 2001. stavljen na listu profilaktičkog centra u bolnici Krasnozersk i dijagnostikovana mu je fokalna tuberkuloza gornjih režnjeva plućnih krila u fazama resorpcije i stvrdnjavanja (induracije).

14. Podnosilac predstavke se 29. juna 2001. pojavio u profilaktičkom centru. Prošao je medicinske preglede i izdato mu je uvjerenje kojim se potvrđuje da je sposoban da radi na upravljanju poljoprivrednim mašinama.

2. *Lišenje slobode podnosioca predstavke poslije 28. oktobra 2001.*

(a) **Lišenje slobode od 28. oktobra 2001. do 26. aprila 2002.**

15. Podnosilac predstavke je 28. oktobra 2001. uhapšen zbog optužbi za nanošenje tjelesnih povreda i smješten u pritvorsku jedinicu Uprave policije Krasnozerskog okruga, u Novosibirskoj oblasti. Nakon hapšenja krv mu nije testirana na hepatitis C.

16. On se 29. oktobra 2001. čuvarima žalio da pljuje krv. Oni su ga otpitali do profilaktičkog centra u bolnici u Krasnozersku. Tamo je načinjen rentgenski snimak grudnog koša podnosioca predstavke i dijagnostikovao mu je klinički oporavak od tuberkuloze sa pratećim rijetkim kalcifikacijama. Nijesu nađeni medicinski dokazi o prisustvu hemoptizija (iskašljavanja krvi).

17. Podnosilac predstavke je 14. novembra 2001. prebačen u pritvorsku jedinicu SIZO br. 2, u Kujbiševu (*Kuybyshev*), u Novosibirskoj oblasti, gdje je podvrgnut zdravstvenom pregledu.

18. Okružni sud u Krasnozersku je 26. februara 2002. podnosioca predstavke proglasio krivim i osudio ga na osam godina zatvora.

19. U postupku po žalbi Novosibirski oblasni sud je preinačio presudu i umanjio kaznu na sedam godina zatvora.

(b) **Boravak u zatvoru UF-91/13**

20. Podnosilac predstavke je 26. aprila 2002. upućen na izdržavanje kazne u zatvor UF-91/13, u Novosibirsku (*УФ-91/13*, u daljem tekstu „UF-91/13“).

21. U LIU-10 je smješten 31. jula 2002, i tu mu je ustanovljen klinički oporavak od tuberkuloze pluća koja je dovela do fibroze i fokusa tkivne konsolidacije, stenokardije i ekstrasistolne aritmije. On je 8. avgusta 2002. otpušten iz LIU-10 i prebačen nazad u UF-91/13.

22. Podnosilac predstavke je 30. septembra 2002. stupio u štrajk glađu, koji je doveo do pogoršanja njegovog zdravlja. On je 7. oktobra 2002. odbio ponudu zatvorskih vlasti da bude smješten u bolnicu. Podnosilac predstavke je 9. oktobra 2002. primljen u zatvorsku ambulantu u UF-91/13, gdje je okončao štrajk glađu. Prema navodima Države, dok je bio u ambulanti u UF-91/13, podnosilac predstavke se nije pridržavao propisane dijeta i odbio je izvjesne testove i uzimanje terapije. On je 23. oktobra 2002. otpušten iz ambulante u UF-91/13 zbog toga što se nije pridržavao pravila koja u njoj važe.

23. Podnosilac predstavke je 13. januara 2003. prebačen iz UF-91/13 u neimenovanu kaznenu ustanovu.

(c) Zdravstvena pomoć dostupna podnosiocu predstavke poslije 2. aprila 2003.

24. Između 2. aprila 2003. i 20. avgusta 2004. podnosilac predstavke je držan u zatvoru UF-91/15 (*УФ-91/15*, u daljem tekstu „UF-91/15“).

25. Podnosilac predstavke je 5. novembra 2003. smješten u međublasnu tuberkuloznu bolnicu (*межобластная туберкулезная больница*, u daljem tekstu „MSTB“), specijalizovanu ustanovu u okviru LIU-10, da bi mu klinički bila potvrđena dijagnoza ishemijske i hroničnog hepatitisa. On je 18. decembra 2003. otpušten iz MSTB i vraćen u UF-91/15 sa dijagnozom složenog gastritisa, piloričnog spazma i emocionalno nestabilnog poremećaja ličnosti.

26. Neodređenog datuma 2004. podnosilac predstavke je prebačen u UF-91/21. Po prijemu je evidentiran u zatvorskom medicinskom registru. Država je tvrdila da je u nekoliko navrata on odbio da uzme preventivne lijekove protiv tuberkuloze. Prema navodima podnosioca predstavke, ubrzo po prijemu u UF-91/21, on je smješten u zatvorsku ambulantu gdje je dobio injekcije iz špriceva za višestruku upotrebu.

27. Podnosilac predstavke je 25. oktobra 2004. smješten u MSTB zbog sumnje da mu se tuberkuloza povratila, te je prošao opšte i biohemijske testove krvi, kao i rentgensko snimanje grudnog koša. Dijagnostikovana mu je ponovljena infiltrativna tuberkuloza gornjeg reznja lijevog plućnog krila.

28. Prema navodima Države, test krvi podnosioca predstavke je 29. novembra 2004. otkrio antitijela na virusni hepatitis C. Oslanjajući se na rezultate testa, ljekari u LIU-10 su podnosiocu predstavke dijagnostikovali hronični hepatitis C i liječili ga esencijalom, kerucalom,⁴ riboksinom i vitaminima C, B1 i B6. Podnosilac predstavke je izjavio da mu je u nekom trenutku gospodin G, zamjenik upravnika u LIU-10, osvrćući se na oskudno finansiranje ustanove iz budžeta, ponudio da mu o njegovom trošku nabavi neke skupe lijekove protiv hepatitisa.

29. Testovi krvi podnosioca predstavke 16. decembra 2004. i 27. januara 2005. nijesu pokazali akutni hepatitis C. Potom su mu propisane 93 doze lijekova protiv tuberkuloze, kao što su izonijazid, rifampicin, etambutol, proktionamid i streptomycin. Ljekar u MSTB je 26. januara 2005. podnio izvještaj upravniku LIU-10, navodeći da podnosilac predstavke nije uzeo nijednu od propisanih doza.

30. Podnosilac predstavke je 7. februara 2005. otpušten iz MSTB i smješten u ambulantu u LIU-10. Propisano mu je pet lijekova protiv tuberkuloze, vitamini i hepatoprotektivna terapija. Prema navodima Države, u nekoliko navrata, tačnije 11. februara, 2. i 30. marta, 8. i 12. aprila, 20. juna i 12. jula

4 Ruski naziv za Klometol, odnosno metoklopramid.

2005, kao i 2. februara 2006, podnosilac predstavke je odbio da uzme propisanu anti-tuberkuloznu terapiju.

31. Ljekari u ambulanti u LIU-10 su 30. marta 2005. podnosiocu predstavke propisali liječenje grupom lijekova protiv tuberkuloze, određujući tada ukupno 60 doza.

32. Prema navodima Države, tuberkuloza podnosioca predstavke je stabilizovana do avgusta 2005.

33. Podnosilac predstavke je 25. oktobra 2005. podvrgnut testovima krvi i dijagnostikovani su mu infiltrativna tuberkuloza i hepatitis C u fazi parcijalne remisije. Tada nije otkriven akutni hepatitis C. Prema navodima podnosioca predstavke, on nije dobio antivirusnu ili hepatoprotektivnu terapiju.

34. Lekar u ambulanti u LIU-10 je 9. decembra 2005. izdao potvrdu u kojoj se navodi da podnosilac predstavke nije uzeo nijednu od 60 propisanih doza lijekova protiv tuberkuloze.

35. Podnosilac predstavke je 18. aprila 2006. prebačen u MSTB na bolničko liječenje i navodno smješten u ćeliju sa aktivnim prenosiocima tuberkuloze. Na dan 27. aprila 2006. podnosilac predstavke je otpušten iz MSTB i prebačen nazad u LIU-10.

36. Neodređenog dana 2007. podnosilac predstavke je premješten iz LIU-10 u kazneno-popravnu ustanovu IK-18 u Novosibirskoj oblasti.

B. Postupci koje je podnosilac predstavke pokrenuo

1. Pritužbe na nacionalnom nivou

37. Neodređenih dana 2005. podnosilac predstavke je tužilaštvu u Novosibirskoj oblasti (u daljem tekstu „Oblasno tužilaštvo“) podnio krivične prijave zbog infekcije hepatitisom C i nedostatka medicinske njege u LIU-10. Dopisima od 11. i 13. aprila 2005. Oblasno tužilaštvo je obavijestilo podnosioca predstavke da su njegove krivične prijave odbačene kao neosnovane.

38. U nekom trenutku podnosilac predstavke se žalio Glavnom odjelenju Federalne službe za izvršenje sankcija u Novosibirskoj oblasti. Ono je 4. jula 2005. odgovorilo da je podnosilac predstavke odbijao da se ponaša u skladu sa uputstvima ljekara i da je uzeo svega šest od propisanih 60 doza anti-tuberkuloznih lijekova. Takođe je objasnilo da je podnosiocu predstavke bila obezbijeđena odgovarajuća i sveobuhvatna medicinska pomoć.

39. Podnosilac predstavke je podnio zahtjev za uslovni otpust pozivajući se na zdravstveno stanje. Novosibirski okružni sud Novosibirske oblasti je 15. aprila 2005. odbio njegov zahtjev. Čini se da podnosilac predstavke nije podnio žalbu na ovu odluku.

40. Podnosilac predstavke je tužio oblasni ogranak Federalne službe za izvršenje sankcija zahtijevajući naknadu štete za narušavanje zdravlja. Okružni sud u Džeržinsku u Novosibirsku je podnosiocu predstavke 28. februara

2005. vratio tužbeni zahtjev radi otklanjanja nedostataka. Izgleda da podnosilac predstavke nije postupio u skladu sa zahtjevom suda. On je podnio drugi tužbeni zahtjev, koji mu je Okružni sud u Džeržinsku u Novosibirsku 1. avgusta 2005. vratio pošto je propustio da otkloni nedostatke. Očigledno, podnosilac predstavke nije podnio žalbu protiv ove odluke.

41. Podnosilac predstavke je vjerovao da su mu od strane privatnog preduzeća povrijeđena imovinska prava i podnio je protiv njega dvije tužbe, od kojih mu je jedna 8. novembra 2005. vraćena da bi otklonio nedostatke. Druga tužba je odbačena 3. aprila 2006. pošto nije bila plaćena sudska taksa. Podnosilac predstavke se nije žalio protiv ovih odluka.

42. Podnosilac predstavke se Oblasnom tužilaštvu žalio da mu gospodin G. prijeti smrću. Takođe se žalio u vezi sa infekcijom hepatitisom C i zbog ometanja njegove prepiske sa Sudom.

43. Dopisom od 27. marta 2006. oblasno tužilaštvo je obavijestilo podnosioca predstavke da je odbacilo čitav niz njegovih prijava kao neosnovane. Ono je primjetilo naročito sljedeće:

„<...> [medicinski] podaci prikupljeni tokom objektivnog ispitivanja isključuju aktivnost viralnog hepatitisa i potrebu za davanjem antiviralne terapije.

Infekcija hepatitisom C je mogla nastupiti kao posljedica ponavlanog samopovrijeđivanja [koje je oštetilo] epidermis i mukoznu membranu želuca počinjenog u martu i maju 1995. godine i od juna do septembra 1996. Od 2000. godine [zdravstvene] ustanove u zatvorima u Novosibirskoj oblasti koriste samo špriceve i igle za jednokratnu upotrebu; stoga je mogućnost infekcije virusnim hepatitisom C u ovim ustanovama isključena.

<...> Tokom 2005. godine [podnosilac predstavke] nije slao predstavke Evropskom sudu preko uprave LIU-10; ipak, primio je obavještenje o prijemu njegove predstavke od 9. novembra 2005, datirano 16. januara 2006. Tokom 2006. [podnosilac predstavke] je poslao dva dopisa Evropskom sudu, tačnije zapečaćen dopis 14. februara 2006. i objašnjenje [podnosioca predstavke] 17. februara 2006; do 22. marta 2006. LIU-10 nije primila nikakav odgovor na ove dopise.“

44. Oblasno tužilaštvo je 29. avgusta 2006. primilo krivičnu prijavu podnosioca predstavke zbog loših uslova zatvaranja i nedovoljne medicinske njege u LIU-10, kao i zbog disciplinskih mjera koje je protiv njega preduzela uprava LIU-10.

45. Oblasno tužilaštvo je 29. septembra 2006. obavijestilo podnosioca predstavke da je sprovedo istragu navoda iz njegove krivične prijave i utvrdilo sljedeće. Tokom 2006. u LIU-10 je u potpunosti bila obezbijedena anti-tuberkulozna terapija i podnosiocu predstavke su stoga bili dostupni neophodni lijekovi. Tvrdnje podnosioca predstavke da je gospodin G. od njega iznudio devize u zamjenu za skupe lijekove protiv hepatitisa su opovrgnute, pošto ga je gospodin G. samo obavijestio o njegovom pravu da plati dodatno liječenje.

2. *Predstavka Sudu i dalji razvoj događaja*

(a) **Prepiska podnosioca predstavke sa Sudom**

46. Prvi dopis Sudu podnosilac predstavke je poslao 18. avgusta 2005.

47. Podnosilac predstavke je 8. decembra 2005, pozivajući se na svoje loše zdravstveno stanje i nedostatak odgovarajuće medicinske njege, zatražio od Suda da Državi odredi privremene mjere na osnovu člana 39 Poslovnika Suda. On je tvrdio da nije u mogućnosti da priloži kopije svoje medicinske dokumentacije koja je čuvana u LIU-10.

48. Predsjednik Vijeća je 26. januara 2006. od Države zatražio da priloži informacije o činjeničnom stanju u ovom slučaju.

49. Sud je 20. aprila 2006. informacije o činjenicama slučaja koje je Država priložila prosljedio podnosiocu predstavke da na njih da zapažanja, koja su trebala biti priložena prije 1. juna 2006. Uprava LIU-10 je dopis Suda primila 4. maja 2006. Prema navodima podnosioca predstavke, njemu je dopis dostavljen tek 25. maja 2006.

50. Sud je 26. jula 2006. potvrdio prijem pisma podnosioca predstavke. Dopis Suda je u LIU-10 stigao 11. avgusta 2006. Na dopisu je pečat LIU-10 kojim se potvrđuje prijem.

51. Sud je 8. septembra 2006. obavijestio podnosioca predstavke da je njegov predmet prosljeđen Državi. Dopis Suda je u LIU-10 stigao 22. septembra 2006. Na dopisu je pečat LIU-10 koji potvrđuje prijem, stavljen do potpisa sekretara Odjeljenja.

52. Sud je 13. septembra 2006. potvrdio prijem dopisa podnosioca predstavke. Dopis Suda je u LIU-10 stigao 2. oktobra 2006. Na dopisu je pečat LIU-10 koji potvrđuje prijem, stavljen uz potpis pravника iz Sekretarijata (Suda).

53. Prijem dopisa podnosioca predstavke Sud je potvrdio 19. septembra 2006. Dopis Suda je u LIU-10 stigao 13. oktobra 2006. Na dopisu je pečat LIU-10 koji potvrđuje prijem, stavljen uz potpis pravника iz Sekretarijata (Suda).

54. Sud je 22. septembra 2006. potvrdio prijem dopisa podnosioca predstavke. Dopis Suda je u LIU-10 stigao 13. oktobra 2006. Na dopisu je pečat LIU-10 koji potvrđuje prijem, stavljen do potpisa pravника iz Sekretarijata (Suda).

(b) **Kaznene mjere primijenjene prema podnosiocu predstavke**

55. U periodu od 13. februara 2002. do 4. maja 2005. podnosilac predstavke je šest puta upućivan u kaznenu ćeliju, a pet puta je bio ukoren, sve zbog toga što se nije pridržavao zatvorskih pravila.

56. Podnosilac predstavke je upućivan u kaznenu ćeliju još devet puta. Konkretno, 28. oktobra 2005. kažnjen je zbog posjedovanja nedozvoljenih predmeta; 1. i 22. marta, 14. aprila, 24. maja i 21. jula 2006. zbog neovlašćenih odlazaka u određene djelove kazneno-popravne ustanove; 14. juna 2006. zbog pušenja van prostora određenog za to. On je ponovo bio zatvoren u kaznenu ćeliju 29. septembra 2006. zbog toga što je opsovao službeno lice, a 13. oktobra 2006. je kažnjen zbog toga što je bez dozvole uprave poslao pritužbu Glavnom tužiocu.

57. Podnosilac predstavke je 17. marta i 6. septembra 2006. ukoren zbog psovanja. Još dva ukora su mu izrečena, 10. jula i 14. avgusta, zbog neovlašćenih odlazaka u određene djelove kazneno-popravne ustanove.

(c) Razgovori sa službenicima LIU-10

58. Podnosilac predstavke je 14. februara 2006. upravi LIU-10 predao zapečaćeno pismo upućeno Sudu. Istog dana su gospodin S, novi zamjenik upravnika LIU-10, i dva druga službenika, gospodin K. i gospodin L, organizovali sastanak sa podnosiocem predstavke i razgovarali o sadržaju pisma. Predmet sadrži dokument koji su potpisala sva trojica službenika, u kojem se navodi:

„Dana 14. februara 2006. održan je razgovor sa osuđenikom Mechenkovim u prostoriji za obuku [u LIU-10], koji se ticao zapečaćene pritužbe koju je podnio. U toku razgovora Mechenkov je odbio da obavijesti službenike [LIU-10] o svrsi pritužbe i njenom sadržaju.“

59. Prema navodima podnosioca predstavke, gospodin S. je 27. marta 2006, u prisustvu gospodina K, rekao podnosiocu predstavke, aludirajući na njegovu predstavku Sudu, da se on „petlja sa Državom koja nema milosti“ i da čak i ako preživi u zatvoru, može biti udaren kolima po izlasku iz zatvora.

60. Gospoda S, K. i L. su 7. jula 2006. održala još jedan sastanak sa podnosiocem predstavke i sačinila dokument sličan onom od 14. februara 2006. Tog dana su poslali pismo podnosioca predstavke Sudu.

61. Gospoda S, K. i L. su 2. avgusta 2006. razgovarali sa podnosiocem predstavke o njegovoj zapečaćenoj pritužbi Sudu i sačinili bilješku o tome.

62. Gospoda S, K. i L. su 19. i 27. oktobra 2006. sačinili dokumente koji potvrđuju da su sa podnosiocem predstavke imali razgovore o njegovim zapečaćenim pritužbama i izjavili da je on odbio da otkrije njihov sadržaj. Tih dana uprava LIU-10 je poslala Sudu pisma podnosioca predstavke.

63. Gospodin L. je 17. decembra 2006. i 9. januara 2007. sačinio dokumente koji potvrđuju da je razgovarao sa podnosiocem predstavke i da je on odbio da otkrije sadržaj zapečaćenih pisama. Uprava LIU-10 je 18. decembra 2006. i 9. januara 2007. pisma podnosioca predstavke poslala Sudu.

II. MEDICINSKA DOKUMENTACIJA KOJU JE PRILOŽILA DRŽAVA

64. Država je priložila Sudu kopije brojnih dokumenata koji se tiču istorije bolesti podnosioca predstavke. Većina kopija je lošeg kvaliteta.

65. Većina dokumenata se odnosi na događaje između juna 1996. i marta 2003. i tiču se liječenja koje je podnosilac dobio u vezi sa tuberkulozom. Priloženi dokumenti koji se odnose na hepatitis C podnosioca predstavke mogu se sumirati na sljedeći način.

66. Jedva čitljiv dokument na jednoj stranici, naslovljen „Izvještaj o otpuštanju“, datiran je na 18. decembar 2003; nejasno je koja zdravstvena ustanova ga je izdala. Iz dokumenta proizilazi da je prije 18. decembra 2003. podnosilac predstavke imao dijagnozu hroničnog hepatitisa nepotvrđene etiologije, u neaktivnoj fazi.

67. Izvještaj od 5. novembra 2004, koji se nalazi u dokumentu naslovljenom „Medicinski izvještaj“, nabraja dijagnoze podnosioca predstavke, uključujući hronični neaktivni virusni hepatitis C.

68. Predmet sadrži jednu stranicu „Izvjestaja o otpuštanju“. Iz sadržaja dokumenta je jasno da taj izvještaj o otpuštanju sadrži više nego jednu stranicu. Dokument potvrđuje da je od 25. oktobra 2004. do 7. februara 2005. podnosilac predstavke bio zadržan u MSTB i da mu je dijagnostikovana infiltrativna tuberkuloza zajedno sa hroničnim neaktivnim virusnim hepatitisom C. Iz dokumenta se može zaključiti da su podnosiocu predstavke urađeni neki testovi krvi, rentgensko snimanje grudnog koša i EKG.

69. Prema dokumentu na jednoj stranici koji vjerovatno predstavlja dio medicinske dokumentacije, podnosilac predstavke je 11. februara 2005. posjetio doktora i žalio mu se da je zaražen hepatitisom u UF-91/15. Podnosiocu predstavke, koji je odbio liječenje protiv tuberkuloze, propisani su esencijal, vitamin B6 i još dva lijeka, čiji su nazivi nečitki.

70. Predmet sadrži jedva čitljiv dokument na jednoj stranici iz kojeg proizilazi da je podnosilac predstavke proveo neko vrijeme u neimenovanoj zdravstvenoj ustanovi sa dijagnozom rekurentne tuberkuloze zajedno sa viralnim neaktivnim hepatitisom C. Dokument ne sadrži podatke o liječenju koje je podnosiocu predstavke bilo propisano.

III. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO

71. Član 91, stav 2 ruskog Zakona o izvršenju sankcija iz 1997. (*Уголовно-исполнительный Кодекс РФ*), sa izmjenama usvojenim 8. decembra 2003, kao i pravilo 53 Pravilnika o kućnom redu u kazneno-popravnim ustanovama, usvojenog Uredbom br. 205 ruskog Ministarstva pravde 3. novembra 2005, propisuje da uprava kazneno-popravne ustanove može pregledati do-

lazeću i odlazeću prepisku svih zatvorenika. Prepiska sa sudovima, tužilaštvima, zatvorskim vlastima, Ombudsmanom, javnim nadzornim odborom i Evropskim sudom se ne može pregledati.

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE USLJED INFEKCIJE HEPATITISOM C

72. Podnosilac predstavke se u vezi sa članom 3 Konvencije žalio da je zaražen hepatitisom C nakon zatvaranja u oktobru 2001. Član 3 Konvencije glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

A. Podnesci strana u postupku

73. Država je tvrdila da podnosilac predstavke nije mogao biti zaražen hepatitisom C u nekoj zatvorskoj ustanovi poslije 28. oktobra 2001. pošto su se od tog dana sve medicinske procedure u zatvorskim ustanovama obavljale uz upotrebu jednokratnih ili sterilisanih instrumenata. Prema mišljenju Države, podnosilac predstavke nije bio dovoljno savjestan u pogledu svog zdravlja i mogao se zaraziti hepatitisom C na neki od uobičajenih načina prije hapšenja u oktobru 2001.

74. Podnosilac predstavke je osporio tvrdnje Države. On je tvrdio da je 1995. i 1996, dok je bio u zatvoru, imao tri hirurške intervencije koje Država nije spomenula. Takođe je objasnio da je između avgusta 2000. i oktobra 2001. imao tri zdravstvene kontrole i da one nijesu otkrile hepatitis C.

B. Ocjena Suda

75. Sud ponavlja da, u skladu sa članom 35, stav 1 Konvencije, on može da razmatra samo pritužbe podnijete u roku od šest mjeseci od dana donošenja konačne odluke čijim donošenjem su iscrpljeni svi pravni lijekovi na nacionalnom nivou. Ako pravni lijekovi nijesu dostupni ili su ocijenjeni kao nedjelotvorni, rok od šest mjeseci teče, u načelu, od dana kada je nastupio događaj koji je predmet pritužbe (vidi *Hazar i drugi protiv Turske* (dec.), br. 62566/00 et seq, 10. januar 2002). Posebna pravila mogu važiti u izuzetnim slučajevima, kada podnosilac predstavke prvo upotrijebi domaći pravni lijek, a tek kasnije postane svjestan, ili je trebalo da postane svjestan, okolnosti koje taj pravni lijek čine nedjelotvornim. U takvoj situaciji, rok od šest mjeseci može biti računat od trenutka kada je podnosilac predstavke postao ili trebao postati svjestan ovih okolnosti. (vidi *Bulut i Yavuz protiv Turske* (dec.), br. 73065/01, 28. maj 2002).

76. Sud dalje ukazuje na to da ne može zaobići primjenu pravila da se predstavke podnose u roku od šest mjeseci samo zato što Država protiv koje je predstavka podnijeta nije uložila prethodni prigovor pozivajući se na to pravilo, pošto ovaj zahtjev oslikava želju Država ugovornica da spriječe da prošli događaji postaju predmet spora nakon neograničenog vremenskog perioda, želju koja ne služi samo interesima Država protiv kojih se podnose predstavke, već i pravnoj sigurnosti kao posebnoj vrijednosti. Ovo pravilo označava vremenski okvir nadzora koji vrše organi ustanovljeni Konvencijom i daje smjernice i pojedincima i državnim vlastima o tome koji je rok van kog takav nadzor više nije moguć. (vidi *Walker protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (dec.), br. 34979/97, ECHR 2000-I).

77. Prelazeći na okolnosti ovog slučaja, Sud primjećuje da je, prema navodima Države, podnosiocu predstavke hronični hepatitis C dijagnostikovao po prvi put 29. novembra 2004. godine (vidi gore stav 28). Podnosilac predstavke nije tvrdio da je te dijagnoze postao svjestan poslije ovog datuma. Ova predstavka je podnijeta 18. avgusta 2005, više od šest mjeseci poslije 29. novembra 2004.

78. Sud dalje primjećuje da je podnosilac predstavke pokušao da iznese svoje pritužbe pred domaće vlasti. Konkretno, zbog infekcije hepatitisom C je početkom 2005. tužilaštvu podnio krivičnu prijavu. On je, takođe, podnio Okružnom sudu tužbu za naknadu štete, ali nije preduzeo odgovarajuće korake kako bi o njegovom slučaju bila donijeta konačna odluka. Pošto Država nije podnijela prigovor da domaći pravni lijekovi nijesu iscrpljeni, Sud nije u mogućnosti da ocijeni da li je podnosilac predstavke, kad je u pitanju infekcija, iskoristio dostupne djelotvorne pravne lijekove, ako takvih ima. U svakom slučaju, Sud ne smatra neophodnim da odredi dan od kog će se računati rok od šest mjeseci, iz sljedećeg razloga.

79. Sud primjećuje da su okolnosti pod kojim je podnosilac predstavke zaražen hepatitisom predmet spora između strana u postupku. Od početka postupka pred Sudom podnosilac predstavke je insistirao da je mogao biti zaražen virusom hepatitisa C nakon hapšenja 2001. Država je odbacila njegove tvrdnje i pretpostavila da je infekcija mogla nastupiti prije hapšenja. Podnosilac predstavke se nije složio sa Državom i istakao je da je 1995. i 1996. imao hirurške intervencije, koje Država nije pomenula. On je tvrdio da je između avgusta 2000. i oktobra 2001. imao zdravstvene kontrole koje nijesu otkrile hepatitis C.

80. Sud primjećuje da obična zdravstvena kontrola nije dovoljna da bi se otkrio hronični hepatitis. Uzimajući u obzir da podnosilac predstavke nije priložio medicinske dokaze da mu je krv testirana na hepatitis C prije zatvaranja u oktobru 2001, Sud zaključuje da tvrdnje podnosioca predstavke koje se odnose na njegovu infekciju virusom hepatitisa C ne idu dalje od spekulacije i pretpostavke.

81. U svijetlu svega navedenog, Sud smatra da mu raspoloživi podaci ne dozvoljavaju da van razumne sumnje zaključi da je podnosilac predstavke dobio hepatitis C poslije zatvaranja 28. oktobra 2001. i da se takva infekcija može pripisati Državi.

82. Slijedi da predstavka u ovom dijelu mora biti odbačena kao očigledno neosnovana, u skladu sa članom 35, stavovi 3 i 4 Konvencije.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE USLJED OPASNOSTI OD RELAPSA TUBERKULOZE I INFEKCIJE HEPATITISOM A

83. Podnosilac predstavke se žalio u vezi sa članom 3 Konvencije, tvrdeći da je u LIU-10 bio držan zajedno sa zatvorenicima oboljelim od aktivne tuberkuloze i hepatitisa A i stoga mogao biti zaražen ovim bolestima.

A. Podnesci strana u postupku

84. Država je osporila tvrdnje podnosioca predstavke. Ona je tvrdila da podnosilac predstavke nikada nije dijelio ćeliju sa oboljelim od aktivne tuberkuloze. Ona je dalje insistirala na tome da od 28. oktobra 2001. u kaznenim ustanovama u Rusiji nije zabilježen slučaj infekcije hepatitisom.

85. Podnosilac predstavke se nije složio sa Državom, odbacio je njene tvrdnje i tvrdio je da je jedan od zatvorenika dobio hepatitis A u LIU-10, dok je veliki broj drugih zatvorenika tamo zaražen virusima HIV i hepatitisa. On nije priložio nikakve dokaze u prilog ove tvrdnje.

B. Ocjena Suda

86. Sud na početku primjećuje da je već ispitivao slučajeve koji su se tiicali navodnih povreda člana 3 Konvencije zbog loših uslova zatvaranja koji izazivaju visok rizik od obolijevanja od tuberkuloze (vidi, na primjer, *Kalashnikov protiv Rusije*, br. 47095/99, st. 98, ECHR 2002-VI, i *Solovyev protiv Rusije* (dec.), br. 76114/01, 27. septembar 2007). U skladu sa tim, Sud smatra da pritužba podnosioca predstavke u vezi sa rizikom od povratka tuberkuloze i infekcije hepatitisom A može spadati u opseg člana 3 Konvencije.

87. Međutim, Sud primjećuje da tvrdnje podnosioca predstavke nijesu potkrijepljene bilo kakvim dokazima. On uzima u obzir da je podnosilac predstavke u prikupljanju dokumenata kao dokaza mogao biti suočen sa teškoćama. Ipak, Sud ukazuje na to da se, u slučajevima u kojima zatvorenici nijesu bili u mogućnosti da prilože dokumenta kako bi potkrijepili svoje pritužbe, oslanjao na druge dokaze, na primjer, pisane izjave očevidaca, sa njihovim potpisima (vidi, na primjer, *Khudobin protiv Rusije*, br. 59696/00, st. 87, ECHR 2006-... (izvodi)). U skladu sa tim, postojala je mogućnost da podnosilac predstavke Sudu dostavi pisane izjave onih zatvorenika koji su patili od aktivne tuberkuloze ili hepatitisa A, što on nije uradio.

88. Stoga Sud nije ubijeden da je podnosilac predstavke pritužbu u pogledu navodnog rizika od relapsa tuberkuloze i infekcije hepatitisom A učinio vjerodostojnom na prvi pogled (*prima facie*).

89. Slijedi da ovaj dio predstavke mora biti odbačen kao očigledno neosnovan, u skladu sa članom 35, stavovi 3 i 4 Konvencije.

III. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE ZBOG NEODGOVARAJUĆE MEDICINSKE NJEGE

90. Podnosilac predstavke se u vezi sa članom 3 Konvencije žalio da mu osoblje LIU-10 nije obezbijedilo tretman koji bi odgovarao njegovom hepatitisu C, zajedno sa tuberkulozom.

A. Podnesci strana u postupku

91. Država je tvrdila da je medicinska pomoć omogućena podnosiocu predstavke za vrijeme lišenja slobode bila odgovarajuća. Podnosilac predstavke nije testiran na hepatitis C nakon hapšenja i stavljanja u pritvor zato što nije pokazivao kliničke pokazatelje bolesti i zato što zatvorski propisi koji su tada bili na snazi nijesu propisivali obavezno testiranje na hepatitis C. Država je tvrdila da nije mogla priložiti medicinsku dokumentaciju o zdravlju podnosioca predstavke u periodu od 10. juna 1996. do 28. maja 1998. jer je ona uništena. Odsustvo akutnog hepatitisa je dokaz da je infekcija nastupila prije smještanja u kaznenu ustanovu. Kada je bolest otkrivena, podnosilac predstavke je dobijao esencijal, kerucal, riboksin i vitamine. Podnosilac predstavke nije patio od akutnog hepatitisa dok je bio u LIU-10 i nije mu bilo potrebno bolničko liječenje. U odsustvu kliničkih pokazatelja akutnog hepatitisa, podnosiocu predstavke je obezbijedena palijativna njega i bio je podvrgnut kontrolama biohemijskih karakteristika krvi i učestalim terapijskim kontrolama. Podnosilac predstavke je zbog tuberkuloze više puta smještan u LIU-10 gdje mu je propisivana anti-tuberkulozna terapija. Međutim, on je u nekoliko navrata odbijao da uzme propisane lijekove. Prema navodima Države, postojeći sistem pružanja medicinske pomoći zatvorenicima je u skladu sa članom 3 Konvencije i pritužba podnosioca predstavke je u potpunosti neosnovana.

92. Podnosilac predstavke je ostao pri svojim tvrdnjama i insistirao na tome da su mu prava garantovana članom 3 povrijeđena.

B. Ocjena Suda

1. Prihvatljivost

93. Sud primjećuje da ova pritužba nije očigledno neosnovana u smislu člana 35, stav 3 Konvencije. On dalje primjećuje da ona nije neprihvatljiva ni po bilo kom drugom osnovu. Ona stoga mora biti proglašena prihvatljivom.

2. *Meritum*

(a) Utvrđivanje činjeničnog stanja

94. Sud primjećuje da su strane u postupku iznijele različite tvrdnje o medicinskoj pomoći pruženoj podnosiocu predstavke u vezi sa njegovim bolestima. On takođe primjećuje teškoće koje je podnosilac predstavke imao sa pribavljanjem dokaza u prilog svojim tvrdnjama u situacijama gdje je Država bila u posjedu relevantnih dokumenata i nije ih priložila. Tamo gdje je podnosilac predstavke iznio pritužbu koja nije očigledno neosnovana i tiče se postupanja u suprotnosti sa članom 3 Konvencije, a Sud je spriječen da done-se zaključke u vezi sa činjenicama zbog nedostatka ovakvih dokumenata, na Državi je da pruži uvjerljivo objašnjenje zašto dokumenti u pitanju ne mogu poslužiti za potkrijepljivanje tvrdnji podnosioca predstavke, ili da pruži zadovoljavajuće i ubjedljivo objašnjenje o tome kako su se događaji u pitanju odvijali (vidi, *mutatis mutandis*, *Toğcu protiv Turske*, br. 27601/95, st. 95, 31. maj 2005; *Akkum i drugi protiv Turske*, br. 21894/93, st. 211, ECHR 2005-... (izvodi)).

95. Sud primjećuje da je, kada je dostavljao predmet Državi, nju pitao da li je zdravstvena njega koja je dostupna podnosiocu predstavke za liječenje tuberkuloze i hepatitisa C odgovarajuća njegovom stanju i dovoljna da sprije-či dalje pogoršavanje njegovog zdravlja.

96. Država je u vezi sa ovim dostavila pisana zapažanja. Nažalost, ona nije izradila kopiju cijele medicinske dokumentacije podnosioca predstavke. Umjesto toga ona je priložila kopije nekoliko dokumenata, od kojih su neki bili jedva čitljivi. Podaci koji se iz njih mogu dobiti odnose se uglavnom na tuberkulozu podnosioca predstavke. Podaci kojim Sud raspolaže, a koji se od-nose na hepatitis C podnosioca predstavke su oskudni (vidi gore st. 64–70).

97. Država je izjavila da je medicinska dokumentacija podnosioca pred-stavke iz perioda od 1996. do 1998. uništena. Sud ponovo ističe da bi upra-va kaznene ustanove trebalo da čuva dokumentaciju o zdravstvenom stanju podnosioca predstavke i liječenju kome je on bio podvrgnut za vrijeme liše-nja slobode (vidi *Khudobin protiv Rusije*, br. 59696/00, st. 83, ECHR 2006-... (izvodi)). Sud dalje primjećuje da Država nije dala razlog za to što nije pri-ložila čitke kopije medicinske dokumentacije podnosioca predstavke, koja je trebala da sadrži bilješke sačinjene poslije 1998. Štaviše, Država nije priložila bilo kakvu medicinsku dokumentaciju koja bi se odnosila na hepatitis pod-nosioca predstavke, a koja je sačinjena poslije 25. oktobra 2005. (vidi gore st. 33). Slijedi da je Država propustila priliku da potkrijepi svoje tvrdnje dokazi-ma kojima je jedina imala pristup.

98. Sud stoga smatra da, gdje je to neophodno, može opravdano izvlačiti zaključke iz činjenice da Država nije obezbijedila čitke medicinske dokumente.

(b) Opšta načela koja proističu iz prakse Suda

99. Sud ponavlja da član 3 Konvencije apsolutno zabranjuje mučenje i nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje (vidi *Labita protiv Italije*, presuda donijeta 6. aprila 2000, *Reports of Judgments and Decisions* 2000-IV, st. 119). Takvo zlostavljanje mora dostići minimalni nivo ozbiljnosti da bi spadalo u opseg člana 3 Konvencije. Procjena ovog minimalnog nivoa je relativna; ona zavisi od svih okolnosti slučaja, kao što su trajanje postupanja, njegove fizičke i psihičke posljedice i, u nekim slučajevima, zdravstveno stanje žrtve (vidi *Ireland protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda donijeta 18. januara 1978, Series A no. 25, str. 65, st. 162). Iako je svrha takvog postupanja faktor koji se uzima u obzir, posebno da bi se utvrdilo da li je namjera bila da se žrtva ponizi ili omalovaži, odsustvo bilo kakve svrhe ne vodi nužno do zaključka da nije bilo povrede člana 3 (npr. *Peers protiv Grčke*, br. 28524/95, st. 74, ECHR 2001-III, i *Valašinas protiv Litvanije*, br. 44558/98, st. 101, ECHR 2001-VIII).

100. Sud u svojoj praksi dosljedno ističe da patnja i poniženje do kojih dolazi moraju u svakom slučaju biti veći od patnje i poniženja koji su neizbježni element određenog zakonitog postupanja ili kažnjavanja (vidi *Labita*, citirano gore, stav 120). Međutim, u svijetlu člana 3 Konvencije, Država mora osigurati da je osoba zatvorena u uslovima odgovarajućim ljudskom dostojanstvu, da način i metod izvršenja mjere tu osobu ne izlažu neprijatnostima i mukama koje prevazilaze nivo patnje koji neizbježno ide uz zatvaranje i da, sa obzirom na praktične zahtjeve koje boravak u zatvoru nosi sa sobom, zdravlje i dobrobit te osobe budu odgovarajuće osigurani (vidi *Kudła protiv Poljske* [GC], br. 30210/96, st. 92–94, ECHR 2000-XI), uz obezbjeđivanje potrebne medicinske pomoći i liječenja (vidi, *mutatis mutandis*, *Aerts protiv Belgije*, presuda donijeta 30. jula 1998, *Reports* 1998-V, str. 1966, st. 64 et seq.).

101. Iako medicinska pomoć dostupna u zatvorskim bolnicama ne mora uvijek biti na istom nivou kao u najboljim zdravstvenim ustanovama za opšte stanovništvo, Država mora obezbijediti da su zdravlje i dobrobit zatvorenika odgovarajuće osigurani tako što će im, između ostalog, pružiti potrebnu medicinsku njegu (vidi *Kudła*, gore citirano, stav 94, ECHR 2000-XI; vidi takođe *Hurtado protiv Švajcarske*, presuda donijeta 28. januara 1994, Series A no. 280-A, mišljenje Komisije, str. 15–16, st. 79). Dalje, ako vlasti odluče da drže ozbiljno bolesnu osobu u zatvoru, one moraju pokazati posebnu pažnju u obezbjeđivanju takvih uslova zatvaranja koji odgovaraju posebnim potrebama koje su posljedica onesposobljenosti te osobe (vidi *Farbtuhs protiv Letonije*, br. 4672/02, st. 56, 2. decembar 2004).

(c) Primjena navedenih načela u ovom predmetu

102. Da bi se utvrdilo da li je podnosilac predstavke dobio potrebnu medicinsku njegu dok je bio u zatvoru, presudno je utvrditi da li su mu državne

vlasti obezbijedile minimalni obim zdravstvene kontrole potreban za blagovremenu dijagnozu i liječenje bolesti (vidi *Popov protiv Rusije*, br. 26853/04, st. 211, 13. jul 2006).

103. Prvo, Sud će razmotriti da li je podnosiocu predstavke blagovremeno dijagnostikovao hronični hepatitis C.

104. Prema navodima Države, krv podnosioca predstavke nije testirana na hepatitis C po zatvaranju 28. oktobra 2001. iz razloga što u to vrijeme takvi testovi nijesu bili obavezni. Sud prihvata da bi bilo pretjerano podvrgavati svakog zatvorenika seriji medicinskih testova, na sve zarazne bolesti. Ipak, određeni testovi mogu biti nužni za valjanu procjenu pacijentovog zdravstvenog stanja; odluka o tome da li izvršiti određenu dijagnostiku trebalo bi da bude zasnovana na pacijentovoj istoriji bolesti.

105. Sud zapaža da je od 1996. podnosiocu predstavke redovno propisivano hepatotoksično anti-tuberkulozno liječenje (vidi gore st. 8, 10 i 29), koje može izazvati oštećenje jetre. U takvim okolnostima, Sud smatra da je minimalni obim zdravstvene kontrole potreban zbog stanja podnosioca predstavke mogao uključivati redovne testove krvi na hepatitis.

106. Sud primjećuje da mu dokazi na raspolaganju ne dozvoljavaju da sa sigurnošću utvrdi tačan dan kada je podnosiocu predstavke dijagnostikovao hronični hepatitis C. Medicinska dokumentacija koju je Država priložila ukazuje da je podnosiocu predstavke dijagnostikovao hepatitis nepotvrđene etiologije prije 18. decembra 2003. godine (vidi gore st. 66). U svojim podnescima Država je izložila da je podnosilac predstavke 29. novembra 2004. prvi put testiran na hepatitis (vidi gore st. 91). Sud ističe da je prošlo više od jedanaest mjeseci od trenutka kad se hepatitis podnosioca predstavke prvi put pominje u njegovoj medicinskoj dokumentaciji do dana kada je izvršen prvi test krvi kako bi se potvrdila dijagnoza. U takvim okolnostima, Sud ne može zaključiti da je hronični hepatitis C podnosiocu predstavke dijagnostikovao blagovremeno.

107. Drugo, Sud mora utvrditi da li je podnosilac predstavke dobio potrebnu njegu u vezi sa svojim hepatitisom C.

108. Medicinska dokumentacija kojom Sud raspolaže ne otkriva da li je podnosilac predstavke dobio bilo kakvo antiviralno liječenje zbog hroničnog hepatitisa C nakon što mu je on dijagnostikovao. Prema navodima Države, ljekari u LIU-10 su smatrali da je, u odsustvu procesa aktivnog hepatitisa, takvo liječenje bilo nepotrebno. Sud se, naravno, ne usteže da prihvati da je na ljekarima koji su fizički pregledali podnosioca predstavke bilo da odrede da li mu je bilo potrebno antivirusno liječenje. Međutim, dokumenti u posjedu Suda ne dozvoljavaju mu da jasno utvrdi koji je ljekar i kog dana donio takvu odluku.

109. Sud uzima u obzir tvrdnju Države da je zbog hroničnog hepatitisa C podnosilac predstavke bio podvrgavan kontroli biohemijskih karakteristika

krvi i čestim terapijskim kontrolama (vidi gore st. 91). Međutim, Država nije priložila detaljan opis mjera preduzetih u okviru te kontrole. Dalje, ona nije priložila informacije o tome da li je podnosioca predstavke ikada pregledao hepatolog, što bi bilo bar razumno, imajući u vidu da je podnosilac predstavke dobijao hepatotoksično liječenje zbog tuberkuloze.

110. Niti je Država dostavila Sudu podatke o liječenju koje je podnosiocu predstavke bilo dostupno poslije 25. oktobra 2005. godine (vidi gore st. 33). U takvim okolnostima, Sud smatra da je u poziciji da, na osnovu toga što Država nije priložila kopije odgovarajuće medicinske dokumentacije, zaključi da podnosilac predstavke poslije tog datuma u LIU-10 i IK-18 nije dobio odgovarajuću medicinsku njegu u vezi sa svojim hroničnim hepatitisom.

111. U svijetlu gore navedenog, Sud smatra da podnosiocu predstavke nije obezbijeđen minimalni obim zdravstvene kontrole potreban za blagovremenu dijagnozu i liječenje hepatitisa C za vrijeme lišenja slobode i da on stoga nije dobio medicinsku njegu koju je njegovo stanje iziskivalo, što predstavlja nečovječno i ponižavajuće postupanje.

112. Stoga, došlo je do povrede člana 3 Konvencije.

IV. NAVODNA POVREDA ČLANA 34 KONVENCIJE USLJED RAZGOVORA SA SLUŽBENICIMA LIU-10

113. Podnosilac predstavke se, pozivajući se na član 34 Konvencije, žalio da je uprava LIU-10 na njega vršila nedozvoljeni pritisak u vezi sa njegovom predstavkom Sudu u Strazburu. Tačnije, on je tvrdio da je uprava LIU-10 od njega zahtijevala da joj otkrije sadržaj njegovih dopisa Sudu i da je stalno ometala njegovu prepisku sa Sudom. On je takođe insistirao na tome da ga je uprava LIU-10 nepravedno kažnjavala zbog njegovih pritužbi Strazburu. Član 34 Konvencije, u relevantnom dijelu, propisuje:

„Sud može da prima predstavke od svake osobe ... koja tvrdi da je žrtva povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili protokolima uz nju, učinjene od strane neke Visoke strane ugovornice. Visoke strane ugovornice obavezuju se da ni na koji način ne ometaju stvarno vršenje ovog prava.“

A. Podnesci strana u postupku

114. Država je iznijela da su službenici LIU-10 sa podnosiocem predstavke imali deset razgovora o postupku u Strazburu: 14. i 17. februara, 1. i 20. marta, 3. i 14. aprila, 1. i 21. avgusta, kao i 13. oktobra 2006. Od toga su dva organizovana kako bi se razjasnili razlozi zbog kojih je predstavka podneta Sudu, ali je podnosilac predstavke odbio da pruži bilo kakva objašnjenja. Svrha osam razgovora je bila da se podnosiocu predstavke pomogne da riješi probleme koje je mogao imati dok je pripremao dokumentaciju za Sud i da se zaštite njegova prava i legitimni interesi; podnosilac predstavke je odbio po-

nuđenu pomoć. Razgovori su se odvijali u prisustvu nekoliko službenika i zatvorenika, koji su negirali tvrdnje podnosioca predstavke o prijetnjama i psihološkom pritisku. Država je priložila pisane izjave službenika LIU-10 koje potvrđuju da oni nijesu vršili bilo kakav pritisak na podnosioca predstavke tokom razgovora sa njim o predstavci upućenoj Strazburu. Službenici LIU-10 su 16. februara i 12. aprila 2006. imali sastanke sa podnosiocem predstavke u vezi sa prevodom na ruski dopisa primljenih iz Suda. U nekoliko navrata dvojica službenika Oblasnog tužilaštva su razgovarala sa podnosiocem predstavke o brojnim krivičnim prijavama koje je njima podnio, ali se nijesu doticali predstavke Sudu. Država je dalje tvrdila da pisma podnosioca predstavke poslata preko uprave LIU-10 nijesu bila otvorena ili kontrolisana. Podnosiocu predstavke su dostavljani svi odgovori Suda u zapečaćenim kovertama, u roku od 72 sata od kada su primljeni u LIU-10. Država je takođe iznijela da je između 13. februara 2002. i 13. oktobra 2006. podnosilac predstavke petnaest puta zatvaran u kaznenu ćeliju. Svako zatvaranje je podnosiocu predstavke određeno kao kazna za kršenje zatvorskih pravila. Osim toga, od 18. marta 2003. do 6. septembra 2006. podnosilac predstavke je dobio devet ukora zbog kršenja zatvorskih pravila. Nijedna od ovih kazni nije imala veze sa njegovom predstavkom Sudu. Ukratko, Država je insistirala na tome da nije bilo ometanja prava podnosioca predstavke na pojedinačnu predstavku.

115. Podnosilac predstavke je osporio navode Države i izjavio da je odbio da upravi LIU-10 otkrije sadržaj svojih pisama Sudu zbog toga što joj nije vjerovao. Dalje je tvrdio da su mu dopisi Suda dostavljani uz stalna i značajna zakašnjenja. Prema navodima podnosioca predstavke, neka od njegovih pisama Sudu poslata preko uprave LIU-10 nikada nijesu stigla do Suda. Osim toga, insistirao je na tome da od uprave LIU-10 nikada nije tražio da mu prevodi na ruski dopise iz Suda, ali jeste zahtijevao mu obezbijedi nezavisnog prevodioca. Na kraju, podnosilac predstavke se nije složio sa Državom i tvrdio je da su njene tvrdnje da je u mnogim prilikama kršio zatvorska pravila bile lažne.

B. Ocjena Suda

1. Razgovori sa službenicima LIU-10

116. Sud ponavlja da je za djelotvorno funkcionisanje sistema individualnih predavki ustanovljenog članom 34 od najvišeg značaja to da podnosioci predavki ili potencijalni podnosioci predavki budu u mogućnosti da slobodno komuniciraju sa Sudom, bez bilo kojeg oblika pritiska vlasti usmjerenog na to da povuku ili izmijene svoje pritužbe (vidi, između ostalih izvora, *Akdivar i drugi protiv Turske*, gore citirano, st. 105, i *Aksoy protiv Turske*, presuda donijeta 18. decembra 1996, *Reports* 1996-VI, str. 2288, st. 105). Izraz „bilo koji oblik pritiska“ mora biti upotrijebljen da pokrije ne samo direktnu prinudu i flagrantne akte zastrašivanja podnosilaca predavki ili njihovih za-

stupnika, već i druge neprikladne radnje ili kontakte preduzete da ih obeshrabe ili odgovore od posezanja za pravim lijekom koji nudi Konvencija, ili radnje koje imaju „demotivišući efekat“ na korišćenje prava na pojedinačnu predstavku od strane podnosioca predstavki i njihovih zastupnika (vidi *Fedotova protiv Rusije*, br. 73225/01, st. 48–51, 13. april 2006; *McShane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 43290/98, st. 151, 28. maj 2002; i *Tanrikulu protiv Turske* [GC], br. 23763/94, st. 130, ECHR 1999-IV, uz dalje upućivanje).

117. Dalje, da li se kontakti između vlasti i podnosioca predstavke svode na postupke neprihvatljive sa stanovišta člana 34 mora biti određeno u svijetlu konkretnih okolnosti slučaja. U tom pogledu, u obzir moraju biti uzeti ranjivost podnosioca predstavke i njegova ili njena osjetljivost na uticaj koji vlasti vrše (vidi presude u *Akdivar i drugi* i *Kurt*, citirane gore, str. 1219, st. 105, i str. 1192–93, st. 160, za svaku ponaosob). Podnosilac predstavke može biti u poziciji izuzetne ranjivosti dok je u zatvoru uz ograničen kontakt sa svojom porodicom i spoljašnjim svijetom (vidi *Cotleț protiv Rumunije*, br. 38565/97, st. 71, 3. jun 2003).

118. Sud primjećuje da je uprava LIU–10 redovno održavala sastanke sa podnosiocem predstavke da bi raspravljala sadržaj njegovih zapečaćenih pisama Sudu. Prvi sastanak je održan 14. februara 2006, ubrzo nakon što je Sud Državi uputio zahtjev za dostavljanje podataka o predmetu. Država je priznala da je uprava LIU–10 sa podnosiocem predstavke deset puta razgovarala o njegovim pritužbama Strazburu. Osim toga, ovaj predmet sadrži dokumenta koja potvrđuju da su kasniji sastanci organizovani 2. avgusta, 19. i 27. oktobra 2006, kao i 9. januara 2007.

119. Prema navodima Države, razgovori su organizovani sa jednom namjerom – da se podnosiocu predstavke pomogne. Sud nije sklon da prihvati ovaj argument. Prema njegovom mišljenju, trebalo je da službenici LIU–10, na osnovu toga što se podnosilac predstavke stalno jasno protivio tome da im odgovara na pitanja, zaključe da mu nije potrebna njihova pomoć.

120. Sud ističe da se ova predstavka tiče prevashodno kvaliteta medicinske njege dostupne podnosiocu predstavke u LIU–10, gdje je on bio zatvoren u dužem vremenskom periodu. Prema mišljenju Suda, njegovo zdravlje i dobrobit su umnogome zavisili od osoblja LIU–10. U takvim okolnostima redovni razgovori sa službenicima ove ustanove su itekako mogli imati „demotivišući efekat“ na namjeru podnosioca predstavke da koristi pravni lijek dostupan u Strazburu.

121. Sud smatra da se podnosilac predstavke morao osjećati zastrašenim ponovljenim sastancima sa službenicima LIU–10, očigledno održanim protiv njegove volje, i da je sa razlogom mogao osjećati strah od odmazde (vidi *Popov*, gore citirano, st. 250). U skladu sa ovim, takvi razgovori su bili nezakonit pritisak koji predstavlja nedozvoljeno ometanje prava podnosioca predstavke na pojedinačnu predstavku.

122. Stoga, u ovom pogledu je došlo do povrede člana 34 Konvencije.

2. *Prepiska podnosioca predstavke sa Sudom*

123. Sud ponavlja da je važno poštovati povjerljivost prepiske sa Sudom jer se ona može ticati optužbi protiv zatvorske uprave ili zatvorskih službenika. Otvaranje dopisa koji dolaze iz Suda ili su njemu poslani nesumnjivo stvara mogućnost da oni budu pročitani i može se zamisliti da će, u određenim prilikama, stvoriti rizik od odmazde zatvorskog osoblja prema zatvoreniku u pitanju (vidi *Klyakhin protiv Rusije*, br. 46082/99, st. 118, 30. novembar 2004).

124. Sud naglašava da se, prema ruskom zakonu na snazi, prepiska zatvorenika sa Sudom ne može pregledati (vidi gore st. 71). Sud dalje primjećuje da najmanje pet njegovih dopisa podnosiocu predstavke na samom sadržaju dopisa nosi pečat LIU-10 kojim se potvrđuje prijem (vidi gore st. 50-54). Država nije pružila nikakvo objašnjenje u vezi sa porijeklom ovih pečata i tvrdila je da su dopisi Suda bili zapečaćeni kada su predati podnosiocu predstavke.

125. Uzimajući u obzir dokumente koje ima na raspolaganju, Sud ne može prihvatiti argument Države i zaključuje da je uprava LIU-10 otvarala njegove dopise podnosiocu predstavke i na njih stavljala pečat kao na drugu dolazeću poštu. Sud dalje primećuje da nije u poziciji da utvrdi da li je uprava zatvora čitala ove dopise. Ipak, sama činjenica da su dopisi otvarani ostavlja prostora za razumnu sumnju da je uprava zatvora pregledala prepisku podnosioca predstavke sa Sudom, suprotno domaćem pravu i članu 34 Konvencije.

126. Dakle, iz ovog razloga je došlo do povrede člana 34 Konvencije.

3. *Kazne određene podnosiocu predstavke i prijetnje službenika LIU-10*

127. Sud primjećuje da je podnosilac predstavke tvrdio da ga je uprava LIU-10 nezakonito proganjala. Ipak, u dokumentima koje je Sud pregledao nema ničega što bi ukazivalo na to da je uprava LIU-10 namjeravala da kazni podnosioca predstavke zbog njegovih pritužbi Sudu kada ga je zatvarala u kaznenu ćeliju ili kada mu je izricala ukore. Sud je zadovoljan objašnjenjima Države u pogledu osnova za disciplinske kazne koje su određene podnosiocu predstavke. Shodno tome, on smatra da ove kazne ne predstavljaju ometanje prava podnosioca predstavke na pojedinačnu predstavku.

128. Dalje, podnosilac predstavke se žalio Sudu da je jedan od službenika LIU-10 nagovijestio da bi njegov život mogao biti ugrožen ukoliko ne povuče predstavku podnijetu Sudu. Međutim, ove tvrdnje nijesu potkrijepljene bilo kakvim dokazima.

129. Shodno tome, Sud smatra da u ovom pogledu nije bilo povrede člana 34 Konvencije.

V. DRUGE NAVODNE POVREDE KONVENCIJE

130. Podnosilac predstavke je iznio brojne pritužbe o navodnim povredama njegovih prava. Konkretno, on se oslonio na član 6 Konvencije žaleći se na ukupnu nepravličnost postupka koji se 8. aprila 2002. okončao protiv njega i na nedostatak pristupa Sudu kad je u pitanju građanski postupak protiv privatnog preduzeća. On se dalje žalio u vezi sa članom 13 Konvencije zbog toga što mu domaće vlasti nijesu obezbijedile advokata kao pravnu pomoć u postupku pred Sudom. Štaviše, podnosilac predstavke se pozivao na član 1 Protokola br. 1 uz Konvenciju tvrdeći da je bio lišen slobode od strane privatnog preduzeća. On se još žalio, u vezi sa članom 2 Protokola br. 4, da mu je sloboda kretanja ograničena činjenicom da mu je poslije raspada Sovjetskog Saveza, mimo njegove volje, dodijeljeno rusko državljanstvo. Na kraju, podnosilac predstavke se, u pogledu člana 1 Protokola br. 12, žalio da nacionalne vlasti iz diskriminatorskih pobuda odbijaju da mu odobre uslovni otpust na osnovu zdravstvenog stanja i tvrdio da njegova infekcija hepatitisom C predstavlja smrtnu kaznu, koja je u suprotnosti sa članom 1 Protokola br. 13.

131. Uzimajući u obzir sve dokumente u svom posjedu, i u mjeri u kojoj je to u njegovoj nadležnosti, Sud smatra da podnesci podnosioca predstavke ne dokazuju postojanje povreda prava i sloboda propisanih Konvencijom i Protokolima uz nju. Slijedi da predstavka u ovom dijelu mora biti odbačena kao očigledno neosnovana, u skladu sa članom 35, stavovi 3 i 4 Konvencije.

VI. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

132. Član 41 Konvencije predviđa:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenj strani.“

A. Šteta

133. Podnosilac predstavke je od Suda tražio da utvrdi iznos naknade za patnje i bol izazvane navodnim povredama njegovih prava.

134. Država je primjetila da podnosilac predstavke nije odredio iznos koji zahtijeva kao pravičnu naknadu.

135. Sud smatra da je podnosilac predstavke zbog toga što mu nije bila dostupna odgovarajuća medicinska pomoć morao doživjeti bol i uznemirenost, koje su bile uvećane time što su mu državne vlasti ometale pravo na pojedinačnu predstavku, i da za ovo ne može biti oštećen samim utvrđivanjem povrede prava.

Praveći procjenu na pravičnoj bazi, on dodeljuje podnosiocu predstavke 5.000 EUR na ime nematerijalne štete, uvećano za iznos poreza naplativih na ovaj iznos.

B. Sudski troškovi

136. Podnosilac predstavke nije podnio nikakav zahtjev u pogledu troškova koje je imao pred domaćim sudovima i pred Sudom u okviru roka koji je Sud odredio.

137. Shodno tome, Sud mu ne dodeljuje naknadu na ime ovih troškova.

C. Kamata

138. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na povećanoj kreditnoj stopi Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ NAVEDENIH RAZLOGA, SUD JEDNOGLASNO

1. *Proglašava* pritužbu koja se odnosi na navodni propust da se podnosiocu predstavke učini dostupnom odgovarajuća medicinska njega tokom lišenja slobode prihvatljivom, a ostale pritužbe neprihvatljivim;
2. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 3 Konvencije usljed neodgovarajuće medicinske njega obezbijedene podnosiocu predstavke dok je bio lišen slobode;
3. *Zaključuje* da Država nije ispunila svoju obavezu iz člana 34 da ne ometa djelotvornu upotrebu prava na pojedinačnu predstavku, u pogledu razgovora državnih organa sa podnosiocem predstavke i otvaranja njegove prepiske sa sudom;
4. *Zaključuje*
 - (a) da tužena Država treba da plati podnosiocu predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu sa članom 44, stav 2 Konvencije, 5.000 EUR (pet hiljada eura) na ime nematerijalne štete, izraženo u ruskim rubljama po kursu važećem na dan izvršenja, uvećano za iznos poreza naplativih na taj iznos;
 - (b) da će od dana isteka pomenuta tri mjeseca do isplate na navedenu svotu biti zaračunavana kamata koja se plaća samo na glavnici po stopi koja odgovara povećanoj kreditnoj i kamatnoj stopi Evropske centralne banke, dodatno uvećanoj za tri procentna poena;

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i poslata stranama u postupku 7. februara 2008, u skladu sa pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

Søren Nielsen
sekretar

Christos Rozakis
predsjednik

2. Obaveza sprovođenja djelotvorne
istrage i odgovarajućeg kažnjavanja
izvršilaca u slučaju pritužbi na navodno
zlostavljanje od strane službenih lica

2.1. IZOSTANAK ISTRAGE UPRKOS DOKAZIVIM TVRDNJAMA NAVODNE ŽRTVE

PREDMET *SEVTAP VEZNEDAROĞLU PROTIV TURSKE*
(predstavka br. 32357/96)

PRESUDA
Strazbur, 11. april 2000.

U predmetu *Sevtap Veznedaroğlu protiv Turske*,

Evropski sud za ljudska prava (Drugo odjeljenje), koji je zasijedao u vijeću u sledećem sastavu:

C. L. ROZAKIS, *predsjednik*,
M. FISCHBACH,
G. BONELLO,
P. LORENZEN,
A. B. BAKA,
E. LEVITS, *sudije*,
F. GÖLCÜKLÜ, *ad hoc sudija*,
i E. FRIBERGH, *sekretar odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenoj sjednici 30. marta 2000,
donosi sljedeću presudu, usvojenu istog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 32357/96) protiv Turske koju je Evropskoj komisiji za ljudska prava (u daljem tekstu „Komisija“) u skladu sa nekadašnjim članom 25 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) podnijela turska državljanka, Sevtap Veznedaroğlu (u daljem tekstu „podnositeljka predstavke“), 6. aprila 1996.

2. Podnositeljku predstavke je zastupao Sezgin Tanrıku, advokat iz Dijarbakira (*Diyarbakır*). Vladu Turske (u daljem tekstu „Država“) je zastupao njen zastupnik, Alev Kılıç, izvanredni i opunomoćeni ambasador i stalni predstavnik Turske u Savjetu Evrope.

3. Podnositeljka predstavke je tvrdila da je bila mučena, dok je bila privorena u policiji, što predstavlja povredu člana 3 Konvencije.

4. Predstavka je proslijeđena Sudu 1. novembra 1998, kada je Protokol br. 11 uz Konvenciju stupio na snagu (čl. 5, st. 2 Protokola br. 11).

5. Predstavka je dodijeljena Drugom odjeljenju Suda (pravilo 52, st. 1 Poslovnika Suda). U tom Odjeljenju, Vijeće koje će odlučivati o predmetu (čl. 27, st. 1 Konvencije) formirano je u skladu sa pravilom 26, stav 1 Poslovnika Suda. Rıza Türmen, sudija izabran na predlog Turske, povukao se iz odlučivanja u predmetu (pravilo 28). Država je, shodno tome, postavila Feyyaza Gölcüklüa kao *ad hoc* sudiju (čl. 27, st. 2 Konvencije i pravilo 29, st. 1).

6. Odlukom od 31. avgusta 1999. Vijeće je predstavku proglasilo prihvatljivom.

7. I podnositeljka predstavke i Država su priložili napomene o meritumu (pravilo 59, st. 1). Vijeće je, nakon konsultacija sa stranama u postupku, odlučilo da nije potrebna usmena rasprava o meritumu (pravilo 59, st. 2 *in fine*), a svaka od strana je pismeno odgovorila na napomene druge strane.

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

8. Činjenično stanje, kakvim ga je predstavila podnositeljka predstavke, ukratko je izloženo u nastavku. Država osporava opis činjenica koji je dala podnositeljka predstavke.

9. Podnositeljka predstavke je u relevantnom periodu pohađala poslediplomske studije javnog prava na Univerzitetu u Dijarbakiru i bila je udata za pravnika koji je 1990. bio pokrajinski predsjednik Udruženja za ljudska prava u Dijarbakiru. Prema navodima podnositeljke predstavke, nju je zbog pozicije koju je zauzimao njen suprug stalno pratila policija.

10. Četvrtog jula 1994, oko 15 časova, osam policajaca je uhapsilo podnositeljku predstavke u njenoj kući, zbog sumnje da je pripadala Kurdskej radničkoj partiji (u daljem tekstu „PKK“), ilegalnoj organizaciji.

11. Podnositeljka predstavke je radi pregleda odvedena kod lekara, specijaliste sudske medicine. Poslije ljekarskog pregleda, vezane su joj oči i odvedena je na nepoznatu lokaciju i smještena u ćeliju. Poslije izvjesnog vremena, ponovo su joj vezane oči i odvedena je u drugu prostoriju da bi bila ispitivana.

12. Podnositeljku je ispitivalo približno 15 policajaca, koji su je optužili za stvaranje veza sa PKK i rad za tu organizaciju u inostranstvu. Ona je onda skinuta i obješena za ruke. Davani su joj elektroškovi po ustima i polnim organima. Poslije pola sata spuštena je na zemlju, jer se onesvijestila. Islednici, koji su joj prijetili smrću i silovanjem, rekli su joj da ne treba da se bavi ljudskim pravima. Ona je odvedena u svoju ćeliju. Sledećeg dana je ponovo mučena i prijećeno joj je smrću i silovanjem. Mučenje se nastavilo tokom četiri dana. Tokom prva dva dana njenog lišenja slobode, nije joj dato ništa za jelo. Kasnije je dobila samo parče hljeba i nekoliko maslina.

13. Tokom njenog lišenja slobode, od podnositeljke predstavke je zahtijevano da potpiše neka dokumenta. Rečeno joj je da bi bila mučena i silovana, ako ne bi pristala da ih potpiše. Podnositeljka predstavke je potpisala ta dokumenta. U tim dokumentima, kao objašnjenje za tragove mučenja na njenom tijelu, navedeno je da je podnositeljka predstavke pala dok je pokazivala mjesto koje koristi PKK. Policajci su kremom liječili njene povrede.

14. Policajci su je 13. jula 1994. odveli lekaru specijalisti sudske medicine, koji je sačinio izvještaj, u kom se navodi: „tokom pregleda Sevtap Veznedaroğlu, modrice ljubičaste boje primijećene su na lijevoj nadlaktici, površine 1x1 cm, i na desnoj potkoljenici, površine 3x1 cm“.

15. Podnositeljka predstavke je 15. jula 1994. u pratnji policajaca odvedena u Državnu bolnicu u Diyarbakiru, gdje ju je pregledao lekar specijalista sudske medicine. U svom izvještaju od 15. jula 1994. lekar je zabilježio postojanje onih istih modrica na ruci i nozi podnositeljke koje su spomenute u ranijem izvještaju, od 13. jula 1994. U izvještaju se zaključuje da zdravlje podnositeljke predstavke nije ugroženo i da je ona u stanju da radi.

16. Petnaestog jula 1994. podnositeljka predstavke je izvedena pred javnog tužioca u Sudu za bezbjednost države u Diyarbakiru. Sudski spisi u njenom predmetu sadržali su izvještaje lekara od 4, 13. i 15. jula 1994. Podnositeljka predstavke je pred javnim tužiocem tvrdila da je potpisala izjavu o priznanju pod pritiskom i pošto je bila mučena dok je bila lišena slobode. Javni tužilac je u predmetu zabilježio da podnositeljka predstavke nije potvrdila izjavu koju je dala policiji.

17. Istog dana podnositeljka predstavke je izvedena pred zamjenika sudije pri Sudu za bezbjednost države u Diyarbakiru. Podnositeljka predstavke je sudiji ponovila da ne priznaje izjavu koju je od nje uzela policija „pošto je bila mučena i držana pod prinudom nekoliko dana ... i da joj je policija držala ruku i prisilila je da potpiše izjavu policiji“. Izjava podnositeljke predstavke je zabilježena u zapisniku sa saslušanja pred sudijom. Sudija je naredio da podnositeljka predstavke bude puštena na slobodu. Javni tužilac je, sa svoje strane, naredio da se podnositeljka predstavke izvede na suđenje pred Sud za državnu bezbjednost u Diyarbakiru zbog optužbe da je član PKK.

18. Osamnaestog jula 1994. podnositeljki predstavke je u bolnici Medicinskog fakulteta Univerziteta Dikle (*Dicle Üniversitesi*) izdato uvjerenje u kome se navodi da na dvadeset dana nije sposobna za rad. Prema izvještaju lekara, podnositeljka predstavke je болоvala od bronhopneumonije.

19. Tridesetog oktobra 1995. Sud za bezbjednost države u Diyarbakiru je zbog nedostatka dokaza oslobodio podnositeljku predstavke. Podnositeljka predstavke tog dana nije bila u sudu. U svojoj odluci sud je naveo sljedeću izjavu podnositeljke predstavke, datu tokom usmene rasprave pred sudom održane 13. oktobra 1994. i zabilježenu u zapisniku.

„Iako je u svojim izjavama datim policiji okrivljena priznala krivično djelo koje joj se stavlja na teret, ona je u kasnijoj fazi postupka pred pravosudnim

organima tvrdila da je te izjave dala pod prinudom i čak usljed mučenja, i potpisala ih, a da ih nije pročitala.“

II. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO

20. Turski Krivični zakonik propisuje kao krivično djelo podvrgavanje osobe mučenju ili zlostavljanju (čl. 243 i 245, pri čemu se drugi navedeni član primjenjuje na optužbe protiv državnih službenika).

21. Krivične prijave se mogu podnijeti, prema članovima 151 i 153 Zakonika o krivičnom postupku, javnom tužiocu ili lokalnim upravnim vlastima. Javni tužilac i policija imaju dužnost da istraže krivična djela koja su im prijavljena, pri čemu tužilac odlučuje da li će biti preduzeto krivično gonjenje, u skladu sa članom 148 Zakonika o krivičnom postupku. Osoba koja je podnijela krivičnu prijavu može uložiti žalbu protiv odluke javnog tužioca da ne pokrene krivični postupak.

22. Ukoliko je navodni izvršilac krivičnog djela državni funkcioner ili državni službenik, za krivično gonjenje je neophodna dozvola lokalnog upravnog savjeta (izvršnog odbora pokrajinske skupštine). Na odluku lokalnog savjeta može se uputiti žalba Državnom savjetu; protiv odluke kojom se odbija zahtjev za krivično gonjenje ulaže se žalba ovog tipa, i to obavezno, po sili zakona.

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

23. Podnositeljka predstavke je tvrdila da je bila mučena, što predstavlja povredu člana 3, koji glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

24. Podnositeljka predstavke je tvrdila da je od 4. do 15. jula 1994. bila lišena slobode i da je tokom tog perioda bila mučena i zlostavljana. Ona smatra da njene izjave date nadležnim organima u vezi sa ovim, zajedno sa uvjerenjem koje je izdao Medicinski fakultet Univerziteta Dikle, potvrđuju njene navode.

25. Država je poricala tvrdnje podnositeljke predstavke. Ona je istakla da je povodom krivične prijave podnositeljke predstavke sprovedena istraga vjerodostojnosti ljekarskog uvjerenja koje je navodno izdao Medicinski fakultet Univerziteta Dikle, odobravajući podnositeljki predstavke 20 dana bolovanja. Ta istraga je otkrila da postoji dobar razlog da se pretpostavi da je cifra „20“ bila falsifikovana, najprije zbog toga što je teško razumjeti zašto bi bilo odobreno tako dugo bolovanje zbog dvije modrice. Značajno je to što je pod-

nositeljki predstavke bilo odobreno bolovanje zbog upale pluća. Pored toga, istragom je utvrđeno da u bolnici ne postoji bilješka o tome da je podnositeljki bilo izdato uvjerenje. Vlada je tvrdila da se mora zaključiti da je ljekarsko uvjerenje, jedini konkretan dokaz koji je priložila podnositeljka predstavke, bilo falsifikovano i da ga ne treba uzeti u obzir.

26. Za Državu, podnositeljka predstavke je iznijela samo praznu tvrdnju o tome da je bila mučena. Ona nije potkrijepila svoju pritužbu na bilo koji način i nema nikakvog dokaza koji bi potvrdio da je bila podvrgnuta elektrošokovima i obješena za ruke, kao što je tvrdila. U odsustvu bilo kakvog potkrepljujućeg dokaza, javni tužilac se ne može kriviti zbog toga što nije istražio njenu krivičnu prijavu.

27. Podnositeljka predstavke je osporila optužbu Države da je ljekarsko uvjerenje bilo falsifikovano. Ona se pozvala na dopis od 12. januara 1998. kojim je predsjednik Odjeljenja interne medicine obavijestio dekana Medicinskog fakulteta Univeziteta Dikle da je podnositeljka predstavke 18. jula 1994. pregledana nezvanično i da zbog toga nije sačuvana bilješka o njenom pregledu. Kopija ovog dopisa je poslata Sudu za državnu bezbjednost u Diyarbakiru i nadležnom ministarstvu, na njihov zahtjev, nakon što je predstavka prosljeđena tuženoj Državi.

28. Sud podsjeća da član 3 Konvencije štiti jednu od osnovnih vrijednosti demokratskog društva. Čak i u najtežim okolnostima, kao što su borba protiv terorizma i kriminala, Konvencija apsolutno zabranjuje mučenje ili nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje. Za razliku od većine materijalnih odredbi Konvencije i Protokola br. 1 i 4, član 3 ne predviđa izuzetke od ovog pravila i derogacija ove zabrane nije dozvoljena na osnovu člana 15 čak ni u slučaju javne opasnosti koja prijeti opstanku nacije (vidi presudu u predmetu *Aksoy protiv Turske* od 18. decembra 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI, str. 2278, st. 62).

29. Sud takođe podsjeća da zlostavljanje mora dostići minimalni stepen ozbiljnosti da bi spadalo u opseg člana 3. Procjena ovog minimuma je relativna: zavisi od svih okolnosti slučaja, kao što su trajanje postupanja, njegove fizičke i psihičke posljedice i, u nekim slučajevima, pol, starost i zdravstveno stanje žrtve. U pogledu osobe lišene slobode, primjena sile koja nije bila zaista neophodna usled ponašanja te osobe narušava ljudsko dostojanstvo i, u načelu, predstavlja povredu prava garantovanog članom 3 (vidi presudu u predmetu *Tekin protiv Turske* od 9. juna 1998, *Reports* 1998-IV, str. 1517–18, st. 52 i 53).

30. Sud zapaža da Država nije negirala da je podnositeljka predstavke zadobila povrede dok je bila lišena slobode. Međutim, Država ukazuje na minornu prirodu ovih povreda i ističe da one nijesu u skladu s navodnom surovošću s kojom je prema njoj postupano. Sud sa svoje strane smatra da je na osnovu dokaza koje ima pred sobom nemoguće utvrditi da li je povrede podnositeljke predstavke izazvala policija i da li je ona mučena u mjeri

u kojoj tvrdi da jeste. On, međutim, nije ubijeden da bi saslušanje svjedoka pred Sudom razjasnilo činjenice slučaja i učinilo mogućim da se van razumne sumnje zaključi (vidi presudu u predmetu *Aydın protiv Turske* od 25. septembra 1997, *Reports* 1997-VI, str. 1189, st. 73) da su tvrdnje podnositeljke predstavke osnovane.

31. Međutim, Sud istovremeno napominje da je to što je teško utvrditi da li je postojalo uvjerljivo objašnjenje za povrede pronađene na njenom tijelu, i da li je bilo ikakve istine u njenim tvrdnjama o prirodi postupanja kom je bila podvrgnuta, posljedica toga što nadležni organi nijesu istražili njene tvrdnje.

32. U vezi sa posljednjim pitanjem, Sud ponovo ističe da, kada pojedinac iznese dokazivu tvrdnju o tome da su ga policajci ili drugi slični državni službenici ozbiljno zlostavljali, nezakonito i u suprotnosti sa članom 3, ta odredba, tumačena zajedno sa opštom obavezom države propisanom u članu 1, da „jemči svakome u [svojoj] nadležnosti prava i slobode određene ... Konvencijom“, zahtijeva da bude sprovedena djelotvorna zvanična istraga, podobna da dovede do toga da odgovorni budu identifikovani i kažnjeni (vidi presudu u predmetu *Assenov protiv Bugarske* od 28. septembra 1998, *Reports* 1998-VII, str. 3290, st 102). Ukoliko ne bi bilo tako, opšta pravna zabrana mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja bi, uprkos svom suštinskom značaju, bila nedjelotvorna u praksi i bilo bi moguće da u nekim slučajevima službena lica krše prava osoba nad kojim imaju kontrolu bez ikakvog rizika da budu kažnjena (*ibid*).

33. Sud zapaža da je 15. jula 1994. podnositeljka predstavke pred javnim tužiocem i zamjenikom sudije pri Sudu za bezbjednost države u Džambakiru tvrdila da je bila mučena (vidi gore stavove 16 i 17). Dokumenta podnijeta javnom tužiocu sadrže rezultate ljekarskih pregleda podnositeljke predstavke izvršenih 4. i 15. jula 1994. Ljekarski izvještaji od 13. i 15. jula 1994. pominju svježe modrice na ruci i nozi podnositeljke predstavke. Zamjenik sudije je u zapisniku sa saslušanja zabilježio da je podnositeljka predstavke izjavila da je, dok je bila lišena slobode, bila mučena.

34. Prema mišljenju Suda, insistiranje podnositeljke predstavke na njejoj pritužbi zbog mučenja, posmatrano zajedno sa medicinskim dokazima iz sudskih spisa, trebalo je da upozori javnog tužioca na potrebu da se istraži sadržina pritužbe, tim prije zbog toga što je ona bila lišena slobode u periodu od 4. jula 1994. do 15. jula 1994. Međutim, ništa nije preduzeto kako bi se ili pribavilo više informacija od podnositeljke predstavke ili o njenim tvrdnjama ispitali policajci koji su radili na mjestu na kom je bila zatvorena. Zamjenik sudije je takođe odbacio njene tvrdnje bez daljeg istraživanja (vidi gore stav 16).

35. Sud smatra da je u ovom slučaju podnositeljka predstavke iznijela dokazivu tvrdnju da je bila mučena. Takođe, treba reći da je podnositeljka predstavke bila istrajna u svojim tvrdnjama sve do suđenja (vidi gore stav 19). Inertnost koju su ispoljili nadležni organi u vezi sa njenim pritužbama nespojiva je sa proceduralnom obavezom koju imaju na osnovu člana 3 Konvencije.

U skladu s tim, Sud smatra da je došlo do povrede tog člana zbog toga što nadležni organi tužene Države nijesu sproveli istragu povodom pritužbe podnositeljke predstavke zbog mučenja.

II. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

36. Član 41 Konvencije glasi:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenj stranci.“

A. Šteta

37. Podnositeljka predstavke je tražila 100.000 američkih dolara (USD) na ime naknade nematerijalne štete, uzimajući u obzir patnju koju je doživjela tokom dugog perioda lišenja slobode, psihološke probleme koje je ono izazvalo i štetu koju su optužbe iznijete protiv nje nanijele njenoj akademskoj karijeri i ugledu.

38. Država nije podnijela napomene u vezi sa ovim zahtjevom.

39. Sud napominje da je utvrdio da su organi tužene Države prekršili član 3 pošto nijesu istražili tvrdnje podnositeljke predstavke. On nije mogao da donese zaključak u vezi sa sadržinom pritužbe podnositeljke predstavke. Sud smatra da utvrđivanje povrede člana 3 u proceduralnom smislu u ovom slučaju ne može samo po sebi predstavljati dovoljno pravično zadovoljenje za nematerijalnu štetu koju je podnositeljka predstavke pretrpjela. Vršeci procjenu na pravičnoj osnovi, on dodjeljuje podnositeljki predstavke iznos od 2.000 USD.

B. Sudski troškovi

40. Podnositeljka predstavke je tražila iznos od 221.000.000 turskih lira za naknadu troškova nastalih povodom postupka pred Sudom. Ona je navela da ovaj iznos obuhvata troškove prepiske, faksa i prevođenja. Što se tiče troškova za rad advokata, podnositeljka predstavke je tvrdila da jex njen advokat na njenom predmetu radio 70 sati. Pozivajući se na minimalnu advokatsku tarifu Istanbulske advokatske komore, ona je procijenila da su troškovi angažovanja advokata 7.000 USD.

41. Država nije imala bilo kakve napomene u vezi sa ovim zahtjevom.

42. Sud zapaža da podnositeljka predstavke nije priložila bilo kakav dokaz o troškovima koji bi mu dozvolio da utvrdi da li su ovi troškovi zaista nastali i da li su bili neophodni. U pogledu troškova angažovanja advokata, Sud smatra da je zahtjev podnositeljke predstavke pretjeran. Odlučujući na pravičnoj osnovi, on podnositeljki predstavke dodjeljuje iznos od 1.000 USD, uz iznos bilo kog poreza na dodatu vrednost koji se može naplatiti na ovaj iznos.

C. Kamata

43. Sud smatra da je primjereno da na gore navedeni iznos bude zaračunata kamata u visini od 6% godišnje, pošto su gore navedeni iznosi dodijeljeni u američkim dolarima.

IZ NAVEDENIH RAZLOGA, SUD JEDNOGLASNO

1. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 3 zbog toga što vlasti tužene Države nijesu sprovele istragu povodom pritužbe podnositeljke predstavke zbog mučenja;
2. *Zaključuje*
 - (a) da tužena Država treba da plati podnositeljki predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu sa članom 44, stav 2 Konvencije, sljedeće iznose, izražene u turskim lirama po kursu važećem na dan izvršenja:
 - (i) 2.000 (dvije hiljade) američkih dolara kao naknadu nematerijalne štete;
 - (ii) 1.000 (jednu hiljadu) američkih dolara na ime troškova u vezi sa postupkom, uz iznos poreza na dodatu vrednost koji se može naplatiti na ovaj iznos;
 - (b) da će se od isteka gore pomenutog roka od tri mjeseca do dana izvršenja računati kamata po stopi od 6% godišnje;
3. *Odbija* ostatak zahtjeva podnositeljke predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i dostavljena stranama u postupku 11. aprila 2000, u skladu sa pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

E. Fribergh
sekretar

C. Rozakis
predsednik

U skladu sa članom 45, stav 2 Konvencije i pravilom 74, stav 2 Poslovnika Suda, ovoj presudi je priloženo delimično nesaglasno mišljenje sudije Bonella.

C. R.
E. F.

DJELIMIČNO NESAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJE BONELLA

1. Sud je jednoglasno utvrdio da je došlo do povrede člana 3 zbog toga što turske vlasti nijesu istražile pritužbu podnositeljke predstavke zbog mučenja, ali je smatrao da je „na osnovu dokaza koje ima pred sobom nemoguće utvrditi da li je povrede podnositeljke predstavke izazvala policija i da li je

ona mučena u mjeri u kojoj tvrdi da jeste“.¹ Drugim riječima, Sud je odbio zahtjev podnositeljke predstavke i nije smatrao da je „dokazano“ da je ona doživjela mučenje i nečovječno postupanje. Ja se s tim ne slažem.

2. Prije nego što su policajci ispitivali podnositeljku predstavke u stanici čija lokacija nije utvrđena, nju je pregledao specijalista sudske medicine, i nije bilo navoda o tome da je na njenom tijelu bilo povreda.²

3. Podnositeljka predstavke je tvrdila da je tokom isleđivanja bila skinuta, obješena za ruke, da je podvrgavana elektro-šokovima u predjelu lica i genitalija i da joj je prijećeno smrću i silovanjem. Ovakve radnje su ponavljane u naredna tri dana. Tokom prva dva dana joj nije davana nikakva hrana.³

4. Podnositeljka predstavke je još tvrdila da je, pod prijetnjom smrću i silovanjem, potpisala „priznanje“ kojim je potvrdila da je član ilegalne organizacije, PKK. Izjava koju je podnositeljka predstavke potpisala takođe sadrži napomenu o tome da su povrede na njenom tijelu izazvane padom.⁴

5. Dva ljekara su, odvojeno, pregledala podnositeljku predstavke, više od nedelju dana poslije okončanja isleđivanja, ali dok je još bila lišena slobode i pod kontrolom policije; oni su pronašli modrice ljubičaste boje na njenoj nadlaktici i desnoj potkoljenici.⁵

6. Podnositeljka predstavke se žalila i javnom tužiocu i Sudu za državnu bezbjednost, prije nego što je bila puštena na slobodu, da ju je policija mučila i da je „priznanje“ bilo iznuđeno mučenjem.⁶

7. Podnositeljki predstavke je suđeno zbog optužbi da je član PKK. Uprkos njenom potpisanom priznanju, Sud za državnu bezbjednost ju je oslobodio zbog nedostatka dokaza, uzimajući u obzir tvrdnju podnositeljke predstavke da je priznanje dala pod prinudom i uz mučenje.⁷

8. Ja vjerujem da je većina, zaključujući da podnositeljka predstavke nije dokazala da je bila mučena i da je njene povrede izazvala policija, zanemarila nekoliko osnovnih i ključnih elemenata pravila o dokazima kojim bi trebalo da se vodi svaki sud.

9. Prvo, Sud je u više navrata potvrdio svoj stav: „U slučaju da je osoba u trenutku lišavanja slobode i odvođenja u policiju bila dobrog zdravlja, a utvrdi se da u trenutku puštanja na slobodu ima povrede, na Državi je da pruži uvjerljivo objašnjenje o tome na koji način su povrede nastale, a ako to ne učini, očigledno je da se postavlja pitanje povrede člana 3 Konvencije.“⁸

1 Stav 30.

2 Stav 11.

3 Stav 12.

4 Stav 13.

5 Stav 14.

6 Stavovi 16 i 17.

7 Stav 19.

8 *Selmouni protiv Francuske*, 28. jul 1999, st 87 (biće objavljeno); *Ribitsch protiv Austrije*, 4. decembar 1995, A 336, st. 34; *Tomasi protiv Francuske*, 27. avgust 1992, A 241-A, st. 108–111.

Na osnovu toga je jasno da, ako postoje povrede kojih nije bilo u trenutku hapšenja, *nije* na podnositeljki predstavke da dokazuje svoje tvrdnje o mučenju ili nečovječnom postupanju. Teret dokazivanja se prebacuje na Državu, na kojoj je da pruži „uvjerljivo objašnjenje“ u vezi sa ovim povredama. U ovom predmetu Država nije uradila ništa kako bi pružila takvo objašnjenje. Prebacivanje tereta dokazivanja je prvo pravilo o dokazivanju koje je u ovoj presudi zanemareno.

10. Drugo, na sličan način nije uzet u obzir ni glavni zahtjev koji se odnosi na standard dokazivanja. U ovom predmetu Sud nije izričito rekao da je podnositeljka predstavke imala obavezu da dokaže svoje tvrdnje o mučenju „van razumne sumnje“. Ali *to* jeste standard dokazivanja koji je Sud do sada postavljao u vezi sa tvrdnjama o mučenju i nečovječnom postupanju; očigledno je da je podstaknut ovim zahtjevom u vezi s dokazima, Sud očekivao da podnositeljka predstavke dokaže svoje tvrdnje „van razumne sumnje“.⁹

11. Nezavisno od propusta većine da primijeni pravilo prema kojem je na Državi da nosi teret dokazivanja (vidi stav 9 ovog mišljenja), smatram da je standard dokazivanja – van razumne sumnje – koji Sud zahtijeva u predmetima koji se tiču mučenja, pravno neodrživ i u praksi nedostižan.

12. Dokazivanje „van razumne sumnje“ predstavlja najviši standard, koji je odgovarajući i poželjan kada se utvrđuje *krivična* odgovornost. Niko pred sudom ne bi smio biti osuđen na gubitak slobode, ili na drugi način kažnjen, ako njegova krivica nije dokazana „van razumne sumnje“. Ja bez ikakvog oklijevanja prihvatom taj strogi standard. Ali u drugim oblastima sudskog odlučivanja, standard dokazivanja treba da bude srazmjeran cilju kojem utvrđivanje istine stremi: najviši stepen pouzdanosti u krivičnim stvarima; ostvarljiv stepen vjerovatnoće u drugim stvarima.

13. Suočen sa različitim verzijama događaja, Sud ima obavezu da utvrdi (1) na koga zakon stavlja teret dokazivanja, (2) da li ikakve pravne pretpostavke idu u prilog jedne od suprotstavljenih tvrdnji, i (3) koja se od protivrječnih verzija događaja čini pouzdanijom i uvjerljivijom. Dokazivanje „van razumne sumnje“ može, po mom mišljenju, biti samo u ulozi uljeza u „građanskom“ postupku, kakav je kontradiktorni postupak pred ovim Sudom. U stvari, koliko ja znam, Sud je jedini tribunal u Evropi koji zahtijeva dokazivanje „van razumne sumnje“ u stvarima koje nijesu krivične prirode.

14. Očekivati od onih koji tvrde da su žrtve mučenja da svoje tvrdnje dokažu „van razumne sumnje“ znači staviti na njih teret s kojim se oni ne mogu izboriti, i nepravilno je od njih tražiti tako nešto. Nezavisni posmatrači se, koliko je meni poznato, obično ne pozivaju da prisustvuju mučenju, niti se transkripti isleđivanja umnožavaju i dijele na kraju svake runde mučenja;

9 Prvi put izrečeno u predmetu *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18. januar 1978, A 25 st. 162, kasnije i u *Labita protiv Italije*, 6. april 2000, st. 121 (biće objavljeno). O neadekvatnosti standarda dokazivanja „van razumne sumnje“ u predmetima koji se tiču člana 3 vidi Loukis. G. Loucaides, *Essays on the Developinging Law of Human Rights*, Martinus Nijhoff, str. 158.

njegove žrtve ostaju same, šćućurene u deprimirajućoj i bolnoj usamljenosti, dok tim islednika ima gotovo neograničene mogućnosti na raspolaganju da poriče da se desila jeziva priredba, ili da negira svoje učešće u njoj. Usamljena pritužba žrtve je skoro uvijek suočena sa poricanjem „potkrijepljenim“ od strane mnogih.

15. Ako Sud očekuje od žrtava torture bilo kakav „čvrst“ dokaz, mimo onoga što njihove povrede govore same za sebe, on nagrađuje i podstiče „nejednakost oružja“ prisutnu u većini slučajeva mučenja.

16. Treće, Sud je, po mom mišljenju, ostavio po strani ključno pitanje vjerodostojnosti. Ja se pitam da li Sud, sjećajući se brojnih predmeta koje je razmatrao, a koji su se ticali mučenja, ima ubjedljive razloge da gaji povjerenje u organe bezbjednosti koji za sobom imaju neslavan učinak, prije nego u one koji tvrde da su bili njihove žrtve. Nijesu iznijete tvrdnje kojima bi se osporavali lični integritet i poštenje podnositeljke predstavke, izuzev nesrećne okolnosti da je bila supruga borca za ljudska prava. Pitanje je, u ovom slučaju, trebalo da bude: imajući u vidu vjerodostojnost obje strane, od koje od njih bi se prije moglo očekivati da sudu iznese vjerodostojan opis događaja? Od organa bezbjednosti?

17. Četvrto, teško je procijeniti kakav je „dokaz“ Sud očekivao od podnositeljke predstavke kako bi potkrijepila svoje tvrdnje da je bila višestruko mučena tako što je nasilno skinuta, vješana, izložena prijetnjama smrću i silovanjem i lišena hrane. Ovakva vrsta razonode ne ostavlja naročito veliku sumnju za sobom opipljive tragove, tako drage specialistima sudske medicine. Dakle, ponavljam, jedino razumno pitanje je trebalo biti: ako uporedimo vjerodostojnost obje strane, za koju od njih prije možemo biti uvjereni da je na strani istine?

18. Lično, ja ne bih imao puno nedoumica u vezi s odgovorom na ovo pitanje. Izgleda da je većina mislila drugačije. I njen zaključak je neosporiv – ako pri ocjeni vjerodostojnosti počete od pretpostavke da se podnositeljki predstavke (čiji lični integritet i poštenje nijesu osporavani) ne može vjerovati, a organima bezbjednosti, čiju je krivicu za ubistva, mučenje i nečovječno postupanje ovaj Sud utvrdio u više navrata, može.

19. Na kraju, Sud je jednoglasno utvrdio da je tužena Država prekršila član 3 jer nije istražila pritužbe o mučenju podnositeljke predstavke. Drugim riječima, Sud je smatrao tuženu Državu krivom za neizvršavanje svoje obaveze da sprovede odlučnu istragu, prikupi dokaze i utvrdi činjenice. Ali onda, pošto je utvrdio da je oskudica dokaza krivica tužene Države, Sud posljedice propusta Države svaljuje na podnositeljku predstavke. Ona je kažnjena zbog toga što nije priložila dokaze koje je, prema Konvenciji, Država *dužna* da pribavi. Ma koliko se trudio, ja ne vidim da je ovo dosledna metoda odlučivanja.

2.2. NEDJELOTVORNA ISTRAGA

PREDMET *POLTORATSKIY PROTIV UKRAJINE*
(predstavka broj 38812/97)

PRESUDA
Strazbur, 29. april 2003.

U predmetu *Poltoratskiy protiv Ukrajine*,

Evropski sud za ljudska prava (Četvrto odjeljenje), koji je zasjedao u vi-
jeću u sljedećem sastavu:

N. BRATZA, *predsjednik*,

E. PALM,

J. MAKARCZYK,

V. STRÁŽNICKÁ,

M. FISCHBACH,

V. BUTKEVYCH,

R. MARUSTE, *sudije*,

i M. O'BOYLE, *sekretar Odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenoj sjednici 25. marta 2003,
donosi sljedeću presudu, usvojenu istog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 38812/97) protiv Ukra-
jine koju je Evropskoj komisiji za ljudska prava (u daljem tekstu „Komisija“)
u skladu sa nekadašnjim članom 25 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i
osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) podnio ukrajinski držav-
ljanin, Borislav Yevgenyevich Poltoratskiy (u daljem tekstu „podnosilac pred-
stavke“), 19. septembra 1997.

2. Podnosioca predstavke su zastupali njegov otac, Y. N. Poltoratskiy, I.
G. Voskoboynikov i kasnije O. O. Kostyan. Vladu Ukrajine (u daljem tekstu
„Država“) je zastupala njena zastupnica, V. Lutkovska, iz Ministarstva pravde.

3. Predmet se odnosi na uslove u kojim je podnosilac predstavke čekao
izvršenje smrtno kazne u zatvoru u Ivano-Frankivsku, i postupanja prema
njemu u tom zatvoru.

4. Komisija je 30. oktobra 1998. proglasila predstavku prihvatljivom u
jednom dijelu. Od 23. do 26. novembra 1998. godine Komisija je posjetila

Kijev i zatvor u Ivano-Frankivsku. Ona je u svom izvještaju od 26. oktobra 1999. (nekadašnji član 31 Konvencije)¹ iznijela mišljenje da nije došlo do povrede člana 3 u pogledu pritužbi podnosioca predstavke u vezi sa zlostavljanjem u zatvoru u Ivano-Frankivsku (jednoglasno), da je došlo do povrede člana 3 zbog uslova u kojim je podnosilac predstavke tamo zatvoren (jednoglasno), da je došlo do povrede člana 3 zbog toga što nije sprovedena djelotvorna istraga u vezi sa tvrdnjama podnosioca predstavke o zlostavljanju u zatvoru (dvadeset i četiri glasa protiv jednog), da je došlo do povrede člana 8 (jednoglasno) i da je došlo do povrede člana 9 (jednoglasno).

5. Komisija je 11. septembra 1999. predstavku uputila Sudu, u skladu sa odredbama koje su se primjenjivale prije stupanja na snagu Protokola br. 11 uz Konvenciju (čl. 5, st. 4 Protokola br. 11 i nekadašnji čl. 47 i 48 Konvencije). Ona je dodijeljena Četvrtom odjeljenju Suda (pravilo 52, st. 1 Poslovnika Suda). U tom Odjeljenju, Vijeće koje će odlučivati o predmetu formirano je u skladu sa pravilom 26, stav 1.

6. Pošto se konsultovao sa stranama u postupku, predsjednik Vijeća je odlučio da je u interesu ispravne primjene Konvencije da se postupak u ovom predmetu vodi zajedno sa onim u predmetima *Nazarenko protiv Ukrajine*, *Aliiev protiv Ukrajine*, *Dankevich protiv Ukrajine*, *Khokhich protiv Ukrajine* i *Kuznetsov protiv Ukrajine* (predstavke br. 39483/98, 41220/98, 40679/98, 41707/98 i 39042/97) (pravilo 43, st. 2).

7. Podnosilac predstavke i Država su podnijeli svoje napomene o meritumu (pravilo 59, st. 1).

8. Sud je 1. novembra 2001. promijenio sastav svojih Odjeljenja (pravilo 25, st. 1). Ovaj predmet je dodijeljen novoformiranom Četvrtom odjeljenju.

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

A. Pregled događaja

9. Oblasni sud u Ivano-Frankivsku (*обласний суд*) je 12. decembra 1995. podnosioca predstavke proglasio krivim za ubistvo četiri osobe, osudio ga na smrt i naredio oduzimanje njegove lične imovine.

10. Vrhovni sud (*Верховний суд*) je 22. februara 1996. potvrdio odluku prvostepenog suda. Vlasti odgovorne za blok za izolaciju u Oblasnoj upravi Ministarstva unutrašnjih poslova u Ivano-Frankivsku (*Адміністрація слідчої ізоляції Управління міністерства внутрішніх справ*) su podnosioca predstavke prebacile u jednu od ćelija namijenjenih osobama koje čekaju izvršenje smrtne kazne.

1 Bilješka Sekretarijata. Primjerak izvještaja Komisije se može dobiti u Sekretarijatu.

11. Predsjednik Ukrajine je 11. marta proglasio moratorijum na izvršenje. U presudi br. 11pn/99 od 29. decembra 1999, Ustavni sud Ukrajine je zaključio da su odredbe Krivičnog zakonika koje se odnose na smrtnu kaznu u suprotnosti sa Ustavom Ukrajine. Posljedica toga je bila da su smrtne kazne zamijenjene kaznama doživotnog zatvora Zakonom br. 1483-III od 22. februara 2000.

12. Oblasni sud u Ivano-Frankivsku je 2. juna 2000. smrtnu kaznu izrečenu podnosiocu predstavke zamijenio kaznom doživotnog zatvora.

B. Činjenice

13. Činjenice ovog slučaja koje se tiču uslova u kojima je podnosilac predstavke bio zatvoren u zatvoru u Ivano-Frankivsku i događajima koji su se tamo odvijali su sporne.

14. Činjenično stanje, na način na koji ga je predstavio podnosilac predstavke, izloženo je u nastavku, u stavovima 17 do 23. Činjenično stanje, na način na koji ga je predstavila Država, izloženo je u stavovima 24 do 30.

15. Opis materijala koji je Sudu dostavila Komisija može se vidjeti u nastavku, u stavovima 31 do 58.

16. Da bi utvrdila činjenice o kojima postoji spor, tj. o uslovima u kojim je podnosilac predstavke zatvoren i događajima koji su nastupili u zatvoru u Ivano-Frankivsku, Komisija je sprovedla sopstvenu istragu, u skladu sa nekadašnjim članom 28, stav 1(a) Konvencije. U tu svrhu, Komisija je ispitala niz dokumenata koje su priložili podnosilac predstavke i Država kako bi potkrijepili svoje tvrdnje i imenovala trojicu delegata da prikupe dokaze od svjedoka, na saslušanjima održanim u Ministarstvu pravde u Kijevu 23. i 26. novembra 1998, i u Ivano-Frankivsku 24. i 25. novembra 1998. Ocjena dokaza i zaključci do kojih je došla Komisija su ukratko izloženi u nastavku, u stavovima 59 do 75.

1. Činjenice slučaja prema navodima podnosioca predstavke

17. Oblasni sud u Ivano-Frankivsku je 12. decembra 1995. podnosioca predstavke proglasio krivim za ubistvo četiri osobe, osudio ga na smrt i naredio oduzimanje njegove lične imovine. Nakon prvostepene presude, on je smješten u zasebnu ćeliju. Nije mu dozvoljeno da piše svojoj porodici, niti da primi posjetu advokata. On je nekoliko puta tražio dozvolu da se sastane sa svojim advokatom.

18. Vrhovni sud je 22. februara 1996. potvrdio presudu prvostepenog suda. Na osnovu odluke vlasti odgovornih za blok za izolaciju Ministarstva unutrašnjih poslova, podnosilac predstavke je prebačen u ćeliju namijenjenu zatvorenicima koji čekaju izvršenje smrtne kazne. Advokat podnosioca predstavke je 30. marta 1996. zahtijevao da ga vidi kako bi mu predao odluku Vrhovnog suda. Upravnik zatvora mu nije dao dozvolu za to.

19. Uslovi zatvaranja lica osuđenih na smrt bili su propisani Zakonom o pritvoru iz 1993. (u daljem tekstu „Zakon“) i Instrukcijom od 20. aprila 1998. godine (u daljem tekstu „Instrukcija“), čiji je sadržaj bio stroga državna tajna. Prema pravilima iz Instrukcije, bilo je zabranjeno šetati na otvorenom, gledati televiziju, kupovati novine i primati pakete sa hranom od rodbine. Instrukcija je, stoga, podnosioca predstavke sprječavala da ostvaruje prava garantovana Zakonom.

20. U odgovoru na pritužbu oca podnosioca predstavke u vezi sa uslovima u kojim je podnosilac predstavke bio zatvoren, zamjenik načelnika Uprave Ministarstva unutrašnjih poslova u Ivano-Frankivsku se pozvao na Instrukciju. Štaviše, prema informacijama koje je otac podnosioca predstavke dobio od zamjenika upravnika zatvora, izgleda da se na njega Zakon nije primjenjivao. Da je Zakon bio primjenljiv na podnosioca predstavke, on bi, prema članu 9, stav 1 i članu 13, imao pravo da svakog dana vježba na otvorenom, prima pakete dva puta mjesečno i gleda televiziju. Međutim, ovo je bilo strogo zabranjeno od 1995. do 1998. Do septembra 1997. podnosiocu predstavke je takođe bilo zabranjeno da šalje i prima poštu. Tek tada je zamjenik upravnika zatvora usmeno obavijestio majku podnosioca predstavke da on može da šalje i prima poštu. Osim toga, njegovom ocu nije bilo dozvoljeno da ga posjeti 29. maja 1995. i 10. juna i 31. jula 1996, bez ikakvog obrazloženja zatvorske uprave. Od jula 1996. nadalje, umjesto posjeta jednom mjesečno u trajanju do dva sata, ocu podnosioca predstavke je dozvoljavano da podnosioca predstavke posjeti jednom u tri mjeseca, na ne više od sat vremena.

21. Kad su u pitanju posjete sveštenika, otac podnosioca predstavke i članovi sveštenstva su od zatvorske uprave i odgovornih za blok za izolaciju u Oblasnoj upravi Ministarstva unutrašnjih poslova u Ivano-Frankivsku više puta neuspješno tražili da podnosiocu predstavke bude dozvoljeno da primi posjetu sveštenika.

22. Podnosilac predstavke je naposljetku izjavio da se nekoliko puta žalio na uslove u kojim je bio držan. On je takođe od uprave zatvora bezuspješno tražio da mu se dozvoli da uputi predstavku Evropskoj Komisiji za ljudska prava.

23. U dopisu Komisiji od 6. marta 1998, otac podnosioca predstavke je naveo da je 4. marta 1998. vidio svog sina, koji mu je pričao o kontroli koju je sredinom februara 1998. sprovela komisija iz Ministarstva unutrašnjih poslova. Pošto je komisija otišla, podnosilac predstavke je premješten u ćeliju koja je bila lošije opremljena i prljava. Prozor ćelije je bio potpuno zamračen. Kofa kojom se spirao nužnik je bila odnijeta, pa toalet nije mogao biti valjano čišćen, što je izazivalo nesnosan smrad. Osim toga, podnosiocu predstavke je davano svega 25 cl tople vode za pripremu čaja i mlijeka. Svo njegovo posuđe je bilo sklonjeno. Biblija mu je bila oduzeta. Nije mu bilo dozvoljeno da čita časopise, a bilježnica i kalendar su mu bili oduzeti.

2. Činjenice slučaja prema navodima Države

24. Država je istakla da su pravni položaj i uslovi zatvaranja osoba osuđenih na smrt bili uređeni Zakonom i Zakonikom o krivičnom postupku. Prema članu 8 Zakona, osoba osuđena na smrt je u zatvoru držana odvojeno od ostalih zatvorenika.

Ćelija u koju je podnosilac predstavke prebačen nakon što je njegova kazna postala pravosnažna bila je u skladu sa sanitarnim i higijenskim pravilima propisanim u članu 11 Zakona: ćelija je bila površine 9 kvadratnih metara i imala je ležaj, sto, dovoljno prirodne svjetlosti i sijalicu, grijanje, tekuću vodu i toalet.

25. Podnosiocu predstavke su bila obezbijedena tri obroka dnevno, uobičajena odjeća i obuća, kao i druge stvari za svakodnevnu upotrebu. Zdravstvena njega, liječenje, profilaktičke i anti-epidemijske mjere protiv zaraznih bolesti su bile organizovane i sprovedene u skladu sa zakonima o zaštiti zdravlja.

26. Prema članu 12 Zakona, prije nego što bi kazna bila izvršena, zatvorenicima osuđenim na smrt bi, po pravilu, dozvolom suda u čijoj nadležnosti je bio njihov predmet, bile dozvoljene posjete rođaka i drugih osoba, najviše jednom mjesečno. Trajanje posjete je bilo najviše dva sata. Nakon što bi o predmetu odlučio drugostepeni sud, posjete advokata i pravnih savjetnika je mogao odobriti direktor Centralne uprave Ministarstva unutrašnjih poslova, načelnik oblasne uprave Ministarstva unutrašnjih poslova ili njegov zamjenik odgovoran za blok za izolaciju. Prema članu 12 Zakona, posjete branioca su dozvoljavane bez ograničenja u pogledu njihove učestalosti i trajanja.

27. Roditelji podnosioca predstavke i njegov advokat su 13. decembra 1995, nakon prvostepene presude, dobili dozvolu da ga posjete. Roditelji su podnosioca predstavke posjetili 21. decembra 1995. i 7. januara 1996.

Advokat podnosioca predstavke ga je posjetio 21. decembra 1995. i 7. januara 1996. Tokom perioda od 22. februara 1996. do 29. decembra 1997, roditelji podnosioca predstavke su od Oblasne uprave Ministarstva unutrašnjih poslova u Ivano-Frankivsku tražili dozvolu da ga posjete 24. februara, 4. marta, 5. aprila, 4. maja, 2. jula, 1. oktobra, 18. novembra i 25. decembra 1996, i 3. i 20. juna i 19. septembra 1997. Dozvole su dobili za posjete 24. februara, 5. marta, 5. aprila, 4. maja, 2. jula, 4. oktobra i 4. decembra 1996, i 4. marta, 4. juna, 4. septembra i 4. decembra 1997.

28. Advokat podnosioca predstavke je tražio dozvolu da ga posjeti 25. aprila, 11. novembra, i 18. i 19. decembra 1996. Za prvu posjetu dozvolu je dobio 7. maja 1996. a za druge posjete onda kada ih je i zahtijevao.

29. Osobama osuđenim na smrt je bilo dozvoljeno da šalju neograničen broj pisama. Tokom perioda od 1995. do 1998. podnosilac predstavke je poslao 31 pismo: 24 u vezi sa svojim krivičnim postupkom i sedam rodbini. Podnosilac predstavke je dozvolu da šalje pisma rodbini od Oblasne uprave Mini-

starstva unutrašnjih poslova prvi put tražio 17. septembra 1997. Poslije toga, poslao je pisma svojim roditeljima 19. i 26. novembra i 31. decembra 1997, i 5, 16, 20. i 30. januara, 3. februara, 11. marta, 6. aprila, 15. maja, 17. juna, 6. jula, 10. avgusta, 15. septembra, 22. oktobra, 13. novembra i 11. decembra 1998. Pisma od roditelja je dobio 18. i 29. septembra, 19. oktobra, 20. novembra i 24. decembra 1997, i 16. i 26. januara, 6, 10. i 23. februara, 14. i 16. marta, 17. aprila, 14. maja, 1. i 8. juna, 1. i 30. jula, 20. avgusta, 29. septembra, 10, 22. i 27. oktobra, 4, 20, 26. i 30. novembra i 4, 17. i 21. decembra 1998.

30. Država je dalje navela da je glavni državni tužilac sproveo detaljnu istragu povodom pritužbi podnosioca predstavke i njegovih roditelja u vezi s upotrebom nezakonitih metoda u istrazi u predmetu podnosioca predstavke, tačnije mučenja i brutalnog i nečovječnog postupanja. Njihove tvrdnje nije su dokazane i proglašene su neosnovanim. Konkretno, pritužbe podnosioca predstavke, njegovih roditelja, njegovog zastupnika i njegovog branioca primljene su 11. marta, 8. aprila, 13, 14. i 29. maja, 24. jula, 11. septembra i 25. oktobra 1996, i 5. i 17. marta, 19. maja i 25. jula 1997, i na njih je odgovoreno 20. i 23. marta, 23. i 24. aprila, 23. maja, 27. juna, 1. avgusta, 30. septembra i 14. novembra 1996, i 28. i 31. marta i 20. maja 1997. Ova prepiska i postupak u vezi sa pritužbama podnosioca prepiske i njegovih roditelja prekinuti su 31. jula 1997. u skladu sa članom 12 Zakona.

C. Dokumentacija iznijeta pred Sud

31. Dopisom od 26. maja 1998, upravnik zatvora je odgovorio na pritužbu koju je podnio otac podnosioca predstavke i obavijestio ga da je osobama osuđenim na smrt dozvoljeno da pošalju dvanaest pisama godišnje. On je takođe naveo da je podnosilac predstavke svjestan svojih prava i obaveza.

32. U dopisu od 10. avgusta 1998, oblasni tužilac u Ivano-Frankivsku je obavijestio oca podnosioca predstavke da su posjećivanje i prepiska osoba osuđenih na smrt regulisani Instrukcijom, a ne Zakonom, na koji se otac podnosioca predstavke pozivao u svojoj pritužbi.

33. U pisanoj pritužbi od 4. septembra 1998. poslatoj oblasnom tužiocu, roditelji podnosioca predstavke su, između ostalog, naveli da tri mjeseca nijesu vidjeli podnosioca predstavke, da od 5. jula 1998. od njega nijesu dobili nijedno pismo, da su 2. septembra saznali da je on bio prebijan i ponižavan, da je gospodin Ivashko, zamjenik upravnika zatvora, intervenisao tokom njihove posjete 2. septembra 1998. kada je podnosilac predstavke počeo govoriti o uslovima u zatvoru, i da za godinu dana i šest mjeseci podnosiocu predstavke, uprkos njegovim zahtjevima, nije dozvoljeno da ga posjeti sveštenik.

34. U dopisu od 10. septembra 1998, oblasni tužilac je obavijestio oca podnosioca predstavke da su posjete podnosiocu predstavke i prepiska sa njim regulisani nacionalnim zakonodavstvom i da zatvorska uprava djeluje u skladu sa tim zakonodavstvom.

35. Zamjenik oblasnog tužioca u Ivano-Frankivsku je 10. septembra 1998. poslao izvještaj glavnom državnom tužiocu. Izvještaj se ticao istrage sprovedene u vezi sa pritužbom oca podnosioca predstavke o navodnom nezakonitom postupanju zatvorske uprave u pogledu prepiske i posjeta podnosiocu predstavke. U izvještaju se zaključuje da istragom nije utvrđena bilo kakva povreda prava podnosioca predstavke od strane zatvorske uprave.

36. Otac podnosioca predstavke je 11. septembra 1998. poslao pritužbu gospodinu Shtanku, direktoru Državne uprave za izvršenje sankcija, na koju je ovaj odgovorio 4. septembra 1998. Gospodin Shtanko je odgovorio da je podnosilac predstavke smješten u samicu jer je prekršio pravila. Dalje, istraga nije pokazala da je protiv podnosioca predstavke bila upotrebljavana bilo kakva fizička sila, niti da ga je zatvorska uprava ponižavala ili mu ograničavala prava, što je i sam podnosilac predstavke potvrdio. Otac podnosioca predstavke je takođe obaviješten da posjete, uključujući posjete sveštenika, može odobriti Oblasna uprava Ministarstva unutrašnjih poslova u Ivano-Frankivsku.

37. Roditelji podnosioca predstavke su 23. oktobra 1998. oblasnom tužiocu, Oblasnoj upravi Ministarstva unutrašnjih poslova i upravniku zatvora podnijeli zahtjev da se formira nezavisna ljekarska komisija kako bi se utvrdilo zdravstveno stanje podnosioca predstavke. Oni su tvrdili da su zatvorenici u ovom zatvoru bili mučeni, što je dovelo do toga da jedan od njih pokuša da se ubije, ili je neko pokušao da ga ubije. Upravnik zatvora je 3. novembra 1998. obavijestio roditelje podnosioca predstavke da je njihov zahtjev odbijen pošto nije bilo tragova mučenja ili upotrebe bilo kakve fizičke sile protiv podnosioca predstavke i pošto je njegovo zdravstveno stanje bilo zadovoljavajuće.

38. Roditelji podnosioca predstavke su 23. i 24. oktobra 1998. poslali pismo gospođi Leni Fischer, tada predsjednici Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope. Oni su se žalili da su podnosilac predstavke i jedan od zatvorenika koji je bio smješten s njim, gospodin Kuznetsov, bili mučeni, usljed čega je ovaj drugi pokušao samoubistvo, i tvrdili da su oni onda odvedeni u bolnicu i da je gospodin Kuznetsov bio paralizovan. Roditelji su se još žalili da im je zabranjeno da vide podnosioca predstavke.

39. Pismom od 26. oktobra 1998, roditelji podnosioca predstavke su obavijestili Komisiju da se „u ustanovi BI 304/199 u Ivano-Frankivsku desio nezakonit pokušaj ubistva nepravredno osuđenih M. Kuznetsova i B. Poltoratskog, i da je Vlada pokušala da sakrije tu činjenicu.“

40. Podnosilac predstavke je potpisao rukom pisani ljekarski izvještaj od 28. oktobra 1998. U izvještaju se navodi da podnosilac predstavke nije pokazao bilo kakve znake prebijanja i da je njegovo zdravstveno stanje zadovoljavajuće.

41. U rukom pisanoj izjavi od 28. oktobra 1998. podnosilac predstavke je naveo da protiv njega nije korišćena fizička sila, da su sve disciplinske mjere

koje su mu izrečene bile opravdane i da su pritužbe njegovih roditelja bile neosnovane.

42. Kao odgovor na pritužbu oca podnosioca predstavke zbog mučenja i na njegov zahtjev da se formira nezavisna ljekarska komisija koja bi utvrdila zdravstveno stanje podnosioca predstavke, Oblasna uprava za izvršenje sankcija Ministarstva unutrašnjih poslova je 29. oktobra 1998. usvojila izvještaj. U izvještaju se navodi da su 28. oktobra zatvorski ljekari pregledali podnosioca predstavke i da nijesu pronašli tragove fizičkih povreda. U izvještaju se takođe navodi da je podnosilac predstavke negirao da je bio mučen.

43. U dopisu od 30. oktobra 1998, zamjenik načelnika Oblasne uprave Ministarstva unutrašnjih poslova je obavijestio majku podnosioca predstavke da je njena pritužba zbog mučenja kojem je podnosilac predstavke navodno bio podvrgnut ispitana i da je utvrđeno da je neosnovana. Ljekarski pregled podnosioca predstavke nije pokazao bilo kakve tragove mučenja. Shodno tome, nije bilo razloga da se formira ljekarska komisija koja bi ispitivala navode o mučenju.

44. Zamjenik Oblasnog tužioca je dopisom od 2. novembra 1998. obavijestio Glavnog tužioca o nalazima istrage sprovedene povodom pritužbe oca podnosioca predstavke u vezi sa ograničenjima prepiske i posjeta podnosiocu predstavke, prekidom posjete roditelja podnosioca predstavke 2. septembra 1998. od strane zatvorske uprave i fizičkim mučenjem kome je podnosilac predstavke bio podvrgnut. U dopisu se navodi da se, kad su u pitanju ograničenja prepiske i posjeta podnosiocu predstavke, otac pogrešno pozivao na Zakon, koji se nije primenjivao na tu kategoriju zatvorenika, da je zatvorski službenik opravdano prekinuo posjetu, i da je podnosilac predstavke 25. septembra 1998. podvrgnut detaljnom ljekarskom pregledu kojim nijesu utvrđene bilo kakve fizičke povrede. Na kraju, objašnjeno je da je podnosilac predstavke smješten u samicu 26. avgusta 1998. jer je prekršio zatvorska pravila kada je odbio da ga zatvorski čuvar pretrese po povratku iz dnevne šetnje.

45. Zamjenik Oblasnog tužioca je dopisom od 20. novembra 1998. odgovorio na pritužbu majke podnosioca predstavke u vezi sa fizičkim mučenjem kome je podnosilac predstavke navodno bio podvrgnut i na njen zahtjev da se izvrši ljekarski pregled podnosioca predstavke. On je naveo da je 28. oktobra 1998. podnosilac predstavke prošao ljekarski pregled kojim je utvrđeno da su optužbe o mučenju neosnovane. Podnosilac predstavke je potvrdio sadržaj ljekarskog nalaza i potpisao ga.

46. Oblasni tužilac je dopisom od 23. novembra 1998. obavijestio oca podnosioca predstavke da je utvrđeno da su neosnovani njegovi navodi o nezakonitim radnjama zatvorske uprave.

47. Zamjenik načelnika Oblasne uprave Ministarstva unutrašnjih poslova je dopisom od 30. novembra 1998. obavijestio zastupnika podnosioca predstavke, gospodina Voskoboynikova, da mu ne može biti izdata dozvola

da posjeti podnosioca predstavke, pošto je on već imao posjetu rodbine tog mjeseca.

48. Državna uprava za izvršenje sankcija je dopisom od 8. decembra 1998. obavijestila oca podnosioca predstavke da je detaljna istraga pokazala da je njegova pritužba o nezakonitom pokušaju da se njegov sin ubije bila neosnovana i da je zdravstveno stanje njegovog sina zadovoljavajuće.

49. Podnosilac predstavke je 22. decembra 1998. od načelnika Oblasne uprave Ministarstva unutrašnjih poslova tražio dozvolu da vidi sveštenika. Njegov zahtjev je usvojen i on je vidio sveštenika 26. decembra 1998.

50. Dopisom od 15. februara 1999, upravnik zatvora je obavijestio oca podnosioca predstavke da je njegova pritužba od 22. januara 1999. ispitana. On je naveo da je osobama osuđenim na smrt dozvoljeno da prime dva paketa godišnje, ali ne pakete sa hranom.

51. Odlukom od 5. marta 1999, Viši tužilac je odbacio krivičnu prijavu roditelja podnosioca predstavke protiv zamjenika Oblasnog tužioca. On je odbio da pokrene krivični postupak protiv njega jer nije bilo dokaza da je izvršio krivično djelo. On je, između ostalog, naveo da se Zakon ne primjenjuje na uslove zatvaranja zatvorenika koji čekaju izvršenje smrtno kazne. Ovi uslovi su regulisani Instrukcijom, na koju se primjenjuju pravila o državnoj tajni.

52. Prema zatvorskoj evidenciji, roditelji podnosioca predstavke su podnijeli zahtjev da ga posjete 19. septembra 1997, i 4. marta, 8. aprila, 19. juna, 22. jula, 2. novembra i 1. decembra 1998. godine. Dozvola im je data 7. oktobra 1997, i 4. marta, 22. aprila, 20. avgusta, 17. novembra i 11. decembra 1998. za posjete koje su se desile 4. decembra 1997. i 4. marta, 12. juna, 2. septembra i 26. novembra 1998. i 4. januara 1999. Zahtjev od 19. juna 1998. nije bio odobren.

53. Prema zatvorskoj evidenciji, podnosilac predstavke je roditeljima poslao pisma 17. septembra, 19. i 26. novembra, i 31. decembra 1997, i 5, 16, 20. i 30. januara, 3. februara, 11. marta, 6. aprila, 15. maja, 17. juna, 6. jula, 10. avgusta, 15. septembra, 22. oktobra, 13. novembra i 11. decembra 1998. On je primio pisma od njih i drugih osoba 18. i 29. septembra, 19. oktobra, 20. novembra i 24. decembra 1997, i 16. i 26. januara (dva pisma), 6, 10, 17. i 23. februara, 6, 14. i 16. marta, 6, 17, 20, 27. i 29. aprila, 14. maja, 1, 8. i 30. juna, 1, 20. i 30. jula, 20. avgusta (dva pisma), 29. septembra, 10, 22. (dva pisma) i 27. oktobra, 4, 13, 20, 26. i 30. novembra, 4, 17. i 21. decembra 1998.

54. U nedatiranom dokumentu, gospodin Y. M. Pavlyuk, zamjenik načelnika bloka za izolaciju, izjavio je da u periodu od 11. septembra 1997. do 18. decembra 1998. ni podnosilac predstavke ni njegovi roditelji nijesu tražili da se podnosiocu predstavke dozvoli da vidi sveštenika. On je još izjavio da tokom navedenog perioda niko iz redova sveštenstva nije tražio takvu dozvolu.

55. Prema zdravstvenom kartonu podnosioca predstavke, njemu je načinjen rendgenski snimak i izvršen test krvi 23. aprila 1998. godine. Zatvorski psihijatar je podnosioca predstavke vidio 25. septembra, 1. i 28. oktobra, 9, 19. i 27. novembra, 3, 10, 17. i 24. decembra 1998.

56. Otac podnosioca predstavke je, u svojstvu njegovog pravnog zastupnika, 2. maja 2000. uputio pisani zahtjev načelniku Oblasne uprave za izvršenje sankcija Ministarstva unutrašnjih poslova, gospodinu Boyku, tražeći da održi povjerljiv sastanak sa podnosiocem predstavke kako bi razgovarali o stvarima vezanim za njegovu predstavku podnijetu Evropskom sudu za ljudska prava. Pošto je 15. maja 2000. ponovo podnio zahtjev, 23. maja je dobio dozvolu za običnu posjetu, 5. juna 2000. godine.

57. Otac podnosioca predstavke se 16. maja 2000. zamjeniku ministra unutrašnjih poslova žalio da na njegov zahtjev za povjerljiv sastanak od 2. maja 2000. nije odgovoreno.

58. U dopisu od 14. jula 2000. zamjenik direktora Državne uprave za izvršenje sankcija, gospodin V. A. Lyovochkin, odgovorio je da je gospodin Boyko ocu podnosioca predstavke dao dozvolu da ga posjeti 5. juna 2000. i da je posjeta održana kada je i planirano. On je dodao da, u skladu sa članom 40 Zakonika o kazneno-popravnom radu, advokatu može biti izdata dozvola za povjerljiv razgovor sa klijentom ako pokaže svoju dozvolu za rad i ličnu kartu.

D. Ocjena dokaza i činjenice koje je utvrdila Komisija

59. Pošto su činjenice u ovom predmetu bile sporne, Komisija je, uz pomoć strana u postupku, sproveda istragu u okviru koje su usmene izjave dali sljedeći svjedoci: podnosilac predstavke, roditelji podnosioca predstavke, Bronislav S. Stichinskiy, zamjenik ministra pravde; gospodin Drishchenko, zamjenik Glavnog državnog tužioca; Ivan V. Shtanko, zamjenik Ministra unutrašnjih poslova; Petro A. Yaremkiv, upravnik zatvora u Ivano-Frankivsku; Bogdan V. Kachur, zatvorski ljekar; Stanislav V. Prokhnitskiy, medicinski tehničar; Yuriy M. Pindus, pomoćnik upravnika zatvora, koji je bio na dužnosti 3. septembra 1998; Fedir O. Savchuk, pomoćnik upravnika zatvora, koji je bio na dužnosti tokom noći između 2. i 3. septembra 1998; Igor P. Ivashko, zamjenik upravnika zatvora; Yaroslav M. Pavlyuk, zamjenik načelnika bloka za izolaciju; Valentin M. Nabiulin, načelnik Odjeljenja za nadzor nad blokovima za izolaciju i zatvorima u Državnoj upravi za izvršenje sankcija; Olexsand V. Kmyta, zamjenik načelnika Oblasne uprave Ministarstva unutrašnjih poslova u Ivano-Frankivsku; i Anatolij O. Boyko, načelnik Oblasne uprave za izvršenje sankcija Ministarstva unutrašnjih poslova.

Nalazi Komisije mogu se sumirati na sljedeći način.

1. Navodno zlostavljanje podnosioca predstavke koje su počinili zatvorski službenici

60. Podnosilac predstavke je pred delegacijom Komisije dao izjavu da je bio pretučen 2. septembra 1998, nakon što su ga istog dana posjetili roditelji. Tokom te posjete, on je svojim roditeljima rekao da je bio tučen i da su mu govorili da je zvijer. Roditelji podnosioca predstavke su pred delegacijom Komisije izjavili da im je sin 2. septembra 1998. rekao da je bio tučen i ponižavan. Komisija je, međutim, primijetila da je podnosilac predstavke pred njenom delegacijom negirao da je bio tučen prije 2. septembra 1998. Ona je stoga smatrala da nije utvrđeno da je podnosilac predstavke bio tučen prije 2. septembra 1998.

61. Kad su u pitanju događaji 2. septembra 1998, podnosilac predstavke je pred delegacijom Komisije izjavio da je, nakon posjete njegovih roditelja tog dana, bio odveden u „sobu-bioskop“ gdje su ga četiri osobe, uključujući gospodina Pavlyuka, zamjenika načelnika bloka za izolaciju, čekale sa palicama. Tri puta su od njega tražili da „kaže sve“, ali pošto je odbio bio je udaran po nogama, bedrima, leđima i grudima. Vratio se u svoju ćeliju i do jutra ispisao četiri stranice papira, koje su uključene u ovaj predmet.

62. U nastavku, podnosilac predstavke je izjavio da su ga tukli 10, 14. i 22. septembra 1998. Jednog dana, tokom rutinskog pretresa njegove ćelije, bilo mu je naređeno da se skine, kako bi se pretresla njegova odjeća. Kada je ostao go, bio je pretučen. Bilo mu je naređeno da leži na podu licem okrenut nadolje, sa rukama iza glave. U vezi sa ovim, delegaciji Komisije je pomenuo ime K. Y. Hrevnina.

63. Komisija je smatrala da opis događaja podnosioca predstavke sadrži brojne detalje i elemente koje ne možete očekivati da pronađete u izmišljenoj priči. Ona je, međutim, primijetila da nije bilo nikakve bilješke o bilo kakvom dešavanju u vezi sa zlostavljanjem koje je podnosilac predstavke opisao. Komisija je prihvatila da se podnosilac predstavke mogao plašiti da se požali ili piše bilo kome, kao što je on rekao. Ipak, ona je teško prihvatila ovaj argument, imajući u vidu da se on nije plašio da 2. septembra svojim roditeljima kaže da je bio tučen. Štaviše, zatvorski psihijatar ga je vidio 25. septembra 1998. i nije zabilježio bilo kakve probleme u vezi sa njegovim zdravstvenim stanjem ili neakvim povredama. Komisija je dodala da je u izvještaju ljekara od 28. oktobra 1998, koji je podnosilac predstavke potpisao, zaključeno da nije pokazivao bilo kakve znake prebijanja i da je njegovo zdravstveno stanje bilo zadovoljavajuće.

64. Komisija je u nastavku zabilježila da je podnosilac predstavke 28. oktobra 1998. potpisao pisanu izjavu kojom je potvrdio da zatvorska uprava prema njemu propisno postupila, da protiv njega nije upotrebljavana fizička sila, da su disciplinske mjere koje su mu bile izrečene bile opravdane i da su pritužbe njegovih roditelja bile neosnovane. Ona je uzela u obzir činjeni-

cu da je, pred delegacijom Komisije, podnosilac predstavke negirao sadržaj svoje izjave, i ukazala na to da praksa zatvorske uprave, koja od zatvorenika zahtijeva da pismeno potvrde da zatvorski službenici prema njima propisno postupaju, daje razloga za sumnju.

65. U vezi sa tvrdnjom koju su roditelji podnosioca predstavke iznijeli pred delegacijom Komisije, da je poslije navodnog prebijanja i mučenja 2. septembra 1998. on, u rano jutro 3. septembra 1998, prebačen u Neurološku bolnicu u Čukopovskom (*Chukopovskiy*) i tamo smješten na odjeljenje intenzivne njege, gdje mu je transfuzijom data krv, Komisija je primijetila da je, iako je podnosilac predstavke tvrdio da je poslije posjete roditelja 2. septembra bio pretučen, on sam negirao da je bio prebačen u bolnicu. Ovo je potvrđeno izjavama zatvorskog ljekara, medicinskog tehničara, pomoćnika upravnika koji je tada bio na dužnosti i zamjenika upravnika, koje je delegacija Komisije saslušala. Uz to, nije postojala bilo kakva dokumentacija koja bi dokazivala da je podnosilac predstavke bio primljen u bolnicu pomenutog dana. U vezi sa ovim, Komisija nije smatrala da je izjava roditelja podnosioca predstavke uvjerljiva ili pouzdana.

66. Komisija je utvrdila da nema medicinskih ili drugih materijalnih dokaza koji potvrđuju da je podnosilac predstavke pretrpio povrede kao rezultat zlostavljanja od strane zatvorskih službenika u zatvoru u Ivano-Frankivsku, kako je on tvrdio. Ona je uzela u obzir činjenicu da je podnosilac predstavke negirao da je bio tučen prije 2. septembra 1998. i da je bio prebačen u bolnicu poslije tog dana, i da su svjedoci od kojih je delegacija Komisije uzela usmene izjave potvrdili da zatvorski službenici nijesu upotrebljavali bilo kakvu silu 2, 10, 14. i 22. septembra. Komisija je stoga zaključila da je nemoguće van razumne sumnje dokazati da je podnosilac predstavke u zatvoru bio zlostavljan, kao što je on tvrdio.

2. *Istraga u vezi sa tvrdnjama podnosioca predstavke i njegovih roditelja*

67. Roditelji podnosioca predstavke su 4. septembra 1998. poslali pritužbu oblasnom tužiocu, tvrdeći, između ostalog, da su saznali da su ga zatvorski službenici tukli i ponižavali. Slične tvrdnje su 11. septembra 1998. iznijeli direktoru Državne uprave za izvršenje sankcija. On je 12. oktobra 1998. obavijestio oca podnosioca predstavke da istragom nije utvrđeno da je protiv njegovog sina korišćena bilo kakva fizička sila ili da ga je zatvorska uprava ponižavala ili mu ograničavala prava. Naveo je i da je ovo pismeno potvrdio i sam podnosilac predstavke.

68. Roditelji podnosioca predstavke su 23. oktobra 1998. od oblasnog tužioca, Oblasne uprave Ministarstva unutrašnjih poslova i upravnika zatvora zatražili da se formira nezavisna ljekarska komisija koja bi ispitala zdravstveno stanje podnosioca predstavke. Oni su tvrdili da su zatvorenici u ovom

zatvoru mučeni, što je za posljedicu imalo to da je jedan od njih, gospodin Kuznetsov, pokušao da se ubije, ili je pak neko pokušao da ga ubije. Zamjenik načelnika Oblasne uprave Ministarstva unutrašnjih poslova je 30. oktobra 1998. obavijestio majku podnosioca predstavke da je njena pritužba u vezi sa navodnim mučenjem podnosioca predstavke ispitana i da je utvrđeno da je neosnovana, i da ljekarski pregled podnosioca predstavke nije otkrio bilo kakve tragove mučenja. Shodno tome, nije bilo razloga da se formira ljekarska komisija kako bi se ispitale njene tvrdnje. Upravnik zatvora je 3. novembra 1998. obavijestio roditelje podnosioca predstavke da je njihov zahtjev odbijen pošto nije bilo tragova mučenja ili upotrebe bilo kakvog oblika fizičke sile protiv podnosioca predstavke, a da je njegovo zdravstveno stanje zadovoljavajuće. Dopisom od 20. novembra 1998. upućenim roditeljima podnosioca predstavke, zamjenik oblasnog tužioca je potvrdio da je podnosilac predstavke 28. oktobra 1998. bio podvrgnut ljekarskom pregledu koji je pokazao da su njihove tvrdnje neosnovane. Osim toga, zamjenik oblasnog tužioca je 2. novembra 1998. Glavnom tužiocu poslao dopis kojim ga je izvijestio o rezultatima istrage sprovedene u vezi sa, između ostalog, tvrdnjama da je podnosilac predstavke bio fizički mučen. Dopisom je potvrđeno da je podnosilac predstavke 25. septembra bio podvrgnut detaljnom ljekarskom pregledu koji nije otkrio bilo kakve fizičke povrede.

69. Komisija je zabilježila da je otac podnosioca predstavke 8. decembra 1998. iz Državne uprave za izvršenje sankcija primio dopis u kom se navodi da je detaljna istraga pokazala da je njegova pritužba u vezi sa pokušajem da se njegov sin ubije neosnovana i da je zdravstveno stanje njegovog sina zadovoljavajuće. Istraga na nacionalnom nivou je završena 5. marta 1999. odlukom višeg tužioca u vezi sa krivičnom prijavom roditelja podnosioca predstavke protiv oblasnog tužioca. Viši tužilac je odbio da pokrene krivični postupak pošto nije utvrđeno da je izvršeno krivično djelo.

70. Komisija je utvrdila da istovremeno ne postoji nikakva dokumentacija koja bi sadržala podatke o bilo kakvoj istrazi koju su domaće vlasti sprovele povodom tvrdnji roditelja podnosioca predstavke u vezi sa događajima iz septembra 1998. Ona nije vidjela nijedan dokument koji dokazuje da su bilo kakve domaće vlasti, osim onih direktno uključenih u događaje u vezi kojih su se roditelji podnosioca predstavke žalili, sprovele istragu. Osim toga, izvještaj ljekara od 28. oktobra 1998. je sačinjen skoro dva mjeseca poslije navodnog zlostavljanja podnosioca predstavke, koga ni zatvorski ljekar ni zatvorski psihijatar nijesu videli od 23. aprila do 25. septembra 1998. godine.

3. *Uslovi u zatvoru u kojim je podnosilac predstavke čekao izvršenje smrtne kazne*

71. Komisija je utvrdila da su osmorica zatvorenika koji su čekali izvršenje smrtne kazne u zatvoru u Ivano-Frankivsku, uključujući podnosioca predstavke, bili držani u pojedinačnim ćelijama, bez mogućnosti da komuni-

ciraju sa drugim zatvorenicima. Ćelija podnosioca predstavke je bila dimenzija 2 x 5 x 3 m. U njoj su postojali otvoreni nužnik, umivaonik sa slavinom sa hladnom vodom, dva kreveta, sto i mala klupa pričvršćeni za pod, centralno grijanje i prozor sa rešetkama. Podnosilac predstavke je imao neke knjige, novine, šah, zalihu sapuna i toalet papira i nešto voća i druge hrane. Tokom posjete delegacije Komisije 24. i 25. novembra 1998, ćelija je bila pretjerano ugrijava, naročito u poređenju sa drugim prostorijama u zatvoru. Svijetlo je bilo upaljeno 24 časa dnevno, a radio koji je radio preko centralnog razglaša je gašen tokom noći. Zatvorski čuvari su često gledali zatvorenike kroz špijunku na vratima ćelije, što je ove lišavalo svake vrste privatnosti. Ćelija je bila svježe okrećena, iz čega se može zaključiti da je prije dolaska delegacije Komisije bila u lošijem stanju. Komisija je prihvatila tvrdnju podnosioca predstavke da od 24. februara do 24. marta 1998. u njegovoj ćeliji nije bilo slavine ili umivaonika, već je postojala samo mala cijev za vodu na zidu blizu nužnika, i da je voda mogla biti puštena samo iz hodnika, a da su zidovi bili pokriveni fekalijama i da je kofa za spiranje nužnika bila odnijeta. Komisija je zaključila da je ova tvrdnja podnosioca predstavke – koju država nije osporila – uvjerljiva.

72. Komisija je takođe prihvatila tvrdnju podnosioca predstavke da je do maja 1998. prozor u njegovoj ćeliji bio zamračen i da mu nije bilo dozvoljeno da izlazi u dnevne šetnje na svježem vazduhu.

73. Kad su u pitanju zahtjevi roditelja podnosioca predstavke da ga posjete, Komisija je utvrdila da su, ako se izuzme zahtjev roditelja od 19. juna 1998, svi bili usvojeni. Roditelji su podnijeli zahtjev da posjete svog sina 19. septembra 1997. i 4. marta, 8. aprila, 22. jula, 2. novembra i 1. decembra 1998. Dozvola im je data 7. oktobra 1997. i 4. marta, 22. aprila, 20. avgusta, 17. novembra i 11. decembra 1998, za posjete koje su se desile 4. decembra 1997. i 4. marta, 12. juna, 2. septembra i 26. novembra 1998. i 4. januara 1999. Komisija je primijetila da su zahtjevi roditelja da posjete podnosioca predstavke bili odobravani uglavnom tako što bi im posjeta bila odobrena na dan koji je dva ili tri mjeseca nakon dana kog je zahtjev podnijen. Pored toga, dvojica čuvara su bili prisutni tokom posjeta i bili ovlašćeni da prekinu razgovor ukoliko bi smatrali da su roditelji ili podnosilac predstavke govorili bilo šta „neistinito“.

74. Kad je u pitanju prepiska podnosioca predstavke, Komisija je zabilježila da je podnosilac predstavke od Oblasne uprave Ministarstva unutrašnjih poslova dozvolu da pošalje pismo svojim rođacima prvi put tražio 17. decembra 1997. Poslije toga je poslao pisma roditeljima 19. i 26. novembra 1997, 31. decembra 1997, i 5, 16, 20. i 30. januara, 3. februara, 11. marta, 6. aprila, 15. maja, 17. juna, 6. jula, 10. avgusta, 15. septembra, 22. oktobra, 13. novembra i 11. decembra 1998. On je primio pisma od roditelja 18. i 29. septembra, 19. oktobra, 20. novembra i 24. decembra 1997, i 16. i 26. januara, 6, 10. i 23. februara, 14. i 16. marta, 17. aprila, 14. maja, 1. i 8. juna, 1. i 30. jula, 20.

avgusta, 29. septembra, 10, 22. i 27. oktobra, 4, 20, 26. i 30. novembra i 4, 17. i 21. decembra 1998.

75. Komisija nije mogla jasno zaključiti da li su podnosilac predstavke ili njegovi roditelji tražili dozvolu da sveštenik dođe i posjeti podnosioca predstavke. Ona je ipak utvrdila da, mada je sveštenik posjetio podnosioca predstavke 26. decembra 1998, nakon što je on to zahtijevao 22. decembra 1998, nije bilo redovnih posjeta sveštenika zatvorenicima.

II. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO

A. Ustav Ukrajine

76. Prema članu 8, stavovi 2 i 3, Ustav je neposredno primjenljiv. Garantovano je pravo na pokretanje postupka za zaštitu ustavnih prava i sloboda pojedinca i građanina, neposredno na osnovu Ustava.

77. Član 9, stav 1 predviđa da su međunarodni ugovori koji su na snazi i koje je kao obavezujuće prihvatio parlament Ukrajine (*Verkhovna Rada*), dio nacionalnog zakonodavstva.

78. Član 15, stav 3 zabranjuje cenzuru.

79. Prema članu 19, pravni poredak u Ukrajini se zasniva na načelu da niko ne može biti prinuđen da čini nešto što nije predviđeno zakonom. Od državnih vlasti i organa lokalne samouprave i njihovih činovnika se zahtjeva da djeluju isključivo u skladu sa ovim načelom, u okviru svojih ovlašćenja, i na način predviđen Ustavom i zakonima Ukrajine.

80. Član 22 predviđa da su ljudska i građanska prava i slobode garantovani i da ne mogu biti umanjeni usvajanjem novih ili izmjenama postojećih zakona.

81. Prema članu 29, stavovi 2 i 4, niko ne može biti uhapšen ili zadržan u pritvoru osim na osnovu obrazložene sudske odluke i na osnovu i u skladu sa pravilima propisanim zakonom. Svako ko je uhapšen ili zadržan mora bez odlaganja biti obaviješten o razlozima za njegovo hapšenje ili zadržavanje, obaviješten o svojim pravima i mora mu, od trenutka zadržavanja, biti omogućeno da se brani sam ili uz pomoć advokata.

82. Prema članu 55, stavovi 2 i 4, svakome se garantuje pravo da osporava odluke, radnje ili propuste državnih vlasti, organa lokalne samouprave i sudskih vlasti i činovnika. Nakon što iscrpi sve domaće pravne lijekove, svako ima pravo da traži zaštitu svojih prava i sloboda pred odgovarajućim međunarodnim sudskim institucijama ili pred odgovarajućim organima međunarodnih organizacija čija je Ukrajina članica ili u čijem radu učestvuje.

83. Prema članu 59, svako ima pravo na pravnu pomoć. Takva pomoć se pruža besplatno u slučajevima predviđenim zakonom. Svako ima slobodu da izabere ko će braniti njegova prava. U Ukrajini, advokatska komora

(*агвокаіура*) obezbjeđuje odbranu i pruža pravnu pomoć pred sudovima i drugim državnim organima.

84. Član 63, stav 3 predviđa da osuđena osoba uživa sva ljudska i građanska prava, koja se mogu ograničiti samo na osnovu zakona, i to sudskom odlukom.

85. Prema članu 64, ljudska i građanska prava i slobode garantovani Ustavom se ne mogu ograničavati, osim u slučajevima predviđenim Ustavom.

B. Zakonski propisi o uslovima pod kojima se čeka izvršenje smrtne kazne

86. Uslovi pod kojima se čeka izvršenje smrtne kazne u zatvorskom sistemu u Ukrajini su bili uređeni najprije Instrukcijom o uslovima zatvaranja osoba osuđenih na smrtu kaznu od 20. aprila 1998. godine (u daljem tekstu „Instrukcija“), a kasnije Privremenim mjerama o uslovima zatvaranja osoba osuđenih na smrt u blokovima za izolaciju od 25. juna 1999. godine (u daljem tekstu „Privremene mjere“).

87. Instrukcija je propisivala da se, nakon što kazna postane pravosnažna, osobe osuđene na smrt drže izolovano od drugih zatvorenika u posebno uređenim ćelijama. Osim u izuzetnim slučajevima, u jednoj ćeliji nije moglo biti više od dva takva zatvorenika. Površina koja se mora obezbijediti jednom zatvoreniku je bila 4 kvadratna metra u pojedinačnoj ili 3 kvadratna metra u ćeliji za dva zatvorenika. Za svakog zatvorenika je obezbijediavan poseban ležaj sa posteljinom. Oni su morali da nose uniformu rezervisanu za naročito opasne osuđeničke povratnike. Određeni su bili i njihov pravni položaj i obaveze. Instrukcija je određivala i koliko česte mogu biti posjete rodbine i koliko pisama zatvorenici mogu poslati i primiti: njima je bila dozvoljena jedna posjeta mjesečno i mogli su poslati jedno pismo mjesečno. Nije bilo ograničenja u pogledu prepiske koju su mogli dobijati. Oni su mogli dobiti dva mala paketa godišnje. Jednom dnevno im je bila dozvoljena jednočasovna šetnja na svježem vazduhu. Van ćelija su im bile vezivane ruke. Nije im bilo dozvoljeno da rade.

88. Zatvorenicima je takođe bilo dozvoljeno da čitaju knjige, časopise i novine posuđene iz zatvorske biblioteke i/ili kupljene putem zatvorske službe za snabdijevanje; oni su mogli dobijati novčane uplate, u svojim ćelijama su mogli držati lične stvari i hranu, mogli su kupovati hranu i sredstva za ličnu higijenu u zatvorskoj kantini dva puta mjesečno (vrijednosti do visine zakonom određene minimalne zarade), i igrati društvene igre. Oni su se mogli sretati sa svojim advokatima u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom. Zdravstvena njega je takođe obezbijediavana u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom.

89. Zatvorenici su mogli ulagati pritužbe državnim vlastima. Takve pritužbe su morale biti poslate u roku od tri dana. Pritužbe poslate javnom tužiocu nijesu pregledane.

90. Privremene mjere su, u poređenju sa Instrukcijom, proširile prava osoba osuđenih na smrt. Konkretno, zatvorenicima je dozvoljeno osam sati tokom noći; oni su mogli da prime šest pošiljki i tri mala paketa godišnje, kupe hranu i sredstva za ličnu higijenu u zatvorskoj kantini (vrijednosti do visine 70% zakonom određene minimalne zarade), mole se, čitaju literaturu o religiji i primaju posjete sveštenika i šalju pisane pritužbe državnim organima. Bilo im je dozvoljeno da šalju i primaju pisma bez ograničenja i da primaju posjete rodbine jednom mjesečno u trajanju do dva sata. Zatvorski službenik je morao biti prisutan tokom ovih posjeta. Sastanci sa advokatima radi obezbijedivanja pravne pomoći su morali biti organizovani u skladu sa zakonodavstvom o kazneno-popravnom radu.

C. Zakon o pritvoru iz 1993. godine (u daljem tekstu „Zakon“)

91. Prema Zakoniku o krivičnom postupku, pritvor je preventivna mjera koja se može izreći okrivljenom ili osumnjičenom za krivično djelo za koje se može izreći kazna zatvora ili osuđenoj osobi čija presuda još nije izvršena.

92. Prema članu 8, stav 4 Zakona, osobe osuđene na smrt čija kazna nije postala pravosnažna trebalo je da budu držane odvojeno od svih ostalih zatvorenika.

93. Član 9, stav 1 Zakona predviđa, između ostalog, da pritvorenici imaju pravo: (a) da budu branjeni u skladu sa pravilima krivičnog prava; (b) da budu upoznati sa pravilima o pritvoru; (c) da provedu jedan sat dnevno u šetnji; (d) da dvaput mjesečno dobiju pošiljku težine do 8 kg i da primaju neograničene novčane uplate i novčane iznose putem doznaka ili ličnom dostavom; (e) da kupuju hranu i sredstva za ličnu higijenu u vrijednosti do visine jedne zakonom određene minimalne mjesečne zarade (plaćajući pisanim nalogom); (f) da koriste svoju garderobu i obuću i da uz sebe drže dokumente i bilješke koje se tiču njihovog krivičnog postupka; (g) da koriste televizore koje su dobili od rodbine ili drugih osoba, društvene igre, novine i knjige posuđene iz biblioteke u zatvoru u kom su prethodno boravili ili kupljene u prodavnici; (h) da pojedinačno vrše vjerske rituale i koriste literaturu o religiji i predmete izrađene od poluplemenitih materijala u vezi sa njihovim vjervanijama, pod uslovom da to ne vodi povredi pravila koja se primjenjuju u pritvorskim ustanovama ili ograničenjima prava drugih; (i) da spavaju osam sati tokom noći, za koje vrijeme se od njih ne može zahtijevati da učestvuju u suđenjima ili da rade bilo šta drugo, osim u slučajevima vanredne opasnosti; i (j) da ulažu pritužbe i molbe i šalju pisma državnim organima i službenicima u skladu sa procedurom propisanom članom 13 Zakona.

94. Prema članu 11, zatvorenicima se moraju obezbijediti svakodnevni uslovi u skladu sa sanitarnim i higijenskim standardima. Površina ćelije ne sme biti manja od 2,5 kvadratnih metara po osobi. Zatvorenicima se moraju, besplatno i u skladu sa pravilima koja propisuje Vlada, obezbijediti hrana,

pojedinačni ležaj sa posteljinom i drugi proizvodi i svakodnevne potrepštine. Ako je potrebno, njima se mora obezbijediti odjeća i obuća uobičajenog kvaliteta.

95. Prema članu 12, stav 1, uprava ustanove u kojoj se pritvorenik nalazi može dati dozvolu da ga posjeti rodbina ili druge osobe (u načelu, jednom mjesečno u trajanju do dva sata), ali samo uz pismeno odobrenje istražitelja, istražnog organa ili suda koji je nadležan za predmet pritvorenika. Prema stavu 4 istog člana, zatvorenici imaju pravo da ih posjeti branilac, koga mogu vidjeti nasamo bez ograničenja u pogledu broja posjeta i njihovog trajanja, od trenutka od kada je advokat u pitanju ovlašten da djeluje u njihovo ime, pri čemu takvo ovlaštenje mora pismeno potvrditi osoba ili organ u čijoj je predmet nadležnosti.

96. Prema članu 13, stav 1, zatvorenici mogu razmjenjivati pisma sa svojom rodbinom i drugim osobama i preduzećima, ustanovama i organizacijama, uz pismenu dozvolu organa nadležnog za njihov predmet. Kada kazna počne da teče, prepiska ne podliježe nikakvim ograničenjima.

D. Zakonik o kazneno-popravnom radu (u daljem tekstu „Zakonik“)

97. U skladu sa članom 28 Zakonika (Glavne odlike režima u kaznenim ustanovama), glavne odlike režima u kaznenim ustanovama su: obavezna izolacija i stalan nadzor nad osuđenim osobama, tako da bude isključena svaka mogućnost da vrše krivična djela ili druga djela protiv društva; stroga i kontinuirana kontrola nad njihovim izvršavanjem obaveza; i različiti uslovi zatvaranja u zavisnosti od karaktera i težine krivičnog djela i ličnosti i ponašanja osuđene osobe.

Osuđene osobe moraju nositi uniformu. One moraju biti pretresane; pretrese tijela moraju vršiti osobe onog pola kog je osoba koja se pretresa. Prepiska se pregleda, a pošiljke i paketi otvaraju i provjeravaju. Stroga interna rutina i stroga pravila moraju biti uspostavljeni u ustanovama za kazneno-popravni rad.

Osuđenim osobama je u ustanovama za kazneno-popravni rad zabranjeno da drže novac i dragocjenosti, ili druge, pravilima određene stvari. Kada se pronađu novac ili dragocjenosti, moraju se oduzeti i, po pravilu, prenijeti na Državu u skladu sa obrazloženom odlukom upravnika ustanove, koju mora potvrditi tužilac.

Internim pravilima ustanove mora biti određena lista stvari koje osuđene osobe mogu posjedovati, uz dozvoljen broj ili količinu svake od ovih stvari i proceduru koja se primjenjuje za oduzimanje stvari čija je upotreba zabranjena u ustanovama za kazneno-popravni rad.

Prema odredbama Zakonika, osuđenim osobama je dozvoljeno da kupuju hranu i sredstva za ličnu higijenu (plaćajući pismenim nalogom), da pri-

maju posjete, da primaju pošiljke, poštanske pakete i novac putem doznaka, da se dopisuju i šalju novac rodbini putem doznaka.

98. Član 37, stav 1 (Kupovina hrane i sredstava za higijenu) predviđa da je osuđenim osobama dozvoljeno da kupuju hranu i sredstva za higijenu, koja se plaća pisanim nalogima, novcem koji je primljen putem doznaka.

99. Član 40 predviđa, između ostalog, da advokat može dobiti dozvolu da vidi svog klijenta ako pokaže svoju radnu dozvolu i ličnu kartu. Posjete nijesu ograničene u pogledu broja i dužine trajanja i, na zahtjev advokata, mogu biti sprovedene bez prisustva zatvorskog stražara.

100. Prema članu 41 (Prijem pošiljki i malih paketa za osobe osuđene na kaznu zatvora), osuđene osobe koje se nalaze u ustanovama za kazneno-popravni rad (*виїправно-їтрудова колонія*) mogu u toku godine primiti: sedam pošiljki u ustanovama sa opštim režimom (*колонія заїальної режиму*), šest pošiljki u ustanovama sa strogim režimom (*колонія їосиленої режиму*) i pet pošiljki u ustanovama sa strogim specijalnim režimom (*колонія суворої режиму*). Osuđene osobe koje se nalaze u ustanovama za obrazovni rad (*колонія виховно-їтрудова*) mogu u toku godine primiti: deset pošiljki u ustanovama sa opštim režimom i devet pošiljki u ustanovama sa strogim režimom.

Osuđenici koji svoju kaznu izdržavaju u zatvoru ne mogu dobijati pošiljke.

Bez obzira na režim pod kojim služe kaznu, osuđenici mogu primiti najviše dva mala paketa godišnje, i mogu kupovati štampu i knjige koristeći sistem za nabavke, bez ograničenja.

Količina pošiljki i malih paketa svih vrsta nije ograničena za osuđenike koji se nalaze u kampovima za kazneno-popravni rad (*виїправно-їтрудова колонія-їоселення*).

Na ustanovama za kazneno-popravni rad je da svojim internim propisima utvrde listu namirnica i sredstava za ličnu higijenu koja osuđenici mogu primati u pošiljkama i malim paketima, kao i proceduru za njihov prijem i dostavljanje osuđenicima.

101. Prema članu 42 (Prijem i slanje novca osuđenih osoba putem doznaka), osuđenici mogu primiti neograničen iznos novca putem doznaka, kao i slati novac svojoj rodbini i, ukoliko to dozvoli uprava ustanove za kazneno-popravni rad, i drugim osobama. Novac primljen putem doznaka se prebacuje na lični račun osuđenika.

102. Član 43, stav 2 (Prepiska osoba osuđenih na kaznu zatvora) propisuje da osuđenici koji se nalaze u zatvoru mogu primati poštu bez ograničenja i slati pisma po sljedećim pravilima: oni koji služe kaznu pod opštim režimom mogu slati jedno pismo mjesečno, a oni pod strogim režimom jedno pismo svaka dva mjeseca.

E. Zakon o javnom tužilaštvu

103. Prema članu 12, stav 1 Zakona o javnom tužilaštvu, javni tužilac postupa po zahtjevima i pritužbama u vezi sa povredama prava građana i pravnih lica, izuzev po pritužbama koje su u nadležnosti sudova. Stav 4 istog člana propisuje da je na odluku tužioca moguće uložiti žalbu višem tužiocu i, u izvjesnim slučajevima, sudu. Stav 5 istog člana propisuje da je odluka glavnog državnog tužioca konačna.

104. Prema članu 38, tužilac ili njegov zamjenik ima ovlaštenje da od suda zahtjeva bilo kakvu dokumentaciju iz predmeta u kojem je donijeta presuda ili druga odluka koja je stupila na snagu. Ukoliko postoji bilo koji osnov za ponovno otvaranje postupka, tužilac može osporavati presudu suda ili bilo koju drugu odluku.

105. Prema članu 44, stav 1, pitanja nad kojima javni tužilac vrši kontrolu su: poštovanje pravila u pritvorskim jedinicama, ustanovama za kazno-popravni rad i drugim ustanovama u kojima se izvršavaju kazne ili mjere prinude koje je odredio sud; poštovanje pravila i uslova za zadržavanje ili kažnjavanje lica u takvim ustanovama; poštovanje prava osoba u ovim ustanovama; način na koji određeni organi vrše dužnosti koje imaju prema krivičnom pravu; i sprovođenje zakona o izvršenju sankcija.

Javni tužilac može u bilo koje doba posjetiti mjesta na kojima se nalaze pritvorena lica, ustanove u kojim osuđena lica izdržavaju kazne ili ustanove u kojima se vrši obavezni korektivni ili vaspitni rad, da bi sproveo saslušanja ili pregledao dokumente na osnovu kojih su osobe pritvorene, uhapšene ili osuđene ili na osnovu kojih su im određene prinudne mjere; on takođe može ispitivati zakonitost naređenja, predloga i odluka koje donose upravni organi takvih ustanova, prekidati primjenu takvih akata, ulagati pravne lijekove protiv njih ili ih poništavati kada nijesu u skladu sa zakonom, i zahtijevati od službenih lica da daju objašnjenja u vezi sa povredama pravila do kojih je došlo.

III. RELEVANTNA DOKUMENTA SAVJETA EVROPE

A. Rezolucija 1097 (iz 1996. godine) Parlamentarne skupštine o ukidanju smrtne kazne u Evropi

106. U svojoj Rezoluciji, Skupština je osudila pogubljenja koja su navodno nedavno izvršena u Letoniji, Litvaniji i Ukrajini. Ona je posebno osudila Ukrajinu jer je, po svemu sudeći, pogazila svoje obećanje da će uvesti moratorijum na izvršenje smrtnih kazni po pristupanju Savjetu Evrope. Ona je pozvala ovu zemlju da poštuje svoje obećanje u vezi sa uvođenjem moratorijuma na smrtne kazne i trenutnim ukidanjem smrtne kazne, upozoravajući je da će dalje nepoštovanje njenih obaveza, posebno izvršavanje pogubljenja, imati posljedice u skladu sa Naredbom br. 508 (1995).

B. Rezolucija 1112 (iz 1997. godine) o poštovanju obaveze da se stavi moratorijum na izvršenje smrtno kazne koju je Ukrajina prihvatila po ulasku u Savjet Evrope

107. Skupština je ovom Rezolucijom potvrdila da je dobila zvaničnu informaciju da je u prvoj polovini 1996. u Ukrajini izvršeno 89 pogubljenja, i izrazila žaljenje zbog toga što joj ukrajinske vlasti nijesu priložile informaciju o broju pogubljenja izvršenih u drugoj polovini te godine. Skupština je bila posebno šokirana da čuje da su pogubljenja u Ukrajini pokrivena velom tajnosti, pri čemu se o njima izgleda ne obavještavaju čak ni porodice zatvorenika, i da su pogubljeni zatvorenici bili sahranjivani u neobilježene grobove. Ona je osudila Ukrajinu zbog toga što nije ispunila svoje obećanje da će staviti moratorijum na smrtno kazne, osudila pogubljenja do kojih je došlo, i zahtjevala od Ukrajine da smjesta ispuni svoje obaveze i zaustavi izvršenje svih smrtnih kazni.

C. Rezolucija 1179 (iz 1999. godine) i Preporuka 1395 (iz. 1999. godine) o poštovanju obaveza i obećanja koja je Ukrajina dala

108. U ovim tekstovima, Skupština je istakla da Ukrajina očigledno nije ispunila svoja obećanja (212 osoba je pogubljeno između 9. novembra 1995. i 11. marta 1997, prema zvaničnim izvorima). Istovremeno, ona je primijetila da je od 11. marta 1997. u Ukrajini na snazi *de facto* moratorijum na izvršenje smrtnih kazni. Skupština je zahtjevala da moratorijum bude potvrđen *de jure* i da *Verkhovna Rada* (parlament) ratifikuje Protokol br. 6 uz Konvenciju. Ona je istakla značaj *de facto* moratorijuma na smrtno kazne i snažno istakla da će, ukoliko se pogubljenja nastave, akreditivi ukrajinske parlamentarne delegacije biti poništeni na sljedećoj sjednici Skupštine, u skladu sa pravilom 6 njenog Poslovnika.

IV. IZVJEŠTAJI EVROPSKOG KOMITETA ZA SPRJEČAVANJE MUČENJA I NEČOVJEČNOG ILI PONIŽAVAJUĆEG POSTUPANJA ILI KAŽNJAVANJA (CPT)

109. Delegacija CPT posjetila je mjesta na kojima se nalaze lica lišena slobode u Ukrajini 1998, 1999. i 2000. Izvještaji o sve tri posjete su objavljeni 9. oktobra 2002, zajedno sa odgovorima Vlade Ukrajine.

A. Izvještaj o posjeti 1998. godine

110. Posjeta delegacije, koja se odvijala od 8. do 24. februara 1998, bila je prva periodična posjeta CPT Ukrajini. Tokom ove posjete, delegacija je obišla, između ostalih, i Istražni zatvor (SIZO – „istražna izolaciona ustanova“) br. 313/203 u Harkovu. U vrijeme posjete u prizemlju zgrade br. 2 bilo je

smješteno petnaest zatvorenika osuđenih na smrt, premda je, kao što je zabilježeno u fusnoti izvještaja, delegacija dobila uvjerenja da se od 11. marta 1997. poštuje *de facto* moratorijum na smrtnu kaznu.

111. U svom izvještaju (st. 131), CPT je od početka istakao svoju ozbiljnu zabrinutost zbog uslova u kojim su ovi zatvorenici bili zatvoreni i zbog režima koji je na njih primjenjivan. Zabilježeno je da su zatvorenici osuđeni na smrt obično bili smješteni po dvojica u ćeliji, pri čemu je ćelija bila površine 6,5 do 7 kvadratnih metara. U ćelijama nije bila dostupna prirodna svjetlost, prozori su bili zamračeni metalnim pločama. Vještačko svjetlo, koje je stalno bilo uključeno, nije uvijek bilo dovoljno jako, što je za posljedicu imalo to da su neke ćelije bile mračne. Da bi provjetrili prostorije, zatvorenici su mogli povući konopac kojim bi se otvarao jedan poklopac. Pored toga, ćelije su bile vrlo vlažne i prilično hladne (st. 132).

Oprema u ćelijama je u izvještaju opisana kao osnovna, a sastojala se od metalnog kreveta i/ili platforme za spavanje (postavljenih tankim dušekom, posteljinom sumnjive čistoće i ćebetom, očigledno nedovoljnim da zaštiti od hladnoće), police i dvije uske hoklice. Trebalo je da zatvorenici budu u mogućnosti da slušaju radio programe putem zvučnika ugrađenog u zidu ćelije, ali delegaciji je rečeno da je radio funkcionisao samo sporadično (*ibid.*).

Sve ćelije su imale toalete koji nijesu bili odvojeni od ostatka ćelije; posljedica toga je bilo to da je zatvorenik koji je koristio toalet to radio pred očima zatvorenika s kojim je dijelio ćeliju. Kad su u pitanju sredstva za održavanje lične higijene, zatvorenici osuđeni na smrt su bili u jednako teškoj situaciji kao i mnogi drugi zatvorenici; stvari kao što su sapun i pasta za zube su bile deficitarne (*ibid.*).

Dalje je primijećeno da zatvorenici osuđeni na smrt nemaju nikakav oblik aktivnosti van svojih ćelija, čak ni sat vremena šetnje na otvorenom. Oni su u najboljem slučaju svoje ćelije mogli napuštati jednom nedjeljno kad bi se tuširali, i jednom mjesečno na sat vremena ako bi im bilo dozvoljeno da prime posjetu porodice. Aktivnosti u ćeliji sastojale su se od čitanja i slušanja radija, kada je radio. Pored mjesečnih posjeta koje su neki zatvorenici primali, kontakt sa ljudima je u suštini bio ograničen na povremene posjete pravoslavnog svještenika ili kontakt sa medicinskim osobljem, koje je sa zatvorenicima razgovaralo kroz rešetku na vratima ćelije (st. 133).

112. CPT je svoje nalaze sumirao na sljedeći način (st. 134):

„Ukratko, zatvorenici osuđeni na smrt su bili zaključani 24 časa dnevno u svojim ćelijama, u vrlo ograničenom životnom prostoru i bez pristupa prirodnom svjetlu i sa ponekad vrlo slabim vještačkim svjetlom, bukvalno bez aktivnosti koje bi ispunile njihovo vrijeme i sa veoma malim mogućnostima za kontakt s ljudima. Većina njih je bila držana u tako štetnim uslovima tokom značajnog vremenskog perioda (koji se kretao od deset mjeseci do preko dvije godine). Takva situacija može biti u potpunoj saglasnosti sa propisima koji su na snazi u Ukrajini, a tiču se postupanja prema zatvorenicima osuđenim na smrt.

Ipak, to ne mijenja činjenicu da, prema mišljenju CPT, ovo predstavlja nečovječno i ponižavajuće postupanje.“

CPT je u nastavku zabilježio da je delegacija primila brojne pritužbe od zatvorenika osuđenih na smrt u vezi sa činjenicom da su im nedostajale informacije o njihovoj pravnoj situaciji (o razvoju događaja u njihovim predmetima, o tome da li je nešto preduzeto u vezi sa zahtjevima da se predmet ponovo razmatra, o ispitivanju njihovih pritužbi itd.) (st. 138).

113. U svom odgovoru na izvještaj o posjeti 1998, Vlada Ukrajine je zabilježila da su brojni organizacioni i praktični koraci preduzeti kako bi se riješili problemi koje je primjetio CPT. Konkretno, Privremene mjere su uvedene kako bi se zatvorenicima osuđenim na smrt obezbijedilo da ih rodbina posjećuje jednom mjesečno, da ih posjećuje advokat kako bi dobili pravnu pomoć, da ih posjećuje sveštenik i da primaju i šalju poštu bez ograničenja. Dalje je navedeno:

- (i) da će zatvorenici osuđeni na smrt imati svakodnevne šetnje na svježem vazduhu i da je u ovu svrhu 196 jardi istražnih zatvora obnovljeno i opremljeno;
- (ii) da su, kako bi se poboljšali osvijetljenost prirodnim svjetlom i provjetrenost svih ćelija, roletne i metalne ploče uklonjene sa prozora ćelija; i
- (iii) da su, kako bi zatvorenici osuđeni na smrt bili obaviješteni o svojim pravima i pravnom položaju, izvodi iz Privremenih mjera istaknuti na zidovima svake ćelije.

B. Izvještaj o posjeti 1999. godine

114. Delegacija CPT je posjetila Ukrajinu od 15. do 23. jula 1999, i tom prilikom ponovo obišla SIZO br. 313/203 u Harkovu gdje su, u to vrijeme, bila zatvorena 23 zatvorenika osuđena na smrt. U izvještaju se navodi da su u periodu od prethodne posjete nastupile izvjesne promjene. Konkretno, ćelije su imale prirodno svjetlo, bile su bolje opremljene i zatvorenicima je omogućeno da na sat vremena dnevno budu na svježem vazduhu, mada je primijećeno da tamo nemaju dovoljno prostora da bi vježbali (st. 34 i 35). U izvještaju se dalje navodi da je značajan napredak načinjen u pogledu prava zatvorenika da primaju posjete rodbine i da se dopisuju (st. 36). Ipak, CPT je primjetio izvjesne neprihvatljive uslove zatvaranja, uključujući činjenicu da su zatvorenici nastavili da provode 23 od 24 sata dnevno u svojim ćelijama i to da su mogućnosti za kontakt sa ljudima ostale vrlo ograničene (st. 37).

C. Izvještaj o posjeti 2000. godine

115. Treća posjeta Ukrajini trajala je od 10. do 21. septembra 2000, a tokom nje je delegacija posjetila, između ostalih, Istražni zatvor (SIZO) br. 15

u Simferopolju (*Simferopol*). CPT je pozdravio odluku ukrajinskih vlasti da ukinu smrtnu kaznu i zabilježio da su smrtne kazne izrečene protiv većine od oko 500 zatvorenika zamijenjene kaznom doživotnog zatvora.

116. Uprkos ovim promjenama, CPT je istakao da je postupanje prema ovoj kategoriji zatvorenika ozbiljan razlog za zabrinutost (st. 67). Zabilježeno je da su, u skladu sa privremenom instrukcijom izdatom u julu 2000, dok se čeka otvaranje dva odjeljenja visokog stepena bezbjednosti posebno namijenjenih zatvorenicima osuđenim na smrt, takvi zatvorenici podvrgnuti strogom zatvorskom režimu (st. 68). Iako je životni prostor u ćelijama uglavnom zadovoljavajući i iako su u svim posjećenim ustanovama počeli radovi na renoviranju ćelija, postojali su značajni nedostaci u pogledu dostupnosti prirodnog svjetla, kvaliteta vještačkog svjetla i ventilacije (st. 69). Pored toga, zatvorenici osuđeni na doživotni zatvor su bili zatvoreni u svojim ćelijama 23 i po sata dnevno bez bilo kakvih organizovanih aktivnosti i, kad su u pitanju aktivnosti van njihovih ćelija, imali su pravo na pola sata šetnje na otvorenom, koja se odvijala u neprihvatljivim uslovima. Nije bilo bukvalno nikakvog kontakta sa ljudima: od stupanja na snagu instrukcije iz jula 2000, posjete rodbine su bile zabranjene, a zatvorenicima je dozvoljeno da šalju samo jedno pismo svaka dva mjeseca, mada nije bilo ograničenja u pogledu prijema pisama (st. 70).

117. U svom odgovoru na Izvještaj, Vlada Ukrajine je pomenula dalje izmjene propisa kojim je omogućeno da osuđeni na kaznu doživotnog zatvora provedu na svježem vazduhu jedan sat dnevno i da prime dvije porodične posjete mjesečno, u trajanju do četiri sata. Pored toga, da bi se obezbijedio odgovarajući dotok svjetlosti, metalne roletne su uklonjene sa prozora svih ćelija.

PRAVO

I. OCJENA ČINJENIČNOG STANJA KOJU JE NAČINIO SUD

118. Sud podsjeća na svoju ustaljenu praksu prema kojoj su, prije 1. novembra 1998, utvrđivanje i provjera činjenica u sistemu ustanovljenom Konvencijom bile stvari kojima se bavila prevashodno Komisija (nekadašnji čl. 28, st. 1 i čl. 31 Konvencije). Iako zaključci Komisije u pogledu činjenica ne obavezuju Sud, te on ima slobodu da donese svoju sopstvenu ocjenu na osnovu cjelokupnog materijala koji posjeduje, on će, ipak, samo u izuzetnim okolnostima koristiti svoja ovlašćenja u ovom pogledu (vidi, među ostalim izvorima, *Akdivar i drugi protiv Turske*, presuda od 16. septembra 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV, str. 1214, st. 78).

119. Imajući u vidu složenost činjeničnog stanja u ovom predmetu, uključujući brojne svjedoke i veliku količinu dokaznog materijala u vidu dokumenata, Sud smatra da je Komisija pristupila svom zadatku, ocjeni dokaza,

sa potrebnom pažnjom, pažljivo razmatrajući okolnosti koje su išle u prilog tvrdnjama podnosioca predstavke, kao i one okolnosti koje su dovodile u sumnju vjerodostojnost ovih tvrdnji. On stoga prihvata onakvo činjenično stanje kakvo je utvrdila Komisija.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

120. Član 3 Konvencije propisuje sljedeće:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

A. Navodno zlostavljanje podnosioca predstavke u zatvoru

121. Pred delegacijom Komisije, podnosilac predstavke je tvrdio da je bio pretučen 2. septembra 1998, nakon posjete roditelja, i ponovo 10, 14. i 22. septembra 1998. Njegovi roditelji su izjavili da im je tokom posjete 2. septembra podnosilac predstavke rekao da je bio tučen i ponižavan. Oni su još izjavili da je podnosilac predstavke 3. septembra 1998. odveden u bolnicu zbog posljedica prebijanja i mučenja kojem je bio izložen u zatvoru.

122. Pošto je razmotrila pritužbu u skladu sa strogim standardima koji se primjenjuju prilikom tumačenja člana 3 Konvencije, Komisija je zaključila da nije dokazano „van razumne sumnje“ da je došlo do zlostavljanja koje podrazumijeva minimalni stepen ozbiljnosti.

123. Sud, kao i Komisija, smatra da na osnovu dokaza, usmenih i pismenih, nije dokazano u dovoljnoj mjeri da je podnosilac predstavke u zatvoru u Ivano-Frankivsku bio zlostavljan i da je na taj način povrijeđen član 3 Konvencije.

124. Sud u skladu sa tim zaključuje da, u pogledu ove pritužbe, nije došlo do povrede člana 3.

B. Ocjena o tome da li je istraga bila odgovarajuća

125. Sud ponovo ističe da, kada pojedinac iznese dokazivu tvrdnju o tome da je bio podvrgnut zlostavljanju od strane službenih lica, nezakonito i u suprotnosti sa članom 3 Konvencije, ta odredba, tumačena zajedno sa opštom obavezom države propisanom u članu 1, da „jemči svakome u [svoj] nadležnosti prava i slobode određene ... Konvencijom“, zahtjeva da bude sprovedena djelotvorna zvanična istraga. Takva istraga, kao i ona koja se zahtjeva u skladu sa članom 2, treba da bude podobna da dovede do toga da odgovorni budu identifikovani i kažnjeni (vidi, u vezi sa članom 2 Konvencije, *McCann i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 27. septembra 1995, Series A no. 324, str. 49, st. 161; *Kaya protiv Turske*, presuda od

19. februara 1998, *Reports* 1998-I, str. 324, st. 86; i *Yaşa protiv Turske*, presuda od 2. septembra 1998, *Reports* 1998-VI, str. 2438, st. 98).

126. U svom izvještaju Komisija je utvrdila da su pritužbe roditelja podnosioca predstavke o tome da je on zlostavljan u zatvoru predstavljale dokazive tvrdnje i da su, pošto su pritužbe uložene, državni organi izgleda sprovedli nekakvu istragu povodom tvrdnji koje su roditelji iznijeli. Međutim, Komisija nije bila zadovoljna zbog toga što istraga nije bila dovoljno detaljna i djelotvorna da bi ispunjavala zahtjeve postavljene članom 3 Konvencije. Konkretno, bilo je zaključeno da je bilo neprimjereno to što zatvorski ljekar (za razliku od zatvorskog psihijatra) nije pregledao podnosioca predstavke sve do 28. oktobra 1998, što je bilo skoro dva mjeseca nakon što su roditelji pisali oblasnom tužiocu 4. septembra 1998, a do kada bi bilo kakvi znaci navodnog zlostavljanja vjerovatno nestali. Komisija je u nastavku primijetila da odluke nacionalnih vlasti koje su joj priložene ne sadrže detaljno obrazloženje o razlozima za odbacivanje pritužbi koje su podnijeli roditelji podnosioca predstavke. Uz to je zabilježeno da ne postoje nikakve bilješke iz tog perioda u vezi sa istragom koje bi pokazale, korak po korak, prirodu istrage koja je sprovedena u vezi sa optužbama, i da se čini da u takve istrage nijesu bile uključene bilo kakve vlasti osim onih koje su u neposrednoj vezi sa slučajem. U ovakvim okolnostima, Komisija je zaključila da su istrage bile površne i nepažljive i da nijesu pokazale bilo kakvo ozbiljno nastojanje da se otkrije šta se stvarno desilo u zatvoru u septembru 1998. godine.

127. U okviru svog odlučivanja o dokazima koji su pred njim, Sud prihvata zaključke i obrazloženja Komisije i zaključuje da državne vlasti dokazivu tvrdnju podnosioca predstavke da je bio zlostavljan u zatvoru nijesu ispitale u okviru djelotvorne istrage, kao što zahtjeva član 3 Konvencije.

128. U ovom pogledu je, stoga, došlo do povrede člana 3 Konvencije.

C. Uslovi pod kojim je podnosilac predstavke čekao izvršenje smrtne kazne

129. U svojoj inicijalnoj predstavi, podnosilac predstavke je istakao da je njegovo pravo da vidi porodicu bilo ograničeno, da mu je zabranjeno da šalje i prima poštu, i da mu nije bilo dozvoljeno da gleda televiziju ili da ima bilo kakvu komunikaciju sa spoljašnjim svijetom. Takođe mu nije bilo dozvoljeno da vidi sveštenika.

130. Kao što je Sud istakao u mnogim prilikama, član 3 Konvencije izražava jednu od najosnovnijih vrijednosti demokratskog društva. On apsolutno zabranjuje mučenje ili nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, nezavisno od okolnosti i ponašanja žrtve (vidi *Labita protiv Italije* [GC], br. 26772/95, st. 119, ECHR 2000-IV).

131. Prema praksi Suda, da bi zlostavljanje spadalo u opseg člana 3 Konvencije, ono mora dostići minimalni stepen ozbiljnosti. Ocjena ovog mini-

malnog stepena ozbiljnosti je relativna; ona zavisi od svih okolnosti slučaja, kao što su trajanje postupanja, njegove fizičke i psihičke posljedice i, u nekim slučajevima, pol, starost i zdravstveno stanje žrtve (vidi, među drugim izvorima, *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 18. januara 1978, Series A no. 25, str. 65, st. 162). Osim toga, kada razmatra da li je postupanje „ponižavajuće“ u smislu člana 3, Sud će uzeti u obzir to da li je svrha postupanja bila da se osoba ponizi i omalovaži i da li je ono, kad su u pitanju posljedice, nepovoljno uticalo na njenu ličnost na način suprotan članu 3. Međutim, ne treba shvatiti da odsustvo takve svrhe isključuje mogućnost da je došlo do povrede ovog člana (vidi *Peers protiv Grčke*, br. 28524/95, st. 67–68 i 74, ECHR 2001-III; i *Valašinas protiv Litvanije*, br. 44558/98, st. 101, ECHR 2001-VIII).

132. Sud dosljedno ističe da patnja i poniženje o kojim se radi moraju u svakom slučaju biti veći od one patnje i poniženja koji su neizbježni element zakonitog postupka ili kazne. Mjere kojim se osoba lišava slobode mogu često uključivati takav element. Prema članu 3 Konvencije, država mora da obezbijedi da osoba bude zatvorena u uslovima koji odgovaraju njenom ljudskom dostojanstvu, da način i metod izvršenja te mjere tu osobu ne izlažu neprijatnostima ili teškoćama koje imaju intenzitet koji prevazilazi stepen patnje koji neizbježno ide uz zatvaranje i da, s obzirom na praktične zahtjeve koje nosi sa sobom boravak u zatvoru, zdravlje i dobrobit takve osobe budu adekvatno obezbijeđeni (vidi *Kudła protiv Poljske* [GC], br. 30210/96, st. 92–94, ECHR 2000-XI).

133. Osim toga, kao što je Sud istakao u predmetu *Soering*, današnji stavovi prema smrtnoj kazni u Državama ugovornicama su relevantni za ocjenu o tome da li je bio prekoračen prihvatljivi stepen patnje ili poniženosti (vidi *Soering protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 7. jula 1989, Series A no. 161, str. 41, st. 104). Kada je smrtna kazna izrečena, lične prilike osuđene osobe, uslovi u kojim je ona zatvorena i dužina perioda koji prethodi pogubljenju su primjeri faktora koji mogu dovesti do toga da postupanje prema osuđenoj osobi ili njeno kažnjavanje budu u suprotnosti sa zabranom propisanom članom 3 (*ibid.*). Kada se ocjenjuju uslovi u zatvoru, u obzir se moraju uzeti kumulativne posljedice takvih uslova, kao i konkretne tvrdnje podnosioca predstavke (vidi *Dougoz protiv Grčke*, br. 40907/98, st. 46, ECHR 2001-II, i *Kalashnikov protiv Rusije*, br. 47095/99, st. 95, ECHR 2002-VI).

134. Sud primjećuje da se podnosilac predstavke žalio na određene aspekte uslova pod kojim je boravio u zatvoru u Ivano-Frankivsku, gdje je čekao izvršenje smrtno kazne koju mu je 12. septembra 1995. izrekao Oblasni sud u Ivano-Frankivsku, a 22. februara 1996. potvrdio Vrhovni sud. On, u vezi sa ovim, ponavlja da se Konvencija primjenjuje, u odnosu na svaku Državu ugovornicu, samo na događaje koji su nastupili poslije njenog stupanja na snagu u odnosu na tu Državu. Sud stoga ima nadležnost da odlučuje samo o pritužbama podnosioca predstavke koje se odnose na period poslije 11. septembra 1997, kada je Konvencija stupila na snagu u odnosu na Ukrajinu. Međutim,

prilikom ocjenjivanja posljedica koje su uslovi u zatvoru imali na podnosioca predstavke, Sud može uzeti u obzir ukupno vrijeme tokom kog je on bio u zatvoru, uključujući period prije 11. septembra 1997, kao i uslove pod kojim je on bio zatvoren u tom periodu (vidi *Kalashnikov*, citirano gore, st. 96).

135. Sud dalje primjećuje da je podnosilac predstavke bio zatvoren pod presudom na smrt sve dok ona u junu 2000. nije zamijenjena kaznom doživotnog zatvora. Kao što je gore navedeno (vidi st. 106–108), upotreba smrtnе kazne u Ukrajini je bila snažno i u više navrata kritikovana u rezolucijama Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope, u kojoj je zabilježeno da je između 9. novembra 1995. i 11. marta 1997. u ovoj zemlji izvršeno ukupno 212 pogubljenja. Ipak, predsjednik Ukrajine je kasnije proglasio *de facto* moratorijum na izvršenje smrtnе kazne; 29. decembra 1999. Ustavni sud je proglasio neustavnim odredbe Krivičnog zakonika koje su se odnosile na smrtnu kaznu; a 22. februara 2000. smrtna kazna je ukinuta zakonom i zamijenjena kaznom doživotnog zatvora (vidi gore st. 11). Podnosilac predstavke je osuđen na smrt u decembru 1995, nekih petnaest mjeseci nakon što je moratorijum stupio na snagu. Sud prihvata da je, do formalnog ukidanja smrtnе kazne i trenutka kada je njegova kazna izmijenjena, podnosilac predstavke morao biti u stanju određene neizvjesnosti, straha i patnje u vezi sa svojom sudbinom. Ipak, on smatra da se opasnost da će kazna biti izvršena, a sa njom i prateća osjećanja straha i patnje koja trpe osuđeni na smrt, morala smanjivati kako je vrijeme prolazilo i kako je *de facto* moratorijum ostajao na snazi.

136. Kad su u pitanju uslovi u kojima je podnosilac predstavke čekao izvršenje smrtnе kazne, Sud je uzeo u obzir zaključke delegacije Komisije i posebno njihove zaključke u vezi veličine, osvjetljenja i grijanja ćelije podnosioca predstavke, a takođe i one u vezi prakse u pogledu dnevnih šetnji na otvorenom, prepiske podnosioca predstavke i posjeta rodbine koje je primao. On uzima u obzir činjenicu da je delegacija detaljno ispitala pritužbe podnosioca predstavke, posvećujući posebnu pažnju tokom svoje posjete uslovima na mjestu na kom je podnosilac predstavke bio zatvoren. Imajući ovo u vidu, Sud smatra da se može osloniti na zaključke delegacije Komisije.

137. Sud je takođe uzeo u obzir dokumente koje su strane u postupku priložile, a koji se odnose na period nakon 26. oktobra 1999, kada je Komisija usvojila svoj izvještaj, do 2. juna 2000, kada je presuda podnosiocu predstavke zamijenjena kaznom doživotnog zatvora, kao i relevantne djelove izvještaja CPT koji pokrivaju ovaj period.

138. Podnosilac predstavke je u vrijeme ubistava za koje je okrivljen imao 19 godina. Dvadeset drugog februara 1996. je smješten da čeka izvršenje smrtnе kazne u zatvoru u Ivano-Frankivsku, kada je Vrhovni sud potvrdio smrtnu kaznu (vidi gore st. 10).

139. Sud primjećuje da je na dan kada je delegacija Komisije posjetila zatvor u Ivano-Frankivsku, tamo u pojedinačnim ćelijama bilo zatvoreno osam zatvorenika koji su čekali izvršenje smrtnе kazne, bez mogućnosti da komu-

niciraju sa drugim zatvorenicima. Njih su zatvorski čuvari često posmatrali kroz špijunku na vratima ćelije. Svijetlo je bilo upaljeno 24 časa dnevno, a radio je bio ugašen samo noću.

140. Sud dalje zapaža nalaz Komisije da do maja 1998. zatvorenicima osuđenim na smrt nijesu bile dozvoljene dnevne šetnje na otvorenom, da su prozori na njihovim ćelijama bili potpuno zamračeni i da je to promijenjeno neposredno pred posjetu delegacije. Kada je delegacija posjetila ćeliju podnosioca predstavke, vidjela je da je ona bila svježe okrećena, sa neograđenim nužnikom i umivaonikom sa hladnom vodom, dva kreveta, stolom i malom klupom koji su bili pričvršćeni za pod, centralnim grijanjem i prozorom sa rešetkama. Tamo su bile neke knjige, novine, šahovski komplet, zaliha sapuna i toalet papira, nešto voća i druge hrane. Sud primjećuje da je tokom posjete delegacije u novembru 1998. utvrđeno da je ćelija podnosioca predstavke bila pretjerano ugrijana, posebno u poređenju sa ostalim ćelijama u zatvoru. On prihvata zaključak Komisije da su uslovi prije novembra 1998. bili veoma loši.

141. Kad su u pitanju posjete rodbine podnosiocu predstavke, Sud se oslanja na zaključak Komisije da su dva čuvara bila prisutna kada su ga posjećivali roditelji, i da su oni bili ovlašćeni da prekinu razgovor podnosioca predstavke i njegovih roditelja kada bi smatrali da neko od njih govori nešto „neistinito“. Sa izuzetkom njihovog zahtjeva od 19. juna 1998, svi zahtjevi roditelja podnosioca predstavke da ga posjete su bili odobreni. Međutim, posjete su se odvijale uglavnom dva do tri mjeseca nakon što su zahtjevi podnijeti i nije ih moglo biti više od dvanaest godišnje.

142. Sud primjećuje da Komisija nije mogla sa dovoljnom sigurnošću da utvrdi da li su podnosilac predstavke ili njegovi roditelji tražili dozvolu da ga posjeti sveštenik. Međutim, može se reći da u vrijeme kada je podnosioca predstavke posjetio sveštenik, 26. decembra 1998, pošto je on to zahtjevao 22. decembra 1998, nikakav sveštenik nije redovno posjećivao zatvorenike, jer Instrukcija nije predviđala takve posjete.

143. Kad je u pitanju prepiska podnosioca predstavke, Sud primjećuje da, iako je prema Instrukciji imao pravo da pošalje više od dvanaest pisama godišnje, njemu do septembra 1997. to nije bilo dozvoljeno.

144. Na osnovu velike količine dokumenata koje su kao dokaze priložile strane u postupku i činjenica koje je utvrdila Komisija tokom svoje posjete zatvoru u Ivano-Frankivsku relativno brzo nakon što je smrtna kazna podnosiocu predstavke postala pravosnažna i nakon što je Konvencija stupila na snagu u odnosu na Ukrajinu, Sud je u mogućnosti da utvrdi detaljan opis uslova u kojim je podnosilac predstavke bio zatvoren od 1996. nadalje, a posebno između 11. septembra 1997, dana kada je Konvencija stupila na snagu u odnosu na Ukrajinu, i maja 1998, kada je Instrukcija počela da se primjenjuje u zatvoru u Ivano-Frankivsku.

145. Sud s posebnom zabrinutošću gleda na to što je podnosilac predstavke, kao i drugi zatvorenici osuđeni na smrt, najmanje do maja 1998. bio

zaključan 24 časa dnevno u ćeliji sa veoma ograničenim životnim prostorom, u kojoj su prozori bili zamračeni, što je za posljedicu imalo to da nije bila dostupna dnevna svjetlost, kao i na to što nije bila obezbijedena šetnja na svježem vazduhu i što je bilo malo ili nimalo mogućnosti za aktivnosti koje bi ispunile vrijeme, ili za kontakt s ljudima. U skladu sa zapažanjima CPT u vezi s tim što su osuđeni na smrt u Ukrajini bili zatvoreni u sličnim uslovima, Sud smatra da je zatvaranje podnosioca predstavke u neprihvatljivim uslovima ove vrste predstavljalo povredu člana 3 Konvencije. U slučaju podnosioca predstavke, situacija je bila pogoršana činjenicom da je, od 24. februara 1998. do 24. marta 1998, on bio zatvoren u ćeliji u kojoj nije bilo slavine ili umivaonika, već je postojala samo mala cijev u zidu blizu nužnika, a voda je mogla biti puštena samo iz hodnika, gdje su zidovi bili prekriveni fekalijama i gdje je kofa za spiranje nužnika bila odnijeta. Situacija podnosioca predstavke je dalje pogoršana činjenicom da je tokom perioda o kojem je riječ on bio osuđen na smrtnu kaznu, iako je, kao što je pomenuto gore u stavovima 11 i 135, moratorijum bio na snazi od 11. marta 1997.

146. Sud smatra da u ovom predmetu nema dokaza da je postojala jasna namjera da se podnosilac predstavke ponizi ili omalovaži. Međutim, iako je pitanje da li je svrha postupanja bila da ponizi ili omalovaži žrtvu faktor koji treba uzeti u obzir, odsustvo takve svrhe ne mora da znači da nije bilo povrede člana 3 (vidi *V. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], br. 24888/94, st. 71, ECHR 1999-IX, i *Kalashnikov*, gore citirano, st. 101). On smatra da su uslovi zatvaranja koje je podnosilac predstavke morao da trpi, naročito prije maja 1998, morali kod njega izazvati značajnu psihičku patnju, narušavajući njegovo ljudsko dostojanstvo.

147. Sud priznaje da je poslije maja 1998. došlo do suštinskih i progresivnih poboljšanja, kako po pitanju opštih uslova u kojima je bio zatvoren podnosilac predstavke tako i po pitanju režima primjenjivanog unutar zatvora. Konkretno, roletne kojima su prozori bili zamračeni su bile uklonjene, uvedene su dnevne šetnje na otvorenom i prava zatvorenika na posjete i prepisku su bila proširena. Uprkos tome, Sud primjećuje da je do dana uvođenja ovih poboljšanja podnosilac predstavke u ovim štetnim uslovima bio zatvoren već skoro trideset mjeseci, uključujući i period od osam mjeseci nakon što je Konvencija stupila na snagu u odnosu na Ukrajinu.

148. Sud je takođe imao u vidu, kada je razmatrao materijalne uslove u kojim je podnosilac predstavke bio zatvoren i aktivnosti koje su mu bile na raspolaganju, da se Ukrajina tokom svoje sistematske tranzicije suočava sa ozbiljnim društvenim i ekonomskim problemima i da su se prije ljeta 1998. zatvorske vlasti borile sa teškim ekonomskim uslovima i bile okupirane implementacijom novog nacionalnog zakonodavstva i s njim povezanih propisa. Međutim, Sud smatra da nedostatak sredstava u principu ne može biti opravdanje za uslove u zatvorima koji su toliko loši da dostižu nivo postupanja koje je zabranjeno članom 3 Konvencije. Osim toga, ekonomski problemi s kojim

se Ukrajina suočava ne mogu nikako objasniti ili opravdati konkretne uslove zatvaranja za koje je u ovom predmetu, u stavu 145, utvrđeno da su bili neprihvatljivi.

149. U skladu s tim, u ovom pogledu je došlo do povrede člana 3 Konvencije.

III. NAVODNA POVREDA ČLANA 8 KONVENCIJE

150. U svojoj inicijalnoj predstavi, podnosilac predstavke se žalio da mu je bilo ograničeno pravo da vidi porodicu, da je spriječen da vidi advokata i da šalje i prima poštu, i da mu nije dozvoljeno da gleda televiziju i da ima bilo kakvu komunikaciju sa spoljašnjim svijetom.

151. Sud smatra da ove pritužbe mogu biti razmatrane u vezi sa članom 8 Konvencije, koji propisuje:

„1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i piske.

2. Javne vlasti neće se miješati u vršenje ovog prava, sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbjednosti, javne bezbjednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprječavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.“

152. Komisija je zaključila da je dokazano da je pravo podnosioca predstavke da prima posjete rodbine, koje je uključivalo i posjete njegovog zastupnika, gospodina Voskobojnikova, bilo ograničeno na jednu posjetu mjesečno i da su, tokom posjeta, dvojica čuvara bila prisutna i slušala razgovore, sa ovlaštenjem da intervenišu kada bi smatrali da su zatvorenik ili njegovi rođaci rekli nešto „neistinito“. Komisija je još utvrdila da je posjeta mogla biti otkazana ako je podnosiocu predstavke bila izrečena disciplinska kazna zbog kršenja zatvorskih pravila. Kad je u pitanju prepiska, Komisija je primijetila da je, iako je prema Instrukciji podnosilac predstavke mogao slati svojoj rodbini jedno pismo mjesečno i primati poštu bez ograničenja u pogledu broja pisama, njegova prepiska bila pod nadzorom.

153. Sud, slažući se sa Komisijom, smatra da gore pomenuta ograničenja predstavljaju miješanje javnih vlasti u uživanje prava podnosioca predstavke na privatni i porodični život i prepisku, garantovano članom 8, stav 1 Konvencije.

154. Takvo miješanje može biti opravdano samo ako su ispunjeni uslovi propisani u stavu dva ovog člana. Konkretno, da ne bi bilo u suprotnosti sa članom 8, takvo miješanje mora biti „u skladu sa zakonom“, mora služiti legitimnom cilju i biti „neophodno u demokratskom društvu“ za ostvarenje tog legitimnog cilja (vidi *Silver i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 25. marta 1983, Series A no. 61, str. 32, st. 84, i *Petra protiv Rumunije*, presuda od 23. septembra 1998, *Reports* 1998-VII, str. 2853, st. 36).

155. Sud prvo mora razmotriti da li je miješanje bilo „u skladu sa zakonom“. Ovaj izraz prvo zahtijeva da osporena mjera ima nekog osnova u domaćem pravu; on takođe ukazuje na kvalitet zakona o kojem je riječ, zahtijevajući da on bude dostupan osobi o kojoj je riječ, koja povrh toga mora biti sposobna da predvidi posljedice koje će on imati po nju, i da bude u skladu sa vladavinom prava (vidi *Kruslin protiv Francuske* i *Huvig protiv Francuske*, presude od 24. aprila 1990, Series A no. 176-A and B, str. 20, st. 27, i str. 52, st. 26, za svaku ponaosob).

156. Tvrdeći da su ovi zahtjevi ispunjeni, Država se u svojim pisanim zapažanjima pozivala na Zakon o pritvoru (u daljem tekstu „Zakon“) i Zakonik o kazneno-popravnom radu (u daljem tekstu „Zakonik“). U svojim daljim zapažanjima, ona se pozivala i na Instrukciju i Privremene mjere. Podnosilac predstavke je izjavio da su samo izvjesna interna pravila bila donijeta da bi se propisali uslovi pod kojima su bile zatvorene osobe koje su čekale izvršenje smrtno kazne.

157. Sud primjećuje da Zakon uređuje uslove zatvaranja do trenutka kada kazna postane pravosnažna. Sud još primjećuje da se, iako Zakonik propisuje opšta, osnovna pravila o uslovima zatvaranja, nadležne državne vlasti u ovom predmetu nijesu pozivale na njegove odredbe kada su obavještavale podnosioca predstavke i njegove roditelje o pravilima kojim su uređeni uslovi zatvaranja pod kojima se čeka izvršenje smrtno kazne.

158. Iz dokumenata koje su priložile strane u postupku i zaključaka Komisije o činjenicama, čini se da su, nakon što kazna postane pravosnažna, uslovi u kojim su bili zatvoreni osuđeni na smrt bili uređeni Instrukcijom koju su donijeli Ministarstvo pravde, Glavni tužilac i Vrhovni sud. Sud zapaža da je Instrukcija bila interni i neobjavljeni dokument koji nije bio dostupan javnosti.

159. Sud zapaža da je Instrukcija zamijenjena Privremenim mjerama, koje je odobrila Državna uprava za izvršenje sankcija 25. juna 1999. kao Naredbu br. 72 i registrovalo Ministarstvo pravde pod brojem 426/3716, a koje su stupile na snagu 11. jula 1999. i bile dostupne javnosti. Privremene mjere su proširile prava osoba osuđenih na smrt. Konkretno, zatvorenici su dozvoljeno da primaju šest pošiljki i tri mala paketa godišnje, da šalju i primaju pisma bez bilo kakvih ograničenja i da jednom mjesečno primaju posjete rodbine u trajanju do dva sata. Međutim, kao što je Komisija zabilježila, Privremene mjere nijesu bile primjenjivane na stvari na koje se žalio podnosilac predstavke, koje su se desile prije 11. jula 1999.

160. Sud smatra da se u ovakvim okolnostima ne može reći da je miješanje u pravo podnosioca predstavke na privatni i porodični život i prepisku bilo „u skladu sa zakonom“, što se zahtijeva prema članu 8, stav 2 Konvencije.

161. Uzimajući u obzir gore navedeni zaključak, Sud, kao i Komisija, smatra da je nepotrebno da razmatra da li je miješanje u ovom slučaju bilo „neophodno u demokratskom društvu“ radi ostvarenja legitimnog cilja čijem se ostvarenju teži u skladu sa značenjem člana 8, stav 2.

162. Stoga, došlo je do povrede člana 8 Konvencije.

IV. NAVODNA POVREDA ČLANA 9 KONVENCIJE

163. U svojoj inicijalnoj predstavi, podnosilac predstavke je tvrdio da mu nije bilo dozvoljeno da primi posjetu sveštenika.

164. Sud smatra da pritužba podnosioca predstavke treba da bude razmatrana u vezi sa članom 9 Konvencije, koji propisuje:

„1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovjesti; ovo pravo uključuje slobodu promjene vjere ili uvjerenja i slobodu čovjeka da, bilo sam ili zajedno sa drugima, javno ili privatno, ispoljava vjeru ili uvjerenje molitvom, propovjedi, običajima i obredom.

2. Sloboda ispovijedanja vjere ili ubjeđenja može biti podvrgnuta samo onim ograničenjima koja su propisana zakonom i neophodna u demokratskom društvu u interesu javne bezbjednosti, radi zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.“

165. Država je tvrdila da podnosilac predstavke nikada nije tražio da ga posjeti sveštenik. Ovo je bilo osporeno, prema zaključcima Komisije, od strane roditelja podnosioca predstavke, ali i potkrijepljeno nedatiranim dokumentom koji je potpisao gospodin Y. M. Pavlyuk, zamjenik načelnika bloka za izolaciju. U svom dopisu od 12. oktobra 1998, u vezi s pritužbom roditelja podnosioca predstavke podnijete 11. septembra 1998, Državna uprava za izvršenje sankcija je ukazala na to da posjete sveštenika može odobriti Oblasna uprava Ministarstva unutrašnjih poslova u Ivano-Frankivsku.

166. Komisija nije mogla dovoljno jasno da utvrdi da li su roditelji podnosioca predstavke prije 22. decembra 1998. od državnih vlasti tražili dozvolu da podnosioca predstavke posjeti sveštenik. Međutim, Komisija je zaključila da je, na osnovu usmenih svjedočenja i dokumenata koji su joj priloženi, dokazano da podnosilac predstavke nije mogao da učestvuje u nedeljnim vjerskim obredima koji su bili dostupni drugim zatvorenicima i da je činjenica da ga sveštenik nije posjetio do 26. decembra 1998.

167. Sud prihvata zaključke Komisije i, kao i Komisija, smatra da ova situacija predstavlja miješanje u pravo podnosioca predstavke na „slobodu ... ispovijedanja vjere ili ubjeđenja“. Takvo miješanje je protivno članu 9 Konvencije, izuzev ako je „propisano zakonom“, služi jednom ili više legitimnih ciljeva propisanih u stavu 2 (člana 9) i „neophodno je u demokratskom društvu“ da bi se postigao jedan od ovih ciljeva.

168. Sud je, kada je razmatrao pritužbe podnosioca predstavke u vezi sa članom 8 Konvencije, već primjetio da su uslovi pod kojim su bile zatvorene osobe osuđene na smrt bili uređeni Instrukcijom koja, prema izvodima iz nje koje je priložila Država, nije osobama osuđenim na smrt davala pravo na posjetu sveštenika. Pored toga, Sud je već zaključio da Instrukcija ne ispunjava zahtjeve potrebne da bi bila smatrana „zakonom“ u smislu člana 8, stav 2 Konvencije.

169. Istina je da je Instrukcija zamijenjena Privremenim mjerama koje su stupile na snagu 11. jula 1999. Međutim, iako su one osobama koje su u zatvoru čekale izvršenje smrtne kazne garantovale pravo da se mole, čitaju literaturu u vezi sa religijom i primaju posjete sveštenika, Privremene mjere nijesu mogle biti primjenjene na stvari na koje se podnosilac predstavke žalio, a koje su se dešavale prije 11. jula 1999.

170. U ovakvim okolnostima, Sud zaključuje da miješanje u pravo podnosioca predstavke da ispovjeda vjeru ili ubjeđenja nije bilo „u skladu sa zakonom“, kao što zahtijeva član 9, stav 2 Konvencije. On smatra da je nepotrebno da razmatra da li je miješanje u ovom slučaju bilo „neophodno u demokratskom društvu“ radi ostvarenja legitimnog cilja čijem se ostvarenju teži u skladu sa članom 9, stav 2.

171. U skladu sa tim, došlo je do povrede člana 9 Konvencije.

V. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

172. Član 41 Konvencije propisuje:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.“

A. Šteta

173. Podnosilac predstavke je tražio 2.580.000 ukrajinskih grivni (UAH) na ime nematerijalne štete.

174. Država je tvrdila da je zahtjev podnosioca predstavke za naknadu nematerijalne štete u vezi sa navodnom povredom člana 3 Konvencije u vezi sa uslovima u kojima je bio zatvoren čekajući izvršenje smrtne kazne i navodnim izostankom djelotvorne istrage povodom njegovih tvrdnji o zlostavljanju prekomjeran. Ona je zatražila od Suda da odredi pravično zadovoljenje, uzimajući u obzir svoju praksu u vezi sa sličnim pitanjima i ekonomsku situaciju u Ukrajini. Osim toga, ona je smatrala da je zahtjev podnosioca predstavke za naknadu nematerijalne štete u vezi sa navodnim zlostavljanjem neosnovan.

Država je još istakla da je zahtjev podnosioca predstavke za naknadu nematerijalne štete u vezi sa navodnom povredom člana 8 Konvencije u jednom dijelu neosnovan. Na kraju, ona je smatrala da bi sama odluka kojom se utvrđuje da je došlo do povrede članova 8 i 9 predstavljala odgovarajuću nadoknadu nematerijalne štete.

175. Sud, imajući u vidu svoje gore pomenute zaključke u vezi sa pritužbama podnosioca predstavke, smatra da je on pretrpio izvjesnu nematerijalnu štetu, koja je bila posljedica uslova u kojim je čekao izvršenje smrtne kazne, a koja ne može biti nadoknađena samom odlukom kojom se utvrđuje da je

došlo do povrede prava. Vršeci procjenu na bazi pravičnosti, Sud podnosiocu predstavke dodjeljuje 2.000 eura (EUR).

B. Sudski troškovi

176. Podnosilac predstavke je tražio ukupno 53.300 UAH na ime taksi i troškova koji su nastali u postupcima pred nacionalnim vlastima i pred organima ustanovljenim Konvencijom.

177. Država je osporila taj zahtjev. Ona je rekla da podnosilac predstavke nije potkrijepio svoj zahtjev priznanicama i računima i da su troškovi u pitanju bili prekomjerni i neopravdani.

178. Sud ponovo ističe da, kako bi troškovi bili dodijeljeni u skladu sa članom 41, mora biti dokazano da su oni zaista nastali i bili neophodni da bi se spriječila povreda Konvencije ili da bi se dobilo zadovoljenje zbog te povrede, i da ti troškovi moraju biti razumni u pogledu iznosa (vidi *Nilsen i Johnsen protiv Norveške* [GC], br. 23118/93, st. 62, ECHR 1999-VIII). Sud nije ubjeđen da su svi troškovi, ukupno više od 53.000 UAH, nužno nastali u vezi sa pritužbama podnijetim institucijama u Strazburu. On primjećuje da zahtjev podnosioca predstavke uključuje troškove rada njegovih advokata povezanog sa krivičnim postupkom pred nacionalnim sudovima. Međutim, ovi troškovi nijesu u vezi sa povredama članova 3, 8 i 9 Konvencije.

179. Imajući takođe u vidu da je podnosilac predstavke uspio samo u pogledu dijela svoje predstavke, i odlučujući na bazi pravičnosti, Sud podnosiocu predstavke dodjeljuje iznos od 1.000 EUR.

C. Kamata

180. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na prosječnoj kamatnoj stopi na kredite Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ NAVEDENIH RAZLOGA, SUD JEDNOGLASNO

1. *Zaključuje* da nije došlo do povrede člana 3 Konvencije kad je u pitanju navodno zlostavljanje podnosioca predstavke u zatvoru u Ivano-Frankivsku;
2. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 3 Konvencije kad je u pitanju to što nije sprovedena djelotvorna zvanična istraga navoda podnosioca predstavke o zlostavljanju u zatvoru u Ivano-Frankivsku;
3. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 3 Konvencije kad su u pitanju uslovi u kojima je podnosilac predstavke bio zatvoren, čekajući izvršenje smrtne kazne;
4. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 8 Konvencije;
5. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 9 Konvencije;

6. *Zaključuje*

(a) da tužena država treba da plati podnosiocu predstavke, u roku od tri mjeseca, sljedeće iznose:

- (i) 2.000 EUR (dvije hiljade eura) na ime nematerijalne štete, izraženo u ukrajinskim grivnama po kursu važećem na dan izvršenja;
- (ii) 1.000 EUR (hiljadu eura) na ime sudskih troškova, izraženo u ukrajinskim grivnama po kursu važećem na dan izvršenja;
- (iii) iznos bilo kog poreza naplativog na gore pomenute iznose;

(b) da će od dana isteka pomenuta tri mjeseca do isplate na navedenu svotu biti zaračunavana kamata koja se plaća samo na glavnici po stopi koja odgovara povećanoj kreditnoj i kamatnoj stopi Evropske centralne banke, dodatno uvećanoj za tri procentna pona;

7. *Odbija* ostatak zahtjeva podnosioca predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i dostavljena stranama u postupku 29. aprila 2003, u skladu sa pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

Michael O'Boyle
sekretar

Nicolas Bratza
predsjednik

U skladu sa članom 45, stav 2 Konvencije i pravilom 74, stav 2 Poslovnika Suda, ovaj presudi je priloženo odvojeno mišljenje ser Nicolasa Bratze.

N. B.
M. O'B.

ODVOJENO MIŠLJENJE SUDIJE SER NICOLASA BRATZE

Ja se u potpunosti slažem sa zaključkom i obrazloženjem većine u vezi sa svim pitanjima, osim što bih ja o propustu zatvorskih vlasti da sprovedu djelotvornu zvaničnu istragu povodom tvrdnji podnosioca predstavke o zlostavljanju u zatvoru u Ivano-Frankivsku radije raspravljao u vezi sa članom 13 Konvencije nego u vezi sa takozvanim „proceduralnim aspektom“ člana 3.

Zaključujući da član 3 ima takav proceduralni aspekt, Sud se, kao i Komisija, poziva na svoju dobro ustanovljenu praksu u vezi sa članom 2 Konvencije, prema kojoj, kada postoje tvrdnje o nezakonitom lišavanju života, ta odredba zahtjeva da povodom takvih tvrdnji mora biti sprovedena djelotvorna zvanična istraga, pogodna da dovede do toga da se odgovorni otkriju i

kazne. Ovo mišljenje je jasno potvrđeno u presudi Suda u predmetu *Assenov i drugi protiv Bugarske* (presuda od 28. oktobra 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII, str. 3290, st. 102–03), u kojoj je Sud zaključio da je došlo do proceduralne povrede člana 3 zbog toga što su nacionalne vlasti sprovele neadekvatnu istragu u vezi sa pritužbom prvog podnosioca predstavke da ga je policija surovo zlostavljala. Sud je tada primjetio da, ukoliko član 3 ne bi imao i takav proceduralni aspekt, opšta pravna zabrana mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja bi, uprkos svom suštinskom značaju, bila neefikasna i bilo bi moguće da službena lica krše prava osoba nad kojim imaju kontrolu bez ikakvog rizika da budu kažnjena.

Međutim, predmet *Assenov i drugi* je riješen prije nego što je Veliko vijeće donijelo presudu u predmetu *İlhan v. Turkey* ([GC], br. 22277/93, ECHR 2000-VII), u kojoj je Sud (odražavajući djelimično izdvojeno mišljenje gospodina Pellonpää iz Komisije) iznio izvjesne sumnje u pogledu ispravnosti analogije povučene između odredbi člana 2 i člana 3. Sud je istakao da, dok se može zaključiti da obaveza da se sprovede djelotvorna istraga u slučajevima smrti izazvanih, između ostalog, u akcijama oružanih snaga, proizilazi iz člana 2 kako bi se osiguralo da prava garantovana tim članom ne budu samo teoretska i iluzorna već praktična i djelotvorna, odredbe člana 2 sadrže zahtjev da pravo na život mora biti „zaštićeno zakonom“. Uz to, Sud je primjetio da se član 2 može odnositi i na situacije u kojima država, iz praktičnih razloga, mora biti ta koja će pokazati inicijativu jer je žrtva preminula, a okolnosti pod kojim je umrla su možda u najvećoj mjeri ostale poznate samo državnim službenicima (st. 91). Sud je u nastavku rekao:

„92. Član 3 je, međutim, formulisan nezavisno od člana 2. Pored toga, iako žrtva navodne povrede ove odredbe može biti u osjetljivoj situaciji, praktične potrebe u toj situaciji će se često razlikovati od slučajeva u kojima je upotrijebljeno smrtonosno sredstvo prinude ili u kojim je došlo do smrti pod sumnjivim okolnostima. Sud smatra da će zahtjev propisan članom 13 – da osobi koja iznosi dokazivu tvrdnju o povredi člana 3 mora biti obezbijeđen djelotvoran pravni lijek, u načelu takvoj osobi obezbijediti i zadovoljenje i neophodnu proceduralnu zaštitu od zlostavljanja od strane službenih lica. Praksom Suda je ustanovljeno da pojam djelotvornog pravnog lijeka u ovom kontekstu podrazumijeva obavezu sprovođenja detaljne i djelotvorne istrage podobne da dovede do otkrivanja i kažnjavanja odgovornih za bilo kakvo zlostavljanje, pri čemu osobi koja se žali na zlostavljanje mora biti omogućen djelotvoran pristup istražnom postupku (vidi presudu u predmetu *Aksoy protiv Turske* [od 18. decembra 1996, *Reports* 1996-III], str. 2287, st. 98). Da li je primjereno ili neophodno utvrditi proceduralnu povredu člana 3 će stoga zavisi od okolnosti u konkretnom slučaju.“

U predmetu *İlhan*, Sud je utvrdio da je podnosilac predstavke pretrpio mučenje dok je bio u rukama oružanih snaga, a njegove pritužbe zbog izostanka bilo kakve djelotvorne istrage vlasti o uzrocima njegovih povreda su razmatrane u vezi sa članom 13, a ne članom 3 Konvencije. Ovaj predmet se

u ovom pogledu razlikuje od predmeta *Ilhan*, utoliko što Sud nije utvrdio da je dokazana materijalna povreda člana 3. I pored toga, ja smatram da bi bilo bolje da je, kao u tom predmetu (*Ilhan*), pritužba podnosioca predstavke zbog izostanka djelotvorne zvanične istrage o njegovim tvrdnjama o zlostavljanju razmatrana u vezi sa članom 13 Konvencije.

Kako ja, ipak, dijelim mišljenje većine, ne samo o tome da su pritužbe roditelja podnosioca predstavke predstavljale dokazive tvrdnje o zlostavljanju o kojima je trebalo sprovesti istragu, već i o tome da je istraga koju su vlasti zapravo sprovele bila manjkava iz razloga koje je Sud utvrdio u svojoj presudi, nijesam glasao protiv zaključka o povredi člana 3 Konvencije u odnosu na ovo pitanje.

PREDMET *KMETTY PROTIV MAĐARSKE*
(predstavka br. 57967/00)

PRESUDA
Strazbur, 16. decembar 2003.

U predmetu *Kmetty protiv Mađarske*,

Evropski sud za ljudska prava (Drugo odjeljenje), koji je zasijedao u vijeću u sljedećem sastavu:

J.-P. COSTA, *predsjednik*,
A. B. BAKA,
L. LOUCAIDES,
K. JUNGWIERT,
V. BUTKEVYCH,
W. THOMASSEN,
M. UGREKHELIDZE, *sudije*,
i T. L. EARLY, *zamjenik sekretara Odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenim sjednicama 25. marta i 25. novembra 2003,

donosi sljedeću presudu, usvojenu drugog pomenutog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 57967/00) protiv Republike Mađarske koju je Sudu u skladu sa članom 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) podnio mađarski državljanin, Ágoston Kmetty (u daljem tekstu „podnosilac predstavke“), 21. decembra 1999.

2. Podnosioca predstavke je zastupao J. Somogyi, advokat iz Budimpešte koji nastupa u ime Mađarskog Helsinškog odbora. Vladu Mađarske (u daljem tekstu „Država“) je zastupao njen zastupnik, L. Höltzl, zamjenik državnog sekretara u Ministarstvu pravde.

3. Podnosilac predstavke je, konkretno, tvrdio da ga je zlostavljala policija i da istraga povodom njegovih pritužbi nije bila odgovarajuća, što predstavlja povredu člana 3 Konvencije.

4. Predmet je dodijeljen Drugom odjeljenju Suda (pravilo 52, st. 1 Poslovnika Suda). U okviru tog odjeljenja, Vijeće koje je razmatralo predmet (čl. 27, st. 1 Konvencije) je formirano u skladu sa pravilom 26, stav 1.

5. Prvog novembra 2001. Sud je promijenio sastav svojih odjeljenja (pravilo 25, st. 1). Predmet je dodijeljen novoformiranom Drugom odjeljenju (pravilo 52, st. 1).

6. Odlukom od 25. marta 2003. Sud je predstavku proglasio prihvatljivom u jednom dijelu.

7. Država i podnosilac predstavke su podnijeli svoje napomene o meritumu (pravilo 59, st. 1). Nakon konsultacija sa stranama u postupku, Vijeće je odlučilo da nije potrebna usmena rasprava o meritumu (pravilo 59, st. 3 *in fine*).

ČINJENICE

8. Podnosilac predstavke je rođen 1946. i živi u Budimpešti.

A. Okolnosti u vezi sa incidentom

9. Podnosilac predstavke je trgovac koji ima prodajno mjesto u Budimpeštanskoj tržnici. Dvadeset drugog decembra 1998. policija je zbog dojave o podmetnutoj bombi došla u tržnicu i zahtijevala da svi napuste zgradu kako bi ona bila pretražena. Podnosilac predstavke i još nekoliko ljudi odbili su da se povinuju ovom naređenju. Poslije prepirke koja je, između izvjesnih trgovaca, uključujući podnosioca predstavke, i policije, trajala od 16 do 17.45 časova, policajac koji je vodio akciju je odlučio da privede podnosioca predstavke, vjerujući da je on odgovoran za opštu neposlušnost u pogledu naredbe o evakuaciji.

10. Država je navela da se, kada su ga dvojica policajaca uhvatila za ruke i pokušala da ga izguraju napolje, podnosilac predstavke bacio na pod.

11. Podnosilac predstavke je tvrdio da nije pružao otpor policajcima i da su ga oni bez upozorenja zgrabili, šutnuli po nogama i tako ga oborili.

12. Pošto su onesposobili podnosioca predstavke, dvojica policajaca su ga kroz tržnicu odveli do izlaza. Van zgrade su mu lisicama vezali ruke, ugurili ga u policijska kola i onda odvezli u Odjeljenje policije u IX okrugu u Budimpešti.

13. Podnosilac predstavke je naveo da ga je, dok su bili u kolima, policajac više puta udario.

14. Prilikom dolaska u Odjeljenje policije, policajci su izvukli podnosioca predstavke iz automobila, povlačeći ga za lisice kojima su bili vezani njegovi ručni zglobovi.

15. Kako je podnosilac predstavke zadobio neke povrede na ručnim zglobovima i licu, pozvan je ljekar. Podnosilac predstavke ljekaru nije rekao da su ga policajci zlostavljali.

16. Podnosilac predstavke je tvrdio da je bio odveden u podrum policijske stanice gde su ga najmanje četvorica policajca više puta tukli i šutirali.

Jedan od njih je tako snažno nagazio njegov stomak da se on uneredio. Nakon toga, zatvoren je u ćeliju, gdje je proveo oko tri sata. Tokom tog perioda, policijski poručnik je ušao u ćeliju, vikao na njega, vrijeđao ga i pljunuo mu u lice.

17. Na kraju su, oko 21 časa, dvojica policajaca uhvatila podnosioca predstavke i ispratila ga do izlaza.

18. Podnosilac predstavke je 22. i 23. decembra 1998. pregledan u Nacionalnom institutu za traumatologiju i u Centralnom institutu za stomatologiju.

B. Postupak po krivičnoj prijavi podnosioca predstavke

19. Podnosilac predstavke je 23. decembra 1998. podnio krivičnu prijavu protiv policajaca zbog zlostavljanja i nezakonitog lišavanja slobode. U krivičnom postupku koji je uslijedio, Budimpeštanska istražna služba je saslušala podnosioca predstavke, njegovu ženu i sina i pet drugih svjedoka koji su se nalazili u tržnici u vrijeme incidenta.

Ovi svjedoci, svi sa strane podnosioca predstavke, potvrdili su da je on bio odvučen kroz tržnicu, ali nijesu pojasnili da li je bio oboren s nogu ili se sam bacio na pod, pružajući otpor.

Istražna služba je takođe saslušala F, koji je komandovao odredom za uklanjanje eksplozivnih naprava tokom operacije u tržnici, kao i poslovođe tržnice.

20. Podnosilac predstavke je tvrdio da je, dok je ispitivan, identifikovao dvojicu od onih policajaca koji su ga zlostavljali, tako što je prepoznao njihove fotografije među nekolicinom fotografija koje su mu pokazane. Međutim, fotografija trećeg policajca umiješanog u incident nije bila među fotografijama koje su mu pokazane.

21. Tužilac koji je bio zadužen za predmet je pribavio i pregledao snimak koji je u vrijeme incidenta ispred tržnice napravio snimatelj jedne televizije, ali nije vidio ništa relevantno.

22. Mišljenje dr M, specijaliste sudske medicine, sačinjeno na zahtjev Istražne službe i datirano 24. marta 1999, sadrži sljedeće zaključke:

„[...] Prema dokumentima o medicinskom pregledu [podnosioca predstavke] izvršenom 22. decembra 1998. u 21.58 časova na Nacionalnom institutu za traumatologiju, njegov gornji desni sekutić br. 1 je bio raskliman, imao je koncentrične podlive na mekom tkivu oba ručna zgloba, a na lijevoj strani trbušnog zida se mogla primjetiti hiperemija veličine šake. On se žalio na bol u desnoj strani grudi i desnom skočnom zglobu ali nije bilo spoljašnjih tragova bilo kakve povrede. Ni rentgenski snimak nije pokazao bilo kakvu traumatsku dislokaciju. Dijagnoze koje se nalaze u pacijentovom zdravstvenom kartonu, izvještaju ljekara i mišljenju ljekara kažu sljedeće: ‘Dislokacija zuba u desnoj gornjoj vilici. Podlivi na oba zgloba šake. Podlivi na desnoj strani grudnog koša i na lijevoj strani trbušnog zida. Podlivi na desnoj ruci.’“

Stomatološki pregled [podnosioca predstavke] izvršen na Centralnom institutu za stomatologiju 23. decembra 1998. u 22 časa pokazao je traumatsko labavljenje gornjeg sekutića br. 1 na desnoj strani i oba sekutića na lijevoj strani. Pokazao je takođe da je most između zuba br. 3 i 7 na lijevoj strani gornje vilice postao klimav, ali ne u traumatskom smislu. U okviru liječenja, bol je ublažen i *rehabilitaciono stomatološko liječenje* predloženo zbog gore pomenutog klimanja mosta i sekutića. Izvještaj stomatologa sadrži dijagnozu: *klimanje gornjih sekutića*.

Na osnovu dostupnih medicinskih dokumenata, sa stanovišta sudske medicine se može zaključiti da je [kod podnosioca predstavke] došlo do rasklimavanja gornjeg sekutića br. 1 na desnoj strani i oba sekutića na lijevoj strani i, uz to, podliva na mekom tkivu oba ručna zgloba i ograničene hiperemije na lijevoj strani trbušnog zida.

Povrede na desnoj strani grudnog koša i desnoj ruci dijagnostikovane u traumatološkim medicinskim dokumentima ne mogu biti potvrđene s gledišta sudske medicine, pošto se ove dijagnoze zasnivaju isključivo na tvrdnjama [podnosioca predstavke] o bolovima, a ne mogu se primjetiti spoljašnji tragovi bilo kakve povrede.

[...]

1. Povrede [podnosioca predstavke] opisane u medicinskoj dokumentaciji su bile zaliječene zajedno i pojedinačno u roku od osam dana. Ne može se očekivati da povrede koje je doživio imaju za posljedicu invaliditet ili ozbiljno pogoršanje zdravlja.

2. Na osnovu dostupnih medicinskih nalaza, može se dokazati da je tijelo primilo tri nepenetrativna udarca najviše srednje jačine (*közepesnél nem nagyobb erejű tompa erőhatás*).

Jedan udarac je pogodio površinu gornjih sekutića, očigledno u trenutku kada usne nijesu pokrivale zube. Usta su verovatno bila otvorena pošto su tri sekutića postala rasklimana, a gornja usna nije povrijeđena.

Jedan udarac je mogao pogoditi površinu oba ručna zgloba, do čega je skoro sigurno došlo usljed vezivanja lisicama.

Jedan udarac je pogodio trbušni zid, pri čemu se verovatno radilo o udarcu otvorenom šakom.

Ne može se isključiti mogućnost da su povrede dijagnostikovane u medicinskim dokumentima nastupile u vrijeme koje [podnosilac predstavke] navodi, tokom akcije policije.

Može se reći da se, sa stanovišta sudske medicine, definitivno može isključiti mogućnost da su istinite tvrdnje [podnosioca predstavke] o stepenu i ozbiljnosti zlostavljanja koje je navodno doživio. Ovakav zaključak je potkrijepljen činjenicom da bi [podnosilac predstavke], da je zaista duže vrijeme bio ozbiljno zlostavljan tako što je udaran pesnicama i nogama po tijelu, on takođe imao, po cijelom tijelu, povrede kao što su podlivi pokrivenih mekih djelova tijela. Uz to, kao posljedicu navodnog povlačenja po podu, on bi takođe imao povrede epitela donjih ekstremiteta.

Međutim, na osnovu medicinske dokumentacije, može biti dokazano samo vezivanje lisicama. Uz ovo, moguće je da je u predjelu usta i u predjelu trbušnog

zida primio po jedan nepenetrativan udarac srednje jačine. I direktan udarac koji je nanio čovjek (*ütés*) i udarac do kojeg je došlo usljed obaranja ili pada (*ütődés*) su jednako mogli izazvati ove povrede, što znači da su one lako mogle biti izazvane tokom policijske akcije u kojoj je primjenjena fizička sila kako bi se izvršilo vezivanje liscicama.

3. Izvještaji ljekara ne potvrđuju navode [podnosioca predstavke] o krvarenju iz nosa.“

23. Istražna služba je 27. jula 1999. obustavila postupak u vezi sa optužbama podnosioca predstavke protiv policije. Oslanjajući se na gore citirani izvještaj ljekara, Istražna služba je zaključila da je bilo nemoguće dokazati tvrdnje podnosioca predstavke, dok je njegovo pritvaranje bilo opravdano pošto se opirao zakonitim mjerama policije.

24. Osmog avgusta 1999. podnosilac predstavke je Javnom tužilaštvu u Budimpešti podnio žalbu protiv odluke da se obustavi istraga.

25. Javno tužilaštvo je 24. septembra 1999. odbilo žalbu podnosioca predstavke. Ono je navelo da su, prema medicinskoj dokumentaciji u predmetu – i suprotno njegovim tvrdnjama iz krivične prijave – povrede podnosioca predstavke bile zaliječene za osam dana. Pored toga, pošto su njegove tvrdnje bile nespojive sa nekim od izjava svjedoka, Javno tužilaštvo nije vidjelo razlog da odstupi od zaključaka Istražne službe.

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

26. Podnosilac predstavke se žalio da ga je policija zlostavljala, a da istraga u vezi sa njegovim pritužbama povodom toga nije bila odgovarajuća, što predstavlja povredu člana 3 Konvencije, koji glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

A. Argumenti podnosioca predstavke

27. Podnosilac predstavke je naveo da je nekoliko osoba prisustvovalo incidentu u tržnici i da su povrede koje je kasnije zadobio u policiji bile zabilježene u izvještaju ljekara. On je naglasio da mišljenje sudsko-medicinskog vještaka ne isključuje mogućnost da su njegove tvrdnje istinite.

28. U vezi sa adekvatnošću istrage, podnosilac predstavke je ukazao na to da je krivični postupak protiv osumnjičenih počinilaca bio obustavljen uprkos činjenici da je on identifikovao dvojicu policajaca koji su ga napali i da je prepoznao njihova lica među nekoliko fotografija koje su mu bile pokazane; fotografija trećeg osumnjičenog policajca nije bila među ovim fotografijama.

B. Argumenti Države

29. Kad je u pitanju sadržina pritužbi, Država je navela da nije bilo uvjerljivih dokaza koji bi potkrijepili navode podnosioca predstavke o zlostavljanju koje su izvršili policajci. Ona je istakla da su, prema mišljenju sudsko-medicinskog vještaka od 24. marta 1999, povrede podnosioca predstavke jednostavno mogle biti izazvane silom koja je upotrijebljena kako bi se savladao otpor zakonitim mjerama policije, a ne zlostavljanjem. Vještak je jasno isključio mogućnost da su istinite tvrdnje podnosioca predstavke o razmjerama i ozbiljnosti njegovog zlostavljanja. Kada je opisivao moguće uzroke povreda, vještak je primijetio da su one mogle biti posljedica obaranja.

30. Kad je u pitanju adekvatnost istrage, Država je istakla da je sprovedeno valjano istraživanje. Ono je uključivalo saslušanje nekoliko svjedoka i pribavljanje mišljenja vještaka. Istraga je morala biti obustavljena zbog nedostatka uvjerljivih dokaza. Mišljenje vještaka je bilo od ključnog značaja za predmet, pošto je predstavljalo osnov za zaključak Istražne službe da tvrdnje podnosioca predstavke o zlostavljanju ne mogu biti dokazane i da iz tog razloga postupak treba da bude obustavljen.

Pored toga, suprotno tvrdnjama podnosioca predstavke, policajci koji su ga navodno zlostavljali su bili identifikovani tokom istrage. Postupak je obustavljen zbog nedostatka zadovoljavajućih dokaza kojim bi se potkrijepile tvrdnje podnosioca predstavke, a ne zato što su počinio ostali nepoznati.

31. Ukratko, Država je tvrdila da u ovom predmetu ni materijalni ni proceduralni zahtjevi iz člana 3 nijesu bili povrijeđeni.

C. Ocjena Suda

32. Kao što je Sud isticao u mnogim prilikama, član 3 štiti jednu od osnovnih vrijednosti demokratskog društva. Čak i u najtežim okolnostima, kao što su borba protiv terorizma i kriminala, Konvencija apsolutno zabranjuje mučenje ili nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje. Za razliku od većine materijalnih odredbi Konvencije i Protokola br. 1 i 4, član 3 ne predviđa izuzetke i derogacija ovog člana nije dozvoljena na osnovu člana 15 čak ni u slučaju javne opasnosti koja prijeti opstanku nacije.

Sud podsjeća da zlostavljanje mora dostići minimalni stepen ozbiljnosti da bi spadalo u opseg člana 3. Procjena ovog minimuma je relativna: zavisi od svih okolnosti slučaja, kao što su trajanje postupanja, njegove fizičke i psihičke posljedice i, u nekim slučajevima, pol, starost i zdravstveno stanje žrtve. U pogledu osobe lišene slobode, primjena sile koja nije bila zaista neophodna usljed ponašanja te osobe narušava ljudsko dostojanstvo u načelu predstavlja povredu prava garantovanog članom 3 (vidi *Assenov i drugi protiv Bugarske*, presuda od 28. oktobra 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII, str. 3288, st. 93–94).

33. Sud zapaža da je sudsko-medicinski vještak potvrdio samo dio navodnih povreda podnosioca predstavke, tačnije rasklimavanje gornjeg desnog sekutića i oba lijeva sekutića, podlive na oba ručna zgloba i hiperemiju na lijevoj strani trbušnog zida (vidi gore stav 22). Međutim, za Sud su i samo ove povrede dovoljno ozbiljne da bi mogle predstavljati zlostavljanje koje spada u opseg člana 3. Ostaje da se vidi da li, u skladu sa članom 3, Država može biti smatrana odgovornom za ove povrede.

1. Navodno zlostavljanje koje je izvršila policija

34. Sud napominje da je specijalista sudske medicine kog je angažovala Istražna služba utvrdio da je podnosilac predstavke bio vezan lisicama i zaključio da su nepenetrativni udarci srednje jačine, do kojih je moglo doći usljed udarca ili obaranja ili pada, mogli izazvati povrede u predjelu usta i trbušnog zida. Podnosilac predstavke tvrdi da su ove povrede izazvali policajci kada su ga udarali i šutirali.

35. Sud smatra da je, pošto nije osporavano – ni od strane sudsko-medicinskog vještaka ni od strane Države u njenim napomenama – da je podnosilac predstavke bio žrtva nekakvog oblika nasilja 22. decembra 1998, pravično pretpostaviti da je on gore navedene povrede zadobio tog dana i da one imaju veze sa njegovim privođenjem u Odjeljenje policije.

36. Sud zapaža da je, prema izjavama svjedoka koje je prikupila Budimpeštanska istražna služba, podnosilac predstavke bio vučen kroz tržnicu. Međutim, sudsko-medicinski vještak je iznio mišljenje da bi takav postupak policije izazvao povrede epitela donjih ekstremiteta, što nije bio slučaj.

Osim toga, iz izjava svjedoka se ne može zaključiti da li je podnosilac predstavke bio oboren s nogu ili se sam bacio na zemlju pružajući otpor.

Niko od svjedoka nije rekao da je vidio da policajci udaraju podnosioca predstavke.

Na kraju, mišljenje ljekara koje su pribavili nadležni organi izgleda ne potkrepljuje tvrdnje podnosioca predstavke da su ga policajci više puta udarili dok je bio u njihovom vozilu ili da ga je više osoba tuklo i šutiralo dok je bio pritvoren.

U ovakvim okolnostima, Sud smatra da je na osnovu dokaza koje ima pred sobom nemoguće utvrditi da li je povrede podnosioca predstavke izazvala policija primjenom sile koja je bila višeg intenziteta nego što je bilo neophodno da bi se savladao njegov otpor zakonitoj mjeri policije, ili tokom onesposobljavanja i odvođenja u policijsku stanicu ili tokom zadržavanja u stanici.

2. Adekvatnost istrage

37. Sud ipak smatra da, uzeti zajedno, medicinski dokazi, svjedočenje podnosioca predstavke i činjenica da je on bio zadržan u Odjeljenju policije duže od tri sata daju razloga za razumnu sumnju da ga je policija zlostavljala.

38. Sud podsjeća da, kada pojedinac iznese dokazivu tvrdnju o tome da su ga policajci ili drugi slični državni službenici ozbiljno zlostavljali, nezakonito i u suprotnosti sa članom 3, ta odredba, tumačena zajedno sa opštom obavezom države propisanom u članu 1, da „jemči svakome u [svojoj] nadležnosti prava i slobode određene ... Konvencijom“, zahtijeva da bude sprovedena djelotvorna zvanična istraga. Takva istraga treba da bude podobna da dovede do toga da odgovorni budu identifikovani i kažnjeni. Ukoliko ne bi bilo tako, opšta pravna zabrana mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja bi, uprkos svom suštinskom značaju, bila nedjelotvorna u praksi i bilo bi moguće da u nekim slučajevima službena lica krše prava osoba nad kojima imaju kontrolu bez ikakvog rizika da budu kažnjena.

39. Sud napominje da su vlasti povodom pritužbe podnosioca predstavke sprovele istragu njegovih navoda. On, međutim, nije ubijeđen da je ova istraga bila dovoljno detaljna i djelotvorna da bi zadovoljila gore pomenute zahtjeve postavljene članom 3.

40. Sud smatra da je za žaljenje to što izgleda da ljekar koji je pregledao podnosioca predstavke poslije njegovog privođenja u Odjeljenje policije nije saslušan tokom istrage. Dokazi koje bi ovaj ljekar pružio bi bili od najvišeg značaja za odlučivanje o tome da li su povrede koje je podnosilac predstavke zadobio nastale prije ili poslije njegovog odvođenja u Odjeljenje policije. U slučaju da su nastale prije odvođenja, razumno bi se moglo smatrati da su nastale kao rezultat upotrebe sile potrebne da bi se savladao otpor podnosioca predstavke, a ako su nastale poslije odvođenja u policijsku stanicu, na Državi bi bilo da pruži prihvatljivo objašnjenje o tome kako je podnosilac predstavke, tada u potpunosti pod vlašću policije, doživio povrede (vidi *Ribitsch protiv Austrije*, presuda od 4. decembra 1995, Series A no. 336, str. 26; st. 34).

Međutim, istražni organi su ograničili svoje istraživanje na pribavljanje naknadnog mišljenja ljekara, koje iz očiglednih razloga nije odgovorilo na pitanje da li je podnosilac predstavke imao povrede pre dolaska u Odjeljenje policije.

41. Sud takođe konstatuje tvrdnju podnosioca predstavke da je, kada je bio saslušavan tokom istrage, prepoznao dvojicu policajaca koji su ga napali i pokazao njihove fotografije među fotografijama koje su mu bile pokazane; ipak, fotografija trećeg navodno umiješanog policajca nije bila među ovim fotografijama. Sud ne smatra da su uvjerljivi argumenti Države prema kojim je istraga obustavljena zbog nedostatka dokaza, a ne zbog toga što izvršioци nijesu bili identifikovani. On smatra da je suočavanje svih osumnjičenih sa podnosiocem predstavke moglo doprinijeti razjašnjenju događaja.

42. Štaviše, Sudu se čini da osumnjičeni policajci, iako ih je podnosilac predstavke identifikovao, nijesu ni bili saslušani tokom istrage. Prema mišljenju Suda, ovaj nedostatak u postupku za koji Država nije pružila objašnjenje

lišio je podnosioca predstavke svake mogućnosti da ospori opis događaja koji su dali navodni počinioци.

43. Imajući ovo u vidu, Sud smatra da je usljed izostanka detaljne i djelotvorne istrage povodom dokazive tvrdnje podnosioca predstavke o tome da su ga policajci zlostavljali došlo do povrede člana 3 Konvencije.

II. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

44. Član 41 Konvencije glasi:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.“

A. Šteta

45. Podnosilac predstavke je tražio 1.200.000 mađarskih forinti (HUF) zbog fizičkih i mentalnih patnji koje je doživio prilikom incidenta.

46. Država smatra da je zahtjev podnosioca predstavke razuman.

47. Sud smatra da se može razumno smatrati da je podnosilac predstavke pretrpio nematerijalnu štetu usljed patnji i frustracije koje je izazvala neadekvantost istrage povodom njegovih pritužbi. Vršeci procjenu na pravičnoj osnovi, Sud usvaja zahtjev podnosioca predstavke u cjelosti i dodjeljuje mu 4.700 eura (EUR) po ovom osnovu.

B. Sudski troškovi

48. Podnosilac predstavke je tražio 220.000 HUF na ime troškova angažovanja advokata, koji je naplatio 22 radna sata, i 105.000 HUF za troškove nastale u vezi sa prevođenjem dokumenata, sve ukupno 325.000 HUF.

49. Država nije komentarisala ovaj zahtjev podnosioca predstavke.

50. Prema praksi Suda, podnosilac predstavke ima pravo na naknadu sudskih troškova samo u onoj meri u kojoj je pokazao da su ovi troškovi zaista nastali i da su bili neophodni i razumni u pogledu njihove visine. U ovom predmetu, uzimajući u obzir informacije kojima raspolaže i gore navedene kriterijume, Sud smatra da je razumno da dodijeli cjelokupan traženi iznos, tj. 1.300 EUR na ime troškova nastalih u vezi sa postupkom pred Sudom.

C. Kamata

51. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na prosječnoj kamatnoj stopi na kredite Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ NAVEDENIH RAZLOGA, SUD JEDNOGLASNO

1. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 3 Konvencije zbog toga što vlasti nijesu sprovele djelotvornu istragu povodom tvrdnji podnosioca predstavke o njegovom zlostavljanju;
2. *Zaključuje*
 - (a) da tužena Država treba da plati podnosiocu predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu sa članom 44, stav 2 Konvencije, sljedeće iznose, izražene u nacionalnoj valuti tužene Države po kursu važećem na dan izvršenja:
 - (i) 4.700 EUR (dvije hiljade i sedamsto eura) na ime nematerijalne štete;
 - (ii) 1.300 EUR (hiljadu i tristo) na ime sudskih troškova;
 - (iii) iznos bilo kog poreza naplativog na gore pomenute iznose;
 - (b) da će od dana isteka pomenuta tri mjeseca do isplate na navedenu svotu biti zaračunavana kamata koja se plaća samo na glavnici po stopi koja odgovara povećanoj kreditnoj i kamatnoj stopi Evropske centralne banke, dodatno uvećanoj za tri procentna poena.

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i dostavljena stranama u postupku 16. decembra 2003, u skladu sa pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

T. L. Early
zamjenik sekretara

J.-P. Costa
predsednik

PREDMET MASLOVA I NALBANDOV PROTIV RUSIJE
(predstavka br. 839/02)

PRESUDA
Strazbur, 24. januar 2008.

U predmetu *Maslova i Nalbandov protiv Rusije*,

Evropski sud za ljudska prava (Prvo odjeljenje), koji je zasijedao u vijeću u sljedećem sastavu:

L. LOUCAIDES, *predsjednik*,
N. VAJIĆ,
A. KOVLER,
E. STEINER,
K. HAJIYEV,
D. SPIELMANN,
S. E. JEBENS, *sudije*,
i S. NIELSEN, *sekretar Odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenoj sjednici 3. januara 2008,
donosi sljedeću presudu, usvojenu istog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 839/02) protiv Ruske Federacije, koju je u skladu sa članom 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) podnijelo dvoje ruskih državljana, Olga Yuryevna Maslova (u daljem tekstu „podnositeljka predstavke“) i Fedor Vartanovich Nalbandov (u daljem tekstu „podnosilac predstavke“), 10. jula 2001. Njih su pred sudom zastupale Y. Kirsanova i O. Shepeleva, advokati iz grada Njižnjeg Novgoroda (*Nizhniy Novgorod*).

2. Vladu Rusije (u daljem tekstu „Država“) je u početku zastupao P. Laptev, bivši zastupnik Vlade Ruske Federacije pred Evropskim sudom za ljudska prava, a kasnije njena nova zastupnica, V. Milinchuk.

3. Podnosioci predstavke su tvrdili, konkretno, da su ih državni službenici zlostavljali 25. novembra 1999. i da u vezi sa tim događajem nije sprovedena djelotvorna istraga, što je suprotno članovima 3, 6 i 13 Konvencije.

4. Odlukom od 12. decembra 2006. Sud je predstavku proglasio prihvatljivom u jednom dijelu.

5. I podnosioci predstavke i Država su podnijeli svoje pisane napomene (pravilo 59, st. 1).

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

6. Podnosioci predstavke su rođeni 1980, odnosno 1982. godine i žive u gradu Njižnjem Novgorodu.

A. Osnovni podaci

7. Između 4. i 24. novembra 1999. podnositeljka predstavke je imala status svjedoka u slučaju ubistva koje su zajednički istraživali policija i tužilaštvo.

8. Izgleda da su nju ovi organi više puta pozivali da bi dala dokaze Odjelenju unutrašnjih poslova Njižegorske opštine (*Нижегородское районное управление внутренних дел* – u daljem tekstu „policajska stanica“).

9. Čini se takođe da je u nekom trenutku tokom istrage osumnjičeni B. izjavio da je podnositeljka predstavke bila u posjedu stvari koje su pripadale ubijenoj osobi.

10. Prema navodima podnositeljke predstavke, istražitelj Zh. ju je pozvao da dođe 25. novembra 1999. u 12:30 (u podne). Država je tvrdila da je nju pozvao policajac K, a ne istražitelj Zh.

B. Događaji od 25. novembra 1999. godine

11. Podnosioci predstavke su priložili sljedeći opis događaja. Država nije dala bilo kakav konkretan komentar u vezi sa ovim.

1. *Saslušanje pred policajcima Kh. i K.*

12. Podnositeljka predstavke je stigla u policijsku stanicu na vrijeme i bila je ispitivana. Saslušanje su započeli policajci Kh. i K. i ono se odvijalo u kancelariji br. 63 u policijskoj stanici.

13. Policajci su od nje zahtijevali da prizna da je dobila stvari koje su bile u vlasništvu ubijene osobe. Kada je ona odbila da to uradi, oni su počeli da viču i prijete da će pokrenuti krivični postupak protiv nje. Uzeli su njen fudbalski šal i njime je nekoliko puta udarili po licu.

14. Onda je K. napustio kancelariju, a Kh. ostao u njoj nasamo sa podnositeljkom predstavke. On je zaključao vrata iznutra i počeo da primjenjuje fizičku i psihološku prinudu. Kh. je okovima koji se vezuju za palčeve vezao ruke podnositeljke predstavke i udarao je po glavi i obrazima. On ju je silovao koristeći kondom, a onda je prinudio na oralni seks.

15. Prekinula ga je buka u hodniku i lupanje na vrata. Njoj je tada dozvoljeno da ode u kupatilo i uredi se.

2. *Suočavanje sa osumnjičenim B. i događaji u naredna tri sata*

16. Oko 14 časova podnositeljka predstavke je suočena sa osumnjičenim B. U njegovom prisustvu, ona je ipak ponovo negirala svoju umiješanost u ubistvo.

17. Onda su Kh. i K. vezali palčeve podnositeljke predstavke i više puta je udarili u stomak. Stavili su joj gas masku preko lica i gušili je zatvarajući dovod vazduha. Kh. i K. su takođe puštali struju kroz žice koje su bile povezane sa njenim mindušama. Ove radnje su bile praćene pokušajima da se dobije priznanje.

18. Izgleda da je na kraju podnositeljka predstavke priznala da je dobila stvari o kojima je bila riječ i pristala da na papiru napiše priznanje. Pošto je bila uzrujana i nije uspjela da piše kako treba, morala je da pokuša dvaput. Priznanje je bilo adresirano na lokalnog opštinskog tužioca.

19. Kh. i K su onda rekli da bi majka podnositeljke predstavke trebalo da donese njenu svesku sa brojevima telefona njenih prijatelja i poznanika.

20. Podnositeljka predstavke je nazvala svoju majku u 16.40 i ona i podnosilac predstavke su došli u policijsku stanicu i donijeli traženu svesku. Majka podnositeljke predstavke i podnosilac predstavke su ostali u holu blizu kancelarije br. 63.

21. U 17 časova je S, istražitelj lokalnog tužilaštva, došao u kancelariju br. 63. On je od podnositeljke predstavke čuo da je ona navijač CSKA iz Moskve i počeo je da je vrijeđa i udara po glavi šalom podnosioca predstavke, zahtijevajući od nje da psuje ovaj klub.

3. *Saslušanje podnositeljke predstavke pred istražiteljem Zh.*

22. Nešto kasnije Kh. je odveo podnositeljku predstavke u kancelariju br. 3 Tužilaštva Njižegorodske opštine grada Njižnjeg Novgoroda (*Прокуратура Нижегородского района г. Нижний Новгород* – u daljem tekstu „Opštinsko tužilaštvo“), koje se nalazilo u zgradi u kojoj je i policijska stanica.

23. Zh, istražitelj Opštinskog tužilaštva, ispitivao je podnositeljku predstavke u vezi sa njenim priznanjem.

24. Kako bi na nju izvršili dodatni pritisak, istražitelji su istovremeno uhapsili i pritvorili njenu majku. Izgleda da je majka podnositeljke predstavke u pritvoru provela dva sata.

4. *Događaji između 18.30 i 19 časova*

25. Prema navodima podnosioca predstavke, oko 18.30 časova istražitelj S. je bio u holu i vidio ga. S. je od podnosioca predstavke na grub način tražio

da napusti zgradu, šutnuo ga po bedrima, gurnuo prema izlazu, a zatim ga sustigao i ugurao u kancelariju br. 54 u kojoj su bila dvojica neidentifikovanih policajaca.

26. Onda je S. zaključao vrata iznutra, nekoliko puta udario podnosioca predstavke po gornjem dijelu tijela, a nekoliko puta ga je po glavi i trupu udario i njegovim šalom sa obilježjima Fudbalskog kluba CSKA iz Moskve.

27. S. je doveo podnosioca predstavke u kancelariju br. 7 i, u prisustvu Kh. i istražitelja M, nastavio da ga tuče, zahtijevajući od njega da psuje Fudbalski klub CSKA iz Moskve. Kada je ovaj to odbio, S. mu je šalom omotao vrat i počeo da ga davi, istovremeno ga udarajući po trupu. Podnosilac predstavke je na kraju prestao da pruža otpor.

28. Poslije toga, M, Zh. i Kh. su poslali podnosioca predstavke u obližnju radnju da im kupi alkohol, cigarete i hranu, a po povratku je izbačen iz zgrade.

5. *Događaji između 19 i 22.30 časova*

29. Oko 19 časova, S. i M. su došli u kancelariju br. 3 u kojoj je istražitelj Zh. dovršavao saslušanje podnositeljke predstavke. Kad je saslušanje završeno, oni nijesu pustili podnositeljku predstavke da izađe i počeli su da piju alkohol. Prema navodima podnositeljke predstavke, njenim molbama da izađe nije udovoljeno.

30. Na njenu molbu, podnositeljka predstavke je odvedena do kupatila na trećem spratu zgrade, gde je neuspješno pokušala da isiječe vene zgloba lijeve šake.

31. Ona se vratila u kancelariju br. 3 i u sljedeća dva sata su je silovali Zh, S. i M. Izgleda da su koristili kondome i da su poslije silovanja krpama očistili prostoriju. Izgleda da je Kh. napustio kancelariju kad se podnositeljka predstavke vratila iz kupatila i nije učestvovao u silovanju.

32. U 21 čas S. je otišao i tokom sljedećeg sata Zh. i M. su nastavili da siluju podnositeljku predstavke. Oko 22 časa su je pustili.

6. *Događaji poslije 22.30 časova*

33. U 22.30 podnositeljka predstavke je stigla do stana svog poznanika R. B. Ubrzo zatim njoj su se pridružili I. A. i E. A. Poslije razgovora, E. A. poziva roditelje podnositeljke predstavke i govori im da će R.B. i I.A. otići s njom u bolnicu.

34. U 1.20 sljedećeg dana oni su došli u bolnicu br. 21 i podnositeljka predstavke je medicinskom tehničaru rekla da je bila silovana u policijskoj stanici. Medicinski tehničar i ljekar je nijesu pregledali i savjetovali su joj da se obrati odjeljenju za sudsku medicinu. Podnositeljka predstavke je to odbila jer je ovo odjeljenje bilo suviše blizu policijske stanice. Onda su joj savetovali da ode u odjeljenje u drugoj opštini. Izgleda da podnositeljka predstavke to nije uradila.

C. Krivična istraga

35. Čini se da se 26. novembra 1999. podnositeljka predstavke obratila tužilaštvu tvrdeći da je bila mučena i silovana. Tužilaštvo grada Njižnjeg Novgoroda (*ūпокураїура і. Нїжний Новіорог*) je u vezi sa ovim pokrenulo krivični postupak i sprovelo istragu. Podnosilac predstavke je u ovom postupku imao status oštećenog.

36. Dvadeset i petog aprila 2000. godine Kh, Zh. i M su okrivljeni za izvršenje krivičnih djela kažnjivih prema članovima 131, 132 i 286 Krivičnog zakonika.

37. Optužnica protiv Kh, Zh. i M. je potpisana 5. jula 2000. i suđenje je povjereno Sudu Njižgorodske opštine grada Njižnjeg Novgoroda (*Нїжеіородський районний суд і. Нїжний Новіорог* – u daljem tekstu „Opštinski sud“).

38. U optužnici je navedeno da je Kh. okrivljen da je mučio i silovao podnositeljku predstavke, zlostavljao podnosioca predstavke, zlopotrijebio položaj i narušio ugled službe (vidi događaje opisane gore u stavovima 12–15, 16–21, 25–28 i 29–32). Zh. je okrivljen da je silovao i seksualno zlostavljao podnositeljku predstavke, zlopotrijebio položaj i narušio ugled službe (vidi stavove 22–24 i 29–32). Kad je u pitanju S, on je okrivljen da je zlostavljao podnositeljku i podnosioca predstavke i tako zlopotrijebio položaj i narušio ugled službe (vidi stavove 16–21 i 25–28), te silovao i seksualno zlostavljao podnositeljku predstavke, pa i na taj način zlopotrijebio položaj i narušio ugled službe (vidi stavove 29–32). M. je okrivljen da je silovao i seksualno zlostavljao podnositeljku predstavke i zlopotrijebio položaj i narušio ugled službe (vidi stavove 29–32). Navedena krivična djela okrivljenih bila su određena članovima 131, stavovi 1 i 2(b), 132, stavovi 1 i 2(b) i 286, stav 3(a, b) Krivičnog zakonika.

39. Izgleda da su okrivljeni negirali umiješanost u ova krivična djela, ćutali i odbili da daju uzorak urina ili sperme za ispitivanje.

40. Zaključci iz optužnice su uglavnom načinjeni na osnovu dokaza koje su dali podnositeljka i podnosilac predstavke, koji su identifikovali navodne počinioce i dali veoma detaljne opise događaja.

41. Optužnica se takođe poziva na izjave svjedoka B, koji je čuo Kh. kako više i jecaje podnositeljke predstavke, a kasnije i vidio da je podnositeljka predstavke bila uplakana i potištena. B. je takođe citirao riječi Kh, koji je navodno rekao da je podnositeljka predstavke „slomljena“ i da je sve priznala.

42. Postojale su, takođe, izjave svjedoka R. B, E. A. i I. A, medicinskog tehničara i ljekara, roditelja podnositeljke predstavke, majke podnosioca predstavke i radnika prodavnice koji je prodao hranu i alkohol podnosiocu predstavke (vidi gore stav 28).

43. Ostali dokazi uključuju predmete prikupljene tokom pretraživanja prostorija u policijskoj stanici i tužilaštvu, samooptužujuću pisanu izjavu

podnositeljke predstavke za koju je vještak rekao da je napisana „drhtavom rukom“ (vidi stav 18), medicinski nalaz koji potvrđuje da je podnositeljka predstavke pokušala da presiječe vene (vidi stav 30), izvještaj o forenzičkim ispitivanjima i druge dokaze. Izgleda da je nekoliko drugih ljudi, koji su prethodno bili krivično gonjeni i za čije predmete su bili zaduženi okrivljeni, dalo dokaze koji potvrđuju da su okrivljeni koristili sprave za mučenje, kao što su gas maska, žice sa strujom i okovi.

44. Prema nalazima forenzičkog ispitivanja br. 650 od 31. decembra 1999, na odjeći koju je Kh. nosio 25. novembra 1999. pronađeni su tragovi ćelija vaginalnog epitela iste antigenske grupe koju ima podnositeljka predstavke. Istraga je takođe potvrdila da Kh. i njegova supruga imaju drugačije antigenske grupe.

45. Tokom pretrage prostorija izvršene 27. novembra 1999. istražni organi su pronašli dva korišćena kondoma, jedan u dvorištu policijske stanice i drugi skriven pod prozorom kancelarije br. 3 u tužilaštvu.

46. Izgleda da je samo jedan od pronađenih kondoma mogao biti forenzički ispitan. Genomsko ispitivanje je otkrilo prisustvo vaginalnih ćelija, za koje se sa 99,9999% sigurnosti može reći da su pripadale podnositeljki predstavke, kao i spermatozoide i ćelije muške uretre.

47. Tokom iste pretrage u dvorištu policijske stanice otkrivene su dvije krpe na kojima je bilo tragova sperme.

48. Pored toga, forenzičko ispitivanje je pokazalo da je na odjeći koju je podnositeljka predstavke navodno nosila na dan incidenta bilo tragova sperme.

D. Prvostepeni postupak

49. Tokom preliminarne razmatranja predmeta 16. avgusta 2000, brani-lac okrivljenih je ukazao na različite procesne greške u istrazi i zatražio da se predmet vrati na dopunu istrage.

50. Istog dana Opštinski sud je usvojio njegov zahtjev i vratio predmet na dopunu istrage.

51. Sud je zaključio da su istražni organi tokom istrage počinili ozbiljne povrede pravila postupka kojim su povrijedili prava okrivljenih i proglasio većinu dokaza u predmetu nedopuštenim.

52. Konkretno, u odluci se navode brojne netačnosti i nedostaci u vođenju predmeta, uključujući nepoštovanje posebne procedure za otvaranje istrage protiv službenika tužilaštva i činjenicu da Kh, Zh, S. i M. nijesu u postupku imali status okrivljenih do 24. aprila 2000, što je značilo da su skoro sve istražne radnje (pretrage, isleđivanja, postupci identifikacije, analize vještaka itd.) prije tog dana sprovedene uz povredu njihovog prava na odbranu, te su dokazi izvedeni na taj način proglašeni nedopuštenim.

E. Postupak po žalbi i postupak nadzora¹

53. U postupku po žalbi tužioca, Oblasni sud u Njižnjem Novgorodu (*Нижегородский Областной Суд* – u daljem tekstu „Oblasni sud“) je 13. oktobra 2000. potvrdio odluku Opštinskog suda od 16. avgusta 2000.

54. Neutvrđenog dana u septembru 2001. podnositeljka predstavke je predsjedništvu Oblasnog suda podnijela žalbu protiv odluka od 16. avgusta i 13. oktobra 2000, zahtijevajući da one budu ponovo razmotrene u postupku nadzora.

55. Njen zastupnik je 1. oktobra 2001. uložio sličnu žalbu Vrhovnom sudu Ruske Federacije (*Верховный Суд РФ* – u daljem tekstu „Vrhovni sud“).

56. Pošto je razmotrilo predmet, predsjedništvo Oblasnog suda je 6. juna 2012. odbilo zahtjev podnosilaca predstavke da odluke budu ponovo razmotrene u postupku nadzora.

57. Izgleda da je sličnu odluku 21. juna 2012. donio i Vrhovni sud.

F. Obustavljanje krivičnog postupka

58. Oblasno tužilaštvo (*Нижегородская областная прокуратура*) je 12. januara 2001. razmotrilo predmet i utvrdilo da su optužbe u osnovi bazirane na nedosljednim i neuvjerljivim tvrdnjama podnositeljke predstavke, da su dokazi u cijelom predmetu nepovezani, i zaključilo da tokom istrage nijesu prikupljeni jaki dokazi protiv okrivljenih.

59. Ono je takođe uzelo u obzir zaključke iz sudskih odluka od 16. avgusta i 13. oktobra 2000. i primjetilo da su „višestruke povrede pravila i naročito nepoštovanje postupaka i pravila kojim se uređuje vođenje krivičnih postupaka protiv posebnih subjekata – istražitelja tužilaštva – dovele do toga da predmet nema izgleda da dovede do utvrđivanja odgovornosti, pošto se čini da je nemoguće otkloniti posljedice do kojih je došlo usljed povreda pravila tokom istrage“. Iz ovih razloga, odlučeno je da se krivični postupak obustavi. U odluci se navodi da o njoj treba obavijestiti podnositeljku predstavke i okrivljene i da na nju može biti uložena žalba višem tužilaštvu.

60. Dopisom od 19. juna 2001. godine (br. 15/1–1018–99) Oblasno tužilaštvo je odgovorilo na žalbu podnositeljke predstavke protiv odluke od 12. januara 2001, potpuno prihvatajući obrazloženja i zaključke iz te odluke. U dopisu nije spomenuta mogućnost ulaganja žalbe sudu protiv ove odluke Oblasnog tužilaštva.

61. Prema navodima Države, istraga u ovom predmetu je ponovo otvarana i obustavljena.

1 Postupak nadzora u ruskom krivičnom pravu je postupak u kom se preispituje odluka koja je već postala pravosnažna. Ima sličnosti sa postupkom po vanrednim pravnim ljevakovima u našem pravu (prim. prev.).

62. Oblasno tužilaštvo je 30. avgusta 2002. poništilo svoju odluku od 12. januara 2001. kojom je obustavilo krivični postupak i poslalo predmet na dopunsku istragu. Ono je navelo nedostatak pravne kvalifikacije radnji koje su izvršene u odnosu na podnosioca predstavke kao manu te odluke.

63. Opštinsko tužilaštvo je 16. oktobra 2002. prekinulo istragu u krivičnom postupku, zbog nedostatka dokaza o krivičnom djelu i zbog toga što nije dokazana bilo kakva umješanost policije i službenika tužilaštva.

64. Izgleda da je ova odluka naknadno poništena, ali je 24. februara 2002. Opštinsko tužilaštvo ponovo prekinulo postupak zbog nedostatka dokaza o krivičnom djelu.

65. Zastupnik podnositeljke predstavke je pred Opštinskim sudom 19. septembra 2004. osporio odluku od 24. februara 2002. godine. Presudom od 28. septembra 2004. Opštinski sud je potvrdio odluku, u potpunosti se priklanjajući njenom obrazloženju. Ovu presudu je 29. oktobra 2004. u postupku po žalbi potvrdio Oblasni sud.

66. Oblasno tužilaštvo je 29. aprila 2005. ipak odlučilo da nastavi postupak.

67. Međutim, prema navodima podnositeljke predstavke, postupak je ponovo prekinut 28. juna 2005.

68. Država je navela da je 22. avgusta 2005. postupak nastavljen. Okrivljeni su uložili žalbu protiv ove odluke. Opštinski sud je 22. novembra 2005. ukinuo odluku o obnavljanju postupka kao nezakonitu. Oblasni sud je potvrdio ovu odluku Opštinskog suda 30. decembra 2005. Zatim je zamjenik glavnog državnog tužioca podnio zahtjev za sprovođenje postupka nadzora u vezi sa odlukama od 22. novembra i 30. decembra 2005.

69. Oblasni sud je 1. februara 2007. u postupku nadzora razmotrio i odbio zahtjev tužioca, ali je primjetio da je odluku od 30. decembra 2005. donijelo sudsko vijeće koje nije bilo formirano u skladu sa zakonom, pa je vratio predmet Oblasnom sudu na novo odlučivanje po žalbi.

70. Rezultat ovog postupka ostaje nejasan, ali se čini da nijesu napravljene dalji koraci u postupku protiv policajaca i istražitelja.

II. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO

A. Moguća krivična dela

71. Član 131, u stavovima 1 i 2(b) Krivičnog zakonika Ruske Federacije propisuje da će se kazniti kaznom zatvora do petnaest godina onaj ko izvrši krivično djelo silovanja u grupi, bez obzira na to da li je ono bilo organizovano i bez obzira na to da li je ono bilo planirano.

72. Član 132, u stavovima 1 i 2(b) propisuje da će se kazniti kaznom zatvora do 15 godina onaj ko počinu prisilne seksualne radnje izvršene u grupi,

bez obzira na to da li su one bile organizovane i bez obzira na to da li su one bile planirane.

73. Član 286, stav 3 (a, b) propisuje da će se kazniti kaznom zatvora do tri godine onaj ko izvrši zloupotrebu položaja koristeći se sredstvima prinude ili prijetnjom sredstvima prinude, bez obzira na to da li je koristio oružje ili druge specijalne naprave.

B. Saslušavanje svjedoka (Zakonik o krivičnom postupku iz 1960, koji je bio na snazi u relevantno vrijeme)

Član 155

„Svjedok se na ispitivanje poziva pisanim obavještenjem koje se uručuje njemu lično ili, u njegovom odsustvu, odraslom članu njegove porodice...

Obavještenje treba da sadrži ime osobe koja se poziva kao svjedok, podatke o tome gdje, pred kim, kog dana i u koje vrijeme treba da se pojavi i o posljedicama koje povlači nedolazak. Svjedok takođe može biti pozvan sredstvima poput telefona i telegrama.“

Član 157

„Ispitivanje svjedoka bi trebalo sprovesti u mjestu u kom se vodi istraga. Istražitelj može odlučiti da sasluša svjedoka u mjestu u kom se taj svjedok nalazi.“

C. Zvanična istraga krivičnih djela

74. Prema članovima 108 i 125 Zakonika o krivičnom postupku, krivičnu istragu može pokrenuti istražitelj tužilaštva na zahtjev pojedinca ili na inicijativu samih istražnih organa. Član 53 Zakonika propisuje da osoba koja je pretrpjela štetu koja je posljedica krivičnog djela ima status žrtve i može učestvovati u krivičnom postupku kao oštećeni. Tokom istrage oštećeni može prilagati dokaze i podnositi zahtjeve, a kada se istraga završi može imati pristup svim podacima iz predmeta.

75. Prema članovima 210 i 211 Zakonika, tužilac je nadležan za cjelokupan nadzor nad istragom. Konkretno, tužilac može narediti da se sprovede određena istražna radnja, da predmet pređe iz nadležnosti jednog u nadležnost drugog istražitelja ili da se postupak ponovo otvori.

76. Prema članu 209 Zakonika, istražitelj koji je vodio istragu može obustaviti postupak zbog nedostatka dokaza o krivičnom djelu. Na takvu odluku moguće je uložiti žalbu višem tužiocu ili sudu. Sud može odrediti ponovno otvaranje krivične istrage ako smatra da je sprovedena istraga bila nepotpuna.

77. Član 210 Zakonika predviđa da tužilac može ponovo otvoriti predmet ako „postoji osnov“ da to uradi. Jedini izuzetak u ovom pogledu su predmeti u kojim je nastupila zastarjelost krivičnog gonjenja.

78. Član 161 Zakonika, kao opšte pravilo, propisuje da podaci prikupljeni tokom istrage nijesu javni. Istražni organi mogu odobriti objavljivanje ovih podataka ako objavljivanje ne ometa vođenje istrage i ne ugrožava prava i legitimne interese osoba uključenih u postupak. Podaci koji se tiču privatnog života strana u postupku ne mogu se objavljivati bez njihovog pristanka.

79. Članom 42 Zakona o tužilaštvima i Uredbom br. 44 glavnog državnog tužioca od 26. juna 1998. propisana je posebna procedura za vođenje krivičnih postupaka protiv službenika zaposlenih u tužilaštvu. Konkretno, postoji spisak službenika koji mogu pokrenuti takav postupak.

D. Pravni lijekovi protiv nezakonitih radnji službenih lica u građanskom pravu

80. Građanski zakonik Ruske Federacije, koji je stupio na snagu 1. marta 1996, predviđa mogućnost nadoknade za štetu nastalu usljed postupka ili propusta Države (član 1069). Članovima 151 i 1099–1101 Građanskog zakonika predviđa se mogućnost naknade nematerijalne štete. Član 1099 konkretno propisuje da nematerijalna šteta mora biti nadoknađena nezavisno od bilo kakve naknade materijalne štete.

PRAVO

I. PRETHODNI PRIGOVOR DRŽAVE

81. Država je obavijestila Sud da je krivični postupak protiv navodnih izvršilaca na nacionalnom nivou još u toku i uzdržala se od davanja bilo kakvih komentara u vezi sa ovim predmetom.

82. U mjeri u kojoj ovakva napomena može biti shvaćena kao prigovor u vezi sa propustom podnosilaca predstavke da iskoriste raspoložive domaće pravne lijekove, Sud zapaža da tužena Država nije tvrdila da su domaća pravna sredstva koja su izabrali i koristili podnosioci predstavke kako bi pred nacionalne vlasti iznijeli svoje probleme bila nedjelotvorna ili na drugi način neodgovarajuća.

83. On dalje zapaža da se podnositeljka predstavke u vezi sa događajima od 25. novembra 1999. prvi put požalila sljedećeg dana, 26. novembra 1999. godine. Poslije toga je predmet nekoliko puta zaključivan i ponovo otvaran. Dvadeset drugog avgusta 2005, dakle pet godina i skoro devet mjeseci od dana kada se prvi put obratila vlastima, krivični postupak je bio ponovo otvoren, a 14. februara 2007, na dan kada je tužena Država priložila svoja dodatna zapažanja, krivični postupak je još uvek bio u toku, u fazi istrage. U odsustvu činjenica koje bi ukazivale suprotno, Sud smatra da je Država imala dovoljno vremena na raspolaganju da odgovori na pritužbe podnosilaca predstavke sprovodeći istragu na nacionalnom nivou. Pored toga, podnosioci predstavke

su uredno učestvovali u postupku i u predmetu nema ničeg što bi ukazivalo na to da su oni propustili da koriste sve dostupne pravne lijekove na nacionalnom nivou kako bi se žalili na, za njih, nepovoljne odluke u tom predmetu.

84. Imajući u vidu gore navedeno, Sud smatra da su podnosioci predstavke ispunili zahtjev da svi pravni lijekovi na nacionalnom nivou moraju biti iscrpljeni i odbija prigovor Države.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE U ODNOSU NA PODNOSITELJKU PREDSTAVKE

85. U vezi sa članom 3 Konvencije podnositeljka predstavke se žalila da su je 25. novembra 1999. policajci i službenici tužilaštva više puta silovali i zlostavljali. Ona se takođe žalila da vlasti u vezi sa ovim nijesu sprovele odgovarajuću istragu. Član 3 Konvencije propisuje:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

A. Napomene strana u postupku

86. Država se nije složila sa pritužbama i tvrdnjama podnositeljke predstavke, pa je navela da je 29. aprila 2005. Oblasno tužilaštvo nastavilo istragu o događajima 25. novembra 1999. Ona je u tom trenutku smatrala da nije moguće dalje komentarisati optužbe podnositeljke predstavke. Takođe, u svojim dodatnim napomenama, Država se uzdržala od komentarisanja merituma pritužbi podnositeljke predstavke.

87. Podnositeljka predstavke je ostala pri svojim pritužbama. Konkretno, ona je tvrdila da u predmetu postoji dovoljno dokaza o njenom zlostavljanju i mučenju i da istraga koja je usljedila nije ispunjavala zahtjeve postavljene članom 3, u njegovom proceduralnom smislu.

B. Ocjena Suda

88. Sud smatra primjerenim da na početku razmatra navode podnositeljke predstavke u onom dijelu u kojem se odnose na proceduralni aspekt člana 3 Konvencije, a da se zatim okrene razmatranju pitanja u vezi sa materijalnim aspektom ove odredbe Konvencije.

1. *Navodna neadekvatnost istrage*

(a) **Postojanje dokazive tvrdnje o zlostavljanju**

89. Sud na početku zapaža da se podnositeljka predstavke u vezi sa događajima od 25. novembra 1999. državnim organima obratila sljedećeg dana. Istražni organi su sproveli pretrage prostorija na mjestu na kom se incident

dogodio i pronašli dva upotrijebljena kondoma i dvije krpe na kojim je bilo tragova sperme. Četvorica umješanih službenih lica su formalno okrivljeni 25. aprila 2000, optužnica je bila zaključena 5. jula 2000. i predmet je upućen sudu na odlučivanje o meritumu.

90. Imajući u vidu dokaze koje su istražni organi prikupili u ranoj fazi istrage i činjenicu da su domaće vlasti smatrale ove dokaze dovoljno ozbiljnim da na njima zasnivaju krivične optužbe protiv navodno umješanih službenih lica i da na osnovu njih upute predmet na suđenje, Sud smatra da je dokaziva tvrdnja podnositeljke predstavke o tome da su je državni službenici ozbiljno zlostavljali.

(b) Opšta načela koja se odnose na djelotvornost istrage

91. Sud ponovo ističe da, kada pojedinac iznese dokazivu tvrdnju o tome da ga je policija zlostavljala, u suprotnosti sa članom 3, ta odredba, tumačena zajedno sa opštom obavezom države propisanom u članu 1, da „jemči svakome u [svojoj] nadležnosti prava i slobode određene ... Konvencijom“, zahtijeva sprovođenje djelotvorne zvanične istrage. Sud dalje smatra da je silovanje za žrtvu zločin očigledno ponižavajućeg karaktera i stoga podsjeća na proceduralnu obavezu države u ovom kontekstu (vidi *S.W. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 22. novembra 1995, Series A no. 335-B; *C.R. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 22. novembra 1995, Series A no. 335-C; i *M.C. protiv Bugarske*, br. 39272/98, st. 153, ECHR 2003-XII). Djelotvorna zvanična istraga treba da bude podobna da dovede do toga da odgovorni budu identifikovani i kažnjeni (vidi *Assenov i drugi protiv Bugarske*, presuda od 28. oktobra 1998, *Reports* 1998-VIII, str. 3290, st. 102, i *Labita protiv Italije* [GC], br. 26772/95, st. 131, ECHR 2000-IV). Minimalni standardi u pogledu djelotvornosti, utvrđeni kroz praksu Suda, uključuju i zahtjeve da istraga mora biti nezavisna, nepristrasna, podvrgnuta kontroli javnosti, te da nadležni organi moraju postupati sa primjerenom pažnjom i brzinom (vidi, na primjer, *Isayeva i drugi protiv Rusije*, br. 57947/00, 57948/00 i 57949/00, st. 208–13, 24. februar 2005).

(c) Primjena ovih načela

92. Pitanje koje se stoga javlja je da li su vlasti postupale u skladu sa svojom obavezom da sprovedu djelotvornu zvaničnu istragu o događajima u vezi s kojim se vodi ovaj predmet.

93. U vezi sa ovim Sud zapaža da je istraga povodom tvrdnji podnositeljke predstavke započela čim je ona problem iznijela pred nadležne organe i da se, bar na prvi pogled, čini da su ovi organi postupali pažljivo i brzo. Tako su istražni organi pretražili mjesto na kom se incident desio, što je omogućilo da budu pronađena dva upotrijebljena kondoma i dvije krpe na kojim je bilo tragova sperme (vidi stavove 45 i 47). Oni su takođe ispitali moguće svjedoke

i naredili da se sprovedu neophodna forenzička ispitivanja predmeta koji su prikupljeni kao dokazi (vidi stavove 41, 42, 42 i 46). Dvadeset petog aprila 2000, svega pet meseci poslije incidenta, četvorica navodno umiješanih službenika su formalno okrivljena i već 5. jula 2000. optužnica je bila spremna, a predmet upućen sudu na odlučivanje o meritumu (vidi stav 37).

94. Sud, međutim, primjećuje da je sud poslije preliminarne razmatranja predmeta 16. avgusta 2000. otkrio nekoliko ozbiljnih povreda domaćih procesnih pravila kojim su povrijeđena prava okrivljenih, uključujući nepoštovanje posebne procedure za pokretanje istrage protiv službenika tužilaštva i činjenicu da navodno umiješana službena lica nijesu u postupku uživala status okrivljenih do 25. aprila 2000, što je dovelo do toga da svi prethodno prikupljeni dokazi u predmetu budu proglašeni nedopuštenim (vidi stav 52). Predmet je vraćen da bi se sprovedla nova istraga i kasnije ga je tužilaštvo obustavilo zbog, između ostalog, nemogućnosti da se otklone povrede pravila postupka na nacionalnom nivou koje su načinili istražitelji tokom prvih pet mjeseci istraživanja (vidi stavove 58 i 59). Zbog prirode dokaza koje je sud proglasio nedopuštenim, oni se izgleda nijesu mogli ponovo koristiti nakon vraćanja predmeta na dopunu istrage i u takvim okolnostima nije iznenađujuće da je krivični postupak na kraju obustavljen zbog nedostatka dokaza o krivičnom djelu.

95. Pošto je razmotrio okolnosti slučaja, Sud smatra da bi se zaista moglo prihvatiti da su vlasti preduzele odgovarajuće korake kako bi identifikovale i kaznile odgovorne za incident i, da nadležni organi nijesu učinili povrede procesnih pravila u prvih pet mjeseci nakon pokretanja postupka koje su, kao što su utvrdili domaći sudovi, dovele do toga da glavni dokazi budu proglašeni nedopustivim (vidi stavove 49, 51–52 i 58–59), postupak bi, kad je u pitanju proceduralni aspekt člana 3, nesumnjivo bio u skladu sa zahtjevima koji proističu iz ovog člana. Međutim, ostaje činjenica da su nadležni organi napravili procesne greške nepopravljive prirode koje su konačno dovele do bezizlazne situacije u krivičnom postupku protiv navodno umiješanih službenih lica.

96. U odsustvu bilo kakvog prihvatljivog objašnjenja za ove greške Države, Sud smatra da glavni razlog za ove greške leži u očiglednoj nekompetentnosti tužilaštva koje je vodilo istragu u periodu između 26. novembra 1999. i 5. jula 2000.

97. U skladu s tim, Sud smatra da je došlo do povrede člana 3 Konvencije zbog toga što nije sprovedena djelotvorna istraga u vezi sa navodima podnositeljke predstavke o zlostavljanju.

2. Navodno zlostavljanje koje su izvršili državni službenici

98. Sud će se sada okrenuti pitanju da li je podnositeljka predstavke bila podvrgnuta zlostavljanju, što je protivno članu 3 Konvencije.

(a) Opšta načela

99. Sud je mnogo puta istakao da član 3 Konvencije štiti jednu od osnovnih vrijednosti demokratskog društva i kao takav apsolutno zabranjuje mučenje ili nečovječno postupanje ili kažnjavanje (vidi, na primjer, *Aksoy protiv Turske*, presuda od 18. decembra 1996, *Reports* 1996-VI, str. 2278, st. 62, i *Aydın protiv Turske*, presuda od 25. septembra 1997, *Reports* 1997-VI, st. 81). Sud još ukazuje da, kao što je zaključio u mnogim prilikama, vlasti imaju obavezu da štite fizički integritet osoba lišenih slobode, i da u ocjeni dokaza on u načelu zahtijeva da zlostavljanje bude dokazano „van razumne sumnje“ (vidi *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 18. januara 1978, Series A no. 25, str. 64–65, st. 161). Tako se zlostavljanje može dokazati na osnovu postojanja dovoljno snažnih, jasnih i dosljednih zaključaka ili sličnih neoborivih pretpostavki. Kada jedino državni organi, u potpunosti ili u velikom dijelu, raspolazu informacijama o događajima koji su predmet postupka, kao što je to slučaj kada se radi o događajima u vezi sa osobama lišenim slobode koje su pod njihovom vlašću, postojaće snažna pretpostavka u korist tvrdnje da su za povrede nastale tokom zatvaranja odgovorni državni organi.

100. U stvari, može se smatrati da će teret dokazivanja ležati na vlastima, tj. da će one biti dužne da pruže zadovoljavajuće i uvjerljivo objašnjenje (vidi *Ribitsch protiv Austrije*, presuda od 4. decembra 1995, Series A no. 336, st. 34, i *Salman protiv Turske* [GC], br. 21986/93, st. 100, ECHR 2000-VII). Sud još ponavlja da, iako vodi računa o supsidijarnoj prirodi svoje uloge i obziriv je po pitanju preuzimanja uloge prvostepenog suda koji donosi zaključke o činjenicama, on ipak nije vezan zaključcima nacionalnih sudova i može odstupiti od njih ukoliko je to neizbježno u okolnostima konkretnog slučaja (vidi, na primjer, *Matyar protiv Turske*, br. 23423/94, st. 108, 21. februar 2002; uporedi sa *Edwards protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 16. decembra 1992, Series A no. 247-B, str. 12, st. 34, i *Vidal protiv Belgije*, presuda od 22. aprila 1992, Series A no. 235-B, str. 32–33, st. 33–34).

(b) Ocjena dokaza

101. U ovom predmetu, krivična istraga u vezi sa događajima od 25. novembra 1999. je dovela do toga da budu otkriveni dokazi, kao što su upotrijebljeni kondomi, od kojih se za jedan sa vjerovatnoćom od 99,9999% može reći da nosi tragove vaginalnih ćelija podnositeljke predstavke (vidi stav 46), i dvije krpe na kojim je bilo tragova sperme (vidi stav 47), kao i odjeća sa tragovima sperme koju je podnositeljka predstavke navodno nosila za vrijeme incidenta (vidi stav 48), odjeća koja pripada policajcu Kh, na kojoj je bilo tragova vaginalnog epitela iste antigenske grupe kao što je antigenska grupa podnositeljke predstavke (vidi stav 44), medicinski nalaz koji potvrđuje da je podnositeljka predstavke pokušala da prereže vene i rukom pisana samooptužujuća izjava podnositeljke predstavke (vidi stav 43), koji svi zajedno snažno

potkrjepljuju opis događaja koji je dala podnositeljka predstavke, i to kako u vezi sa navodnim višestrukim silovanjem, tako i u vezi sa zlostavljanjem koje su izvršili državni službenici. U stvari, ako se uzme u obzir da je optužnica od 5. jula 2000. bila zasnovana na, između ostalog, gore navedenim materijalnim dokazima, a imajući takođe u vidu broj odluka kojim se predmet ponovo otvara i zatvara, može se reći da su vlasti prihvatile da su tvrdnje podnositeljke predstavke bile uvjerljive.

102. Dalje, Sud podsjeća na svoje zaključke u vezi sa proceduralnim aspektom člana 3 Konvencije (vidi stavove 92–97), na činjenicu da su domaći sudovi proglasili gore pomenute dokaze nedopuštenim isključivo zbog proceduralnih grešaka (vidi stavove 51 i 52) i na to da ni Država u ovom postupku ni prethodno domaći organi nikada nijesu osporili ove dokaze kao netačne.

103. Shodno tome, Sud prihvata da su se događaji od 25. novembra 1999. odvijali onako kako ih je podnositeljka predstavke opisala.

(c) Ocjena o tome koliko je zlostavljanje bilo ozbiljno

104. Sud naglašava da je prihvatio činjenično stanje onako kako ga je opisala podnositeljka predstavke, tačnije da su nju državni službenici lišili slobode i tokom tog lišenja slobode više puta silovali i podvrgavali raznim drugim oblicima zlostavljanja, kao što su prebijanje, gušenje i elektrošokovi (vidi stav 105 i stavove 12–34 u poglavlju o činjenicama slučaja).

105. Sud napominje da, prema njegovoj ustaljenoj praksi, silovanje osobe koja je lišena slobode koje je izvršio državni službenik mora biti smatrano izuzetno teškim i gnusnim oblikom zlostavljanja, imajući u vidu lakoću s kojom izvršilac može iskoristiti ranjivost žrtve i činjenicu da ona teško može da se brani. Osim toga, silovanje na žrtvi ostavlja duboke rane psihološke prirode, na koje protok vremena ne djeluje kao na druge oblike fizičkog ili psihičkog nasilja. Žrtva takođe doživljava akutni fizički bol izazvan nasilnom penetracijom, što kod nje izaziva osjećanje fizičke i emotivne poniženosti i povrijeđenosti (vidi *Aydın*, gore citirano, st. 83).

106. Imajući u vidu gore navedeno, Sud je uvjeren da veliki broj akata fizičkog nasilja kojim je podnositeljka predstavke bila podvrgnuta (vidi stavove 13, 14, 21 i 31–32) i naročito svirepi akti višestrukog silovanja (vidi stavove 14 i 31–32) predstavljaju mučenje, tj. povredu člana 3 Konvencije.

III. NAVODNA POVREDA ČLANOVA 6 I 13 U ODNOSU NA PODNOSITELJKU PREDSTAVKE

107. Podnositeljka predstavke je iznijela pritužbu u vezi sa propustom vlasti da sprovedu odgovarajuću istragu povodom događaja od 25. novembra 1999. pozivajući se i na članove 6 i 13 Konvencije.

108. Imajući u vidu svoj zaključak o povredi proceduralnog aspekta člana 3 zbog izostanka djelotvorne istrage u vezi sa događajima od 25. novembra

1999. godine (vidi stav 97), Sud smatra da u okolnostima ovog slučaja ne postoje zasebna pitanja koja bi trebalo razmotriti u vezi sa članovima 6 i 13.

IV. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE U ODNOSU NA PODNOSIOCA PREDSTAVKE

109. Podnosilac predstavke se takođe žalio da su ga državni službenici zlostavljali 25. novembra 1999. i da u vezi sa tim nije sprovedena djelotvorna istraga. On se pozvao na član 3 Konvencije.

A. Napomene strana u postupku

110. Država se nije složila sa ovim pritužbama. Njena zapažanja bila su u suštini istovjetna onim koje je imala u vezi sa podnositeljkom predstavke (vidi stavove 86 i 87).

111. Podnosilac predstavke je ostao pri svojim pritužbama.

B. Ocjena Suda

1. *Navodna neadekvatnost istrage*

112. Sud zapaža da je podnosilac predstavke imao status oštećenog u postupku pokrenutom nakon što je podnositeljka predstavke 26. novembra 1999. prijavila incident (vidi stav 35). Pored toga, istražni organi su smatrali da su dokazi u ovom slučaju dovoljni ne samo da se pokrene postupak protiv Kh. i S. za zloupotrebu položaja i zlostavljanje podnosioca predstavke, već i da se u vezi sa ovim pripremi optužnica i predmet uputi na suđenje (vidi stav 37).

113. Imajući u vidu ove činjenice, Sud smatra da je dokaziva tvrdnja podnosioca predstavke da su ga državni službenici zlostavljali.

114. Sud ponovo ističe da, kada pojedinac iznese dokazivu tvrdnju o tome da ga je policija zlostavljala, u suprotnosti sa članom 3, ta odredba, tumačena zajedno sa opštom obavezom države propisanom u članu 1, da „jemči svakome u [svojoj] nadležnosti prava i slobode određene ... Konvencijom“, zahtijeva sprovođenje djelotvorne zvanične istrage (vidi prethodni citat u stavu 91). Stoga se postavlja pitanje da li su vlasti postupile u skladu sa svojom obavezom i sprovele djelotvornu zvaničnu istragu u vezi sa navodima o zlostavljanju o kojem je ovde riječ.

115. Sud podsjeća da je u odnosu na podnositeljku predstavke utvrdio povredu člana 3 Konvencije zbog različitih nedostataka i grešaka koje su načinili istražni organi u ovom istom krivičnom postupku (vidi stavove 92–97). Uzimajući u obzir ovaj zaključak Suda i činjenicu da obrazloženje dato u stavu 95 ove presude može da se odnosi i na podnosioca predstavke, Sud smatra

da je i zbog izostanka djelotvorne istrage povodom tvrdnji podnosioca predstavke da je bio zlostavljan došlo do povrede člana 3 Konvencije.

2. *Navodno zlostavljanje koje su izvršili državni službenici*

(a) **Ocjena dokaza**

116. Sud ponovo ističe svoju ustaljenu praksu prema kojoj vlasti imaju obavezu da štite fizički integritet osoba lišenih slobode, kao i to da prilikom ocjene dokaza on u načelu zahtijeva da zlostavljanje bude dokazano „van razumne sumnje“. Tako se zlostavljanje može dokazati na osnovu postojanja dovoljno snažnih, jasnih i dosljednih zaključaka ili sličnih neoborivih činjeničnih pretpostavki (vidi prethodne citate u stavovima 99–100).

117. Osvrćući se na okolnosti ovog slučaja, Sud zapaža da se podnosilac predstavke žalio da su ga policajci tukli i davili 25. novembra 1999, u periodu između 18.30 i 19 časova (vidi stavove 25–28). Sud primjećuje da bi bilo kakvo zlostavljanje izvršeno na način opisan od strane podnosioca predstavke ostavilo na njegovom tijelu tragove koje bi ljekar mogao da vidi i potvrdi. On dalje primjećuje da dokazi koje ima na raspolaganju ne sadrže nijedan ovakav medicinski dokaz i ne omogućavaju mu da „van razumne sumnje“ zaključi da su se događaji odvijali onako kako ih je opisao podnosilac predstavke.

118. Sud, međutim, napominje da je 12. decembra 2006. od Države zahtijevao da mu dostavi kopiju kompletnih spisa u predmetu u kom je otvorena istraga u vezi sa događajima od 25. novembra 1999, pošto je smatrao dokaze iz tog predmeta ključnim za utvrđivanje činjenica u ovom predmetu, naročito kad su u pitanju pomenute tvrdnje podnosioca predstavke. Država je na ovaj zahtjev odgovorila tako što je dostavila samo kopije procesnih odluka kojima se prekida i ponovo pokreće krivični postupak, odbivši da priloži bilo kakve druge dokumente.

119. Pošto za ovo odbijanje Država nije ponudila bilo kakvo prihvatljivo objašnjenje (vidi stavove 128–131 u nastavku), a imajući na umu gore citirana načela, Sud smatra da u vezi sa ovim pitanjem može izvlačiti zaključke iz samog načina na koji je Država postupila.

120. Sud smatra da je tokom postupka na nacionalnom nivou podnosilac predstavke na dosljedan i uvjerljiv način dao opis događaja od 25. novembra 1999, koji je pored toga potkrjepljen i dokazima koje su prikupili istražni organi. Dokazi koje su istražni organi prikupili bili su smatrani dovoljnim osnovom za pokretanje postupka protiv službenika Kh. i S. zbog zloupotrebe položaja i zlostavljanja podnosioca predstavke i za iznošenje pred sud krivičnog predmeta u vezi sa ovim događajima (vidi stavove 38–48). Sud takođe ističe da on nije vidio bilo kakav dokaz koji bi bacio sumnju na vjerodostojnost izjava ili podataka koje je podnosilac predstavke dao Sudu. Osim toga, ni domaći organi u postupku na nacionalnom nivou, ni Država u ovom postupku, nijesu ponudili drugačiji opis događaja.

121. Imajući u vidu gore navedeno i uzimajući u obzir prethodne zaključke koji se tiču nedostataka u istrazi i odluku da se prihvati opis događaja od 25. novembra 1999. koji je dala podnositeljka predstavke (vidi stavove 102–105), Sud prihvata i opis događaja od 25. novembra 1999. koji je dao podnosilac predstavke.

(b) Ocjena o tome koliko je zlostavljanje bilo ozbiljno

122. Sud napominje da je prihvatio činjenično stanje onakvo kakvim ga je predstavio podnosilac predstavke, tačnije da su ga državni službenici lišili slobode i tokom tog lišenja slobode udarali, šutirali i gušili (vidi stavove 25–27).

123. Pošto je uzeo u obzir sve okolnosti slučaja, kao što su trajanje zlostavljanja i njegove fizičke i psihičke posljedice, Sud zaključuje da, posmatrano u cjelini i cijeneći njegovu svrhu i ozbiljnost, zlostavljanje o kojem se ovde radi predstavlja nečovječno i ponižavajuće postupanje zabranjeno članom 3 Konvencije.

V. NAVODNE POVREDE ČLANOVA 6 I 13 U ODNOSU NA PODNOSIOCA PREDSTAVKE

124. Podnosilac predstavke se na izostanak odgovarajuće istrage žalio i pozivajući se na članove 6 i 13 Konvencije.

125. Imajući u vidu svoj gore navedeni zaključak o povredi proceduralnog aspekta člana 3 zbog izostanka djelotvorne istrage u vezi sa događajima od 25. novembra 1999. godine (vidi stav 117), Sud smatra da ne postoje zasebna pitanja koja bi trebalo razmotriti u vezi sa članovima 6 i 13.

VI. POŠTOVANJE ČLANA 38, STAV 1(a) KONVENCIJE

126. Sud ponovo ističe da je za djelotvorno funkcionisanje sistema pojedinačnih predavki ustanovljenog članom 34 Konvencije od najvišeg značaja da Države stvore sve neophodne uslove kako bi učinile mogućim valjano i djelotvorno razmatranje predavki (vidi *Tanrikulu protiv Turske* [GC], br. 23763/94, st. 70, ECHR 1999-IV). Ova obaveza od Država ugovornica zahtijeva da Sudu pruže sve neophodne usluge, bilo one u vezi sa utvrđivanjem činjenica putem posjete delegacije Suda teritoriji Države ugovornice, bilo one u vezi sa opštim obavezama koje se odnose na razmatranje predavki. Ako Država bez zadovoljavajućeg objašnjenja ne priloži podatke koje posjeduje, to može biti razlog ne samo za izvlačenje određenih zaključaka u vezi sa osnovanošću navoda podnosioca predstavke, već i za postavljanje pitanja da li tužena Država ispunjava svoje obaveze iz člana 38, stav 1(a) Konvencije (vidi *Timurtaş protiv Turske*, br. 3531/94, st. 66, ECHR 2000-VI). U slučaju kada se

u predstavci javlja pitanje djelotvornosti istrage, dokumenti iz krivične istrage su ključni za utvrđivanje činjenica i nedostatak ovih dokumenata može dovesti u pitanje pravilno razmatranje pritužbi, kako u fazi u kojoj se razmatra prihvatljivost predstavke, tako i pri odlučivanju o meritumu (vidi *Tanrikulu*, gore citirano, st. 70).

127. Sud napominje da je 12. decembra 2006. od Države zahtijevao kopiju spisa iz predmeta u kom je pokrenuta istraga o događajima od 25. novembra 1999. Dokaze koje sadrži taj predmet Sud je smatrao ključnim za utvrđivanje činjenica u predmetu koji se pred njim vodi. Država je na ovaj zahtijev odgovorila dostavljajući samo kopije procesnih odluka kojim je krivični postupak bio prekidani i ponovo nastavljan. Ona je odbila da priloži bilo kakve druge dokumente.

128. Sud napominje da Država nije pružila bilo kakvo objašnjenje kojim bi opravdala to što je Sudu uskratila podatke koje je on zahtijevao.

129. Uzimajući u obzir značaj saradnje tužene Države u postupku propisanom Konvencijom i teškoće povezane sa utvrđivanjem činjenica u predmetima kao što je ovaj, Sud smatra da Vlada Rusije nije ispunila svoje obaveze propisane članom 38, stav 1(a) Konvencije, pošto nije priložila kopije dokumenata u vezi sa događajima od 25. novembra 1999. godine.

VII. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

130. Član 41 Konvencije propisuje:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.“

A. Šteta

131. Podnositeljka predstavke je tražila 70.000 eura (EUR), a podnosilac predstavke 30.000 EUR na ime nematerijalne štete.

132. Država je tvrdila da bi samo utvrđivanje povrede prava u ovom predmetu predstavljalo dovoljno obeštećenje.

133. Sud napominje da je gore utvrdio da su vlasti podnositeljku predstavke podvrgle višestrukom silovanju i zlostavljanju, što predstavlja povredu člana 3 Konvencije. U vezi sa ovim članom on je takođe utvrdio da, što se tiče podnositeljke predstavke, nije bilo djelotvorne istrage povodom događaja od 25. novembra 1999. Uzimajući u obzir ozbiljnost povreda Konvencije, kao i svoju ustanovljenu praksu (vidi *Aydın*, gore citirano, st. 126–31, *Mikheyev protiv Rusije*, br. 77617/01, st. 163, 26. januar 2006, i *Selmouni protiv Francuske* [GC], br. 25803/94, st. 123, ECHR 1999-V), Sud podnositeljki predstavke dodeljuje cio traženi iznos, tj. 70.000 EUR na ime nematerijalne štete, uvećan za iznos poreza naplativih na ovaj iznos.

134. Kad je u pitanju podnosilac predstavke, utvrđeno je da su ga vlasti podvrgle nečovječnom i ponižavajućem postupanju, što predstavlja povredu člana 3 Konvencije, a ta odredba Konvencije je prekršena i usljed toga što nije bilo djelotvorne istrage. Imajući u vidu ove okolnosti, Sud na pravičnoj osnovi dodjeljuje podnosiocu predstavke iznos od 10.000 EUR na ime nematerijalne štete, uvećan za iznos poreza naplativih na ovaj iznos.

B. Sudski troškovi

135. Podnosioci predstavke nijesu tražili bilo kakvu naknadu u vezi sa sudskim troškovima, te im Sud shodno tome i ne dodeljuje naknadu na ime ovih troškova.

C. Kamata

136. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na povećanoj kreditnoj stopi Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ NAVEDENIH RAZLOGA, SUD JEDNOGLASNO

1. *Odbacuje* prethodni prigovor Države;
2. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 3 Konvencije u odnosu na podnositeljku predstavke zbog toga što nije sprovedena djelotvorna istraga u vezi sa događajima od 25. novembra 1999;
3. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 3 Konvencije zbog toga što je podnositeljka predstavke više puta silovana i zlostavljana dok se nalazila u rukama državnih službenika;
4. *Zaključuje* da, kad su u pitanju pritužbe podnositeljke predstavke zbog izostanka djelotvorne istrage, ne postoje zasebna pitanja koja treba razmotriti u vezi s članovima 6 i 13 Konvencije;
5. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 3 Konvencije u odnosu na podnosioca predstavke zbog toga što nije sprovedena djelotvorna istraga u vezi sa događajima od 25. novembra 1999;
6. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 3 Konvencije zbog toga što je podnosilac predstavke zlostavljan dok se nalazio u rukama državnih službenika;
7. *Zaključuje* da, kad su u pitanju pritužbe podnosioca predstavke zbog izostanka djelotvorne istrage, ne postoje zasebna pitanja koja treba razmotriti u vezi s članovima 6 i 13 Konvencije;
8. *Zaključuje* da Država nije postupala u skladu sa članom 38, stav 1(a) Konvencije, pošto je odbila da priloži dokumente koje je Sud zahtijevao;

9. *Zaključuje*

- (a) da tužena Država treba da plati podnositeljki predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu sa članom 44, stav 2 Konvencije, 70.000 EUR (sedamdeset hiljada eura) na ime nematerijalne štete, izraženo u ruskim rubljama po kursu važećem na dan izvršenja, uvećano za iznos poreza naplativih na taj iznos;
- (b) da tužena Država treba da plati podnosiocu predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu sa članom 44, stav 2 Konvencije, 10.000 EUR (deset hiljada eura), izraženo u ruskim rubljama po kursu važećem na dan izvršenja, uvećano za iznos poreza naplativih na taj iznos.
- (c) da će od dana isteka pomenuta tri mjeseca do isplate na navedenu svotu biti zaračunavana kamata koja se plaća samo na glavnici po stopi koja odgovara povećanoj kreditnoj i kamatnoj stopi Evropske centralne banke, dodatno uvećanoj za tri procentna poena;

10. *Odbija* ostatak zahtjeva podnosioca predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i poslata stranama u postupku 24. januara 2008, u skladu sa pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

S. Nielsen
sekretar

L. Loucaides
predsjednik

PREDMET ZEYNEP ÖZCAN PROTIV TURSKÉ
(predstavka br. 45906/99)

PRESUDA
Strazbur, 20. februar 2007.

U predmetu *Zeynep Özcan protiv Turske*,

Evropski sud za ljudska prava (Drugo odjeljenje), koji je zasijedao u vijeću u sljedećem sastavu:

F. TULKENS, *predsjednik*,

A. B. BAKA,

I. CABRAL BARRETO,

R. TÜRMEN,

M. UGREKHELIDZE,

A. MULARONI,

D. JOČIENĚ, *sudije*,

S. DOLLÉ, *sekretar Odjeljenja*,

pošto je razmatrao slučaj na zatvorenoj sjednici 30. januara 2007. godine, donosi sljedeću presudu, usvojenu istog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 45906/99) protiv Republike Turske koju je na osnovu člana 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) Sudu podnijela državljanka Turske, Zeynep Özcan (u daljem tekstu „podnositeljka predstavke“), 16. novembra 1998. godine.

2. Podnositeljki predstavke odobrena je pravna pomoć i zastupao ju je G. Saruhan, advokat iz Istanbula. Turska vlada (u daljem tekstu „Država“) nije odredila zastupnika za postupak pred Sudom.

3. Četvrtog novembra 2004. godine Sud je odlučio da proslijedi predstavku Državi. Oslanjajući se na član 29, stav 3, Sud je odlučio da će prihvatljivost i meritum predstavke razmatrati istovremeno.

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

4. Podnositeljka predstavke je rođena 1973. i živi u Istanbulu.

5. Tridesetog juna 1998. u 16.45 časova, B. Ç, poslodavac podnositeljke predstavke, podnijela je prijavu protiv nje. Optužila je imenom i prezimenom podnositeljku predstavke, koja je obavljala kućne poslove u njenom domu, da je ukrala nakit i novac.

1. *Hapšenje i policijsko zadržavanje podnositeljke predstavke*

6. U zapisniku o hapšenju sačinjenom 2. jula 1998. u 00.30 časova objašnjeno je da je prijavu zbog krađe novca i nakita protiv podnositeljke predstavke podnijela ljekarka kod koje je ona obavljala kućne poslove. U zapisniku je zabilježeno, između ostalog, da je podnositeljka predstavke uhapšena istog dana u 19.00 časova. Ona je potpisala zapisnik.

7. U zapisniku sa saslušanja koji je sačinjen istog dana u 3 časa, u skladu s članom 135 Zakonika o krivičnom postupku, navodi se da podnositeljka predstavke nije prihvatila pomoć advokata tokom ispitivanja i da je negirala optužbe za krađu. Izjavila je da je obavljala kućne poslove i da su u njenom odsustvu i druge osobe takođe dolazile kod njenog poslodavca.

8. Zapisnikom od 2. jula 1998. Direkcija za bezbjednost iz Kučukçekmedžea (*Küçükçekmeçe*) obavijestila je javnog tužioca i policijsku upravu da podnositeljka predstavke nije počinila krađu; i druge osobe takođe su raspolagale ključevima pomoću kojih su mogle ući u dom njenog poslodavca.

9. Drugog jula 1998. medicinski izvještaj koji je sačinio jedan ljekar sudske medicine ukazao je da je podnositeljka predstavke imala rane po tijelu (*izvještaj nečitljiv*).

10. Medicinski izvještaj od 3. jula 1998, koji je u 11.10 časova sačinio Institut za sudsku medicinu iz Kučukçekmedžea, na zahtjev Javnog tužilaštva Kučukçekmedžea, ukazao je da podnositeljka predstavke „ima modricu veličine 9x4 cm s unutrašnje strane i po sredini lijeve ruke, prednji dio modrice je crvenkaste boje, a zadnji ljubičaste, na sredini desne ruke nalazi se trouglasta modrica čije ivice nijesu vidljive, sredina je bjeličaste boje, a konture crvenkaste, na unutrašnjoj površini desnog lakta nalazi se modrica veličine 6x4 cm s malim petehijalnim krvarenjima, ispod lijeve jagodice nalazi se modrica veličine 1x2 cm. (...) Ljekar je smatrao da konstatovane povrede nijesu opasne po život podnositeljke predstavke i odredio je bolovanje od sedam dana“. U izvještaju je precizirano da iz iskaza podnositeljke predstavke proističe da je ona, dva dana prije toga, bila podvrgnuta zlostavljanju: bila je vezana, šamarana, ruke su joj bile stegnute i čupali su je za kosu.

11. Trećeg jula 1998. oko 19 časova, javni tužilac iz Kučukçekmedžea saslušao je podnositeljku predstavke i naredio da se ona pusti na slobodu.

12. Devetog jula 1998. Javno tužilaštvo je u pretkrivičnom postupku, pokrenutom na osnovu tvrdnji da je podnositeljka predstavke izvršila krađu, donijelo rješenje da se optužbe odbace.

2. *Krivični postupak protiv okrivljenih policajaca*

13. Trećeg jula 1998. podnositeljka predstavke je Javnom tužilaštvu u Kučukçekmedžeu podnijela krivičnu prijavu, tvrdeći da su je mučili policajci koji su bili odgovorni za njen pritvor u policiji. Prema prijavi, policajci su je mučili, vezali joj oči i tjerali je da prizna optužbe, zatim su je stavili u ćeliju gde su je drugi policajci udarali palicom, šamarali i udarali pesnicama. Pomoću palice su je podvrgli „palestinskom vješanju“. Skinuli su joj odjeću i prijetili joj silovanjem. Potom se onesvijestila.

14. Šesnaestog novembra 1998. Javno tužilaštvo u Kučukçekmedžeu naložilo je nižem javnom tužiocu da pokrene krivični postupak protiv Mehmeta Alija Karakullukçua i Hürdoğana Sakarya zbog „mučenja lica radi dobijanja priznanja“.

15. Optužnicom od 3. decembra 1998, primjenjujući član 243 Krivičnog zakonika, Javno tužilaštvo u Bakrkoju (*Bakırköy*) pokrenulo je krivični postupak protiv policajaca.

16. Četrnaestog juna 1999. godine krivični sud u Bakrkoju je održao prvo ročište. Sud je naredio suočavanje podnositeljke predstavke i okrivljenih policajaca. Podnositeljka predstavke je potvrdila da je jedno takvo suočavanje već održano pred javnim tužiocem iz Kučukçekmedžea i da je identifikovala okrivljene policajce. Krivični sud je odlučio da odloži pretres za 24. decembar 1999. godine jer okrivljeni policajci nijesu došli.

17. Istog dana, podnositeljka predstavke je podnijela zahtjev za naknadu štete.

18. Dvadeset četvrtog decembra 1999, u odsustvu okrivljenih policajaca, krivični sud je zatražio od Javnog tužilaštva da na sljedeće ročište pozove Mehmeta Alija Karakullukçua i da naredi da se dostavi fotografija Hürdoğana Sakarya.

19. Drugog juna 2000, u odsustvu okrivljenih policajaca, krivični sud je zatražio od prefekta Avçilara (*Avçılar*) da na sljedeće ročište pozove Mehmeta Alija Karakullukçua radi suočavanja s podnositeljkom predstavke, a ako on odbije da dođe, da ga uhapsi.

20. Na ročištu održanom 13. septembra 2000. godine, u odsustvu okrivljenih i poslije čitanja zapisnika sa prethodnih ročišta zbog promjene sastava suda, krivični sud je naredio da se dostavi fotografija Mehmeta Alija Karakullukçua.

21. Na ročištu održanom 23. marta 2001. godine, krivični sud je odbio zahtjev da se Mehmetu Aliju Karakullukçuu odredi pritvor.

22. Na ročištu održanom 10. septembra 2001. godine, u odsustvu okrivljenih i po čitanju zapisnika, krivični sud, čiji sastav se promenio, zatražio je od Javnog tužilaštva da ispita socijalno stanje i zaposlenje učesnika u postupku.

23. Na ročištu održanom 26. aprila 2002, pošto je konstatovao da okrivljeni nijesu prisutni i pošto je pročitao zapisnike s prethodnih ročišta, krivični sud je, u promijenjenom sastavu, zatražio da se ispita socijalno stanje i zaposlenje podnositeljke predstavke. Takođe je zatražio i platne izvode okrivljenih.

24. Četrnaestog juna 2002, na osnovu člana 243 Krivičnog zakonika, krivični sud je osudio policajce Mehmeta Alija Karakullukçua i Hürdoğana Sakaryu na kaznu zatvora od jedne godine i na privremenu zabranu vršenja javne službe u trajanju od tri mjeseca, zbog djela mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja podnositeljke predstavke, izvršenog s ciljem da od nje iznude priznanje. Zatim, oslanjajući se na član 59, stav 2 Krivičnog zakonika, i imajući u vidu njihov odnos prema djelu i njihovo ponašanje tokom postupka, sud je umanjio kaznu zatvora na deset meseci i zabranu vršenja javne službe na dva mjeseca i petnaest dana. Poslije toga, na osnovu člana 6 Zakona br. 647 koji se odnosi na izvršenje kazni, odredio je odlaganje izvršenja ove kazne. Dalje, odredio je da policajci isplate podnositeljki predstavke dve milijarde turskih lira [oko 1.406 evra (EUR)] na ime nematerijalne štete. Iz svojih razloga, sud je smatrao naročito da je podnositeljka predstavke:

„(...) bila ispitivana od strane okrivljenih, da je bila izložena pritisku da prizna da je počinila krivično djelo krađe, smještena je i zadržana u ćeliji 45 minuta, a kako i dalje nije priznala djela, okrivljeni su joj vezali ruke i stavili povez na oči, vezali je za ruke između dva metalna ormara i šamarali je, povrijeđena je na različite načine, suknja joj je skinuta pa obučena, potom je oslobođena iz tog položaja, ruke su joj odvezane i skinut joj je povez s očiju, i naređeno joj je da o svemu ovome nikome ne govori (...)“

25. Dvadeset devetog septembra 2004, sud je potvrdio presudu na koju je uložena žalba.

II. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO

26. Sud upućuje na prikaz domaćeg prava koji je dat u presudi *Batı i drugi protiv Turske* (br. 33097/96 i 57834/00, st. 96–100, CEDH 2004-IV).

27. Član 135 Zakonika o krivičnom postupku odnosi se na prava i obaveze koje tokom pritvora ima osoba lišene slobode.

28. Član 243 ranijeg Krivičnog zakonika predviđao je:

„Predsjednik i članovi suda ili nekog državnog organa ili bilo koji drugi činovnik koji, u cilju dobijanja priznanja krivičnog djela, muči ili zlostavlja, nečovječno postupi ili povređuje ljudsko dostojanstvo, kazniće se kaznom zatvora od najviše pet godina i trajnom ili privremenom zabranom vršenja javne funkcije.

Kazna izrečena prema članu 452, u slučaju kada djelo ima za posljedicu smrt, ili prema članu 456 u drugim slučajevima, biće uvećana od jedne trećine do jedne polovine.“

29. Član 59 starog Krivičnog zakonika predviđao je:

„Ako sud smatra da postoje i druge olakšavajuće okolnosti osim onih koje su predviđene zakonom (...), smrtna kazna zamijeniće se doživotnom kaznom zatvora, a ova posljednja, kaznom zatvora u trajanju od 30 godina.

Ostale kazne biće umanjene najviše za šestinu.“

30. Član 6, stav 1 Zakona br. 647 o izvršenju kazni glasi:

„Svako ko nikada nije bio osuđen (...) na neku kaznu osim novčane biće kažnjen (...) novčanom kaznom (...) i/ili kaznom zatvora u trajanju od jedne godine [maksimum] može da koristi pogodnost odlaganja izvršenja kazne, ako je sud, imajući u vidu sklonost [počinioca] da krši zakone, uvjeren da će on paziti da ne ponovi djelo ako mu se odobri takvo odlaganje(...).“

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

31. Podnositeljka predstavke tvrdi da je, dok je bila u pritvoru, bila izložena postupanju koje je u suprotnosti sa članom 3 Konvencije i žali se da nije imala na raspolaganju djelotvorno pravno sredstvo protiv nezakonitog postupanja organa reda. Član 3 glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

A. Prihvatljivost predstavke

32. Država objašnjava da je krivičnopravni postupak jedino djelotvorno sredstvo. Podnositeljka predstavke nije iscrpila sredstvo koje je imala na raspolaganju prema domaćem pravu u smislu da je ona svoju predstavku podnijela preuranjeno, 16. novembra 1998, a da nije sačekala kraj krivičnog postupka koji se vodi protiv policajaca. Štaviše, podnositeljka predstavke je propustila da obavijesti Sud da je krivični postupak okončan 8. septembra 2004. godine presudom kojom su policajci osuđeni. Država tvrdi da je za-kašnjela svaka pritužba koju je podnositeljka predstavke podnijela poslije 8. septembra 2004, a koja se odnosi na nedjelotvornost presude kojom su policajci osuđeni i da je Sud mora odbaciti, utoliko što ona u svojoj predstavi podnijetoj 16. novembra 1998. nije formulisala pritužbu na osnovu člana 13 Konvencije. Tvrdi da su navodi podnositeljke predstavke bez osnova i traži da ih Sud odbaci u skladu s članom 35 Konvencije.

33. Podnositeljka predstavke osporava tvrdnje Države. Imajući u vidu blagonaklonost sudskih vlasti i činjenicu da policajci nijesu bili osuđeni na djelotvoran način, kao i to da je odloženo izvršenje kazne koja im je izrečena, ona tvrdi da nije potrebno da budu iscrpljeni domaći pravni lijekovi.

34. Sud konstatuje da je podnositeljka podnijela predstavku 16. novembra 1998, dok je postupak bio u toku pred domaćim vlastima. Dalje nalazi da iz elemenata slučaja proističe, i prije proslijeđivanja predmeta Državi, da mu je podnositeljka predstavke dopisom od 7. novembra 2003. godine poslala kopiju presude krivičnog suda u Bakrkoju od 14. juna 2002. Dalje, u svojoj predstavi podnositeljka je istakla da je za vrijeme dok je bila u policijskom pritvoru bila podvrgnuta postupanju koje je u suprotnosti sa članom 3 Konvencije, kao i da ne postoji djelotvorno pravno sredstvo protiv samovoljnog postupanja organa reda. Sud primećuje da je predstavka bila proslijeđena Državi 4. novembra i da je u to vrijeme domaći postupak već bio završen, i to 29. septembra 2004. godine, dana kad je presudu donio Kasacioni sud. Shodno tome, podnositeljka predstavke je iskoristila domaća pravna sredstva prije nego što je predstavka proslijeđena Državi. Uz to, ona je obavijestila Sud o razvoju događaja u krivičnom postupku protiv policajaca.

35. Sud konstatuje da predstavka nije očigledno neosnovana u smislu člana 35, stav 3 Konvencije. On dalje konstatuje da nije neprihvatljiva ni po bilo kom drugom osnovu. Stoga mora biti proglašena prihvatljivom.

B. Meritum

36. U pogledu činjenica slučaja, Država iznosi da je sprovedena istraga i da je pokrenut krivični postupak protiv policajaca pred domaćim vlastima, koje su ih osudile na kaznu zatvora i na naknadu štete.

37. Podnositeljka predstavke osporava navode Države i ostaje pri svojim navodima. Ona objašnjava da je u svojoj predstavi podvukla da su policajci, koji su koristili mučenje kao metod ispitivanja, morali biti osuđeni na stroge kazne zatvora i isključeni iz vršenja javne službe. Ona tvrdi da su tokom postupka policajci uživali blagonaklonost vlasti: nijesu se pojavljivali na ročištima, samo su prikazane njihove fotografije; bili su osuđeni na blagu kaznu, a onda su imali pogodnost da im se odloži izvršenje kazne; nijesu se čak ni pojavili na ročištu da bi iznijeli odbranu i priznate su im olakšavajuće okolnosti. Ona smatra da je primjereno da se Država osudi na uvećani iznos naknade štete kako ne bi i dalje bila inertna u pogledu takvih djela. Prema podnositeljki predstavke, nije moguće spriječiti takve akte ako se u javnoj službi zadržavaju policajci koji su krivi za ta djela.

38. Sud konstatuje da je krivica policajaca u pogledu djela koja im se stavljaju na teret utvrđena pred domaćim vlastima (vidi gore stavove 24–25). Uz to, Sud procjenjuje da se, onako kako je formulisana od strane podno-

siteljke predstavke, pritužba koja se zasniva na nepostojanju djelotvornog pravnog leka protiv samovoljnog postupanja organa reda odnosi na pozitivnu obavezu da se zakonom zaštiti fizički i psihički integritet osobe. U skladu s tim, Sud će u ovom slučaju istražiti da li je poštovana pozitivna obaveza države koja proističe iz člana 3 Konvencije, koja se sastoji u tome da se preduzmu odgovarajuće mjere da se spriječi da osobe stavljene pod njenu kontrolu budu podvrgnute mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju (*Okkali protiv Turske*, br. 52067/99, st. 54, CEDH 2006-...).

39. U sistemu uspostavljenom Konvencijom, odavno je prihvaćeno da pravo predviđeno članom 3 da se ne bude podvrgnut mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju odražava jednu od suštinskih vrijednosti demokratskog društva. To pravo je apsolutno i ne podliježe nikakvoj derogaciji ni u kakvim okolnostima (*Selmouni protiv Francuske* [GC], br. 25803/94, st. 95, CEDH 1999-V, *Al-Adsani protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [GC], br. 35763/97, st. 59–60, CEDH 2001-XI, i *Söylemez protiv Turske*, br. 46661/99, st. 122, 21. septembar 2006).

40. Ipak, Sud ponovo ističe da, kada pojedinac iznese dokazivu tvrdnju o tome da su ga policajci ili drugi slični državni službenici ozbiljno zlostavljali, nezakonito i u suprotnosti sa članom 3, to zahtijeva da bude sprovedena djelotvorna zvanična istraga (*Assenov i drugi protiv Bugarske*, presuda od 28. oktobra 1998, Recueil des arrêts et décisions 1998-VIII, str. 3290, st. 102–103, i *Martinez Sala i drugi protiv Španije*, br. 58438/00, st. 156, 2. novembar 2004). Istraga mora biti takva da može dovesti ne samo do identifikovanja odgovornih lica, već i do njihovog kažnjavanja. Ukoliko ne bi bilo tako, opšta pravna zabrana mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja bi, uprkos svom suštinskom značaju, bila nedjelotvorna u praksi i bilo bi moguće da u nekim slučajevima službena lica krše prava osoba nad kojim imaju kontrolu bez ikakvog rizika da budu kažnjena (*Khachiev i Akaieva protiv Rusije*, br. 57942/00 i 57945/00, st. 177, 24. februar 2005).

41. Sud konstatuje da je u vrijeme kada su se odigrali događaji iz ovog predmeta Krivični zakonik predviđao da državni službenik čini krivično djelo ako podvrgne neku osobu mučenju (čl. 243 starog Krivičnog zakonika) ili zlostavljanju (čl. 245). U skladu s tim, Sud procjenjuje da je obaveza pravosudnih vlasti da iskoriste sva raspoloživa sredstva da osiguraju u praksi kao i u teoriji spriječavanje nezakonitih radnji kao što su one na koje ukazuje podnositeljka predstavke. Ovo je ključno da bi se izbjegao bilo kakav privid saučesništva, tolerisanja ili prećutnog odobravanja države zabranjenih radnji (vidi, *mutatis mutandis*, *Batı i drugi*, gore citirano, st. 146–147, i *Abdulsamet Yaman protiv Turske*, br. 32446/96, st. 55, 2. novembar 2004).

42. Svakako da pri određivanju kazni koje se primjenjuju na počiniocima krivičnih djela domaće vlasti imaju određeno polje slobodne procjene, koje kontroliše Sud. Isto tako, diskreciona ovlaštenja Države se odnose i na od-

vraćajući karakter kazne. S obzirom na to, u slučaju kad domaće vlasti utvrde da je podnositelj predstavke bio izložen mučenju, kao u ovom predmetu, Sud prilikom ispitivanja odluka ili disciplinskih mjera koje su domaće vlasti preduzele protiv počinilaca mora da uzme u obzir to da li takve mjere predstavljaju primjeren odgovor i da li se može smatrati da će u budućnosti imati odvrćajući efekat (*mutatis mutandis*, *M. C. protiv Bugarske*, br. 39272/98, st. 166, CEDH 2003-XII).

43. Sud će zato pažljivo proučiti činjenice ovog slučaja. Na osnovu medicinskih dokaza koji su mu predloženi i člana 243 starog Krivičnog zakonika, krivični postupak je pokrenut pred krivičnim sudom u Bakrkoju protiv policajaca koji su bili odgovorni za pritvaranje podnositeljke predstavke. Taj postupak je okončan osuđujućom presudom koju je pratilo odlaganje izvršenja kazne. Sud nije uvjeren da je krivični sud odmjerio ozbiljnost činjenica koje su stavljene na teret okrivljenima u njihovom svojstvu policajaca. Tačno je da su policajci osuđeni na kaznu zatvora od deset mjeseci i zabranu vršenja javne službe u trajanju od dva mjeseca i petnaest dana; ipak, njima je kao olakšavajuća okolnost uzeto ponašanje tokom postupka iako nikad nijesu prisustvovali ročištu. Potom su uživali pogodnost odlaganja izvršenja kazne. Sud zaključuje da su zakonske i represivne mjere predviđene domaćim pravom bile *de facto* korišćene kako bi se izbjeglo svako djelotvorno osuđivanje policajaca koji su krivično gonjeni. Ipak, Sud ističe da svrha takvih mjera mora biti stvarna zaštita ljudi, naročito tokom zadržavanja u policiji – a to je bilo vrijeme tokom kog je podnositeljka predstavke bila pod isključivom kontrolom policajaca – kao i preduzimanje djelotvornih mjera za kažnjavanje i spriječavanje zlostavljanja od strane državnih organa.

44. Uprkos težini optužbi koje su im stavljene na teret, policajci su nesmetano nastavili da obavljaju svoje funkcije u okviru policije. U tom smislu, na primjer, treba istaći da protiv njih u toku postupka, ni kasnije, nikada nije bila izrečena nijedna disciplinska mjera kojom bi bili trajno ili privremeno uklonjeni iz javne službe. Štaviše, i način na koji je postupak vođen pred krivičnim sudom, i kazna koja je potom izrečena policajcima, kazna koja u suštini predstavlja nekažnjivost, jesu elementi koji pokazuju loše postupanje Države u vezi sa sprovođenjem člana 3.

45. Shodno tome, Sud procjenjuje da se pokazalo kako su krivični i disciplinski sistem, onako kako su primjenjeni u ovom slučaju, daleko od strogog sistema i da nijesu mogli predstavljati nikakav faktor odvrćanja koji bi bio pogodan za efikasno spriječavanje zabranjenih radnji kao što su one na koje se žali podnositeljka predstavke. U konkretnim okolnostima ovog slučaja, Sud je stoga došao do zaključka da ishod krivičnog postupka protiv policajaca nije pružio adekvatan odgovor na povredu vrijednosti kojoj je posvećen član 3 Konvencije (*Okkalı*, gore citirano, st. 78).

46. Shodno tome, došlo je do povrede ovog člana.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 5 KONVENCIJE

47. Podnositeljka predstavke tvrdi da tokom hapšenja nije bila obaviještena o optužbama protiv nje. Ona se poziva na član 5, stav 1(c) Konvencije. Sud je odlučio da ispita ovu pritužbu iz ugla člana 5, stav 2 Konvencije, koji glasi:

„1. Svako ima pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti. Niko ne može biti lišen slobode osim u sljedećim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom: (...)

2. Svako ko je uhapšen mora biti obaviješten bez odlaganja i na jeziku koji razumije o razlozima za njegovo hapšenje i o svakoj optužbi protiv njega. (...)“

48. Država osporava ovu tezu.

49. Sud podsjeća da je članom 5, stavovima 1 i 2, predviđena elementarna garantija: svaka uhapšena osoba mora da zna razloge za svoje hapšenje. Integrisana u sistem zaštite koji nudi član 5, ona obavezuje da se takvoj osobi stavi do znanja, jednostavnim jezikom koji razumije, koji su pravni i činjenični razlozi da bude lišena slobode, kako bi ona mogla da pred sudom raspravlja o zakonitosti lišenja slobode na osnovu stava 4. Ona mora biti u prilici da koristi ove informacije „bez odlaganja“, ali policajac koji je uhapsi može i da joj ne pruži potpune informacije na licu mjesta. Prilikom odlučivanja o tome da li je dobila dovoljno informacija i da li ih je dobila na vrijeme, treba imati u vidu okolnosti svakog slučaja (*Fox, Campbell i Hartley protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 30. avgusta 1990, série A n° 182, str. 19, st. 40).

50. U ovom slučaju, Sud primjećuje da je policija uhapsila podnositeljku predstavke 2. jula 1998, na osnovu prijave njenog poslodavca od 30. juna 1998, koja ju je optužila po imenu i prezimenu da je ukrala nakit i novac u njenom domu dok je tamo obavljala kućne poslove. Policija je sačinila zapisnik o hapšenju koji nosi potpis podnositeljke predstavke i u kome su navedene tačke optužnice protiv nje. Sud stoga konstatuje da podnositeljka predstavke jeste bila obaviještena o razlozima za njeno hapšenje.

51. Iz toga slijedi da je ova pritužba očigledno neosnovana i mora biti odbačena na osnovu člana 35, stav 4 Konvencije.

III. NAVODNA POVREDA ČLANA 6 KONVENCIJE

52. Podnositeljka predstavke se žali što nije bila u mogućnosti da stupi u kontakt sa svojim advokatom dok je bila u pritvoru. Ona se poziva na član 6 Konvencije, koji u svojim relevantnim djelovima glasi:

„1. Svako, tokom odlučivanja (...) o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu (...) pred nezavisnim i nepristrasnim sudom (...)

3. Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća minimalna prava: (...)

c) da se brani lično ili putem branioca koga sam izabere ili, ako nema dovoljno sredstava da plati za pravnu pomoć, da besplatno dobije branioca po službenoj dužnosti kada interesi pravde to zahtevaju; (...)

53. Sud podsjeća da je osnovni smisao člana 6, sa stanovišta krivičnog prava, da se obezbijedi pravičan postupak pred „sudom“ nadležnim da odlučuje o „osnovanosti optužbe“, ali to ne znači da se ovaj član ne tiče i faza koje se odvijaju prije postupka presuđivanja. Zahtjevi iz člana 6, i prije svega njegovog stava 3, mogu da igraju ulogu i prije ocjenjivanja osnovanosti ako i u mjeri u kojoj njihovo inicijalno nepoštovanje nosi sa sobom rizik da će pravičnost postupka biti ozbiljno ugrožena (*Imbrioscia protiv Švajcarske*, presuda od 24. novembra 1993, série A n° 275, str. 13, st. 36).

Pravo predviđeno stavom 3(c) člana 6 predstavlja jedan od elemenata pojma pravičnog suđenja u krivičnopravnoj materiji, koji je sadržan u stavu 1. Sud podvlači da modaliteti primjene člana 6, stavova 1 i 3(c) za vrijeme istrage zavise od osobenosti postupka i okolnosti slučaja. Da bi se uvjerio da je rezultat koji se želi postići članom 6 – pravo na pravični postupak – ostvaren, treba u svakom slučaju ustanoviti da li je, gledajući cjelokupan postupak, okrivljeni zbog tog ograničenja bio lišen prava na pravično suđenje (*Söylemez*, gore citirano, st. 128).

54. U ovom slučaju, Sud nalazi da domaće vlasti nijesu pokrenule nikakav krivični postupak protiv podnositeljke predstavke u pogledu činjenica koje su dovele do njenog hapšenja. Jedno rješenje o obustavljanju postupka koje se odnosi na nju donijelo je 9. jula 1998. godine (vidi gore st. 12) javno tužilaštvo nadležno za djela koja su joj stavljena na teret.

55. Shodno tome, Sud nalazi da podnositeljka predstavke nema pravo da se poziva na status „žrtve“ u smislu člana 34 Konvencije kad je u pitanju povreda člana 6 Konvencije.

56. Iz toga slijedi da je pritužba nesaglasna *ratione personae* s odredbama Konvencije u smislu člana 35, stav 3 i da mora biti odbačena primjenom člana 35, stav 4.

IV. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

57. Prema članu 41 Konvencije,

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.“

A. Naknada štete

58. Oslanjajući se prije svega na uobičajenu tarifu po satu rada kućnih pomoćnica i ukazujući na teškoće koje ima u nalaženju takvog posla, podnositeljka predstavke zahtijeva 40.000 EUR na ime materijalne štete.

59. Ona traži od Suda da joj dodijeli naknadu štete na ime nematerijalne štete koju je pretrpjela.

60. Država osporava ove iznose.

61. Sud ne vidi uzročnu vezu između konstatovane povrede i navodne materijalne štete i odbija ovaj zahtjev.

62. S druge strane, imajući u vidu ekstremnu težinu ove povrede Konvencije, Sud procjenjuje da je ona pretrpjela nematerijalnu štetu koja ne može biti ispravljena samo ovom presudom (*Okkalı*, gore citirano, st. 82). Zasni-vajući svoju odluku na načelu pravičnosti, kao što to nalaže član 41, Sud joj odobrava 10.000 EUR na ime nematerijalne štete.

B. Sudski troškovi

63. Podnositeljka predstavke traži 10.000 novih turskih lira (YTL) [oko 4.900 EUR] za troškove postupka pred domaćim sudovima i 4.620 YTL [oko 2.300 EUR] za troškove postupka pred Sudom.

64. Država osporava ove iznose.

65. U ovom slučaju i imajući u vidu elemente koje ima pred sobom, Sud procjenjuje da je razumna suma od ukupno 3.500 EUR i dodeljuje je podno-siteljki predstavke, umanjenu za 715 EUR koje joj je Savjet Evrope dodijelio na ime pravne pomoći.

C. Zatezna kamata

66. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na prosječnoj kamatnoj stopi na kredite Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ TIH RAZLOGA, SUD, JEDNOGLASNO

1. *Proglašava* predstavku prihvatljivom u dijelu u kom se odnosi na član 3 Konvencije, i neprihvatljivom kad je u pitanju ostatak predstavke;
2. *Zaključuje* da je prekršen član 3 Konvencije;
3. *Zaključuje*
 - a) da tužena država treba da plati podnositeljki predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu s članom 44, stav 2 Konvencije, 10.000 EUR (deset hiljada evra) na ime nematerijalne štete i 3.500 EUR (tri hiljade pet stotina evra) na ime sudskih troškova, umanjeno za 715 EUR (sedam stotina petnaest evra) koje je dao Savjet Evrope na ime pravne po-moći, plus iznos bilo kog poreza naplativog na pomenute iznose, izraženo u novim turskim lirama po kursu koji važi na dan isplate;
 - b) da će od trenutka isteka gore navedenog roka od tri mjeseca do trenutka isplate na navedenu svotu biti zaračunavana prosta ka-

matna stopa koja će po vrijednosti odgovarati prosječnoj kamatnoj kreditnoj stopi Evropske centralne banke u periodu o kome je riječ, uvećanoj za tri procentna poena;

4. *Odbija* ostatak zahtjeva podnositeljke predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda je izrađena na francuskom jeziku i poslata stranama u postupku 20. februara 2007. godine u skladu s pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

S. Dollé
sekretar

F. Tulkens
predsjednica

PREDMET YEŞİL I SEVİM PROTIV TURSKÉ
(predstavka br. 34738/04)

PRESUDA

Ova verzija je ispravljena 14. novembra 2007.

u skladu s članom 81 Poslovnika Suda.

Strazbur, 5. jun 2007.

U predmetu *Yeşil i Sevim protiv Turske*,

Evropski sud za ljudska prava (Drugo odjeljenje), zasijedajući u vijeću u sljedećem sastavu:

F. TULKENS, *predsjednica*,
I. CABRAL BARRETO,
R. TÜRMEN,
M. UGREKHELIDZE,
V. ZAGREBELSKY,
A. MULARONI,
D. POPOVIĆ, *sudije*,
i S. DOLLÉ, *sekretar odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenoj sjednici 15. maja 2007. godine, donosi sljedeću presudu, usvojenu istog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 34738/04) protiv Republike Turske koju su na osnovu člana 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) Sudu podnijela dvojica državljana Turske, Hıdır¹ Yeşil i Hasan Sevim (u daljem tekstu „podnosioci predstavke“), 19. avgusta 2004. godine.

2. Podnosiocima predstavke, kojima je dodijeljena pravna pomoć, zastupao je F. N. Ertekin, advokat iz Istanbula. Turska Vlada (u daljem tekstu: „Država“) nije odredila zastupnika za postupak pred Sudom.

3. Podnosioci predstavke su se žalili da su bili žrtve postupanja koje je u suprotnosti s članom 3 Konvencije dok su bili pritvoreni u policiji. Takođe su tvrdili da vlasti nijesu na djelotvoran način reagovala na njihove tvrdnje o zlostavljanju, što je u suprotnosti s članovima 6 i 13 Konvencije.

¹ Ispravljeno 14. novembra 2007. Ime Hıdır Yeşil je bilo označeno kao: „Hidir Yeşil“.

4. Dvadeset četvrtog oktobra 2005. godine Sud je odlučio da predstavku prosljedi Državi. Oslanjajući se na član 29, stav 3, Sud je odlučio da će prihvatljivost i meritum predstavke razmatrati istovremeno.

ČINJENICE

OKOLNOSTI SLUČAJA

5. Podnosioci predstavke su rođeni 1972, odnosno 1954. godine i žive u Istanbulu.

6. Devetog septembra 1996. policija je zaustavila podnosiocima predstavke i odvela ih u pritvor u prostorijama Uprave za bezbjednost Istanbula, konkretno Odjeljenja za borbu protiv terorizma. Stavljeno im je na teret da su članovi jedne ilegalne organizacije, MKLP (Marksističko-komunističko-lenjinistička partija).

7. Desetog septembra 1996. republički tužilac pri Sudu za bezbjednost države u Istanbulu, odlučujući o zahtjevu šefa Odjeljenja za borbu protiv terorizma Uprave za bezbjednost, odredio je da podnosiocima predstavke pritvor bude produžen do 23. septembra 1996.

8. Osamnaestog septembra 1996. republički tužilac je saslušao podnosiocima predstavke, a oni su pred njim negirali optužbe koje su im stavljene na teret. Uz to, Yeşil je izjavio da nije dobrog zdravlja, a Sevim da su ga policajci u pritvoru zlostavljali.

9. Istog dana, republički tužilac je odredio da podnosiocima predstavke pregleda ljekar sudske medicine sa Instituta za sudsku medicinu u Istanbulu. U svom izvještaju od tog dana, ljekar je konstatovao da na tijelu Yeşila postoje paralelne povrede sa krastama veličine 1x3 cm na lijevoj strani grudi, kao i da je sposobnost pokretanja lijeve ruke umanjena. Konstatujući, pored toga, da je podnosilac predstavke tvrdio da je tučen, podvrgavan elektrošokovima, polivan vodom i da su mu stiskali testise, ljekar mu je odredio bolovanje od pet dana. Kad je u pitanju Sevim, ljekar sudske medicine je naznačio da je on trpio bolove i umanjenu pokretljivost cijelog tijela, a naročito lakta i zgloba lijeve ruke. Uz to je na stomaku imao modricu ljubičaste boje prečnika 3 cm i nedostajao mu je četvrti zub u gornjoj vilici. Konstatujući takođe da je podnosilac predstavke rekao da je tučen, vješan, polivan vodom i podvrgavan elektrošokovima, ljekar je naredio neurološka i urološka ispitivanja.

10. Istog dana, Sevim je neurološki i urološki pregledan, i na pregledima je ustanovljeno da nema patologije, a da postoje subjektivni bolovi u prstima. Zaključujući ova ispitivanja, ljekar sudske medicine mu je odredio deset dana bolovanja.

11. Takođe 18. septembra 1996, podnosioci predstavke su izvedeni pred pomoćnog sudiju pri Sudu za bezbjednost države u Istanbulu, koji ih je sa-

slušao i odredio im pritvor. Podnosioci predstavke su pred sudijom ponovili svoje navode o zlostavljanju tokom njihovog pritvaranja u policiji.

12. Četrnaestog oktobra 1996. godine, u okviru krivične istrage protiv policajaca odgovornih za policijsko zadržavanje podnosilaca predstavke, tužilac koji je bio zadužen za ovaj predmet proglasio se mjesno nenadležnim i poslao je spise predmeta Javnom tužilaštvu u Fatihu.

13. Dvadeset trećeg oktobra 1996. javni tužilac u Fatihu je zatražio od Odjeljenja za borbu protiv terorizma Uprave za bezbjednost medicinske izvještaje koji se odnose na podnosiocje predstavke, njihove iskaze, kao i kopiju evidencije o pritvaranju u policiji. Poslao je pozive, između ostalog, policajcima odgovornim za pritvor, kako bi ih saslušao.

14. Između decembra 1996. i aprila 1997. godine javni tužilac je saslušao sedam policajaca odgovornih za pritvaranje podnosilaca predstavke, i to Bayrama Kartala, Yusufa Ōza, Alija Ihsana Kaya, Mustafu Ūnala, Yalçına Büyükhana, Zafera Virlana i Nafıza Aktaša. Oni su negirali da su zlostavljali podnosiocje predstavke.

15. Sedmog maja 1997. javni tužilac je pred krivičnim sudom u Istanbulu pokrenuo krivični postupak protiv ovih sedam policajaca, pozivajući se na član 243 Krivičnog zakonika (iznuđivanje priznanja mučenjem). Stavio im je na teret da su zlostavljali dvanaest osoba tokom njihovog boravka u pritvoru, među kojima i podnosiocje predstavke. Podnosioci predstavke učestvovali su u ovom postupku kao oštećeni.

16. Trinaestog maja 1997. krivični sud je održao prvo ročište, tokom koga je zatražio od krivičnog suda u Sakariji dodatne informacije koje se tiču podnosilaca predstavke.

17. Na ročištu održanom 30. septembra 1997. krivični sud je nastavio postupak saslušavanjem okrivljenih. Oni su negirali da su zlostavljali podnosiocje predstavke. S druge strane, izjavili su da su koristili silu prilikom njihovog hapšenja.

18. Između 25. novembra 1997. i 29. aprila 1999. godine, krivični sud je održao sedam ročišta na kojima se prevashodno bavio pribavljanjem iskaza jednog oštećenog.

19. Dvadeset drugog juna 1999. krivični sud je saslušao dvojicu oštećenih i odlučio da sačeka, između ostalog, saslušanje svih oštećenih, kao i odgovor na pitanja poslata krivičnom sudu u Sakariji, pa tek onda da pređe na suočavanje. Tokom tog istog ročišta, zastupnik podnosilaca predstavke je zatražio da u spise bude uključen izvještaj Komiteta za sprječavanje mučenja (u daljem tekstu „CPT“) koji sadrži informacije o razgovorima vođenim sa jednom od žrtava između 18. i 20. septembra 1996. u zatvoru u Sakariji.

20. Petog oktobra 1999. Krivični sud je odbio zahtjev zastupnika podnosilaca predstavke da u spise bude uključen izvještaj CPT i putem zamolnice zatražio da podnosioci predstavke budu saslušani.

21. Dvadeset prvog marta 2000. Krivični sud u Gebzeu saslušao je podnositelje predstavke. Oni su istakli da su bili podvrgnuti nasilju tokom pritvaranja u policiji. Potvrdili su da prepoznaju Bayrama Kartala i Yusufa Öza, i da mogu da identifikuju ostale počiniocima u slučaju da dođe do suočavanja.

22. Petog juna 2000. krivični sud je konstatovao da su iskazi podnositelja predstavke, koje je na osnovu zamolnice pribavio sud u Gebzeu, uključeni u spise.

23. Sud je 22. juna i 25. oktobra 2000. tražio da se ustanove adrese dvije žrtve, C. Y. i S. K., kako bi se pribavila njihova svjedočenja.

24. Ročišta održana 25. januara i 2. maja 2001. godine bila su posvećena ispitivanju dvojice oštećenih, C. Y. i S. K., koji su izjavili da su bili izloženi zlostavljanju dok su bili pritvoreni u policiji. Uz to, Krivični sud je odlučio da sačeka ishod postupka po žalbi koji se vodio pred Ustavnim sudom, a koji se ticao primjenljivosti zakona br. 4616 na krivična djela predviđena članom 243 Krivičnog zakonika.

25. Na ročištima održanim 16. jula i 19. novembra 2001. i 28. februara 2002, Krivični sud je konstatovao da se Ustavni sud još uvijek nije izjasnio o pitanju primjenljivosti Zakona br. 4616 na krivična djela predviđena članom 243 Krivičnog zakonika. Uz to, odustao je od saslušanja jednog okrivljenog koji nije mogao biti pronađen i žrtvama odobrio odlaganje iznošenja njihovih konačnih zapažanja.

26. Presudom od 25. aprila 2002. sud je zaključio da je utvrđeno da su oštećeni bili tučeni, davljeni, da im je skidana odjeća, da su bili maltretirani, da im je prijećeno, da su bili polivani mlazovima vode i izlagani elektrošokovima, da su bili lišavani sna, kao i mogućnosti da obavljaju svoje fiziološke potrebe dok su bili u pritvoru u policiji. Takođe je konstatovao da su policajci ove radnje počinili s namjerom da iznude priznanja, i da su izazvali veliki bol i patnju. Sud je, osim toga, smatrao da dosljedni iskazi oštećenih, kao i utvrđeni medicinski nalazi, ne potkrepljuju odbranu policajaca prema kojoj su povrede nastale tokom hapšenja. Pozivajući se na član 135 Zakonika o krivičnom postupku koji zabranjuje mučenje kao sredstvo ispitivanja i na odredbe Evropske konvencije o ljudskim pravima, krivični sud je zaključio da su policajci krivi za djelo mučenja (član 243, st. 1 Krivičnog zakonika). Sud je, stoga, osudio Bayrama Kartala na deset mjeseci zatvora, kao i na privremeno udaljenje iz službe u trajanju od dva mjeseca i petnaest dana. Preostalih šest okrivljenih sud je osudio na po jedanaest mjeseci i dvadeset dana zatvora, kao i na tri mjeseca privremenog udaljenja iz službe. Na osnovu člana 6 Zakona br. 647 o izvršenju kazni, krivični sud je takođe odlučio da odloži izvršenje ovih kazni, uvjeren da okrivljeni nijesu skloni da djelo ponove.

27. Petog maja 2004. Kasacioni sud je ukinuo prvostepenu presudu i odlučio da se postupak vođen protiv okrivljenih obustavi usljed zastarjelosti.

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

28. Podnosioci predstavke tvrdili su da je prekršen član 3 Konvencije, koji glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

A. Prihvatljivost predstavke

29. Sud konstatuje da ova pritužba nije očigledno neosnovana u smislu člana 35, stav 3 Konvencije. Dalje smatra da ona nije neprihvatljiva ni po drugim osnovima. Stoga predstavku treba proglasiti prihvatljivom.

B. Meritum

30. Država osporava navode podnosilaca predstavke.

31. Sud smatra da je u ovom slučaju na osnovu nalaza ljekara utvrđeno da je na kraju boravka podnosilaca predstavke u pritvoru u policiji ovaj imao značajne posljedice po njihovo zdravlje (vidi gore st. 9 i 10), i niko pred Sudom ne spori da one ne potiču iz nekog ranijeg perioda. Pored toga, dokazi koje su strane iznijele tokom krivičnog postupka pred domaćim sudovima i pred ovim Sudom potkrjepljuju iskaze podnosilaca predstavke o višestrukom nasilju koje su vršili policajci. Stoga, u svjetlu dokaza u predmetu, kao i onih izvedenih pred domaćim sudovima, Sud utvrđuje da su podnosioci predstavke bili podvrgnuti različitim oblicima zlostavljanja.

32. Posebno, Sud primjećuje da je Krivični sud u Istanbulu kvalifikovao kao mučenje postupke čije su žrtve bili podnosioci predstavke, imajući u vidu njihov intenzitet, kao i činjenicu da se radi o postupcima državnih organa, koji su tako postupali s namjerom, koristeći se svojim ovlaštenjima, s ciljem da iznude priznanja ili informacije o činjenicama koje su podnosiocima predstavke stavljali na teret (vidi st. 26 gore). Sud ne vidi nijedan razlog da odstupi od ovih zaključaka i procjenjuje stoga da je, ukupno uzev, nasilje počinjeno nad podnosiocima predstavke poprimilo izuzetno ozbiljan i surov oblik, podoban da nanese „velike“ bolove i patnju, stoga zaslužuje da bude kvalifikovano kao mučenje, u smislu člana 3 Konvencije.

33. Shodno tome, došlo je do povrede člana 3 Konvencije.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 13 KONVENCIJE

34. Podnosioci predstavke tvrde da vlasti nijesu reagovalе na njihove tvrdnje o zlostavljanju na djelotvoran način. Oni se pozivaju na član 13 Konvencije, koji glasi:

„Svako kome su povrijeđena prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji ima pravo na djelotvoran pravni lijek pred nacionalnim vlastima, bez obzira na to da li su povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu.“

A. Prihvatljivost predstavke

35. Sud konstatuje da predstavka nije očigledno neosnovana u smislu člana 35, stav 3 Konvencije. Dalje smatra da ne postoje ni drugi razlozi da bude proglašena neprihvatljivom. Stoga, Sud smatra da je predstavka prihvatljiva.

B. Meritum

36. Država tvrdi da je istraga bila efikasna i podsjeća da „djelotvornost“ istrage ne zavisi od izvjesnosti ishoda koji je po podnosiocе predstavke povoljan. U tom smislu, podvlači da su pravosudni organi primjenjivali samo zakone i da se vlastima u pogledu dužine postupka ne može ništa zamjeriti. Država ističe da je predmet nesporno složen, imajući u vidu broj okrivljenih i oštećenih. Pravosudni organi su zaista morali da se suoče s neuobičajenim teškoćama pri pribavljanju iskaza. Ni podnosioci predstavke nijesu aktivno sarađivali s pravosudnim organima, što je doprinijelo odugovlačenju postupka.

37. Na osnovu dokaza koji su pred njega iznijeti, Sud je presudio da je tužena država odgovorna, na osnovu člana 3, za mučenje koje su pretrpjeli podnosioci predstavke (vidi gore st. 35). Pritužbe koje su iznijeli podnosioci su, stoga, „dokazive“ u smislu člana 13. Vlasti su, dakle, imale obavezu da otvore i sprovedu djelotvornu istragu koja odgovara zahtjevima iznijetim u presudi *Bati i drugi protiv Turske* (br. 33097/96 i 57834/00, st. 133-137, CEDH 2004-IV). Uz to, Sud ponovo ističe da je, kada je službeno lice organa države okrivljeno za teška krivična djela koja uključuju postupanje suprotno članu 3, teško zamisliti da ono može da nastavi da obavlja svoju funkciju dok traje istraga koja se na njega odnosi ili tokom postupka protiv njega, a još teže da može da bude i dalje u javnoj službi ako je njegova krivica utvrđena (*mutatis mutandis*, *Abdiülsamet Yaman protiv Turske*, br. 32446/96, st. 55, 2. novembar 2004).

38. U svakom slučaju, načelno nije dozvoljeno da vanredne mjere, kao što su amnestija ili pomilovanje, ometaju vođenje i ishod takvog postupka, ili da u njemu nastupi krivičnopravna zastarjelost zbog odugovlačenja pravosudnih organa koja nijesu u skladu sa standardima brzog postupka i razumne pažnje, koji se podrazumijevaju u ovom kontekstu (*Okkali protiv Turske*, br. 52067/99, st. 76, 17. oktobar 2006). Kad je riječ o ispitivanju tvrdnji o zlostavljanju, može se smatrati da je brza reakcija vlasti od suštinskog značaja

za očuvanje povjerenja javnosti u načelo zakonitosti i za izbjegavanje bilo kakvog privida o umiješanosti ili toleranciji u odnosu na zabranjene postupke (*Bati i drugi*, gore citirano, st. 136).

39. U ovom slučaju, Sud primjećuje da su okrivljeni policajci izvedeni pred krivični sud u Istanbulu 7. maja 1997. pod optužbom za iznuđivanje priznanja mučenjem, u smislu člana 243 Krivičnog zakonika (vidi gore st. 15). Može se, prema tome, smatrati da je Javno tužilaštvo u Istanbulu brzo identifikovalo odgovorna lica i da je ustanovilo za šta bi ona mogla biti odgovorna, a što se podudaralo sa odgovarajućim pritužbama podnosilaca predstavke. Prema tome, po mišljenju Suda, prije nego što se odredi da li je postojala prethodna istraga u skladu sa proceduralnim zahtjevima, treba ispitati da li su turske pravosudne vlasti imale volju da odgovorne privedu pravdi.

40. U pogledu krivičnog postupka, Sud na početku primjećuje da je on, ukupno uzev, predugo trajao: pet godina i sedam mjeseci poslije događaja, Krivični sud je presudio da je sedam policajaca krivo za mučenje podnosilaca predstavke. Posebno je zapanjujuće da je Kasacioni sud čeka dvije godine i jedan mjesec prije nego što se izjasnio o žalbi i odlučio da obustavi postupak vođen protiv navodno odgovornih za mučenje podnosilaca predstavke, koji su, tokom cijelog trajanja postupka, nastavili da vrše svoje funkcije. Postupak je, sledstveno, bio obustavljen zbog zastarijevanja više od osam godina nakon događaja koji je bio njegov predmet.

41. Za Sud, uzimajući u obzir vrijednost kojoj je posvećen član 3 Konvencije (*Jalloh protiv Nemačke* [GC], br. 54810/00, st. 99, CEDH 2006-...), nema sumnje da su turske vlasti morale da preduzmu pozitivne mjere koje je nametala ozbiljnost situacije kako bi sprovele postupak prije nego što nastupi zastarjelost.

42. Usljed toga, uzimajući u obzir ukupnu dužinu postupka koji je trebalo da dovede do osude policajaca, što će reći više od osam godina, Sud procjenjuje da se ne može smatrati da su turske vlasti postupale sa dovoljnom brzinom i razumnom pažnjom, te su izvršioci nasilja ostali nekažnjeni, uprkos tome što su proglašeni krivim za krivično djelo mučenja. Ovo je dovoljno da se utvrdi da, usljed okolnosti koje su dovele do toga da postupak vođen protiv navodnih izvršilaca mučenja nad podnosiocima predstavke bude obustavljen, krivičnopravni postupak ne zadovoljava kriterijum „djelotvornosti“ u smislu člana 13, jer zahtjevani pravni lijek mora biti djelotvoran kako prema tekstu zakona, tako i u praksi.

43. Stoga, došlo je do povrede člana 13 Konvencije.

III. NAVODNA POVREDA ČLANA 6 KONVENCIJE

44. Podnosioci predstavke smatraju da se postupak protiv policajaca nije odvijao pravično i da nije okončan u razumnom roku. U vezi s tim, oni se pozivaju na član 6 Konvencije.

45. Država osporava ovakvo mišljenje.

46. Sud smatra da je ova pritužba u vezi s onom koju je gore ispitao i da se stoga mora proglasiti prihvatljivom. Međutim, imajući u vidu konstataciju u vezi s članom 13 (vidi gore st. 43), procjenjuje da nema mjesta odvojenom ispitivanju toga da li je, u ovom slučaju, povrijeđena odredba člana 6.

IV. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

47. Prema članu 41 Konvencije,

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.“

A. Naknada štete

48. Yeşil je za sebe tražio 80.000, a Sevim 100.000 eura (EUR) na ime nematerijalne štete koju su pretrpjeli.

49. Država smatra da su ovi zahtjevi preuveličani.

50. Imajući u vidu težinu povreda Konvencije u domenu članova 3 i 13 čije su žrtve bili podnosioci predstavke, Sud odobrava 30.000 EUR svakom od njih na ime nematerijalne štete.

B. Sudski troškovi

51. Podnosioci predstavke traže 634 EUR za troškove postupka pred domaćim sudovima i 7.946 EUR za troškove postupka pred Sudom. Podnijeli su, između ostalog, dvije priznanice za honorare.

52. Država smatra da su ovi zahtjevi preuveličani.

53. Prema utvrđenoj praksi Suda, podnosilac predstavke može tražiti naknadu sudskih troškova samo u mjeri u kojoj se utvrdi da su oni stvarni, neophodni i razumni. U ovom slučaju, imajući u vidu činjenice koje ima pred sobom i gore navedene kriterijume, Sud procjenjuje da je razuman iznos od ukupno 5.000 EUR, umanjen za 850 EUR plaćenih na ime pravne pomoći, i taj iznos dodjeljuje podnosiocima predstavke zajedno.

C. Kamata

54. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na prosječnoj kamatnoj stopi na kredite Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ TIH RAZLOGA, SUD, JEDNOGLASNO,

1. *Prolašava* predstavku prihvatljivom;
2. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 3 Konvencije;

3. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 13 Konvencije;
4. *Zaključuje* da nema mjesta odvojenom ispitivanju pritužbe u vezi sa povredom člana 6 Konvencije;
5. *Zaključuje*
 - a) da tužena Država treba da plati, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu s članom 44, st. 2 Konvencije, po 30.000 EUR (trideset hiljada eura) obojici podnosilaca predstavke na ime nematerijalne štete i 5.000 EUR (pet hiljada eura) podnosiocima predstavke zajedno na ime sudskih troškova, umanjeno za 850 EUR (osam stotina pedeset eura) koje je platio Savjet Evrope na ime pravne pomoći, plus iznos bilo kog poreza naplativog na pomenute iznose, izraženo u novim turskim lirama prema kursu važećem na dan isplate;
 - b) da će od trenutka isteka gore navedenog roka od tri mjeseca do trenutka isplate na navedenu svotu biti zaračunavana prosta kamatna stopa koja će po vrijednosti odgovarati prosječnoj kamatnoj kreditnoj stopi Evropske centralne banke u periodu o kome je riječ, uvećanoj za tri procentna poena;
6. *Odbija* ostatak zahtjeva podnosilaca predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda je izrađena na francuskom jeziku i poslata stranama u postupku 5. juna 2007. godine u skladu s pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

S. Dollé
sekretar

F. Tulkens
predsjednica

3. Obaveza države da građane zaštiti
od nasilja koje čine privatna lica,
da izvršioce otkrije i na
odgovarajući način kazni

3.1. ZAŠTITA OD NASILJA U PORODICI

PREDMET *OPUZ PROTIV TURSKE*
(predstavka br. 33401/02)

PRESUDA
Strazbur, 9. jun 2009.

U predmetu *Opuz protiv Turske*,

Evropski sud za ljudska prava (Treće odjeljenje), koji je zasijedao u vijeću u sledećem sastavu:

J. CASADEVALL, *predsjednik*,
E. FURA-SANDSTRÖM,
C. BÎRSAN,
A. GYULUMYAN,
E. MYJER,
I. ZIEMELE,
I. KARAKAŞ, *sudije*,
i Santiago QUESADA, *sekretar Odjeljenja*,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenim sjednicama 7. oktobra 2008. i 19. maja 2009. godine,
donosi sljedeću presudu, usvojenu drugog pomenutog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 33401/02) protiv Republike Turske koju je Sudu, na osnovu člana 34 Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) podnijela turska državljanka, gospođa Nahide Opuz (u daljem tekstu „podnositeljka predstavke“), 15. jula 2002.

2. Podnositeljku predstavke zastupao je g. M. Beştaş, advokat iz Diyarbakira (*Diyarbakır*). Vladu Turske (u daljem tekstu „Država“) zastupao je njen zastupnik.

3. Podnositeljka predstavke je navela da, konkretno, državne vlasti nijesu zaštitile nju i njenu majku od nasilja u porodici, što je dovelo do smrti njene majke i do toga da ona bude maltretirana.

4. Dana 28. novembra 2006. Sud je odlučio da obavijesti Državu o predstavci. U skladu sa članom 29, stav 3 Konvencije, Sud je odlučio da će prihvatljivost i meritum predstavke razmatrati istovremeno.

5. Komentari treće strane primljeni su od centra Interights, kojem je predsjednik dopustio intervenciju u postupku (član 36, stav 2 Konvencije i pravilo 44, stav 2 Poslovnika Suda). Država je odgovorila na navedene komentare (pravilo 44, stav 5).

6. Javna rasprava o prihvatljivosti i meritumu održana je u Zgradi ljudskih prava u Strazburu, 7. oktobra 2008. godine (pravilo 59, stav 3 Poslovnika Suda).

Pred Sudom su se pojavili:

(a) *u ime Vlade*

Deniz Akçay, *ko-zastupnik*,

Esra Demir,

Zeynep Gökşen Acar,

Gürçay Şeker,

Gülsün Büker,

Elif Ercan,

Murat Yardımcı, *savjetnici*;

(b) *u ime podnositeljke predstavke*

Mesut Beştaş,

Arzu Başer, *advokati*;

(c) *u ime treće strane, centra Interights*

Andrea Coomber, *glavni advokat*,

Doina Iona Straisteanu, *advokat*.

Sudu su se obratili D. Akçay, M. Beştaş i A. Coomber.

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

7. Podnositeljka predstavke je rođena 1972. godine; živi u Dijarbakiru.

8. Majka podnositeljke predstavke sklopila je brak sa A. O. i tom prilikom je održano vjersko vjenčanje. Godine 1990. podnositeljka predstavke i H. O, sin navedenog A. O, započeli su vezu i zajednički život. Zvanično su se vjenčali dana 12. novembra 1995. godine. Dobili su troje djece, 1993, 1994. i 1996. godine. Podnositeljka predstavke i H. O. imali su žučne rasprave od samog početka svoje veze. Činjenice koje se iznose u daljem tekstu Država nije osporila.

1. Prvi napad H. O. i A. O. na podnositeljku predstavke i njenu majku

9. Dana 10. aprila 1995. godine podnositeljka predstavke i njena majka podnijele su prijavu Državnom tužilaštvu u Diyarbakiru u kojoj su navele da su H. O. i A. O. od njih tražili novac, te da su ih tukli i prijetili da će ih ubiti. Takođe, navele su da su H. O. i njegov otac htjeli da dovode druge muškarce u kuću.

10. Navedenog dana izvršen je ljekarski pregled podnositeljke predstavke i njene majke. Pregledom su ustanovljene modrice na tijelu podnositeljke predstavke, ehimoza, otok u predjelu lijeve obrve i ogrebotine od noktiju u predjelu vrata. Takođe, pregledom majke podnositeljke predstavke utvrđene su modrice i otekline po tijelu. Dana 20. aprila 1995. izdati su konačni izvještaji koji potvrđuju nalaze iz prvih izvještaja i navode da su povrede o kojima je riječ dovoljne da podnositeljku predstavke i njenu majku učine radno nesposobnim u trajanju od pet dana.

11. Dana 25. aprila 1995. državni tužilac podigao je optužnicu protiv H. O. i A. O. zbog prijetnje smrću i nanošenja tjelesnih povreda. Dana 15. juna 1995. Prvi osnovni sud u Diyarbakiru obustavio je postupak u vezi s napadom, s obzirom na to da su podnositeljka predstavke i njena majka povukle prijavu, čime nije bilo osnova za dalji postupak prema članu 456, stav 4 Krivičnog zakonika.

12. Dana 11. septembra 1995. Drugi osnovni sud u Diyarbakiru je okrivljene takođe oslobodio optužbe za prijetnje smrću usljed nedostatka dokaza, te obustavio i postupak vezan za napad, napominjući da je predmet već bio pred Prvim osnovnim sudom u Diyarbakiru.

2. Drugi napad H. O. na podnositeljku predstavke

13. Dana 11. aprila 1996. godine, tokom svađe, H. O. je teško pretukao podnositeljku predstavke. Medicinski izvještaj sačinjen tom prilikom navodi površinsko krvarenje u predjelu desnog oka, krvarenje u predjelu desnog uha, ehimozu na desnom ramenu i bol u leđima. U izvještaju se zaključuje da su navedene povrede dovoljne da ugroze život podnositeljke predstavke. Navedenog dana, na zahtjev državnog tužioca i po odluci samostalnog sudije, H. O. je zadržan u pritvoru.

14. Dana 12. aprila 1996. državni tužilac je podigao optužnicu pred Krivičnim sudom u Diyarbakiru, kojom se H. O. tereti za nanošenje teških tjelesnih povreda, prema članu 456, stav 2 i članu 457, stav 1 Krivičnog zakonika.

15. Dana 15. aprila 1996. H. O. je uložio zahtjev Predsjedništvu Prvog osnovnog suda kojim je tražio da se brani sa slobode. On je objasnio da se tokom svađe sa suprugom veoma razbjesnio, i da je tom prilikom dva ili tri puta ošamario. Nakon toga je njegova punica, koja radi u bolnici, nabavila medicinski izvještaj za njegovu suprugu zbog kojeg je pritvoren bez ikakvog

razloga. Okrivljeni je izjavio da ne želi da izgubi ni porodicu ni posao, te da mu je žao što je tukao suprugu.

16. Dana 16. aprila 1996. Drugi osnovni sud odbio je zahtjev okrivljenog da se brani sa slobode i donio odluku o produženju pritvora.

17. Na raspravi održanoj 14. maja 1996. podnositeljka predstavke je ponovila navedene optužbe. Državni tužilac zatražio je da se okrivljeni pusti iz pritvora i brani sa slobode, s obzirom na prirodu krivičnog djela i činjenicu da se zdravstveno stanje podnositeljke predstavke u potpunosti popravilo. U skladu s tim, Sud je donio odluku o puštanju H. O. iz pritvora.

18. Na raspravi održanoj 13. juna 1996. podnositeljka predstavke je povukla prijavu, izjavivši da su se ona i suprug pomirili.

19. Dana 18. jula 1996. Sud je utvrdio da predmetno krivično djelo spada u opseg člana 456, stav 4 Krivičnog zakonika, te da je za dalji postupak potrebna prijava podnositeljke predstavke. U skladu s tim, Sud je okončao postupak u predmetu na osnovu toga što je podnositeljka predstavke povukla podnjetu tužbu.

3. *Treći napad H. O. na podnositeljku predstavke i njenu majku*

20. Dana 5. februara 1998. izbila je svađa između podnositeljke predstavke, njene majke, njene sestre i H. O. tokom koje je H. O. potegao nož na podnositeljku predstavke. Povrede su zadobili H. O. podnositeljka predstavke i njena majka. Medicinski izvještaj potvrdio je postojanje povreda usljed kojih navedeni nijesu bili radno sposobni u trajanju od sedam, tri, odnosno pet dana.

21. Dana 16. marta 1998. godine državni tužilac donio je odluku da ne vrši krivično gonjenje povodom navedenog incidenta, zaključivši da nema dovoljno dokaza za krivično gonjenje H. O. zbog napada nožem, te da ostala djela, kao što su fizički napad i nanošenje materijalne štete, mogu biti i predmet privatnih parnica. Dalji postupak u navedenom predmetu nije bio od javnog interesa.

22. Podnositeljka predstavke se preselila kod majke.

4. *Četvrti napad H. O. na podnositeljku predstavke i njenu majku: prijetnje i napad (automobilom) koji su doveli do pokretanja postupka za razvod braka*

23. Dana 4. marta 1998. godine H. O. je automobilom udario podnositeljku predstavke i njenu majku. Utvrđeno je da je majka podnositeljke predstavke zadobila povrede opasne po život. U stanici policije, H. O. je tvrdio da je navedeni incident bio nesrećan slučaj, te da je samo želio podnositeljku predstavke i njenu majku povesti automobilom, što su navedene odbile i nastavile pješačiti. Potom su se bacile ispred auta. Majka podnositeljke predstav-

ke navela je kako im je H. O. rekao da uđu u automobil i da će ih ubiti ako ne poslušaju. Pošto navedene nijesu željele ući u automobil i pošto su počele bježati, H. O. je usmjerio automobil na podnositeljku predstavke, koja je potom pala. Dok je majka podnositeljke predstavke pokušavala pomoći svojoj kćeri, H. O. se odvezao unatrag a zatim ponovo naprijed, usmjerivši se ovoga puta na majku podnositeljke predstavke. Majka podnositeljke predstavke se osvijestila u bolnici. U izjavi koju je dala policiji, podnositeljka predstavke je potvrdila navode svoje majke i izjavila da ih je njen suprug pokušao ubiti automobilom.

24. Dana 5. marta 1998, po odluci sudije pojedinca Osnovnog suda u Diyarbakiru, H. O. je zadržan u pritvoru.

25. Dana 19. marta 1998. državni tužilac je pokrenuo krivični postupak protiv H. O. pred Trećim osnovnim sudom u Diyarbakiru zbog upućivanja prijetnji smrću i nanošenja teških tjelesnih povreda. Istog dana Institut za forenzičku medicinu podnio je medicinski izvještaj u kojem se navodi postojanje površinskih rana na koljenima podnositeljke predstavke. U izvještaju se navodi da, usljed navedenih povreda, podnositeljka predstavke nije bila sposobna za rad u periodu od pet dana.

26. Dana 20. marta 1998. podnositeljka predstavke je protiv H. O. pokrenula postupak za razvod braka zbog njihovog izrazitog neslaganja. Podnositeljka predstavke je navela da njen suprug izbjegava obaveze koje ima kao suprug i otac, te da ju je zlostavljao, što se vidi iz medicinskih izvještaja. Podnositeljka predstavke je takođe navela da je njen suprug u kuću dovodio druge žene. Podnositeljka predstavke objašnjava da je kasnije odustala od postupka za razvod braka jer joj je suprug prijetio i na nju vršio pritisak.

27. Dana 2. aprila 1998. godine podnositeljka predstavke i njena majka podnijele su zahtjev Glavnom državnom tužilaštvu u Diyarbakiru, tražeći da budu određene zaštitne mere u vezi sa prijetnjama smrću koje su im uputili H. O. i njegov otac.

28. Dana 2. i 3. aprila 1998. policijski službenici uzeli su izjave od podnositeljke predstavke, njene majke, njenog brata i njegove supruge, te od H. O. i njegovog oca. Podnositeljka predstavke i njena majka izjavile su da je H. O. pokušao da ih ubije automobilom, te da im je prijetio smrću ukoliko mu se podnositeljka predstavke ne vrati. Napomenule su da je podnositeljka predstavke već ranije pokrenula brakorazvodnu parnicu i da više ne želi da živi sa H. O. Brat podnositeljke predstavke i njegova supruga naveli su da je podnositeljku predstavke majka odgovarala od toga da se vrati suprug, te da ne znaju ništa o prijetnjama koje su uputili H. O. i njegov otac. H. O. je tvrdio da mu je jedina namjera bila da okupi porodicu, ali da ga je punica u tome spriječavala. Takođe je naveo da se za pomoć obratio bratu podnositeljke predstavke i starijim članovima porodice, ali da to nije pomoglo. Tvrdio je kako nikada nije prijetio ni podnositeljki predstavke niti njenoj majci, te da njihovi navodi predstavljaju klevete. Otac H. O. je tvrdio kako je majka podnositeljke predstavke željela da se njena kći razvede od H. O. i uda za nekoga drugog.

29. U izvještaju od 3. aprila 1998. godine direktor Odjeljenja za red i mir Uprave za bezbjednost u Dijarbakiru obavijestio je Glavno državno tužilaštvo o rezultatu istrage o navodima podnositeljke predstavke i njene majke. Zaključio je da je podnositeljka predstavke ostavila supruga i otišla da živi s majkom. Ponovljene zahtjeve H. O. da mu se supruga vrati, majka podnositeljke predstavke je odbijala uz uvrede upućene H. O. i tvrdnje da joj je H. O. prijetio smrću. H. O. je 25 dana ostao u pritvoru zbog nasrtaja automobilom na svoju punicu i, nakon puštanja na slobodu, obratio se brojnim posrednicima s molbom da njegovu suprugu ubijede da se vrati kući. Međutim, majka podnositeljki predstavke nije dozvoljavala da se vrati H. O. Obje strane su prijetile jedna drugoj. Dalje, majka je željela da kćerku razdvoji od H. O. kako bi se osvetila svom bivšem mužu, te ga je stalno klevetala i „tračila“ vrijeme snaga bezbjednosti.

30. Dana 14. aprila 1998. glavni državni tužilac u Dijarbakiru je podigao optužnicu protiv H. O. i njegovog oca kojom se terete za upućivanje prijetnji smrću podnositeljki predstavke i njenoj majci, što je kažnjivo u skladu sa članom 188, stav 1 Krivičnog zakonika.

31. Dana 30. aprila 1998. Krivični sud u Dijarbakiru je pustio H. O. na slobodu do početka suđenja. Sud je dalje naveo da nije nadležan za ovaj predmet i dosije predmeta prosljedio Višem sudu u Dijarbakiru.

32. Dana 11. maja 1998. Viši sud je okarakterisao navedeno djelo kao pokušaj ubistva. Tokom rasprave, održane 9. jula 1998. godine, H. O. je ponovio da je događaj o kome se radilo bio nesrećan slučaj; vrata automobila bila su otvorena i slučajno su udarila tužiteljke kada je on pomjerio automobil. Podnositeljka predstavke i njena majka potvrdile su izjavu H. O. i izjavile da ne žele da nastave sudski postupak.

33. Dana 23. juna 1998. Viši sud u Dijarbakiru je oslobodio H. O. i njegovog oca optužbe za upućivanje prijetnji smrću na osnovu nedostatka odgovarajućih dokaza. Sud je zabilježio da je okrivljeni porekao optužbe, te da su tužiteljke povukle prijave. Podnositeljka predstavke je ponovo počela da živi sa H. O.

34. Dana 9. jula 1998. majka podnositeljke predstavke podvrgnuta je još jednom lječarskom pregledu, kojim je ustanovljeno da njene povrede nijesu opasne po život, ali da jesu dovoljne da je učine radno nesposobnom u periodu od 25 dana.

35. Na raspravi održanoj 8. oktobra 1998. godine, podnositeljka predstavke i njena majka povukle su svoje prijave. One su izjavile da su vrata automobila bila otvorena i da ih je H. O. slučajno udario. Prilikom ispitivanja o njihovoj prijavi protiv H. O, podnositeljka predstavke i njena majka izjavile su da su se svađale sa H. O. te da su predmetne navode izrekle u afektu.

36. Dana 17. novembra 1998. Viši sud u Dijarbakiru je zaključio da bi postupak u navedenom predmetu trebalo obustaviti u dijelu koji se tiče krivičnog djela protiv podnositeljke predstavke, s obzirom na to da je ona po-

vušla prijavu. Međutim, isti sud je zaključio da bi, uprkos tome što je majka podnositeljke predstavke takođe povukla prijavu, H. O. ipak trebalo da bude osuđen za navedeno krivično djelo, s obzirom na to da ono podrazumijeva teže fizičke povrede. U skladu s tim, sud je H. O. osudio na zatvorsku kaznu u trajanju od tri mjeseca, kao i na novčanu kaznu; kazna zatvora kasnije je preinačena u novčanu kaznu.

5. Peti napad H. O. na podnositeljku predstavke koji je rezultirao teškim fizičkim povredama

37. Dana 29. oktobra 2001. godine podnositeljka predstavke je otišla da posjeti majku. Kasnije istog dana, H. O. je telefonirao i tražio od podnositeljke predstavke da se vrati kući. Zabrinuta da bi njen suprug opet mogao da se ponaša nasilnički prema njoj, podnositeljka predstavke je rekla majci: „Taj će me čovjek raskomadati!“ Majka podnositeljke predstavke nagovarala ju je da se s djecom vrati kući. Nekih 45 minuta nakon toga, jedno od djece se vratilo rekavši da je otac nožem ubio majku. Majka podnositeljke predstavke odmah je otišla do kuće podnositeljke predstavke. Tamo je zatekla podnositeljku predstavke kako leži na podu i krvari. Uz pomoć komšija, smjestila je podnositeljku predstavke u taksi i odvela je u Državnu bolnicu u Dijarbakiru. Nadležni u bolnici su rekli kako je njeno stanje ozbiljno i premjestili je u Univerzitetsku bolnicu Dikle, koja je bolje opremljena. Medicinski izvještaj o stanju podnositeljke predstavke navodi nekoliko povreda nanesenih nožem, na različitim dijelovima tijela. Međutim, navedene povrede nijesu kvalifikovane kao opasne po život.

38. Negdje oko 23.30 časova istog dana, H. O. se predao policiji. Policija mu je oduzela nož koji je koristio tokom navedenog incidenta. H. O. je tvrdio kako njegova supruga i djeca još uvijek nijesu bili u kući kad je on došao, oko 18 časova. Telefonirao im je i rekao da se vrate kući. Po povratku je upitao podnositeljku predstavke: „Što se skitaš? Što mi nijesi ništa skuvala?“ Podnositeljka predstavke je odgovorila: „Jeli smo kod majke,“ i donijela mu zdjelu voća. Nastavili su da se svađaju. Rekao joj je: „Zašto tako često ideš kod majke? Nemoj toliko ići, ostani kod kuće i brini se o djeci!“ Svađa je eskalirala. U određenom momentu podnositeljka predstavke ga je napala viljuškom. Počeli su da se tuku, tokom čega je on izgubio kontrolu, zgrabio nož za voće kojim ju je izbo; ne sjeća se koliko puta. Navodi da je supruga krupnija od njega pa je morao reagovati kada ga je napala. Dodao je da njegova supruga nije loša osoba i da su do prije dvije godine mirno zajednički živjeli. Međutim, počeli su da se svađaju kada je majka podnositeljke predstavke počela da se miješa u njihov brak. Izjavio je da mu je žao zbog toga što je uradio. H. O. je pušten nakon davanja izjave.

39. Dana 31. oktobra advokatica majke podnositeljke predstavke podnijela je molbu Glavnom državnom tužilaštvu u Dijarbakiru. U navedenoj molbi ona je navela da joj je majka podnositeljke predstavke rekla kako je

H. O. teško pretukao njenu kćerku nekih pet godina prije toga, nakon čega je uhapšen i zadržan u pritvoru. Međutim, pušten je nakon prve rasprave. Advokatica je izjavila kako su njena klijentkinja i podnositeljka predstavke bile prisiljene da povuku svoje prijave usljed stalnih prijetnji smrću i pritiska koji je vršio H. O. Pored toga, advokatica je navela kako postoje glasine da je H. O. umiješan u trgovinu ženama. Na kraju se pozvala na incident od 4. marta 1998. godine (vidi gore), tvrdeći da je, nakon tako ozbiljnog incidenta, puštanje na slobodu H. O. štetno u moralnom smislu, te zahtijevala da bude zadržan u pritvoru.

40. Dana 2. novembra 2001. advokat podnositeljke predstavke uložio je Glavnom državnom tužilaštvu i Dijarbakiru prigovor na medicinski izvještaj Univerzitetske bolnice Dikle kojim se zaključuje da povrede koje je podnositeljka predstavke zadobila nijesu opasne po život. Advokat je zahtijevao ponovni medicinski pregled.

41. Dana 9. novembra 2001. podnositeljka predstavke je podnijela zahtjev Glavnom državnom tužilaštvu u Dijarbakiru u kojem je navela da joj je H. O. nanio brojne ubode nožem nakon svađe. Od državnog tužioca je zatražila da je uputi u Institut za sudsku medicinu na ponovni medicinski pregled.

42. Dana 8. novembra 2001. podnositeljka predstavke je podvrgnuta ponovnom medicinskom pregledu u Institutu za sudsku medicinu, po nalogu državnog tužioca. Ljekar specijalista sudske medicine ustanovio je postojanje rana nanesenih nožem i to na zglobu lijeve ruke (dužine 3 cm), na lijevom kuku (dubine 5 cm), još jedne rane na lijevom kuku dubine 2 cm, te rane neposredno iznad lijevog koljena. Njegovo je mišljenje da navedene rane nijesu opasne po život, ali da bi podnositeljka predstavke od njih mogla biti radno nesposobna u periodu od sedam dana.

43. Dana 12. decembra 2001. državni tužilac dostavio je Osnovnom sudu u Dijarbakiru prijedlog optužnice kojom se H. O. tereti za napad nožem, prema članu 456, stav 4 i članu 457, stav 1 Krivičnog zakonika.

44. Sudskom odlukom od 23. maja 2002. Drugi osnovni sud u Dijarbakiru odredio je novčanu kaznu u iznosu od 839.957.040 turskih lira, koju je H. O. dužan da plati zbog napada nožem na podnositeljku predstavke. Sud je odredio da H. O. navedenu novčanu kaznu može platiti u osam rata.

6. *Šesti incident prilikom kojeg je H. O. prijetio podnositeljki predstavke*

45. Dana 14. novembra 2001. podnositeljka predstavke je Glavnom državnom tužilaštvu u Dijarbakiru podnijela krivičnu prijavu u kojoj navodi da joj je H. O. prijetio.

46. Dana 11. marta 2002. državni tužilac donio je odluku da ne postoje konkretni dokazi za krivično gonjenje H. O, osim navoda podnositeljke predstavke.

7. Majka podnositeljke predstavke podnosi prijavu Glavnom državnom tužilaštvu u kojoj navodi da su H. O. i A. O. upućivali prijetnje smrću

47. Dana 19. novembra 2001. majka podnositeljke predstavke podnijela je prijavu državnom tužiocu. U svojoj prijavi ona je navela kako su H. O, A. O. i njihovi rođaci konstantno upućivali prijetnje njoj i njenoj kćerki. H. O. joj je konkretno rekao: „Ubiću tebe, tvoju djecu i svu tvoju familiju!“ Pored toga ju je maltretirao i ugrožavao njenu privatnost tako što je obilazio oko njenog imanja noseći noževe i pištolje. Izjavila je da H. O. treba smatrati odgovornim ukoliko se njoj ili njenoj porodici desi neki incident. Takođe se pozvala na događaje od 29. oktobra 2001. godine, kada je navedeni nožem izbo podnositeljku predstavke (vidi gore). Povodom ove prijave, državni tužilac je uputio dopis Upravi za bezbjednost u Diyarbakiru u kojem je tražio da se uzmu izjave od podnositeljke prijave i H. O, te da izvještaj o istrazi dostave njegovom tužilaštvu.

48. U međuvremenu, dana 14. decembra 2001. podnositeljka predstavke je ponovo pokrenula postupak za razvod braka pred Građanskim sudom u Diyarbakiru.

49. Dana 23. decembra 2001. policija je uzela izjavu od H. O. u vezi sa navodima majke podnositeljke predstavke. H. O. je porekao optužujuće navode i tvrdio da je njegova punica, koja se miješa u njegov brak i vrši uticaj na njegovu suprugu navodeći je na nemoralan život, njemu upućivala prijetnje. Policija je uzela dodatnu izjavu od majke podnositeljke predstavke dana 5. januara 2002. Ona je izjavila da joj H. O. svaki dan dolazi na vrata, pokazuje nož ili pištolj, te da upućuje prijetnje smrću njoj, njenoj kćerki i njenim unucima.

50. Dana 10. januara 2002. H. O. je na osnovu člana 191, stav 1 Krivičnog zakonika okrivljen za prijetnje smrću.

51. Dana 27. februara 2002. majka podnositeljke predstavke uložila je dodatnu prijavu Državnom tužilaštvu u Diyarbakiru. Navela je da su se prijetnje koje upućuje H. O. intenzivirale. H. O. ju je, zajedno s prijateljima, maltretirao, prijetio i psovao u telefonskim pozivima. Izjavila je da joj je život u neposrednoj opasnosti, te je od policije tražila praćenje telefonskih poziva i mjere protiv H. O. Istog dana Državno tužilaštvo je naložilo Direkciji kompanije Turkish Telecom u Diyarbakiru da mu dostavi listing svih poziva koji će biti upućeni na broj telefona majke podnositeljke predstavke tokom narednog mjeseca. Kako nije dobio nikakav odgovor, državni tužilac je ponovio navedeni zahtjev 3. aprila 2002.

52. Dana 16. aprila 2002. Osnovni sud u Diyarbakiru saslušao je H. O. u vezi njegovog napada nožem na punicu. On je ponovio izjavu koju je dao policiji, dodavši da nije želio da njegova supruga posjećuje svoju majku jer majka živi nemoralnim životom.

8. *Ubistvo majke podnositeljke predstavke koje je počinio H. O.*

53. Podnositeljka predstavke je živjela kod majke od incidenta koji se desio 29. oktobra 2001. godine.

54. Nepoznatog datuma majka podnositeljke predstavke je sa određenom transportnom firmom ugovorila prevoz njenog namještaja u Izmir. H. O. je saznao za to i navodno rekao: „Gdje god da odeš, naći ću te i ubiću te!“ Uprkos prijetnjama, 11. marta je namještaj utovaren u kombi navedene transportne firme. Kombi je imao dvije vožnje između transportnog centra firme i kuće. Prilikom treće vožnje majka podnositeljke predstavke pitala je vozača može li je povesti do transportnog centra. Sjela je na prednje sjedište, do vozača. U jednom momentu tokom vožnje taksi vozilo prešlo je ispred kombija i počelo da signalizira. Mислеći da ga taksi vozač želi pitati za neku adresu, vozač kombija je stao. Iz taksija je izašao H. O. Otvorio je prednja vrata uz koja je sjedjela majka podnositeljke predstavke i počeo da više otprilike sljedeće: „Gdje to nosiš namještaj?“, a potom je pucao u nju. Majka podnositeljke predstavke podlegla je povredama odmah, na licu mjesta.

9. *Krivični postupak protiv H. O.*

55. Dana 13. marta 2002. državni tužilac u Diyarbakiru podigao je optužnicu pred Višim sudom u Diyarbakiru, kojom se H. O. tereti za ubistvo s predumišljajem, na osnovu člana 449, stav 1 Krivičnog zakonika.

56. U izjavama koje je dao policiji, državnom tužiocu i sudu, H. O. je izjavio da je ubio majku podnositeljke predstavke jer je njegovu suprugu navodila na nemoralan život, kakav je i sama vodila, te da je pokušala da njegovu suprugu i djecu odvede od njega. Dalje je naveo da je, na dan navedenog incidenta, kada je preminulu pitao gdje odnosi namještaj i gdje mu je supruga, preminula odgovorila: „Odj..., odvest ću ti ženu i prodati [je].“ Izjavio je da je izgubio kontrolu i da je pucao u nju zbog svoje i časti svoje djece.

57. Pravosnažnom presudom od 26. marta 2008. godine, Viši sud u Diyarbakiru osudio je H. O. za ubistvo i nezakonito posjedovanje vatrenog oružja. Sud ga je osudio na kaznu doživotnog zatvora. Međutim, uzimajući u obzir činjenicu da je okrivljeni krivično djelo počinio usled provokacija preminule, te njegovo dobro ponašanje tokom suđenja, sud je ublažio prvobitnu kaznu i izmijenio je u kaznu zatvora u trajanju od 15 godina i 10 mjeseci, uz novčanu kaznu u iznosu od 180 novih turskih lira. S obzirom na vrijeme koje je osuđeni proveo u pritvoru i na činjenicu da će presuda biti ponovo razmotrena u postupku po žalbi, sud je odredio puštanje H. O. na slobodu.

58. Žalbeni postupak je još uvijek u toku pred Kasacionim sudom.

10. *Razvoj događaja nakon puštanja H. O. na slobodu*

59. U podnesku od 15. aprila 2008. godine, podnositeljka predstavke je podnijela krivičnu prijavu Glavnom državnom tužilaštvu „Kemalpaši“ u Iz-

miru, kako bi se prosljedila Glavnom državnom tužilaštvu u Dijarbakiru, te je od nadležnih vlasti tražila da preduzmu mjere kako bi zaštitile njen život. Navela je da je njen bivši suprug,¹ H. O, pušten iz zatvora, te da je početkom aprila otišao do njenog momka M. M, koji radi na gradilištu u Dijarbakiru, i pitao ga gdje se ona nalazi. Pošto je M. M. odbio da mu da adresu, H. O. mu je prijetio i rekao da će ubiti i njega i podnositeljku predstavke. Podnositeljka predstavke je navela da je H. O. već ubio njenu majku i da ne bi oklijevao da ubije i nju. Ona je stalno mijenjala adresu kako je H. O. ne bi mogao pronaći. Na kraju je tražila od tužilaštva da njenu adresu naznačenu na podnesku i ime njenog momka tretiraju kao povjerljive informacije, te da H. O. smatraju odgovornim ukoliko se nešto neželjeno desi njoj ili njenoj porodici.

60. Dana 14. maja 2008. zastupnica podnositeljke predstavke obavijestila je Sud da je suprug podnositeljke predstavke pušten iz zatvora te da je ponovo počeo upućivati prijetnje podnositeljki predstavke. Ona se žalila da nikakve mjere nijesu preduzete uprkos zahtjevu podnositeljke predstavke. Stoga je od Suda tražila da vlastima naloži pružanje odgovarajuće zaštite.

61. U dopisu od 16. maja 2008. Sekretar Suda je Državi prenio zahtjev podnositeljke predstavke, tražio njen komentar i tražio da obavijesti Sud o mjerama koje će preduzeti nadležni organi.

62. Dana 26. maja 2008. direktor Odjeljenja za međunarodno pravo i međunarodne odnose u sklopu Ministarstva pravde faksom je uputio dopis Glavnom državnom tužilaštvu u Dijarbakiru, u vezi sa predstavkom podnositeljke predstavke pred Evropskim sudom za ljudska prava. On je obavijestio Glavno državno tužilaštvo o predstavci, i od njega tražio da dostavi informacije o trenutnoj situaciji u vezi sa izvršenjem kazne na koju je osuđen H. O, o trenutnom stanju postupka na osnovu krivične prijave koju je podnositeljka predstavke podnijela Glavnom državnom tužilaštvu „Kemalpaši“ u Izmiru i o mjerama preduzetim da se zaštiti život podnositeljke predstavke.

63. Istog dana državni tužilac iz Glavnog državnog tužilaštva u Dijarbakiru poslao je dopis Kancelariji guvernera Dijarbakira, tražeći preduzimanje mjera zaštite podnositeljke predstavke.

64. Dopisom od 28. maja, koji je Glavno državno tužilaštvo u Dijarbakiru uputilo Centralnoj upravi policije Şehitler u Dijarbakiru, državni tužilac (A. E.) je tražio od policije da u njegovu kancelariju dovede H. O, što je bilo u vezi sa istragom.

65. Dana 29. maja 2008. A. E. je ispitivao H. O. u vezi krivične prijave koju je podnijela podnositeljka predstavke. H. O. je pobijao navode da je podnositeljki predstavke upućivao prijetnje, te je izjavio da je ona takvim navodima željela da ga uznemirava po izlasku iz zatvora. Tvrdio je da ne osjeća nikakvo neprijateljstvo prema podnositeljki predstavke, te da se posvetio djeći i porodici.

1 Nepoznatog datuma nakon ubistva njene majke, podnositeljka predstavke je dobila razvod braka od supruga.

66. Dana 3. juna 2008. A. E. je uzeo izjavu od momka podnositeljke predstavke, M. M. On je izjavio da ga je H. O. zvao i pitao za adresu podnositeljke predstavke i da mu je rekao da će je ubiti. M. M. se nije sreo sa H. O. niti je podnio krivičnu prijavu protiv njega. Međutim, ipak jeste nazvao podnositeljku predstavke i obavijestio je o prijetnjama koje je uputio H. O.

67. Dopisom od 20. juna 2008. Država je obavijestila Sud da suprug podnositeljke predstavke još nije odslužio kaznu, ali da je pušten na slobodu do okončanja žalbenog postupka kako bi se izbjeglo prekoračenje dozvoljenog trajanja pritvora. Država je takođe navela da su Kancelarija lokalnog guvernera i Glavno državno tužilaštvo obaviješteni o prijavi koju je podnijela podnositeljka predstavke, te da im je naloženo da preduzmu mjere opreza u smislu zaštite podnositeljke predstavke.

68. Konačno, 14. novembra 2008. pravni zastupnik podnositeljke predstavke obavijestio je Sud da je život njegove klijentkinje u neposrednoj opasnosti jer vlasti još uvijek nijesu preduzele nikakve mjere kako bi je zaštitile od bivšeg supruga. Sekretar Suda je istog dana Državi proslijedio navedeni dopis, sa zahtjevom da se daju informacije o mjerama preduzetim u cilju zaštite podnositeljke predstavke.

69. Dana 21. novembra 2008. Država je obavijestila Sud da su policijski organi preduzeli konkretne mjere zaštite podnositeljke predstavke od njenog bivšeg supruga. Konkretno govoreći, fotografije i otisci prstiju muža podnositeljke predstavke poslati su policijskim stanicama u regiji kako bi ga policija mogla uhapsiti ukoliko se pojavi blizu mjesta prebivališta podnositeljke predstavke. Policija je ispitivala podnositeljku predstavke u vezi sa njenim tvrdnjama. Ona je izjavila da joj suprug nije prijetio u posljednjih mjesec i po.

II. RELEVANTNO PRAVO I PRAKSA

A. Domaće pravo i praksa

70. Relevantne odredbe domaćeg prava na koje su se u ovom slučaju oslanjali pravosudni organi navode se u nastavku.

1. *Krivični zakonik*

Član 188

„Svako ko upotrebom sile ili prijetnjama primora drugu osobu da nešto uradi odnosno ne uradi ili da dobije dopuštenje te osobe da nešto uradi ... biće osuđen na kaznu zatvora u trajanju između šest mjeseci i jedne godine, te na novčanu kaznu u iznosu između jedne i tri hiljade lira...”

Član 191, stav 1

„Svako ko, osim u situacijama propisanim zakonom, prijeti drugoj osobi nanošenjem ozbiljne i neopravdane štete biće osuđen na kaznu zatvora u trajanju od šest mjeseci.“

Član 449

„Ukoliko je čin ubistva:

(a) počinjen protiv supruge, supruga, sestre ili brata, majke usvojitelja, usvojenog djeteta, pomajke, poočima, pastorka, svestra odnosno punca, svestrve odnosno punice, zeta ili snaha ... propisana kazna za njegovog počinioca jeste kazna doživotnog zatvora...”

Član 456, stavovi 1, 2 i 4

„Svako ko muči drugu osobu fizički ili naštetiti njenom zdravlju ili uzrokuje moždano oštećenje, bez namjere da počinu ubistvo, biće osuđen na kaznu zatvora u trajanju od šest mjeseci do jedne godine.

U slučaju da navedeni čin predstavlja prijetnju po život žrtve ili uzrokuje trajno oštećenje nekog organa ili čula, odnosno trajne govorne poteškoće ili trajne povrede lica, odnosno fizičku ili mentalnu slabost u trajanju od dvadeset i više dana, odnosno spriječava [žrtvu] da navedeni broj dana obavlja svoje redovne radne aktivnosti, predviđa se zatvorska kazna za počinioca takvog djela u trajanju između dvije i pet godina.

...

Ukoliko predmetni čin ne uzrokuje nikakvo oboljenje i ne spriječi [žrtvu] u obavljanju njenog redovnog posla, odnosno ukoliko takva situacija ne traje duže od deset dana, predviđa se zatvorska kazna za počinioca takvog djela u trajanju između dva i šest mjeseci odnosno visoka novčana kazna u iznosu između dvanaest i stotinupedeset hiljada lira, pod uslovom da oštećena osoba podnese prijavu...”

Član 457

„Ukoliko je djelo iz člana 456 počinjeno protiv osoba iz člana 449 ili ukoliko je djelo počinjeno sakrivenim ili vidljivim oružjem ili štetnim hemikalijama, predviđena kazna uvećava se za jednu trećinu do jedne polovine glavne kazne.”

Član 460

„U situacijama iz člana 456 i člana 459, gdje krivično gonjenje zavisi od podnošenja prijave [od strane žrtve], ukoliko podnosilac ili podnositeljka prijave povuče svoje tvrdnje prije izricanja konačne presude, krivično gonjenje se obustavlja.”

2. *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (Zakon br. 4320, od 14. januara 1998)*

Član 1

„Ukoliko je supružnik ili dijete ili drugi član porodice, koji živi pod istim krovom, izložen nasilju u porodici i ukoliko ta osoba ili Glavno državno tužilaštvo o tome obavijesti osnovni sud, sudija može, uzimajući u obzir prirodu predmetnog incidenta, na svoju inicijativu sprovesti jednu ili više mjera navedenih u nastavku ili slične mjere koje smatra odgovarajućim. Supružniku koji počinu nasilje može se odrediti:

- (a) da ne ponavlja nasilje odnosno prijetnje prema drugom supružniku ili djeci (odnosno drugom članu porodice koji živi pod istim krovom);
- (b) da napusti zajednički dom i prepusti ga drugom supružniku i djeci, ako ih imaju, te da se ne približava domu u kojem žive drugi supružnik i djeca, kao ni njihovom radnom mjestu;
- (c) da ne nanosi materijalnu štetu imovini drugog supružnika (ili djece, odnosno drugog člana porodice koji živi pod istim krovom);
- (d) da ne uznemirava drugog supružnika niti djecu (odnosno druge članove porodice koji žive pod istim krovom) putem uređaja za komunikaciju;
- (e) da preda svo oružje i slične instrumente nadležnim organima reda;
- (f) da ne ulazi u zajednički dom kad je pod dejstvom alkohola i drugih opojnih supstanci, te da rečene supstance ne konzumira u zajedničkom domu.

Navedene mjere primjenjuju se tokom perioda od najviše šest mjeseci. U odluci se supružnik, počinitelj nasilja, opominje da nepridržavanje nametnutih mjera povlači za sobom hapšenje i izricanje zatvorske kazne. Sudija može odrediti plaćanje troškova privremenog izdržavanja, uzimajući u obzir životni standard žrtve.

Za zahtjeve podnesene prema članu 1 ne plaća se sudska taksa.“

Član 2

„Sud dostavlja primjerak rješenja o određivanju mjera zaštite Glavnom državnom tužilaštvu. Glavno državno tužilaštvo nadgleda izvršenje rješenja putem organa za sprovođenja zakona.

U slučaju nepoštovanja rješenja o određivanju mjera zaštite, nadležni organ za sprovođenje zakona sprovodi istragu na svoju inicijativu, pri čemu nije potrebno da žrtva podnese prijavu, te relevantnu dokumentaciju, bez odlaganja, proslijeđuje Glavnom državnom tužilaštvu.

Glavno državno tužilaštvo pokreće postupak krivičnog gonjenja pred osnovnim sudom protiv supružnika koji se ne pridržava mjera iz rješenja o određivanju mjera zaštite. Mesto i brzina zakazivanja rasprave u navedenom predmetu podliježu odredbama Zakona br. 3005 o postupku u predmetima *in flagrante delicto*.

Čak i ukoliko predmetno djelo predstavlja odvojeno krivično djelo, supružnik koji se ne pridržava mjera iz rješenja o određivanju mjera zaštite takođe će biti osuđen na kaznu zatvora u trajanju između 3 i 6 mjeseci.“

3. *Sprovođenje propisa u vezi sa Zakonom o zaštiti porodice od 1. marta 2008.*

71. Ovi propisi, koji uređuju sprovođenje Zakona br. 4320, definišu mjere koje se preduzimaju prema članovima porodice koji počinu nasilje, te procedure i principe u vezi sa sprovođenjem navedenih mjera, a u cilju zaštite članova porodice izloženih nasilju u porodici.

B. Relevantni međunarodni i uporedno-pravni dokumenti

1. *Stav Ujedinjenih nacija u odnosu na nasilje u porodici i diskriminaciju žena*

72. Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (u daljem tekstu „CEDAW“) usvojena je 1979. godine na zasjedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, a Turska ju je ratifikovala 19. januara 1986. godine.

73. CEDAW definiše diskriminaciju žena kao „... svako razlikovanje, isključenje ili ograničenje na osnovu pola, što ima za posledicu ili cilj da ženama ugrozi ili onemogući priznavanje, ostvarivanje ili uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, a na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena.“ Što se tiče relevantnih obaveza države, član 2 CEDAW propisuje sljedeće:

„Države članice osuđuju diskriminaciju žena u svim vidovima, saglasne su da svim odgovarajućim sredstvima koja im stoje na raspolaganju i bez odlaganja sprovedu politiku uklanjanja diskriminacije žena i radi toga se obavezuju:

...

(e) da preduzmu sve odgovarajuće mjere u smislu eliminacije diskriminacije žene od strane bilo koje osobe, organizacije ili kompanije;

(f) da preduzmu odgovarajuće mjere, uključujući i zakonodavne, kako bi izmijenile ili ukunule važeće zakone, propise, običaje i prakse koje predstavljaju diskriminaciju žena;“

74. Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (u daljem tekstu „CEDAW komitet“) utvrdio je da „nasilje na osnovu pola predstavlja vid diskriminacije koji u velikoj mjeri umanjuje mogućnosti žena da uživaju prava i slobode na bazi ravnopravnosti sa muškarcima“, usljed čega se ono zabranjuje u skladu sa članom 1 CEDAW. U opštu kategoriju nasilja na osnovu pola, Komitet uvrštava nasilje „koje počinji pojedinac“² i „nasilje koje vrši porodica“.³ Shodno tome, nasilje na osnovu pola povlači određene obaveze države. Opšta preporuka br. 19 navodi listu tih dužnosti. One podrazumijevaju i obavezu države da „preduzme sve pravne i druge mjere neophodne za obezbjeđenje efikasne zaštite žena od nasilja zasnovanog na polu,⁴ uključujući i kaznene sankcije, građansko pravne lijekove i mjere kompenzacije kojima se žene štite od svih vidova nasilja.“⁵ U Zaključnim komentarima o objedinjenom četvrtom i petom periodičnom izvještaju Turske (u daljem tekstu „Zaključni komentari“), CEDAW komitet ponavlja da nasilje nad ženama, uklju-

2 Vidi Opštu preporuku br. 19 CEDAW komiteta, „Nasilje nad ženama“ (1992) UN doc. CEDAW/C/1992/L.1/Add.15 stav 24(a).

3 Ibid, stav 24(b); vidi i stav 24(r).

4 Ibid, stav 24(t).

5 Ibid, stav 24(t) (i); vidi i stav 24(r) o mjerama neophodnim za rješavanje problema nasilja u porodici.

čući i nasilje u porodici, predstavlja oblik diskriminacije (vidi CEDAW/C/TUR/4-5 i Corr.1, 15. februar 2005, stav 28).

75. Dalje, u svom obrazloženju Opšte preporuke br. 19, CEDAW komitet uzeo je u obzir sljedeće:

„...6. Konvencija u članu 1 definiše diskriminaciju žena. Definicija diskriminacije uključuje i nasilje zasnovano na polu, to jest, nasilje usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmjerno pogađa ženu. To podrazumijeva djela kojima se nanosi fizička, mentalna ili seksualna šteta odnosno patnja, prijetnju takvim djelima, prisilu i druge vidove lišavanja slobode. Nasilje zasnovano na polu može dovesti do povrede konkretnih odredbi Konvencije, bez obzira na to da li te odredbe izričito spominju nasilje.

7. Nasilje na osnovu pola, koje ženama otežava ili onemogućava uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda prema opštem međunarodnom pravu, odnosno prema konvencijama o ljudskim pravima predstavlja diskriminaciju u smislu člana 1 Konvencije.

Komentari u pogledu određenih članova Konvencije

...

Član 2(f), 5. i 10(c)

11. Tradicionalni stavovi po kojima se žene smatraju podređenim muškarcima, odnosno po kojima one imaju stereotipne uloge, podupiru široko rasprostranjeno ponašanje koje podrazumijeva nasilje ili prisilu, kao što je nasilje u porodici ili zlostavljanje, prisilni brak, ubistvo zbog miraza, napad kisjelinom i obrezivanje žena. Takve predrasude i ponašanje mogu opravdavati nasilje na osnovu pola kao vid zaštite ili kontrole žena. Posljedica takvog nasilja nad fizičkim i mentalnim integritetom žena jeste njihovo spriječavanje da ravnopravno uživaju, ostvaruju i budu obaviještene o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. Premda se ovaj komentar prvenstveno odnosi na stvarno nasilje ili prijetnje nasiljem, posljedice svih tih vidova nasilja na osnovu pola i dalje drže žene u podređenom položaju i doprinose niskom procentu učešća žena u političkom životu, kao i njihovom niskom nivou obrazovanja, obučenosti i prilika za zaposlenje.“

76. U predmetu *A. T. protiv Mađarske* (odluka od 26. januara 2005. godine), gdje je podnositeljka predstavke navela da je njen vanbračni suprug i otac njeno dvoje djece fizički zalostavlja i prijeti joj još od 1998. godine, CEDAW komitet naložio je Mađarskoj da preduzme mjere kojim će „podnositeljki predstavke i njenoj porodici garantovati fizički i mentalni integritet“, kao i da podnositeljki predstavke obezbijedi sigurno boravište gdje će živjeti sa djecom, novac za izdržavanje djece, pravnu pomoć i kompenzaciju u skladu sa pretrpljenom štetom i povredom njenih prava. Komitet je Mađarskoj takođe dao nekoliko opštih preporuka u smislu bolje zaštite žena od nasilja u porodici, kao što je uspostavljanje efikasnih istražnih, pravnih i sudskih postupaka, ali i povećanje kapaciteta za odgovarajuću brigu i podršku.

77. U predmetu *Fatma Yıldırım protiv Austrije* (odluka od 1. oktobra 2007. godine), koji se odnosi na ubistvo gospođe Yıldırım koje je počinio

njen suprug, CEDAW komitet utvrdio je da je država prekršila svoju obavezu da revnosno zaštiti Fatmu Yıldırım. Komitet je stoga zaključio da je navedena država prekršila svoje obaveze iz člana 2(a) i 2(c) do 2(f), te člana 3 CEDAW, a u vezi sa članom 1 CEDAW i Opštom preporukom br. 19 CEDAW komiteta, kao i relevantna prava preminule Fatme Yıldırım na život i na fizički i mentalni integritet.

78. Deklaracija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja nad ženama (1993) u svome članu 4(c) apeluje na države da „revnosno sprječavaju, istražuju i, u skladu s domaćim zakonodavstvom, kažnjavaju svaki čin nasilja nad ženama, bilo da su takva djela počinili zaposleni u državnoj upravi ili privatna lica“.

79. U svom trećem izvještaju Komisiji za ljudska prava Ekonomskog i socijalnog savjeta UN (E/CN.4/2006/61), od 20. januara 2006. godine, specijalni izvijestilac za nasilje nad ženama uzeo je u obzir da postoji pravilo međunarodnog običajnog prava koje obavezuje „države da revnosno sprječavaju i reaguju na nasilje nad ženama“.

2. *Savjet Evrope*

80. U svojoj Preporuci Rec(2002)5 od 30. aprila 2002. o zaštiti žena od nasilja, Komitet ministara Savjeta Evrope navodi, između ostalog, da bi države članice trebalo da uvedu, razrade i/ili poboljšaju ako je potrebno državnu politiku protiv nasilja, zasnovanu na maksimalnoj bezbjednosti i zaštiti žrtava, podršci i pomoći, prilagođavanju krivične i građanske regulative, informisanju javnosti, obuci stručnjaka koji se suočavaju s nasiljem nad ženama i prevenciji.

81. Komitet ministara konkretno je preporučio državama da sankcionišu teške oblike nasilja nad ženama, kao što su seksualno nasilje i silovanje, zlostreba ugroženih, trudnih, bespomoćnih, bolesnih, hendikepiranih i nesamostalnih žrtava, kao i da sankcionišu zlostrebu položaja od strane počinioca. Preporuka takođe navodi kako bi države članice trebalo da svim žrtvama nasilja omoguće pokretanje postupaka, da u legislativu uvedu odredbe prema kojima državni tužilac može pokrenuti odgovarajući postupak, da podstaknu tužioce da nasilje nad ženama smatraju otežavajućim ili ključnim faktorom kada donose odluku o krivičnom gonjenju u javnom interesu, da tamo gdje je potrebno preduzmu mjere u cilju efikasne zaštite žrtava od prijetnji i moguće osвете, te da preduzmu konkretne mjere radi zaštite prava djeteta tokom sudskog postupka.

82. U vezi sa nasiljem unutar porodice, Komitet ministara dao je preporuku svim državama članicama da definišu sve oblike nasilja unutar porodice kao krivična djela i predvide mogućnost preduzimanja mjera kako bi, između ostalog, omogućile pravosudnim organima da odrede privremene mjere s ciljem zaštite žrtava, izricanja zabrana počiniocu u pogledu kontaktiranja, komuniciranja ili prilaska žrtvi, odnosno u pogledu boravka ili kretanja u

utvrđenim područjima, s ciljem sankcionisanja svakog nepridržavanja mjera izrečenih počiniocu i uspostavljanja obaveznog protokola kad je riječ o aktivnostima policije, te zdravstvenih i socijalnih službi.

3. *Interamerički sistem*

83. U predmetu *Velazquez-Rodriguez*, Interamerički sud navodi:

„Nezakonito djelo kojim se vrši povreda ljudskih prava i koje se inicijalno ne može pripisati državi (na primjer, zato što je to djelo privatnog lica ili zato što odgovorno lice nije identifikovano) može dovesti do međunarodne odgovornosti države, ne zbog samog predmetnog djela, nego zbog odsustva odgovarajuće revnosti u spriječavanju nasilja ili u reagovanju na nasilje na način utvrđen Konvencijom.“⁶

84. Pravni osnov za pripisivanje krajnje odgovornosti državi za djela koje su počinili pojedinci oslanja se na neuspjeh države da izvrši svoje obaveze u pogledu zaštite ljudskih prava kako je navedeno u članu 1(1) Američke konvencije o ljudskim pravima.⁷ Praksa Interameričkog suda odražava taj princip tako što iznova smatra države međunarodno odgovornim za nedostatak *odgovarajuće revnosti* u spriječavanju povreda ljudskih prava, u istražnim radnjama i sankcioniranju počinitelja, odnosno u odgovarajućem obeštećivanju porodica žrtava.

85. Interamerička konvencija o spriječavanju, kažnjavanju i iskorjenjivanju nasilja nad ženama iz 1994. godine (Belém do Pará Convention)⁸ navodi obaveze država u pogledu iskorjenjivanja nasilja na osnovu pola. To je jedini multilateralni sporazum o ljudskim pravima koji se bavi isključivo nasiljem nad ženama.

86. Interamerička komisija usvojila je pristup Interameričkog suda pripisivanju odgovornosti za djela i propuste privatnih lica državi. U predmetu *Maria Da Penha protiv Brazila*,⁹ Komisija je utvrdila da država nije pokazala potrebnu revnost u spriječavanju i istražnim radnjama u vezi sa pritužbom zbog nasilja u porodici, što je dovoljno da se utvrdi odgovornost države pre-

6 *Velazquez-Rodriguez protiv Hondurasa*, presuda od 29. jula 1988, Inter-Am. Ct. H.R. (ser. C) br. 4, stav 172.

7 Potpisana na Interameričkoj specijalnoj konferenciji o ljudskim pravima u San Joseu, Costa Rica, 22. novembra 1969. Član (1) navodi sljedeće: „1. Države članice ove Konvencije obavezuju se da će poštovati prava i sloboda iz ove Konvencije, te da će svim osobama u okviru svoje jurisdikcije omogućiti slobodno i potpuno uživanje tih prava i sloboda, bez bilo kakve diskriminacije na osnovu rase, boje kože, pola, jezika, religije, političkog ili drugog stava, nacionalnog ili socijalnog porijekla, ekonomskog statusa, rođenja ili bilo kojeg drugog društvenog položaja. 2. U svrhu ove konvencije, 'osoba' podrazumijeva svako ljudsko biće.“

8 Konvenciju je usvojila Organizacija američkih država (OAS) i koja je stupila na snagu 5. marta 1995.

9 Predmet 12.051, Izvještaj br. 54/01, Inter-Am. C>H.R., Godišnji izvještaj 2000, OEA/Ser.L/V.II.111 Doc.20 rev. (2000).

ma Američkoj konvenciji i Konvenciji Belém do Pará. Dalje, Brazil je povrijedio pravo podnositeljke pritužbe i nije izvršio svoju obavezu (između ostalog, prema članu 7. Konvencije Belém do Pará, koji obavezuje države da osude svaki vid nasilja nad ženama) kao rezultat neadekvatne reakcije i tolerisanja počinjenog nasilja. Konkretno govoreći, Komisija smatra da:

„... tolerisanje od strane državnih organa nije ograničeno samo na ovaj slučaj; ono, zapravo, predstavlja obrazac ponašanja. Prihvatanje takve situacije od strane čitavog sistema samo produbljuje psihološke, socijalne i istorijske korijene i faktore koji podržavaju i podstiču nasilje nad ženama.

S obzirom na činjenicu da je nasilje koje je pretrpjela Maria da Penha dio opšteg obrasca zanemarivanja i odsustva efikasne reakcije države u smislu krivičnog gonjenja i kažnjavanja počinitelaca, stav je ove Komisije da ovaj slučaj uključuje ne samo nepoštovanje obaveza u smislu krivičnog gonjenja i kažnjavanja, nego i obaveza u smislu sprječavanja takvog ponižavajućeg postupanja. Ta opšta i diskriminatorna neefikasnost pravosuđa takode stvara atmosferu koja pogoduje nasilju u porodici, s obzirom na to da društvo ne vidi dokaz kako je država, kao predstavnik društva, voljna da preduzme efikasne aktivnosti u pogledu sankcionisanja takvih djela.“¹⁰

4. Uporedno-pravni dokumenti

87. U 11 zemalja članica Savjeta Evrope, naime, u Albaniji, Austriji, Bosni i Hercegovini, Estoniji, Grčkoj, Italiji, Poljskoj, Portugalu, San Marinu, Španiji i Švajcarskoj, vlasti su obavezne da nastave krivični postupak uprkos tome što je žrtva povukla uloženu prijavu zbog nasilja u porodici.

88. U 27 zemalja članica, naime, u Andori, Jermeniji, Azerbejdžanu, Belgiji, Bugarskoj, Kipru, Češkoj Republici, Danskoj, Engleskoj i Velsu, Finskoj, Makedoniji, Francuskoj, Gruziji, Njemačkoj, Mađarskoj, Irskoj, Letoniji, Luksemburgu, Malti, Moldaviji, Holandiji, Ruskoj Federaciji, Srbiji, Slovačkoj, Švedskoj, Turskoj i Ukrajini, vlasti imaju određeni stepen slobode u procjeni toga da li da nastave krivični postupak protiv počinioca nasilja u porodici. Značajan broj pravnih sistema pravi razliku između krivičnih djela koja se gone po privatnoj tužbi (i za koja je neophodno da žrtva prethodno podnese prijavu) i krivičnih djela koja se gone po službenoj dužnosti (obično su to teža djela kod kojih se smatra da je krivično gonjenje u javnom interesu).

89. Iz zakonske regulative i prakse navedenih 27 zemalja čini se da je odluka o nastavku krivičnog gonjenja u slučaju kada žrtva povuče svoju prijavu zapravo stvar procjene organa gonjenja, koji pri donošenju takvih odluka u prvom redu uzimaju u obzir javni interes. Prema nekim zakonodavstvima, kao što je ono u Engleskoj i Velsu, pri donošenju odluke o nastavku krivičnog gonjenja počinioca nasilja u porodici, organi gonjenja (Kraljevska služba za krivično gonjenje) dužni su da razmotre određene faktore, uključujući i sljedeće: težinu krivičnog djela, jesu li povrede nanijete žrtvi fizičke ili psi-

¹⁰ *Maria da Penha protiv Brazila*, tačka 55. i 56.

hičke prirode, je li okrivljeni koristio oružje, je li okrivljeni upućivao prijetnje nakon napada, je li okrivljeni planirao napad, uticaj (uključujući i psihički) na djecu koja žive u domaćinstvu, mogućnost da okrivljeni ponovo počini krivično djelo, trajnu opasnost po zdravlje i bezbjednost žrtve odnosno svih osoba koje su (ili bi mogle postati) uključene, trenutni odnos između žrtve i okrivljenog, uticaj koji bi na taj odnos mogao imati nastavak krivičnog gonjenja protiv volje žrtve, prethodni razvoj navedenog odnosa – naročito ako je u prošlosti podrazumijevao nasilje, te je li okrivljeni prethodno kažnjavao, posebno za djela nasilja. Pri donošenju odluke o daljem postupanju postoji i direktna referenca u smislu potrebe da se uspostavi pravična ravnoteža između prava žrtve i eventualne djece iz člana 2 i člana 8.

90. Čini se da je Rumunija jedina država koja odluku o nastavku krivičnog gonjenja zasniva jedino i isključivo na volji/prijavi žrtve.

B. Izvještaji u vezi sa nasiljem u porodici i položaju žena u Turskoj

1. Mišljenje Fondacije skloništa za žene Purpurni krov (Mor Çati Kadın Sığınak Vakfı; u daljem tekstu „Mor Çati“) o sprovođenju Zakona br. 4320 od 7. jula 2007.

91. Prema ovom izvještaju, Zakon br. 4320 (vidi gore stav 70) još uvijek se ne sprovodi u potpunosti. Proteklih godina došlo je do povećanja broja „rješenja o određivanju mjera zaštite“ ili privremenih mjera koje određuju porodični sudovi. Međutim, postupajući po zahtjevima koje im podnose žene u smrtnoj opasnosti, neki sudovi i dalje zakazuju rasprave tek za dva ili čak tri mjeseca. U takvim okolnostima, sudije i tužioci postupanje po Zakonu br. 4320 tretiraju kao neki vid brakorazvodne pralice, dok je bit navedenog Zakona preduzimanje hitnih mjera u korist žena koje nastoje da zaštite spopstveni život. Nakon izdavanja privremene sudske zabrane, žene se suočavaju s nizom problema u njenom sprovođenju.

92. Tokom dvije godine prije objavljivanja Izvještaja, približno 900 žena prijavilo se u sklonište Mor Çati i uložilo veliki napor da ostvari prava iz Zakona br. 4320, ali od tog broja samo njih 120 je uspjelo. Mor Çati je identifikovao ozbiljne probleme u sprovođenju Zakona br. 4320. Konkretno govoreći, utvrđeno je da policijske stanice i dalje tolerišu nasilje u porodici, te da neki policijski službenici pokušavaju da budu posrednici ili se stavljaju na stranu muškarca, ili pak sugerišu ženi da povuče prijavu. Takođe postoje ozbiljni problemi i kod uručjenja sudskih rješenja prema Zakonu br. 4320. U slučaju velikog broja žena koje su bile spremne da sarađuju sa centrom Mor Çati, sudska rješenja nijesu se sprovodila jer su njihovi muževi policajci ili su u prijateljskim odnosima sa službenicima date policijske stanice.

93. Dalje, prisutan je i problem nerazumnog kašnjenja u izdavanju sudskih rješenja. To je rezultat stava sudova koji prijave o nasilju u porodici tretiraju kao neki vid brakorazvodne parnice. Smatra se da iza takvih kašnjenja

leži sumnja da žene podnose prijave i kada nijesu žrtve nasilja. Navodi da žene zloupotrebljavaju Zakon br. 4320 nijesu tačni. S obzirom na to da je ekonomski teret domaćinstva gotovo 100% na muškarcu, žene ne bi mogle da traže primjenu Zakona br. 4320 da nijesu suočene sa životnom opasnošću. Konačno, navedene sudske odluke su, uopšte, uskog opsega, odnosno sudovi nijesu skloni da ih prošire.

2. *Izvještaj Centra za informisanje i implementaciju Advokatske komore u Diyarbakıru (u daljem tekstu „KA-MER“) o ispitivanju sprovođenja Zakona br. 4320 od 25. novembra 2005.*

94. Prema ovom izvještaju, kultura nasilja u Turskoj sve više se širi, a nasilje se u mnogim oblastima života toleriše. Pregledom postupaka pred nižim sudom nadležnim za građanske parnice (*sulh hukuk mahkemesi*) i pred tri građanska suda (*asliye hukuk mahkemesi*) u Diyarbakıru utvrđeno je da su na osnovu Zakona br. 4320 pokrenuta 183 postupka, i to od dana stupanja navedenog Zakona na snagu 1998. godine pa do septembra 2005. Od tog broja, u 104 predmeta sud je odredio različite mjere, dok je u preostalih 79 predmeta sud našao da ne postoji osnov za određivanje mjera, odbacio zahtjev ili se proglasio nenadležnim.

95. Uprkos značaju problema nasilja u porodici, na osnovu navedenog zakona podnesen je veoma mali broj zahtjeva jer javnost, očigledno, nije upoznata s njim ili je stepen povjerenja u snage bezbjednosti u regiji veoma nizak. Najveće probleme uzrokuje kašnjenje u donošenju sudskih odluka i neuspjeh vlasti da nadgledaju primjenu tih odluka.

96. Dalje, negativan stav policijskih službenika u stanicama policije prema žrtvama nasilja u porodici jedna je od prepreka koje spriječavaju žene da se pozivaju na navedeni zakon. Žene koje se obraćaju stanici policije jer su izložene nasilju u porodici suočavaju se sa stavom prema kojem se taj problem tretira kao privatna porodična stvar u koju se policija nerado miješa.

97. Navedeni izvještaj daje preporuke u smislu poboljšanja sprovođenja Zakona br. 4320 i bolje zaštite žrtava nasilja u porodici.

3. *Statistički podaci S.O.S. linije KA-MER u Diyarbakıru za period od 1. avgusta 1997. do 30. juna 2007.*

98. Ovaj izvještaj sa statističkim podacima sačinjen je nakon razgovora vođenih sa 2.484 žene. Ispostavilo se da su sve one izložene psihičkom nasilju, a približno 60% njih i fizičkom. Najveći broj žrtava spada u starosnu kategoriju od 20 do 30 godina (43%). Ukupno 57% tih žena je udato. Većina žena žrtava je nepismena ili ima nizak nivo obrazovanja. Kurdskog porijekla je 78% ovih žena. Iz Diyarbakıra je 91% žena koje su pozivale S.O.S. liniju. Nezavisni izvor prihoda nema 85% žrtava.

4. *Izveštaj Amnesty International iz 2004. pod naslovom „Turska: žene suočene sa nasiljem u porodici“*

99. Prema ovom Izveštaju, statistički podaci o razmjerama nasilja nad ženama u Turskoj ograničeni su i nepouzdati. No, bez obzira na to, može se zaključiti da je kultura nasilja u porodici dovela žene u dvostruko teži položaj – zbog toga što su žrtve nasilja, ali i zbog toga što im se onemogućava efikasan pristup pravnim sredstvima. Žene iz ugroženih grupa, kao što su one iz siromašnih porodica ili one koje su pobjegle od sukoba ili prirodne nepogode, posebno su izložene riziku. U vezi s tim, utvrđeno je da nasilje nad ženama u jugoistočnoj Turskoj u velikoj mjeri prolazi nekažnjeno.

100. Napominje se da oni koji staju u zaštitu prava žena nastoje da promijene stav zajednice kojim se toleriše nasilje nad ženama i koji je često zastupljen kod sudija, visoko rangiranih državnih službenika i kreatora javnog mnijenja. Čak i nakon što je reformom zakonske regulative uklonjen pravni osnov za diskriminatorni tretman, stavovi kojima se žene primoravaju da se povinuju određenom kodeksu ponašanja i dalje ograničavaju ženama mogućnost izbora u životu.

101. Izveštaj navodi da na svakom nivou krivično-pravnog sistema nadležni organi ne reaguju ni dovoljno brzo ni dovoljno oštro na prijave koje žene ulažu zbog silovanja, seksualnog napastvovanja, odnosno drugih oblika porodičnog nasilja. Policija nerado spriječava i istražuje slučajeve nasilja u porodici, uključujući i nasilnu smrt žena. Tužiocima odbijaju da otvore istragu o slučajevima koji uključuju nasilje u porodici i da odrede mjere zaštite za one žene koje su izložene riziku u porodici ili u zajednici. Policija i sudovi ne osiguravaju da se muškarci kojima su uručena sudska rješenja, uključujući i ona o određivanju mjera zaštite, zaista i pridržavaju tih rješenja. Prema njima se pokazuje neopravdana popustljivost pri određivanju kazne, na osnovu toga što ih je žrtva „isprovocirala“ i na osnovu najnepouzdanijih dokaza.

102. Žene kojim su potrebni pristup pravosudnim organima i zaštita od nasilja nailaze na mnoge barijere. Policijski službenici često vjeruju kako je njihova dužnost podstaći ženu da se vrati kući i „pomiri“, te često i ne ispituju navode iz njene prijave. Mnoge žene, naročito one u ruralnim područjima, nijesu u stanju da podnesu zvaničnu prijavu jer su zbog napuštanja susjedstva u kojem žive izložene pomnom ispitivanju, kritici i, u nekim slučajevima, nasilju.

103. Dalje, premda se čini kako su neki sudovi počeli sprovoditi reforme, diskreciono pravo sudova i dalje je osnov za neopravdanu popustljivost prema počiniocima nasilja u porodici. Koristeći svoja diskreciona prava, sudije često smanjuju kazne izrečene u takvim slučajevima, te i dalje uzimaju u obzir „ozbiljnu provokaciju“ u odnosu na običaje, tradiciju i čast.

104. Konačno, Izvještaj daje veliki broj preporuka turskim vlastima, zajednici i vjerskim autoritetima, s ciljem rješavanja problema nasilja u porodicima.

5. *Izvještaj o ispitivanju zločina iz časti, sačinjen u sklopu projekta „Pravda za sve“ Advokatske komore u Dijarbakiru i Centra za informisanje i implementaciju prava žena*

105. Ovaj Izvještaj sačinjen je kako bi se razmotrile pravosudne dimenzije fenomena takozvanog „zločina u ime časti“. Urađen je pregled predmeta pred višim i dječijim sudovima u Dijarbakiru. Cilj Izvještaja bio je da utvrdi koliko se takvih ubistava prijavi sudovima, kakav je stav pravosudnih organa prema njima, način odbrane okrivljenih u takvim predmetima, uloga društvenih struktura (tj. porodičnih vijeća i običaja) kao i da utvrdi razloge takvih ubistava. U tu svrhu pregledani su predmeti pred višim i dječijim sudovima u Dijarbakiru, i to za period između 1999. i 2005. godine. U tih sedam godina nađeno je 59 predmeta u kojima je donesena presuda. U tim predmetima bila je ukupno 71 žrtva/ubijena osoba, a 81 okrivljena osoba koja je izvedena pred sud.

106. Prema navodima istraživača, u slučajevima kada je žrtva/ubijena osoba bila muškarac, zapaženo je da su okrivljene osobe u svoju odbranu tvrdile da ih je žrtva/ubijeni silovao, seksualno napastvovao odnosno kidnapovao nekoga od srodnika okrivljene osobe, ili pak pokušao navesti nekog od srodnika okrivljene na prostituciju. U slučajevima u kojima je žrtva/ubijena osoba žena, okrivljeni su u svoju odbranu navodili da je žrtva/ubijena osoba razgovarala sa drugim muškarcima, upuštala se u prostituciju ili izvršila preljubu. U 46 presuda primijenjene su odredbe o olakšavajućim okolnostima, tj. kao takva okolnost uzeta je „neopravdana provokacija“. U slučaju 61 donesene presude o krivici primijenjene su odredbe člana 59 Krivičnog zakonika Turske, koje se odnose na diskreciono pravo ublažavanja kazne.

PRAVO

I. PRIHVATLJIVOST

107. Država je osporila prihvatljivost predstavke po dva osnova.

1. *Nepridržavanje pravila o roku od šest mjeseci propisanog u članu 35, stav 1 Konvencije*

108. Država je tvrdila da se podnositeljka predstavke nije pridržavala roka od šest mjeseci u vezi sa događajima koji su se desili prije 2001. godine.

Država je navela da bi pritužbe u vezi s događajima koji su se desili između 1995. i 2001. godine trebalo smatrati zastarjelima. Ako podnositeljka predstavke nije bila zadovoljna odlukama domaćih vlasti donesenim nakon događaja koji su se desili u navedenom periodu, trebalo je da podnese predstavku Komisiji, odnosno, po stupanju na snagu Protokola 11, Sudu, i to u periodu od šest mjeseci nakon donošenja svake od tih odluka.

109. Podnositeljka predstavke je tvrdila da je predstavku podnijela u okviru roka od šest mjeseci nakon spornih događaja. Po njenom mišljenju, predmetne događaje trebalo bi posmatrati kao cjelinu, a ne analizirati ih odvojeno.

110. Sud ponavlja da pravilo o roku od šest mjeseci iz člana 35, stav 1 Konvencije ima za cilj da zaštiti pravnu sigurnost i da osigura da se predmeti pokrenuti na osnovu Konvencije rješavaju u razumnom vremenskom periodu (vidi *Kenar protiv Turske*, br. 67215/01 (dec.), 1. decembar 2005.). Prema njegovoj ustaljenoj sudskoj praksi, ako domaći pravni lijek nije dostupan, rok od šest mjeseci teče od dana kada je došlo do događaja u vezi s kojim se ulaže pritužba.

111. U tom smislu, Sud napominje da su od 10. aprila 1995. podnositeljka predstavke i njena majka bile izložene višestrukim napadima i prijetnjama H. O. protiv njihovog fizičkog integriteta. Ti akti nasilja rezultirali su smrću majke podnositeljke predstavke, a kod podnositeljke predstavke izazvali veliku patnju i bol. Premda je bilo određenih intervala između spornih događaja, Sud smatra da se sveukupno nasilje kojem su podnositeljka predstavke i njena majka bile izložene tokom dužeg vremenskog perioda ne može posmatrati kao niz pojedinačnih i odvojenih incidenata, nego u cjelini, kao niz povezanih događaja.

112. S obzirom na to, Sud napominje da je podnositeljka predstavke podnijela predstavku u okviru roka od šest mjeseci od ubistva njene majke, koje je izvršio H. O, a da se navedeni događaj može uzeti kao vrijeme kada je postala svjesna neefikasnosti pravnih lijekova u domaćem pravnom sistemu, te kao rezultat nesposobnosti vlasti da spriječe H. O. da i dalje čini nasilje. S obzirom na to da okolnosti slučaja ne ukazuju na bilo kakvo odugovlačenje podnositeljke predstavke u podnošenju predstavke nakon što je postalo jasno da neće dobiti pravnu zaštitu na osnovu prijava koje je podnijela, Sud smatra da kao relevantan datum u svrhu određivanja dana od kojeg teče rok od šest mjeseci ne bi trebalo uzeti niti jedan datum prije 13. marta 2002. godine (vidi gore stav 54). U svakom slučaju, bivši muž podnositeljke predstavke nastavio je sa upućivanjem prijetnji opasnih po njen život i zdravlje, te se stoga ne bi moglo reći da je navedeni obrazac nasilja prestao (vidi gore stavove 56–69).

113. Iz konkretnog konteksta ovog slučaja proizilazi da je podnositeljka predstavke pritužbe podnijela u okviru roka od šest mjeseci, kao što zahtijeva član 35, stav 1 Konvencije. Sud stoga odbacuje prethodni prigovor Države u vezi s ovim pitanjem.

2. Neiscrppljivanje domaćih pravnih lijekova

114. Država je dalje navela da podnositeljka predstavke nije iscrpila domaće pravne lijekove jer su ona i njena majka puno puta povukle prijave koje su podnijele i tako uzrokovale obustavljanje krivičnog postupka protiv okrivljenog. Država je tvrdila da podnositeljka predstavke nije iskoristila ni zaštitu koju omogućava Zakon br. 4320, te da je državnog tužioca spriječila da se obrati porodičnom sudu time što je povlačila prijave. Država je dalje navela da je podnositeljka predstavke mogla iskoristiti upravne i građanske pravne lijekove čiju je djelotvornost Sud priznao u svojim prethodnim predmetima (vidi *Aytekin protiv Turske*, 23. septembar 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VII). Konačno, oslanjajući se na presude Suda u predmetima *Ahmet Sadik protiv Grčke* (15. novembar 1996, stav 34, *Reports* 1996-V) i *Cardot protiv Francuske* (19. mart 1991, stav 30, Serija A br. 200), Država je navela da se podnositeljka predstavke u pogledu svojih pritužbi zbog diskriminacije u suštini nije ni obratila nacionalnim organima, te da bi stoga ove pritužbe trebalo proglasiti neprihvatljivima.

115. Podnositeljka predstavke je navela da je iscrpila sve dostupne pravne lijekove unutar domaćeg pravnog sistema. Tvrdila je da su se domaća pravna sredstva pokazala kao nedjelotvorna, s obzirom na to da vlasti nijesu zaštitile život njene majke, te da njenog supruga nijesu spriječile da zlostavlja nju i njenu majku. Što se tiče pozivanja Države na Zakon br. 4320 u pogledu toga da podnositeljka predstavke nije iskoristila pravne mogućnosti iz tog Zakona, podnositeljka predstavke je navela da je ovaj Zakon na snagu stupio 14. januara 1998, a značajan dio predmetnih događaja zbio se prije tog datuma. Prije stupanja na snagu Zakona br. 4320 nije bilo mehanizama zaštite od nasilja u porodici. U svakom slučaju, uprkos brojnim krivičnim prijavama koje je podnijela Glavnom državnom tužilaštvu, nije preduzeta niti jedna mjera zaštite iz Zakona br. 4320 kako bi se zaštitili život i zdravlje podnositeljke predstavke i njene majke.

116. Sud primjećuje da glavno pitanje u vezi sa iscrpljivanjem domaćih pravnih lijekova jeste da li je podnositeljka predstavke propustila da iskoristi dostupne pravne lijekove u domaćem pravnom sistemu, posebno one koje omogućava Zakon br. 4320, i jesu li domaće vlasti imale obavezu da nastave proces krivičnog gonjenja muža podnositeljke predstavke uprkos tome što su žrtve povukle svoje prijave. Ta su pitanja neraskidivo povezana sa pitanjem djelotvornosti domaćih pravnih lijekova u vezi s pružanjem odgovarajuće zaštite podnositeljki predstavke i njenoj majci protiv nasilja u porodici. Shodno tome, Sud ta pitanja pridružuje meritumu i razmatraće ih u vezi s članovima 2, 3 i 14 Konvencije (vidi, između ostalih izvora, *Şemsi Önen protiv Turske*, br. 22876/93, stav 77, 14. maj 2002).

117. Imajući u vidu sve gore navedeno, Sud napominje da predstavka nije očigledno neosnovana u smislu člana 35, stav 3 Konvencije. Sud dalje

napominje da predstavka nije neprihvatljiva ni po bilo kom drugom osnovu. Stoga se mora proglasiti prihvatljivom.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 2 KONVENCIJE

118. Podnositeljka predstavke se žalila da vlasti nijesu zaštitile pravo njene majke na život, pošto ju je ubio muž podnositeljke predstavke, izvršivši povredu člana 2 Konvencije, koji glasi:

„1. Pravo na život svake osobe zaštićeno je zakonom. Niko ne može biti namjerno lišen života, sem prilikom izvršenja presude suda kojom je osuđen za zločin za koji je takva kazna predviđena zakonom...”

A. Podnesci strana u postupku

1. *Podnositeljka predstavke*

119. Podnositeljka predstavke je na samom početku izjavila da vlasti i društvo tolerišu nasilje u porodici, te da počinioci nasilja u porodici prolaze nekažnjeno. U vezi s tim, podnositeljka predstavke je istakla da, uprkos brojnim krivičnim prijavama koje je podnijela Glavnom državnom tužilaštvu u Diyarbakiru, nijedna od mjera zaštite koje omogućava Zakon br. 4320 nije preduzeta kako bi se zaštitili život i zdravlje nje i njene majke. Naprotiv, mnogo puta su organi vlasti pokušali da ubijede podnositeljku predstavke i njenu majku da odustanu od prijave protiv H. O. Domaće vlasti bile su potpuno pasivne u vezi sa prijetnjama smrću koje je upućivao H. O, te su podnositeljku predstavke i njenu majku prepustili na milost i nemilost napadaču.

120. Podnositeljka predstavke je istakla da su podneskom od 27. februara 2002. uloženom Glavnom državnom tužilaštvu ona i njena majka obavijestile organe vlasti o prijetnjama smrću koje upućuje H. O. Međutim, državni tužilac nije uradio ništa kako bi zaštitio život preminule. Po mišljenju podnositeljke predstavke, činjenica da vlasti nijesu prijavu njene majke shvatile ozbiljno jasan je pokazatelj da društvo i državne vlasti tolerišu nasilje u porodici.

121. Podnositeljka predstavke je takođe izjavila da, premda je H. O. osuđen za ubistvo, kazna koja mu je izrečena ne predstavlja primjerenu kaznu, nego je značajno blaža od uobičajenih kazni koje se izriču za ubistvo. Izricanje blage kazne rezultat je činjenice da je, u podnescima u sklopu svoje odbrane pred Višim sudom, okrivljeni tvrdio da je ubio majku podnositeljke predstavke kako bi zaštitio svoju čast. Očigledno je praksa krivičnih sudova u Turskoj da ublažavaju kazne u slučajevima „zločina u ime časti“. U predmetima koji se tiču „zločina u ime časti“ krivični sudovi počiniocima takvih djela izriču veoma blage kazne ili uopšte ne izriču kazne.

2. *Država*

122. Država je istakla da su nadležne vlasti bez odlaganja konkretno odgovorile na prijave koje su podnijele podnositeljka predstavke i njena majka. U vezi s tim, nakon podnošenja prijava, vlasti su zavele da su primile prijave, izvršile ljebarske preglede, saslušale svjedoke, izvršile uviđaj na mjestu događaja i prijave prosljedile nadležnim pravosudnim organima. Kada je bilo neophodno i u zavisnosti od težine incidenta, napadač je bio zadržan u pritvoru i osuđivan pred krivičnim sudovima. Ti su postupci vođeni u najkraćem mogućem vremenskom roku. Vlasti su pokazale neophodnu revnost, reagovala na prijave i nijesu pokazale nikakav nemar.

123. Međutim, time što su povlačile podnesene prijave, podnositeljka predstavke i njena majka onemogućile su vlastima da krivično gone H. O, i time su same doprinijele tome da napadač prođe nekažnjeno. U tom smislu, iz predmetnog spisa ne vidi se da su podnositeljka predstavke i njena majka povlačile prijave usled bilo kakvog pritiska od strane H. O, odnosno državnog tužioca nadležnog za istragu. Krivično gonjenje napadača zavisilo je od podnesenih prijava, odnosno tužbi koje je podnijela podnositeljka predstavke, s obzirom na to da predmetna krivična djela nijesu rezultirala oboljenjima, odnosno radnom nesposobnošću od deset ili više dana, u smislu člana 456, stav 4, člana 457 i člana 460 Krivičnog zakonika. Dalje, u većini slučajeva krivični sudovi nijesu osudili H. O. zbog nedostatka dokaza protiv njega. Slijedom toga, od vlasti se nije moglo očekivati da razdvoje podnositeljku predstavke i njenog supruga, te da supruga osude sve dok su njih dvoje živjeli zajedno kao porodica, pošto bi to predstavljalo povredu njihovih prava garantovanih članom 8 Konvencije.

124. U vezi sa podneskom majke podnositeljke predstavke od 27. februara 2002. godine, Država je navela da sadržaj tog podneska nije ništa drugačiji od sadržaja prethodnih podnesaka, kao i to da je isti bio uopšten. Nijesu navedene konkretne činjenice, niti je nagoviješteno da joj je život u opasnosti. U podnesku majka uopšte nije zatražila zaštitu, nego je tražila hitno razmatranje njene pritužbe i kažnjavanje supruga podnositeljke predstavke. Bez obzira na to, nakon primanja podneska od 27. februara 2002. vlasti su zavele da su podnesak primile i održale raspravu dana 27. maja 2002. godine, nakon koje su uslijedile i ostale rasprave. Konačno, nakon ubistva majke podnositeljke predstavke, koje je izvršio H. O, on je osuđen i izrečena mu je stroga kazna.

3. *Interights*

125. Pozivajući se na međunarodnu praksu, Interights je naveo da u slučajevima kada državne vlasti ne pokažu neophodnu revnost u spriječavanju nasilja nad ženama, uključujući i nasilje koje počinu privatna lica, odnosno kada ne sprovedu istragu, krivično gonjenje i kažnjavanje takvog nasilja, država se može smatrati odgovornom za takva djela. Činjenica da pravo na za-

štitu od mučenja i pravo na život imaju status norme *ius cogens* zahtijeva od države da pokaže primjenu revnosti u pogledu istražnih radnji i krivičnog gonjenja kod takvih djela.

126. U kontekstu nasilja u porodici, žrtve se često zastrašuju ili im se prijeti kako ne bi prijavile krivično djelo, odnosno kako bi povukle podnijetu prijavu. Međutim, odgovornost za utvrđivanje krivice i za kažnjavanje počinitelja leži na državi, a ne na žrtvi. Međunarodna praksa prepoznaje činjenicu da bi širok krug osoba, a ne samo žrtva, trebale biti u mogućnosti da prijave nasilje u porodici i da iniciraju odgovarajuću istragu. Dalje, međunarodna praksa sve više sugerise da, u slučajevima kada postoje odgovarajući dokazi i kada se smatra da je to u javnom interesu, krivično gonjenje počililaca nasilja u porodici treba nastaviti čak i ukoliko žrtva povuče svoju prijavu. To ukazuje na tendenciju sve manjeg oslanjanja na angažovanje žrtve i prenošenja odgovornosti za efikasno krivično gonjenje na državu.

127. Premda odluka da se u konkretnom slučaju ne pokrene krivično gonjenje ne bi nužno predstavljala povredu obaveze pokazivanja neophodne revnosti, zakon ili praksa na osnovu koje bi se, ako žrtva povuče svoju prijavu u vezi s nasiljem u porodici, automatski obustavljala istraga ili krivično gonjenje ipak predstavlja takvo kršenje. U pogledu ove obaveze i u vezi sa odlukom CEDAW komiteta u predmetu *Fatma Yıldıırım protiv Austrije* (citirane u dijelu sa relevantnim međunarodnim dokumentima), navedeno je da je država bila obavezna da osigura ne samo odgovarajući zakonodavni okvir nego i efikasnu primjenu i sprovođenje zakona.

B. Ocjena Suda

1. Navodni propust da se zaštiti život majke podnositeljke predstavke

a) Relevantna načela

128. Sud ponavlja da prva rečenica člana 2, stav 1 nalaže državama ne samo da se uzdrže od namjernog i nezakonitog oduzimanja života, nego i da preduzmu odgovarajuće korake da zaštite živote osoba u svojoj nadležnosti (vidi *L. C. B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 9. jun 1998, stav 36, *Reports* 1998-III). To podrazumijeva primarnu dužnost države da obezbijedi pravo na život tako što će u regulativu ugraditi efikasne krivično-pravne odredbe kojima će destimulirati krivična djela protiv ljudi i podržati ih efikasnim bezbjednosnim mehanizmima za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje povreda tih odredbi. Navedene dužnosti se u odgovarajućim okolnostima takođe proširuju i na pozitivnu obavezu vlasti da preduzmu preventivne operativne mjere zaštite pojedinca čiji je život ugrožen krivičnim djelom drugog pojedinca (vidi *Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 28. oktobar 1998, stav 115, *Reports* 1998-VIII, citirano u *Kontrová protiv Slovačke*, br. 7510/04, stav 49., ECHR 2007-... (izvodi)).

129. Imajući u vidu poteškoće s kojim se policija sreće u modernim društvima, nepredvidljivost ljudskog ponašanja i operativne izbore koje je neophodno napraviti u smislu prioriteta i alokacije resursa, opseg navedene pozitivne obaveze mora se tumačiti tako da se njome vlastima ne nameće nemoguć, odnosno nesrazmjeran teret. Ne može, stoga, svaka tvrdnja o opasnosti po život obavezati vlasti da preduzmu operativne mjere usmjerene ka sprječavanju ostvarenja te opasnosti, kako se to zahtijeva Konvencijom. Da bi država bila dužna da ispuní navedenu pozitivnu obavezu, mora se utvrditi da su u vrijeme postojanja stvarne i neposredne opasnosti vlasti znale, odnosno trebale znati za rizik da bi određena osoba mogla biti žrtva krivičnog djela treće osobe, te da nijesu preduzele mjere u okviru svojih ovlašćenja, putem kojih se razumno moglo očekivati sprječavanje tog rizika. Još jedna stvar koju treba imati u vidu jeste potreba da policija koristi svoja ovlašćenja da kontroliše i sprječava krivična djela na način da se u potpunosti poštuju odgovarajuće procedure i druge garancije kojima se legitimno ograničava opseg djelovanja policije u istrazi krivičnih djela i privođenju počinitelaca pravdi, uključujući i garancije navedene u članovima 5 i 8 Konvencije (vidi *Osman*, citirano gore, st. 116).

130. Po mišljenju Suda, tamo gdje postoje navodi da su vlasti prekršile svoju pozitivnu obavezu da zaštite pravo na život, a u kontekstu navedene dužnosti sprječavanja i suzbijanja krivičnih djela protiv lica, pred Sudom mora biti dokazano da su u vrijeme postojanja stvarne i neposredne opasnosti vlasti znale, odnosno da su trebale znati za opasnost da bi život određene osobe mogao biti ugrožen krivičnim djelom treće osobe, te da nijesu preduzele mjere u okviru svojih ovlašćenja od kojih se, razumno gledajući, moglo očekivati da spriječe tu opasnost. Dalje, uzimajući u obzir prirodu prava zaštićenog članom 2, temeljnog prava u sistemu ustanovljenom Konvencijom, dovoljno je da podnosilac predstavke pokaže kako vlasti nijesu uradile sve što se od njih moglo razumno očekivati kako bi izbjegle stvarnu i neposrednu opasnost po život za koju su znale ili za koju je trebalo da znaju. To je pitanje na koje se može odgovoriti samo u svijetlu svih okolnosti konkretnog slučaja (*Ibid.*).

b) Primjenljivost navedenih načela na ovaj predmet

i) Opseg ovog predmeta

131. Imajući u vidu sve navedeno, Sud će utvrditi jesu li državne vlasti ispunile svoju pozitivnu obavezu da preduzmu preventivne operativne mjere kako bi zaštitile život majke podnositeljke predstavke. U vezi s tim, mora se utvrditi jesu li u vrijeme postojanja stvarne i neposredne opasnosti vlasti znale, odnosno trebale znati za opasnost da bi život majke podnositeljke predstavke mogao biti ugrožen krivičnim djelom H. O. Kako se može zaključiti iz podnesaka strana u postupku, ključno pitanje u ovom predmetu jeste to da li su nadležne vlasti pokazale neophodnu revnost u sprječavanju nasilja nad

podnositeljkom predstavke i njenom majkom, konkretno preduzimanjem krivično-pravnih ili drugih odgovarajućih preventivnih mjera protiv H. O, uprkos tome što su žrtve povukle svoje prijave.

132. Međutim, prije nego što razmotri ta pitanja, Sud mora naglasiti da se pitanje nasilja u porodici, koje može imati različite oblike – od fizičkog do psihičkog nasilja ili verbalnog zlostavljanja, ne može ograničiti samo na okolnosti ovog slučaja. To je opšti problem koji pogađa sve države članice i koji nije uvijek očigledan budući da se često dešava unutar privatnih odnosa ili zatvorenih krugova, te da nijesu samo žene te koje su njime pogođene. Sud priznaje da i muškarci mogu biti žrtve nasilja u porodici, te da su svakako i djeca često nesrećne žrtve te pojave, bilo direktno ili indirektno. U skladu s tim, Sud će imati na umu ozbiljnost navedenog problema kada bude razmatrao ovaj slučaj.

ii) Jesu li nadležne vlasti mogle predvidjeti smrtonosni napad H. O.

133. Kad su u pitanju okolnosti ovoga predmeta, Sud primjećuje da je odnos između podnositeljke predstavke i njenog supruga, H. O, bio problematičan od samog početka. Tokom svađa, H. O. je bio nasilan prema podnositeljki predstavke, pa se njena majka umiješala u njihov odnos kako bi zaštitila svoju kćer. Tako je postala meta za H. O, koji ju je smatrao uzrokom njihovih problema (vidi gore stav 28). U vezi s tim, Sud smatra da je važno istaći određene događaje i reakcije organa vlasti:

- (i) dana 10. aprila 1995. H. O. i A. O. pretukli su podnositeljku predstavke i njenu majku, nanijevši im time teže tjelesne povrede, te su im prijetili kako će ih ubiti. Premda su podnositeljka predstavke i njena majka prvobitno podnijele krivičnu prijavu u vezi s tim događajem, krivični postupak protiv H. O. i A. O. je obustavljen jer su žrtve povukle svoje prijave (vidi gore stavove 9–11);
- (ii) dana 11. aprila 1996. H. O. je ponovo pretukao podnositeljku predstavke, nanijevši joj povrede opasne po život. H. O. je zadržan u pritvoru, a protiv njega je pokrenut krivični postupak zbog nanošenja teških tjelesnih povreda. Međutim, nakon što je H. O. pušten na slobodu, podnositeljka predstavke je povukla prijavu pa su optužbe protiv H. O. ponovo odbačene (vidi gore stavove 13–19);
- (iii) dana 5. februara 1998. H. O. je nožem napao podnositeljku predstavke i njenu majku. Sve troje zadobili su teže povrede, ali je državni tužilac donio odluku da za krivično gonjenje nema dovoljno dokaza (vidi gore stavove 20 i 21);
- (iv) dana 4. marta 1998. H. O. je automobilom udario podnositeljku predstavke i njenu majku. Obje žrtve pretrpjele su teške povrede, a u medicinskom izvještaju navedeno je da je podnositeljka predstavke bila radno nesposobna sedam dana, te da su povrede koje je zadobila njena majka bile opasne po život. Nakon navedenog incidenta,

žrtve su od državnog tužilaštva tražile da preduzme mjere zaštite, s obzirom na prijetnje smrću koje im je upućivao H. O, a podnositeljka predstavke je pokrenula i postupak za razvod braka. Policijskom istragom o tvrdnjama žrtava u vezi sa prijetnjama smrću zaključeno je da su obje strane prijetile jedna drugoj, te da je majka podnositeljke iznijela takve tvrdnje kako bi svoju kćer razdvojila od H. O. u cilju osvete, te da je „traćila“ vrijeme snaga sigurnosti. Protiv H. O. je pokrenut krivični postupak zbog upućivanja prijetnji smrću i pokušaja ubistva, ali nakon njegovog puštanja navedenog iz pritvora (vidi gore stav 31) podnositeljka predstavke i njena majka ponovo su povukle podnesene prijave. Ovoga puta, premda su organi gonjenja odbacili optužbe protiv navedenog H. O. zbog prijetnji smrću i napada na podnositeljku predstavke, Viši sud u Diyarbakiru proglasio ga je krivim za nanošenje povreda majci podnositeljke predstavke i osudio ga na kaznu zatvora u trajanju od tri mjeseca, koja je kasnije preinačena u novčanu kaznu (vidi gore stavove 23–36);

- (v) dana 29. oktobra 2001. H. O. je podnositeljki predstavke zadao sedam uboda nožem nakon što se ova vratila iz posjete majci. H. O. se predao policiji, izjavivši da je napao suprugu u toku svađe zbog miješanja njene majke u njihov brak. Nakon što su od njega uzeli izjavu, policijski službenici pustili su H. O. Međutim, majka podnositeljke predstavke obratila se Glavnom državnom tužilaštvu tražeći pritvaranje H. O. i tom prilikom izjavila da su ona i njena kćerka u prošlosti bile primoravane da povuku uložene prijave zbog prijetnji smrću koje im je upućivao i pritiska koji je na njih vršio H. O. Nakon toga, H. O. je proglašen krivim za napad nožem i osuđen na novčanu kaznu (vidi gore stavove 37–44);
- (vi) dana 14. novembra 2001. H. O. je prijetio podnositeljki predstavke, ali organi gonjenja nijesu podigli optužnicu usljed nedostatka dokaza (vidi gore stavove 45 i 46);
- (vii) dana 19. novembra 2001. majka podnositeljke predstavke uložila je podnesak lokalnom tužilaštvu, prijavivši stalne prijetnje smrću i zlostavljanje koje je vršio H. O, koji je nosio i oružje. Policija je od H. O. ponovo uzela izjavu i pustila ga, ali je državni tužilac protiv njega podigao optužnicu zbog upućivanja prijetnji smrću (vidi gore stavove 47–49);
- (viii) kasnijeg datuma, 27. februara 2002. godine, majka podnositeljke predstavke obratila se tužilaštvu, obaviještivši ga o sve češćim prijetnjama koje upućuje H. O, rekavši kako im je život u neposrednoj opasnosti. Stoga je od policije tražila da pokrene postupak protiv H. O. Policija je uzela izjavu od navedenog, a Osnovni sud ispitivao ga je o ovim optužbama tek nakon ubistva majke podnositeljke predstavke. H. O. je porekao optužbe, izjavivši kako ne želi da njegova

supruga posjećuje majku, koja je živjela nemoralnim životom (vidi gore stavove 51–52).

134. U svijetlu navedenih događaja, može se zaključiti da je došlo do eskalacije nasilja koje je H. O. činio protiv podnositeljke predstavke i njene majke. Krivična djela koja je počinio H. O. bila su dovoljno teška da zahtijevaju preduzimanje mjera zaštite, posebno što je postojala stalna prijetnja po zdravlje i bezbjednost žrtava. Kada se analizira istorijat tog odnosa, postaje očigledno da je počinilac bio od ranije poznat policiji zbog nasilja u porodici, te da je stoga postojao značajan rizik u pogledu daljeg nasilja.

135. Dalje, vlasti su takođe bile upoznate sa situacijom u kojoj su bile žrtve, a majka podnositeljke predstavke je pisala Glavnom državnom tužilaštvu u Dijarbakiru, navodeći da joj je život u neposrednoj opasnosti i tražeći od policije da preduzme mjere protiv H. O. Međutim, reakcija vlasti na zahtjev majke podnositeljke predstavke ograničila se samo na uzimanje izjave od H. O. o njenim navodima. Približno dvije sedmice nakon pomenutog zahtjeva, dana 11. marta 2002. godine, on je ubio majku podnositeljke predstavke (vidi gore stav 54).

136. Uzimajući u obzir gore navedeno, Sud smatra da su nadležne vlasti mogle predvidjeti smrtonosni napad koji je izvršio H. O. Iako Sud ne može sa sigurnošću zaključiti da bi se situacija drugačije razvijala, te da do ubistva ne bi došlo da su vlasti drugačije postupile, Sud napominje da nepreduzimanje razumnih mjera koje bi realno mogle dovesti do drugačijeg ishoda ili umanjiti štetu predstavlja dovoljan osnov da bi se država mogla smatrati odgovornom (vidi *E. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 33218/96, stav 99). Stoga Sud neće razmatrati u kojoj mjeri su vlasti preduzele mjere na spriječavanju ubistva majke podnositeljke predstavke.

iii) Jesu li vlasti pokazale neophodnu revnost u spriječavanju ubistva majke podnositeljke predstavke

137. Država je navela da, svaki put kada su organi gonjenja pokrenuli krivični postupak protiv H. O, takav postupak se morao obustaviti, u skladu sa domaćim zakonom, zato što bi podnositeljka predstavke i njena majka povlačile uložene prijave. Prema mišljenju Države, svako dalje uplitanje vlasti predstavljalo bi povredu prava žrtava garantovanu članom 8. Podnositeljka predstavke je objasnila da su ona i majka morale povlačiti prijave zbog prijetnji smrću i pritiska koji je vršio H. O.

138. Sud na početku napominje da se može zaključiti kako među Državama članicama ne postoji opšti konsenzus u vezi sa pitanjem nastavka krivičnog gonjenja počinilaca nasilja u porodici u slučaju kada žrtva povuče uloženu prijavu (vidi gore stavove 87 i 88). Bez obzira na to, može se zaključiti da je priznato da postoji obaveza vlasti da pri donošenju odluke o daljim aktivnostima uspostave ravnotežu između prava koja žrtvi garantuju član 2, član 3 ili član 8. U vezi s tim, razmotrivši praksu u Državama članicama (vidi

gore stav 89), Sud primjećuje da postoje određeni faktori koje treba uzeti u obzir pri donošenju odluke o nastavku krivičnog gonjenja:

- težina krivičnog djela;
- jesu li žrtvi nanijete fizičke ili psihičke povrede;
- je li okrivljeni upotrijebio oružje;
- je li okrivljeni upućivao prijetnje nakon napada;
- je li okrivljeni planirao napad;
- uticaj (uključujući i psihički) na djecu koja žive u domaćinstvu, ako ih ima;
- vjerovatnoća da će okrivljeni ponovo počiniti takvo djelo;
- stalne prijetnje po zdravlje i sigurnost žrtve ili bilo koga drugog ko je bio ili bi mogao biti umiješan;
- trenutni odnos između žrtve i okrivljenog;
- uticaj na taj odnos eventualnog krivičnog gonjenja protiv volje žrtve;
- dotadašnji razvoj odnosa, naročito eventualno nasilje u prošlosti;
- je li okrivljeni od ranije poznat policiji, naročito da li je prethodno vršio nasilje.

139. Iz navedene prakse može se zaključiti da, što je krivično djelo teže ili što je veći rizik od počinjenja krivičnog djela u budućnosti, to bi prije krivično gonjenje trebalo nastaviti u javnom interesu, čak i kada žrtva povuče podnesenu prijavu.

140. Što se tiče argumenta Države da bi svaki pokušaj vlasti da razdvoje podnositeljku predstavke i njenog muža predstavljao povredu njihovog prava na porodični život, te imajući u vidu da turski zakon ne nalaže nastavak krivičnog gonjenja u slučaju da žrtva povuče podnesenu prijavu, a pritom nije pretrpjela povrede koje bi je učinile radno nesposobnom u trajanju od deset i više dana, Sud će sada razmotriti jesu li nadležne vlasti uspostavile odgovarajuću ravnotežu između prava žrtve iz člana 2 i prava garantovanih članom 8.

141. U vezi s tim, Sud napominje da je H. O. pribjegavao nasilju od samog početka svoje veze sa podnositeljkom predstavke. Mnogo puta su i podnositeljka predstavke i njena majka pretrpjele tjelesne povrede i bile izložene psihičkom pritisku, s obzirom na njihov strah i patnju. Kod nekih je napada H. O. upotrijebio smrtonosno oružje, kao što je nož ili pištolj, a stalno je upućivao prijetnje smrću podnositeljki predstavke i njenoj majci. Uzimajući u obzir okolnosti ubistva majke podnositeljke predstavke, takođe se može reći da je H. O. planirao napad, s obzirom na to da je sa sobom nosio nož i pištolj, te da se kretao oko žrtvine kuće u određenim prilikama prije samog napada (vidi gore stavove 47 i 54).

142. Majka podnositeljke predstavke postala je meta zbog svog navodnog miješanja u odnos između supružnika, a njihova djeca takođe se mogu

smatrati žrtvama na osnovu psihološkog uticaja stalnog nasilja u porodičnom domu. Kao što je gore navedeno, u ovom slučaju dalje nasilje ne samo da je bilo moguće nego je bilo i predvidivo, s obzirom na nasilno ponašanje i prethodni krivični dosije H. O, njegove stalne prijetnje po zdravlje i bezbjednost žrtava, te prethodno nasilje u njihovom odnosu (vidi gore stavove 10, 13, 23, 37, 45, 47 i 51).

143. Po mišljenju Suda, ne vidi se da su nadležne vlasti u dovoljnoj mjeri uzele u obzir navedene faktore kada su u više navrata odlučivale da obustave krivični postupak protiv H. O. Umjesto toga, izgleda da su vlasti težinu dale isključivo potrebi da se uzdrže od miješanja u ono što su smatrale „porodičnim stvarima“ (vidi gore stav 123). Dalje, nema naznaka da su vlasti razmatrale motive za povlačenje prijave, i to uprkos tome što je majka podnositeljke predstavke dala do znanja Državnom tužilaštvu u Diyarbakiru da su ona i kćerka povukle prijave zbog prijetnji smrću koje im je upućivao i pritiska koji je na njih vršio H. O. (vidi gore stav 39). Takođe, pada u oči da su žrtve povlačile podnesene prijave u periodima kada je H. O. bio na slobodi ili nakon njegovog puštanja iz pritvora (vidi gore stavove 9–12, 17–19, 31 i 35).

144. Što se tiče argumenta Države da bi svako dalje miješanje državnih vlasti predstavljalo povredu prava žrtava garantovanih članom 8 Konvencije, Sud podsjeća na svoju presudu u sličnom predmetu koji se odnosi na nasilje u porodici (vidi *Bevacqua i S. protiv Bugarske*, br. 71127/01, stav 83, 12. jun 2008), gdje je konstatovano kako stav vlasti da nije bilo potrebno pružiti pomoć jer se sukob ticao „privatnih stvari“ nije bio u skladu sa njihovom pozitivnom obavezom da podnositeljki predstavke osiguraju uživanje njenih prava. Dalje, Sud ponavlja da, u nekim slučajevima, uplitanje državnih vlasti u privatni ili porodični život pojedinca može biti i neophodno kako bi se zaštitili zdravlje i prava drugih ili da bi se spriječilo izvršenje krivičnog djela (vidi *K. A. i A. D. protiv Belgije*, br. 42758/98 i 45558/99, st. 81, 17. februar 2005). Ozbiljnost opasnosti po majku podnositeljke predstavke značila je da je u ovom slučaju intervencija vlasti bila neophodna.

145. Međutim, Sud sa žaljenjem konstatuje da je krivična istraga u ovom slučaju strogo zavisila od toga da li će podnositeljka predstavke i njena majka ostati pri prijavama koje su podnijele, pošto su takve bile odredbe zakona koji je tada bio na snazi; tj. član 456, stav 4, 457 i 460 sada nevažećeg Krivičnog zakonika, koji organima gonjenja nije omogućavao sprovođenje krivične istrage s obzirom na to da krivično djelo o kojem je bila riječ nije rezultiralo bolešću, odnosno radnom nesposobnošću u trajanju od deset i više dana (vidi gore stav 70). Sud primjećuje da su primjenjivanje gore navedenih odredbi i sveukupni propust domaćih vlasti da nastave krivično gonjenje H. O. majku podnositeljke predstavke lišili zaštite njenog života i bezbjednosti. Drugim riječima, zakonodavni okvir na snazi, posebno zahtjev da djelo mora dovesti do nesposobnosti za rad u trajanju od najmanje deset dana, ne omogućava ispunjavanje zahtjeva vezanih za pozitivnu obavezu države da uspostavi i efi-

kasno primjenjuje sistem kojim se kažnjavaju svi vidovi nasilja u porodici, te da žrtvama obezbijedi odgovarajuću zaštitu. Sud stoga smatra, imajući u vidu težinu krivičnih djela koje je počinio H. O. u prošlosti, da su organi gonjenja trebali da budu u mogućnosti da nastave krivično gonjenje u javnom interesu, bez obzira na to što su žrtve povlačile podnesene prijave (u tom smislu vidi gore pomenutu Preporuku Rec(2002)5 Komiteta ministara, stavovi 80–82).

146. Bez obzira na regulatorni okvir koji spriječava efikasnu zaštitu žrtava nasilja u porodici, Sud takođe mora razmotriti jesu li nadležne vlasti pokazale neophodnu revnost u zaštiti prava na život majke podnositeljke predstavke i u ostalim aspektima.

147. U vezi s tim, Sud napominje da je, uprkos prijavi koju je preminula podnijela, H. O. nju i dalje maltretirao, ugrožavao njenu privatnost time što se kretao oko njene imovine noseći sa sobom nož i pištolj (vidi gore stav 47), a policija i organi gonjenja ga nijesu stavili u pritvor niti su preduzeli druge odgovarajuće mjere u pogledu navoda da je navedeni posjedovao pištolj, te da je njime prijetio (vidi *Kontrová*, gore citirano, st. 53). Premda je Država navela da nije bilo konkretnih dokaza da je život majke podnositeljke predstavke u neposrednoj opasnosti, Sud primjećuje da se ne može primjetiti da su vlasti izvršile procjenu prijetnji koje je upućivao H. O. i zaključile kako je njegovo pritvaranje nesrazmjerna mjera u datim okolnostima; vlasti zapravo uopšte nijesu razmatrale ovo pitanje. U svakom slučaju, Sud ističe da u slučaju nasilja u porodici prava počinioca ne mogu imati veći značaj od ljudskih prava žrtve – prava na život i na fizički i mentalni integritet (vidi odluke CEDAW komiteta u predmetima *Fatma Yıldırım protiv Austrije* i *A. T. protiv Mađarske*, obje gore navedene, tačke 12.1.5. odnosno 9.3).

148. Pored toga, u svijetlu pozitivne obaveze države da preduzme preventivne operativne mjere radi zaštite pojedinca čiji je život u opasnosti, moglo se očekivati da vlasti, s obzirom na to da je osumnjičeni od ranije bio poznat policiji zbog nasilničkog ponašanja, preduzmu specijalne mjere u skladu sa težinom situacije, kako bi zaštitile majku podnositeljke predstavke. U tom cilju, nadležni državni tužilac ili sudija osnovnog suda mogli su na vlastitu inicijativu odrediti jednu ili više mjera zaštite definisanih u članovima 1 i 2 Zakona br. 4320 (vidi gore stav 70). Takođe su mogli izdati zabranu kojom H. O. ne bi bilo dozvoljeno da komunicira sa majkom podnositeljke predstavke ili joj se približava, odnosno da se kreće u utvrđenim zonama (u tom smislu vidi Preporuku Rec(2002)5 Komiteta ministara, stav 82 gore). Nasuprot tome, kao odgovor na učestale zahtjeve majke podnositeljke predstavke da je zaštite, policija i osnovni sud naprosto su uzimali izjavu od H. O. i puštali ga na slobodu (vidi gore stavove 47–52). I dok su vlasti, osim u pogledu uzimanja izjava, ostale pasivne gotovo dvije sedmice, H. O. je usmrtio majku podnositeljke predstavke.

149. U takvim okolnostima, Sud zaključuje kako se ne može smatrati da su državne vlasti pokazale neophodnu revnost. Stoga nijesu ni ispunile svoju

pozitivnu obavezu da zaštite pravo na život majke podnositeljke predstavke u smislu člana 2. Konvencije.

2. *Djelotvornost krivične istrage o ubistvu majke podnositeljke predstavke*

150. Sud ponavlja da pozitivne obaveze koje proizilaze iz prve rečenice člana 2 Konvencije takođe podrazumijevaju i funkcionisanje efikasnog i nezavisnog pravnog sistema putem kojeg se može utvrditi uzrok ubistva a počinilac kazniti (vidi, *mutatis mutandis*, *Calvelli i Ciglio protiv Italije*, [GC], br. 32967/96, ECHR 2002, st. 51). Ključna svrha takve istrage jeste obezbijediti efikasno sprovođenje domaćih zakona kojima se štiti pravo na život i, u slučajevima koji uključuju državne organe ili službena lica, osigurati da oni odgovaraju za slučajeve smrti koji se dešavaju u okviru njihove odgovornosti (vidi *Paul i Audrey Edwards*, gore navedeno, st. 69 i 71). Zahtjev da se djeluje odmah i s razumnom brzinom podrazumijeva se u kontekstu djelotvorne istrage u smislu člana 2 Konvencije (vidi *Yaşa protiv Turske*, 2. septembar 1998, stavovi 102–104, *Reports* 1998-VI; *Çakıcı protiv Turske* [GC], br. 23657/94, stavovi 80–87 i 106, ECHR 1999-IV). Mora se uzeti u obzir da u nekim situacijama mogu postojati prepreke i poteškoće koje spriječavaju napredak istrage. Međutim, hitna reakcija vlasti prilikom istražnih radnji u vezi sa upotrebom smrtonosne sile očigledno se može smatrati ključnim elementom za očuvanje povjerenja javnosti u njihovo poštovanje vladavine prava, kao i povjerenja u to da one spriječavaju bilo kakvo tolerisanje nezakonitih djela (vidi *Avşar protiv Turske*, br. 25657/94, st. 395, ECHR 2001-VII (izvodi)).

151. Sud napominje da vlasti zaista jesu provele sveobuhvatnu istragu o okolnostima ubistva majke podnositeljke predstavke. Međutim, premda je H. O. izveden pred sud i osuđen za ubistvo i nezakonito posjedovanje vatrenog oružja od strane Višeg suda u Diyarbakiru, postupak se još uvijek vodi pred Kasacionim sudom (vidi gore stavove 57 i 58). Shodno tome, taj krivični postupak, koji traje već više od šest godina, ne može se smatrati hitnom reakcijom vlasti u istraživanju namjernog ubistva čiji je počinilac već priznao da je djelo izvršio.

3. *Zaključak*

152. U svijetlu gore navedenog, Sud smatra da navedeni propusti prikazuju pribjegavanje krivičnim i građanskim pravnim lijekovima jednako nedjelotvornim u datim okolnostima. U skladu s tim Sud odbacuje prethodni prigovor Države (vidi gore stav 114) zasnovan na tome što nisu bili iscrpljeni pomenuti pravni lijekovi.

153. Dalje, Sud zaključuje da krivično-pravni sistem, kako je primijenjen u datim okolnostima, nije imao odgovarajući destimulirajući efekat kojim bi se osiguralo efikasno spriječavanje nezakonitih djela koje je počinio H. O.

Prepreke koje postavlja zakonska regulativa i nekorišćenje dostupnih sredstava umanjili su destimulirajući efekat postojećeg pravosudnog sistema i ulogu koju je on morao imati u spriječavanju povrede prava majke podnositeljke predstavke na život, garantovanog članom 2 Konvencije. S tim u vezi Sud ponavlja da se, nakon što dobiju informacije o nekoj situaciji, državne vlasti ne mogu oslanjati na stav žrtve i njime pravdati vlastito nepreduzimanje odgovarajućih mjera, koje su vjerovatno mogle spriječiti napadača da ostvari svoje prijetnje po fizički integritet žrtve (vidi *Osman protiv Velike Britanije*, gore navedeno, st. 116). Stoga je došlo do povrede člana 2 Konvencije.

III. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

154. Podnositeljka predstavke se žalila da je bila izložena nasilju, povredama i prijetnjama smrću nekoliko puta, ali da su vlasti nesavjesno postupale u vezi s njenom situacijom, što joj je nanijelo bol i strah, što predstavlja povrijedu člana 3 Konvencije, koji glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

A. Podnesci strana u postupku

155. Podnositeljka predstavke je navela da su povrede i patnja koju je pretrpjela usljed nasilja njenog supruga predstavljale mučenje u smislu člana 3 Konvencije. Uprkos stalnom nasilju i njenim učestalim zahtjevima za pomoć, vlasti je nijesu zaštitile od njenog supruga. To je kao da je nasilje počinjeno pod kontrolom države. Neosjetljivost i tolerancija koju su vlasti pokazale u pogledu nasilja u porodici učinili su da se podnositeljka predstavke osjeća poniženo, bespomoćno i ugroženo.

156. Država je navela da su činjenica da je podnositeljka predstavke povukla prijavu i činjenica da nije sarađivala s vlastima onemogućile organima gonjenja da nastave krivični postupak protiv njenog supruga. Država je dalje navela da je, pored dostupnih pravnih lijekova prema Zakonu br. 4320, podnositeljka predstavke mogla zatražiti utočište u jednoj od sigurnih kuća namijenjenih zaštiti žena, koje rade u saradnji sa državnim institucijama i nevladinim organizacijama. U tom smislu, podnositeljka predstavke se mogla obratiti Upravi za socijalnu pomoć i Službi za zaštitu djece kako bi bila primljena u jednu od sigurnih kuća. Adrese tih kuća predstavljaju povjerljivu informaciju, a obezbijedena je i odgovarajuća zaštita vlasti.

157. Interights je naveo da su države obavezne preduzeti razumne korake kako bi hitnom reakcijom zaustavile zlostavljanje, bez obzira da li zlostavljanje vrše službena ili privatna lica, a za koje znaju ili bi za njega trebale znati. S obzirom na složenu prirodu nasilja u porodici i naročitu ugroženost žena

koje su prečesto suviše uplašene da bi takvo nasilje i prijavile, Interights je naveo da se od države traži povećan stepen budnosti u ovom pogledu.

B. Ocjena Suda

1. *Primjenljiva načela*

158. Sud ponavlja da zlostavljanje mora dostići minimalni stepen ozbiljnosti kako bi se moglo podvesti pod opseg člana 3. Procjena tog minimuma je relativna: ona zavisi od svih okolnosti datog slučaja, kao što su priroda i kontekst takvog postupanja, njegovo trajanje, fizičke i mentalne posljedice i, u nekim slučajevima, pol, starosna dob i zdravstveno stanje žrtve (vidi *Costello-Roberts protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 25. mart 1993, st. 30, Serija A br. 247-C).

159. Što se tiče pitanja može li se država smatrati odgovornom, prema članu 3, za zlostavljanje koje vrše osobe koje ne djeluju u ime države, Sud podsjeća na obavezu Visokih strana ugovornica prema članu 1 Konvencije da svima u svojoj nadležnosti garantuju prava i slobode utvrđene Konvencijom, koja tumačena zajedno sa članom 3 obavezuje Države članice da preduzmu mjere kako pojedinci pod njihovom nadležnošću ne bi bili izloženi mučenju ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju, uključujući tu i zlostavljanje koje vrše privatna lica (vidi, *mutatis mutandis*, *H. L. R. protiv Francuske*, 29. april 1997, st. 40, *Reports* 1997-III). Djeca i drugi ugroženi pojedinci naročito imaju pravo na zaštitu države u vidu djelotvornog suzbijanja takvih teških povreda ličnog integriteta (vidi *A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 23. septembar 1998, st. 22, *Reports* 1998-VI).

2. *Primjenljivost navedenih načela na ovaj predmet*

160. Sud smatra da se podnositeljka predstavke može svrstati u kategoriju „ugroženih osoba“ koje imaju pravo na zaštitu države (vidi *A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, gore navedeno, st. 22). U vezi s tim, Sud uzima u obzir nasilje koje je podnositeljka predstavke u prošlosti pretrpjela, prijetnje koje je upućivao H. O. nakon izlaska iz pritvora, kao i njeno socijalno porijeklo, tačnije ugroženost žena u jugoistočnoj Turskoj.

161. Sud takođe primjećuje da je nasilje koje je podnositeljka predstavke pretrpjela, u vidu fizičkih povreda i psihološkog pritiska, dovoljno teško da predstavlja zlostavljanje u smislu člana 3 Konvencije.

162. Stoga Sud, u sljedećem koraku, mora utvrditi jesu li državne vlasti preduzele sve razumne mjere kako bi spriječile ponavljanje nasilničkih napada na fizički integritet podnositeljke predstavke.

163. U analizi navedenog pitanja, a imajući na umu da Sud daje konačno tumačenje prava i sloboda definisanih u I dijelu Konvencije, Sud će razmotri-

ti jesu li državne vlasti u dovoljnoj mjeri uzele u obzir načela koja se nameću presudama Suda u sličnim predmetima, čak i kada se takvi predmeti tiču drugih država.

164. Dalje, pri tumačenju odredbi Konvencije i opsega obaveza države u konkretnim predmetima (vidi, *mutatis mutandis*, *Demir i Baykara protiv Turske* [GC], br. 34503/97, st. 85 i 86, 12. novembar 2008), Sud će takođe tragati za konsenzusom i zajedničkim vrijednostima koje se nameću praksom evropskih država i specijalizovanim međunarodnim instrumentima, kao što je CEDAW konvencija, ali će posvetiti pažnju i razvoju normi i načela u međunarodnom pravu kroz druge instrumente, kao što je Konvencija Belém do Pará, koja konkretno navodi obaveze država u pogledu iskorjenjivanja nasilja na osnovu pola.

165. Bez obzira na to, uloga Suda nije da mijenja državne vlasti niti da umjesto njih bira između širokog spektra mogućih mjera koje se mogu preduzeti da bi se poštovale njihove pozitivne obaveze prema članu 3 Konvencije (vidi, *mutatis mutandis*, *Bevacqua i S. protiv Bugarske*, gore navedeno, st. 82). Štaviše, prema članu 19 Konvencije i načelu da je svrha Konvencije da garantuje, ne teoretska i iluzorna, nego praktična i djelotvorna prava, Sud mora osigurati da država na odgovarajući način ispunjava svoju obavezu da štiti prava osoba u svojoj nadležnosti (vidi *Nikolova i Velichkova protiv Bugarske*, br. 7888/03, st. 61, 20. decembar 2007).

166. Kad je riječ o razmatranju činjenica, Sud zapaža da nadležne vlasti, konkretno policija i državni tužilac, nijesu bile potpuno pasivne. Nakon svakog nasilnog incidenta, podnositeljka predstavke je upućivana na ljekarski pregled, a protiv njenog supruga pokretan je sudski proces. Policija i organi gonjenja ispitivali su H. O. u vezi sa krivičnim djelima koje je počinio, dva puta ga držali u pritvoru, optužili ga za upućivanje prijetnji smrću i nanošenje stvarnih fizičkih povreda i, nakon proglašenja krivim za višestruki napad nožem na podnositeljku predstavke, odredili mu novčanu kaznu (vidi gore stavove 13, 24 i 44).

167. Međutim, niti jedna od navedenih mjera nije bila dovoljna da spriječi H. O. da dalje ne vrši nasilje. U tom smislu, Država krivi podnositeljku predstavke zato što je povlačila podnesene prijave i nije sarađivala s vlastima, što je vlastima onemogućilo dalje krivično gonjenje H. O. u skladu s odredbama domaćeg zakona kojima se zahtijeva aktivno učešće žrtve (vidi gore stav 70).

168. Sud ponavlja svoj stav u vezi sa prijavom prema članu 2, naime da je zakonodavni okvir trebalo da organima gonjenja omogući dalju krivičnu istragu protiv H. O. uprkos tome što je podnositeljka predstavke povukla podnesene prijave, zbog toga što je nasilje koje je počinio H. O. bilo dovoljno teško da zahtijeva krivično gonjenje, te da je postojala stalna prijetnja po fizički integritet podnositeljke predstavke (vidi gore stavove 137–148).

169. Međutim, ne može se reći da su nadležne vlasti pokazale neophodnu revnost u spriječavanju ponovljenog nasilja nad podnositeljkom predstavke, s obzirom na to da je suprug podnositeljke predstavke takve napade preduzimao bez ikakvih smetnji i za njih prolazio nekažnjeno, na štetu prava priznatih Konvencijom (vidi, *mutatis mutandis*, *Maria da Penha protiv Brazila*, gore navedeno, st. 42–44). Kao primjer za to, Sud navodi da je, nakon prvog većeg incidenta (vidi stavove 9 i 10), H. O. ponovo teško pretukao podnositeljku predstavke, nanijevši joj povrede dovoljne da joj ugroze život, ali je pušten da se brani sa slobode „s obzirom na prirodu krivičnog djela i činjenicu da se zdravstveno stanje podnositeljke predstavke u potpunosti popravilo“. Sudski postupak je na kraju obustavljen jer je podnositeljka predstavke povukla podnesenu prijavu (vidi gore stavove 13 i 19). Ponovo, premda je H. O. nožem napao podnositeljku predstavke i njenu majku, nanijevši im teške povrede, organi gonjenja obustavili su postupak a da nijesu sproveli nikakvu djelotvornu istragu (vidi gore stavove 20 i 21). Slično tome, H. O. je automobilom udario podnositeljku predstavke i njenu majku, nanijevši tada povrede podnositeljki predstavke i povrede opasne po život majci podnositeljke predstavke. U zatvoru je proveo svega 25 dana i kažnjen je novčanom kaznom zbog nanošenja težih povreda majci podnositeljke predstavke (vidi gore stavove 23–26). Konačno, Sud je posebno začuđen odlukom Osnovnog suda u Dijarbakiru kojom se H. O. određuje tek neznatna novčana kazna, a koju je moguće platiti na rate, kao kazna za nekoliko uboda nožem koje je on naneo podnositeljki predstavke (vidi stavove 37 i 44).

170. U svjetlu gore navedenog, Sud smatra da je reakcija na ponašanje bivšeg supruga podnositeljke predstavke bila očigledno neadekvatna u odnosu na težinu predmetnih krivičnih djela (vidi, *mutatis mutandis*, *Ali i Ayşe Duran protiv Turske*, br. 42942/02, st. 54, 8. april 2008). Sud stoga primjećuje da sudske odluke u navedenom predmetu pokazuju nedostatak efikasnosti i određen stepen tolerancije, te da nisu imale značajan preventivni ili odvraćajući uticaj na ponašanje H. O.

171. Što se tiče navoda Države da je, pored dostupnih pravnih lijekova prema Zakonu br. 4320, podnositeljka predstavke mogla tražiti i zaštitu u jednoj od sigurnih kuća namijenjenih zaštiti žena, Sud napominje da do 14. januara 1998 – dana stupanja na snagu Zakona br. 4320 – turski zakon nije omogućavao konkretne upravne ni policijske mjere namijenjene zaštiti ugroženih osoba od nasilja u porodici. Čak i nakon navedenog datuma, čini se da domaće vlasti nijesu efikasno sprovele mjere i sankcije definisane navedenim Zakonom kako bi podnositeljku predstavke zaštitile od njenog supruga. S obzirom na cjelokupni opseg nasilja koje je počinio H. O, državno tužilaštvo trebalo je na svoju inicijativu primijeniti mjere definisane Zakonom br. 4320, i da pritom ne čeka konkretan zahtjev podnositeljke predstavke za primjenu navedenog zakona.

172. S obzirom na navedeno, čak i pod pretpostavkom da je podnositeljka predstavke bila primljena u jednu od sigurnih kuća, kao što je Država savjetovala, Sud napominje da bi to predstavljalo samo privremeno rješenje. Dalje, nema naznaka da postoji bilo kakav zvaničan dogovor o pružanju bezbjednosti žrtvama smještenim u sigurne kuće.

173. Konačno, Sud sa zabrinutošću napominje da nasilje kojem je podnositeljka predstavke bila izložena nije prestalo, te da su vlasti i dalje bile inertne. U vezi s tim, Sud ističe da je, neposredno nakon puštanja iz zatvora, H. O. ponovo upućivao prijetnje fizičkom integritetu podnositeljke predstavke (vidi gore stav 59). Uprkos podnesku podnositeljke predstavke od 15. aprila 2008. kojim od organa gonjenja traži da preduzmu mjere za njenu zaštitu, ništa nije preduzeto dok Sud nije od Države zahtijevao da dostavi informacije o mjerama koje su preduzele domaće vlasti. Nakon navedenog zahtjeva, a po instrukciji Ministarstva pravde, Državno tužilaštvo u Dijarbakiru je ispitalo H. O. o prijetnjama smrću koje je upućivao i uzelo izjavu od momka s kojim se podnositeljka predstavke u to vrijeme zabavljala (vidi gore stavove 60–67).

174. Pravna zastupnica podnositeljke predstavke ponovo je obavijestila Sud da je život podnositeljke predstavke u neposrednoj opasnosti, s obzirom na to da vlasti i dalje ne preduzimaju odgovarajuće mjere da je zaštite (vidi gore stav 68). Čini se da su nakon prosljeđivanja navedene pritužbe lokalne vlasti ipak preduzele konkretne mjere u pogledu zaštite podnositeljke predstavke (vidi gore stav 69).

175. Uzimajući u obzir cjelokupnu nedjelotvornost pravnih lijekova koje je Država navela u vezi sa pritužbama u vezi s članom 3, Sud odbacuje prigovor Države u vezi sa neiscrpjivanjem domaćih pravnih lijekova.

176. Sud zaključuje da je došlo do povrede člana 3 Konvencije, koja je rezultat propusta državnih vlasti da preduzmu mjere zaštite u vidu efikasne prevencije teških povreda ličnog integriteta podnositeljke predstavke koje je počinio njen suprug.

IV. NAVODNA POVREDA ČLANA 14 U VEZI SA ČLANOVIMA 2 I 3 KONVENCIJE

177. Podnositeljka predstavke se žalila da su, prema članu 14, a u vezi sa članovima 2 i 3 Konvencije, ona i njena majka bile izložene diskriminaciji na osnovu pola.

Član 14 Konvencije glasi:

„Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbeđuje se bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovinsko stanje, rođenje ili drugi status.“

A. Podnesci strana u postupku

1. Podnositeljka predstavke

178. Podnositeljka predstavke je navela da su zakoni tužene Države diskriminatorni i nedovoljni da zaštite žene, s obzirom na to da se život žene smatra manje vrijednim, u ime porodičnog jedinstva. Bivši krivični zakonik, koji je bio na snazi u predmetnom periodu, sadržao je brojne odredbe kojima se pravi razlika između muškaraca i žena, kao što je formulacija da je muškarac glava porodice, da su njegove želje, kao predstavnika porodičnog jedinstva, na prvom mjestu, itd. Tadašnji krivični zakonik žene je tretirao i kao drugorazredne građane. Na ženu se prvenstveno gledalo kao na svojinu društva, a unutar porodice, kao na svojinu muškarca. Najznačajniji pokazatelj toga jeste da su seksualni delikti bili uvršteni u dio pod nazivom „Krivična djela u vezi sa opštim moralom i porodičnim poretom“, iako seksualni delikti nad ženama zapravo predstavljaju direktan napad na lična prava i slobode žena. Upravo je zbog takve percepcije ovaj krivični zakonik predviđao blaže kazne za muškarce koji su ubili svoje supruge zbog porodične časti. Činjenica da je H. O. osuđen na 15 godina zatvora posljedica je navedene klasifikacije u krivičnom zakoniku.

179. Uprkos reformama koje je Država provela u domenu Građanskog zakonika i Krivičnog zakonika 2002, odnosno 2004. godine, nasilje u porodici koje vrše muškarci i dalje se toleriše, a sudski i upravni organi napadačima omogućavaju da prođu nekažnjeno. Podnositeljka predstavke i njena majka bile su žrtve povreda članova 2, 3, 6 i 13 samo zato što su žene. U vezi s tim, podnositeljka predstavke je Sudu skrenula pažnju na nemogućnost da bilo koji muškarac bude žrtva sličnih povreda.

2. Država

180. Država je tvrdila da u ovom slučaju nije bilo diskriminacije na osnovu pola, s obzirom na to da je nasilje o kome je riječ bilo uzajamno. Dalje, ne može se tvrditi da se radilo o institucionalnoj diskriminaciji koja potiče od krivičnog ili porodičnog prava ili sudske i upravne prakse. Slično tome, ne može se tvrditi ni da domaći zakon propisuje bilo kakvu formalnu i jasnu razliku između muškaraca i žena. Nije dokazano da domaće vlasti nijesu zaštitile pravo podnositeljke predstavke na život zbog toga što je žena.

181. Država je dalje napomenula da je nakon reformi sprovedenih 2002. i 2004. godine, naime – revizije određenih odredbi Građanskog zakonika i usvajanja novog Krivičnog zakonika, te stupanja na snagu Zakona br. 4320, tursko pravo omogućilo odgovarajuće garancije u pogledu zaštite žena od nasilja u porodici, u skladu sa međunarodnim standardima. Država je zaključila da bi pritužbu trebalo proglasiti neprihvatljivom zbog toga što nijesu bili iscrpljeni domaći pravni lijekovi ili zbog toga što je očigledno neosnovana pošto

optužbe o kojima je riječ nikada nisu bile iznijete pred nacionalne vlasti i pošto su, u svakom slučaju, bile bez sadržaja.

3. *Interights*

182. Interights je naveo da je propust države da zaštiti žrtvu od nasilja u porodici ravan neispunjavanju njene obaveze da omogućiti jednaku pravnu zaštitu za osobe oba pola. Pored toga, on je naveo da se na međunarodnom nivou – i u okviru Ujedinjenih nacija i u Interameričkom sistemu – sve više priznaje da nasilje nad ženama predstavlja oblik nezakonite diskriminacije.

B. Ocjena Suda

1. *Relevantna načela*

183. U svojoj nedavnoj presudi u predmetu *D. H. i drugi protiv Češke Republike* ([GC], br. 57325/00, 13. novembar 2007, st. 175–180), Sud je u vezi s pitanjem diskriminacije izložio sljedeća načela:

„175. Sud je u svojoj praksi utvrdio da diskriminacija predstavlja nejednako postupanje prema licima u relevantno sličnom položaju bez objektivnog i razumnog opravdanja (*Willis protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 36042/97, st. 48, ECHR 2002-IV; i *Okpiz protiv Njemačke*, br. 59140/00, st. 33, 25. oktobar 2005. godine). Sud je takođe prihvatio da se opšta politika ili mjera koja nesrazmjerno šteti određenoj grupi može smatrati diskriminatornom bez obzira na to što nije posebno usmjerena ka toj grupi (*Hugh Jordan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 24746/94, st. 154, 4. maj 2001. godine; i *Hoogendijk protiv Holandije* (odl.), br. 58461/00, 6. januar 2005. godine), i da diskriminacija koja je potencijalno protivna Konvenciji može proizilaziti iz faktičke situacije (*Zarb Adami protiv Malte*, br. 17209/02, st. 76, ECHR 2006-....).

177. Što se tiče tereta dokazivanja u ovoj oblasti, Sud je utvrdio da, nakon što podnosilac predstavke dokaže da je s njim postupano drugačije, država ima obaveznu da dokaže da je to bilo opravdano (vidi, između ostalog, *Chassagnou i drugi protiv Francuske* [GC], br. 25088/94, 28331/95 i 28443/95, st. 91–92, ECHR 1999-III; i *Timishev*, gore navedeno, st. 57).

178. Što se tiče pitanja šta predstavlja dovoljan dokaz da bi se teret dokazivanja prebacio na tuženu državu, Sud je u predmetu *Nachova i drugi* (vidi gore stav 147) naveo da u postupcima pred njim nema procesnih prepreka u pogledu prihvatljivosti dokaza niti unaprijed određenih formula za njihovu procjenu. Sud usvaja zaključke koji su po njegovom mišljenju potkrijepljeni slobodnom ocjenom svih dokaza, uključujući i zaključke koji se mogu izvući iz činjenica i podnesaka strana u postupku. Prema praksi Suda, dokazi se mogu izvoditi iz istovremenog postojanja dovoljno jakih, jasnih i saglasnih zaključaka ili sličnih neosporenih pretpostavki koje se tiču činjenica. Štaviše, to koliko će biti potrebno da bi se Sud ubijedio da donese određeni zaključak i to kako će biti raspoređen teret dokazivanja nužno zavisi od specifičnosti činjeničnog stanja, prirode tvrdnji koje su iznijete i prava iz Konvencije o kojem je riječ.

179. Sud je takođe odredio da se princip *affirmanti incumbit probatio* (onaj ko nešto tvrdi mora to i da dokaže – *Aktaş protiv Turske* (izvodi), br. 24351/94, st. 272) ne mora uvijek strogo primjenjivati u postupcima koji se vode po Konvenciji. U određenim okolnostima, u kojima sve podatke ili veći dio podataka o predmetnim događajima posjeduju samo organi vlasti, može se smatrati da je na vlastima teret dokazivanja, te bi one trebalo da pruže zadovoljavajuće i uvejerljivo objašnjenje (*Salman protiv Turske* [GC], br. 21986/93, st. 100, ECHR 2000-VII; i *Anguelova protiv Bugarske*, br. 38361/97, st. 111, ECHR 2002-IV). U predmetu *Nachova i drugi* (vidi gore stav 157), Sud nije odustao od zahtjeva da tužena država pobije dokazivu tvrdnju o diskriminaciji u određenim slučajevima, mada je smatrao da bi to bilo teško učiniti u tom konkretnom slučaju, u kojem je iznijeta tvrdnja da je čin nasilja bio motivisan rasnim predrasudama. Sud je u vezi s ovim primijetio da bi u pravnim sistemima mnogih zemalja dokazivanje diskriminatornog dejstva politike, odluke ili prakse moglo proći i bez dokazivanja da je postojala namjera u vezi s navodnom diskriminacijom u zapošljavanju ili pružanju usluga.

180. Što se tiče pitanja mogu li statistički podaci predstavljati dokaze, Sud je u prošlosti navodio da statistički podaci ne bi sami po sebi mogli otkriti praksu koja bi se mogla svrstati u red diskriminatornih (*Hugh Jordan*, vidi gore stav 154). Međutim, u novijim predmetima u vezi sa pitanjem diskriminacije, u kojima su se podnosioci predstavlki žalili na neravnopravnost u pogledu dejstva opšte mjere ili faktičke situacije (*Hoogendijk*, vidi gore; i *Zarb Adami*, vidi gore stavovi 77–78), Sud se u velikoj mjeri oslonio na statističke podatke koje su predložile stranke kako bi ustanovio razliku u postupanju prema različitim grupama (muškarci i žene) u sličnoj situaciji.

U odluci u predmetu *Hoogendijk*, Sud je naveo: „U slučaju gdje je podnosilac predstavlke u stanju pokazati, na osnovu neospornih zvaničnih statističkih podataka, postojanje dovoljno ubedljivih pokazatelja da određeno pravilo – mada je formulisano na neutralan način – u stvarnosti očigledno pogađa veći broj žena nego muškaraca, na tuženoj državi je da pokaže kako je to rezultat objektivnih činilaca koje nemaju veze sa bilo kakvom polnom diskriminacijom. Ako se teret dokazivanja u pogledu toga da različit uticaj koji nešto ima na muškarce i na žene nije posledica diskriminacije ne prebaci na tuženu vladu, u praksi će podnosiocima predstavlki biti izuzetno teško da dokažu posrednu diskriminaciju.“

2. Primjenljivost navedenih načela na činjenice ovog predmeta

a. Značenje diskriminacije u kontekstu nasilja u porodici

184. Sud na početku napominje da, kada razmatra cilj i svrhu odredbi iz Konvencije, takođe uzima u obzir i međunarodnopravnu pozadinu pravnog pitanja koje razmatra. S obzirom na to da su sačinjeni od skupa pravila i načela koje prihvata velika većina država, zajednički međunarodni ili nacionalni pravni standardi evropskih država odražavaju stvarnost koju Sud ne može zanemariti kada se od njega traži da pojasni opseg određene odredbe iz Konvencije, a koji se ne može sa dovoljnom sigurnošću definisati putem načina

tumačenja koji su više uobičajeni (vidi *Saadi protiv Italije* [GC], br. 37201/06, st. 63, ECHR 2008–..., citirano u *Demir i Baykara*, gore navedeno, st. 76).

185. U vezi s tim, kada razmatra definiciju i opseg diskriminacije žena, pored opštijeg značenja diskriminacije utvrđenog kroz njegovu praksu (vidi gore stav 183), Sud mora uzeti u obzir odredbe specijalizovanih pravnih instrumenata, kao i odluke međunarodnih pravnih tijela po pitanju nasilja nad ženama.

186. U tom kontekstu, CEDAW konvencija u članu 1 definiše diskriminaciju žena kao „svaku razliku, isključenje ili ograničenje na osnovu pola, što ima za posljedicu ili cilj da ženama ugrozi ili onemogući priznavanje, ostvarivanje ili uživanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, a na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena.“

187. CEDAW komitet ističe da nasilje nad ženama, uključujući i nasilje u porodici, predstavlja oblik diskriminacije žena (vidi gore stav 74).

188. Komisija UN za ljudska prava izričito je priznala povezanost između nasilja na osnovu pola i diskriminacije i u svojoj Rezoluciji 2003/45 naglasila da se „svi oblici nasilja nad ženama dešavaju u kontekstu *de jure* i *de facto* diskriminacije žena i nižeg statusa koji se ženama dodjeljuje u društvu, a situaciju pogoršavaju prepreke na koje žene nailaze u pokušaju da dobiju zaštitu države“.

189. Dalje, Konvencija Belém do Pará, koja je za sada jedini regionalni multilateralni sporazum koji se isključivo bavi nasiljem nad ženama, propisuje da pravo svake žene da ne bude izložena nasilju obuhvata, između ostalog, i pravo žene da ne bude izložena bilo kakvoj diskriminaciji.

190. Konačno, Interamerička komisija takođe karakteriše nasilje nad ženama kao oblik diskriminacije, koja je posljedica propusta države da pokaže neophodnu revnost u spriječavanju i ispitivanju prijava u vezi sa nasiljem u porodici (vidi *Maria da Penha protiv Brazila*, gore navedeno, st. 80).

191. Iz gore navedenih pravila i odluka jasno je da propust države da zaštiti žene od nasilja u porodici predstavlja povredu njihovog prava na jednaku pravnu zaštitu, te da takav propust ne mora biti učinjen namjerno.

b. Pristup nasilju u porodici u Turskoj

192. Sud primjećuje da, premda tada važeći turski zakon nije izričito pravio razliku između muškaraca i žena u uživanju prava i sloboda, bilo ga je neophodno uskladiti sa međunarodnim standardima u pogledu statusa žena u demokratskom i pluralističkom društvu. Kao i CEDAW komitet (vidi Zaključne komentare, st. 12–21), i Sud pozdravlja reforme koje je Država provela, posebno usvajanje Zakona br. 4320, koji omogućava konkretne mjere zaštite žena od nasilja u porodici. Stoga se čini da se navedena diskriminacija o kojoj je ovde riječ nije zasnivala na zakonskoj regulativi *per se*, nego je na-

stala kao rezultat opšteg stava nadležnih vlasti, kao što je način na koji se žene tretiraju u stanicama policije kada podnose prijavu o nasilju u porodici, te sudska pasivnost u pogledu efikasne zaštite žrtava. Sud napominje da je Vlada Turske već prepoznala te probleme u praksi kada je to pitanje razmatrano pred CEDAW komitetom (Ibid).

193. U tom smislu, Sud napominje da je podnositeljka predstavke predstavila izvještaje i statističke podatke koje su pripremile dvije vodeće nevladine organizacije, Advokatska komora u Dijarbakiru i Amnesty International, s ciljem da pokažu diskriminaciju žena (vidi gore stavove 91–104). Imajući u vidu da nalaze i zaključke iz tih izvještaja Država nije osporila niti u jednoj fazi postupka, Sud će ih uzeti u razmatranje zajedno sa svojim vlastitim nalazima u ovom predmetu (vidi *Hoogendijk*, gore navedeno; i *Zarb Adami*, gore navedeno, st. 77–78).

194. Nakon pregleda navedenih izvještaja, Sud nalazi da najveći broj prijavljenih žrtava nasilja postoji u Dijarbakiru, gdje je i podnositeljka predstavke živjela u periodu na koji se predstavka odnosi, te da su sve žrtve bile žene koje su uglavnom bile izložene fizičkom nasilju. Velika većina tih žena kurdskog je porijekla, nepismena je ili sa niskim nivoom obrazovanja, te bez ikakvog nezavisnog izvora prihoda (vidi gore stav 98).

195. Dalje, čini se da postoje ozbiljni problemi u primjeni Zakona br.4320, a na koji se Država pozivala kao na mogući pravni lijek u slučaju žena izloženih nasilju u porodici. Istraživanje koje su provele navedene organizacije sugerise da, nakon što žrtva prijavi slučaj nasilja u porodici policijskoj stanici, policijski službenici ne ispituju njene navode nego nastoje da posreduju i ubijede žrtvu da se vrati kući i povuče prijavu. U tom pogledu, policijski službenici nasilje u porodici smatraju „porodičnim stvarima u koje se oni ne mogu miješati“ (vidi gore stavove 92, 96 i 102).

196. Iz navedenih izvještaja takođe je jasno da postoji nerazumno odugovlačenje kod donošenja sudskih rješenja prema Zakonu br. 4320, usljed toga što sudovi na to pitanje gledaju kao na vid brakorazvodne parnice, a ne kao na nešto na šta treba hitno reagovati. Odugovlačenje je takođe često kad je u pitanju uručenje rješenja počinocima, s obzirom na negativan stav policijskih službenika (vidi gore stavove 91–93, 95 i 101). Dalje, čini se da se počinocima nasilja u porodici ne izriču destimulirajuće kazne, s obzirom na to da sudovi ublažavaju te kazne pozivajući se na običaje, tradicije i čast (vidi gore stavove 103 i 106).

197. Rezultat ovih problema, kao što navedeni izvještaji ukazuju, je to da vlasti tolerišu nasilje u porodici, te da pravni lijekovi dostupni u Državi nijesu djelotvorni. Slične zaključke i zabrinutost izrazio je CEDAW komitet kada je istakao „dalje prisustvo nasilja nad ženama u Turskoj, uključujući i nasilje u porodici“ i pozvao tuženu državu da pojača napore u pogledu prevencije i borbe protiv nasilja nad ženama. Komitet je dalje podvukao potrebu da se Zakon o zaštiti porodice u potpunosti sprovede, te da se pomno prati njegova

efikasnost, kao i efikasnost relevantnih strategija, kako bi se spriječilo nasilje nad ženama, obezbijedila zaštita i pomoć žrtvama, te kaznili i resocijalizirali počinioci (vidi Zaključne komentare, st. 28).

198. U svjetlu gore navedenog, Sud smatra da je podnositeljka predstavke uspješno pokazala, i potkrijepila neospornim statističkim podacima, postojanje uvjerljivih pokazatelja da nasilje u porodici uglavnom pogađa žene, te da je opšta i diskriminatorna sudska pasivnost u Turskoj stvorila ambijent pogodan za nasilje u porodici.

c. Jesu li podnositeljka predstavke i njena majka bile izložene diskriminaciji zbog propusta vlasti da im obezbijede jednaku pravnu zaštitu

199. Sud je utvrdio da krivično-pravni sistem, onako kako je primijenjen u ovom slučaju, nije proizveo odgovarajući destimulirajući efekat koji bi osigurao efikasno spriječavanje nezakonitih djela koja je protiv ličnog integriteta podnositeljke predstavke i njene majke činio H. O, te je tako došlo do povrede njihovih prava garantovanih članovima 2 i 3 Konvencije.

200. Imajući u vidu gornji nalaz u pogledu opšte i diskriminatorne sudske pasivnosti u Turskoj, makar i nenamjerne, koja uglavnom pogađa žene, Sud smatra da se nasilje koje su pretrpjele podnositeljka predstavke i njena majka može smatrati nasiljem na osnovu pola, a koje predstavlja oblik diskriminacije žena. Uprkos reformama koje je Država sprovela proteklih godina, opšta inertnost pravosudnog sistema i nekažnjavanje počilaca, kao što je utvrđeno u ovom slučaju, ukazuje na to da nije bilo dovoljno volje da se preduzmu odgovarajuće mjere ka rješavanju problema nasilja u porodici (vidi naročito dio 9 CEDAW konvencije, naveden gore u stavu 187).

201. Uzimajući u obzir nedjelotvornost domaćih pravnih lijekova u obezbjeđivanju jednake pravne zaštite podnositeljki predstavke i njenoj majci u pogledu uživanja njihovih prava garantovanih članovima 2 i 3 Konvencije, Sud smatra da su postojale posebne okolnosti koje su podnositeljku predstavke oslobodile obaveze sa iscrpi domaća pravna sredstva. Sud stoga odbacuje prigovor Države u vezi s neiscrpljivanjem pravnih lijekova u pogledu pritužbe uložene prema članu 14 Konvencije.

202. U svjetlu svega navedenog, Sud zaključuje da je u ovom slučaju došlo do povrede člana 14 u vezi sa članovima 2 i 3 Konvencije.

V. NAVODNA POVREDA ČLANOVA 6 I 13 KONVENCIJE

203. Oslanjajući se na članove 6 i 13 Konvencije, podnositeljka predstavke je navela da je krivični postupak pokrenut protiv H. O. bio neefikasan, te da nije rezultirao odgovarajućom zaštitom nje i njene majke.

204. Država je osporila navedeni argument.

205. Uzimajući u obzir utvrđene povrede članova 2, 3 i 14 Konvencije (vidi gore stavove 153, 176 i 202), Sud ne smatra neophodnim da iste činjenice ispituje i u kontekstu članova 6 i 13.

VI. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

206. Član 41 Konvencije predviđa:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.“

A. Šteta

207. Podnositeljka predstavke je tražila 70.000 turskih lira (TRL) (približno 35.000 eura (EUR)) na ime materijalne štete za smrt svoje majke, te 250.000 TRL (približno 125.000 EUR) na ime nematerijalne štete. Podnositeljka predstavke je obrazložila da je nakon ubistva majke lišena svake ekonomske pomoći od nje. Ubistvo njene majke i stalno nasilje koje je činio njen bivši suprug uzrokovali su joj stres i bol, kao i nenadoknadivu štetu po njeno psihičko zdravlje i samopoštovanje.

208. Država je navela kako traženi iznosi nijesu opravdani u okolnostima ovog slučaja. Država je, alternativno, izrazila stav da su iznosi preterano visoki, te da bilo koji iznos koji se dodijeli u vezi sa ovim ne smije voditi ka neopravdanom bogaćenju.

209. Što se tiče zahtjeva podnositeljke predstavke za naknadu materijalne štete, Sud napominje da, premda je podnositeljka predstavke pokazala da je u brojnim prilikama potražila utočište u domu svoje majke, nije utvrđeno da je na bilo koji način bila i finansijski zavisna o njoj. Međutim, to ne isključuje mogućnost određivanja obeštećenja u smislu naknade materijalne štete podnosiocu predstavke koji je dokazao da je njegov bliski srodnik pretrpio povredu prava iz Konvencije (vidi *Aksoy protiv Turske*, 18. decembar 1996., st. 113, *Reports* 1996-VI, gdje je Sud, kada je razmatrao pitanje obeštećenja ocu podnosioca predstavke koji je nastavio postupak po predstavi, uzeo u obzir zahtjev za naknadu materijalne štete koji je podnosilac predstavke uložio prije smrti, u pogledu gubitka prihoda i troškova liječenja koji su nastali usljed boravka u pritvoru i mučenja). U ovom slučaju, međutim, zahtjev za naknadu materijalne štete vezan je za gubitak koji je nastao nakon smrti majke podnositeljke predstavke. Sud nije uvjeren da postoji bilo kakav gubitak prije njene smrti. Stoga Sud ne smatra primerenim da u okolnostima ovog slučaja podnositeljki predstavke dodijeli iznos obeštećenja na ime materijalne štete.

210. S druge strane, što se tiče nematerijalne štete, Sud napominje da je podnositeljka predstavke bez sumnje pretrpjela bol i patnju usljed ubistva njene majke, te propusta vlasti da preduzmu odgovarajuće mjere kako bi spri-

ječile nasilje u porodici za koje je odgovoran njen suprug, a njega adekvatno kaznile. Donoseći svoju odluku na osnovu pravičnosti, Sud podnositeljki predstavke dodjeljuje iznos od 30.000 EUR na ime štete nastale usljed povreda članova 2, 3 i 14 Konvencije.

B. Sudski troškovi

211. Podnositeljka predstavke je takođe tražila TRL 15.500 (približno EUR 7.750) na ime sudskih i ostalih troškova. To uključuje takse i troškove nastale usljed pripreme za postupak pred Sudom (38 radnih sati pravnog zastupnika), dolazak na raspravu pred Sudom u Strazburu, te ostale troškove, kao što su troškovi telefonskih razgovora, korišćenja faksa, prevođenja i kancelarijskog materijala.

212. Država je izrazila stav da, u odsustvu dokumentacije koja bi potkrijepila zahtjev za naknadu ovih troškova, njega treba odbiti.

213. U skladu sa praksom Suda, podnosilac predstavke ima pravo na naknadu sudskih i drugih troškova samo u onoj mjeri u kojoj se dokaže da su navedeni troškovi bili zaista i neophodni, i ako se njihov iznos može smatrati razumnim. U ovom slučaju, uzimajući u obzir informacije kojima raspolaže i gore navedene kriterijume, Sud smatra razumnim da odredi iznos od 6.500 EUR na ime sudskih i drugih troškova postupka pred Sudom, umanjen za iznos od 1.494 EUR, koliko je podnositeljka predstavke primila na ime pravne pomoći od Savjeta Evrope.

C. Kamata

214. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na prosječnoj kamatnoj stopi na kredite Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ NAVEDENIH RAZLOGA, SUD JEDNOGLASNO

1. *Odbacuje* prethodni prigovor Države o navodnom nepoštovanju pravila o roku od šet mjeseci;
2. *Objedinjuje* sa meritumom pritužbi po članovima 2, 3 i 14 Konvencije prethodne prigovore Države u pogledu neiscrpljivanja domaćih pravnih lijekova i *odbacuje* ih;
3. *Proglašava* predstavku prihvatljivom;
4. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 2 Konvencije usljed smrti majke podnositeljke predstavke;
5. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 3 Konvencije usljed propusta vlasti da zaštite podnositeljku predstavke od nasilja u porodici koje je činio njen bivši suprug;

6. *Zaključuje* da nema potrebe da razmatra pritužbe po članovima 6 i 13 Konvencije;
7. *Zaključuje* da je došlo do povrede člana 14 Konvencije, u vezi sa članovima 2 i 3 Konvencije;
8. *Zaključuje*
 - (a) da tužena država treba da plati podnositeljki predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu sa članom 44, stav 2 Konvencije, sljedeće iznose, izražene u turskim lirama po kursu važećem na dan izvršenja:
 - (i) ukupni iznos od EUR 30.000 (trideset hiljada eura), uvećan za iznos bilo kog poreza naplativog na ovaj iznos, na ime nematerijalne odštete;
 - (ii) EUR 6.500 (šest hiljada pet stotina eura), umanjen za 1.494 EUR primljenih na ime pravne pomoći od Savjeta Evrope, uvećan za iznos bilo kog poreza naplativog na ovaj iznos, na ime sudskih troškova;
 - (b) da će od dana isteka pomenuta tri meseca do isplate na navedenu svotu biti zaračunavana kamata koja se plaća samo na glavnici po stopi koja odgovara povećanoj kreditnoj i kamatnoj stopi Evropske centralne banke, dodatno uvećanoj za tri procentna poena;
9. *Odbija* ostatak zahtjeva podnositeljke predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i dostavljena stranama u postupku 9. juna 2009. godine, u skladu s pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

S. Quesada
sekretar

J. Casadevall
predsjednik

3.2. ZAŠTITA PRIPADNIKA MANJINSKIH GRUPA

PREDMET *MILANOVIĆ PROTIV SRBIJE*
(predstavka br. 44614/07)

PRESUDA
Strazbur, 14. decembar 2010. godine

U predmetu *Milanović protiv Srbije*,

Evropski sud za ljudska prava (Drugo odjeljenje), koji je zasijedao u vijeću u sledećem sastavu:

F. TULKENS, predsjednica,
D. JOČIENE,
D. POPOVIĆ,
A. SAJÓ,
N. TSOTSORIA,
K. PARDALOS,
G. RAIMONDI, sudije
i S. NAISMITH, sekretar Odjeljenja,

pošto je razmatrao predmet na zatvorenoj sjednici 23. novembra 2010. godine, donosi sljedeću presudu, usvojenu istog dana:

POSTUPAK

1. Predmet je formiran na osnovu predstavke (br. 44614/07) protiv Srbije koju je Sudu u skladu s članom 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu „Konvencija“) podnio državljanin Srbije, Života Milanović (u daljem tekstu „podnosilac predstavke“), 2. oktobra 2007.

2. Podnosioca predstavke zastupala je T. Drobnjak, advokat iz Beograda. Vladu Srbije (u daljem tekstu „Država“) zastupao je njen zastupnik, S. Carić.

3. Predsjednik vijeća je predstavki dao prioritet u skladu sa pravilom 41 Poslovnika Suda.

4. Podnosilac predstavke se žalio zbog niza vjerski motivisanih napada izvršenih protiv njega.

5. Sud je 16. novembra 2009. godine odlučio da predstavku dostavi Vladi. Prema odredbama člana 29, stav 3 Konvencije odlučeno je takođe da će se meritum predstavke razmatrati zajedno sa njenom prihvatljivošću.

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI SLUČAJA

6. Podnosilac predstavke, Života Milanović, rođen je 1961. godine i živi u selu Belica, u opštini Jagodina, u Srbiji. On povremeno, međutim, boravi u praznom stanu svog rođaka u Jagodini, gradu od nekih 35.000 stanovnika.

A. Uvod

7. Podnosilac predstavke je od 1984. godine vodeći član Vaišnava Hindu (*Vaishnava Hindu*) vjerske zajednice u Srbiji, inače poznate kao Hare Krišna (*Hare Krishna*).

8. Podnosilac predstavke je 2000. i 2001. godine navodno počeo da prima anonimne prijetnje telefonom. Jednom prilikom mu je navodno rečeno da će ga „spaliti zbog širenja ciganske vjere“.

9. Podnosilac predstavke je krajem 2001. godine obavijestio SUP Jagodina (u daljem tekstu „policija“) o ovim prijetnjama i iznio utisak da su to prijetnje članova organizacije zvane „Srpski vitezovi“, lokalnog ogranka poznatije krajnje desničarske organizacije zvane „Obraz“.

B. Napadi iz septembra 2001. godine i druge relevantne činjenice

10. Neodređenog dana u septembru 2001. godine, u večernjim časovima, podnosioca predstavke je sa leđa, ispred stana njegovog rođaka u Jagodini, napao nepoznati muškarac i udario ga po glavi predmetom nalik na neku vrstu drvene palice.

11. Podnosioca predstavke je 24. septembra 2001. godine oko 12.30 časova još jednom napao jedan od trojice neidentifikovanih muškaraca, koji su bili prisutni na mjestu napada. U napadu je podnosilac predstavke zadobio nekoliko posjekotina u predjelu glave i grudi, a odsiječen mu je i pramen kose – rep. Napad se opet desio ispred stana njegovog rođaka u Jagodini.

12. Podnosilac predstavke je istog dana, pošto mu je ukazana ljebarska pomoć, ovaj događaj prijavio policiji. On je, između ostalog, naveo da njegovi napadači vjerovatno pripadaju ekstremnoj organizaciji pod nazivom „Srpski vitezovi“.

13. Policija je kasnije tog dana obavila uviđaj i pokušala da nađe podnosioca predstavke, ali bezuspješno. Susjedi su navodno rekli da on rijetko boravi u stanu svog rođaka.

14. Policija je 25. septembra 2001. godine ponovo obavila razgovor sa podnosiocem predstavke, koji je izjavio da su muškarci koji su ga napali 24. septembra 2001. godine bili „veliki i jaki“, ali da je bilo isuviše mračno da bi vidio bilo šta drugo. On je takođe prepričao raniji napad, ali je objasnio da ga nije prijavio policiji pošto nije „vidio napadača“.

15. Policija je istog dana izdala interni dokument u kome je iznijela „akcioni plan“. U okviru tog plana, policija je navodno ispitala tri pripadnika lokalne skinhead (engl. *skinhead*) grupe, ali joj te osobe nijesu dale „korisne informacije“.

16. Policija je 30. septembra 2001, odnosno 5. oktobra 2001. godine obavila razgovor sa svim direktorima lokalnih škola u pokušaju da prikupi informacije o organizacijama na koje se poziva podnosilac predstavke. Međutim, „korisne informacije“ nijesu ni tada dobijene.

V. Napadi iz jula 2005. godine i druge relevantne činjenice

17. Podnosilac predstavke je 11. jula 2005. godine uveče doživio još jedan napad. U blizini stana njegovog rođaka u Jagodini, podnosioca predstavke je ubo u stomak jedan od tri nepoznata mladića koja su se tu nalazila. Ovaj događaj je policiji prijavila mjesna bolnica koja je podnosiocu predstavke ukazala hitnu ljekarsku pomoć.

18. Policija je potom stigla u bolnicu i obavila razgovor sa podnosiocem predstavke, koji je opisao napad i insistirao da je bio vjerski motivisan.

19. U pet navrata između 13. jula i 27. jula 2005. godine policija je pokušala da stupi u kontakt sa podnosiocem predstavke na adresi njegovog rođaka, ali bez uspjeha. Od susjeda je saznala da podnosilac predstavke uglavnom živi sa roditeljima u selu Belica i samo rijetko provodi vrijeme u Jagodini. Susjedi su takođe obavijestili policiju da nijesu vidjeli događaj o kome je riječ.

20. U bilješci od 13. jula 2005. godine jedan od policajaca je naveo da podnosilac predstavke, prilikom razgovora 11. jula 2005. godine, nije dao neophodne detalje u vezi sa događajem. Štaviše, iako je kod sebe imao mobilni telefon za vrijeme i poslije napada on nije odmah pozvao policiju, što bi veoma olakšalo istragu.

21. Izgleda da je policija 20. jula 2005. godine obišla nekoliko mjesta u pokušaju da „identifikuje“ organizaciju pod nazivom „Srpski vitezovi“, ali „korisne informacije nijesu dobijene“.

22. Policija je 31. jula 2005. godine obavila kratak razgovor sa podnosiocem predstavke u selu Belica. U izvještaju od istog dana je navela da podnosilac predstavke, međutim, nije „želio dalje kontakte“ i konstatovala njegovu dobro poznatu vjersku pripadnost, kao i njegov „prilično čudan izgled“.

23. Policija je 4. avgusta 2005. godine ponovo pokušala da stupi u kontakt sa podnosiocem predstavke u selu Belica. Kako se ispostavilo, podnosilac predstavke nije bio tu, a susjedi su policiji rekli da on u selu boravi uglavnom u zimskim mjesecima.

24. Policija je 25. avgusta 2005. godine obavijestila Ministarstvo unutrašnjih poslova o tome da nije pronašla nikakve dokaze o postojanju organizacija pod nazivom „Srpski vitezovi“, odnosno „Obraz“ u opštini Jagodini. Policija je dalje konstatovala da je podnosilac predstavke član „vjerske sekte“ zvane Hare Krišna.

25. Policija je 26. i 29. avgusta 2005. godine pokušala da stupi u kontakt sa podnosiocem predstavke na raznim mjestima, ali bez uspjeha.

26. Policija je 15. septembra 2005. godine podnijela krivičnu prijavu protiv nepoznatih počinitelja Opštinskom javnom tužilaštvu u Jagodini. Tužba se odnosila na napad od 11. jula 2005. godine, a događaj je u njoj označen kao „lakša tjelesna povreda nanijeta opasnim oružjem“.

27. Policija je 19. septembra 2005. godine ponovo obavila razgovor sa podnosiocem predstavke.

28. Podnosilac predstavke je kasnije tog mjeseca policajcima dostavio primjerak „Srpskog fronta“, navodeći da navedeni časopis objavljuju nacionalističke organizacije čiji su ga članovi vjerovatno napali.

29. Neodređenog dana poslije toga, u ime podnosioca predstavke Ministarstvu unutrašnjih poslova obratio se Komitet pravnika za ljudska prava.

30. Ministarstvo je 19. oktobra 2005. godine izjavilo da lokalna policija zaista nije obavila svoju dužnost i da nije identifikovala napadače na podnosioca predstavke. Ministarstvo je, međutim, obećalo da će to ubrzo biti urađeno, i da će podnijeti prijavu protiv odgovornih pojedinaca.

31. Podnosilac predstavke i „Inicijativa mladih za ljudska prava“ su 15. marta 2006. godine zajednički podnijeli krivičnu prijavu Okružnom javnom tužilaštvu u Jagodini. Krivična prijava se odnosila na događaj od 11. jula 2005. godine i u njoj se tvrdilo da je podnosilac predstavke bio žrtva krivičnog djela „izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti“ (u daljem tekstu „zločin iz mržnje“), a koje je počinjeno zlostavljanjem. Krivična prijava je dopunjena ljekarskim uvjerenjem kojim se dokumentuju povrede podnosioca predstavke.

32. Okružno javno tužilaštvo je 12. aprila 2006. godine obavijestilo policiju o ovoj krivičnoj prijavi i zatražilo „preduzimanje neophodnih mjera“.

33. Policija je 11. juna 2006. godine pokušala da stupi u kontakt sa podnosiocem predstavke, ali bez uspjeha.

G. Napadi iz juna 2006. godine i druge relevantne činjenice

34. Podnosilac predstavke je još jednom napadnut 18. juna 2006. godine, oko 2.30 ujutro na vratima stana njegovog rođaka u Jagodini, ovog puta od strane jednog nepoznatog napadača, koji ga je ubo u stomak i na tjemenu mu nanio posjekotine u obliku krsta. Podnosilac predstavke je izjavio da je napadač imao kapuljaču, da je visok nekih 180 cm, da je nosio taman džemper, i da je bio u pratnji drugog čovjeka. Podnosilac predstavke je taksijem odveden u bolnicu, gdje mu je odmah ukazana ljekarska pomoć, a ljekari su taj događaj prijavili policiji, koja je od podnosioca predstavke odmah uzela izjavu i sprovela uviđaj. Međutim, nije bilo materijalnih dokaza i nije identifikovana nijedna osoba koja je odgovarala opisu napadača koji je dao podnosilac predstavke.

35. Policija je 23. juna 2006. godine ponovo obišla mjesto zločina, i razgovarala sa susjedom čiji balkon gleda na ulicu. Susjed je izgleda izjavio da

nije vidio taj događaj, kao i da podnosioca predstavke nikada nije vidio u društvu drugih osoba.

36. U periodu između 1. jula 2006. godine i 8. jula 2006. godine policija je ispitivala i druge susjede, ali opet bez uspjeha.

37. Podnosilac predstavke i „Inicijativa mladih za ljudska prava“ zajednički su 3. jula 2006. godine podnijeli krivičnu prijavu Okružnom javnom tužilaštvu u vezi sa događajem koji se desio 18. juna 2006. godine. U tužbi se navodi da je podnosilac predstavke bio žrtva zločina iz mržnje, kao i krivičnog djela teške tjelesne povrede. Podnosilac predstavke je priložio ljekarsko uvjerenje kojim dokumentuje povrede i jedan broj fotografija u istu svrhu.

38. Policija je 7. jula 2006. godine obavila razgovor sa vozačem taksija koji, međutim, nije dao dodatne podatke o tom događaju.

39. Podnosilac predstavke je 20. jula 2006. godine dao izjavu policiji, tvrdeći da je napad protiv njega izvršila „klero-fašistička“ organizacija. S tim u vezi, podnosilac predstavke je pozvao policiju da ispita lokalnog vođu jedne političke partije u Srbiji o tome da li neki članovi njegove partije pripadaju grupi skinheds, kao i da posjeti lokalnu crkvu u kojoj je navodno organizacija zvana „Obraz“ „imala svoje prostorije“.

40. Okružno javno tužilaštvo je 21. jula 2006. godine obavijestilo policiju o krivičnoj prijavi podnijetoj 3. jula 2006. godine.

41. Policija je do avgusta 2006. godine podnijela krivičnu prijavu protiv nepoznatih počililaca Opštinskom javnom tužilaštvu u Jagodini. Prijava se odnosila na napad od 18. juna 2006. godine, a povrede podnosioca predstavke su definisane kao lake.

42. Policija je 22. avgusta 2006. godine obavila razgovor sa lokalnim sveštenikom, koji je odbacio tvrdnje da je u crkvi ili u njenim prostorijama ikada bilo sjedište neke ekstremističke organizacije ili neformalne grupe. On je dalje naglasio da je za organizaciju „Obraz“ čuo samo iz medija.

43. Dva starija člana lokalnog i okružnog ogranka političke partije o kojoj je riječ su do 25. avgusta 2006. godine rekla policiji da u njihovom članstvu nema pripadnika grupe skinheds, niti članova „Obraza“. Oni su još naglasili da druge političke partije možda manipulišu podnosiocem predstavke.

D. Napadi iz juna 2007. godine i druge relevantne činjenice

44. Podnosilac predstavke je još jednom napadnut 29. juna 2007. godine, oko 4.20 ujutro. Pošto je otvorio vrata stana svog rođaka u Jagodini jednom čovjeku koji je rekao da je iz policije, podnosilac predstavke je uboden u grudi, ruke i noge. Ovaj događaj je policiji prijavila lokalna bolnica koja je podnosiocu predstavke ukazala neodložnu ljekarsku pomoć.

45. Policija je poslije toga stigla u bolnicu i obavila razgovor sa podnosiocem predstavke, koji je prepričao napad, dodavši da je njegov napadač bio veliki čovjek obrijane glave i obučen u tamnu odeću.

46. Policija je naknadno obavila uviđaj i tražila napadača podnosioca predstavke, ali nije pronašla nikoga ko odgovara opisu. Policija je konstatovala da odjeća podnosioca predstavke nije bila ni rasporena ni pocijepana i nije otkrila „materijalne dokaze“.

47. Podnosilac predstavke je 2. jula 2007. godine podnio policiji krivičnu prijavu.

48. Podnosilac predstavke i „Inicijativa mladih za ljudska prava“ su zajednički 5. jula 2007. godine podnijeli novu krivičnu prijavu Okružnom javnom tužilaštvu. Prijava se odnosila na događaj od 29. juna 2007. godine i u njoj se navodi da je podnosilac predstavke bio žrtva zločina iz mržnje, kao i krivičnog djela teške tjelesne povrede. Podnosilac predstavke je ponovo priložio ljekarsko uvjerenje kojim dokumentuje povrede i jedan broj fotografija u istu svrhu.

49. Okružno javno tužilaštvo je 11. jula 2007. godine obavijestilo policiju o ovoj krivičnoj prijavi i zatražilo da se preduzmu svi neophodni koraci da se počinitelj identifikuje.

50. Isto tužilaštvo je ovaj zahtjev ponovilo 13. jula 2007. godine.

D. Ostale relevantne činjenice

51. Noževi upotrijebljeni za napad na podnosioca predstavke su izgleda imali skraćena sječiva i napravljeni su tako da ne nanesu fatalne povrede.

52. U izvještaju od 27. septembra 2001. godine policajac je konstatovalao da je 26. septembra 2001. godine podnosilac predstavke otišao u prostorije lokalne televizijske stanice da protestuje zbog ranije emisije u kojoj je Hare Krišna opisana kao opasna sekta. Policajac je konstatovalao da je podnosilac predstavke verbalno vrijeđao glavnog urednika stanice, kao i novinara, i da ga je na kraju služba obezbjeđenja morala udaljiti iz zgrade.

53. U odgovoru na pritužbu koju je u ime podnosioca predstavke 28. septembra 2005. godine podnio Komitet pravnika za ljudska prava, generalni inspektor Ministarstva unutrašnjih poslova naveo je da, u vezi sa napadima od septembra 2001. godine i jula 2005. godine, policija nije postupila sa neophodnom pažnjom. Na osnovu ovog zaključka, jedan od policajaca koji je učestvovao u istrazi je kažnjen 7. novembra 2005. godine, umanjenjem plate za 10%.

54. Izgleda da je u decembru 2005. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova, na osnovu brojnih izvještaja medija, proglasilo nekoliko organizacija za ekstremne, uključujući i „Obraz“, koji je opisan kao klero-fašistička organizacija.

55. Advokat koji je zastupao podnosioca predstavke i „Inicijativu mladih za ljudska prava“ (u daljem tekstu „advokat“) je 19. oktobra 2006. godine zatražio da Okružno javno tužilaštvo pruži informacije o trenutnom statusu dvije krivične prijave podnijete u vezi sa napadima od 11. jula 2005. godine, odnosno 18. juna 2006. godine. Navedeno tužilaštvo je 31. oktobra 2006. godine obavijestilo advokata da su krivične prijave proslijeđene policiji, ali da im ona nije dostavila nikakve informacije. Advokat je 6. marta 2007. godine

još jednom urgirao kod Okružnog javnog tužilaštva, a 9. marta 2007. godine ovo tužilaštvo ga je obavijestilo da tek treba da dobije informacije od policije.

56. Okružno javno tužilaštvo je 19. jula 2007. godine obavijestilo podnosioca predstavke da mu policija nije dostavila nikakve informacije u vezi sa tri krivične prijave podnijete od jula 2005. godine.

57. Istražni sudija je 7. marta 2008. godine, u okviru preliminarne istrage čiji je cilj bio da se identifikuju počinioci, saslušao podnosioca predstavke u vezi sa svim napadima protiv njega. Podnosilac predstavke je prepričao te događaje dodavši, između ostalog, da vjeruje da je vidio napadača od 29. juna 2007. godine jednom prilikom kasnije te godine. Mladić je išao ulicom sa još jednim obrijanim mladićem, a obojica su nosila majice sa odštampanom godinom 1389 (očigledno se navedena godina odnosila na srednjevjekovnu bitku na Kosovu između Srba i Turaka, i moguće na organizaciju krajnje desnice koja nosi ovu godinu kao dio svog naziva „Srpski narodni pokret 1389“).

58. Medicinski vještak je 23. aprila 2008. godine konstatovao da fizičke povrede koje je pretrpio podnosilac predstavke predstavljaju lake tjelesne povrede nanijete opasnim oružjem.

59. Okružno javno tužilaštvo je 7. maja 2008. godine obavijestilo policiju o ovom nalazu i zatražilo da se postupi na odgovarajući način.

60. U periodu između 10. oktobra 2008. godine i 20. januara 2009. godine policija je izgleda obavila razgovore sa šest lica osumnjičenih da su počinili krivična djela uz upotrebu noža, ali „korisne informacije nijesu dobijene“.

61. Policija je 25. novembra 2008. godine obavila razgovor sa izvjesnim B. M, koji je osumnjičen kao jedan od mogućih napadača na podnosioca predstavke. B. M. je bio uporan pri stavu da ništa ne zna o tim događajima.

62. Podnosilac predstavke je ostao pri stavu da ga je jednom prilikom policija savetovala da uveče ne izlazi pošto to „očigledno provocira“ druge, i da je više puta izgledalo da je policija više zainteresovana da diskutuje o njegovim vjerskim ubjeđenjima, nego o događajima o kojima je riječ. Država je iznijela da podnosilac predstavke nije te navode potkrijepio dokazima.

63. Republički javni tužilac je u septembru 2009. godine uputio zahtjev Ustavnom sudu da zabrani rad i „Obraza“ i „Srpskog narodnog pokreta 1389“, zbog, između ostalog, podsticanja rasne i vjerske mržnje širom Srbije.

64. U izvještaju od 12. aprila 2010. godine policija je, između ostalog, konstatovala da je: (a) najveći broj napada na podnosioca predstavke prijavljen oko Vidovdana, velikog pravoslavnog vjerskog praznika; (b) podnosilac predstavke naknadno ovim događajima dao publicitet u javnim medijima i da je, dok je to činio, „naglašavao“ svoju vjersku pripadnost; (v) priroda povreda podnosioca predstavke bila takva da se ne može isključiti mogućnost samopovređivanja; i (g) da su sve povrede bile nanijete prilično površinski, što se može smatrati čudnim i što bi podrazumijevalo veliku vještinu napadača na podnosioca predstavke koji nikada nijesu uspjeli da ga obore već su ga „napali sa daljine“. U istom izvještaju, međutim, policija je dalje podsjetila da je Okružno javno tužilaštvo tražilo da ispituju napade sa aspekta zločina iz mr-

žnje i navela da će se istraga nastaviti. Izgleda da je policija nedavno ispitala nekoliko poznatih prestupnika, doušnika i narkomana, kao i nekoliko susjeda podnosioca predstavke, ali nije dobila korisne informacije.

II. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO

Relevantne domaće odredbe sadržane su u članovima 19, 20, 46, 61, 223, 235, 241, 242, 433 i 437 Zakonika o krivičnom postupku (objavljen u Službenom listu Savezne Republike Jugoslavije, br. 70/01 i 68/02, kao i u Službenom glasniku Republike Srbije – Sl. glasnik RS – br. 58/04, 85/05, 115/05, 46/06, 49/07, 122/08, 20/09 i 72/09) i članu 317, stav 2 Krivičnog zakonika (objavljen u Službenom glasniku RS, br. 85/05, 88/05 i 107/05).

66. U skladu sa ovim odredbama, krivični postupak se formalno može pokrenuti na zahtjev ovlašćenog tužioca. U vezi sa krivičnim djelima koja se gone po službenoj dužnosti, kao što je „podsticanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti“ počinjeno zlostavljanjem, što predstavlja teško krivično djelo kažnjivo zatvorom do osam godina, ovlašćeni tužilac je javni tužilac.

67. Pravo javnog tužioca da odluči o pokretanju gonjenja ograničeno je, međutim, načelom zakonitosti koje zahtijeva da on mora da reaguje kad god postoji opravdana sumnja da je počinjeno krivično djelo koje se goni po službenoj dužnosti. Nema razlike u tome da li je javni tužilac saznao za taj događaj iz krivične prijave koju je podnijela žrtva ili neko drugo lice, ili je zapravo samo čuo glasine u tom smislu.

68. Javni tužilac preduzima mjere neophodne za preliminarnu istragu krivičnih djela koja se gone po službenoj dužnosti i identifikaciju navodnih počinilaca. U tom smislu on ima ovlašćenje da koordinira rad raznih službi za primjenu zakona i drugih vladinih tijela.

69. Ako javni tužilac utvrdi da, na osnovu dokaza koje ima pred sobom, postoji osnovana sumnja da je neko lice izvršilo krivično djelo koje podliježe gonjenju po službenoj dužnosti, on će od nadležnog suda zatražiti da formalno pokrene krivični postupak.

70. Ako, međutim, javni tužilac odluči da ne postoji osnov za pokretanje takvog postupka, on o toj odluci mora da obavijesti žrtvu, koja zatim ima pravo da preuzme gonjenje u tom predmetu u svoje ime, u svojstvu oštećene strane kao tužioca.

71. Ne postoji vremenski rok u kom javni tužilac, poslije podnošenja krivične prijave od strane žrtve, mora da odluči da li da pokrene krivični postupak. Takođe, u vezi sa krivičnim djelima koja se kažnjavaju zatvorom dužim od pet godina, bez odluke tužilaštva da se krivična prijava koju je žrtva podnijela odbaci, žrtva ne može lično preuzeti gonjenje u tom predmetu. U svakom slučaju, ni javni tužilac ni žrtva koja postupa u svojstvu oštećene strane kao tužilac ne mogu tražiti pokretanje krivičnog postupka u nedostatku informacija u vezi sa identitetom navodnog počinioaca.

72. Konstatovano je, međutim, da su domaći sudovi u prošlosti smatrali da se u vezi sa krivičnim djelom podsticanja nacionalne, rasne ili vjerske

mržnje i netrpeljivosti žrtvom smatralo društvo u cjelini, a ne oštećeno lice lično, što znači da je ono moglo samo, poslije eventualnog proceduralnog odbacivanja, preuzeti gonjenje u predmetu za neko drugo lakše krivično djelo (mišljenje usvojeno na zajedničkom sastanku Saveznog suda, Vrhovnog suda i Vrhovnog vojnog suda Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 22. juna 1989. godine).

III. RELEVANTNI MEĐUNARODNI NALAZI I MIŠLJENJA

A. Evropska komisija protiv rasizma i netrpeljivosti (ECRI), Izvještaj za Srbiju, CRI (2008) 25, usvojen 14. decembra 2007. godine i objavljen 29. aprila 2008. godine

73. Relevantni stavovi ovog Izvještaja glase:

„45. ECRI konstatuje sa zabrinutošću da ... postoji neprijateljska klima prema vjerskim manjinama [u Srbiji]. Ovu klimu dijelom stvaraju pojedini medijski distributeri i političari. Članovi tih grupa se takođe napadaju, ponekad od strane članova neo-nacističkih ili krajnje desničarskih grupa, a njihovi vjerski objekti su predmet vandalskih napada i/ili se namjerno pale. I pored smanjenja broja ovih napada posljednjih godina, nevladine organizacije, od kojih su neke zabilježile između 100 i 150 napada godišnje, konstatuju da su oni postali češći. Vjerske zajednice nerado prijavljuju ove napade i o njima ne pričaju u javnosti. Možda zbog toga što policija i pravosuđe ne reaguju uvijek na odgovarajući način na ovaj problem. Vjerske zajednice osuđuju činjenicu da je samo nekoliko lica izvedeno pred sud zbog izvršenja takvih djela, a da se oni za koje se utvrdi da su krivi često samo novčano kažnjavaju.

...

52. Trenutno u Srbiji postoji izvjesna klima neprijateljstva prema ... vjerskim grupama [,] koju podstiče jedan broj medijskih distributera i političara. Krajnje desničarske grupe takođe pomažu stvaranju negativnih osjećanja prema tim zajednicama ... Nevladine organizacije osuđuju izvjesnu sklonost vlasti da zataškavaju ovu klimu netrpeljivosti prema ... vjerskim manjinama i činjenicu da su malo toga preduzele da to isprave.“

B. Mišljenja „Foruma 18“

74. „Forum 18“ je hrišćanska norveško-danska dobrotvorna inicijativa koja djeluje preko Interneta i elektronske pošte. Ona „izvještava i analizira povrede slobode misli, savijesti i vjeroispovijesti svih ljudi, bez obzira na vjersku pripadnost, objektivno, tačno i blagovremeno“.

1. *Srbija: Nasilje protiv vjerskih zajednica se nastavlja* (članak objavljen 9. oktobra 2007. godine)

„... Izgleda da broj napada na vjerske zajednice u Srbiji nastavlja da se smanjuje ... Međutim, izgleda da sami napadi postaju više nasilni i da, kao i pret-

hodnih godina, postoji vjerovatnoća da će naročito pripadnici vjerskih manjina biti meta napada. Izgleda da je policija i dalje nevoljna da štiti pripadnike vjerskih manjina ili vjerske objekte za koje postoji rizik od napada – čak i kada su ranije napadani. Pripadnici vjerskih manjina su prošle godine tučeni i ranjavani noževima, a vjerski objekti su bili mete namjernog paljenja. Vjerski objekti Pravoslavne crkve su ponekad pljačkani, ali je ogromna većina napada na ... pojedince pripadnike vjerske manjine i imovinu vjerskih manjina ...“

2. *Srbija: Zašto vlasti ne spriječavaju vjersko nasilje?*
(članak objavljen 7. februara 2008. godine)

„I pored toga što se napadi na vjerske zajednice nastavljaju izvjestan broj godina, Služba vijesti organizacije „Forum 18“ utvrdila je da izgleda da srpske vlasti malo toga preduzimaju da zaštite svoje građane. Ekstremni primjer nevoljnosti vlasti da osiguraju pravdu žrtvama pripadnicima vjerske manjine je slučaj Živote Milanovića, jedinog poklonika Hare Krišne u Jagodini ...“

3. *Srbija: Istraživanje o vjerskim slobodama, februar 2009. godine*
(istraživanje objavljeno 26. februara 2009. godine)

„...Najozbiljniji problem koji ugrožava vjeru ili vjerovanje u Srbiji su nasilni napadi, uz činjenicu da vlasti pokazuju nedostatak volje da napadače uhvate i osude. Međutim, godišnja istraživanja Službe vijesti organizacije „Forum 18“ pokazuju da se broj napada smanjuje, i u 2007. i 2008. godini je bilo manje napada u odnosu na prethodne godine. Želja Srbije da postane član Evropske unije, uz to što političari obraćaju više pažnje na to da Srbija postane otvoreniya zemlja, izgleda da utiče na stavove stanovništva, a time i mogućnost napada. Mnogi napadi i prijetnje protiv „ne-tradicionalnih“ vjerskih zajednica potiču od ekstremnih nacionalista koji smatraju da su te zajednice u izvjesnom smislu izdajnici naroda... Ne postoji dosljednost u hapšenju napadača i pokretanju sudskih postupaka protiv njih. Ustav Srbije iz 2006. godine garantuje slobodu vjere i zabranjuje podsticanje vjerske netrpeljivosti i mržnje. Međutim, pripadnici vjerskih manjina su rekli „Forumu 18“ da te ideje tek treba da postanu realnost u svakodnevnom životu.“

PRAVO

I. NAVODNA POVREDA ČLANA 3 KONVENCIJE

75. Na osnovu člana 3 Konvencije podnosilac predstavke se žalio da tužena Država nije spriječila ponovljene napade na njega, kao i da nije pokazala spremnost da sprovede odgovarajuću istragu povodom ovih događaja. Član 3 glasi:

„Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.“

A. Prihvatljivost

76. Država je tvrdila da se predstavka može smatrati nesaglasnom sa odredbama Konvencije *ratione temporis* u onoj mjeri u kojoj se odnosi na događaje koji su se desili prije nego što je Srbija ratifikovala Konvenciju 3. marta 2004. godine. Međutim, ona je zatim priznala da događaji iz 2001. godine mogu zaista da obezbijede važan kontekst u vezi sa napadima koji su se desili poslije toga.

77. Podnosilac predstavke je tvrdio da su njegove pritužbe saglasne sa odredbama Konvencije *ratione temporis*.

78. Sud primjećuje da je, u skladu sa opšte prihvaćenim načelima međunarodnog prava, za Državu ugovornicu Konvencija obavezujuća samo u vezi sa događajima koji su se desili poslije njenog stupanja na snagu. On dalje konstatuje da je Srbija ratifikovala Konvenciju 3. marta 2004. godine i da su se neki događaji na koje se poziva u predstavci u ovom slučaju zaista desili prije tog datuma. Prema tome, Sud ima nadležnost *ratione temporis* da razmatra pritužbe podnosioca predstavke samo u dijelu koji se odnosi na događaje poslije 3. marta 2004. godine. On će i pored toga, zbog konteksta i razmatrajući situaciju na koju se podnosilac predstavke žali kao cjelinu (vidi, *mutatis mutandis*, *Šobota Gajić protiv Bosne i Hercegovine*, br. 27966/06, st. 45, 6. novembar 2007), takođe uzeti u obzir svaki i sve relevantne događaje prije tog datuma (vidi, *mutatis mutandis*, *Salontaji-Drobnjak protiv Srbije*, br. 36500/05, st. 110, 13. oktobar 2009). Shodno tome, prigovor Države se mora odbiti.

79. Sud konstatuje da pritužbe podnosioca predstavke nijesu očigledno neosnovane u okviru značenja člana 35, stav 3 Konvencije. On dalje konstatuje da nijesu neprihvatljive ni po bilo kom drugom osnovu. One se, prema tome, moraju proglasiti prihvatljivim.

B. Meritum

1. Navodi strana u postupku

80. Podnosilac predstavke je ponovo potvrdio svoje pritužbe. Dodao je i to da, i poslije mnogo godina od napada, počinio tek treba da se otkriju i da se čini da policija i dalje razmatra ideju da je on sam sebi nanio povrede. Takođe je postojala veoma loša koordinacija između javnog tužioca i policije, a podnosilac predstavke nije obavještavan o toku istrage. Dalje, policija je uglavnom provodila vrijeme tražeći podnosioca predstavke i ponovno razgovarajući sa njim i pored toga što ga je ranije ispitala i, na sličan besmislen način, ispitivala susjede podnosioca predstavke, kao i vozača taksija, iako je jasno da ta lica nijesu mogla da ponude korisne informacije. Najzad, podnosilac predstavke je istakao da nadležni domaći organi nijesu preduzeli značajne korake od 2009. godine.

81. Država je osporila navode podnosioca predstavke. Ona je, prije svega, ostala pri stavu da zlostavljanje kojem je podnosilac predstavke bio izlo-

žen nije dostiglo minimalni stepen ozbiljnosti koji je potreban kako bi se primijenio član 3. U svakom slučaju, srpsko tužilaštvo i policija učinili su sve što je u njihovoj moći da se napadi u potpunosti istraže i počinioci otkriju. Saslušani su brojni potencijalni svjedoci, obezbijedena je stručna ljekarska pomoć, istraženi su svi dostupni tragovi, a jedan policajac je čak disciplinski kažnjen. Stav samog podnosioca predstavke, međutim, djelovao je ambivalentno, a njegovo ponašanje nekooperativno. Posebno je bilo teško naći ga, a on napade nije nijednom prijavio na vrijeme. Podnosilac predstavke takođe nije tražio da se njegov telefonski broj prati poslije prijetnji koje je dobio 2001. godine, što je moglo biti korisno u svrhe identifikacije i dovelo bi do osude. Dalje, opisi koje je podnosilac predstavke dao o njegovim napadačima su bili nejasni, nije bilo očevidaca, a podnosilac predstavke nijednom nije ostao u Jagodini poslije napada, čime je isključio mogućnost vršenja blagovremenog uviđaja u njegovom prisustvu. Najzad, Država je iznijela da nikada nijesu utvrđeni materijalni tragovi napada, sem povreda koje je pretrpio podnosilac predstavke, i dostavila je Sudu nekoliko pravosnažnih domaćih presuda, u međusobno nepovezanim predmetima, tvrdeći da je srpsko sudstvo bilo savršeno spremno da osudi pojedince koji su počinili zločine iz mržnje kada dostupni dokazi to garantuju.

2. Relevantna načela

82. Sud podsjeća da se član 3 Konvencije mora smatrati jednom od najosnovnijih odredbi Konvencije i da štiti jednu od osnovnih vrijednosti demokratskih društava koja čine Savjet Evrope (vidi *Pretty protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 2346/02, st. 49, ECHR 2002-III). Za razliku od većine materijalnih odredbi Konvencije i Protokola br. 1 i 4, član 3 ne predviđa izuzetke i derogacija ovog člana nije dozvoljena na osnovu člana 15 čak ni u slučaju javne opasnosti koja prijeti opstanku (vidi, između ostalog, *Chahal protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 15. novembra 1996. godine, st. 79, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V).

83. Uopšteno govoreći, radnje nesaglasne sa članom 3 Konvencije prvenstveno povlače odgovornost Visoke strane ugovornice ako su ih počinila službena lica. Međutim, obaveza Visokih strana ugovornica prema članu 1 Konvencije da svima u okviru njihove nadležnosti osiguraju prava i slobode definisane Konvencijom, tumačena u vezi sa članom 3, takođe zahtijeva od država da preduzmu mjere osmišljene da osiguraju da pojedinci u okviru njihove nadležnosti nijesu izloženi zlostavljanju od strane drugih privatnih lica (vidi *A. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 23. septembra 1998, st. 22, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VI; *Z i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV], br. 29392/95, st. 73–75, ECHR 2001-V; *E. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 33218/96, 26. novembar 2002).

84. Imajući u vidu poteškoće koje se javljaju u radu policije u savremenim društvima, nepredvidivost ljudskog ponašanja i izbore koji se moraju praviti

u smislu prioriteta i sredstava, obim ove pozitivne obaveze se ipak mora tumačiti tako da vlastima ne nameće nemoguće ili nesrazmjerno opterećenje. Stoga, ne mora svaka tvrdnja o postojanju rizika od zlostavljanja prema Konvenciji podrazumijevati obavezu za nadležne organe da preduzmu operativne mjere kako ne bi došlo do ostvarivanja tog rizika. Za nastanak pozitivne obaveze mora se utvrditi da su vlasti znale ili da je trebalo da znaju za stvarni i neposredni rizik od zlostavljanja određenog pojedinca kriminalnim radnjama trećeg lica, u vrijeme njegovog postojanja, kao i da nijesu preduzele mjere u okviru svojih ovlašćenja za koje se, razumno sudeći, moglo očekivati da bi se pomoću njih izbjegao taj rizik. Takođe je relevantno da se razmotri potreba da se obezbijedi da policija vrši svoja ovlašćenja radi kontrole i sprječavanja krivičnih djela na način kojim se u potpunosti poštuju zakonitost postupanja i druge garancije kojima se zakonito ograničava opseg njenih radnji u okviru istrage krivičnog djela i dovođenja počinitelaca pred lice pravde, uključujući garancije sadržane u članovima 5 i 8 Konvencije (vidi *Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga protiv Belgije*, br. 13178/03, st. 53, 12. oktobar 2006; i *Gldani pastva 97 Jehovinih svjedoka protiv Gruzije*, br. 71156/01, st. 96, ECHR 2007-V; vidi takođe, *mutatis mutandis*, *Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 28. oktobar 1998, st. 116, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII).

85. Sud dalje podsjeća da, kada pojedinac iznese dokazivu tvrdnju o tome da je bio ozbiljno zlostavljan, u suprotnosti sa članom 3 Konvencije, ta odredba, tumačena zajedno sa članom 1 Konvencije, zahtijeva da bude sprovedena djelotvorna istraga, podobna da dovede do toga da odgovorni budu identifikovani i kažnjeni (vidi *Assenov i drugi protiv Bugarske*, 28. oktobar 1998, st. 102, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VIII). Pozitivna obaveza ove vrste ne može se, u načelu, smatrati ograničenom samo na slučajeve zlostavljanja od strane službenih lica (vidi *M. C. protiv Bugarske*, br. 39272/98, st. 151, ECHR 2003-XII; *Šečić protiv Hrvatske*, br. 40116/02, st. 53, ECHR 2007-VI).

86. Najzad, gore navedena obaveza je obaveza sredstva, a ne rezultata. Vlasti su morale preduzeti sve razumne korake koje su imale na raspolaganju da obezbijede dokaze u vezi sa tim događajem (vidi, *mutatis mutandis*, *Menson protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (dec.), br. 47916/99, ECHR 2003-V). Obaveza da se sprovede hitna i razumna istraga se podrazumijeva u ovom kontekstu (vidi, *mutatis mutandis*, *Yaşa protiv Turske*, presuda od 2. septembra 1998, *Reports* 1998-VI, str. 2439, st. 102–104), pošto se hitan odgovor nadležnih organa može uopšteno smatrati suštinskim za očuvanje povjerenja javnosti u vladavinu prava i u rešenost vlasti da spreči bilo kakvu pojavu odobravanja ili tolerancije prema nezakonitim aktima (vidi *Batı i drugi protiv Turske*, br. 33097/96 i 57834/00, st. 136, ECHR 2004-IV (izvodi); *Abdülsamet Yaman protiv Turske*, br. 32446/96, st. 60, 2. novembar 2004; i *mutatis mutandis*, *Paul i Audrey Edwards protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 46477/99, st. 72, ECHR 2002-II).

3. Ocjena Suda

87. Vraćajući se na ovaj slučaj, Sud smatra da su povrede koje je podnosilac predstavke pretrpio, a koje se uglavnom sastoje od brojnih posjekotina, u kombinaciji sa osjećanjem straha i bespomoćnosti, dovoljno ozbiljne da predstavljaju zlostavljanje u smislu člana 3 Konvencije (vidi *Price protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 33394/96, st. 24, ECHR 2001-VII).

88. Sud dalje konstatuje da do danas, mnogo godina poslije napada, od kojih se posljednji dogodio 2007. godine, počionici još nijesu pronađeni i izvedeni pred lice pravde. U tom kontekstu, izgleda da podnosilac predstavke nije obavještavan o toku istrage niti mu je pružena prilika da lično vidi i eventualno identifikuje napadače među izvjesnim brojem svjedoka i/ili osumnjičenih koje je policija ispitivala (vidi, na primjer, gore stavove 60 i 61). Istovremeno, policija je smatrala da je podnosilac predstavke možda sam sebi nanio povrede (vidi gore stav 64), iako u tom smislu nije postojao medicinski ili drugi značajan dokaz, zapravo ništa drugo osim čistog nagađanja. U saradnji između policije i javnog tužilaštva je takođe bilo mnogo nedostataka (vidi gore stavove 55 i 56), a cijela istraga je izgleda bila usredsređena na Jagodinu, uprkos činjenici da je poznato da su sumnjive organizacije krajnje desnice aktivne širom zemlje (vidi gore stavove 24 i 63). Zapravo, prema informacijama iz spisa predmeta, izjava podnosioca predstavke koja je ukazivala da je jedan od njegovih napadača mogao biti član organizacije zvane „Srpski narodni pokret 1389“ (vidi gore stav 57) izgleda da uopšte nije uzeta u obzir.

89. Najzad, najkasnije od jula 2005. godine, policiji je trebalo da bude jasno da je podnosilac predstavke, koji je bio član ranjive vjerske manjine (vidi, *mutatis mutandis*, *Okkali protiv Turske*, br. 52067/99, st. 70, ECHR 2006-XII (izvodi)), bio stalna meta napada i da je bilo vjerovatno da će napada biti i u budućnosti, posebno u junu i julu svake godine prije ili ubrzo poslije velikog vjerskog praznika (vidi gore stav 64). Uprkos tome, u još dva navrata ništa nije učinjeno da se ti napadi spriječe. U blizini stana gdje su se napadi odigrali nije postavljen video ili neki drugi nadzor, policijske zasjede nijesu ni razmotrene, a podnosiocu predstavke ni u jednom trenutku nije ponuđena zaštita od strane specijalne policijske jedinice, što je moglo da odvрати njegove buduće napadače.

90. S obzirom na gore navedeno, uprkos tome što su organi tužene Države preduzeli mnoge korake i imali značajne objektivne poteškoće, uključujući i donekle neodređene opise napadača koje je dao podnosilac predstavke, kao i očigledno nepostojanje očevidaca, Sud smatra da oni nijesu preduzeli sve razumne mjere da sprovedu odgovarajuću istragu. Oni takođe nijesu preduzeli razumne i djelotvorne korake da spriječe da se zlostavljanje podnosioca predstavke ponovi, uprkos činjenici da je stalan rizik od toga bio realan, neposredan i predvidiv.

91. U takvim okolnostima, Sud ne može a da ne utvrdi da je došlo do povrede člana 3 Konvencije.

II. NAVODNA POVREDA ČLANA 14 U VEZI SA ČLANOM 3 KONVENCIJE

92. Prema članu 14 Konvencije, zajedno sa članom 3, podnosilac predstavke se dalje žalio da tužena Država nije na odgovarajući način ispitala napade na njega zbog njegove vjerske pripadnosti. Član 14 glasi:

„Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbjeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost s nekom nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.“

A. Prihvatljivost

93. Sud konstatuje da je ova pritužba povezana sa onom gorerazmatra-
nom, pa se na isti način mora proglasiti dopuštenom.

B. Suština spora

1. *Navodi stranaka*

94. Podnosilac predstavke je ponovo potvrdio svoju pritužbu, dodavši da je jasno da je policija samo zbog njegove vjere smatrala da je „čudan“, da ne sarađuje i da je čak nedruštven. Sem ispitivanja jedne grupe skinhed-
sa 2001. godine, izgleda da su organi tužene Države više bili zainteresovani da raspravljaju o „sumnjivoj“ prirodi zajednice Hare Krišna, nego da otkriju vjerski aspekt napada o kojima je riječ.

95. Država je ostala pri stavu da podnosilac predstavke nije pružio dokaze u pogledu povrede člana 14 Konvencije. Zvanična istraga napada protiv podnosioca predstavke je bila nepristrasna, a svi navodi da se iza ovih događaja kriju vjerski motivi temeljno su provjereni od strane nadležnih domaćih organa. Dalje, nikada nije prijavljen nijedan napad na nekog drugog člana zajednice Hare Krišna u Jagodini, a svaka zainteresovanost policije za ovu zajednicu bila bi savršeno opravdana s obzirom na navodne motive napada na podnosioca predstavke.

2. *Ocjena Suda*

96. Sud smatra da, isto kao i u slučaju rasno motivisanih napada, prilikom istrage nasilnih događaja državni organi imaju dodatnu dužnost da preduzmu sve opravdane korake da otkriju svaki vjerski motiv i da utvrde da li je u takvim događajima vjerska mržnja ili predrasuda možda imala neku ulogu. Doduše, dokazivanje takve motivacije može biti teško u praksi. Obaveza tužene Države da ispita eventualni vjerski prizvuk nekog nasilnog akta je, stoga, obaveza da učini najveće napore i nije apsolutna. Organi moraju učiniti ono što je razumno u okolnostima slučaja (vidi, *mutatis mutandis*, *Nachova i dru-*

gi protiv Bugarske [VV], br. 43577/98 i 43579/98, st. 160, ECHR 2005-VII; i *Gldani pastva 97 Jehovinih svedoka protiv Gruzije*, gore citirano, st. 138–142).

97. Sud smatra da je gore navedeno takođe neizostavno tačno u slučajevima kada privatna lica postupe suprotno članu 3 Konvencije. Kada bi se prema vjerski motivisanom nasilju i brutalnostima postupalo na isti način kao sa slučajevima koji nemaju takav prizvuk, to bi bilo zatvaranje očiju pred posebnom prirodom postupaka koji su posebno štetni za osnovna prava. Propust da se napravi razlika u postupanju između situacija koje se suštinski međusobno razlikuju može predstavljati neopravdano postupanje suprotno članu 14 Konvencije (*ibid*; vidi takođe, *mutatis mutandis*, *Šečić protiv Hrvatske*, gore citirano, st. 67).

98. U ovom slučaju se sumnja da su napadači na podnosioca predstavke pripadali jednoj ili više organizacija krajnje desnice koje se, po svojoj prirodi, rukovode eksremističkom ideologijom.

99. Sud dalje smatra da je neprihvatljivo što su, iako svjesni da su napadi najvjerojatnije bili motivisani vjerskom mržnjom, organi tužene Države dozvolili da istraga traje mnogo godina bez preduzimanja odgovarajućih radnji radi identifikacije ili kažnjavanja počilaca (vidi gore stavove 87–91).

100. Na kraju, iako je to možda najvažnije, konstatovano je da se sama policija pozivala na dobro poznata vjerska opredjeljenja podnosioca predstavke, kao i na njegov „čudan izgled“, i da je očigledno pridavala posebnu važnost „činjenici“ da je većina napada na njega prijavljivana prije ili poslije velikog pravoslavnog praznika, a što je podnosilac predstavke naknadno saopštavao u medijima u kontekstu sopstvene vjerske pripadnosti (vidi gore stavove 22 i 64). Sud još jednom smatra da takvi stavovi sami po sebi ukazuju da je policija imala ozbiljne sumnje, zbog vjere podnosioca predstavke, da je on stvarno žrtva, bez obzira na to što nije bilo nikakvih dokaza koji bi podstakli takve sumnje. Iako su ovi organi istražili nekoliko tragova koje je podnosilac predstavke predložio u vezi sa skrivenom motivacijom napada na njega, proizilazi da su ti koraci predstavljali samo zadovoljenje forme u pogledu istrage.

101. S obzirom na gore navedeno, Sud smatra da je došlo do povrede člana 14 u vezi sa članom 3 Konvencije.

III. DRUGE NAVODNE POVREDE

102. Najzad, na osnovu članova 2 i 13 Konvencije, podnosilac predstavke je u suštini ponovio svoje pritužbe već iznijete na osnovu člana 3 (vidi gore stav 75).

103. S obzirom na zaključke u odnosu na ovaj poslednji član (vidi gore stavove 87–91), Sud smatra da nije neophodno da se posebno razmatra prihvatljivost ili meritum istih pritužbi podnosioca predstavke u vezi s članovima 2 i 13.

IV. PRIMJENA ČLANA 41 KONVENCIJE

104. Član 41 Konvencije predviđa:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.“

A. Šteta

105. Podnosilac predstavke je tražio 20.000 eura (EUR) na ime nematerijalne štete.

106. Država je osporila ovaj zahtjev.

107. Sud smatra da je podnosilac predstavke pretrpio nematerijalnu štetu koja se ne može dovoljno nadoknaditi samo utvrđivanjem povrede Konvencije. S obzirom na karakter povreda utvrđenih u ovom slučaju i procjenjujući na osnovu pravičnosti, Sud podnosiocu predstavke dosuđuje 10.000 eura po ovom osnovu.

B. Sudski troškovi

108. Podnosilac predstavke je takođe tražio 1.200 eura za troškove pred Sudom.

109. Država je osporila ovaj zahtjev.

110. Prema praksi Suda, podnosilac predstavke ima pravo na naknadu troškova samo u onoj mjeri u kojoj se dokaže da su zaista nastali i bili neophodni i da su, takođe, razumni u pogledu iznosa. U ovom slučaju, uzevši u obzir dokumenta koja posjeduje i gore navedene kriterijume, Sud smatra da je opravdano da se podnosiocu predstavke u potpunosti dosudi iznos koji je tražio na ime troškova postupka pred njim.

V. KAMATA

111. Sud smatra da je primjereno da važeća kamatna stopa bude ona koja će se temeljiti na prosječnoj kamatnoj stopi na kredite Evropske centralne banke, na koju treba dodati još tri procentna poena.

IZ NAVEDENIH RAZLOGA, SUD

1. *Proglašava* jednoglasno pritužbe na osnovu članova 3 i 14 Konvencije prihvatljivim;
2. *Zaključuje* jednoglasno da je došlo do povrede člana 3 Konvencije;
3. *Zaključuje* sa šest glasova prema jednom da je takođe došlo i do povrede člana 14 tumačenog zajedno sa članom 3 Konvencije;

4. *Zaključuje* jednoglasno da nije neophodno da se pritužbe na osnovu članova 2 i 13 Konvencije razmatraju posebno;
5. *Zaključuje* jednoglasno
 - (a) da tužena Država treba da plati podnosiocu predstavke, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane pravosnažna u skladu sa članom 44, stav 2 Konvencije, sledeće iznose, izražene u nacionalnoj valuti tužene Države po kursu važećem na dan:
 - (i) 10.000 EUR (deset hiljada eura) na ime nematerijalne štete, plus iznos svakog poreza naplativog na ovaj iznos,
 - (ii) 1.200 EUR (jedna hiljada dve stotine eura) na ime sudskih troškova, plus iznos svakog poreza naplativog na ovaj iznos;
 - (b) da će od dana isteka pomenuta tri mjeseca do isplate na navedenu svotu biti zaračunavana kamata koja se plaća samo na glavicu po stopi koja odgovara povećanoj kreditnoj i kamatnoj stopi Evropske centralne banke, dodatno uvećanoj za tri procentna poena.
6. *Odbija* jednoglasno ostatak zahtjeva podnosioca predstavke za pravično zadovoljenje.

Presuda je izrađena na engleskom jeziku i dostavljena stranama u postupku 14. decembra 2010, u skladu sa pravilom 77, stavovi 2 i 3 Poslovnika Suda.

S. Naismith
sekretar

F. Tulkens
predsjednica

U skladu sa članom 45, stav 2 Konvencije i pravilom 74, stav 2 Poslovnika Suda, ovoj presudi je priloženo odvojeno mišljenje sudije Raimondija.

F. T.
S. H. N.

DJELIMIČNO NESAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJE RAIMONDIJA

Slažem se sa većinom da je u ovom predmetu došlo do povrede člana 3 Konvencije, i da iz pritužbi podnijetih u vezi s članovima 2 i 13 Konvencije ne proizilazi nijedno posebno pitanje, ali ne mogu da se pridružim daljem zaključku da je povređen isti član 3 u vezi sa članom 14 Konvencije. Moj stav je povezan sa razlozima zbog kojih smatram da je došlo do povrede člana 3. Zapravo, ti razlozi ne odgovaraju u potpunosti razlozima većine.

Kao i većina, smatram da su povrede koje je podnosilac predstavke pretrpio, a koje se sastoje uglavnom od brojnih posjekotina, u kombinaciji sa

osjećanjem straha i bespomoćnosti, dovoljno ozbiljne da predstavljaju zlostavljanje u smislu člana 3 Konvencije.

Takođe se slažem sa većinom da je podnosilac predstavke iznio uvjerljive tvrdnje o ponovljenim krivičnim napadima na njega, da je njegov fizički integritet ozbiljno doveden u pitanje, i da reakcija vlasti nije bila na odgovarajućem nivou u smislu istrage koja se zahtjeva prema praksi Suda.

Zapravo, sami organi dotične Visoke strane ugovornice su priznali da policija nije reagovala sa neophodnom pažnjom (vidi stav 53 presude).

Međutim, ne slažem se sa većinom da su radnje koje je policija preduzela predstavljale „ništa više nego zadovoljenje forme u pogledu istrage“. Po mom mišljenju, policija je svaki put (2001. godine, 2005. godine, 2006. godine i 2007. godine), ozbiljno pokušala da istraži tvrdnje podnosioca predstavke, iako ti pokušaji nijesu postigli potreban nivo hitnosti i razumne ekspeditivnosti. Kao što je i većina priznala, „organi tužene Države su preduzeli mnoge korake i imali značajne objektivne poteškoće, uključujući i donekle neodređene opise napadača koje je dao podnosilac predstavke, kao i očigledno nepostojanje očevidaca“ (stav 90 presude).

Nisam saglasan ni sa kritikom većine u vezi sa činjenicom da „u blizini stana gdje su se napadi odigrali nije postavljen video ili neki drugi nadzor, policijske zasjede nijesu ni razmotrene, a podnosiocu predstavke ni u jednom trenutku nije ponuđena zaštita od strane specijalne policijske jedinice, što je moglo da odvрати njegove buduće napadače“ (stav 89 presude). Po mom mišljenju, nametanje ovih mjera dovelo bi do nesrazmjernog tereta za vlasti.

Za mene, činjenica da je policija razmatrala mogućnost da je podnosilac predstavke možda sam sebi nanio povrede (vidi stavove 64 i 88 presude) ne mora da ukazuje na diskriminatoran stav vlasti.

Policija je uzela u obzir navodno vjerski motivisanu prirodu napada. Kao i tužena Država, smatram da su navodi o vjerskoj motivaciji odnosnih događaja provjereni. Vlasti su posebno 2005. godine obišle nekoliko mjesta u pokušaju da se „identifikuje“ organizacija pod nazivom „Srpski vitezovi“ koja je, prema podnosiocu predstavke, odgovorna za napade.

Iz navedenih razloga, smatram da nije došlo do posebne povrede člana 3 zajedno sa članom 14 Konvencije.

CIP – Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње
ISBN 978-9940-9072-9-7
COBISS.CG-ID 21611792

HRA HUMAN RIGHTS ACTION
MONTENEGRO LJUDSKA PRAVA

 Centar za građansko obrazovanje

SIGURNA ŽENSKA KUĆA

AD CENTAR „EKVISTA”

Beogradski centar
za ljudska prava

LATVIJAS
CILVĒKĀTIESĪBU
CENTRS
LATVIAN
CENTRE FOR HUMAN
RIGHTS

ISBN 978-9940-9072-9-7

9 789940 907297